

אוניברסיטת תל-אביב
הפקולטה למדעי החברה ע"ש גורדון
החוג למדע המדינה

**המדינה הדמוקרטית נוכח
פעולות טרור או גרילה
המקרים של ישראל, ארצות הברית, וסרי לנקה**

לירם שטנצלר - קובלנץ

העבודה מוגשת לסנאט של אוניברסיטת תל-אביב כחלק ממילוי הדרישות לקבלת תואר שלישי

נובמבר 2017

אוניברסיטת תל-אביב
הפקולטה למדעי החברה ע"ש גורדון
החוג למדע המדינה

**המדינה הדמוקרטית נוכח
פעולות טרור או גרילה
המקרים של ישראל, ארצות הברית, וסרי לנקה**

לירם שטנצלר - קובלנץ

העבודה מוגשת לסנאט של אוניברסיטת תל-אביב כחלק ממילוי הדרישות לקבלת תואר שלישי

נובמבר 2017

העבודה הנוכחית בוצעה בהנחייתם של פרופ' אסא כשר ופרופ' יצחק בן ישראל

תודות

ברצוני להודות לאנשים שעידודם, תמיכתם וסיועם הביאו אותי להשלים מחקר זה.

בראש וראשונה - למנחים שלי: פרופסור יצחק בן ישראל - על העצות הטובות, העידוד, ה"טיפים" וההכוונה שהגשת לי לאורך כל הדרך.

ולפרופסור אסא כשר, שהיה לי מקור השראה ושימש עבורי גם כמנטור, ולא רק כמנחה. תודה על התמיכה המוראלית ועל השעות הארוכות שהקדשת על מנת לדון ולנתח אתי כל נושא ונושא.

תודה על שהאמנתם בי ובחשיבות המחקר לאורך כל הדרך, ועל שהראיתם לי שבליזוי נכון יכולה הכתיבה להיות חוויה מספקת מאוד.

תודה לחברי הוועדה המלווה, פרופסור שאול משעל ופרופסור יפה זילברשץ, על עידודם, סיועם המקצועי וקריאתם הדקדקנית את המחקר.

ברצוני להודות גם למר פוקס על המלגה שקיבלתי (מלגת פוקס הבינלאומית), שאפשרה לי ללמוד ולהשלים חלק נכבד מעבודה זו באוניברסיטת ייל בארצות-הברית.

ולבסוף ברצוני להודות למשפחה המדהימה שלי, שהיתה שם בשבילי לאורך כל שנות כתיבת המחקר: להוריי שסייעו ועודדו; ובעיקר לאלכס, בעלי ואהבת חיי, שתמך, האמין ולא נתן לי להתייאש באמצע הדרך; ולילדים המקסימים שלי - הראל ואורי שאף עברו איתנו לארצות-הברית לצורך לימודיי, ואופק וליאור שנולדו במהלך כתיבת הדוקטורט ונאלצו להסתפק ב"פחות זמן אמא", אבל הבינו זאת ולא התלוננו אף לרגע. אני אוהבת אתכם כל-כך. עבודה זו מוקדשת לכם.

תוכן עניינים

א	תקציר	1
1	מבוא	12
12	פרק 1. היבטים תיאורטיים	12
12	1.1 לוחמה בעצימות נמוכה	16
16	1.2 תורת המלחמה הצודקת – היסטוריה ומאפיינים	20
20	1.3 לחימה בעצימות נמוכה והדין הבינלאומי	25
25	1.4 עקרונות ה-Jus in Bello בראי מלחמה בעצימות נמוכה	42
42	1.5 טרור וגרילה – הגדרות ומאפיינים	54
54	פרק 2: דוקטרינה – אתיקה צבאית בלחימה בטרור	54
54	2.1 מהי דוקטרינה?	55
55	2.2 דוקטרינת כשר וידלין	68
68	פרק 3: מקרה מבחן - סרי לנקה מול הנמרים הטאמילים מלחמת טאמיל אילאם ה-4 (2006 - 2009)	68
68	3.1 רקע	72
72	3.2 הנמרים הטאמילים	77
77	3.3 מהלך המלחמה	88
88	3.4 ניתוח המלחמה בראי הדוקטרינה	95
95	3.5 סיכום	97
97	פרק 4. מקרה מבחן: ישראל מול חמאס	97
97	מבצע "עופרת יצוקה" (2009)	97
97	4.1 רקע	102
102	4.2 חמאס	108
108	4.3 מהלך המבצע	127
127	4.4 ניתוח המבצע בראי הדוקטרינה	138
138	4.5 סיכום	141
141	פרק 5. מקרה מבחן: ישראל מול חיזבאללה	141
141	מלחמת לבנון השנייה (12 ביולי-14 באוגוסט 2006)	141
141	5.1 רקע	148
148	5.2 חיזבאללה	156
156	5.3 מהלך המלחמה	174
174	5.4 ניתוח המלחמה בראי הדוקטרינה	

185.....	5.5 סיכום
	פרק 6. מקרה מבחן: ארצות הברית נגד הטאליבן ואל-קאעידה מבצע "חירות מתמשכת" (7 באוקטובר – 22 בדצמבר 2011).
189.....	6.1 רקע
195.....	5.2 טאליבן
201.....	5.3 אל-קאעידה
206.....	6.4 מהלך המלחמה
219.....	6.5 ניתוח מבצע "חירות נמשכת"
232.....	6.6 סיכום
235.....	פרק 7. מסקנות
	פרק 8: דוקטרינה אתית - אוניברסלית למלחמה בארגוני טרור ו/או ארגוני גרילה
244.....	
245.....	8.1 דוקטרינה ללחימה בטרור
253.....	8.2 דוקטרינה ללוחמה בגרילה
260.....	סיכום
270.....	ביבליוגרפיה
I-VIII.....	Abstract

תקציר

שכחותן של מלחמות קלאסיות מסורתיות – בין מדינות ריבוניות - החלו לקטון לאחר מלחמת העולם השנייה. במקומן החלו להופיע מלחמות בעצימות נמוכה – בין מדינות ריבוניות לארגוני טרור וארגוני גרילה. פעולות שמבצעים סוגים אלה של ארגונים והמלחמה בהם היא אתגר, שבפניו ניצבות מדינות רבות בעולם.

מדובר בארגונים, שבדרך-כלל יש להם סולם ערכים שונה לחלוטין מזה המקובל על מדינות דמוקרטיות, והמחויבים לחלוטין למטרותיהם. כך פעמים רבות הם נוטים שלא להתחשב בחיי אדם – לא בחיי פעיליהם, לא בחיי האוכלוסייה שלמענה הם נלחמים ולא בחיי האויב. עם הזמן הפכו ארגונים אלה לסמי-צבאיים – בעלי תחמושת רבה, כוח צבאי מסודר וטקטיקות ואסטרטגיות לחימה מתוחכמות; אך למרות כוחם והיותם דומים, פעמים רבות, לצבא סדיר של מדינה, הם לא נלחמים על-פי עקרונות הדין הבינלאומי שצבא סדיר אמור לכבד.

מן הצד השני ניצבות המדינות הדמוקרטיות, המחויבות להגן כמיטב יכולתן על בטחון המדינה ואזרחיה, על מנת לאפשר לאזרחים ליהנות מזכויות היסוד שלהם. כאשר מדובר על מלחמה בעצימות נמוכה, ניצבת בפניהן בעיה, שכן כאמור מצד אחד תפקידן הוא להגן על אזרחיהן, אך מצד שני ההצדקות המוסריות והכללים, הקובעים את ההצדקה ליציאה למלחמה ואת דרכי הפעולה במהלכה, התפתחו על רקע המלחמות שקדמו למחצית המאה הקודמת, ועל-כן מתאימות למלחמות בין מדינות ריבוניות. כשמדובר במלחמה מול ארגון טרור או גרילה אין כללים והצדקות אלה יכולים לבוא לידי ביטוי.

אם כן, מטרתו של המחקר היא לדון באופן שבו ראוי ללחום במסגרת מלחמה בעצימות נמוכה מול ארגוני טרור ו/או גרילה, תוך שמירה על כבוד האדם מחד, והגנה אפקטיבית על המדינה ואזרחיה מאידך, ותוך התמודדות עם הצורך לפתח כללים נורמטיביים-אוניברסליים לעימות עמם.

השאלה הניצבת בבסיס המחקר היא: האם ניתן להגדיר כללי לחימה נורמטיביים אופרטיביים אוניברסליים, שיהוו דוקטרינה אתית-מוסרית להתמודדות מדינות דמוקרטיות מול ארגוני גרילה

וארגוני טרור במצבים שונים? ואם כן, מהם?

כדי לענות על השאלה באופן מקיף ולהפוך את המחקר לאוניברסלי ככל האפשר, הוא יורכב משלושה חלקים, המהווים נדבך אחד של השני: תיאורטי, השוואתי ופיתוח דוקטרינרי.

בהיבט התיאורטי ידון המחקר ויבחן את הסוגיה של מלחמה בעצימות נמוכה: מה אופייה ובמה היא שונה ממלחמות קלאסיות בין מדינות. כן ייבחנו שלוש תיאוריות אשר עליהן מתבסס המחקר:

תורת המלחמה הצודקת היא מסגרת מוסרית חשובה לריסון והסדרה של שימוש בכוח בידי ממשלות וצבאות. היא מחולקת לשלושה חלקים המהווים מערכת עקרונית, מושגים והבנות מוסריים (לא משפטיים), המשמשים כתשתית לדיונים המוסריים בשאלות הנוגעות ליציאה למלחמה ולאופן הלחימה. המחקר יתמקד במרכיב העוסק בהתנהגות המוסרית של החיילים בעת הלחימה (Jus in Bello), הכולל את עקרון ההבחנה ועקרון המידתיות.

הדין הבינלאומי בדומה לתורת המלחמה הצודקת פועל גם הדין הבינלאומי על מנת להגביל את האלימות של המדינות השונות טרם היציאה למלחמה ובמהלכה. המחקר יתמקד במשפט הבינלאומי ההומניטרי (International Humanitarian Law) (הכולל את אמנת האג ואמנות ג'נבה), שמהווה את מערכת הדינים העוסקים בדרכים חוקיות לניהול מלחמה לצורך הגנה על ערכים אנושים בסיסים במהלכה.

דוקטרינה אתית למלחמה בטרור מערכת עקרונית זו מבטאת תפיסה מוסדרת באשר לדרכים הראויות לנהל מלחמה בטרור. היא פותחה ב-2005, על-ידי פרופסור אסא כשר ועל-ידי ראש אמ"ן לשעבר, עמוס ידלין. הדוקטרינה עוסקת באתיקה צבאית בלחימה בטרור בהקשר של מלחמה בין ישראל לבין ארגוני הטרור הפלסטיניים. המחקר דן ומנתח את אותם עקרונות מתוך הדוקטרינה, אשר עוסקים בפעולותיו של הצבא במהלך המלחמה ופעולותיו בזירה של האוכלוסייה המקומית:¹ עקרון הכורח הצבאי; עקרון חזקת המעורבות בטרור; עקרון המידתיות; עקרון ההסתברויות הנמוכות; עקרון ההבנה המקצועית; עקרון ההרתעה המקצועית; ועקרון האזהרה המתמדת. כל עקרון שכזה מורכב מכמה מרכיבים.

ניתוח מקרי המבחן בחלקה ההשוואתי של העבודה יתבסס על דוקטרינה זו. בנוסף יתמודד החלק התיאורטי עם הקושי בהמשגת המונחים **טרור וגרילה**, מאחר שאין בנמצא הגדרה אוניברסלית מוסכמת להם. על-כן תיערך סקירה של הגדרות רבות קיימות (של חוקרים, ממשלות וגופים ממשלתיים), ותוצע הגדרת עבודה לכל אחד ממונחים אלו. הארגונים שייבחנו במסגרת חלקה ההשוואתי של העבודה יקוטלגו כארגוני טרור ו/או גרילה בהתאם להגדרות אלו. **ארגון טרור** יוגדר כסוג של מאבק אלים, המתבצע בידי יחידים או ארגונים לא מטעמה של מדינה,² אשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון או איום להשתמש בפעולות אלימות כלפי אזרחים או חיילים שאינם מצויים בשדה הקרב, מאחר שהם בני אוכלוסייה מסוימת, על מנת לזרוע בהם פחד, בלבול ומבוכה לשם השגת מטרות פוליטיות (לאומיות, חברתיות-כלכליות, אידיאולוגיות, דתיות וכו').

¹ כל העקרונות יוסברו בפרק 2

² מחקר זה יעסוק בארגוני טרור, שברוב המקרים מבצעים את פעולות הטרור על דעת עצמם, ולא על-פי פקודות של מדינת חסות.

ארגון גרילה יוגדר ככזה, העושה שימוש מכוון באלימות לשם השגת מטרות צבאיות-פוליטיות נגד אנשי צבא ובטחון על-ידי הקמת יחידות מעין-צבאיות, המורכבות מאזרחים ו/או חיילים, תוך נקיטת שיטות פעולה צבאיות ותוך הסתמכות על האוכלוסייה המקומית.

בהיבט ההשוואתי נבחרו ארבעה מקרי מבחן, המהווים מודל למדינות דמוקרטיות, הנלחמות בארגון טרור ו/או גרילה: **סרי לנקה מול הנמרים הטאמילים** (מלחמת טאמיל אילאם ה-4); **ישראל מול חמאס** (מבצע "עופרת יצוקה"); **ישראל מול חיזבאללה** (מלחמת לבנון השנייה); **ארצות הברית מול הטאליבן ומול אל-קאעידה** (השלב הראשון של מלחמת "חירות נמשכת"). לכל המדינות הנבחנות אין שליטה אפקטיבית בשטח שבו הן נלחמות, וכך אין אחריות מוסרית כוללת של אותה מדינה לאזרחים החיים באותו שטח. כן יש לכל מדינה פרופיל דמוקרטי שונה: על-פי אינדקס הדמוקרטיה 2010 (Democracy Index), שפורסם באקונומיסט ומופיעות בו, על-פי סדר הדמוקרטיזציה הקיימת בהן, כמעט כל מדינות העולם (163 מדינות). ארצות הברית מופיעה במקום ה-17, ישראל - במקום ה-37, וסרי לנקה - במקום ה-55. כמו-כן, הארגונים השונים הנבחנים נלחמים מסוגים שונים של טריטוריות: **חמאס** הוא ישות פוליטית, יש לה גוף שלטוני, והיא חלק ממנו; **חיזבאללה** פועל מתוך מדינה ריבונית; **הנמרים הטאמילים** הוא ארגון בדלני בעל חופש פעולה ושליטה מלאה בחלקה הצפון-מזרחי של סרי לנקה; **הטאליבן**, הוא ארגון, השולט על רוב שטחי אפגניסטן ומשליט שם את מערכת החוקים שלו; **אל-קאעידה** הוא ארגון גלובלי ופועל בצורת תאים במדינות רבות.

כל חקר מקרה מתחיל בתיאור רקע כללי של ארגון הטרור ו/או הגרילה ובחינתו על-סמך הגדרת העבודה שמובאת בחלקו התיאורטי של המחקר, כדי להחליט אם מדובר בארגון טרור, או ארגון גרילה או ארגון בעל מאפיינים של טרור וגרילה ("טרורגרילה"); כן ינותחו מהלכי המלחמה, ובמסגרת זו יובאו גם הטענות האתיות, שהופנו למדינה הנלחמת מצד הקהילה הבינלאומית. בנוסף ינותח המקרה על-פי הדוקטרינה האתית למלחמה בטרור של ידלין וכשר.

כל מקרה מבחן מנותח אפוא באופן אורכי; אך מאחר שהמחקר שואף לבדוק אם ניתן לפתח דוקטרינה אתית-**אוניברסאית** ללחימה בארגוני טרור וארגוני גרילה, ייערכו בסוף חלק זה ניתוח והשוואה בין המקרים באופן רוחבי. ייבדק באלו מקרים העיקרון הדוקטרינרי כלל אינו מיושם, באלו מקרים הוא מיושם באופן חלקי; באילו מקרים הוא מיושם באופן מלא; באילו מקרים אין אפשרות לנתח את העיקרון; ובאילו מקרים אין צורך לבדוק את העיקרון משום אופייה של הפעולה שלפנינו.

מניתוח מקרי המבחן עלה, שמדינות בעלות פרופיל דמוקרטי שונה מתמודדות באופן שונה עם ארגוני טרור ו/או ארגוני גרילה. **סרי לנקה**, מדינה בעלת פרופיל דמוקרטי נמוך יחסית, יישמה בעת

הלחימה **בנמרים הטאמילים** (ארגון טרוגרילה) הכי פחות עקרונות המופיעים בדוקטרינה של כשר וידלין; **ישראל** יישמה יותר עקרונות ממנה בעת לחימתה **בחמאס** (ארגון טרוגרילה) ו**בחיזבאללה** (ארגון טרוגרילה) ואילו **ארצות הברית** יישמה הכי הרבה עקרונות בעת מלחמתה בטאליבן (ארגון גרילה) ובאל-קאעידה (ארגון טרור).

דבר נוסף שעלה הוא השוני בתוצאות המלחמה בין מקרי המבחן השונים. **מלחמת טאמיל-אילאם ה-4** הסתיימה בתבוסה מוחלטת של **הנמרים הטאמילים**, ועד היום אין זכר לארגון. דבר מפליא, שכן מדובר באחד מארגוני הטרור הגרילה הברוטליים והמאורגנים ביותר בעולם. ממשלת סרי לנקה וצבאה עשו ניסיון לפעול על-פי דיני המלחמה, אך תוך כדי המלחמה הופרו רבים מעקרונות הדוקטרינה: עקרונות החזקה, המידתיות, האזהרה המתמדת וההרתעה המבצעית.

מבצע "עופרת יצוקה" הסתיים בהפסקת אש חד-צדדית מצדה של ישראל, לאחר שממשלת ישראל הרגישה שיעדי המבצע הושגו. עם זאת לא פסק ירי הרקטות ופצצות המרגמה באופן מוחלט, ומאז ועד היום יצאה ישראל לשני מבצעים נוספים נגד החמאס.

מלחמת לבנון השנייה הסתיימה בעיצומו של המבצע הקרקעי של צה"ל ועם החלטת מועצת הבטחון של האו"ם, שהורתה על הפסקה מיידית של האש. אומנם המלחמה הגבירה את כושר הרתעתה של ישראל (לא רק מול חיזבאללה ולבנון אלא גם מול סוריה ואיראן שחיזבאללה היא בעלת בריתן), ומאז תום המלחמה ועד היום אכן אין נסיונות בוטים של חיזבאללה לתקוף את ישראל, אך הארגון לא רק שרד, אלא ממשיך להתחמש ולאיים על ישראל.

השלב הראשון של מלחמת "חירות נמשכת" הסתיים עם נפילת משטר הטאליבן והשלטת ממשלה חדשה בסיועה של ארצות הברית. אך הארגון המשיך להתקיים, ומאז תום המלחמה ועד היום ביצע עשרות פיגועים נגד חיילים אמריקאיים ואזרחים אפגנים. גם ארגון אל-קאעידה נחלש, אך בדומה לטאליבן ממשיך גם הוא להתקיים.

תוצאות אלו של המלחמות השונות מעידות, שכאשר מדינה מוכנה להקריב חלק מעקרונות הדמוקרטיה שלה למען האפקטיביות הצבאית, היא יכולה להצליח למגר לחלוטין את הארגון שבו היא נלחמת (כמו במקרה של סרי לנקה). מאידך, כאשר מדינה כן שואפת לשמר את שורשיה הדמוקרטיים על חשבון האפקטיביות הצבאית שלה, היא יכולה להביא לצמצום יכולות הארגון, אך לא להשמדתו המוחלטת. כן ניתן לראות, כי אף שישראל וארצות הברית עשו כל שביכולתן על מנת לשמר את דיני המלחמה ואת ההצדקות המוסריות במהלכה, הרי שהן ספגו בכל זאת גינוי מצד הקהילה הבינלאומית על פעולות רבות שביצעו (במיוחד ישראל). דבר זה מעיד על הבעייתיות הקיימת לגבי הכללים וההצדקות בזמן מלחמה בעצימות נמוכה.

בהיבט הדוקטרינרי פותחה דוקטרינה אתית-אוניברסלית ללוחמה בטרור וללוחמה בגרילה על בסיס חלקו ההשוואתי של המחקר. דוקטרינה זו פוצלה לשניים - דוקטרינה ללוחמה בטרור ודוקטרינה ללוחמה בגרילה. היא מתבססת על הדוקטרינה של כשר וידלין, אך שואפת להפוך אותה לאוניברסלית ויישומית יותר. על-כן אותם עקרונות שנמצא כי למדינות היה קושי לפעול לפיהם לא מופיעים כעת. עקרונות, שהמדינות הצליחו לפעול לפיהם באופן חלקי, שונו ברובם, וכך כעת קל יותר יהיה למדינות הנלחמות לעמוד בהם. כן מופיעים בחלק מהעקרונות סעיפים חדשים. כך, למשל, הוחמרו כללי המידתיות: הושם דגש רב יותר בערכיות הפעולה; במיידיות הפעולה העומדת להתרחש; בסכנת הפגיעה בסביבה האנושית ועוד. לעומת זאת הוספו סייגים, שלא היו קיימים לעקרון ההתרעה המוקדמת.

אחד השינויים המרכזיים בין הדוקטרינה האתית-אוניברסלית ללוחמה בטרור, שפותחה כאן, לבין הדוקטרינה של כשר וידלין הוא אופן ההתייחסות לחיילי המדינה הדמוקרטית לעומת ההתייחסות לאזרחי הצד השני. בדוקטרינה של כשר וידלין, בסקאלה של חובות המדינה כלפי אוכלוסיות שונות, חלה החובה להבטיח ולשמור קודם על חיי החיילים - ורק לאחר מכן החובה לשמור על חיי אזרחי הצד השני; ואילו בדוקטרינה החדשה נערכת הפרדה בין צבא מקצועי לצבא חובה: אם חייל נלחם במסגרת צבא חובה, חובה על המדינה להגן עליו לפני שהיא מגינה על אזרחי הצד השני, שכן הוא נלחם למענה לא מתוך בחירה בהכרח, אלא מתוקף חוק; ואילו אם החייל נלחם במסגרת צבא מקצועי (התנדבותי), חובתה של המדינה לשמור בראש וראשונה על חיי אזרחי הצד השני, מאחר שהחייל התנדב לשרת בצבא, וידע מראש מהם הסיכונים שהוא עומד ליטול על עצמו.

בהיבט התיאורטי, מיועד מחקר זה מיועד לתרום להבנת הבעיה הקיימת באשר ליכולת מדינה דמוקרטית להתמודד באופן ראוי מול ארגון טרור ו/או גרילה המאיים עליה, בשל הכללים וההצדקות המוסריות הקיימים כיום. בהיבט האופרטיבי מיועד מחקר זה להעניק כלי יישומי למדינות דמוקרטיות הנלחמות מול ארגונים אלו, שיסייע לקבוע מהן חובותיהן במהלך ההתנהלות במלחמה מחד, לצד דרישות "ריאליות" יותר מהן, שיסייעו לשמור על האפקטיביות הצבאית שלהן, ותוך העלאת רמת הלגיטימציה שתזכינה לה מצד הקהילה הבינלאומית במהלך הלחימה ולאחריה.

מבוא

מדינה דמוקרטית מקיימת ברית הדוקה עם אזרחיה, מעין חוזה חברתי, שבבסיסו מחויבותו של השלטון לקיים תשתית אזרחית, שתאפשר לאזרחים ליהנות מזכויות היסוד הבסיסיות שלהם. המרכיב הבסיסי בתשתית אזרחית זו הוא חיי אדם. במסגרת חובתה של מדינה לקיים תשתית זו היא חייבת להגן כמיטב יכולתה על בטחון המדינה, על הפרטים החיים בתוכה ועל זכויות היסוד שלהם, ובמיוחד הזכות להגדרה עצמית. הביטחון הוא תנאי לקיום, ובלעדיו אין משמעות לאינטרסים אחרים, כמו כלכלה, בריאות, חינוך ומשפט (כשר, דרורי 1996: 38-39; זמיר 1989: 17).

לדברי ההיסטוריון הצבאי מרטין ון קרפלד, החלה המלחמה המסורתית הקונבנציונלית (בין מדינות) להיעלם לאחר הטלת פצצות האטום על הירושימה ונגאסקי ב-1945, ותחתיה החלה להופיע המלחמה הא-סימטרית (בין מדינות לבין ארגוני טרור וארגוני גרילה). אין זה אומר, כמובן, שהסתיימה תקופת "המלחמות הרגילות", אך לצדן התרחבה מאוד התופעה של עימותים אחרים (איילנד 2007: 13; פרנקל 2012: 3).

כאשר מדברים על טרור, לא ניתן לומר שהוא בעיה פנימית ומקומית של מדינה זו או אחרת, אלא מדובר בסוגיה בין-לאומית חסרת גבולות: במשך שנים רבות הייתה ועודנה הלחימה בטרור אתגר של מדינות רבות בעולם, כמו ספרד נגד המחתרת הבאסקית (ETA); בריטניה נגד המחתרת האירית (IRA); רוסיה נגד הצי'נינים; טורקיה נגד המחתרת הכורדית (PKK); ועוד. עם זאת אין עוררין על כך שהאירוע "המכונן" הנוגע לטרור בינלאומי הוא התקפת הטרור על ארצות הברית ב-11 בספטמבר 2001, אשר הפכה את סוגיית הטרור הבינלאומי עבור חלק ממדינות המערב ממטרד טקטי לאיום אסטרטגי.

הארגונים השונים מחויבים לחלוטין למטרותיהם ויעשו הכול על מנת להשיג אותן. מטרות אלו יכולות להיות עצמאות מדינית (המחתרת האירית, המחתרת הבאסקית); אוטונומיה תרבותית (המחתרת הכורדית); השלטת השקפת העולם של הארגון על המדינות השונות ו"החזרת עטרה ליושנה" (אל-קאעידה) ועוד.

לדברי גנרל מק'ריסטל, לשעבר מפקד הכוחות האמריקאים ונאט"ו באפגניסטן, חשים ארגוני טרור וארגוני גרילה נחותים כאשר הם פועלים מול כוח מדינתי לשם השגת מטרותיהם. נחיתות זו

מקדשת, לדעתם, את האמצעים שהם נוקטים (מ'ק'קריסטל 2.3.2012). על-כן נראה כי סולם הערכים של ארגונים אלה, הטקטיקות שבהן הם משתמשים והמחיר שהם מוכנים לשלם בעת לחימתם שונים בדרך-כלל לחלוטין מהמערכת המקובלת על מדינות דמוקרטיות. פעמים רבות נוטים ארגונים אלה שלא להתחשב בחיי אדם – לא בחיי פעיליהם, לא בחיי האוכלוסייה שלמענה הם נלחמים, וכמובן שאף לא בחיי האויב (גרס 2004 : 47). אחת מאסטרטגיות הפעולה שלהם היא להיטמע בתוך אוכלוסייה אזרחית, וכך עולה סבירות הסיכוי של הפגיעה באזרחים חפים מפשע מצד המדינה הנלחמת באותו ארגון.

עם הזמן הפכו ארגונים אלו לסמי-צבאיים; בתחילת דרכם הם ביססו את "מעמדם הצבאי" באמצעות הפעלה מתמשכת של פעולות טרור, ולאחר מכן צירפו לשיטות הפעולה שלהם גם פעילות גרילה, ואף בנו "כוח צבאי מסודר וממוסד עם פלוגות, גדודים ואף חטיבות, תוך הפעלת טקטיקות לחימה המשלבות את המרכיבים הללו. הבעיה היא, שלמרות כוחם הרב והיותם דומים, פעמים רבות, לצבא סדיר של מדינה, הם לא נלחמים על-פי עקרונות הדין הבינלאומי שצבא סדיר אמור להילחם על-פיהם (שוויצר 2009 : 33).

מדינות דמוקרטיות, אשר במסגרת נסיון להגן על בטחון תושביהן נלחמות בארגוני טרור וארגוני גרילה, נתקלות בבעיה מהותית, הנעוצה בשאלת דרכי ההתמודדות האפקטיביות והראויות נגדם. אחת הבעיות המתעוררות היא "הדילמה הדמוקרטית": שלטון דמוקרטי מחויב לשמור על בטחון אזרחיו, ומאידך מחויב גם לשמור על עקרונותיו ומערכת החוקים שלו, שאחד מביטוייו המרכזיים הוא כבוד האדם וחירותו וזכויות אזרח. לעתים קרובות חלה סתירה בין שני יעדים אלו - בעיקר מאחר שכאמור מדובר בארגונים שלא בוחלים, בדרך-כלל, בשום אמצעי על מנת להשיג את מטרותיהם. אז על המדינה להחליט אם היא מוכנה להקריב חלק מהדמוקרטיה שלה כדי להיות אפקטיבית במאבקה בטרור, או שמא עליה להשלים עם רמה מסוימת של טרור על מנת לשמור על חירויות האזרח שהן בבסיסה (גנור 2004 : 163-165).

מיכאל וולצר הטביע מונח שנקרא "מוסכם המלחמה" ("war convention"). לטענתו, תכליתו של מוסכם המלחמה היא לקבוע מהן חובותיהן של המדינות הלוחמות, של המפקדים ושל החיילים, בכל הנוגע לדרך ההתנהלות במהלך המלחמה (וולצר 1984 : 152). ואכן, מאחר שמבחינת המשפט הבינלאומי הצדדים המנהלים מלחמות הן ישויות ריבוניות מדינתיות, התפתחו על רקע המלחמות שקדמו למחצית המאה הקודמת דיני המלחמה, שנועדו להסדיר באופן טבעי מערכת כללים בין שתי מדינות היוצאות למלחמה זו נגד זו. כן מתקיימות, במסגרת סוג זה של מלחמה, הצדקות מוסריות, אשר קובעות את ההצדקה ליציאה למלחמה ואת דרכי הפעולה במהלכה. כללים והצדקות אלה מאפשרים למדינות להתגונן באופן אפקטיבי תוך עמידה בציווי המוסרי של המדינה. עם זאת,

כשמדובר במלחמה שיוזם ארגון לא מדינתי, מתקמת קונסטלציה בעייתית בהרבה מזו המסורתית, מאחר שכללים והצדקות אלה אינם יכולים לבוא לידי ביטוי.

יש הטוענים שאין זה כך, ושעם השנים נכתבו דינים חדשים, אשר מיועדים להתמודדות מדינות עם ארגוני טרור וארגוני גרילה. טענות אלה אינן מדויקות, מאחר שבניגוד ל"מלחמה קלאסית", שבה ההנחות וההמשגות של תורת המלחמה הצודקות והדין הבינלאומי - אשר משתקפות באמנות השונות (כגון אמנת האג ואמנת ג'נבה) - מקובלות על הקהילה הבינלאומית, הרי שהכללים השונים, שפותחו במשך הזמן (כגון הפרוטוקול הנוסף לאמנת ג'נבה) ושנועדו להתמודד עם סוג זה של מלחמה, לא מקובלים על כלל המדינות (כמו ישראל וארצות הברית), מאחר שלטענתן אינן נותנות מענה ראוי לדילמות הקשורות באופן הלחימה ושאתן עליהן להתמודד. יתרה מכך, לעתים אף מציבים כללים אלו את אותן מדינות בעמדת נחיתות.

טענה זו מקבלת משנה-תוקף מדברים שאמר נשיא ארצות הברית לשעבר, ג'ורג' בוש, לאחר מתקפת 11 בספטמבר. לטענתו, יש פרדיגמה חדשה, שבה ארגון לא מדינתי פועל - לעתים בחסות מדינה שלישית - לשם פגיעה בחפים מפשע. לטענתו, פרדיגמה זו דורשת שימוש בפרדיגמת לחימה חדשה, אשר תתקיים בעקבות חשיבה חדשה על חוקי המלחמה. עם זאת, הוא מסייג ואומר, כי אותם חוקים חדשים אסור שיתנגשו באמנת ג'נבה (Wippman and Evangelista 2005: 9).

שאל משעל טוען, שבמדינת ישראל רווחים שני סוגים של שיח מחקרי, אשר דנים באופן שבו יש להעריך ולשפוט סוג זה של לחימה (משעל מגדיר זאת כ"לחימה במרחבים צפופי אוכלוסייה"): שיח נורמטיבי ושיח אופרטיבי. השיח האופרטיבי מושתת על הערכה ושיפוט של פעילות מלחמתית על גבי אמות מידה מקצועיות ותוך השוואה לפעילויות לחימה דומות של צבאות במערב. באופן זה נבחנת יותר התוצאה ופחות נורמה; ואילו השיח הנורמטיבי מושתת על ערכים מוסריים מוחלטים, דהיינו הפעולה והתוצאה נבחנות על-פי הנורמה (משעל 2012: 23). ניתן להגדיל ולומר כי שיח זה לא ייחודי רק למדינת ישראל, אלא מתקיים במדינות רבות נוספות אשר מתמודדות עם סוג זה של לחימה.

מחקר זה דן בשיח הנורמטיבי של סוג זה של לחימה, ולפיכך מושתת על בחינה של כוונת מבצעי הפעולה. מטרת המחקר היא לדון באופן שבו ראוי ללחום במסגרת לוחמה בעצימות נמוכה של מדינה דמוקרטית מול ארגוני טרור וארגוני גרילה, תוך שמירה על כבוד האדם מצד אחד, והגנה אפקטיבית על המדינה ואזרחיה מהצד השני, ותוך התמודדות עם הצורך לפתח כללים נורמטיביים אופרטיביים אוניברסליים לעימות עמם.

שאלת המחקר היא : האם ניתן להגדיר כללי לחימה נורמטיביים אופרטיביים אוניברסליים, שיהוו דוקטרינה אתית-מוסרית להתמודדות מדינות דמוקרטיות מול ארגוני גרילה וארגוני טרור במצבים שונים? ואם כן, מהם?

המחקר נשען על שתי הנחות:

✓ ארגונים לא מדינתיים שונים נבדלים זה מזה מבחינת ארגוןם ודמיונם לצבא : יש ארגונים (כגון חיזבאללה), ההולכים ונעשים דומים יותר לארגוני צבא של שנות ה-2000, קרי בתחומים מסוימים הם בעלי יכולות סמי-צבאיות של מדינה, כגון טילים מונחים מסוגים שונים, מזל"טים תוקפים ועוד. יש ארגונים שהם אף בעלי כוח צבאי ממוסד ומסודר, שבו פלוגות, גדודים ואף חטיבות. עם זאת יש לארגונים השונים יכולות שונות.

✓ ארגונים שונים נבדלים זה מזה מבחינת זיקתם לטריטוריה שממנה הם פועלים : יש ארגונים הפועלים מתוך מדינה, והם בעלי חופש פעולה בחלק משטחי אותה מדינה (כדוגמת חיזבאללה); יש ארגונים הפועלים מישות פוליטית שאינה מדינה (כדוגמת ארגוני טרור המצויים בשטחי הרשות הפלסטינית); יש ארגונים הפועלים מישות שאינה מדינה, אך יש לה גוף שלטוני שהם חלק ממנו (כדוגמת החמאס בעזה); יש ארגונים שהם בדמות רשת, ואין להם בסיס (כדוגמת אל-קאעידה) ועוד.

במהלך המחקר ייבדקו ההשערות הללו:

✓ קיימים הבדלים משמעותיים בין ארגוני טרור לארגוני גרילה, והם מתבטאים בצורת ההתארגנות, בכלי הנשק שברשותם, באופן הלחימה, בהגדרת המושג "אויב", במקום הנבחר ללחימה ועוד.

✓ מדינות דמוקרטיות נבדלות זו מזו בצורה שבה הן מתמודדות מול ארגוני טרור וארגוני גרילה המאיימים עליהן.

✓ דיני המלחמה הבינלאומיים נותנים מענה בעיקר לדילמות העולות ב"מלחמות קלאסיות", אך לא נותנים מענה למלחמה א-סימטרית, מול ארגוני טרור וארגוני גרילה.

✓ תורת המלחמה הצודקת מהווה פלטפורמה לפיתוח דוקטרינה אתית-אוניברסלית ללוחמה בארגוני טרור וארגוני גרילה, שמטרתה להגדיר את אופן הלחימה הראוי בארגונים אלה, ולספק למדינה דמוקרטית את הכלים המוסריים, שינחו אותה בעת הלחימה כדי שעם הדין הבינלאומי הקיים תהווה מערכת מאוחדת לניהול מלחמות בסוג זה של ארגונים.

מתודולוגיה ומבנה העבודה

המחקר המוצע הוא נורמטיבי איכותני ונשען על שלוש תיאוריות:

1. **תורת המלחמה הצודקת.** המחקר יתמקד במרכיב העוסק בהתנהגות המוסרית של החיילים בעת הלחימה (Jus in Bello), הכולל את עקרון ההבחנה ועקרון המידתיות.
2. **הדין הבינלאומי.** המחקר יתמקד במשפט הבינלאומי ההומניטרי (הכולל את אמנת האג ואמנות ג'נבה), שמהווה את מערכת הדינים העוסקים בדרכים החוקיות לניהול מלחמה, לצורך הגנה על ערכים אנושים בסיסיים במהלכה.
3. **דוקטרינה אתית למלחמה בטרור.** מערכת עקרונות זו פורסמה בשנת 2004 על-ידי פרופסור אסא כשר ועל-ידי ראש אמ"ן לשעבר, עמוס ידלין, ועוסקת באתיקה צבאית בלחימה בטרור בהקשר של מלחמה בין ישראל לבין ארגוני הטרור הפלסטיניים. הדוקטרינה מבטאת תפיסה מוסדרת באשר לדרכים הראויות לנהל מלחמה בטרור. היא מכילה שיקולים מוסריים, אתיים ומשפטיים, אשר אמורים להנחות מדינה דמוקרטית, ששואפת למלא את חובתה ולהגן על תושביה נגד פעולות טרור שמבוצעות נגדה.

המחקר מורכב משלושה חלקים:

חלק ראשון: תיאוריה. במסגרת זו ייערך דיון בסוגיית מלחמה בעצימות נמוכה – במה היא שונה ממלחמות קלאסיות בין מדינות. כן יידונו המושגים **טרור וגרילה** והקושי בהמשגתם, ולכן יובאו הגדרות עבודה אשר ילוו את המחקר. יידונו עקרונות תורת המלחמה הצודקת ועקרונות הדין הבינלאומי, אשר עוסקים באופן הראוי להילחם תוך הלימה למלחמה בעצימות נמוכה.

חלק שני: מחקר השוואתי (Case Studies). במסגרת זו ייבחנו ארבעה מקרי מבחן, שבהם מדינות דמוקרטיות (בעלות פרופיל דמוקרטי שונה) התמודדו ונלחמו מול שחקנים לא מדינתיים (ארגוני טרור וארגוני גרילה שונים) אשר פעלו נגדן. מקרי המבחן הם: **סרי לנקה מול הנמרים הטאמילים** (מלחמת טאמיל-אילאם ה-4); **ישראל מול החמאס** ("עופרת יצוקה"); **ישראל מול חיזבאללה** (מלחמת לבנון השנייה); **ארצות הברית מול הטאליבן ומול אל-קאעידה** (מלחמת חירות נמשכת).

לצורך כך ייעשה שימוש בחומרים האלה: ניתוח ממצאי ועדות חקירה; עדויות של מנהיגים מדיניים ומפקדים צבאיים, אשר היו מעורבים באותם אירועים, ושניתנו בפני גורמים שונים (כמו הסנאט האמריקאי, ועדות חקירה, נאומים); הצהרות כוונות שניתנו טרם הפעולות על-ידי מנהיגים מדיניים ומפקדים צבאיים; ביוגרפיות של המנהיגים; ניירות עמדה מדיניים וצבאיים; ספרות מקצועית.

הבחירה דווקא במקרים אלו נעשתה בשל כמה סיבות :

- ✓ הארגונים השונים הנבחרים נלחמים מטריטוריות שונות : **חמאס** הוא ישות פוליטית שאינה מדינה, אך יש לה גוף שלטוני שהוא חלק ממנו ; **חיזבאללה** פועל מתוך מדינה ריבונית - יש לו חופש פעולה בחלק משטחי אותה מדינה, והוא גם לא לחלוטין מנותק מהשלטון, משום שיש לו נציגים בממשלה (קרי הוא ארגון בחסות מדינה) ; **הנמרים הטאמילים** הוא ארגון בדלני, אשר נהנה משליטה מלאה ומחופש פעולה בחלק משטחי סרי לנקה ; **הטאליבן** הוא ארגון ששולט על למעלה מ-80 אחוז של שטח אפגניסטן ומשליט שם את מערכת החוקים שלו ; **אל-קאעידה** הוא ארגון גלובלי, מאחר שאין לו שיוך טריטוריאלי מוגדר, אלא הוא פועל בצורת תאים במדינות רבות.
  - ✓ לכל המדינות הנבחרות אין שליטה אפקטיבית בשטח שבו הן נלחמות, משום שאם קיימת שליטה אפקטיבית אי-אז יש אחריות מוסרית כוללת של אותה מדינה, ועליה לדאוג לביטחונם ולרווחתם של האזרחים החיים באותו שטח.
  - ✓ מדובר במדינות שמכונות "דמוקרטיות", אך הן בעלות פרופיל דמוקרטי שונה, וכך אפשר לבחון ולהשוות בין סוגי התנהגויות שונות ודומות בעת לחימה.
- על מנת לבחון ולהחליט מיהן המדינות שייקחו חלק במחקר, וכדי שאפשר יהיה לנתח מדינות בעלות פרופיל דמוקרטי שונה וכך להפוך את המחקר לאוניברסלי ככל שניתן, נבדק אינדקס הדמוקרטיה (Democracy Index) של שנת 2010, אשר פורסם באקונומיסט (Economist), במקביל לבדיקה שנערכה לגבי השאלה אילו מדינות נלחמות בארגוני טרור וארגוני גרילה ושאלת השליטה האפקטיבית.
- באינדקס הדמוקרטיה מופיעות כמעט כל מדינות העולם (163 מדינות). והן מחולקות לארבע קטגוריות : דמוקרטיה מלאה (Full Democracy) ; דמוקרטיה חלקית (Flawed Democracy) ; משטר מעורב (Hybrid Regime) ; משטר אוטוריטרי (Authoritarian Regime). מדינות שקיבלו ציון בין 8-10 מאופיינות כדמוקרטיה מלאה ; מדינות שקיבלו ציון שבין 6-7.9 מאופיינות כדמוקרטיה חלקית ; מדינות שקיבלו ציון בין 4-5.9 מאופיינות כמשטר מעורב (היברידי) ; מדינות שקיבלו ציון של פחות מ-4 מאופיינות כמשטר אוטוריטרי.
- לגבי כל מדינה נכתב באיזו קטגוריה היא נמצאת על-פי חמישה פרמטרים שנבחנו :
- תהליך בחירות ופלורליזם (electoral process and pluralism) ; זכויות אזרחיות (civil liberties) ; תפקוד הממשלה (The functioning of government) ; השתתפות פוליטית (political participation) ; תרבות פוליטית (political culture). כדי לבחון כל פרמטר נשאלו לגבינו כמה

שאלות. כל מדינה קיבלה ציון בכל אחד מהפרמטרים על-פי האופן בו היא ממלאה אותן, וציון ממוצע על-פי שקלול של כל הפרמטרים יחדיו .

מכיוון שהעבודה שלי עוסקת רק במדינות דמוקרטיות, היה צורך לבחור רק מדינות שמצויות באחת משתי הקטגוריות: דמוקרטיה מלאה או דמוקרטיה חלקית.

דמוקרטיה מלאה מאופיינת כאן ככזו שמכובדות בה זכויות אזרח והשתתפות פוליטית; מתקיימת בה תרבות פוליטית שתורמת לשגשוג הדמוקרטיה; תפקוד הממשלה משביע רצון; קיימת מערכת אפקטיבית של איזונים ובלמים; מערכת המשפט היא עצמאית, וההחלטות השיפוטיות לא תלויות בדבר. כלי התקשורת הם עצמאים ומגוונים.

דמוקרטיה חלקית מאופיינת כאן ככזו שיש בה בחירות חופשיות והוגנות; מכובדות זכויות אזרחיות בסיסיות. עם זאת קיימות ישנן חולשות משמעותיות בהיבטים מסוימים של הדמוקרטיה, כגון משילות לא מספקת; תרבות פוליטית לא מפותחת מספיק; אחוז נמוך של השתתפות פוליטית; חופש עיתונאות לא מספק.

ארצות הברית מצויה בקבוצה של דמוקרטיות מלאות, ואילו ישראל וסרי לנקה מצויות בקבוצה של דמוקרטיה חלקית.

בנוסף, כל אחת משלוש המדינות נמצאת במקום שונה בטבלה מבחינת הפרמטרים הדמוקרטיים שהיא ממלאת: כאמור, בהיותה דמוקרטיה מלאה מצויה **ארצות הברית** במקום הגבוה ביותר יחסית לישראל וסרי לנקה. היא ממוקמת כמספר 17 מבין 163 מדינות עם ממוצע כללי של 8.18 נקודות. **ישראל** מצויה אחריה, במקום 37 עם ממוצע כללי של 7.48 נקודות וכאמור, מאופיינת כדמוקרטיה חלקית. ואילו **סרי לנקה** מופיעה אחריה, במקום 55 עם ממוצע כללי של 6.64 נקודות (Economist Intelligence Unit 2010).

מקומן של ארצות הברית, ישראל וסרי לנקה באינדקס הדמוקרטיה

בתוך: (Economist Intelligence Unit 2010)

Democracy Index 2010							
Rank	Overall score	Category scores					
		I Electoral process and pluralism	II Functioning of government	III Political participation	IV Political culture	V Civil liberties	
Full democracies							
Norway	1	9.80	10.00	9.64	10.00	9.38	10.00
Iceland	2	9.65	10.00	9.64	8.89	10.00	9.71
Denmark	3	9.52	10.00	9.64	8.89	9.38	9.71
Sweden	4	9.50	9.58	9.64	8.89	9.38	10.00
New Zealand	5	9.26	10.00	9.29	8.89	8.13	10.00
Australia	6	9.22	10.00	8.93	7.78	9.38	10.00
Finland	7	9.19	10.00	9.64	7.22	9.38	9.71
Switzerland	8	9.09	9.58	9.29	7.78	9.38	9.41
Canada	9	9.08	9.58	9.29	7.78	8.75	10.00
Netherlands	10	8.99	9.58	8.93	8.89	8.13	9.41
Luxembourg	11	8.88	10.00	9.29	6.67	8.75	9.71
Ireland	12	8.79	9.58	7.86	7.78	8.75	10.00
Austria	13	8.49	9.58	7.86	7.78	8.13	9.12
Germany	14	8.38	9.58	7.86	7.22	8.13	9.12
Malta	15	8.28	9.17	8.21	5.56	8.75	9.71
Czech Republic	16	8.19	9.58	7.14	6.67	8.13	9.41
US	17	8.18	9.17	7.86	7.22	8.13	8.53
Spain	18	8.16	9.58	8.21	6.11	7.50	9.41
UK	19	8.16	9.58	7.86	6.11	8.13	9.12
South Korea	20	8.11	9.17	7.86	7.22	7.50	8.82
Uruguay	21	8.10	10.00	8.57	4.44	7.50	10.00
Japan	22	8.08	9.17	8.21	6.11	7.50	9.41
Belgium	23	8.05	9.58	8.21	5.56	7.50	9.41
Mauritius	24	8.04	9.17	8.21	5.00	8.13	9.71
Costa Rica	=24	8.04	9.58	8.21	6.11	6.88	9.41
Portugal	26	8.02	9.58	7.50	6.11	7.50	9.41
Flawed democracies							
Cape Verde	27	7.94	9.17	7.86	6.67	6.88	9.12
Greece	28	7.92	9.58	6.43	6.67	7.50	9.41
Italy	29	7.83	9.58	6.79	6.11	8.13	8.53
South Africa	30	7.79	8.75	8.21	7.22	6.25	8.53
France	31	7.77	9.58	7.14	6.11	7.50	8.53
Slovenia	32	7.69	9.58	7.14	6.67	6.25	8.82

Democracy Index 2010							
Rank	Overall score	Category scores					
		I Electoral process and pluralism	II Functioning of government	III Political participation	IV Political culture	V Civil liberties	
Estonia	33	7.68	9.58	7.50	5.00	7.50	8.82
Chile	34	7.67	9.58	8.57	3.89	6.88	9.41
Botswana	35	7.63	9.17	7.14	5.56	6.88	9.41
Taiwan	36	7.52	9.58	7.14	5.56	5.63	9.71
Israel	37	7.48	8.75	7.50	8.33	7.50	5.29
Slovakia	38	7.35	9.58	7.50	5.56	5.00	9.12
Cyprus	39	7.29	9.17	6.43	6.11	5.63	9.12
India	40	7.28	9.58	8.57	4.44	4.38	9.41
Lithuania	41	7.24	9.58	5.71	5.56	6.25	9.12
Timor-Leste	42	7.22	8.67	6.79	5.56	6.88	8.24
Hungary	43	7.21	9.58	6.07	5.00	6.88	8.53
Jamaica	=43	7.21	9.17	6.79	5.00	6.25	8.82
Trinidad and Tobago	45	7.16	9.58	7.14	6.11	5.00	7.94
Panama	46	7.15	9.58	6.79	5.56	5.00	8.82
Brazil	47	7.12	9.58	7.50	5.00	4.38	9.12
Poland	48	7.05	9.58	6.07	6.11	4.38	9.12
Latvia	=48	7.05	9.58	5.36	5.56	5.63	9.12
Mexico	50	6.93	8.75	7.14	6.11	5.00	7.65
Argentina	51	6.84	8.75	5.71	5.56	6.25	7.94
Bulgaria	=51	6.84	9.17	5.71	6.11	4.38	8.82
Croatia	53	6.81	9.17	6.07	5.56	5.00	8.24
Suriname	54	6.65	9.17	6.43	4.44	5.00	8.24
Sri Lanka	55	6.64	7.00	6.07	5.00	6.88	8.24
Romania	56	6.60	9.58	6.43	5.00	3.75	8.24
Colombia	57	6.55	9.17	7.14	3.89	3.75	8.82
Thailand	=57	6.55	7.83	6.07	5.56	6.25	7.06
Papua New Guinea	59	6.54	7.33	6.43	4.44	6.25	8.24
Indonesia	60	6.53	6.92	7.50	5.56	5.63	7.06
El Salvador	61	6.47	9.17	6.07	3.89	5.00	8.24
Paraguay	62	6.40	8.33	6.07	5.00	4.38	8.24
Peru	=62	6.40	8.75	5.00	5.00	5.00	8.24
Mongolia	64	6.36	8.33	5.71	3.89	5.63	8.24
Serbia	65	6.33	9.17	4.64	6.11	4.38	7.35

מעניין להיווכח שבמעקב אחר האינדקס לאורך כמה שנים ניתן לראות, שבעוד ארצות הברית וישראל שומרות בעקביות על מקומו, יורדת סרי לנקה במקומה בטבלה באופן בולט במהלך השנתיים הבאות: בשנת 2012 היא עוברת מפרופיל של דמוקרטיה חלקית לפרופיל של משטר מעורב (היברידי), וצונחת למקום ה-89 בטבלה עם ציון ממוצע של 5.75 נקודות (Economist Intelligence Unit 2012: 6). השאלה מדוע זה קרה, היא נושא למחקר נוסף.

כל חקר מקרה מורכב מחמישה חלקים: רקע על המקרה; רקע על ארגון הטרור ובחינה אם מדובר בארגון טרור ו/או בארגון גרילה על-פי הגדרת העבודה שתובא בחלקו התיאורטי של המחקר; ניתוח המלחמה (כולל הטענות האתיות שהופנו מצד הקהילה הבינלאומית כלפי המדינה הנלחמת); ניתוח המקרה על-פי הדוקטרינה האתית למלחמה בטרור שפותחה על-ידי כשר וידלין; סיכום.

חלק שלישי: פיתוח מערכת כללים נורמטיבית (דוקטרינה אתית-אוניברסלית) על יסוד תפיסות מוסריות ואתיות.

מאחר שהמחקר שואף לבדוק האם ניתן לפתח דוקטרינה אתית-אוניברסלית ללחימה בארגוני טרור וארגוני גרילה, יוקדש חלקו האחרון של המחקר לניתוח והשוואה רוחבית בין מקרי המבחן השונים.³ באמצעות ההשוואה ניתן יהיה לראות באילו סעיפים מסעיפי הדוקטרינה של כשר וידלין קל יותר היה למדינות לעמוד; באילו לא עמדו; באילו עמדו באופן חלקי; וכך הלאה. והאם בכלל ניתן לפתח סוג כזה של דוקטרינה אוניברסלית.

בפרק האחרון של המחקר יסורטטו שתי דוקטרינות, המהוות אדפטציה לדוקטרינה של כשר וידלין, ואשר מתבססות על תורת המלחמה הצודקת והדין הבינלאומי ועל ההשוואה והמסקנות שעלו ממקרי המבחן: דוקטרינה אתית-אוניברסלית ללחימה בטרור ודוקטרינה אתית-אוניברסלית ללחימה בגרילה.

תרומת המחקר

בעייתיות הלחימה של מדינה בארגונים לא מדינתיים היא סוגיה המעסיקה את הדרג הצבאי, הפוליטי וכן חוקרים אקדמיים. שיח זה מתעורר בעיקר לאחר עימותים של מדינות דמוקרטיות מול ארגוני טרור וארגוני גרילה, מאחר שארגונים אלה שואפים לפגוע בחוסן המוסרי והחברתי של היריב - ואילו המדינות הדמוקרטיות המתמודדות מולן שואפות להגן על בטחון המדינה ואזרחיה, ובמקביל לקבל לגיטימציה וגיבוי לפעולותיהן בזירה הבינלאומית.

³ לצורך נוחות הקורא תובא ההשוואה גם באמצעות טבלה

דוח גולדסטון, שפורסם בעקבות מבצע "עופרת יצוקה", גרר אחריו גל של גינויים בינלאומיים כלפי ישראל, וגרם למקבלי ההחלטות להבין כי לגיטימציה לפעולה צבאית היא חלק בלתי נפרד מן המבצע עצמו (שטנצלר-קובלנץ 71: 2014). הבעיה היא שישראל, כמו דמוקרטיה אחרות, נלחמת בשחקנים לא מדינתיים תוך צורך לעמוד בדיני לחימה, שלא מתאימים לסוג זה של מלחמה. האלוף עמוס ידלין, לשעבר ראש אמ"ן, והפרופ' אסא כשר עמדו בראש צוות מהמכללה לבטחון לאומי של צה"ל, אשר פיתח דוקטרינה חדשה לחימה בטרור. מטרת המסמך שהם פיתחו היא "להציג דוקטרינה חדשה בתחום האתיקה הצבאית ולהגן עליה" על-ידי התוויית עקרונות של אתיקה צבאית של לחימה בטרור, המצטרפים לדוקטרינת המלחמה הצודקת (כשר וידלין 2007). עם זאת, ולמרות רצונם להכליל מתוך המקרה הישראלי את כלל המדינות הדמוקרטיות אשר מתמודדות עם טרור, מבוססת הדוקטרינה שפיתחו אך ורק על המקרה הפרטני של העימות בין ישראל לבין ארגונים פלסטיניים שפעלו נגדה.

לדעתי, הבעיה היא שמדינות שונות זו מזו: לכל אחת רקע שונה, תרבות שונה ומערכת ערכים שונה. על-כן, כדי שסוג זה של דוקטרינה יהיה אוניברסלי, יש צורך לקחת מקרי מבחן אוניברסליים, שישקפו התנהגות של מדינות דמוקרטיות שונות, הנלחמות מול סוגים שונים של שחקנים לא מדינתיים שנלחמים מטריטוריות שונות. הארגונים הפלסטיניים, (שבדק הצוות מהמכללה לבטחון לאומי), מהווים רק סוג אחד של שחקן לא מדינתי. כמו כן, הדוקטרינה שפיתחו התייחסה אך ורק למאפיינים של ארגוני טרור, ואילו המחקר שלפניכם מתייחס גם למאפיינים של ארגוני גרילה ולצורך ללחום בהם באופן שלפעמים שונה מהמלחמה בטרור.

מחקר זה מקיף וכולל את כל הנקודות הרלוונטיות, שיוכלו להפוך את הדוקטרינות האתיות למלחמה בטרור ולמלחמה בגרילה, שיובאו בסופו, ליישומיות עבור כל מדינה, והיא תוכל לאמץ אותן בבואה להילחם בסוג כזה של ארגונים. אימוץ הדוקטרינות יוכל לסייע לאותן מדינות להשיג לגיטימציה בינלאומית רחבה יותר לפעולותיהן תחת גינוי תדיר.

בריאיון שערכתי עם גנרל מק'קריסטל טען גם הוא, כי יש חשיבות גדולה לפיתוח דוקטרינה שכזו, אשר תסייע למפקדים צבאיים ולמנהיגים מדיניים להחליט מה ראוי ומה לא ראוי לעשות מבחינה אתית בשדה הקרב (מק'קריסטל 2.3.2012).

לדבריו של פול וילקנסון, גם במקרים של התקפות טרור קשות על מדינה דמוקרטית, אשר מאיימות על הזכות האנושית הבסיסית ביותר - הזכות לחיים של תושבי המדינה - עליה להישאר נאמנה ליסודותיה הדמוקרטיים ועל-כן עליה להימנע מחוסר ציות לחוקים הבינלאומיים ולכללי המוסר. כן עליה להימנע מפגיעה משמעותית בזכויות אדם, משום שהדבר עלול לפגוע בעוצמתה הפנימית כמדינה דמוקרטית. (Wilkinson Paul 2006,82,122).

על-כן פיתוח דוקטרינה אתית-מוסרית, שתסייע ביצירת קווים אדומים מוסריים שאין לחצותם בשום תנאי, יאפשר למדינה דמוקרטית לשמר את עוצמתה הפנימית כמדינה ערכית – בעיקר על-ידי שמירה על חוסנה המוסרי שבין היתר מתבטא באחריותה המוסרית כלפי תושביה מחד, וכלפי תושבי הצד השני, החפים מפשע, מאידך.

פרק 1. היבטים תיאורטיים

1.1 לוחמה בעצימות נמוכה

עימות במסגרת מלחמה "קלאסית", בין מדינות ריבוניות, הוא עימות בין מערכות סימטריות, בעלות עולם מושגים דומה מבחינת כללי הלחימה המקובלים בעימותים אלימים בין מדינות, בעלות מבנה ארגוני דומה, ואשר בדרך-כלל מפעילות טכנולוגיה צבאית דומה. לעומת זאת, עימות בין מדינה לבין ארגוני טרור וגרילה (ארגונים לא מדינתיים) שונה - בעיקר מכיוון שארגוני טרור ו/או גרילה אינם מכבדים את דיני המלחמה (גולן, שי, קורות 2004 : 51-52).

משפטנים וחוקרים רבים טוענים, שמלחמה בעצימות נמוכה (Low Intensity War) - או בשמותיה הנרדפים: מלחמה א-סימטרית (A-Symmetry War) או מלחמה היברידי (Hybrid War), שם שנפוץ בעיקר לאחר המשבר האחרון בין רוסיה לאוקראינה⁴ - ניתן להגדיר כמלחמה, שבה צד אחד מנסה להתגבר על נחיתותו לעומת הצד השני על-ידי אימוץ מתודות ואסטרטגיות פעולה שמפירות בבירור את דיני המלחמה, למשל על-ידי שימוש במחבלים מתאבדים; שימוש במגינים אנושיים ועוד (Murphy F. John 2011: 33). אחת הבעיות הנובעות מכך היא, שכך משיג הצד "הנחות" עליונות על-פני הצבא הסדיר, שצריך לשמור על החוק והמוסר ואשר דבק בדיני המלחמה.

דוגמאות מרכזיות לשונות בין מלחמה קלאסית למלחמה בעצימות נמוכה

1. במלחמה "קלאסית" השאלה הנשאלת היא: היכן נמצא האויב? בעוד שבמלחמה בעצימות נמוכה השאלה היא, **מי הוא האויב?** ההבחנה בין לוחם לאזרח היא ביטוי של ריסון הכוח ושאיפה להגבלת מוראות המלחמה תוך הגבלתה ללוחמים בלבד. במלחמה בעצימות נמוכה יש קושי עצום בהבחנה בין לוחמים לאזרחים. סיבה אחת לכך היא ההתעלמות של לוחמי הטרור ו/או הגרילה, כמעט בכל המקרים, מהתנאים במשפט הבינלאומי הפומבי, אשר קובעים אילו תנאים צריכים להתמלא על מנת שאדם יזכה במעמד של לוחם - כגון: נשיאת נשק בגלוי; בעלי סימן זיהוי; ניהול המלחמה בהתאם לדיני המלחמה; ומפקד שאחראי על פקודיו. סיבה נוספת היא שבניגוד למלחמה קלאסית, שבה כל החיילים משתייכים לארגון (צבא) בעל שרשרת פיקודית, מעמידים עצמם באופן מוחלט לשירות

⁴ מאחר שההבדלים בין המונחים "מלחמה א-סימטרית", "מלחמה היברידי" ו"מלחמה בעצימות נמוכה" אינם רלוונטיים לצורך מחקר זה, נבחר המונח "מלחמה בעצימות נמוכה", כדי לתאר את המלחמות בין מדינות לבין ארגוני טרור ו/או גרילה.

הארגון ומקדישים את זמנם לפעילות צבאית - הרי שבמסגרת מלחמה בעצימות נמוכה ישנם כאלו אשר הם אזרחים מן השורה ורק לעיתים נוטלים חלק בפעילויות טרור מסוימות שנועדו לפגוע בבני אדם (הסעת הלוחם אל היעד, הרכבת פצצה, הספקת רכיבים לשם הכנת אמל"ח ועוד); כלומר הם בגדר "אזרח מן השורה בשעות היום ומחבל בשעות הלילה"⁵ (איילנד 2007 : 14 ; קרמניצר 2005 : 23-25).

2. סיבה נוספת ומשמעותיות לקושי בהבחנה בין לוחמים לאזרחים - והיא גם הפרה בוטה של דיני המלחמה - היא **הטשטוש בין העורף לחזית**. מחד פועלים הארגונים מתוך האוכלוסייה האזרחית ומשתמשים בה כבמגן, למשל על-ידי הקמת בונקרים מתחת לבנייני מגורים; הצבת המפקדות האזוריות בבנייני מגורים; ירי מתוך מקומות רגישים כגון בתי-ספר, מסגדים, בתי-חולים. מאידך, שולחים הארגונים את הלוחמים שלהם לירות ולפגוע במטרות אזרחיות: ירי טילים ופצמ"רים, פיגועים באוטובוסים, מסעדות, מרכזי קניות ועוד. ניסיון זה לבטל את החזית המוגדרת נועד ליצור מלחמת הכול בכול ובכל מקום (הלברטל 2014 : 526).

3. יש קושי לדבר על ניצחון מוחלט על האויב, שכן מושגים מסורתיים אשר קשורים למלחמה "קלאסית", בין צבאות של מדינות ריבוניות, מאבדים ממשמעותם המקורית. למשל המושג **הכרעה**. זהו מושג **תודעתי**. הכרעה מושגת כשהמפקדים מבינים שאין טעם להילחם עוד. בספרו **על המלחמה** טען פון קלאוזוביץ, שהכרעה בקרב מושגת כאשר מתרחשים כמה גורמים: 1. כאשר מנוטרל הגורם הפיזי (הצבאי) של הצד השני, 2. כאשר הצד השני יחווה אובדן שטח (דהיינו כיבוש המדינה או חלקים ממנה); 3. כאשר ינוטרל הגורם הנפשי של הצד השני (דהיינו, כאשר צד אחד יביא לשינוי רצונו של הצד האחר). יצחק בן ישראל טוען, שהאויב מוכרע כשהוא מאמין שהמשך הלחימה יהיה גרוע יותר מאשר כניעה (למשל כאשר ייווצר עליו איום שהוא יחשוש ממימושו עד כדי כך, שיעדיף להפסיק להילחם או לעבור לחימה לשם הישרדות עצמית תוך נטישת מטרות המלחמה המקוריות שלו). במלחמה קלאסית בין צבאות ניתן להשיג הכרעה על-ידי איתור מרכזי הכובד של הצבא ושיבוש פעילותו. ניתן להשיג זאת באמצעות תמרון, כאשר האש ממלאת תפקיד מסייע בלבד (דהיינו, מהלכים של יחידות שדה אשר נעות בשטח כדי לכבוש שטחים, להשתלט על נקודות מפתח, לאגף את היריב ולערער את שיווי משקלו לשם יצירת איום

---

⁵ דיון נוסף ומקיף על ההבחנה בין לוחמים לאזרחים ניתן למצוא בחלק העוסק בעקרונות *jus in Bellon* בראי מלחמה בעצימות נמוכה; ובחלק העוסק בלחימה בעצימות נמוכה והדין הבינלאומי.

עליו). לעומת מלחמה קלאסית, יש במלחמה בעצימות נמוכה קושי למצוא את מרכזי הכובד של ארגוני הטרור, כי אלה משתדלים להימנע מהכרעה בדואגם שלא להסלים את פעולותיהם באופן שיחצו את "הקו האדום" שהציב לדעתם הצד השני, ושיביא אותו להפעיל את כל כוחו כדי להשיג הכרעה. בן-ישראל טוען שזו הסיבה לכך, שהאפשרות היחידה בעת מלחמה בעצימות נמוכה היא לנטרל את כוחו הצבאי (הלוחם) של הצד השני, ובעיקר בעת זמני השיא של פעולות הטרור (כדי להוריד את היקפן). באופן זה יפנה הארגון שנגדו נלחמים יותר משאבים להישרדות עצמית ופחות משאבים לביצוע פעולות אלימות. מלבד מושג ההכרעה, מאחר שהאויב הוא ארגון ולא מדינה, **המושגים המשמשים לתיאור הישגים בלחימה בטרור הם נזילים יותר מאשר במלחמה קלאסית**: "הפחתה בעוצמת הטרור", "סיכול אירועי טרור", "השגת רמת בטחון אישי סבירה", "השגת המטרות על-ידי ביצוע משימות" ועוד (נבו, שור 2003 : 15 ; בן-ישראל 2013 : 105-114).

4. **מלחמות בעצימות נמוכה הינן ממושכות מאוד**, מאחר שכאמור קיים קושי לדבר על ניצחון מוחלט על האויב, ומאחר שאין חזית ועורף בסוג כזה של לחימה, היא לעתים סוג של מלחמת התשה, ועל-כן נמשכת זמן רב. מציאות זו יוצרת בעיה לצבא של המדינה הריבונית, מאחר שכאשר מדובר בלחימה שלא ניתן לראות את סופה, האזרחים בבית עלולים לאבד את סבלנותם וללחוץ על הפסקת המערכה עוד טרם ההכרעה, או לחלופין לדרוש להחריפה (אבידור 2010 : 71 ; נבו, שור 2003 : 15 ; ברום, אלרן 2007 : 17).

5. מבחינתם של ארגוני הטרור ו/או הגרילה, **רוב המטרות והאמצעים הם לגיטימיים**. כוונת חברי הארגון היא לעורר הד ציבורי לפעילותם על מנת להשיג את מטרותיהם. בניגוד לצבא של מדינה, אשר מחויב לעמוד בפני גורמים בולמים - כמו בית המשפט, ביקורת ציבורית ועוד, יש לארגונים אלו יש הרבה פחות מעצורים לשם מימוש המטרות, והם לא בוחלים בשום אמצעי, כולל פגיעה באוכלוסייה נרחבת. כדוגמה לכך ניתן לראות את המתבלים המתאבדים, אשר נחושים בדעתם להרוג כמה שיותר חפים מפשע (ולצורך כך "נבחרים" מקומות סואניים במיוחד) ותוך כך למות בעצמם כשהידים. אותם מחבלים גם לא מבדילים בין פגיעה במבוגרים או בצעירים. בפיגוע בדיסקוטק בדולפינריום, שבוצע בישראל בשנת 2001, ושבנו נהרגו 22 בני נוער, היה ברור שכל המבלים שם הם צעירים - ועם זאת בחרו מתכנני הפיגוע דווקא ביעד זה. כוונה זו שלהם מראה כי החשיבות שמעניקים ארגוני הטרור לחיי אדם (ובמיוחד הפגיעה בחפים מפשע), כולל חייהם שלהם, שונה מהחשיבות הניתנת לחיי אדם במדינה דמוקרטית (נבו, שור 2003 : 15).

מדוגמאות אלו לשוני בין המלחמה הקלאסית למלחמה בעצימות נמוכה עולה, כי סוג כזה של לחימה מציב בעיה בעיקר למדינות דמוקרטיות: אמנם מדינות אלו הן "קורבנות" של הארגונים הלא מדינתיים, אך הצורך בתגובה מציב אותן בפני דילמות חוקיות, מוסריות ופוליטיות. מחד הן מחויבות בהגנה על אזרחיהן אמנם, אך מאידך הן נאלצות לציית לחוק הבינלאומי וחייבות להבטיח את חירות האדם וזכויות האזרח (גם של אזרחי הצד השני). בשל כך עלולה מלחמתן מול אותם ארגונים להיות פחות אפקטיבית⁶ (Coll 1995: 5; גנור 2003 : 163,165).

---

⁶ דיון נרחב אודות "הדילמה הדמוקרטית" ניתן למצוא במבוא

1.2 תורת המלחמה הצודקת – היסטוריה ומאפיינים

תורת המלחמה הצודקת מהווה מסגרת מוסרית חשובה לריסון והסדרה של שימוש בכוח בידי ממשלות (כללי המלחמה). לא מדובר בדוקטרינה אחת מחייבת, אלא במשפחה של עקרונות, מושגים והבחנות מוסריים (ולא משפטיים). התיאוריה נתפסת כעומדת ביסוד כללי התנהגות בין מדינות ריבוניות מאז היווסדן בעת המודרנית המוקדמת, ומשקפת תפיסה נורמטיבית ששורשיה מגיעים עד לכנסייה בימי הביניים. התיאולוגים הנוצרים הראשונים ניסו למצוא הסברים למלחמות שניהלה הכנסייה, ושנגדו את התפיסה הנוצרית שהתנגדה לפעולות צבאיות. האמרה היתה שחובה לאהוב את שכניך, אך גם את אויבך, ולכן יש להיזהר ולחשוש מהריגה של אדם (בן-נפתלי, שני 2006 : 25). הראשון שהגה תפיסה זו הוא סנט אוגוסטין במאות הרביעית והחמישית. הוא טען שהצדקה היחידה למלחמה היא הגנה עצמית, וגם במקרה כזה תהא יציאה למלחמה מוצדקת, רק אם הצדק שהיא תשיג יהיה גדול מהנזק שתגרום. במאה ה-13 חידד תומאס אקווינס עוד יותר את תפיסתו של אוגוסטין, וקבע שלושה כללים ליציאה למלחמה (בעולם הנוצרי): גורם לגיטימי - הוא שינהל את המלחמה; סיבת המלחמה תהיה מוצדקת; כוונתה תהיה טהורה. כללים אלו שהעלה אקווינס הפכו למודל עבור משפטנים ופילוסופים. בהמשך, במהלך מלחמת שלושים השנים במאה ה-17, ניסח הוגו גרוטיוס, משפטן הולנדי, כללים המהווים הצעה למשפט בינלאומי: תרומתו הייתה בקביעה מה ניתן ולא ניתן לעשות במהלך המלחמה עצמה. הוא קבע שיציאה למלחמה היא מוצדקת ולגיטימית, כאשר נשקפת סכנה או כאשר בוצעה בפועל מתקפה. כן קבע שבמהלך המלחמה צריכה להיערך הפרדה בין אוכלוסייה לוחמת ללא לוחמת, ושאסור לפגוע במי שאינו לוחם. הכללים הללו שניסח באו לידי ביטוי מעשי באמנות הבינלאומיות שנחקקו במאות ה-19 וה-20. גרוטיוס נחשב לאיש, שהפך את תורת המלחמה הצודקת מכלי שמשרת את הכנסייה למערכת

קריטריונים שתוכל לשמש את כולם (Evans c2005: XIV,237; נתן 2008, 14 : 12-20)

עם הזמן התגבשה תורת "המלחמה הצודקת" לשלושה חלקים, המהווים מערכת עקרונות המשמשת כתשתית לדיונים המוסריים בשאלות הנוגעות ליציאה למלחמה ולאופן הלחימה (כשר 2009 : 35; United States Catholic Conference. 1993; בן-נפתלי, שני 2006 : 23).

החלק הראשון, jus ad bellum, עוסק בסיבות לצאת למלחמה. השאלה הנשאלת היא: תחת אילו נימוקים רשאית מדינה מבחינה מוסרית לצאת למלחמה? התשובה לשאלה נעוצה בעקרונות שונים, שמספקת התיאוריה ואשר מסייעים לשפוט מתי יציאה למלחמה יכולה להיות מוצדקת מוסרית. העקרונות הם: **עקרון הסיבה המוצדקת (just cause)** – מדינה חייבת להוכיח שיש לה סיבה

מוצדקת לצאת למלחמה; **עקרון הרשות המוסמכת (legitimate authority)** – הסמכות החוקית להכריז על מלחמה נתונה בידי אישיות או גוף המוסמכים לכך על-ידי המדינה; **עקרון סיכויי ההצלחה (reasonable hope of success)** - ניתן להפעיל כוח ולצאת למלחמה רק בתנאי שיש סיכוי מתקבל על הדעת להצלחה במלחמה; **עקרון החלופה האחרונה (last resort)** - יציאה למלחמה רק כמוצא אחרון ובתנאי שנוסו חלופות אחרות; **עקרון הכוונות הראויות (right intention)** – מדינה יכולה לצאת למלחמה רק בתנאי שכוונותיה "טהורות", כלומר בכוונתה לקדם את הטוב ולמנוע את הרע, ושלא מדובר ברצון לנקמה למשל; **עקרון המידתיות (proportionality)** - התועלת שתביא המלחמה צריכה להצדיק את הנזק שהיא תגרום.

החלק השני הוא Jus in bello. בחלק זה יידון המחקר, והוא נוגע להתנהגות המוסרית של החיילים בעת הלחימה, קרי הגבלת אופן הלחימה. השאלה הנשאלת היא: אילו אמצעים ואופני לחימה מותרים מבחינה מוסרית? מדובר על שני עקרונות מרכזיים; **עקרון ההבחנה (distinction)** – הבחנה בין לוחמים לאזרחים על מנת למנוע פגיעה באזרחים; **ועקרון הפרופורציונליות (מידתיות) (proportionality)**.⁷ ההסבר הבסיסי אשר מובא בספרות לעיקרון זה אומר כי על המפקדים בצבא לשקול את התועלת הצבאית הצפויה עקב עשיית הפעולה מול הפגיעה באזרחים *חפים מפשע* בצד השני. במונחים מוסריים ניתן אפוא לומר, כי מצופה מפעולה, אשר נעשה בה שימוש בכוח, לגרום יותר תועלת ("טוב") מאשר נזק, ולהיות אפקטיבית מבחינת השגת המטרה הרצויה. אם נהרגו כתוצאה מפעולה חפים מפשע בצד השני והפעולה לא הביאה להשגת המטרה המתוכננת, אזי אין הפעולה עומדת בכללי עיקרון הפרופורציונליות. (אהרן 1985: 10-11; כשר 2009: 35-55; United States Catholic Conference. 1993; Nathanson 2010: 94-95; Coppieters, Fotion, (and Apressyan 2008: 13; Orend 2000: 50

יש הטוענים, כמו Nick Fotion ו-Guy Van Damme כי פרופורציונליות לא נמדדת רק בתוצאה המיידית הטקטית שיכולה להתרחש (הטוב שייגרם מול הרע שעלול לקרות) או שהתרחשה, אלא יש להרחיב את היריעה ולבחון את התוצאה בספקטרום רחב יותר, דהיינו, יש להביא בחשבון עד כמה התוצאה המצופה יכולה לקרב את סופה של המלחמה או הסכסוך (Van Damme and Fotion 2008, 159-169: 161).

⁷ הסבר מפורט על עקרונות ההבחנה והפרופורציונליות יובא בחלק הבא: "עקרונות ה-Jus in Bello בראי מלחמה בעצימות נמוכה".

העיקרון הנוסף, המדובר פחות ולא מופיע בכל הכתבים אשר מציגים את תורת המלחמה הצודקת, הוא **עקרון התוצאה הכפולה (Double Cause Effect)**, המסייע לשפוט מתי פעולה היא מידתית. עיקרון זה מאפשר ליישב את האיסור המוחלט לפגוע באזרחים עם המהלך הלגיטימי של הפעילות הצבאית בקובעו שניתן לבצע מעשה שסביר, שתוצאותיו יהיו רעות (למשל פגיעה באזרחים), על-ידי קיומם של ארבעה תנאים (כך על-פי וולצר): 1. המעשה עצמו הוא טוב, דהיינו משרת את צורך החיילים כמעשה מלחמה שהוא לגיטימי; 2. התוצאה הישירה מותרת מבחינה מוסרית (למשל הריגת חיילי אויב, השחתת ציוד צבאי ועוד); 3. הכוונה של מבצע המעשה היא טובה, ואם התוצאה רעה (גם אם היא מתרחשת בסופו של דבר) היא אינה אחת ממטרותיו, ואף לא אמצעי להשגת המטרה; 4. התוצאה הטובה היא טובה מספיק כדי לפצות על גרימת תוצאה רעה.

וולצר טוען שעיקרון זה טעון תיקון משמעותי. לדבריו לא די לומר שהכוונה היא טובה, ואם מתרחשת תוצאה רעה די לדעת שהיא לא היתה מטרת הפעולה, אלא יש לנסח את הכלל השלישי באופן זה: כוונתו של מבצע המעשה היא טובה, כלומר הוא חותר אך ורק לתוצאה קבילה; התוצאה הרעה אינה אחת ממטרותיו, גם אין היא אמצעי למטרותיו; ובהכירו את הרע הכרוך במעשהו, הוא מחפש דרכים לצמצמו ומקבל עליו לשלם את המחיר. כשיש מטרה שיש הצדקה מוסרית להשיגה כאשר היא עומדת בפני עצמה, ראוי מבחינה מוסרית להשיגה גם כשאין היא עומדת בפני עצמה ועלולה להוביל לתוצאות לא רצויות - בתנאי שמדובר בתוצאות בלתי נמנעות, לא מכוונות, מידתיות, ונעשה מאמץ למזער את נזקיהן (וולצר 1984: 183, 185-186). דוגמה לעיקרון זה היא רצון של חיילים להפציץ מטרה צבאית. פעולה זו צפויה להביס את האויב: בהפצצה צפויים להיהרג חיילי אויב (זוהי תוצאה מותרת), אך עם זאת יש צפי שיהרגו גם אזרחים שמתגוררים בסמוך למטרה הצבאית, אך לא בכוונה תחילה וכנזק אגבי. על-פי עקרון התוצאה הכפולה תהא פעולה זו מותרת, מאחר שהרג האזרחים אינו מטרת הפעולה. כך ניתן לקבוע שפעולה זו הינה מידתית (Norman 1995: 83-84).

3. post bellum עוסק בשאלה מה ראוי לעשות לאחר המלחמה, בזמן חתירה לשלום. חלק זה פחות

מפותח ולא רלוונטי למחקר הנוכחי (Bass, J. Gary 2004).

גורמים צבאיים ואקדמיים נוטים לעשות שימוש בתורת המלחמה הצודקת לשם הצדקת פעולותיהם או אי הצדקתן. למשל: עשרה ימים לפני פלישת ארצות הברית לעירק ב-2003 טען גיימי קרט, נשיא ארצות הברית לשעבר, בעיתון ה-**New York Times** שהפלישה תהיה מוטעית, מאחר שהיא מפירה חלק מכללי תורת המלחמה הצודקת הנוגעים לצדקת היציאה למלחמה: לטענתו ארצות הברית לא עומדת בעקרון החלופה האחרונה, מאחר וישנן אפשרויות אחרות מלבד יציאה למלחמה שטרם מוצו; כן טען שארצות הברית לא עומדת בעיקרון המידתיות, מאחר ולא הצליחו

לקשר באופן חד-משמעי בין פיגועי ה-11 בספטמבר לבין מידת מעורבותו של סדאם חוסיין; כך גם לטענתו אין עמידה בעיקרון ההבחנה, מאחר ואפילו שמדובר בפצצות מדויקות יחסית שהצבא האמריקאי עומד לעשות בהן שימוש, האזור העומד להיות מותקף הינו צפוף ומטרות רבות נמצאות בקרבה לבתי חולים, מסגדים ובתי-ספר. דבר שיביא ל"נזק אגבי" גדול (McMahan 2012a).

עם השנים הורחבה מאוד תיאוריה זו ויש מגוון דעות כלפיה. **מיקל וולצר** הוא אחד ממיצגיה של אסכולה שנקראת בפי חוקרים "The symmetry thesis". היא מתקיימת גם במשפט הבינלאומי ההומניטרי, ועושה הבחנה ברורה, שהשתרשה כבר במאה ה-20, בין Jus ad bellum & jus in bello. דהיינו שני החלקים של התיאוריה לא קשורים זה לזה: הכלים והאמצעים שבהם מותר לחיילים לעשות שימוש במלחמה, לא מושפעים מהשאלה אם מדובר במלחמה "צודקת" או "לא צודקת" מבחינתם. מתקיים שוויון מוסרי של חיילים (moral equality of combatants), שנותן לגיטימציה מוסרית וחוקית לפגוע ולהרוג את חיילי הצד השני. יש לכך כמה סיבות מרכזיות: האחת, כפי שטוען וולצר, המלחמה כשלעצמה אינה באחריות החיילים (אלא באחריות המדינה). לטענתו יוצאים חיילים למלחמה בעודם צעירים מאוד, לפיכך קשה להם להחליט החלטה מוסרית שלא לצאת למלחמה. הם עושים זאת מתוך ציות לחוק, פטריוטיזם, נאמנות מוסרית למדינה ואף תקנות משמעת של המדינה. לעומת זאת הם האחראים להתנהגותם בעת המלחמה, מאחר שאינם משוללי בחירה לחלוטין. לטענת וולצר הם אינם משרתים הנתבעים לציית, אלא אחראיים למעשיהם. הסיבה השנייה היא בשל העובדה, שחיילים מחזיקים במקצוע שהסיכונים הטמונים בו רבים: סבל, מחסור, פגיעה פיזית או אף הקרבת חייהם. ומכיוון שנשקפת להם סכנה מפני חיילי הצד השני. עם זאת הם מחויבים שלא להרוג או לפגוע בכוונה באזרחים לא מעורבים (לא משנה אם האזרחים שייכים לצד "הצודק" או "הלא צודק"). אי הפגיעה באזרחים נועדה לשמור במפורש על חייהם של אזרחי שני הצדדים (וולצר 1984: 53-54; McMahan 2012b).

דיוויד רוזין וג'ף מקמאהן, לעומת זאת, מובילים אסכולה מנוגדת (asymmetry/dependence thesis),⁸ האומרת שדווקא קיים קשר בין jus ad bellum לבין jus in bello. אסכולה זו מערערת על עקרון ההבחנה המסורתי בטענה שהחובות והזכויות שיש לחיילים משני הצדדים בזמן מלחמה אינן שוות. כלומר חיילים, הנלחמים בצורה חוקית במלחמה צודקת - יצאו למלחמה על-פי כללי jus ad bellum (נקראים just combatants) ויש להם זכות מוסרית להילחם ולא להיפגע. בניגוד לכך לחיילים, השייכים לצד הנלחם במלחמה לא צודקת (הנקראים unjust combatants), אין זכות

⁸ על שתי אסכולות אלו יורחב בחלק הבא. " עקרונות ה-Jus in Bello בראי מלחמה בעצימות נמוכה".

מוסרית להרוג או לפגוע בחיילים בצד השני - אפילו אם הם עצמם פועלים על-פי כללי *jus in bello*. מקמאהן עורך אנלוגיה בין חיילים, אשר נלחמים בצורה חוקית במלחמה צודקת, לבין שוטרים, אשר משתמשים בכוח מוצדק. לטענתו, חיילים כאלו לא עושים מהלכים לא מוצדקים, שיכולים להסביר מדוע מותר לפגוע בהם, ולכן שמורה להם הזכות לא להיפגע ולא למות. לטענת מקמאהן העובדה, שלפי האסכולה המסורתית, חיילים משני הצדדים שווים מבחינה מוסרית, מאפשרת למדינות ביתר קלות לפתוח במלחמות שאינן צודקות. אסכולה זו אף מערערת על עקרון הפרופורציונליות המסורתי בטענה שכל הפעולות בזמן מלחמה "לא צודקת" (אפילו אם הן פרופורציונליות) אסורות ומהוות פשע מלחמה. על-כן, לנלחמים במלחמה "לא צודקת" אסור לפגוע בלוחמים או אזרחים, מאחר שלא מדובר על מעשה "טוב", שיוכל להביא את התקיפה להיות פרופורציונלית (McMahan 2012b; Rodin and Shue 2008: 2-).

מחקר זה ידבק באסכולה המסורתית, ועל-כן לא ייבחנו מניעי המדינות ליציאה למלחמה ואם המלחמה "צודקת" או "לא צודקת"; אלא ייבחנו הפעולות שנקטו על-ידי החיילים ומקבלי ההחלטות במהלך המלחמה.

1.3 לחימה בעצימות נמוכה והדין הבינלאומי

המשפט הבינלאומי ודיני המלחמה, המהווים חלק ממנו ואשר מסייעים להתמודד עם אלימות במופעיה השונים, עברו גלגולים רבים. התקופה המשמעותית לעבודת מחקר זו היא שנת 2001 והלאה, מאחר שאירועי 11 בספטמבר מסמלים את השינוי המשמעותי כל-כך שחל בין היתר בזירה המשפטית – ההבנה שלא רק מדינה ריבונית יכולה לאיים על מדינה ריבונית אחרת, אלא גם לארגון לא מדינתי יש כלים לעשות כן. דילמות מוסריות של מדינות דמוקרטיות בעת לחימה בטרור קיימות כל העת בשל הצורך הבסיסי להגן על תושבי המדינה מחד, ומאידך לנסות ולשמור על צל אנושי, שמתבטא בניסיון למזער את הנזק הנגרם לתושבי הצד השני. החוקים והעקרונות השונים שנחקקו במסגרת המשפט הבינלאומי מספקים מענה לחלק מאותן דילמות. עם זאת, הם גם ניתנים לפירושים שונים ולפיכך למידת יישום שונה.

הבעיה המרכזית היא, שמנסחי מגילת האו"ם והאמנות השונות, לאחר מלחמת העולם השנייה, ראו לנגד עיניהם עולם, שהנושא המרכזי שלו הוא המדינה הריבונית בלבד - דבר המעורר בעיה כאשר מדובר בשחקנים לא מדינתיים.

סעיף 51 למגילת האו"ם, המאפשר הגנה עצמית בתגובה על התקפה חמושה על מדינה, הוא אחת הדוגמאות לכך שיש לערוך שינויים בחוקים השונים. אומנם מגילה זו אוסרת שימוש בכוח על-ידי המדינות החברות (סעיף 2(4)), אבל לאיסור זה יש שני חריגים: האחד, שימוש בכוח במסגרת פעולת בטחון קולקטיבי מכוח החלטה של מועצת הבטחון. השני, פעולה של הגנה עצמית, שכאמור נקבע בסעיף 51 למגילת האו"ם. סעיף זה מכיר בזכותה של מדינה להשתמש בכוח כתגובה להתקפה חמושה: "שום דבר מדברי המגילה הזאת אין בו כדי לפגום בזכותו הטבעית של חבר האומות המאוחדות להגנה עצמית, אם בכוחות עצמו ואם בכוחות משותפים, מפני התקפה מזויינת שתבוא עליו... (United Nations: Chapter VII). כאשר נכתבה המגילה היתה התפיסה הרווחת שאם מבוצעת ההתקפה על-ידי ארגונים שאינם מדינות, לא ניתן יהיה לקרוא לכך התקפה חמושה, ועל-כן ניתן להילחם במסגרת הגנה עצמית רק מול מדינה. אם כן, נוצרת בעיה כאשר מדובר בשחקנים שאינם מדינות אשר משתמשים בכוח, כדוגמת ארגוני טרור או ארגוני גרילה.

מתקפת 11 בספטמבר 2001 שינתה את התפיסה הזו. לאחר אירוע זה קיבלה מועצת הביטחון קיבלה את החלטות 1386 ו-1373, אשר גינו את ההתקפה ותיארו אותה כ"איום על השלום והביטחון העולמיים". אומנם התקפה זו לא סווגה כ"התקפה חמושה", אך מועצת הביטחון טענה בדבר הזכות להגנה עצמית אינדיבידואלית וקולקטיבית תחת המגילה. כעת הבינו משפטנים שהיכולת לצאת ל"התקפה חמושה" בהיקף שאליו מתייחס סעיף 51 הוא לא עוד נחלת מדינות בלבד, אלא גם ארגונים שאינם מדינות יכולים להוות איום שווה משקל. על-כן מפרשים כעת את סעיף 51 אחרת: הוא יכול לחול גם בנסיבות, שבהן ארגון טרור פועל מתוך טריטוריה של מדינה שלא יכולה, או אף לא רוצה, למנוע ממנו לעשות שימוש בטריטוריה שלה (בן-נפתלי, שני 2006: 21).

בדומה לתורת המלחמה הצודקת, פועל המשפט הבינלאומי בשני מישורים מרכזיים על מנת להגביל את האלימות: **דיני השימוש בכוח (Jus ad Bellum)** – הכללים המסדירים ומצדיקים את רשאית מדינה להשתמש בכוח ולצאת למלחמה, אשר כאמור מותרת כאמור רק כהגנה עצמית נגד "התקפה חמושה" ("Armed Attack") על אותה מדינה.

דיני המלחמה (Jus in Bello) – הכללים החלים במהלך הלחימה ומגבילים את השימוש בכוח. נהוג לכנותם גם "דיני העימות המזויין" ("laws of armed conflict"), או משפט בינלאומי הומניטרי ("International Humanitarian Law"). כיום מקובלת הגישה שלא מתקיימת תלות משפטית בין

שני מישורים אלו, ושדיני המלחמה חלים באופן מלא בין אם המלחמה נפתחה באופן חוקי ובין אם לא. דהיינו גם הצד התוקפן וגם הצד הקורבן מחויבים באותה מידה למלא אחרי כללי המשפט

ההומניטרי (בן-נפתלי, שני 2006 : 151 ; Estreicher 2011: 147 ; ועדת טירקל 2010 : 49).

המשפט הבינלאומי ההומניטרי, אשר חל במהלך "עימות מזויין", כולל את אמנות ג'נבה (ארבע אמנות משנת 1949) ואמנת האג (1907). תפקידו הוא לעגן משפטית את דיני המלחמה על-ידי קביעת כללי התנהגות ראויים של מדינות במהלך סכסוכים מזוינים. הוא כולל פירוט של החובות המוטלות על הצדדים הלוחמים ; וקורא לאיזון בין הצורך הצבאי לבין ערכים אנושיים בסיסיים בזמן הלחימה : של חיילים, שבויי מלחמה ואזרחים חפים מפשע. בין היתר מטופלים נושאים כמו אופן ניהול הלחימה (conduct of attacks), אמצעי לחימה לגיטימיים (legitimate means of warfare), מעצרים (detentions) וניהול שטח כבוש (administration of an occupation). כללים אלו מצויים באמנת ג'נבה ואמנת האג.

אמנת האג אף מגדירה מהו הדין הבינלאומי לכיבוש (סעיף 42). "שטח נחשב לכבוש כשהוא נמצא למעשה תחת שלטון צבא האויב. הכיבוש משתרע רק על שטח שבו הוקם שלטון כזה ושב הוא ניתן להפעלה" (וועידת האג 2010). דהיינו יש נוכחות פיזית של כוחות צבא זר בשטח מסוים, שהיא לא השטח הריבוני שלו, ללא אישורו של הריבון החוקי על השטח. לדברי פרשנים, ההגדרה לכיבוש אינה ברורה מספיק, מאחר שהשאלה היא : מה מידת השליטה, שהצבא העוין צריך להשליט באותו שטח על מנת שהוא ייחשב כשטח כבוש? על-כן משתמשים במושג "שליטה אפקטיבית" (דהיינו שליטה בפועל), שנועד לבדוק אם לאותם כוחות זרים יש אפשרות להפעיל סמכות שלטונית בשטח. על-פי פרשנות מומחים למשפט בינלאומי, שליטה אפקטיבית יכולה להתקיים גם כאשר הצבא שולט על נקודות מרכזיות באזור מסוים, באופן המקרין את סמכותו של הצבא על השטח כולו, ומונע מממשל מרכזי חלופי להתגבש ולאכוף את סמכותו. אם אכן קיימת אפשרות שכזו, אפשר להשתמש בדיני הכיבוש של המשפט הבינלאומי. דינים אלה מטילים על המדינה הכובשת אחריות כוללת לבטחונם ולרווחתם של האזרחים החיים באותו שטח כבוש. כלומר הכוח הכובש (באמצעות ממשל צבאי שהוא מקים) נושא בכל הסמכויות הנחוצות כדי להשליט חוק וסדר וכדי לשמור על הבטחון, תוך מילוי חובותיו כלפי האוכלוסייה המקומית, ובפרט כיבוד מעמדה המוגן והזכויות הנובעות מכך. (Ferraro 2012: 133,139-140; Human Rights Watch 2008 ; בצלם 2016 ; ועדת טירקל 2010 : 49,53-54)

בשל השינוי שחל באופי המלחמות ואמצעי הלחימה, שנעשה בהם שימוש, עבר הדין ההומניטרי שינויים רבים. בעקבות מלחמת העולם השנייה נחקקו חוקים, המיועדים להגן על חיילים פצועים ועל שבויי מלחמה (בשלוש אמנות ג'נבה מ-1949), וכן נכתבה אמנה נוספת, המיועדת להגן על

אזרחים בימי מלחמה (אמנת ג'נבה הרביעית 1949) (Estreicher 2011: 145); ועדת טירקל 2010 : 51). עם זאת, אמנת ג'נבה הרביעית לא העלתה סוגיות, כמו הבחנה בין מטרות המיועדות לתקיפה והמאוכלסות באוכלוסייה אזרחית; שינויים טכנולוגיים המשפיעים על מלחמות; ומלחמות שמטרתן שחרור לאומי. נושאים אלו נדונו על-ידי וועדה של הצלב האדום ב-1974 והובילו ליצירת שני פרוטוקולים נוספים לאמנת ג'נבה ב-1977 (Wippman and Evangelista 2005,1-3). הפרוטוקול הראשון עוסק בעימותים מזוינים בינלאומיים, והשני - בעימותים מזוינים שאינם בינלאומיים. בפרוטוקול הנוסף הראשון (שהוא מעניין מחקר זה) יש הוראות בנושאים כמו טיפול בפצועים בשדה הקרב; שיטות לחימה ואמצעי לחימה; זכאות לוחמים למעמד של שבוי מלחמה והגנה על אזרחים בזמן מלחמה.

פרוטוקול זה וגם הפרוטוקול הנוסף השני לא נחתמו על-ידי כמה מדינות, למשל ארצות הברית וישראל. הסיבה לאי האשרור של הפרוטוקול הראשון הוא שהוא מרחיב את תחולת הדינים ההומניטריים גם למלחמות של שחרור לאומי (בתנאי שאותו ארגון שחרור לאומי הצהיר על נכונותו למלא אחר הוראות ג'נבה והפרוטוקול הראשון). ישראל טוענת כי החלת הדין גם על סוג כזה של מלחמות היא בעייתית מאחר שבדרך-כלל לא נוטלות תנועות שחרור לאומי על עצמן את החובות הנדרשות מצד לסכסוך לאומי, וגם לא פועלות באופן שעולה בקנה אחד עם הדינים ההומניטריים - דבר שנותן יותר כוח לארגונים השונים על חשבון הצבאות הלוחמים.

בעקבות אירועי 11 בספטמבר 2001 והתקפת הטרור על ארצות הברית אומנם הוצב אתגר משמעותי למערכת של הדין ההומניטרי שהיתה קיימת עד אז, אבל עד היום לא ניתן לראות אמנה אשר כוללת בחובה את אותם הכללים, החיוניים כל-כך בזמן מלחמה בעצימות נמוכה, דהיינו מיועדים להסדיר עימותים שבהם צד אחד הוא לא מדינה ריבונית, אלא ארגון גרילה או ארגון טרור אשר לא רואה עצמו מחויב לדין הבינלאומי (בן-נפתלי, שני 2006 : 151; ועדת טירקל 2010 : 51-52).

הדין ההומניטרי כולל ארבעה עקרונות מרכזיים :

1. **עקרון הצורך הצבאי (Military Necessity)**. קובע שמותר לכוחות הלוחמים לפגוע באינטרסים ההומניטריים, רק אם הפגיעה משרתת צורך צבאי, כגון החלשת האויב או הבסתו. כל מטרה אחרת אסורה בשל הצורך לאזן בין אינטרס הצורך הצבאי לבין האינטרס ההומניטרי.
2. **עקרון ההבחנה (Distinction)**. הכוחות הלוחמים צריכים להבחין בין לוחמים ויעדים צבאיים לבין אזרחים ויעדים אזרחיים, מאחר שיש להותיר ככל האפשר את האחרונים, מחוץ למעגל הלחימה, כמה שאפשר ולמזער את השפעת הלחימה עליהם.

3. **עקרון המידתיות (Proportionality)** - אין לאפשר פעולה צבאית, אשר צפויה לפגוע באינטרסים הומניטריים, אם הפגיעה עומדת ביחס בלתי מידתי לתועלת הצבאית הצפויה מן הפעולה (אפילו אם מדובר בפגיעה המכוונת כלפי מטרה חוקית).

4. **עקרון האנושיות (Humanity)**. יש להימנע מפעולות, אשר יכולות להביא לסבל מיותר (של אזרחים), גם כשמדובר במטרות המותרות לתקיפה (זיונץ, ברט 2008 : 26 ; ועדת טירקל 2010 : 54-55).

הדין הבינלאומי כולל דילמות רבות הנוגעות ללוחמה בעצימות נמוכה. לדוגמה : באמנת האג (סעיף 1) נקבע, כי הזכאים למעמד של לוחמים הם אלו הממלאים את התנאים הללו : מפקד עליהם אדם האחראי לפקודיו ; יש להם סימן היכר קבוע שאפשר להבחין בו מרחוק ; הם נושאים נשק בגלוי ; ומנהלים את פעולותיהם בהתאם לדיני המלחמה ומנהגיה. כל אדם שאינו מזוהה בצורה כזו אינו לוחם, קרי הוא אזרח. בנוסף מעניק סטטוס לוחם מעניק גם הגנות תחת כללי המשפט הבינלאומי ההומניטרי (כגון מעמד של שבוי מלחמה ועוד).

עם זאת, בפרוטוקול 1, הנוסף לאמנת ג'נבה משנת 1977, סעיף 44 (3), בוטל הסעיף הדורש מלוחמים להבדיל עצמם על-ידי מדים או סימן זיהוי אחר, שכן בשל אופי הקרב אין לוחם מזוין יכול לעיתים ללבוש מדים. סעיף זה משמר אפוא ללוחם את מעמדו גם במצבים שבהם אינו מבדיל עצמו מהאוכלוסייה האזרחית, אך נושא את נשקו בגלוי במהלך היתקלות צבאית ובמהלך הזמן שבו הוא גלוי לעין היריב, כאשר הוא עוסק בהכנות לפעולה שבה הוא צפוי לקחת חלק. (Reisman 2006: 857 ; וועידת האג 2010 ; ועדת טירקל 2010 : 55 ; וועידת ג'נבה 1977)

ביטול סעיף זה מאפשר ללוחמי ארגונים לא מדינתיים ליהנות, מחד, מהגנה שאמורה להינתן לאזרחים, ומאידך לקבל זכויות אשר מגיעות לשבויי מלחמה. ישראל, ארצות הברית ובריטניה סירבו לחתום על הפרוטוקול הראשון גם ממניעים אלו.

אם מצוי אדם תחת קטגוריה של לוחם (combatant) על-פי התנאים שצוינו לעיל, או-אז הוא זכאי לנטול חלק בלחימה, ועל-כן הופך למטרה לגיטימית לתקיפה. במהלך מלחמה קלאסית ברור מיהו האזרח ומיהו הלוחם, וכאמור על-פי עקרון ההבחנה מותר לפגוע בלוחמים, בעוד קיים איסור לפגוע באזרחים. לעומת זאת, במהלך מלחמה בעצימות נמוכה עולה קושי גדול יותר לעמוד בעיקרון זה. סעיף 51 (3) בפרוטוקול הנוסף מציין כי "אזרחים ייהנו מן ההגנה... אלא אם ולמשך אותו זמן בו הם נוטלים חלק ישיר במעשי האיבה" (וועידת ג'נבה 1977). דהיינו אם ואזרח עוסק בלחימה, הוא מאבד את הגנתו אך רק למשך אותו פרק זמן. כך יש טשטוש חד בהבחנה בין לוחם לבין אזרח. יש עיסוק רב בשאלה כיצד לפרש את המשפט "נוטלים חלק ישיר במעשי האיבה". פרופסור קססה, מומחה למשפט בינלאומי, טוען שאת הביטויים "חלק ישיר" ו"פרק זמן" יש לפרש באופן

מצומצם, דהיינו אזרח, המשתתף בפעולות מלחמתיות, מאבד את ההגנות הניתנות לאזרחים רק למשך אותו פרק זמן שבו הוא נוטל בפועל חלק ישיר בפעולות לחימה - למשל כאשר הוא יורה או מניח פצצה. גם אזרח, הנערך לבצע פעילות עוינת, יכול להיחשב כמי שנוטל חלק ישיר בפעולות עוינות, בתנאי שהוא נושא נשק בגלוי. כאשר הוא מניח את נשקו, או כאשר הוא אינו מבצע פעולות מלחמתיות, הוא פוסק מלהיות מטרה לגיטימית לתקיפה. לכן אזרח, שרק מסייע לתכנון פעולה עוינת, או מי שמדריך או משלח אחרים לבצע פעולות עוינות, איננו מטרה לגיטימית לתקיפה, מאחר שמדובר על סיוע עקיף לפעולה עוינת (למשל המהנדס, ה"רוקח", אדם המסיע את המפגע למקום הפיגוע ועוד). סיוע שכזה, לדברי קססה, עשוי לחשוף את האזרח למעצר ולמשפט, אך אין הוא הופך אותו ליעד לגיטימי לתקיפה (בג"צ 769/02 2005). הפרשנויות הרבות לדין הבינלאומי ובעיקר בנוגע לאבחנה בין אזרחים ללוחמים ושאלת ההגנה עליהם במסגרת מלחמה בעצימות נמוכה, וכן חוסר היכולת לגבש הגדרות מדויקות – גרמו לצלב האדום לכנס ועידת מומחים שתנסה לענות על שאלות אלו. הוועידה נפגשה חמש פעמים בין השנים 2003 ל-2008, אך לא הצליחה להגיע להסכמה בין כל חבריה. בסופו של התהליך הוחלט להוציא מדריך, שיכלול את כל הסוגיות שנידונו במסגרת זו (**Interpretive Guidance on the Notion of Direct Participation in Hostilities under International Humanitarian War**), אך הובהר שההגדרות ונסיונות הפרשנות שהובאו במסגרתו לא מייצגות את דעתם של כלל חברי הוועידה (Garraway 2011: 179-180).

1.4 עקרונות ה-*Jus in Bello* בראי מלחמה בעצימות נמוכה

החלקים הקודמים תיארו את תורת המלחמה הצודקת והדין הבינלאומי. ניתן היה לראות שהעקרונות השונים, הכללים וההצדקות המוסריות, הקובעים את ההצדקה ליציאה למלחמה ואת דרכי הפעולה במהלכה, מתייחסים ל"מלחמה קלאסית" בין מדינות ריבוניות. הבעיה מתחילה כאשר מדובר במלחמה בין שחקן לא מדינתי לבין מדינה ריבונית. כיצד באים העקרונות השונים לידי ביטוי כאשר מדובר בסוג זה של מלחמה? בשנים האחרונות מתקיים שיח תיאורטי ופרקטי בתחומים הללו בקרב תיאורטיקנים ומשפטנים, אשר עוסק בשאלה זו.

חלק תיאורטי זה מביא את שני העקרונות המרכזיים של *Jus in Bello* - עקרון ההבחנה ועקרון המידתיות - ודן בהם בקונטקסט של מלחמה בעצימות נמוכה תוך שילוב של הדין הבינלאומי

(אמנות גינה, האג והפרוטוקול הראשון) ותורת המלחמה הצודקת והשיח התיאורטי סביבם, שמתנהל על-ידי משפטנים ופילוסופים. כך גם מתאפשר להיווכח עד כמה דק הקו העובר בין המשפט לפילוסופיה ובין החוק למוסר.

עקרון ההבחנה

עקרון זה בא לממש את הרצון למזער את נזקי המלחמה, על מנת להקטין את מוראות המלחמה. אחת הפעולות אשר מיועדת להקטין באופן משמעותי את מוראות המלחמה הינה ההבחנה בין לוחמים ויעדים צבאיים לבין לא לוחמים ויעדים אזרחיים. בניגוד לקבוצה הראשונה אותה מותר לתקוף, את הקבוצה השנייה אסור (כשר 2010).

חשיבות ההבחנה שבין אזרח ללוחם מצויה בדברים שכתב השופט אהרון ברק, אז נשיא בית המשפט העליון: "ההוראה הבסיסית של המשפט הבינלאומי ההומניטרי החל בעת הלחימה היא כי התושבים המקומיים... זכאים בכל הנסיבות ליחס של דרך ארץ לגופם, לכבודם, לזכויותיהם המשפחתיות, לאמנותם ולפולחנם, לנימוסיהם ולמנהגיהם. היחס אליהם יהא תמיד אנושי, והם יוגנו במיוחד מפני כל מעשה אלימות או איומי אלימות". ביסוד הוראה זו עומדת ההכרה בערך האדם, בקדושת חייו ובהיותו בן חורין. "חובה בסיסית זו אינה מוחלטת והיא כפופה לאותם אמצעי פיקוח ובטחון שיהיו דרושים כתוצאה מהמלחמה. אמצעים אלה אסור להם לפגוע בליבת הזכויות... עליהם להיות מידתיים" (בג"צ 769/02 2005).

המשפט הבינלאומי אוסר על פגיעה באזרחים לא מעורבים. השאלה היא: מי נחשב לאזרח מוגן? סעיף 4 לאמנת גינה הרביעית קובע כי הגנתו של המשפט הבינלאומי חלה על אלה "המוצאים את עצמם – באיזה זמן שהוא ובאיזו דרך שהיא – בשעת סכסוך או כיבוש – בידי אחד מבעלי הסכסוך או בידי אחת המעצמות הכובשות, והם אינם אזרחיו של אותו בעל סכסוך או אזרחיה של אותה מעצמה כובשת. אזרחיה של מדינה, שאינה כפותה לאמנה, אינם מוגנים על-ידיה. אזרחיה של מדינה ניטראלית, המוצאים את עצמם בשטח מדינה לוחמת ואזרחיה של מדינה שותפת במלחמה – לא יהיו רואים אותם כמוגנים כל זמן שהמדינה שהם אזרחיה, יש לה ייצוג דיפלומטי רגיל במדינה שבידיה הם נמצאים..." (ארגון האומות המאוחדות 2011).

מלחמה בעצימות נמוכה הופכת את עקרון ההבחנה למורכב יותר מאשר במהלך מלחמה קונבנציונלית, ולפיכך עולות דילמות רבות אשר יידונו בהמשך.

במלחמה קונבנציונלית ישנם שני מרחבים מוגדרים: עורף - בה נמצאים אזרחים בלתי מעורבים שהם חסינים מפגיעה; וחזית (שדה הקרב) - בה מתבצעת הלחימה ובה נמצאים החיילים - שאינם

חסינים מפגיעה במהלך הלחימה, ושמבדילים עצמם מהאוכלוסייה האזרחית באמצעות לבישת מדים. (אם כי לעיתים יכולים להיות מצבים בהם ישנם לא מעורבים בשדה הקרב – כמו פליטים. או בהם ישנם לוחמים מחוץ לשדה הקרב, כמו פועלים בבית חרושת לייצור תחמושת).

לעומת זאת, **במהלך לחימה בעצימות נמוכה, כאשר היא נעשית מול ארגון טרור וגרילה, נעשית הבחנה זו קשה הרבה יותר**, שכן אחת מהטקטיקות המרכזיות, שנוקט ארגון הטרור הוא היטמעות בכוונה תחילה בתוך אוכלוסייה אזרחית כדי להפוך עצמו למטרה, שקשה יותר לזהות ולפגוע בה, וכך להשיג יתרון צבאי על פני היריב.

באופן זה יוצר אותו ארגון אצל היריב התנגשות בין הצלחה במישור הצבאי לבין הצלחה פוליטית ומוסרית, שכן במהלך פגיעה במטרה המיועדת, כמו מאגר תחמושת, אתרי שיגור ועוד, לעיתים קרובות נפגע כתוצאת לוואי גם אדם שאינו לוחם. במקרה כזה אומנם הושגה המטרה הצבאית, אבל מבחינה פוליטית ומוסרית יש כאן בעיה כפולה. אזרחי היריב יוצאים נגד המדינה התוקפת, אשר גרמה למוות של בלתי מעורבים, וגם הקהילה הבינלאומית יוצאת נגד אותו מעשה.

מטרות צבאיות לעומת מטרות אזרחיות

באמנת האג, סעיף 25, נקבע: "אסור להתקיף או להפגז, בצורה כלשהי, ערים, כפרים, מקומות מגורים או בניינים שאינם מוגנים". כן נאמר בסעיף 27: "בשעת הטלת מצור או הפגזה יינקטו כל הצעדים הדרושים כדי לחוס, במידת האפשר, על בניינים הנועדים לשמש למטרת פולחן, אמנות, מדע או צדקה, וכן מצבות זיכרון היסטוריות, בתי-חולים ומקומות המשמשים לאיסוף החולים והפצועים; בתנאי שאותם המקומות אינם משמשים אותה שעה למטרות צבאיות" (וועידת האג 2010).

אם כן, קיים איסור להפציץ עיירות או כפרים שבהם מצויים חפים מפשע. עם זאת יש יוצאים מן הכלל: מותר להפציץ מקומות שבדרך-כלל משמשים את האזרחים, אך באותה שעה משמשים למבצעים צבאיים של היריב.

הפרוטוקול הנוסף לאמנות ג'נבה מרחיב סעיף זה. בסעיף 51(4) נכתב: "התקפות חסרות הבחנה אסורות. התקפות חסרות הבחנה הן: (א) אלה שאינן מכוונות נגד מטרה צבאית מסוימת; (ב) אלה העושות שימוש בשיטת או באמצעי לוחמה, שלא ניתן לכוונם נגד מטרה צבאית מסוימת; (ג) אלה העושות שימוש בשיטת או באמצעי לוחמה, שלא ניתן להגביל את השפעותיהם כנדרש על-פי פרוטוקול זה" (בן-נפתלי, שני 2006 : 151).

בפרוטוקול הנוסף נכללים אף שלושה אלמנטים, אשר נוגעים לאמצעי זהירות שהצד התוקף מחויב בהם: ראשית, על-פי סעיף 57(2)(א)(1), יש לנקוט כל אמצעי נחוץ כדי לברר מהו אופייה של

המטרה המותקפת ולוודא שלא מדובר באזרחים או באובייקטים אזרחיים; כן צריך לבחור בזהירות את האמצעי ושיטת הפעולה. שנית, על-פי סעיף 57(2)ג) חובה להזהיר, במידת האפשר, את האוכלוסייה האזרחית מהמתקפה כדי לאפשר לה להתרחק מהיעד המותקף. בנוסף, על-פי סעיף 51(5)א), אי-אפשר להתייחס למקבץ של מטרות צבאיות ואזרחיות כאל מטרה אחת, דהיינו צריך לערוך הפרדה ברורה בין מטרה צבאית למטרה אזרחית. בנוסף, סעיף 51(7) אוסר למקם מתקנים צבאיים בקרבת אוכלוסייה אזרחית, וכן אוסר למקם אזרחים סמוך למתקנים צבאיים כדי להשתמש בהם כמגינים אנושיים (וועידת ג'נבה 1977).

עם זאת, ולמרות הדרישה הברורה להבחין בין מטרה אזרחית לצבאית, אין עקרון ההבחנה אוסר ניהול פעולות צבאיות במתווה הכולל יעדים צבאיים ואזרחים גם יחד, כל עוד פעולות אלו עומדות במבחן המידתיות (בן-נפתלי, שני 2006 : 151).

הבחנה בין לוחם לאזרח

הסוגיה של הבחנה בין קטגוריית לוחם לקטגוריית אזרח הוסדרה באמנת האג, ומאוחר יותר בפרוטוקול הנוסף לאמנות ג'נבה.

אמנת האג - היא שמכתיבה מיהו לוחם. בסעיף 1 לאמנה נכתב כי לוחמים הם אנשים אשר ממלאים אחר התנאים הבאים:

א. מפקד עליהם אדם אחראי לפקודיו;

ב. הם נושאים נשק בגלוי; וכן

ג. הם מנהלים את פעולותיהם בהתאם לדיני המלחמה ומנהגיה (וועידת האג 2010).

במקרה של ספק - אם אדם נתון הוא אזרח או חייל - יש להתייחס אליו כאל אזרח.

בעת מלחמה בעצימות נמוכה הלוחמים הם פעמים רבות אנשי גרילה, אשר פועלים גם במסגרת מאבק לשחרור לאומי נגד כובש זר, ואלמנט ההפתעה הוא הטקטיקה העיקרית שלהם. על-כן לא תמיד יכולים הם לציית לכללים, אשר מוכתבים באמנת האג ואשר קובעים מיהו לוחם. הפרוטוקול הנוסף בא לענות גם על בעיה זו, והוא מגמיש את דרישות ההבחנה המוטלות על הלוחמים: סעיף 43 לפרוטוקול דורש שהיחידה הצבאית, שאליה משתייך האדם הטוען למעמד של לוחם תהיה מאורגנת; תהא כפופה למפקד אחראי; תהיה כפופה למערכת משמעתית פנימית; ועל הארגון לכפות על חבריו את הציות לדיני מלחמה. עד כאן הדרישות דומות מאוד לדרישות המצויות באמנת ג'נבה השלישית (סעיף 4). עם זאת, סעיף אחר לפרוטוקול, 44(3), מצוי במחלוקת. סעיף זה אומר כי החובה המוטלת על לוחמים להבחין עצמם מהאוכלוסייה האזרחית היא חובה יחסית ותלויה

נסיבות; וגם אם לוחם אינו יכול להבדיל עצמו מהאוכלוסייה האזרחית, הוא עדיין ייחשב ללוחם - בתנאי שישא נשק בגלוי בזמן היערכות לפעולה צבאית ובמהלכה.

סעיף זה עורר סערה ונטען כלפיו כי הוא חוטא למטרת הדינים ההומניטריים, שכן הוא מטשטש את ההבחנה בין אזרחים ללוחמים ומאפשר ללוחמי ארגונים לא מדינתיים ליהנות מחד מהגנה שאמורה להינתן לאזרחים, ומאידך לקבל זכויות אשר מגיעות לשבויי מלחמה. ישראל, ארצות הברית ובריטניה סירבו לאשרר את האמנה בעיקר בשל ניסוחו של סעיף זה (בן-נפתלי, שני 2006: 151). גם סעיף 44(2) מצוי במחלוקת, מאחר שהוא אומר שכל הלוחמים מחויבים לציית לכללי המשפט הבינלאומי החלים בסכסוך מזוין. עם זאת, הפרות של כללים אלה לא ישללו מלוחם את זכותו להיות שבוי מלחמה, אם הוא נופל לידי צד יריב... (וועידת ג'נבה 1977).

נטילת חלק ישיר במעשי האיבה

קושי נוסף, שעולה בעת ההבחנה בין לוחם ללא לוחם בזמן מלחמה בעצימות נמוכה, הוא כאשר מדובר על אזרחים הנוטלים חלק פעיל במעשי איבה. השאלה היא: לאיזה מעמד הם זכאים? של לוחמים או שמא של אזרחים? בפרוטוקול הראשון נקבע בסעיף 151(1) כי האוכלוסייה האזרחית ואזרחים יחידים ייהנו מהגנה כללית מפני הסכנות הנובעות מפעולות צבאיות. סעיף 2 ממשיך ואומר כי האוכלוסייה האזרחית באשר היא, לא תהיה מטרה להתקפה. "מעשי אלימות או איומים באלימות, שמטרתם העיקרית היא לזרוע פחד בקרב האוכלוסייה האזרחית, אסורים. הסרת ההגנה [על אזרחים] תחול רק למשך אותו פרק זמן שבו אזרח נוטל חלק ישיר במעשי האיבה" (סעיף 51(3)) (וועידת ג'נבה 1977).

השאלה הנשאלת היא: מהו אותו פרק זמן, שבו אזרח נוטל חלק ישיר במעשי הלחימה?

בפסק דין מ-2005 בשאלת לגיטימיות הסיכולים הממוקדים שעורכת מדינת ישראל בפעילי טרור, כתב אהרון ברק, אז נשיא בית המשפט העליון, כי אכן קיים קושי בהבחנה מיהו אותו אזרח הנוטל חלק ישיר במעשה האיבה. לטענתו יש לכלול בגדר נטילה של "חלק ישיר" במעשי האיבה את המקרים הללו: אדם שאוסף מידע על הצבא, בין בתחומים שבהם מתבצעים מעשי האיבה ובין מעבר לתחומים אלה; מי שמוביל לוחמים בלתי חוקיים אל המקום שבו מתבצעות פעולות איבה או ממנו; מי שמפעיל כלי נשק, שבו משתמשים לוחמים בלתי חוקיים או מפקח על הפעלתם או נותן להם שירות (לא כולל מכירת מוצרי מזון או תרופות), יהא המרחק משדה הקרב אשר יהא. כל אלו הן פונקציות, שהמבצעים אותן צריכים להיחשב ללוחמים ברגע הביצוע. דהיינו לטענת ברק, הפונקציה היא שקובעת את ישירות נטילת החלק במעשי האיבה.

בהמשך אותו פסק דין ממשיך ברק ובודק: מהו אותו פרק זמן, שבו נוטל אדם חלק במעשי האיבה, ומותר לפגוע בו? לטענתו, אסור לפגוע באזרח שבאופן חד-פעמי או ספורדי נוטל חלק ישיר במעשי האיבה, אך בהמשך ניתק עצמו מהם. מצד שני, אי-אפשר להחליט באופן גורף שלא לפגוע כלל באדם שלא נופל לקטגוריה של לוחם, אך נוטל חלק ישיר במעשי האיבה באופן גורף יותר. על-כן, לדעת ברק, יש לבדוק כל מקרה על-פי ארבעה מדדים:

1. נדרש מידע מודיעיני מבוסס באשר לזהותו ופועלו של האיש;
2. אין לתקוף אזרח הנוטל חלק ישיר במעשי איבה, אם ניתן לנקוט כלפיו אמצעי שפגיעתו פחותה, (מתקשר לעיקרון המידתיות);
3. לאחר ביצוע תקיפה על אזרח, שחשוד היה כי לקח חלק ישיר במעשי האיבה, יש לערוך בדיקה באשר לזהותו, ובמקרה של טעות יש לשקול תשלום פיצויים למשפחתו;
4. אם נפגעו אזרחים שמצויים היו בקרבת האזרח, הפגיעה היא בגדר נזק נלווה וצריכה לעמוד במבחן המידתיות (בג"צ 769/02 2005)

לעומת ברק, טוען פרופסור קססה, מומחה למשפט בינלאומי, שאזרח, אשר נוטל חלק ישיר בפעולת הלחימה, מאבד את ההגנה הניתנת לאזרחים רק באותו פרק זמן מצומצם, שבו הוא נוטל בפועל חלק ישיר בפעולות לחימה (למשל בעת שהוא מניח פצצה או יורה). בעת שאזרח מניח את נשקו הוא פוסק מלהיות מטרה לגיטימית. לפיכך מי שמסייע לתכנון פעולה עוינת או מי שמדריך או שולח אחרים לביצוע פעולה שכזו איננו יכול לשמש כמטרה לגיטימית להתקפה.

בספרו **מלחמות צודקות ולא צודקות**, ערך מייקל וולצר פירמידה של הבחנות בין לוחמים לאזרחים ובין סוגים שונים של אזרחים, כדי לדעת את מי מותר לתקוף ומתי מותר לתקוף:

1. יש לערוך הבחנה בין חייל שמצוי בקרב לבין חייל במהלך הפוגה. חייל שמצוי במהלך קרב, ניתן לתקוף אותו, אך לא חייל שנח.
2. יש לערוך הבחנה בין חייל לבין אזרח. חייל מותר לתקוף, בעוד אזרח מוגן מתוקף היותו כזה.
3. יש לערוך הבחנה בין סוגים שונים של אזרחים (בין אלה שניתן להחיל עליהם מעמד לוחם לאלה שלא ניתן) על-פי עיסוקם ותרומת תחום עיסוקם זה לפעילות המלחמתית. לדוגמה: אדם שעובד בבית-חרושת לטנקים לעומת אדם שעובד בבית-חרושת למזון. זה שעובד במקום המייצר טנקים, יש בתחום עיסוקו כדי לאיים על האויב. לעומת זאת אדם אשר עובד במקום המייצר מזון - אפילו אם מדובר במזון אשר מסופק לצבא - אין בכך כדי לאיים על האויב. ועל-כן אזרחים אלו בגדר חפים מפשע, ואי-אפשר לפגוע בהם גם בשעה שהם מצויים בעבודתם.

לטענת וולצר, רק "כורח צבאי" מסייע להכריע בשאלה אם מותר לתקוף אזרחים אשר מעורבים בפעילות הצבאית. לדוגמה: ניתן לתקוף אזרחים, אשר עובדים בבית-חרושת לטנקים, שהרי הם מספקים ציוד נדרש ללחימה. לעומת זאת אזרחים, אשר עובדים בבית-חרושת למזון ואורזים מנות קרב, אין הם מאיימים על אויביהם. גם במקרה שמותר לתקוף לא מדובר באנשים חמושים, אשר נלחמים באופן ישיר, ועל-כן אפשר להתקיפם רק בשעה שהם בעבודה (למשל בבית-החרושת), ושם הם עוסקים בפעולות המאיימות ומזיקות לאויביהם. עם זאת, גם במקרה שמותר לתקוף, ראשית יש לנסות לעצור אזרחים אלה מפעולותיהם או להשמיד את מוצריהם בדרך כלשהי, ורק אם דרך זו לא תצלח, ניתן לתקוף. (וולצר 1984 : 173-174)

אסא כשר, פרופסור לאתיקה וממנסחי הקוד האתי של צה"ל, ועמוס וידלין, לשעבר ראש אמ"ן, טענו שיש להבחין בין בני אדם המעורבים באופן ישיר בלחימה לבין אלו המעורבים באופן עקיף. לשם ההבחנה הם עורכים מדרג של מעורבות ישירה בטרור המסודרת לפי מידת המיידיות של הסכנה הנשקפת מהמפגע. לטענתם בעת ביצוע פעולות צבאיות יש להביא בחשבון במידה רבה מדרג זה. על-פי המדרג, בני אדם המעורבים באופן ישיר בטרור הינם: המפגע עצמו; הנהג או מורה הדרך; האדם המבצע את שיגורו של המפגע; בני אדם המכניסים אמל"ח; ה"רוקח" אשר מספק את אמצעי הפיגוע; בני אדם המתכננים את פרטי הפיגוע; בני אדם המגייסים בני אדם אחרים לביצוע פיגוע; בני אדם המקבלים את ההחלטה לביצוע פיגוע.

לעומת זאת אדם שמעורב בעקיפין בטרור הוא כזה אשר מפעיל ערוצי מימון שאינם חיוניים לפעולות הטרור; מטיף במסגד; מעביר תשלומים למשפחות של מחבלים מתאבדים (שאינם נדרשים לצורך מימון פיגועים); מפיץ חומר פרסומי המהלל מחבלים מתאבדים; משתתף בהנהגה פוליטית חברתית או דתית של ארגון בעל זרוע טרור (אך ללא מעורבות בפיגועים) (ידלין, כשר 2007 : 400 - 401).

הפילוסוף, משה הלברטל, טוען גם הוא, בעקבותיהם, שלטרור יש שרשרת סיבתית של בעלי תפקידים. על-כן ההגדרה של לוחם, אשר מהווה מטרה לגיטימית לפגיעה, יהיה כל אדם שמעשיו המכוונים הופכים אותו לחלק מאותה שרשרת סיבתית של מנגנון האיום והכוח של האויב. ההגדרה תקפה אפוא גם לאותם בני אדם, שאינם לוחמים במשרה מלאה, מאחר ולטענתו במלחמות בעצימות נמוכה אין לכל בני אדם, הפעילים או מסייעים לארגון הטרור ו/או הגרילה, השתייכות מוסדית מלאה. על-כן אם בן אדם נוטל חלק פעיל בפעולה המכוונת על מנת ליצור איום ישיר על אזרחים או חיילים, ניתן לפגוע בו. בהמשך לטענתם של כשר וידלין, טוען גם הלברטל, כי חשוב לבדוד את אותה שרשרת סיבתית, שמייצרת את האיום באופן ישיר ואשר מהווה מטרה לגיטימית לפגיעה – כמו מתכנן הפעולה; מגייס הלוחמים, מייצר הפצצה; האדם שמביא את המחבל אל

מטרתו והמחבל עצמו - משאר סביבתה. לדוגמה: אזרחים שמעניקים תמיכה ציבורית ומוסרית לארגוני הטרור ו/או הגרילה, כדוגמת כותבי מאמרים בזכות הגיהאד או מורים שמחנכים את הילדים למלחמה – בני אדם אלו אינם מטרה לגיטימית לפגיעה, משום שלא נטלו חלק ישיר במערך הסיבתי המייצר ומפעיל את האיום (הלברטל 2014: 531-530).

חיי חיילי המדינה התוקפת מול חיי אזרחי הצד השני

הקושי להבחין בין אזרח לבין חייל והרצון למנוע פגיעה בחפים מפשע מעלה סוגיה נוספת: חיי חיילינו מול חיי אזרחי הצד השני. דהיינו האם צריך הצבא לשמור על חיי חייליו אפילו במחיר פגיעה באוכלוסייה אזרחית - או שמא צריך הצבא להתאמץ ולשמור על חיי האזרחים, אפילו במחיר פגיעה בחייליו שלו?

ניתן לקחת מקרה היפותטי, שבו יורים על חיילים מבניין מגורים, והחיילים לא יודעים אם בבניין מצויים אזרחים או לא. אפשרות אחת: הם יירו יריות אזהרה, או צלף ינסה לאתר את מקור האש ולכוון אליה. מאידך ניתן לבקש סיוע אווירי בדמות הפצצה מהאוויר. במקרה א' לוקחים החיילים על עצמם סיכון לטובת ניסיון למזער את הנזק שיכול להיגרם לאזרחים (אם אכן יש כאלו בבניין). במקרה ב' ממזערים החיילים את הנזק הצפוי להיגרם להם, אך מסכנים באופן ניכר את האזרחים אשר עלולים להימצא בבניין. איך יכולים החיילים להחליט מה עליהם לעשות?

גיף מקמאהן, טוען שעל-מנת לטפל בנושא זה באופן מקיף ולקבוע את גבולות הסיכונים שעל חיילים לקחת על עצמם יש להרחיב את העקרונות של תורת המלחמה הצודקת, כך שיהיה עיקרון נוסף: חלוקה של הנזק הנגרם בין חיילים לבין אזרחים (Just distribution of harm between combatants and civilians). הווה אומר חלוקת הסיכון והנזק בין מי שמגן (דהיינו חיילים) לבין קורבנות פוטנציאליים ועוברי אורח.

באשר לשאלה עד כמה ראוי שהמדינה תגן על חייליה לעומת ההגנה על אזרחי הצד השני, טוען מקמאהן שחייהם של חיילים הם יקרי ערך. עם זאת, אף שתפקידה של מדינה הוא להגן על תושביה, ובכללם על חייליה, אין זה נותן את הזכות לחיילי אותה מדינה לקחת באופן עקבי פחות סיכונים על עצמם, ותוך כך לגרום לנזק גדול יותר לאזרחי הצד השני. בנוסף, לטענתו לא לכל הלוחמים יש מדינה שתגן עליהם (למשל במקרה הפלסטיני) (McMahon 2010: 345, 347, 355, 379).

אסא כשר, פרופסור לאתיקה וממנסחי הקוד האתי של צה"ל, ועמוס ידלן, לשעבר ראש אמ"ן, עורכים ניסיון חשוב נוסף לייצר מדרג, שלפיו ניתן לקבוע מתי חיילים או אזרחים זכאים לקדימות

אחד על-פני השני.⁹ לטענתם חובה ראשונה של מדינה דמוקרטית כלפי אזרחיה היא הגנה על חייהם ושלומם. על-כן גם כשאזרח מתגייס לצבא, המדינה עדיין חייבת להגן על חייו תחת מגבלות מסוימות. דהיינו, לוחם הוא אזרח במדים, וחיי חשבים בדיוק כמו החיים של אזרחי הצד השני. אותן מגבלות מאפשרות למדינה לשלוח אותו למשימות מסוכנות אשר שיכולות להיות כרוכות גם באובדן חיים אמנם, אך היא עדיין חייבת להצטייד בנימוקים מוסריים ומוצדקים כדי שתהיה לה הרשות לשלוח אותו לסוג כזה של משימה. כן הם טוענים, שחשוב לראות את מערכת היחסים בין המדינה לבין החיילים: במדינה בה רבים משרתים בצבא במסגרת שירות חובה (כמו ישראל), מותר לסכן חיילים רק במידה ואין ברירה.

לטענתם, כאשר המדינה עורכת איזון בין חובתה להגן על חיי אזרחיה לבין שמירה על כבוד האדם של הצד השני, עליה לעקוב אחרי רשימה, המשקפת את האחריות שיש לה כלפי כל אחת מן הקבוצות המופיעה באותה הרשימה:

1. מינימום נזק צריך להיגרם לחיי אזרחים של המדינה שאינם משתתפים במלחמה;
2. מינימום נזק צריך להיגרם לחיי אנשים (מחוץ למדינה), שלא מעורבים בטרור כשהם תחת שליטה אפקטיבית של המדינה;
3. מינימום נזק צריך להיגרם לחיי חיילים של המדינה במהלך הלחימה;
4. מינימום נזק צריך להיגרם לחיי אנשים (מחוץ למדינה), אשר לא מעורבים בטרור, כשהם לא תחת שליטה האפקטיבית של המדינה;
5. מינימום נזק צריך להיגרם לחיי אנשים (מחוץ למדינה), שמעורבים באופן לא ישיר במעשים או בפעולות טרור;
6. ניתן לפגוע במידה הנדרשת בזכויות או בחיים של אנשים (מחוץ למדינה), אשר מעורבים באופן ישיר במעשים או בפעולות טרור.

אם כן, לטענתם יש למדינה קודם כול חובות כלפי אנשים המצויים תחת שליטתה האפקטיבית, ורק אחר-כך חובות כלפי אלו שלא מצויים תחת שליטה זו. לדעתם, ברגע שאנשים המעורבים בטרור בוחרים להסתתר בקרב אנשים שאינם מעורבים בטרור ובשטח שאינו בשליטתה האפקטיבית של מדינה, אין זו אחריותה של המדינה, ולכן יכולה להיות פגיעה נלווית לחפים מפשע. עם זאת המדינה כן אחראית לחיי אזרחיה, וגם חייליה נכללים בקבוצה זו, על-כן הם מקבלים

---

⁹ פירוט אודות המדרג ראו פרק 2, בתוך עקרון ההבחנה (ב.2)

קדימות מוסרית (כאשר מדובר בלוחמה במקום הומוגני המאוכלס גם באזרחים) (Kasher and Yadlin 2005a: 49-50; Kasher and Yadlin 2005b: 17).

נגד קביעה זו של ידלין וכשר בדבר הקדימות המוסרית של חיילים על פני אזרחי הצד השני טוענים אבישי מרגלית, פרופסור לפילוסופיה, ומייקל וולצר. לדבריהם, טענה זו שגויה ומכרסמת בעקרון ההבחנה החיוני בין לוחמים ללא לוחמים. הבחנה זו בין לוחמים ללא לוחמים היא אמצעי, שמגביל את טווח הלחימה על מנת שלא תהיה מלחמת השמדה. לטענת וולצר ומרגלית, גם כשמדובר במלחמה בעצימות נמוכה, שבה צד אחד אינו מדינה אך מתפקד כגוף פוליטי דמוי מדינה (כדוגמת החמאס), ואפילו אם אותו צד נוקט בשיטות של טרור, עדיין האזרחים הם אזרחים, ומתוקף כך מוגנים - לעומת לוחמים שהם מטרה לגיטימית לפגיעה בזמן מלחמה (גם בשל כך שהם נתפסים כמי שמאמינים שמדינתם נלחמת מלחמה צודקת). על-כן לטענתם, צריכים חיילים לקחת על עצמם סיכונים, הגבוהים מהסיכון שפעולותיהם גורמות לאזרחים. הקו המנחה את החיילים צריך, לדעתם, להיות זה: "בסביבה, שבה יש אזרחים, על החיילים להילחם באותה דרגה של דאגה והתחשבות כאילו האזרחים בצד השני היו אזרחים ישראלים" (וולצר, מרגלית 2009). בספרו **טיעונים אודות מלחמה** טוען וולצר שלמרות שלמדינות דמוקרטיות מערביות יש קושי לסכן את חיי החיילים שלהם, מדינה לא יכולה לשלוח חיילים להילחם ולהרוג אחרים ללא מוכנות מצידה לסכן את חיי חייליה. על-כן טרם שליחת חיילים למשימה על מדינה לשאול עצמה האם מדובר במטרה שמצדיקה חיילים הרוגים? ברגע שהתשובה היא כן, עליה לקחת בחשבון שחיילים יכולים להיפגע ולמות. לדברי וולצר, במהלך מלחמה (כולל מלחמה בטרור) קיים קונפליקט מוסרי שנגרם מהאחריות הכפולה שיש למפקד בשטח: לפקודיו מחד ולאזרחי הצד השני מאידך. את הפקודים וולצר רואה כ"כלים" (instruments) בהם יכול המפקד להשתמש ככל שירצה, כדי לזכות בניצחון. עם זאת, מדובר באנשים שחייהם נתונים בידיו, ואשר נתונים תחת אחריותו. על כן לחיילים יש זכות לצפות ממנו לשמור עליהם. ואכן הוא מחויב לצמצם את הנזק שנסקף להם ומחויב להיזהר מ"לבזבז" את חייהם. הוזה אומר, שעליו לא להתעקש ללחום בקרב שלא ניתן לנצח בו ולא לחפש ניצחונות שיגרמו להרג חיילים ושהתועלת הצבאית מהם היא פחותה. מצד שני למפקד יש גם אחריות כלפי אזרחי הצד השני העלולים להיפגע במהלך הקרבות בו נלחם עם חייליו. המפקד, אחראי לכל אותם אנשים שפעולותיו ופעולות חייליו משפיעות עליהם. על-כן למרות חובותיו של המפקד כלפי חייליו לעיתים יהיה עליו להפנות גב לחובות אלו ולהוסיף להם עוד סכנות לשם שמירה על ביטחון האזרחים. כיצד פותרים קונפליקט זה אם כן? וולצר קובע באופן נחרץ שכאשר מדובר בפעולה של המדינה הנלחמת אשר מסכנת אזרחים, על אותה מדינה לעשות כל שביכולתה כדי

למזער את הסיכונים, אפילו אם זה כרוך בסכנה הנשקפת לחיי חיילי המדינה. (וולצר 2004 : 10, 15, 23 – 25, 29, 72 – 73, 101).

מרדכי קרניצר, משפטן מומחה בדין הבינלאומי, מסכים עם וולצר ומרגלית - שיש לתת קדימות מוסרית לאזרחים על-פני חיילים. לטענתו, אזרחים בשטחי לוחמה צריכים להיחשב כלא-מעורבים, ואין זה משנה אם מדובר בשטח שהוא בשליטה אפקטיבית של המדינה או בשטח שאינו בשליטתה האפקטיבית. לטענתו, אזרחים לא בוחרים להיות באזור הקרבות, ולכן אסור לפגוע בהם בשל קדושת החיים. בנוסף, אזרחים אינם יוצרים סיכון לחיילים, בעוד החיילים כן יוצרים סיכון לאזרחים וכן בחרו להיות באזור הקרבות. לטענתו, אפילו בצבא הישראלי, שאליו הגיוס הוא חובה, בוחר אדם אם לשרת ביחידה קרבית; ואם בחר לעשות כן, הוא ידע שיש סיכון סביר שהוא יישלח למלחמה או למבצע צבאי. (קונפינו, קרמניצר 2009).

במאמר שפרסם וולצר הוא טוען, שבעת לחימה יכולים חיילים לערוך הבחנה בין מגינים אנושיים, אשר נחשפים במכוון לסיכון על-ידי היריב, לבין אזרחים אשר לא משמשים כמגינים אנושיים; מאחר שהמגינים האנושיים גויסו במכוון על-ידי הלוחמים של הצד השני, שבחרו לסכן אותם לצורכיהם שלהם, אם הם נהרגים האחריות לכך היא של אלה שגייסו אותם. עם זאת, אי-אפשר לשחרר את החיילים לחלוטין מאחריות, מאחר שלדבריו הם "סוכני צבא", אך גם "סוכני מוסר", אשר יכולים לבחור איך לנהל את המתקפה.

וולצר טוען שעל חיילים ליטול על עצמם "סיכון מסוים" בשל סיבה מדינית וסיבה מוסרית. סיבה מוסרית: ברגע שחייל בוחר להיות באזור הקרבות, הוא יודע שהוא עלול להיפגע אבל הוא חמוש ויודע כיצד להגן על עצמו - לעומת האזרחים החפים מפשע, בלתי חמושים ומפוחדים. סיבה מדינית: מטרתם של אלו אשר מסתתרים בין אזרחים היא לאלץ את חיילי הצד השני להרוג מספר גדול של אזרחים - דבר שעשוי להביא להפסקת המלחמה במקום לניצחון. לטענתו, על חיילים להילחם במשמעת מוסרית, שמשמעותה ניסיון למזער את האבדות בקרב האוכלוסייה האזרחית וליטול סיכונים לשם כך. דבר זה יביא ליצירת כוח לוחם אפקטיבי וחיוני בשל המוסריות שבה הוא מתנהל (וולצר 2014 : 665-668).

כשר וידלין טוענים כנגד המושג "סיכון מסוים" בו משתמש וולצר. לטענתם, מצד אחד הוא דורש מהחיילים שישתדלו למזער את מספר ההרוגים ומצד שני הוא דורש מהם ליטול "סיכון מסוים" על עצמם. לדעתם לא ניתן ללמוד מתוך כך מהי רמת הסיכון הנדרשת לשם צמצום הנזק האגבי הנגרם. נדרשת החלטת מפקד בשאלה מהו "סיכון מסוים" – אך אין זה ייתכן שמפקדים שונים יחליטו כל אחד לעצמו מהי אותה רמת סיכון? לטענתם חייב אפוא להיות כלל שלא תלוי בטעם

אישי, אלא משקף הכרעה אתית מוסדרת על בסיס שיקולים ערכיים ומוסריים שתחייב את כלל החיילים בנסיבות הנתונות (כשר וידלין 2014 : 679 – 680).

כמו-כן הם טוענים נגד האחריות לפגיעה באזרחים, אותה מטיל וולצר על "כתפיי" החיילים : מדבריו של וולצר עולה שהחיילים הם שיצרו לכאורה את הסיכונים הנשקפים לאזרחים (שכניהם של הטרוריסטים) במסגרת פעולות הגנה מפני פעולות הטרוריסטים. בניגוד לכך טוענים כשר וידלין שהאחריות לפגיעה באזרחים מוטלת בראש וראשונה על כתפי הטרוריסטים, אשר יוצרים מצב שיש בו סיכון. זאת מאחר והם תוקפים מטרות אזרחיות בעודם מתחזים לאזרחים, אינם לובשים מדים, אינם נושאים נשק בגלוי ונמצאים בקרבת שכניהם – על מנת ליצור מצב של סיכון חייהם של אותם אזרחים עקב פעולות ההגנה של החיילים. על-כן לטענתם, יש להביא אחריות זו בחשבון כאשר רוצים לבחון את ההתנהלות הראויה של החיילים במצבים כאלה (כשר וידלין 2014 : 674).

עקרון המידתיות

מלחמה מאפשרת לפגוע או להרוג לוחם, והפרוטוקול הנוסף לאמנת ג'נבה אף מאפשר לנהוג כך גם באזרח, הנוטל אותה עת חלק ישיר במעשי הלחימה (סעיף 51(3)). עם זאת יש רצון בקרב המשפטנים, שעוסקים בדין הבינלאומי, ובקרב התיאורטיקנים שעוסקים בתורת המלחמה הצודקת, למזער ככל האפשר את נזקי המלחמה. מכך נובע עקרון המידתיות ועולה במקרים, שבהם עלולים להיפגע כתוצאה ממתקפה, אזרחים חפים מפשע אשר מצויים בקרבת מטרות ההתקפה. עקרון המידתיות קובע שכל פעולה שננקטת צריכה להצדיק את הנזק ההומניטרי הנגרם, דהיינו הפגיעה וההרג של אזרחים חפים מפשע. הבעיה המרכזית ביישום עיקרון זה נעוצה בקושי לצפות מראש אם פעולה מסוימת תהיה מידתית או לא.

לעומת מלחמה קונבנציונלית - בין מדינות ריבוניות, בעת מלחמה בעצימות נמוכה - בין מדינה ריבונית לארגון טרור ו/או גרילה, קיימת סכנה גדולה הרבה יותר להרג של אזרחים חפים מפשע, משום שהלוחמים נטמעים בכוונה תחילה בתוך אוכלוסייה אזרחית, וכך מעצימים את הדילמה של הצד השני : האם להימנע מלתקוף מטרה שמהווה איום - או לתקוף אותה ולהסתכן בפגיעה גדולה יותר באזרחים חפים מפשע, וכך אולי להסתכן בירידה בתמיכה של הקהילה הבינלאומית באותה מדינה? גם יעדים שהם אזרחיים במהותם, הופכים אפוא ליעדים צבאיים מכורח הנסיבות. למשל כאשר משתלטים כוחות האויב על בית-ספר כדי להשתמש בו כמטה צבאי או כמקום לשגר ממנו

רקטות. כך הופך היעד האזרחי ליעד שניתן לפגוע בו, ויש חשש שתוצאת לוואי תהיה פגיעה בחפים מפשע (בלנק 2014 : 60).

חשיבות השמירה על עקרון המידתיות מופיעה בסעיפים אחדים בפרוטוקול הראשון. עולה מהם שיש לפתוח בפעולה צבאית, רק אם היא עומדת ביחס ישיר לנזק הצפוי, דהיינו לפגיעה באינטרסים ההומניים (כמו הרג ופגיעה באזרחים חפים מפשע); ואם אין זה כך, הפעולה אסורה. בסעיף 51(5)(ב) נכתב "התקפה חסרת הבחנה היא כזו, אשר ניתן לצפות כי תגרום לאובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים, נזק נלווה לאובייקטים אזרחיים, או שילוב של כל אלה, אשר יהיו מופרזים ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי והישיר הצפוי". בסעיף 57 (2)(א)(3) נכתב: "יש להימנע מלפתוח בהתקפה, שניתן לצפות כי תגרום לאובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים, נזק נלווה לאובייקטים אזרחיים או שילוב של כל אלה, אשר יהיו מופרזים ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי הישיר והצפוי". כן עולה בסעיף 85 (3,ב,ג), שהתקפה חסרת הבחנה, ושדוע מראש כי היא עלולה לגרום לאובדן מופרז של חיי אזרחים או פגיעה של אזרחים, וכן התקפה נגד מפעלים או מתקנים המכילים כוחות מסוכנים, ואשר ידוע מראש שאמורה לגרום לאובדן מופרז של חיי אזרחים או לפגיעתם – אסורה ומהווה הפרה חמורה של הפרוטוקול. אם הפעולה אכן צפויה לעמוד ביחס ישיר לנזק הצפוי, יש להיות זהירים בבחירת האמל"ח ושיטות הפעולה, כעולה מסעיף 57(1): "בניהול פעולות צבאיות תינקט זהירות מתמדת במטרה לחוס על האוכלוסייה האזרחית ועל אובייקטים אזרחיים".

סעיף 57 (2) (א) מדבר על נקיטת כל "אמצעי הזהירות בני הביצוע בבחירת האמצעי ושיטות ההתקפה במטרה למנוע, ובכל מקרה לצמצם, אובדן נלווה של חיי אזרחים, פגיעה נלווית של אזרחים, נזק נלווה לאובייקטים אזרחיים או שילוב של כל אלה, אשר יהיו מופרזים ביחס ליתרון הצבאי הקונקרטי והישיר הצפוי".

לטענת פרופסור כריסטופר גרינווד, מומחה בדין בינלאומי: אחת הדרכים להביא לצמצום אובדן נלווה של חיי אזרחים בעת פעולה של מדינה מסוימת, הוא לבחון אם ניתן היה להשיג את אותה מטרה צבאית עם נזק הומניטרי קטן יותר באמצעות שימוש בשיטות פעולה או בכלי נשק אחרים, שהיו זמינים באותה העת (Estreicher 2011, p.156).

סעיף 57 (2) מעלה את חשיבות ההתראה: "על מנת למזער את הסיכון לאוכלוסייה האזרחית, יש לתת התראה יעילה טרם התקפה שעלולה להשפיע לרעה על האוכלוסייה האזרחית, אלא אם הנסיבות לא מאפשרות זאת". בסעיף 57 (3) כתוב מפורשות כי כאשר יש אפשרות בחירה בין כמה מטרות צבאיות, יש לבחור את המטרה שניתן לצפות שתקיפתה "תגרום לסכנה המעטה ביותר לחיי אזרחים ולאובייקטים אזרחיים".

בפסק דין, הוועד הציבורי נגד העינויים בישראל נ' ממשלת ישראל, טען נשיא בית המשפט העליון דאז, אהרון ברק, כי מבחן המידתיות "נושא על כתפיו... את התפיסה החוקתית, כי המטרה אינה מקדשת את האמצעים. הוא ביטוי לרעיון כי קיים מחסום ערכי, שהדמוקרטיה אינה יכולה לעבור אותו, גם אם התכלית אותה מבקשים להגשים היא ראויה" (בג"צ 769/02: 2005). למרות ההבנה שהתכלית אינה מקדשת את האמצעים אין מבחנים ברורים, שבאמצעות ניתן לבחון אם חלה הפרה של עיקרון זה בידי מי מהצדדים, ועל-כן יש לצדדים לסכסוך יש שיקול דעת רחב בכל הנוגע לאופן יישומו (שני 2009 : 22).

הצעות לעריכת האיזון בין הצורך הצבאי לנזק ההומניטרי

משפטנים ופילוסופים שונים רואים את הניסיון לערוך את האיזון באופן שונה כך, למשל, אסא כשר טוען שהאופן, שבו מיושם עיקרון המידתיות, הוא בהצדקת הערך הצבאי של הפעולה, ועל-כן ראוי לקרוא לעקרון המידתיות, "עקרון ההצדקתיות". כן הוא טוען שיש לערוך הבחנה בין מידתיות גלובלית למידתיות לוקלית: **מידתיות לוקאלית** מתבטאת במתכונת המוכרת של יישום עקרון המידתיות במלחמות קלאסיות, דהיינו יש להעריך את התועלת הצבאית הלוקאלית ואת הנזק האגבי הלוקאלי. השאלה שיש לשאול טרם פעולה היא: האם היתרון הצבאי מצדיק את הפגיעה בחפים מפשע? כשר טוען כי היריב משתמש באסטרטגיות שונות, לא מוסריות, כדי לצמצם את אפשרות הפגיעה בו. אחת מהאסטרטגיות היא, למשל, שימוש במגינים אנושיים. האויב יכול להעמיד על גג כל בית מגינים אנושיים והם יגבו את הצלפים שיורים מגג הבית. נניח שעל-פי שיקולי המידתיות הלוקאלית מגיעים למסקנה, שאין להרוס בית מסוים כדי לפגוע באותו צלף, משום שהנזק עולה על התועלת: אבל הרי כשמדובר במספר רב של בתים, הימנעות מהריסת כל בית ובית תביא להסתברות גבוהה יותר של פגיעת האויב באזרחים ובחיילים, ללא שתהיה להם אפשרות ורשות להגן על עצמם. כאן נכנס לתמונה שיקול **המידתיות הגלובלית**: לטענת כשר, שיקול זה מציין את הרמה האופרטיבית או האסטרטגית של האפשרות להצדיק את הפגיעה האגבית מול הערך הצבאי של הפעולה. בשיקולי המידתיות הגלובלית הערך הצבאי של הפעולה יהיה מימוש יכולת ההגנה העצמית של המדינה, שהאויב ניסה למנוע ממנו בשימוש באסטרטגיות לא מוסריות (כגון שימוש במגינים אנושיים). עם זאת, ואף שרוצים להחזיר למדינה את יכולת ההגנה העצמית שלה, עדיין אינה מותרת פגיעה בכל בית ובית - למשל שיש בו מגינים אנושיים וצלפים. השאלה הנשאלת כעת היא: עד כמה מותרת פגיעה בבתיים ובמגן האנושי שעליהם כדי לממש את כוחה של ההגנה העצמית? התשובה תלויה בנסיבות האירוע. תועלת, שתצדיק את הפעולה (הרס של בית אחד,

למשל), היא מימוש של יכולת ההגנה העצמית של מדינה שבמקרה זה תגרום לקריסת אסטרטגיית המגן האנושי של האויב - מול הנזק האגבי הצפוי, מותם של עשרות בני אדם חפים מפשע. עם זאת ראוי לציין, שאותם בני אדם הוזהרו טרם הפעולה. לפי כשר, אם הפעולה תגרום לקריסת אסטרטגיית היריב ולשינוי בהתנהגותו, הושגה אפוא המטרה, ואפשר לחזור לשיקולי המידתיות הלוקאלית; ואם לאו, יש להמשיך וליישם את שיקולי המידתיות הגלובאלית (כשר 2010 : 53-54).

בפסק דין, הוועד הציבורי נגד העינויים בישראל נ' ממשלת ישראל, נותן ברק דוגמאות לעריכת האיזון בין הפגיעה האפשרית באזרחים לבין התועלת הצפויה מהפעולה; למשל: לוחם היורה על חיילים או אזרחים ממרפסת ביתו. אם אותם חיילים ירו בחזרה לעברו, תהיה זו פעולה מידתיות - גם אם תגרום לפגיעה באזרח חף מפשע העובר ליד הבית. לעומת זאת היא לא תהיה מידתית, אם יוחלט להפציץ את הבית מהאוויר, ותוך כך ייפגעו עשרות דיירים ועוברי אורח (בג"צ 769/02 2005).

יובל שני, מומחה למשפט בינלאומי, מדבר גם הוא על הצדקת היעד הצבאי, אך טוען כי הערכת היחס בין התועלת הצבאית שבתקיפה מחד, לבין הנזקים ההומניטריים מאידך, מחייבת השוואה בין מדדים שלא ניתנים לכימות: חיי אדם מול יעדים צבאיים. על-כן, לטענתו, יש לצדדים לסכסוך שיקול דעת רחב בכל הנוגע לאופן יישום העיקרון (שני 2009 : 22).

כפי שאפשר לראות, איזון זה בין התועלת הצבאית לבין אינטרסים הומניטריים (גרימת נזק צפוי) הוא בעייתי בפרט שמקבלי החלטות שונים מגיעים מרקע שונה והם בעלי ערכים שונים. ועדה שבחנה את הפצצות נאט"ו ביוגוסלביה ב-1999 (שבהן נהרגו כ-500 אזרחים יוגוסלבים בלמעלה מ-10,000 התקפות), אשר נועדו לאלץ את הממשלה הסרבית להביא לסיום מלחמת האזרחים בקוסובו, ושבוצעו ללא אישור מועצת הבטחון של האו"ם, טענה גם היא כי לא סביר שמפקדים בעלי רקע דוקטרינרי שונה וניסיון צבאי או היסטוריה צבאית לאומית שונים, יסכימו ביניהם תמיד במקרים שאינם ברורים מאליו. זו הסיבה לכך שהאיזון בין האינטרסים לא יכול להתבסס על הערכת המשקל היחסי שלהם בעיני מפקד בשטח, אלא על קביעה נורמטיבית של האיזון שכל "מפקד צבאי סביר" צריך היה לעשות (שני 2009 : 66-67).

בשנת 2002 מדינת ישראל ביצעה פעולה נגד סלאח שחאדה – מפקד הזרוע הצבאית של החמאס (גדודי עז א-דין אל-קסאם) ובכיר המבוקשים ברצועת עזה, שהיה אחראי על עשרות פיגועים, שבהם נהרגו ונפצעו מאות אזרחים ישראלים, ואחראי על תכנון פיגועים עתידיים. באותה פעולה הושלכה ממטוס פצצה במשקל טון על הבניין שבו שהה שחאדה. מאחר וקשה היה למצוא את שחאדה ללא אזרחים לצידו, בוטלה הפעולה מספר פעמים קודם לכן. ביום הפעולה, טען שירות הביטחון הכללי שקיימת סבירות נמוכה להימצאותם של אזרחים בבית שבו הסתתר שחאדה, על כן הוחלט על ביצועה. כדי להבטיח במידה רבה יותר של ודאות שלא יהיה נזק אגבי נרחב, בוצעה

הפעולה בשעות הלילה, בהן צפויים היו הרחובות להיות ריקים מאדם; כן הוחלט על שימוש בפצצה יחידה המקטינה, כך לקביעתם של הגורמים המקצועיים, את הסיכון להחטאה ולפגיעה במבנים סמוכים.

למרות הניסיון להקטנת הנזק האגבי, התברר שהמידע המודיעיני שבידי שירות הביטחון הכללי היה חסר. על-כן התוצאה הייתה ששחאדה נהרג אמנם, אך אתו נהרגו גם אשתו, שלושה מילדיו ו-14 אזרחים (ביניהם ילדים). כן נפצעו יותר מ-100 חפים מפשע, ו-30 בניינים נהרסו (שומפלבי, בחור, ואקד 2002). כעת יש לבחון: האם הפעולה היתה פעולה פרופורציונלית? האם הרג של דמות כמו סלאח שחאדה מצדיק פגיעה נרחבת כמו זו שהיתה בחפים מפשע? ישראל טענה שהתקיפה נועדה לפגוע ב"איש טרור ידוע, האחראי למאות התקפות נגד אזרחים בשנים האחרונות", אך גם הביעה צער על הרג האזרחים. קופי ענאן, אז מזכ"ל האו"ם, טען ש"ישראל המוסרית חייבת לעשות הכול כדי למנוע פגיעה בחפים מפשע, ובאופן ברור היא נכשלה בכך כשמטוס הפציץ בניין מגורים". בנוסף טען שעליה להפסיק פעולות כאלה ולהתחייב להתנהג על-פי החוק ההומניטרי הבינלאומי (שומפלבי, בחור, ואקד 2002). דהיינו הקהילה הבינלאומית ראתה אירוע זה ככזה שלא עונה על עקרונות המידתיות.

אם כן, הבעיה המרכזית ביישום העיקרון, נעוצה בקושי לצפות מראש אם פעולה מסוימת תהיה מידתית או לא. כפי שניתן היה לראות מהדוגמה שהעלה ברק ומפעולת ישראל נגד שחאדה, יש לבחון כל מקרה לגופו של עניין.

הוועדה שבדקה את הפצצות נאט"ו ביוגוסלביה טענה שניתן להציע כמה מבחני משנה, שיסייעו לקבוע אם פעולה מסוימת חרגה באופן ברור מעקרון המידתיות, ואלו הם: 1. האם ניתן להשיג תוצאה דומה באמצעות נקיטת אמצעים חלופיים שלא יגרמו נזק דומה? 2. האם הייתה מודעות לנזק הצפוי? 3. האם החריגה מעקרון המידתיות הייתה בולטת? בנוסף קבעה הוועדה שכאשר בודקים את חוקיותם של אמצעי לחימה או טקטיקת הלחימה, יש לבחון את קיומה של דרישת המידתיות לאור מספר הפעמים, שבהם נעשה שימוש באמצעי או בטקטיקה האמורים. כן נטען על-ידי הוועדה שבעיה נוספת ומרכזית היא העמימות הנורמטיבית, דהיינו האיזון בין נזק לתועלת הוא סובייקטיבי ותלוי בעולם הערכים של הגורם המעריך (בן-נפתלי, שני 2006: 155-156).

חיי חיילך מול חיי אזרחי הצד השני

"מהו היחס בין החובה לכבד את עקרון המידתיות ולמנוע נזק מופרז, לבין שאיפתו של צד לסכסוך חמוש להקטין, ככל האפשר, את הסכנה הצפויה לחייליו"? (בן-נפתלי, שני 2006: 156).

אין בסעיפים המתייחסים לעקרון המידתיות באמנות הבינלאומיות חוק ברור האומר, אם על חיילים ליטול על עצמם סיכונים רבים יותר כדי לכבד עיקרון זה או שלא. על-כן דבר זה נתון לפרשנות. עם זאת, בפרוטוקול הראשון, סעיף 51(5)(ב), נכתב בין היתר: "סוגי התקפות אלו ייחשבו בלתי מובחנים: ... (ב) התקפה שעלולה לגרום נזק נלווה לחיי אזרחים, פגיעת אזרחים, פגיעה ביעדים אזרחיים או שילוב של הפגיעות הללו, שיהיו מופרזות ביחס ליתרון הצבאי המוחשי והישיר הצפוי". מנסחי הפרוטוקול השתמשו במונח "מופרז" - ולא "בלתי מידתי", לשם קביעת האיזון בין האינטרסים הצבאיים לאינטרסים ההומניטריים, מאחר שחששו מאימוץ סטנדרט מחמיר מדי, שיקשה על ניהול המלחמה (גם בהקשר של פגיעה בחיילים) (שני 2009 : 58-59). בהפצות נאט"ו ביוגוסלביה, למשל נוהלו ההתקפות האוויריות נוהלו מתוך שאיפה לצמצם ככל האפשר את האבידות של הצד התוקף גם במחיר פגיעה גדולה יותר באזרחי הצד המותקף. המערכה כונתה "מערכה עם אפס אבידות" ("zero casualty campaigns"). נאט"ו נקטה טקטיקה של מפציצים מגובה רב על מנת לאפשר למטוסיה לחמוק מטווח האש של סוללות נ"מ סרביות - למרות הסכנה המוגברת לחיי אזרחים חפים מפשע. ועדה שבחנה הפצצות אלה לא סברה שההפצצות מגובה רב הפרו את עיקרון המידתיות (שני 2009 : 63). מכך משתמע שלעיתים ניתן לבחור בשיטת לוחמה שנועדה להגן על חיי הלוחמים - גם אם היא מביאה לפגיעה גדולה יותר באזרחים של הצד השני. אם כן, יש לבחון היטב את שיטת הלוחמה הננקטת.

1.5 טרור וגרילה – הגדרות ומאפיינים

העיסוק בארגונים לא מדינתיים מעלה שני מונחים מרכזיים: "טרור" ו"גרילה". ההבחנה ביניהם מבלבלת ואינה תמיד ברורה. בהקשר של מחקר זה ראוי לתת את הדעת על הגדרות עבודה למונחים אלו, על מנת שניתן יהיה לבחון מהם סוגי הארגונים העומדים לפנינו טרם הדיון על אודתם בפרק ההשוואתי.

צבאות רבים, כמו צבא ארצות הברית, נוהגים לדבר על תנועת "התקוממות" ("insurgency"). בספר שהוציא הצבא האמריקני מוגדר ה-insurgency כתנועה מאורגנת, המיועדת להפיל את הממשלה דרך שימוש בחתרנות ובמלחמה מזוינת... בדרך-כלל מדובר על מאבק פוליטי וצבאי, המיועד להחליש את כוחה של הממשלה הקיימת, הלגיטימציה שלה ושליטתה במקביל להגדלת כוחה של התנועה, הלגיטימציה שלה ושליטתה. על-פי הגדרה זו יש בכל תנועת התקוממות רצון להשתמש באלימות על מנת להשיג תוצאות פוליטיות (US army 2014: Chapter 1). ממדריך שנכתב בצבא ארצות הברית ללוחמה בסוג זה של ארגונים עולה, שבמהלך השנים נשאו תנועות ההתקוממות אופי שונה, כגון מאבקים למען שחרור מכוחות קולניאליים; מלחמות של שחרור לאומי; מאבק אתני ועוד; אך לאורך כל אותן שנים ובכל סוג של מאבק השתמשו תנועות אלו בטקטיקות של גרילה וטרור (US army and marine corps 2007: 3,6-7).

אם כן, מהם טרור וגרילה? האם מדובר "רק" בטקטיקות פעולה, כפי שעולה ממדריך צבא ארצות הברית? או שמא מדובר באופי הפעולה או בכלל במאפיין אחר?

הדיון בתופעות של טרור וגרילה הוא מסובך, בראש וראשונה משום שאין הגדרה אוניברסלית מוסכמת למונחים אלו. את תופעת הטרור, למשל, מגנות כמעט כל מדינות העולם ואף מתחייבות לנקוט פעולות ספציפיות נגדו, אך "הן לא מסוגלות להסכים באשר להגדרתו" (סיבל 2003: 477).

הבעיה העולה מכך היא שאנשים מתייחסים לאותה תופעה תוך שימוש במונחים שונים, וכך נוצרת חוסר אחידות. דוגמה לכך עולה מכתבה שפורסמה בעיתון **London Financial Times** בשנת 1985, בה נכתב על פצצה, שהוטמנה בשדה התעופה של וינה על-ידי ארגון "אבו-נידאל"; בדף הראשי של העיתון כינו את מטמיני הפצצה "טרוריסטים", בעוד בדף הפנימי של העיתון דיברו עליהם כעל "לוחמי גרילה" (Laqueur 1987, 3).

האמרה "טרוריסט בעיני האחד הוא לוחם גרילה בעיני האחר" מעלה את הפן המוסרי שבבסיס חוסר היכולת להבחין בין גרילה לטרור: שהרי בני אדם מכנים אדם "טרוריסט" כשהם לא מסכימים עם פעולותיו, בעוד שכאשר הם מסכימים איתן, הם מכנים את אותו אדם "לוחם גרילה".

קופי ענאן, מזכ"ל האו"ם לשעבר, התייחס גם הוא, במהלך נאום שנשא בפני עצרת האו"ם, לפן המוסרי של הטרור, וטען שחלק מהנושאים המסובכים ביותר מתקשרים להגדרת הטרור. לטענתו, הוא מבין את הצורך בהגדרה כזו. אך עם זאת יש צורך אוניברסלי, לא פחות חשוב, להבהיר את השאלות המוסריות, שכן אין הצדקה, לטענתו, לתמיכה בפעולות אשר גורמות לקיפוח חיים של אזרחים חפים מפשע, ללא קשר לסיבת הפעולה ולהגדרות השונות (United Nations 2001).

אם כן, כיצד ניתן להבחין בין טרור לגרילה?

א. טרור

במסגרת האו"ם הוקמה בשנת 1996 ועדת אד-הוק, שמשימתה היתה לגבש הגדרה אחידה לטרור (טיוטת האמנה הכוללת נגד טרור בינלאומי), אך היא לא צלחה במשימה, ושתי סיבות מרכזיות לכך: האחת, יש מדינות, כמו ארצות הברית וישראל, המתנגדות שההגדרה תחרוג מעיסוק בבני אדם, העוסקים בטרור גם לעיסוק בטרור מדינתי (state terrorism) – קו שמוביל האו"ם. (בהמשך הסקירה ניתן יהיה לראות כי יש חוקרים, המכילים בהגדרת הטרור את הטרור המדינתי). הסיבה השנייה היא שיש מדינות וגופים, כמו הפלסטינים, אשר מובילים קו האומר שהמאבק להגדרה עצמית לא יכול להיכלל במסגרת המאבק בטרור, מאחר שלא מדובר בטרור. מבחינת מדינות כמו ישראל וארצות הברית צריך לגנות טרור בכל מצב, ואין לו חריגים תחת שום אצטלה (שכונמן 02/2011).

גורמים אקדמיים, פוליטיים, בטחוניים ועיתונאיים עושים שימוש בהגדרות שונות ורבות לטרור. חלק מההגדרות שמות דגש בדרך הפעולה של ארגוני הטרור, אחרות שמות דגש במאפייניו, ובמניעי הטרוריסט ועוד.¹⁰ בספרם **Political Terrorism** (1984) בחנו *שמידט ויונגמן* לא פחות מ-109 הגדרות לטרור שקיבלו מרוב החוקרים בתחום זה (Schmid and Jongman 1988). כיום יש הרבה יותר הגדרות.

---

¹⁰ Schmid Alex, Jongman Albert, **Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories and Literature**, (Amsterdam: North-Holland Pub, 1988); Crenshaw Martha, Pimlott John eds, **Encyclopedia of World Terrorism**, (Armond N.Y: M.E. Sharpe, 1997); Wilkinson Paul, **Terrorism versus Democracy : the liberal state response**, (London ; New York : Routledge, 2006) ; Honderich Ted, **Terrorism for Humanity-Inquiries in Political Philosophy**, (London: Pluto Press, 2003); Crenshaw,Martha, **Explaining terrorism : causes, processes and consequences**, (Abingdon, England. ; New York : Routledge, 2011); Schmid P. Alex, **The Routledge Handbook of Terrorism Research**, (New York; Abingdon: Routledge, 2011)

במסגרת סקירה זו אמנה כמה הגדרות הקיימות לטרור, והמראות את חוסר האחידות הקיים
באשר לשאלה: מהו טרור?

הגדרות של חוקרים

לאחר שכאמור בחנו 109 הגדרות וראו אילו מאפיינים חוזרים בהן על עצמם, הציעו שמיט ויונגמן
הגדרה נרחבת לטרור:

"Terrorism is a method of combat in which random or symbolic victims serve as an instrumental *target of violence*. These instrumental victims share group or class characteristics, which form the basis for their selection for victimization. Through previous use of violence or the credible threat of violence other members of that group or class are put in a state of chronic fear (terror). This group or class, whose members' sense of security is purposefully undermined, is a *target of terror*. The victimization of the target of violence is considered extranormal by most observers from the witnessing audience on the basis of its atrocity, the time (e.g., peacetime) or place (not a battlefield) of victimization, or the disregard for rules of combat accepted in conventional warfare. The norm violation creates an attentive audience beyond the target of terror` sectors of this audience might in turn form the main object of manipulation. The purpose of this indirect methods of combat is either to immobilize the target of terror in order to produce disorientation and/or compliance, or to mobilize secondary *targets of demands* (e.g. government) or *targets of attention* (e.g. public opinion) to change the attitude or behavior favoring the short or long-term interests of the users of this method of combat" (Schmid and others 1988:1-2).

בהגדרה זו יש מספר רכיבים בולטים: היחס אל הטרור הוא כאל *מתודה של לחימה* שנעשה בה שימוש; *קהל היעד* הוא קבוצה של אנשים, אשר יש להם מאפיין משותף והם משמשים ככלי (דבר שמבחינה מוסרית אינו ראוי, מאחר שהוא פוגע בכבוד האדם ובחירותו). כן יש *פן אתי*: לפי ההגדרה עומד הטרור בניגוד לנורמה המקובלת במלחמה קונבנציונלית, שכן זירת ההתרחשות איננה שדה קרב; בדרך-כלל לא מדובר על זמן לחימה; הטרוריסטים אינם נשמעים לחוקי המלחמה. רכיב נוסף

הוא *מטרות הטרור* : לערער את תחושת הבטחון של בני קבוצה מסוימת ; לבוא בדרישות לממשלה ; להשיג את תשומת הלב של אנשים רבים ככל האפשר , על מנת להשיג את המטרות לטווח קצר או ארוך של אותם אנשים שהפעילו טרור .

כמו שמיט ויונגמן , בדקה גם **מרתה קרנשאו** , הגדרות רבות לטרור והציעה הגדרה , אשר מורכבת מארבעה חלקים . בהגדרה היא שמה דגש בפן הנורמטיבי (סעיף 2) :

1. טרור הוא חלק מאסטרטגיה מהפכנית ; זוהי מתודה שלוחמים (insurgents) עושים בה

שימוש כדי להפחית מכוחה הפוליטי של ממשלה מכהנת ;

2. הטרור מבוצע באמצעים פוליטיים וחברתיים שמערבים אלימות בלתי מקובלת ;

3. הקורבנות שנבחרים מהיוזים ייצוג של אוכלוסייה מסוימת ;

4. הארגון המהפכני עושה מעשים אלה כדי ליצור אפקט פסיכולוגי על קבוצה מסוימת - דבר

שיביא לשינוי ההתנהגות והיחס הפוליטי שלה (Crenshaw 2011: 23).

סטפן נתנזון הגדיר את הטרור על-ידי חלוקה לארבעה רכיבים , אשר מאפיינים , לדעתו , אירועי

טרור : סוג הפעולה ; מטרתה ; האסטרטגיה העומדת מאחוריה ; וקהל היעד :

"Terrorist acts: 1. Are acts of serious, deliberate violence or credible threats of such acts ;

2. are committed in order to promote a political or social agenda.

3. generally target limited numbers of people but aim to influence a larger group and/or the leaders who make decisions for the group;

4. intentionally kill or injure innocent people or pose a threat of serious harm of them"

(Nathanson 2010:24)

בהגדרתו מדגיש **וולטר לקוויי** את מטרות הטרור , ומגדיר אותו כ"שימוש בכוח על-ידי קבוצה לשם מטרות פוליטיות... בדרך-כלל הטרור מכוון כלפי ממשלה , אבל לעיתים הוא מכוון כלפי קבוצות אתניות מסוימות. המטרות יכולות להיות שונות , החל בתיקון עוולה ספציפית ועד לגירוש קבוצת אנשים מהשלטון , או לשם שחרור של מדינה מכובש זר ... טרוריסטים מחפשים לגרום להפרעה פוליטית כלכלית או חברתית" (Laqueur 1987: 72).

בועז גנור שם דגש במתודה , במטרות הפעולה ובקהל היעד . הוא מגדיר טרור כ"סוג של מאבק אלים , אשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון או איום להשתמש באלימות כלפי אזרחים , לשם השגת מטרות

פוליטיות (לאומיות , חברתיות-כלכליות , אידיאולוגיות , דתיות וכולי)" (גנור 2003 : 32)

בניגוד לבועז גנור, **מדגיש מקס בוט** שמדובר בפעולה שמכוונת נגד אזרחים, אך גם נגד גורמים ממשלתיים, שוטרים וחיילים שאינם בתפקיד. הוא מגדיר טרור כך: "שימוש באלימות על-ידי שחקנים לא מדינתיים, שמיועד לפגוע במי שאינו לוחם (בדרך כלל באזרחים אך גם בגורמים ממשלתיים, בשוטרים ובחיילים שאינם בתפקיד), לצורך פגיעה בהם ושינוי מדיניות הממשלה שלהם או הרכבה" (Boot 2013).

אסא כשר ועמוס ידלין מגדירים פעולת טרור כ"פעולה אלימה, המתבצעת בידי יחידים או ארגונים, לא מטעמה של זרוע של מדינה, במטרה לפגוע בחייהם של בני אדם או בשלומם, באשר הם בני אוכלוסייה מסוימת, כדי לזרוע פחד בבני אותה אוכלוסייה (להשליט בהם טרור), כדי לגרום להם לשנות את אופיו של המשטר של מדינתם או את המדיניות המתבצעת על-ידי מוסדותיו, מטעמים פוליטיים או מטעמים אידיאולוגיים (לרבות מטעמי דת)" (א.כשר, ידלין 2007: 389). אם כן, הגדרה זו שמה דגש בקהל היעד והמטרות ובכוונה תחילה מוציאה מכלל מקרי הטרור את הטרור המדינתי.

דיוויד רודין מגדיר טרור כך:

"The deliberate negligent or reckless use of force against non-combatants, by state or non-state actors for ideological end in the absence of substantively just legal process" (Rodin 2004:753)

ניתן לראות שההגדרה שונה מהגדרות נפוצות אחרות, משום שהיא לא מגדירה טרור רק כאותן פעולות שבכוונה תחילה נועדו לפגוע באזרחים, אלא גם כפעולות שיש בהן שימוש רשלני בכוח נגד אזרחים. לעומת כשר וידלין מתייחס רודין באופן מפורש גם לטרור של מדינה.

פול ווילקנסון, כמו רודין מתייחס בהגדרת הטרור שלו גם לטרור של מדינה. בנוסף הוא מתייחס לרכיבים של מטרות הטרור; לקהל היעד; למתודות הפעולה; ומרחיב את ההגדרה כדי לכלול בה גם את זהות האנשים היכולים לעשות שימוש בטרור:

"Terrorism is the systematic use of coercive intimidation, usually to service political ends. It is used to create and exploit a climate of fear among a wider target group than the immediate victims of the violence, and to publicize a cause, as well as to coerce a target to acceding to the terrorists' aims. Terrorism may be used on its own or as part of a wider unconventional war. It can be employed by desperate and weak minorities, by states as a tool of domestic and foreign policy, or by belligerents as an accompaniment in all types and stages of warfare. A common feature is the innocent

civilians, sometimes foreigners who know nothing of the terrorists' political quarrel, are killed or injured. Typical methods of modern terrorism are explosive and incendiary bombings, shooting attacks and assassinations, hostage-taking and kidnapping, and hijacking. The possibility of terrorists using nuclear, chemical, or bacteriological weapons cannot be discounted" (Wilkinson 2006:12-13).

כותב דיוויד קילצ'ולן, שניתן להבין טרור בצורה הטובה ביותר The Accidental Guerilla בספרו כהתקוממות בעלת מאפיינים גלובליים, שעושה שימוש גם באסטרטגיה של לוחמת גרילה: "...form of globalized insurgency, with a vanguard of hypermodern, internationally oriented terrorists (al Qaida and its affiliates), making use of all the tools of globalization and applying a strategy of transnational guerilla warfare, while seeking to organize, aggregate, and exploit the local, particular, long standing grievances of diverse..."(Kilcullen 2009:XIV).

הגדרות של ממשלות וגופים ממשלתיים

ה-FBI מגדיר טרור כך :

Violent acts that appear to be intended to intimidate or coerce a civilian population; influence the policy of a government by intimidation or coercion; or affect the conduct of a government by mass destruction, assassination or kidnapping and occur primarily outside the territorial jurisdiction of the United States or transcend national boundaries in terms of the means by which they are accomplished, the persons they appear intended to intimidate or coerce, or the locale in which their perpetrators operate or seek asylum" (Mahan and Griest 2008:4).

אם כן, ההגדרה שמה דגש במטרות הטרור ; קהל היעד ; דרך הפעולה של הטרור ומקום ההתרחשות של הפעולה.

מפקדה לשעבר של היחידה ל לוחמה בטרור ב- CIA, פול פילר (Paul Pillar) הגדיר טרור כך :

"Premeditated, political, targeted at civilians(as opposed to soldiers or police), and carried out by sub-national groups".(Schoenberg 2003:15).

ניתן לראות שהגדרה מדגישה את היעד לטרור, וקובעת מפורשות שפגיעה בחיילים או שוטרים אינה נחשבת למעשה טרור.

לעומת זאת, הגדרת העבודה של מחלקת המדינה האמריקאית אשר נשענת על זו של ה-CIA, עושה שינוי משמעותי בטרמינולוגיה הנוגעת לקהל היעד:

"Premeditated, politically motivated violence perpetrated against non-combatants targets by sub-national groups or clandestine agents, usually intended to influence on audience" (United States Department of State 2002:XVI).

על-פי הגדרה זו קהל היעד אינו רק אזרחים. בהערת שוליים בדוח מצוין במפורש, שהשימוש במונח "לא לוחמים" ("non-combatants") מופיע במיוחד, כדי לציין שפעולה תיחשב כפעולת טרור כשתופנה לא רק לעבר אזרחים, אלא גם לעבר אנשי צבא לא חמושים או שלא נמצאים בתפקיד באותו הזמן.

בבריטניה שמה הגדרת הטרור שמה דגש באופן הפעולה ומטרותיה:

"(1) In this Act "terrorism" means the use or threat of action where—

(a) The action falls within subsection (2),

(b) The use or threat is designed to influence the government (or an international governmental organization) or to intimidate the public or a section of the public, and

(c) The use or threat is made for the purpose of advancing a political, religious (racial) or ideological cause.

(2) Action falls within this subsection if it—

(a) I serious violence against a person,

(b) Involves serious damage to property,

(c) Endangers a person's life, other than that of the person committing the action,

(d) Creates a serious risk to the health or safety of the public or a section of the public,

or

(e) Is designed seriously to interfere with or seriously to disrupt an electronic system.

(3) The use or threat of action falling within subsection (2) which involves the use of firearms or explosives is terrorism whether or not subsection (1)(b) is satisfied

(4) In this section—

(a) “action” includes action outside the United Kingdom,

(b) a reference to any person or to property is a reference to any person, or to property, wherever situated,

(c) a reference to the public includes a reference to the public of a country other than the United Kingdom, and

(d) “the government” means the government of the United Kingdom, of a Part of the United Kingdom or of a country other than the United Kingdom (legislation.gov.uk editorial team to Terrorism Act 2000).

בחלק מההגדרות מופיע מי נחשב כטרוריסט כך, למשל, **בפקודה למניעת טרור בישראל (1948)** (סעיף 2) נכתב, שטרוריסט הוא “אדם הממלא תפקיד בהנהלה או בהדרכה של טרוריסטי, או משתתף בדיוניו או בקבלת החלטותיו של ארגון טרוריסטי, או משמש חבר בבית הדין של ארגון טרוריסטי, או נואם נאום תעמולה באסיפה פומבית או ברדיו מטעם ארגון טרוריסטי...” (משרד המשפטים 1948). אם כן, ניתן לראות שטרוריסט אינו רק מי שמבצע בעצמו את הפעולה, אלא מדובר גם בבני אדם שמסייעים לטרור, למשל על-ידי נאום תעמולה. עם זאת ניתן לראות, שהסעיף מציב על אותו רצף בעלי תפקידים שונים החברים בארגון הטרור, ואין מדרג המעיד על החשיבות הניתנת על-ידי המדינה לכל סוג תפקיד.

אני מציעה את ההגדרה הבאה לטרור:¹¹

סוג של מאבק אלים, המתבצע בידי יחידים או ארגונים לא מטעמה של מדינה, ואשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון או איום להשתמש בפעולות אלימות כלפי אזרחים או חיילים שאינם מצויים בשדה הקרב, מאחר שהם בני אוכלוסייה מסוימת, על-מנת לזרוע בהם פחד, בלבול ומבוכה לשם השגת מטרות פוליטיות (לאומיות, חברתיות-כלכליות, אידיאולוגיות, דתיות וכו').

בהגדרה זו שלושה מרכיבים מרכזיים: 1. מאבק המתבצע בידי יחידים או ארגונים לא מטעמה של מדינה. אם מבצעי הפעולות הם שליחיה של מדינה, דינה הוא כשל מלחמה “קלאסית”, המאפשרת את השימוש במערכות הנורמות והחוקים הקיימות היום. כאמור, שאיפתי היא ליצור מערכת נורמות חדישה, המתאימה ללחימה נגד ארגונים לא מדינתיים.

2. קהלי היעד להתקפות הטרור והגרילה הם אזרחים וכן חיילים שאינם מצויים בשדה הקרב. על-פי דיני המלחמה, מרגע שפרצה מלחמה עשוי חייל לשמש מטרה לתקיפה בכל עת, ולא רק כשהוא נמצא במהלך פעולה צבאית ובשדה הקרב. וולצר היטיב לתאר זאת באומרו, כי כללי המלחמה אינם אוסרים “הריגת חיילים הנראים מגוחכים” – למשל “בשעת מקלחת, חיילים התופסים מכנסייהם

¹¹ מדובר בהגדרת עבודה אשר תלווה את המחקר

לבב ישמטו, המתרפקים על אור השמש, המעשנים סיגריה" (קרמניצר 2005 : 24 ; וולצר 169: 1984). עם זאת, לדעתי תקיפת חייל שאינו נמצא בשדה הקרב היא פעולת טרור לכל דבר. 3. המטרה של ארגוני הטרור היא לא רק ההרג עצמו, אלא גם פוליטית; רצון לזרוע פחד, בלבול ומבוכה מתוך חשיבה שזה יסייע להשגת מטרותיהם.

ב. גרילה

כמו לגרילה לטרור גם אין הגדרה מוסכמת אחת, והוגים שונים שמים דגש ברכיבים שונים של ארגוני הגרילה. יש כאלו המדגישים את הטקטיקות שנוקט ארגון הגרילה, ויש המדגישים את קהל היעד של פעולות הגרילה. כאמור, הקו העובר בין טרור לגרילה דק מאוד, ולא כל לוחם גרילה תומך בפעולות טרור. יעידו על כך דבריו של צ'ה גווארה; הוא טען כי חלק חשוב מפעולת הגרילה היא חבלה - פעילות בעלת אפקטיביות גבוהה. לעומת זאת טרור, לטענתו, הוא אמצעי שבדרך-כלל אינו אפקטיבי ושמביא לקורבנות רבים חפים מפשע. לדבריו, לארגון גרילה מותר לערוך פעולות חבלה, אך אסור לערוך פעולות טרור. יוצאים דופן המקרים, שבהם רוצים לפגוע ספציפית במנהיג אכזר או מועיל עבור הצד השני, ואשר מותו יביא תועלת לארגון הגרילה. במקרה כזה מותר להשתמש בטקטיקה של טרור. עם זאת, לטענתו, גם לפני פעולת חבלה צריך לשקול מהו היעד ואיזו תועלת תביא החבלה לארגון. אין לבצע פעולת חבלה שתביא לאובדן עבודה לאנשים, מבלי שיהיה לצדה תועלת (לדוגמה פעולת חבלה שתשבית פס ייצור של משקאות קלים). לעומת זאת ניתן לפגוע בתחנת כוח, אף שכתוצאה מכך יישארו אנשים מחוסרי עבודה, מאחר שחבלה בתחנה תביא תועלת לארגון (Guevara 1985: 61-62).

הארי הנדרסון מונה כמה רכיבים, שלדעתו קיימים בארגון גרילה: לעתים קרובות משתמש הארגון בטקטיקות טרוריסטיות; הציוד שיש לארגון מקביל (אם כי לא באותו קנה מידה) לזה שיש לצבא סדיר של מדינה: טנקים, פצצות, טילים, מכונות ירייה ועוד; חברי הארגון תופסים עצמם כחיילים תחת משטר צבאי; כוח גרילה יכול להיות מורכב ממאות ועד אלפי אנשים; לעתים מקיים ארגון הגרילה חלק מחוקי המלחמה, שבהם משתמשים צבאות סדירים, כמו החלפת שבויים ומשא ומתן עם צבא היריב. בנוסף, ארגון שכזה חייב שתהיה לו תמיכה ציבורית על מנת שיוכל לקבל אספקה של אוכל, מקומות מסתור וציוד. (H.Henderson 2001,8).

גם פול וילינקסון מזכיר בהגדרת לוחמי הגרילה שהוא מביא את נושא חוקי המלחמה. הוא מגדיר לוחמי גרילה כ"כאלה אשר בדרך-כלל נלחמים על-פי דיני הלחימה, נוטלים שבויים ומחליפים שבויים, ומכבדים את זכויותיהם של לא לוחמים. בנוסף הוא טוען שהמטרה של לוחמת גרילה היא

שחרור אזורים מסוימים בתוך אזורים כפריים על-ידי הקמת יחידות צבאיות קטנות, שאט-אט מתעצמות מבחינת כמות האנשים והיקף הציוד עד שהופכות לאוגדות ולאחר מכן לצבא ממשי" (גנור 1999, 5; 147, 1987, Laqueur).

זאב וולטר לקווייר טוען, שהטקטיקה של לוחמת הגרילה כוללת את הטרדת האויב; הימנעות ממערכות מכריעות; ניתוק עורקי תחבורה וביצוע התקפות הפתעה. לדעתו, מהותה של הגרילה היא "השתלטות על נקודות או אזורים משוחררים באזורים כפריים, והקמת יחידות צבאיות קטנות, שיגדלו בעוצמתן, בציון ובהיקפן ... על מנת לנהל קרבות נגד כוחות הממשלה..." בנוסף טוען לקווייר, שהטקטיקה של הגרילה משתנה מארץ לארץ, מאחר שהיא מושפעת מתנאים גיאוגרפיים ומתהליכים חברתיים ופוליטיים של אותה מדינה. היא משתנה גם כתוצאה מחידושים טכנולוגיים. (לקויר 1977 : 8,292)

צ'ה גווארה טוען, שמבחינת האסטרטגיה של ארגון הגרילה, הדבר החשוב ביותר הוא ההישרדות של הארגון. לכן עליהם להיות מוכנים להתנייד ממקום למקום לפי הצורך ולהתבסס על גורם ההפתעה. מאחר שמספר החיילים בצד השני עולה בהרבה על מספר לוחמי הגרילה, כל אובדן חיים הוא קשה עבור הארגון, ונדרש זמן כדי למצוא מחליף. במקביל עליהם להחליש את היריב על-ידי ניסיון לחדור לטריטוריה שלו ולתקוף את אמצעי התקשורת ואת בסיסי הפיקוד והשליטה. לדבריו, על ההתקפות להיות רציפות ולעיתים עליהן להיות מקבילות ובכמה מקומות כדי לשמר את אלמנט ההפתעה וחוסר המוכנות של הצד השני. (Guevara 1985:55-56,59-61).

על-פי **מאו צ'ה טונג**, לכל יחידת גרילה צריכה להיות מנהיגות פוליטית וצבאית שנאמנה לעקרונות המהפכה. מבחינתו יחידות הגרילה יכולות להתבסס על קבוצות עממיות, אך יכולות להיות מורכבות גם מכוחות סדירים. כן יכולה יחידת גרילה להכיל חוליה אחת בת כמה אנשים, אך מאידך יכולה אפילו להכיל חטיבה בת אלפי חיילים. בדומה לצ'ה גווארה, טוען גם מאו שהאסטרטגיה של הגרילה צריכה להתבסס בעיקר על זריזות, נייחות והתקפה. כן הוא טוען שלוחמת גרילה צריכה להכיר את תנאי השטח של האויב, קווי התקשורת, האקלים ומצב האוכלוסייה. כמו צ'ה גווארה, גם מאו טוען שהטקטיקה צריכה להתבסס על הפתעה. עורף האויב ונקודות תורפה נוספות הן הנקודות החשובות עבור הגרילה, ואותן יש לתקוף ולהשמיד. מאו מוסיף היבט נוסף: תיאום פעילויות הגרילה עם צבא הסדיר (Mao 2012: 7-9).

כן טוען מאו, כי מאחר שמדובר במלחמת התנגדות, מונעת לוחמת הגרילה ונתמכת על-ידי האוכלוסייה, והיא תוכל להמשיך ולהתקיים רק אם תיעשה בתמיכת העם ובשיתוף פעולה שלו. לדעתו, יחידת גרילה יכולה להיות מורכבת רק מאזרחים או משיתוף פעולה בין אזרחים וחיילים,

ויכולה להכיל כיתה אחת בת כמה אנשים, גדוד בן מאות אנשים או אף חטיבה בת אלפי אנשים. ללא קשר לגודלה, לוקה יחידת גרילה בחסך ארגוני כשהיא מוקמת, אך איכותה מפצה על כך. בנוסף, לכל יחידת גרילה חייבת להיות הנהגה פוליטית וצבאית, אשר תהווה מודל ללוחמים (Mao 1961: 7). (Tse-Tung Mao 2000, 44-46).

תמיכת האוכלוסייה המקומית, היא רכיב, אשר מוזכר כמעט אצל כל המהפכנים והוגי הדעות. צ'ה גווארה, למשל, טען בספרו **לוחמת הגרילה (Guerrilla Warfare)**, שבראש וראשונה זוהי מלחמה של "ההמון". כוחה המוחלט טמון בתמיכה של האוכלוסייה שמסביב שהיא חיונית ללוחם הגרילה, והיא מתבטאת באיסוף ידע על האזור, דרכי הגישה אליו ודרכי מילוט, מקומות מחבוא, הסעת תחמושת או לוחמים ממקום למקום ועוד. זו הסיבה לכך שחשוב לערוך "הסברה למקומיים": הסבר על המניעים ללחימה, מטרתה ועוד. לטענתו, קבוצות שהיו להם כל המאפיינים של ארגון גרילה, אך לא קיבלו סיוע מהאוכלוסייה המקומית, נתפסו ולא הצליחו להשיג את מטרותיהן (Guevara 1985: 50-51,56).

כמו מאו, צ'ה גווארה והנדרסון טוען גם **יהושפט הרכבי** שהגרילה היא מלחמה עממית, שבה קיים קשר אינטימי בין לוחמים לאזרחים; הלוחמים הם מעטים ותלויים בתמיכתם של הרבים, כמו באספקת מקומות מחסה, אספקה מקומית ועוד. הוא מעלה רכיבים נוספים שלדעתו הם חלק מלוחמת הגרילה, והמרכזיים בהם הם: רמת אלימות בלתי רצופה, ספוראדית, אך שנמשכת לאורך זמן; וטשטוש קו החזית, "כאשר חזית ועורף משמשים בערבוביה". (יהושפט 1983: 13-14) אם כן, מההגדרות שלעיל עולה כי חוקרים ומנהיגים שונים רואים את ארגוני הגרילה בצורה שונה, ושמים דגש בהיבטים שונים של ארגונים אלו. כן עולה כי יש כמה הבדלים בין טרור לגרילה: בנוגע ליעד הפעולה, לאמצעים העומדים לרשות לוחמי הגרילה, ולנסיגה לכבד את דיני המלחמה.

אני מציעה את ההגדרה הבאה לגרילה:¹²

שימוש מכוון באלימות לשם השגת מטרות צבאיות נגד אנשי צבא ובטחון על-ידי הקמת יחידות מעין-צבאיות מסורות, המורכבות מאזרחים ו/או חיילים, תוך נקיטת שיטות פעולה צבאיות ותוך הסתמכות על האוכלוסייה המקומית.

כך יש שלושה הבדלים מהותיים בין טרור לגרילה: 1. **מטרות הפעולה** – טרור מיועד להשיג מטרות פוליטיות מסוג כלשהו על-ידי הפצת פחד בקרב בני אוכלוסייה מסוימת, בעוד גרילה מיועד בראש וראשונה להשגת מטרה צבאית, כגון כיבוש שטח, תפיסת מוצב ועוד. 2. **קהל היעד שכלפיו מבוצעות הפעולות** – טרור מכוון גם נגד אזרחים וגם נגד חיילים, בעוד גרילה מכוונת רק נגד אנשי

¹² מדובר בהגדרת עבודה, והיא תלויה את המחקר.

צבא ובטחון. 3. **שיטות הפעולה הננקטות** – בטרור ננקטות פעולות אלימות, אך לא בהכרח בשיטות פעולה צבאיות. בעוד בגרילה ננקטות שיטות פעולה צבאיות מאחר ולוחמי הגרילה רואים עצמם כסמי-צבא .

פרק 2: דוקטרינה – אתיקה צבאית בלחימה בטרור

2.1 מהי דוקטרינה?

דוקטרינה צבאית היא מרכיב חשוב במדיניות הבטחון הלאומי של מדינה. דוקטרינה צבאית של מדינה בנויה ממערכת עקרונות צבאיים-מדיניים ומשרתת תפקידים מגוונים, פנימיים וחיצוניים. תפקידיה הפנימיים העיקריים הם להנחות את האסטרטגיה והמדיניות הצבאית. באמצעות ניסוח הדוקטרינה מסרטטת ההנהגה המדינית והצבאית מערכת מוסכמת של השקפות כוללות בנוגע להפעלת הכוח של המדינה (מבחינת הגנה, הרתעה והכרעה). על הדוקטרינה לספק הנחיה לצבאה של המדינה כיצד יש להיערך על-פי יסודות נכונים; עליה לספק מידע למחוקק האחראי על הקצאת האמצעים לכוח הצבאי; כן עליה לסייע בגיוס הסכמה ציבורית נרחבת כסיוע למדיניות החוץ והבטחון של הממשלה. על הדוקטרינה לספק למדינה ביסוס למדיניותה הקיימת ולמצבה על רקע איומים על בטחונה, האינטרסים שלה וערכיה. כן עליה להראות כיצד ניתן למנוע איומים הנשקפים למדינה מבלי להקריב אינטרסים וערכים חיוניים; ואם ימומש האיום, כיצד להתייזב מולו בהצלחה בעזרת יכולת צבאית נתונה. דהיינו השאלות המרכזיות הן: באילו אמצעים (כוחניים) יש להשתמש? וכיצד יש להשתמש בהם?

כלפי חוץ אמורה הדוקטרינה לספק "הצצה" ליכולת הצבאית של המדינה ולמהלכים שביכולתה לבצע, ובמקביל להראות לקהילה הבינלאומית שיש שמירה על עקרונות וערכים מרכזיים. הדוקטרינה של כל מדינה ומדינה צומחת מהתייחסויותיה לאתגרים הניצבים מולה, ואשר כרוכים בשימוש בכוח או באיום לשימוש בכוח. מאחר שמדובר בבני אדם מטביעים איומים על בטחונה של מדינה את חותמם על הדוקטרינה בדרך שהם מתפרשים על-ידי הדרג הצבאי והמדיני הבכיר. הערכת האיום משתנה בין קבוצה לקבוצה ובין אדם לאדם, אך בדרך כלל תחפש מדינה הסכמה כללית בין התפיסות השונות של הפרטים והקבוצות בתוכה. ההסכמה הכללית נובעת מהזדהות עם ההיסטוריה הלאומית, החזון המדיני ועוד (הורליק 1975: 3-4; Posen 1984: 13-14).

2.2 דוקטרינת כשר וידלין

בסיוע קציני צה"ל ויועצים אקדמיים פיתחו האלוף עמוס ידלין והפרופסור אסא כשר דוקטרינה חדשה (2005), העוסקת באתיקה צבאית בלחימה בטרור.¹³ היא פותחה בהקשר של מלחמה בין ישראל לבין ארגוני הטרור הפלסטיניים ומכילה שיקולים מוסריים, אתיים ומשפטיים, אשר אמורים להנחות מדינה דמוקרטית, ששואפת למלא את חובתה ולהגן על תושביה נגד פעולות טרור שמבוצעות נגדה.

דוקטרינה זו היא מערכת עקרונות, אשר מבטאת תפיסה מוסדרת באשר לדרכים הראויות לנהל מלחמה בטרור. הדוקטרינה מתווכת בין הערכים המופשטים המקובלים בצבא, ואשר אמורים להדריך את התנהגות אנשי הצבא בכל נסיבות פעילותם, לבין הנהלים, הוראות הפתיחה באש והפקודות, האמורים להדריך את ההתנהגות של אנשי הצבא בנסיבות של לחימה בטרור. על-כן כל הפרמטרים המופיעים בדוקטרינה זו אמורים להיות אוניברסליים וכך ישימים לכל מדינה דמוקרטית, המתמודדת עם ארגונים לא מדינתיים.

דוקטרינה זו מרחיבה את תורת המלחמה הצודקת הקלאסית, העוסקת בעימותים בינלאומיים במסגרת מלחמה קלאסית.

הדוקטרינה מורכבת משלושה חלקים:

חלק א, טרם היציאה לקרב (רמת המדינה), כולל שני פרמטרים; **חלק ב**, מהלך הקרב (מתייחס לפעולות צבאיות שנועדו לסכל פעילויות טרור), כולל שישה פרמטרים; **חלק ג**, פעילות מדינית פנים מדינתית ובינלאומית, כולל שלושה פרמטרים.

המחקר יעסוק בחלקים ב' ו- ג' בלבד: פעולותיו של הצבא במהלך המלחמה ופעולותיו בזירה של האוכלוסייה המקומית (כשר, ידלין 2013: 79; ידלין, כשר 2007: 378-379).

עקרונות הלחימה בטרור חלק ב: מהלך הקרב - פעילות צבאית מונעת

עיקרון ב.1. עקרון הכורח הצבאי¹⁴

פעולות צבאיות, אשר מבוצעות לצורך הגנה מפני סכנת הטרור, ראויות רק כשהן מבוצעות בתנאים האלה:

¹³ הדוקטרינה מופיעה כמאמר באנגלית בשם *Military ethics of fighting terror: an Israeli perspective* בכתב העת *Philosophia* ובעברית בשם "האתיקה הצבאית של הלחימה בטרור: עקרונות ונימוקים" בכתב-העת **מאזני משפט**
¹⁴ עיקרון זה מביא בחשבון את השני הצדדים של ההישג הרצוי, ולא מביא בחשבון רק את מה שדרוש לעשות על מנת "לקדם את הניצחון".

1. **תנאי המטרה**. הפעולה מבוצעת לשם הגנה על אזרחי המדינה ;
2. **תנאי האפקטיביות היחסית**. כל פעולה או פעילות חלופית (כולל הימנעות מכל פעולה) מותירה יותר סכנה לחיי אזרחי המדינה ובכלל זה לחיילי המדינה ;
3. **תנאי מזעור הנזק**. הפעולה מבוצעת תוך ניסיון למזער את הנזק הנגרם לאנשים בלתי מעורבים. (לשם שמירה על חיי ועל כבוד האדם) ;
4. **תנאי המידתיות**. בעת ביצוע הפעולה מובא בחשבון היחס שבין תרומתה למניעת סכנה צפויה לבין הנזק הנגרם מביצועה ;
5. **תנאי ההגיונות (או האוניברסליות)**. ניתן לבצע את אותה הפעולה בכל המצבים המקבילים.

עיקרון ב.2: עיקרון ההבחנה

(א) סוגים שונים של חובות מדינה

פעולות צבאיות מבוצעות כדי למלא את חובתה של מדינה להגן על אזרחיה מפני פעולות טרור, תוך שמירה על כבוד האדם. בזמן ביצוע הפעולות יש להביא בחשבון את ההבחנה בין סוגי החובות השונים של המדינה ביחס לבני אדם שאינם אזרחיה ושאין תושביה.

(א.1) חובות המדינה כלפי בני אדם, שאינם מעורבים בפעולות טרור ונמצאים בשליטה אפקטיבית של מדינה;¹⁵

(א.2) חובות המדינה כלפי בני אדם, שאינם מעורבים בפעולות או בפעילויות טרור ואינם נמצאים בשליטה אפקטיבית של מדינה ;

(א.3) חובות המדינה כלפי בני אדם, המעורבים באופן עקיף בפעולות טרור ;

(א.4) חובות המדינה כלפי בני אדם, המעורבים באופן ישיר בפעולות טרור.

(ב) סוגים שונים של מעורבות ישירה בטרור

פעולות צבאיות, המבוצעות כדי למלא את חובת המדינה להגן על אזרחיה מפני פעולות טרור תוך שמירה על כבוד האדם, חייבות להביא בחשבון עד כמה שניתן את ההבחנה בין הסוגים השונים של מעורבות ישירה בטרור.

הסוגים השונים מתוארים בסולם של מעורבות ישירה בטרור לפי מידת המיידיות של הסכנה הנשקפת מהמעורבות בפעולה או בפעילות :

¹⁵ אם חל כיבוש צבאי של מדינה באזור מסוים, הוא מחליף את בעל הסמכות הריבונית למשך תקופת הכיבוש. כך אותה מדינה חייבת בזמן זה להגן על חייהם ושלומם של בני האדם באותו אזור כבוש.

- (ב.1) בני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית (כגון נושא חגורת נפץ);
- (ב.2) בני אדם הנותנים סיוע מיידית לבני אדם, שנשקפת מהם סכנה מיידית (כגון נהג, מורה דרך);
- (ב.3) בני אדם המבצעים את השיגור של בני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית;
- (ב.4) בני אדם המכניסים את האמל"ח (כגון "מהנדס" המכין חגורות נפץ);
- (ב.5) בני אדם המספקים אמצעים חיוניים לשם הכנת פיגוע (כגון "רוקח");
- (ב.6) בני אדם המתכננים את הפרטים המעשיים או את הרעיון המבצעי של פעולת פיגוע;
- (ב.7) בני אדם המגייסים בני אדם אחרים באופן פרטני לביצוע פעולת פיגוע;
- (ב.8) בני אדם המקבלים החלטה או פורטיבית לביצוע פיגוע שתוכנן;
- (ב.9) בני אדם המקבלים החלטות בהיבטים אופרטיביים כלליים של פעולת פיגוע (כגון החלטה לאמץ מדיניות של נסיונות לבצע פעולות טרור).

כל אדם המעורב בפעולת טרור מסוג (ב.1) ועד (ב.9), נחשב למעורב בטרור באופן ישיר מידת

מעורבותו הישירה של אדם בטרור חשובה, כאשר מתכננים או מבצעים פעולות נגדו.

כל אדם, המעורב בפעולת טרור בדרך אחרת, נחשב למעורב בטרור בעקיפין דוגמאות לכך:

- (ב.10) פיתוח והפעלה של ערוצי מימון, שאינם חיוניים לפעולות הטרור;
- (ב.11) דרשה במסגד המהללת באופן כללי מחבלים מתאבדים;
- (ב.12) תשלומים למשפחות של מחבלים מתאבדים - כל עוד הם אינם חיוניים לפעולות טרור;
- (ב.13) הפצת פוסטרים המהללים מחבלים מתאבדים;
- (ב.14) השתתפות בהנהגה פוליטית, חברתית או דתית של ארגון בעל זרוע לפעילויות טרור, ללא מעורבות בהחלטות פרטניות או עקיפות בנוגע לפיגועים.
- הבחנה זו בין הסוגים השונים של המעורבות בטרור יוצרת את הבסיס להבחנה מתי יש הצדקה מוסרית ואתית לפעול נגד אדם מסוים על מנת למנוע פעילות עתידית.

(ג) חזקת המעורבות בטרור

(ג.1) החזקה: בני אדם, שבמהלך תקופה מסוימת היו מעורבים במישרין בפעולה או בפעילות טרור, חזקה עליהם שהם מעורבים במישרין בפעילות טרור במשך חצי שנה (או במשך זמן אחר שייקבע באופן מקצועי) לאחר תום אותה תקופה.

(ג.2) תקופת החזקה: פעולה נגד בני אדם, שהם בגדר מעורבים במישרין בטרור, רק על יסוד חזקה זו שלא לשם מעצר ומשפט בלבד, מותרת רק אחרי חיפוש מדוקדק של ראיות שיכולות להוציא את אותם בני אדם מחזקה זו.

(ג.3) מגבלות החזקה: פעולה נגד בני אדם, שהם בגדר מעורבים במישרין בטרור, רק על יסוד חזקה זו מותרת רק אם לא כרוכה בסכנה של פגיעה בבני אדם שלא מעורבים באופן ישיר בטרור.

חזקה הסתברותית נעשית על סמך עובדות כלליות, הנוגעות למעורבות ישירה של אדם בטרור, כפי שעולה מניתוח מודיעיני. גם כשאין מידע ספציפי על פעולה מתוכננת של אדם שנטל חלק בפעילות טרור בתקופה האחרונה, חזקה עליו שינסה לעשות זאת שוב. עם זאת, פעולה צבאית נגדו שמוגדרת כפעולת מנע יכולה להתרחש רק כאשר ממולאים שני תנאים: 1. על סמך מודיעין על מעורבותו הישירה בטרור בעבר הקרוב; 2. על סמך החזקה בדבר מעורבותו הישירה בטרור. פעולה תיחשב ללא מוסרית – לפעולת עונשין, אם היא תבוצע רק על סמך מעורבותו הישירה בטרור בעבר.

(ד) עדיפויות על-פי החובות

פעולות צבאיות, המבוצעות כדי למלא את חובתה של המדינה להגן על אזרחיה מפני פעולות טרור, תוך שמירה על כבוד האדם, צריכות להתבצע על-פי סדר חובות המדינה כלפי קבוצות שונות:

(1.ד) פגיעה מזערית בחיי האזרחים (והתושבים) של המדינה, בכלל זה חייליה, כשאינם בעיצומה של פעילות לחימה;

(2.ד) פגיעה מזערית בחיי בני אדם אחרים (מחוץ למדינה), שאינם מעורבים בטרור ושנמצאים בשליטה אפקטיבית של המדינה;

(3.ד) פגיעה מזערית בחיי לוחמים של המדינה במהלך פעילות לחימה שלהם;

(4.ד) פגיעה מזערית בחיי בני אדם אחרים (מחוץ למדינה), שאינם מעורבים בטרור ושאינם נמצאים בשליטה האפקטיבית של המדינה;

(5.ד) פגיעה מזערית בחיי בני אדם אחרים (מחוץ למדינה), המעורבים בעקיפין בפעולות טרור;

(6.ד) פגיעה כנדרש בחירותם או בחייהם של בני אדם אחרים (מחוץ למדינה), המעורבים במישרין בפעולות או בפעילויות טרור.

תנאי מיוחד: סדר חובות זה בא לידי ביטוי, כאשר הנוכחות של בני אדם, המעורבים במישרין בפעולות טרור בתוך סביבה אנושית של בני אדם אחרים שאינם מעורבים בטרור, מחוץ למדינה, לא נוצרה על-ידי המדינה, אלא היא באחריות ישירה של גורם זר.

בניגוד לתפיסה המקובלת, אשר שמה את חיי האזרחים של הצד השני (במקום שבו למדינה אין שליטה אפקטיבית עליו) לפני חיי הלוחמים של המדינה, טוענת הדוקטרינה הנ"ל כי למדינה יש חבילת חובות כבדה יותר כלפי הלוחמים של המדינה מכלפי אזרחי הצד השני, מאחר שלוחם הוא אזרח במדים, אשר חייו יקרים כמו של כל אחד אחר. המדינה רשאית לשלוח אותו לקרב, מכיוון שיש לה חובה להגן על אזרחיה, והיא לא יכולה למלא את חובתה זו מבלי שכמה מהם יגנו על אחרים. כאשר מדובר במעשי טרור, מדובר במצבים הכוללים אנשים המעורבים ישירות בטרור ונרדפים על-ידי לוחמים, ואשר נטמעים בכוונה תחילה בתוך סביבה אזרחית.

במקום שאין למדינה שליטה אפקטיבית היא לא נושאת באחריות לכך, שפעילי הטרור פועלים בסביבת אזרחים, על-כן נעשים אכן נסיונות למזער את הפגיעה באזרחים. עם זאת, סיכון לוחמים במקום סיכון עוברי אורח במהלך פעולה צבאית נגד טרוריסט, משמעותו היא לשאת באחריות, ללא טעם, לאופי המעורב של הסביבה האנושית.

עיקרון ב.3: עקרון המידתיות הצבאית

פעולות צבאיות, המבוצעות כדי למלא את חובתה של המדינה להגן על אזרחיה מפני פעולות טרור, תוך כדי שמירה על כבוד האדם, חייבות להביא בחשבון, באופן נרחב ככל האפשר, את הפרמטרים הללו:

מצד אחד, מרכיבי התועלת הצבאית:

- (1.ו) מידת הסכנה הצפויה מפעולות הטרור שעל הפרק;
- (2.ו) מידת מעורבותו של אדם מסוים בפעולות הטרור בהתאם לעקרון ההבחנה (ב.2);
- (3.ו) רמת המיידיות של הסכנה הנשקפת מפעולות הטרור, המבוצעות על-ידי אדם המעורב במישרין בפעולת הטרור, על ביצוען והמשכן, גם בטווח המתמשך;
- (4.ו) מידת השפעתו של אדם, המעורב במישרין בפעולת טרור, או בפעילות טרור, על ביצוען והמשכן גם בטווח המתמשך;
- (5.ו) מידת הבלעדיות של השפעתו של אדם, המעורב במישרין בפעולת הטרור או בפעילות הטרור, על ביצוען ועל המשכן גם בטווח המתמשך;
- (6.ו) מידת הקושי ליירט אדם המעורב במישרין בפעולת הטרור.

מצד שני, סכנת הפגיעה בסביבה אנושית

- (1.ז) מידת הסכנה הצפויה מהפעולה הצבאית או הפעילות הצבאית לבני אדם, שאינם מעורבים בטרור או שמעורבים רק בעקיפין;
- השילוב של שיקולי התועלת הצבאית ושיקולי סכנת הפגיעה בסביבה האנושית ייעשה בהתאם לנסיבות:
- (ח.1) נסיבות התועלת הצבאית הוודאית. ערך גבוה של פרמטר אחד או יותר של התועלת הצבאית (1.ו) עד (6.ו) יוצר כורח צבאי לפעולה מיידית, גם אם ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה האנושית גבוה במידה דומה;
  - (ח.2) נסיבות התועלת הצבאית המסתברת. ככל שערך הפרמטר של התועלת הצבאית נמצא בהסתברות נמוכה יותר, כך ראוי לתת משקל רב יותר לסכנת הפגיעה בסביבה האנושית;

(ח.3) נסיבות של דחייה. כאשר ערכי הפרמטרים של התועלת הצבאית נמוכים וערך הפרמטר של סכנת הפגיעה בסביבה אנושית אינו אפסי, לא נוצר כורח צבאי בפעולה מיידית נגד האדם המעורב במישרין בטרור, ונדרשת דחייה של הפעולה למועד אחר;

(ח.4) נסיבות של פיתוח. פעולות צבאיות, שבהן פרמטר סכנת הפגיעה בסביבה אנושית גבוה, מחייבות נסיונות לפתח סוגים חדשים של שיטות או אמצעי לחימה כדי להקטין בהמשך את ערך הפרמטר הזה.

עיקרון ב.4: עיקרון ההסתברויות הנמוכות

(ס.1) **יחס לחיי אדם**. חשוב לבחון גם הסתברויות נמוכות כאשר מדובר באיום על חיי אדם; (ס.2) **מודיעין לא ודאי**: אם המודיעין לא וודאי, הנתונים באשר לחומרת האיום (דהיינו הסכנה הצפויה מהטעות של התעלמות מהאיום) יקבעו את סף ההסתברות, שממנו ומעלה יש להתייחס אל האיום כאל איום ודאי (על הקביעה להיעשות על-ידי דרג מוסמך);

(ס.3) התרחיש הפחות גרוע (המקסי-מין). בתנאי מודיעין של הסתברויות נמוכות או כשלא ניתן לקבוע הסתברויות של איום או פגיעה, ייערכו השיקולים בהתאם לעקרון התרחיש הפחות גרוע (מקסי-מין): מהלך פעולה אחד עדיף על מהלך פעולה אחר, אם התוצאה הגרועה ביותר האפשרית של המהלך הראשון היא פחות גרועה מאשר התוצאה הגרועה ביותר האפשרית של המהלך השני. השיקולים ייערכו באופן הדרגתי על-פי סדר הקדימויות של חובות המדינה (ב.2 ד). עקרון זה (ס.3) בא לסייע במצבים, שאין דרך רצינית לקבוע את ההסתברויות של האירועים האפשריים. עקרון המקסי-מין מנוסח במונחים של תוצאות, ולא של תוצאות והסתברויות. הרעיון הוא למנות את כל מהלכי הפעולה האפשריים, ולחפש בכל אחד מהם את התוצאה האפשרית הגרועה ביותר ("המינימום"). הבחירה הרציונלית של מהלך פעולה תהיה עדיפה על-פני חלופה אחרת, כשה"מינימום" שלה טוב יותר מה"מינימום" של חלופותיה. ה"מינימום" שלה הוא המקסימום, דהיינו מקסי-מין. ההערכה של החלופות האפשריות נעשות על-פי עיקרון (ב.2 ד) של העדפות וקדימויות על סמך חובות המדינה, שהוא כלל צודק מבחינה מוסרית, ולכן גם כלל (ס.2) צודק מבחינה מוסרית.

עיקרון ב.5: עקרון השיקולים של טווחי הזמן

(ע.1) **משמעות בטווח הזמן**. בעת תכנון פעולה צבאית כלשהי צריך להביא בחשבון את השלכותיה גם נוכח הסכנות בטווח הזמן הקצר שהן נתונות; גם נוכח הסכנות בטווח הזמן הבינוני, שהן תוצרה

של הערכה מבוססת; וגם נוכח סכנות טווח הזמן הארוך, ככל שהן ניתנות להערכה מקצועית בדוקה.¹⁶

(ע.2) קדימויות בטווחי הזמן. שיקולים של כורח צבאי להגן על חיי אדם בטווח הזמן הקצר גוברים על שיקולים של חובות להגן על חיי אדם בטווח הזמן הבינוני ובטווח הזמן הארוך – אם שתי החובות האחרונות אינן מתוקף כורח צבאי.

עיקרון (ב.6). עקרון ההבנה המקצועית

כל פעולה צבאית של לחימה בטרור צריכה להתבצע באופן מקצועי, כלומר על יסוד הבנה נאותה של טבעה.

הבנה נאותה ומקצועית של הפעולה כוללת את הממדים האתיים והמוסריים שלה - דבר שיכול להביא לשיפור רמת ההתנהגות המקצועית.

עקרונות הלחימה בטרור חלק ג: מאבק צבאי מכוון מודעות

חלק ב' של עקרונות הלחימה בטרור עסק בחזית הקשורה לנסיגות המחבלים להרוג או לפגוע באנשים באשר הם בני אוכלוסייה מסוימת. חלק זה של העקרונות עוסק בחזית הקשורה בניסיונות הטרוריסטים להשליט טרור בקרב האוכלוסייה על מנת להשיג מטרות בעלות אופי פוליטי או אידיאולוגי. מבחינה זו יש חלוקה של כמה תחומים: **זירה ציבורית פנימית** – דאגה לכך שהציבור לא ייכנע לטרור ויתמוך בלחימה נגדו; **הזירה הציבורית של "הקהילה הבינלאומית"** - שכנוע של הציבור במדינות השונות שהלחימה נגד הטרור מבוצעת בצורה אפקטיבית ומוסרית. **הזירה הציבורית של אוכלוסיית הבית של הטרוריסטים** – המטרה היא לשכנע את הציבור שפעולות טרור לא יובילו להישגים פוליטיים או אידיאולוגיים, ושהלחימה נגד הטרור היא לחימה נגד פעולות טרור המבוצעות על-ידי טרוריסטים, אנשים בודדים או ארגונים-ולא נגד כל האוכלוסייה הסובבת. העקרונות להלן מתייחסים לחזית אוכלוסיית הבית של הטרוריסטים.

---

¹⁶ המטרה הצבאית היא למנוע סכנות בכל טווחי הזמן; ואם הדבר בלתי אפשרי, צריכה המטרה החלופית צריכה להיות מזעור הסכנה בכל אחד מטווחי הזמן.

עיקרון ג.1: עיקרון האזהרה המתמדת

כאשר מתנהלות פעולות טרור באזור מסוים ויש סכנה של פגיעה באנשים שלא מעורבים במישרין בטרור, חייבות להתבצע בקביעות באותו אזור פעילות אזהרה מוקדמת. זו צריכה לספק לאנשים, שאינם מעורבים במישרין בטרור, אזהרה מפני האפשרות שהם עלולים להיפגע בפעולה צבאית, אם ישהו בסביבתם של בני אדם המעורבים במישרין בפעולות טרור.

עיקרון ג.2: עקרון הפיצוי

כאשר פעולות צבאיות נגד טרור מנוהלות באזור מסוים, וקיימת אפשרות של גרימת נזק לרכושם של בני אדם שאינם מעורבים בטרור, צריכה להתנהל פעילות הבהרה, שתסביר לאותם בני אדם מהו האופי המבצעי של הפעולה, ומהם המאמצים הנעשים כדי למזער את הנזק לרכוש במהלך אותה פעולה.

עיקרון ג.3: עקרון ההרתעה המבצעית

הרתעה מבצעית כרוכה בשימוש ביכולות הצבא ומבוצעת לא לשם תגמול, אלא כהיבט של פעולת מנע. ההרתעה המבצעית נועדה לרפות את ידיהם של בני אדם מכל יוזמה היוצרת סיכון, אך אסור לה להוות עילה לפגיעה בבני אדם (כאשר מדובר בפעולה שמטרתה הרתעה, ולא מניעה).

(צ.1) מטרה ומדדים. הרתעה מבצעית נועדה למנוע פעולות טרור בעתיד באמצעות אזהרה מעשית, שתמחיש את התוצאות הצפויות של פעילות צבאית נגד הטרור ;

(צ.2) היבט מוסברי. ההרתעה המבצעית היא היבט של פעולה צבאית נגד ניסיון מעשי לבצע פעולת טרור. היבט ההרתעה של פעולה צבאית צריך להיות מובהר תמיד לאחר מעשה ;

(צ.3) סכנת הפגיעה בסביבה אנושית. בעת ביצוע פעולה צבאית, שמטרתה למנוע פעולת טרור ובה בעת להרתיע בני אדם מפעולות טרור בעתיד, כל פגיעה בבני אדם שלא מעורבים ישירות בטרור, לרבות פגיעה ברכושם או בכבוד, מוצדקת רק על סמך שיקולי כורח צבאי של פעולת המניעה, ולא על סמך היבט ההרתעה.

תגובות לדוקטרינה

פרסומה של הדוקטרינה בשנת 2005 עורר עניין בקרב חוקרים, ופרמטרים מסוימים שלה שנויים במחלוקת עד היום. רוב המשפטנים לא סוברים שיש לפתח דוקטרינה חדשה. למשל, פנינה שרביט ברוך, לשעבר ראש מחלקת הדין הבינלאומי בפרקליטות הצבאית, טוענת שאין צורך לפתח כללים

חדשים, מאחר שגם בעבר היו עימותים שהתנהלו שלא בין מדינות, אלא בין מדינות לבין גורמים לא מדינתיים; וגם בעבר התנהלו עימותים, שבהם אחד מן הצדדים לא כיבד את הכללים - ולמרות זאת הוחלו על העימותים האלה הכללים של דיני הלחימה. כך, לטענתה, גם בנושא הלחימה הא-סימטרית יש עקרונות וכללים, ויש ליישם אותם באופן המביא בחשבון את המציאות המיוחדת של עימות מן הסוג הזה (ברוך 38-39: 2012).

לעומת זאת מסכימים רוב החוקרים בתחום הפילוסופיה לגבי החשיבות שבפיתוח דוקטרינה אתית מפורטת ללוחמה בטרור, אשר מרחיבה את תורת המלחמה הצודקת הקלאסית. כך, למשל, טוען ניק פושיון (Nick Fotion), פרופסור אמריקאי לפילוסופיה, כי כשר וידלין צודקים באמנם שיש צורך בפיתוח מודל חדש של אתיקה צבאית, שתמודד עם טרור לא מדינתי באשר הוא (Fotion 2005: 33). עם זאת יש עקרונות שונים, שעולים בדוקטרינה ואשר שנויים במחלוקת. הנה המרכזים שבהם:

עיקרון ב.1. עקרון הכורח הצבאי

Fotion טוען שמדובר בעיקרון משמעותי ביותר, וראוי היה לקרוא לו "עיקרון הפעולה הנכונה" ("Principle of Right Action"). לדבריו, כשר וידלין נותנים לעיקרון זה משקל גבוה יותר משהם נותנים לעקרון הפרופורציונליות ולעקרון ההבחנה. בניגוד לעקרון ההבחנה ועקרון המידתיות, אשר מעלים אספקטים שונים ומגוונים שמסייעים לקבל הערכה כוללת טרם החלטה על ביצוע פעולה נגד ארגון טרור או נגד כוח צבאי של מדינה ריבונית, מציג עקרון הכורח הצבאי בפני מקבל ההחלטות את אותם העקרונות באופן שונה. כך, למשל, תנאי 3 בעקרון הכורח הצבאי הוא "מזעור הנזק", והוא דומה מאוד לעקרון ההבחנה, ותנאי 4 הוא "תנאי המידתיות" הדומה מאוד לעקרון הפרופורציונליות. על-כן, לדעת Fotion, עקרון הכורח הצבאי צריך להופיע רק אחרי עקרונות המידתיות וההבחנה - ולא לפניהם, כפי שהוא מופיע כיום. דהיינו תחילה ישוקללו עקרונות המידתיות וההבחנה, ולאחר מכן ניתן יהיה "לשתול" בתוך עקרון הכורח הצבאי את ההחלטות שעלו משני העקרונות הנ"ל, על מנת שניתן יהיה לבנות ביתר קלות הערכה כללית בעד הפעולה או נגדה.

בנוסף, הוא מציע שעיקרון המידתיות וההבחנה יופיעו ביחד עם "העקרונות התומכים" שמופיעים בדוקטרינה, כגון עיקרון השיקולים של טווחי הזמן. לטענתו לאחר שישוקללו אלמנטים אלו, אי אז ניתן יהיה לפנות לעיקרון הכורח הצבאי, על מנת לגבש הערכה סופית בעד או נגד ביצוע פעולה (Fotion 2005: 38-39).

עיקרון ב(2)(ד). עקרון ההבחנה - עדיפויות על-פי חובות

על-פי כשר וידלין, מדרג חובות המדינה כלפי אוכלוסיות שונות אמור להצדיק את העובדה, שבמצבים שונים ניתן במצבים מסוימים לפגוע בטרוריסט - אפילו אם כתוצאה מכך עלולים להיפגע או להיהרג בני אדם שאינם מעורבים בטרור.

כשר וידלין טוענים, שפעולות צבאיות צריכות להיות מבוצעות על-פי סדר חובות המדינה כלפי קבוצות שונות. לטענתם, בשל החובה הראשונה של המדינה להגן על האזרחים אשר תחת שליטתה האפקטיבית ניתן להצדיק מוסרית פעולה צבאית, אשר מטרתה להרוג טרוריסט (סיכול ממוקד) כפעולת מנע ואשר צפויה לגרום לנזק סביבתי, דהיינו הרג של אנשים אשר לא מעורבים בטרור. כשר וידלין מציגים שני תרחישים: האחד - המדינה לא עושה דבר נגד פעולת טרור צפויה, והתוצאה היא אזרחים של המדינה שייפצעו או ימותו: והשני - ביצוע פעילות צבאית של סיכול ממוקד של הטרוריסט, שעלול להביא להרג אנשים (שאינם אזרחי המדינה) שלא מעורבים בטרור: והם טוענים כי על המדינה להעדיף את התרחיש השני, מאחר שיש לה חובה כבדת משקל יותר כלפי אזרחים, שנמצאים תחת שליטתה האפקטיבית, מכלפי אזרחים שלא מצויים תחת שליטתה - אפילו אם אינם מעורבים בטרור. לטענת באשאר היידר (Bashashar Haydar), פרופסור לבנוני לפילוסופיה, סוגיה זו מעלה קשיים. ראשית, לא ברור מדוע יש למדינה חובה קטנה יותר כלפי בני אדם מחוץ למדינה, שנמצא בשליטתה האפקטיבית של המדינה (2.ד), מכלפי אזרחי המדינה. הרי ברגע שהמדינה כבשה שטח והוא נמצא תחת שליטתה האפקטיבית, מוטלת עליה החובה להגן על אותם בני אדם שנמצאים בטריטוריה הכבושה. כשר וידלין משיבים לטענה זו באומרם, כי נכון שההבדל בין חובות המדינה כלפי אזרחיה לבין חובות המדינה כלפי אנשים, הנמצאים תחת שליטתה האפקטיבית ואינם אזרחיה, הוא קטן, אבל יש הבדל. למשל, מדינה דמוקרטית צריכה לתת לתושביה מענה מיידני נגד נזק מיידני, אך עליה גם להעניק לאזרחיה תשתית הגנתית נגד סכנה ארוכת טווח; ואילו לאנשים שנמצאים תחת שליטתה האפקטיבית, אך אינם אזרחיה, היא מחויבת להעניק רק הגנה נגד איום מיידני הנשקף להם. בנוסף, אפילו אם (לפי כשר וידלין) על המדינה לתת משקל רב יותר לחובתה להגן על אזרחיה מאשר על בני האדם שאינם תחת שליטתה האפקטיבית, אין זה אומר שהמדינה רשאית לגרום נזק לאותם אנשים על מנת שלא ייגרם נזק לאזרחיה שלה (Haydar 2005: 55-56). כשר וידלין עורכים אנלוגיה בין מדרג החובות של המדינה כלפי סוגים שונים של בני אדם, שיש לה אתם סוג שונה של קשרים, לבין מה שקרוי "ההשקפה ההגיונית", האומרת שמחובתנו לעזור לאחרים בהתאם לקשר שלנו איתם. לדבריו של Haydar, ניתן להצדיק

מוסרית את החלטתו של אדם להציל את בנותיו במקום להציל שני זרים, אך לא ניתן להצדיק את החלטתו להרוג את מי שמאיים על חיי בנותיו ויחד איתו עוד אדם שלידו על מנת להציל את בנותיו. בנוסף טוען Hader כי כשר וידלין נוגעים בהבחנה שבין "להרוג" לבין "להניח למות". אכן, ההבחנה המוסרית הזאת ראויה, אך לא כאשר מדובר במערכת היחסים שבין המדינה והתושבים. מנקודת ראות של מדינה דמוקרטית, "ההחלטה לתת לאזרחים למות היא בעלת משמעות מוסרית לא פחות מההחלטה להרוג את המחבל וכמה עוברי אורח יחד עמו" (ידלין and כשר: 410; 56: Haydar). Haydar טוען כי בהקשר של מדרג חובות המדינה ניתן לסרטט את הטיעון של כשר וידלין באופן זה:

1. כאשר ניצבים בפני החלטה אם להרוג אזרח או להרוג אדם שאינו אזרח, על המדינה לבחור באפשרות השנייה.

2. כישלון להציל את חייו של אזרח הוא שווה ערך להריגתו.

3. עולה מכך שכאשר מדינה ניצבת בפני דילמה - אם לא להציל אזרח שלה או להרוג אדם שאינו אזרח - על המדינה לבחור באפשרות השנייה.

לטענת Hayder, בטיעון הזה יש בעיה, מאחר שאפילו אם תפקידה המרכזי של המדינה הוא להגן על אזרחיה, אין זה אומר שההבחנה בין להרוג לבין לתת למות מאבדת מחשיבותה. אם הבחנה זו אינה רלוונטית כשמדובר על אזרחי המדינה, אזי היה מותר למדינה (ואפילו מתבקש) להרוג אזרחים שלה כדי למנוע הרג גדול יותר של אזרחים; אך נוסחה שכזו אינה מתקבלת - אפילו במידה ואזרחים נהרגים כחלק מנוק סביבתי.

בעיה נוספת העולה לדעת Haydar ממדרג חובות זה, היא שאלת החשיבות של לוחמים מול אזרחי הצד השני. למעשה ניתנת חשיבות גדולה יותר לצמצום הפגיעה בלוחמים של המדינה במהלך פעילות צבאית (ד3) מצמצום הפגיעה בבני אדם, אשר לא מעורבים בטרור ושאינם נמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה. כדי לתרץ זאת טוענים כשר וידלין, ש"במקום בו אין למדינה שליטה אפקטיבית על המתרחש, היא לא נושאת על כתפיה את האחריות לעובדה שבני אדם המעורבים בטרור פועלים בסביבת בני אדם שאינם מעורבים בטרור" (ידלין, כשר: 2007: 406; Haydar 2005: 56-57). לדבריו, כאשר לחיילים ניתן משקל גבוה יותר משל אזרחים, המטרה המוצהרת של הפחתת הנוק הסביבתי לא יכולה להילקח ברצינות. **לטענתו, על חיילים לקחת סיכון גדול יותר על עצמם שאחרי הכול הם חלק ממקצוע מסוכן.**

פעולת נקם מול פעולת מנע

כשר וידלין טוענים, שפעולה צבאית צריכה להיות בגדר פעולת מנע – ואילו פעולה שנעשית לשם נקם אינה מוסרית. לדעתו של דיוויד פרי (David L. Perry), מרצה בבית-ספר לפיקוד צבאי של צבא ארצות הברית, פעולה צבאית של נקם יכולה להיות מוסרית בנסיבות מסוימות - למשל, אם מצוי אדם במקום שאינו תחת שליטתה האפקטיבית של מדינה, ולא ניתן להביאו למשפט, ניתן לתקוף אותו בשל מעשים קודמים שעשה, כמו רצח המוני אזרחים של אותה מדינה. לטענתו, כשמסתכלים אחורה על "תורת המלחמה הצודקת" (למשל, כפי שהופיעה בימיו של אוגוסטין), היוותה פעולת נקם סיבה מוצדקת (Just Cause) ליציאה למלחמה. בנוסף, טוען Perry, הטרמינולוגיה שבה משתמשים כשר וידלין אינה נכונה. הוא אינו מבין הם אומרים "פעולה מונעת של מעשה טרור" במקום "התנקשות" או "סיכול ממוקד" (Perry 2005: 47-48).

סוגים שונים של מעורבות בטרור

לעומת תקופת החזקה שלה כאמור, התנגד Perry, לדעתו טוב עשו כשר וידלין, שהביאו לידי ביטוי את ההבחנה בין הסוגים השונים של מעורבות ישירה בטרור. לדעתו, דבר זה אכן מאפשר למפקדים לפעול על-פי קו מוסרי בבואם להחליט על סוגי פעולה צבאית נדרשת כלפי כל אחד מהגורמים המעורבים בטרור (Perry 2005: 48).

חיילים לעומת אזרחים

לטענת אבישי מרגלית, פרופסור ישראלי לפילוסופיה, ומייקל וולצר, פרופסור אמריקאי לפילוסופיה ומהוגי תורת המלחמה הצודקת, נכתב בדוקטרינה של כשר וידלין שבטחונם של החיילים "שלנו" קודם לבטחונם של האזרחים "שלם", דהיינו במהלך קרב יכולים חיילים להציב את חייהם בראש סדר העדיפויות. לטענתם, טענה זו שגויה, מאחר שהיא מכרסמת בהבחנה בין לוחמים ללא לוחמים, שהיא הבחנה מכוננת לתורת המלחמה הצודקת, ובעיקר להתנהגות ראויה במלחמה. לדעתם, הטרור הוא ניסיון לטשטש את ההבחנה הזו בהופכו את האזרחים למטרה לגיטימית, אך כשנלחמים בטרור אסור לחקות אותו. גם כשר וידלין מטשטשים הבחנה זו באפשרם ללוחמים "שלנו" לקפוץ לקדמת התור המוסרי ולהקדים אזרחים בהגנה על בטחונם, אף-על-פי שהללו נהנים מחזקה של חפות מפשע. לדידם של וולצר ומרגלית, על החיילים להתכוון שלא להרוג אזרחים, והכוונה הזו יכולה להיות אמינה, רק אם הלוחמים "שלנו" ייטלו על עצמם סיכונים גבוהים מהסיכון שפעולותיהם גורמות לאזרחים. הקו המנחה את הסיכון שאליו ניתן לחשוף אותם

אליו צריך להיות: בסביבה שיש בה אזרחים על החיילים להילחם באותה דרגה של דאגה והתחשבות כאילו האזרחים בצד השני הם אזרחים "שלנו" (וולצר and מרגלית 2009). במאמר אחר טען וולצר נגד כשר וידלין, באמרו, שאזרחים הם אנשים חפים מפשע, בלתי חמושים ופגיעים - לעומת החיילים החמושים שמאומנים להגן על עצמם. לטענתו, מספר מסוים של הרוגים מקרב האזרחים אינו בלתי מידתי ביחס לערכה של המשימה העומדת על הפרק. עם זאת, על חיילים להשתדל למזער את המספר הזה גם במחיר של נטילת סיכון מסוים על עצמם. על-כן, על החיילים ליצור איזון בין יעילות צבאית לבין הגינות מוסרית (וולצר 2014 : 665-668). במאמר תגובה, שפרסמו כשר וידלין, הם טענו נגד דברי וולצר. לדידם, החובה הראשונה בחשיבותה של המדינה הדמוקרטית כלפי אזרחיה היא להגן על חייהם ושלומם, וכאשר אזרח מתגייס לצבא, חובה זו אינה מתבטלת אלא משנה צורה. המדינה שולחת חיילים למשימות מסוכנות, שעלולות להיות כרוכות באובדן חייהם, אך חובתה הבסיסית של המדינה להגן עליהם נשארת בעינה. כעת צריכה המדינה להצטייד בנימוקים מוסריים, מוצדקים ומשכנעים כדי שתהיה לה הרשות לשלוח חיילים למשימות אלו. לדידם של כשר וידלין, הביטוי שהציע וולצר, "סיכון מסוים", אינו עומד בדרישות היסודיות של הסדרי האתיקה הצבאית במדינה דמוקרטית. אכן, ביטוי זה יכול לשמש חיילים מסוימים במצבים מסוג מסוים, אך לא יכול לעמוד ביסודו של כלל אתי, מוצדק ומעשי, להדרכת התנהגות החיילים במצבים מסוימים, משום שמדובר בכמות גדולה מאוד של לוחמים (לפחות בהקשר של הלחימה הישראלית בעזה). מפקד לא יכול להתיר לכל חייל לקבוע את רמת הסיכון שלו, וגם לא יכול להתיר לכל מפקד לקבוע את רמת הסיכון שחייליו ייטלו על עצמם, מבלי לפגוע בכך במאמץ לבצע את המשימה כראוי. לטענתם, צריך להיות כלל שתוכנו לא משקף טעם אישי, אלא הכרעה אתית מסודרת, שתבצע על בסיס שיקולים אתיים, ערכיים ומוסריים, ושתחייב את כלל החיילים בנסיבות הנתונות. ההבדלים האישיים שיופיעו יהיו נעוצים בהבדלים שבשיקול דעת מקצועי, ולא במצפון וב"פלורליזם ערכי" השונה מאחד לשני (כשר, ידלין 2014 : 676,679-680)

פרק 3: מקרה מבחן - סרי לנקה מול הנמרים הטאמילים מלחמת טאמיל אילאם ה-4 (2006 - 2009)

מקרה המבחן שלפנינו מתאר מלחמה בין המדינה הדמוקרטית סרי לנקה¹⁷ לבין ארגון הטרור והגרילה (LTTE) Liberation Tigers of Tamil Eelam. זה שאף להקים מדינה עצמאית, אף אשר שלט דה-פקטו בחלק משטחי סרי לנקה, וזו לא הצליחה להיות אפקטיבית מספיק ולשמור לעצמה על מונופול השליטה על אמצעי האלימות. במקביל להתפתחות הזרוע הצבאית שלו העניק ה-LTTE לאוכלוסייה שירותים חברתיים וכלכליים שונים.

ארגון ה-LTTE נחשב לאחד מארגוני הטרור והגרילה הברוטליים בעולם, ואף פגע באזרחים שבתחום שליטתו. למרות זאת הצליח הצבא של סרי לנקה במבצע צבאי מקיף בשנת 2009 להכחיד את הארגון לחלוטין, ועד היום אין עדויות שיש ניסיונות "להחיות" אותו. השאלה הנשאלת היא: כיצד הם עשו זאת? האם יש דרך להכחיד לחלוטין ארגון טרור וגרילה תוך שמירה על עקרונות מוסר?

מדובר אמנם במלחמת אזרחים שמתרחשת בסרי לנקה, כאשר הדוקטרינה של כשר וידלין לא נועדה לשימוש במקרה שכזה. אך ניתן לאמץ אותה גם כאן, מאחר ולממשלה הסרי לנקית אין שליטה אפקטיבית בשטח בו נלחם הצבא מול ארגון הנמרים הטאמילים. באופן זה ניתן יהיה לראות שהדוקטרינה רחבה יותר ממה שכוונה להיות, ומתאימה גם לסוג כזה של מקרים.

3.1 רקע

סרי לנקה (בשמה הקודם ציילון), היא אי השוכן באוקיינוס ההודי. שטחה 65.5 אלף קמ"ר, והיא נחשבת לדמוקרטיה סוציאליסטית רפובליקנית. תושבי סרי לנקה נחלקים לארבע קבוצות אתניות שונות: הסנהילים (האריות) - הקבוצה האתנית הגדולה ביותר, מהווה כ-73.8 אחוזים מכלל האוכלוסייה (היוותה את הרוב בשטח הדרומי והמערבי של המדינה). הם רובם בודהיסטים; הטאמילים (הנמרים) – מהווים כ-12 אחוזים (היוו את הרוב בשטח הצפוני והמזרחי של המדינה). הם רובם הינדים; הערבים המורים המוסלמים – מהווים כ-9 אחוזים; כן קיימת אוכלוסייה מועטה של טאמילים הודים, אשר הגיעו למדינה מדרום הודו על-ידי הבריטים כדי לעבוד במטעים.

¹⁷ כפי שעולה במבוא, מדובר במדינה בעלת פרופיל דמוקרטי נמוך יחסית.

מאז 1983 ועד 2009 התנהל מאבק אתני בין הסנהילים (השולטים) לבין הטאמילים (המיעוט) בהובלתו של ארגון ה-LTTE, שחפץ להקים מדינה טאמילית עצמאית או אוטונומיה לטאמילים בתוך סרי לנקה.

מאז המאה ה-18 ועד המאה ה-19 התקיים בסרי לנקה מנדט בריטי, ולפניו שלטו הפורטוגזים וההולנדים. טאמילים רבים למדו בבתי-ספר דוברי אנגלית, ועל-כן, למרות נחיתותם המספרית, ניתנה להם בזמן המנדט עדיפות במקומות עבודה במגזר הציבורי, וייצוג פוליטי רב יותר במועצות מקומיות ועוד.

מצב הטאמילים במדינה לאחר המנדט

כאשר עזבו הבריטים את דרום אסיה בשנת 1948 קיבלה המדינה עצמאות (עד שנת 1972 נקראה ציילון). כיוון שהיוו את הרוב, היה לסנהילים כוח רב יותר על פני הקבוצות האחרות, והם לא היססו להשתמש בו. רצונם היה להפוך את הבודהיים לדת השולטת במדינה ולהשליט את השפה ואת התרבות הסנהיליות על חשבון המיעוט הטאמילי. כצעד בדרך לכך נחקק "חוק האזרחות של ציילון". מטרתו היתה שלילת אזרחותם של הטאמילים עובדי המטעים שהגיעו מהודו בטענה שבעצם הם הודים ולא סרי-לנקים. צעדים אלו הביאו לדיכוי חריף של המיעוט הטאמילי, ולראשונה החלו לחשוב על מעבר לשיטת ממשל פדרלית באי ולאוטונומיה טאמילית עצמאית (de Silva 2010, p.240 ; יאס 2014 : 66-67).

ב-1956 נבחר לראשות ממשלת ציילון ראש ממשלה סנהילי, סלומון בנדרנייקה (Bandaranaike). עם היבחרו נחקק "חוק השפה הסנהילית הבלעדי", אשר קבע את הסנהילית כשפה הרשמית באי. גם הוגבל מספר הסנהילים בשירות הציבורי, והתבצע יישוב מחדש של סנהילים באזורים טאמיליים נרחבים. ב-1957 הגיע בנדרנייקה להסכם עם מנהיגים טאמילים, שאמור היה לאפשר להם לייסד ממשלה מקומית באזורים שבהם היוו את הרוב, קרי בצפון ובמזרח סרי לנקה, אך חזר בו בשל לחץ מתנגדים סנהילים. פעולות אלו הביאו לכך, שב-1958 גאה המתח בין הטאמילים לסנהילים. בשנת 1972 התקבלה בסרי לנקה חוקה חדשה. היא קבעה את הבודהיים כדת העיקרית במדינה, ואת הסנהילית כשפה הרשמית; והמשיכה את מדיניות ההפליה, כמו נחקקו תקנות שהגבילו מאוד את מספר הסטודנטים הטאמילים באוניברסיטאות.

טענות הטאמילים

צעדים מדכאים ומפלים אלו של הממשלה לטובתם של הסנהילים, ורצונם של הטאמילים באוטונומיה או במדינה נפרדת, הביאו לכך שבשנות השבעים החלו לצוץ קבוצות רדיקליות של

טאמילים. הרדיקלית ביותר, ה-LTTE (עליה יורחב בהמשך), קמה כארגון לאומי-חילוני-בדלני בשנת 1976 על-ידי קבוצה של צעירים, ובראשה וולופילאי פראבקאראן (Velupillai Prabhakaran). ה-LTTE השתמש באלימות כדי לדחוק הצידה את קבוצות הטאמיליות האחרות, וראה עצמו מייצג בלעדי של האוכלוסייה הטאמילית. תביעתו היתה להקים מדינה טמילית עצמאית בצפון ובמזרח סרי לנקה, ולשם כך נקט טקטיקות של טרור ושל גרילה.

התחלת ההסלמה: מלחמת טאמיל אלאם ה-1

בשנת 1983 פרצה מלחמת טאמיל אילם הראשונה בין ה-LTTE לבין ממשלת סרי לנקה, והיא היוותה שנה קריטית ביחסים שבין הטאמילים לסנהילים. קבוצה של מיליטנטים טאמילים הרגה 13 חיילים סרי-לנקים בצפון המדינה, באזור שנקרא ג'אפנה (Jaffna). כתגובה לכך התחוללו בין ה-24 ליולי ועד ה-5 באוגוסט מהומות ותקיפות של טאמילים (כגון שריפת בתים ועסקים) בחלקי המדינה השונים, שבהם מהווים הסנהילים את הרוב. ברוב המקרים המשטרה והממשלה כלל לא התערבו, והיו אף מקומות שבהם הצטרפו השוטרים הצטרפו לתוקפים. תקיפות אלו הביאו להרג של 300-3000 טאמילים (לא ידוע המספר המדויק), וכן נותרו רבים מחוסרי בתים. בעיר הבירה, קולומבו, נותרו בין 80,000-100,000 חסרי בית.

אירועים אלו הביאו לעלייה חדה בתמיכה של הטאמילים ב-LTTE ובקבוצות המיליטנטיות הנוספות.

(Battle 2010: 6-11; Rogers, Spencer, Uyangoda 1998: 771 ; יאס 2014 67 ; de Silva 2010: 240).

התערבות גורם חיצוני בסכסוך: הודו

בשנות השמונים התערבה הודו בסכסוך בין הטאמילים לסנהילים בסרי לנקה בעקבות לחץ מצד אזרחיה הטאמילים. ב-1987 נחתם הסכם בין הודו (על-ידי ראש ממשלת הודו דאז, רג'יב גנדי) לבין סרי לנקה (על-ידי נשיא סרי לנקה דאז, ג'ייורדאן (Jayewardene)). בהסכם נקבע שהודו לא תכיר במדינה טאמילית נפרדת, אך תכיר שלטאמילים יש זכות היסטורית על חלקה הצפוני והמזרחי של סרי לנקה. בין היתר סייעה הודו בהקמת מחנות אימונים בשטחה, ואף שלחה לסרי לנקה ב-1987 "כוח שלום" ("Indian peace-keeping force" IPKF), שישמש ככוח שיטור ויפעל בצפון-מזרח המדינה, מקום הנשלט על-ידי הטאמילים, על מנת לפקח על יישום הפסקות האש המקומיות. הגעת כוח השלום לסרי לנקה היא שהביאה לסיום מלחמת טאמיל אלאם הראשונה; אולם עד מהרה

נגררה הודו למעורבות צבאית ישירה, ובמסגרתה הפכו החיילים ההודים למטרה לטרור הטאמילי בסרי לנקה.

במשך השנים איבד "כוח השלום" 1,500 חיילים הודים - דבר שהביא לביקורת ציבורית בהודו. נוכח האבידות והביקורת, נסוגה ממשלת הודו ב-1990 ממעורבותה בסרי לנקה.

מלחמת טאמיל אילאם ה-2

הנסיגה של "כוח השלום" הביאה לפרוץ מלחמת טאמיל אילאם השנייה. היעדר מעורבות חיצונית במתרחש בסרי לנקה סייע ל-LTTE לבסס את מעמדו כארגון הטאמילי המרכזי הפורש חסותו על הטאמילים, ועל-כן היווה את הגוף שאתו נועדה ממשלת סרי לנקה כשהיה צורך בכך (Gnanaseelan 2015: 22; יאס 2014: 68).

צעדים מדיניים

בשנת 1995 עלתה לשלטון מפלגת ה-UNP במקומה של מפלגת ה-UNP ששלטה עד אז. המפלגה הבטיחה צדק לקורבנות האלימות ועונש למתפרעים מחד, ומאידיך הבטיחה צדק ושלום למיעוט הטאמילי על-ידי ניסוח הסכם שלום בין הסנהילים לבין ה-LTTE, וזה הביא לסיום מלחמת טאמיל אילאם השנייה.

מלחמת טאמיל אילאם ה-3

הסכם השלום שנחתם לא החזיק מעמד זמן רב. ב-1995 פרצה מלחמת טאמיל אילאם השלישית, ובה ה-LTTE חזר להילחם והפציץ אזרחים בחלקה הדרומי של סרי לנקה.

צעדים מדיניים

בשנת 1997 הציעה הממשלה לחוקק חוקה חדשה, שתגדיר את סרי לנקה כאיחוד של גזעים, ואשר תאפשר לטאמילים להחזיק ביותר כוח ממה שניתן להם עד אז. ביוזמה תמכו רוב המפלגות הטאמיליות, אך היא לא יצאה אל הפועל בשל התנגדות ה-LTTE ומפלגת ה-UNP הסנהילית (וכך נוצר מחסום לקבלת אישור שני שלישים מהפרלמנט לצורך חקיקת החוקה). ב-1998 הפציץ ה-LTTE מקדש בודהיסטי בעיירה KANDY - דבר שסתם את הגולל סופית על הניסיון ליצור חוקה חדשה שתיטיב עם הטאמילים.

התערבות גורם חיצוני בסכסוך: נורבגיה

ב-1999 החלה נורווגיה לתווך במשא ומתן בין ממשלת סרי לנקה לבין ה-LTTE. כתוצאה מכך הכריזו ה-LTTE ב-2001 על הפסקת אש חד-צדדית, וזו הביאה לסיום מלחמת טאמיל אילאם השלישית. ב-2002 נחתם מזכר הבנות בינו לבין ממשלת סרי לנקה, שבראשה עמד באותה העת רניל ויקרמזינה (Ranil Wickremasinghe). המזכר נחתם בעקבות ההסכמה של ה-LTTE לוותר על דרישתו למדינה אוטונומית בחלקה הצפון-מזרחי של סרי לנקה, ובמקביל הסכימה הממשלה לחשוב על סרי לנקה כעל פדרציה; בתוכה יהיו לטאמילים אזורים שבהם יהיו את הרוב, ושם תהיה להם אוטונומיה רחבה. עם זאת, הפרות הדדיות חוזרות של ההבנות ותחושה של ה-LTTE - שתהליך השלום לא משרת את מטרתו, ושהמדינות המתווכות ובראשן נורווגיה תומכות בממשלת סרי לנקה ולא בטאמילים הביאו את ה-LTTE להכריז ב-2003 על השעיית השיחות (Rogers, Spencer, Uyangoda 1998: 774; Strategic Comments 2004: 1-2).

מעבר מניסיונות מדיניים למהלכים צבאיים

בשנת 2005 נבחר מהינדה ראג'פקשה (Mahinda Rajapaksa) לנשיא סרי לנקה. בחירתו סימלה את המעבר משלב של ניסיון שיחות השלום לשלב של מלחמה ב-LTTE. לאחר היבחרו ניסה אמנם להמשיך בקו שנקטו קודמיו - בניסיונות להידבר עם הארגון - אך המשך פיגועי הטרור ואף החמרתם, וכשלון שיחות השלום הביאו אותו להחליט ב-2008 על ניסיון לחתור להכרעה צבאית של ה-LTTE (Goodhand, Spencer, and Korf 2011: 2).

3.2 הנמרים הטאמילים

הקמת הארגון ומטרותיו

"נמרי השחרור של טאמיל אילאם" הוא ארגון בעל אידיאולוגיה לאומית-חילונית-בדלנית. הוא הוקם בשנת 1976 וראה עצמו מייצג של המיעוט הטאמילי, ששאף להקים מדינה עצמאית בחלקה הצפוני והמזרחי של סרי לנקה. מנהיג הארגון מאז הקמתו ובמשך שלושת העשורים הבאים עד להכחדתו ב-2009 היה ולופילאי פראבהאקארן (Velupillai Prabhakaran).

שליטה אפקטיבית של הארגון בשטח נתון

הארגון שלט דה-פקטו באזורים נרחבים בצפון-ומזרח סרי לנקה במשך כ-30 שנה (מ-1990 ועד 2009): משנת 1990 ועד 1995 שלט הארגון בכל אזור ג'פנה (Jaffna). מאוחר יותר החל הארגון

לשלוט גם בכל אזור קילינוצ'י (Killinochi) (שהפכה לבירת הטאמילים) ומוליטובו (Mullaithuvu) ובחלק מאזור מאנאר (Mannar), ונוניה (Vanuniya), באטיקאלוה (Batticaloa) וטרינקומלי (Trincomalee). אזורים אלו היוו ישות מדינתית שנקראה "טאמיל אילאם". לישות זו היו דגל, המנון לאומי וכן מערכת אדמיניסטרטיבית מפותחת שהקים ה-LTTE, ואשר כללה בית-משפט, כוח משטרה, בתי-סוהר, צבא, מערכת איסוף מסים, בנקים, מערכת רווחה, גופי תקשורת ועוד. ההפרדה בין האזורים שבהם שלטה הממשלה לאזור שבו שלט הארגון בוצעה על-ידי גבול פיזי ברור, ועליו השגחו אנשים חמושים. במעבר בין האזורים היה צורך להראות תעודת זהות, וכן לשלם מכס עבור מעבר סחורות. דהיינו ארגון ה-LTTE - הוא אשר שלט למעשה בשטח. בריאיון שנערך עם שליח הבנק העולמי לסרי לנקה טען האחרון כי העובדה, שיש אזורים אשר מוכרים ככאלו שנשלטים בידי ה-LTTE וכן העובדה, שהסכמי הפסקת האש נחתמים בין הממשלה לבין ה-LTTE מוכיחים שאכן קיימת מדינה טאמילית לא רשמית (Manoharan ; 69 : 2014 ; יאס ; Sri Lanka 2005; Stokke 2006:1022; de Silva 2010:238) 9 : UN 2011 ; 43: 2006).

אופי הארגון והכלים שלרשותו

הארגון הורכב משתי זרועות: זרוע צבאית וזרוע פוליטית שהייתה כפופה לצבאית. מעל שתיהן הייתה מועצה מפקחת אשר כיוונה את פעילות הארגון והורכבה ממנהיגי הזרועות. בראש המועצה עמד פרבהאקאראן.

הזרוע הפוליטית - היתה אחראית על המנהל האדמיניסטרטיבי בשטח שהיה תחת שליטת ה-LTTE. תפקידו של מפקד הזרוע היה לדאוג לצורכי האוכלוסייה כדי לזכות בתמיכתה, ולהכין את השטח לקראת הכרזה על הקמת מדינה עצמאית. בין הגופים שהוקמו היו בנק, שניהל את ענייני הכספים של הארגון ושל האוכלוסייה שתחת שליטת הארגון; מערכת משפט, שכללה בתי-משפט מקומיים, מחוזיים ובית-משפט עליון, אשר היו אחראים על ניהול הסדר החברתי כפי שהוחל על-ידי הארגון; משטרה (משטרת טאמיל-אילאם), שהוקמה ב-1991 וחולקה לכמה מדורים: תנועה, מניעת פשיעה, איתור פשיעה, יחידה אדמיניסטרטיבית ויחידה של כוחות מיוחדים; מערך של חינוך ותמיכה סוציאלית (כמו בתי-ספר, בתי-יתומים, בתי-חולים, תמיכה באלמנות ועוד). עם זאת, סיפקה גם ממשלת סרי לנקה שירותים לאזרחים בשטחים הללו, ועל-כן התקיימו מעין שתי מערכות כלכליות-פוליטיות באזורי הצפון והמזרח של סרי לנקה (רייכרד 2011 : 166-168 ; De ; 1027-1028 : 2006; Stokke 2006; Clercq 2004).

הזרוע הצבאית - כללה זרוע יבשתית, ימית ואווירית וכן אגף מודיעין. הזרוע היבשתית כללה ארבע יחידות יבשתיות עיקריות (בריגדות), וכל אחת מנתה כמה מאות לוחמים:

בריגדת צ'ארלס אנתוני (Charls Anthony Brigade). נוסדה ב-1991 והיוותה את הכוח הקונבנציונלי העיקרי של הארגון. במהלך המלחמות השונות היתה בריגדה זו מעורבת ביותר מ-75 קרבות נגד צבא סרי לנקה.

בריגדת ג'ינת'ן (Jeynathan Brigade). יחידת עילית, שגם היא השתתפה בקרבות חשובים במהלך המלחמות מול צבא סרי לנקה.

בריגדת אימראן-פנדין (Imran-Pandiyar Brigade) - יחידת נגד-מטוסים של הארגון. הוקמה בשנת 1998 ונחשבה לאחת היחידות הכי מאומנות שלו. היו ברשותה טילי RPG, טילי קרקע- אוויר וטילי סטינגר.

בריגדת ליאופרד (Leopard Brigade) - יחידת הקומנדו של הארגון. מורכבת בעיקר מחיילים ילדים, הנאמנים מאוד לפרבהאקאראן ולמטרה הלאומית הטאמילית, ועל-כן מדובר באחת היחידות הנועזות והאמיצות שברשות הארגון.

זרוע ימית: נמרי הים (Sea Tigers) - זרוע זו כללה קרוב ל-3,000 אנשים (ביניהם לוחמים, מהנדסים לתחזוקת הספינות, טכנאי תקשורת ימי ואנשי מודיעין ימי) ובין 100-200 כלי שיט, כולל צוללות (ה-LTTE היה הארגון הלא מדינתי הראשון, שהיה מפותח כל-כך בהיבט זה). הזרוע הימית אפשרה אספקה מסודרת של תחמושת, מזון, כסף ולוחמים. בנוסף, היא אפשרה לארגון לשמור על כוחו היבשתי בחייבה את חיל הים הסרי לנקי לפזר את כוחו כדי להגן על ספינותיו ולרדוף אחרי ספינות בודדות, במקום להתרכז בתקיפת כוחו היבשתי של הארגון.

זרוע אווירית (Air Tigers) - זרוע זו כללה ששה מטוסים קלים מתוצרת צ'כית (Zlin Z-143), שמאפשרים השלכת פצצות מכוונות מטרה וכמה מסוקים. הזרוע נועדה לשמש מענה להפצצות הנרחבות מן האוויר, שביצע חיל האוויר של סרי לנקה. כן השתמש הארגון ביכולות הזרוע האווירית לשם מתקפות טרור מן האוויר על קולומבו, על ערים נוספות, על מתקני תשתית ואנרגיה (כמו זו ב-26 באפריל 2007) ועל בסיסי צבא (המתקפה המשולבת על בסיס הצבא ב-Anuradhapura - ב-22 באוקטובר 2007 ובה נהרגו 14 חיילים). להתקפות הללו היתה השפעה מכרעת על שיבוש שגרת החיים ברחבי סרי לנקה (למשל המתקפה שבוצעה כלפי שדה התעופה הבינלאומי בקולומבו).

אגף מודיעין Service Intelligence Security Organization Tiger (74SISOT) - האגף היה אחראי על איסוף מידע סודי וגלוי לקידום פעולות התאבדות ומתקפות צבאיות, איתור סוכני ממשלה ו"אויבים" וכמו כן סיוע למבצעי רכישת נשק, כמו גם הברחת אנשים ונשק אל ומחוץ לסרי

לנקה. כל זאת נעשה באמצעות רשת של סוכנים ומודיעים שעסקה באיסוף מידע ממקורות גלויים וסמויים.

הזרוע הצבאית גם כללה חטיבת נשים; חטיבת ילדים יתומים; יחידה ללוחמת סייבר; וכוח עילית ראשוני מסוגו להתאבדויות (Black Tiger) שעשה שימוש גם בחגורת נפץ, פרי המצאת ה-LTTE) ופעל נגד מטרות צבאיות, אזרחיות ופוליטיות. כן הקים הארגון אקדמיות, שבהן יתאמנו הלוחמים (ממש כמו של צבאות סדירים). עם השנים הפך הארגון לאחד מארגוני הטרור המאורגנים והברוטליים ביותר בעולם (Flynn 2011: 20-25; Council on Foreign Relations. 2009; רייכרד 2011: 157-159, 153-155, 161, 161; Echemendia 2010, 1-391: 125; ראיון עם שגריר סרי לנקה לאו"ם 11.10.2012).

הגדרת ה-LTTE כארגון גרילה

כעת נבדוק אם ניתן לאפיין את ה-LTTE כארגון גרילה על-פי הגדרת הגרילה, המלווה את המחקר. *שימוש מכוון באלימות לשם השגת מטרות צבאיות- פוליטיות נגד אנשי צבא ובטחון*. הארגון פועל נגד חיילים סרי-לנקים. כך, למשל, הותקף ב-1983 ג'יפ צבאי, ובו 13 חיילים סרי לנקים על-ידי לוחמי LTTE מחוץ לג'אפאנה (Jaffana), והביא למותם. ב-1987 החדיר הארגון מכונית, ובתוכה חומרי נפץ, אל תוך בסיס של הצבא הסרי לנקי בצפון המדינה. לאחר הפיצוץ המשיכו הלוחמים הטאמילים ותקפו את החיילים; כתוצאה מכך מתו עשרות חיילים. כמו כן, לאחר פריסת "כוח השלום ההודי" ב-1987 החלו לוחמי הזרוע הימית לבצע פעולות התאבדות דרך הים, שכוונו נגד חיילי חיל הים של סרי לנקה (Echemendia 2010: 113,117).

על-ידי הקמת יחידות מעין-צבאיות מסורות, המורכבות מאזרחים ו/או חיילים. כמוזכר ברקע אודות הזרוע הצבאית של הארגון, היה ל-LTTE כוח דומה לכוח של צבא סדיר. הוא מנה כ-20,000 אזרחים וחיילים טאמילים, חלקם מתנדבים ועל חלקם נכפתה ההתגייסות לארגון, כי באזורים שבהם הוא שלט היה גיוס מסיבי של טאמילים לשורותיו.

תוך נקיטה בשיטות פעולה צבאיות ותוך הסתמכות על האוכלוסייה המקומית. כמוזכר, נקט הארגון גם שיטות פעולה צבאיות, וזכה לתמיכתה של האוכלוסייה המקומית מבחינה מורלית וחומרית (הארגון לא היה מצליח להגיע להישגים שאליהם הגיע ללא תמיכה זו). בתמורה טען הארגון שהוא מספק לאוכלוסייה הגנה מפני הצבא הסרי-לנקי בדואגו שלא ייהרגו אזרחים ולא ייפגעו זכויותיהם.

כן נטען שהלוחמים מוכנים להקריב את עצמם למען בטחון האזרחים (Hellmann-Rajanayagam 1994: 67 ; רייכרד 2011 : 158).

אם כן, יכול ה-LTTE להיות מוגדר כארגון גרילה.

הגדרת ה-LTTE כארגון טרור

כעת נבדוק האם ניתן לאפיין את ה-LTTE כארגון טרור על-פי הגדרת הטרור המלווה את המחקר. **סוג של מאבק אלים, המתבצע בידי יחידים או ארגונים לא מטעמה של מדינה.** ארגון ה-LTTE הוא ארגון עצמאי, והוא פועל לא מטעמה של מדינה כלשהי.

אשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון או איום להשתמש בפעולות אלימות כלפי אזרחים או חיילים שאינם מצויים בשדה הקרב, מאחר שהם בני אוכלוסייה מסוימת, על-מנת לזרוע בהם פחד, בלבול ומבוכה. הארגון עשה שימוש מכוון בפעולות אלימות, שהופנו כלפי אזרחים טאמילים וסנהילים. מאז שנות השמונים הוא ביצע למעלה מ-200 פיגועי התאבדות נגד אזרחים ונגד מנהיגים פוליטיים. על מנת לבצע את הפיגועים הללו השתמש הארגון גם בנשים מתאבדות, וכך ניצל לרעה את הקודים והנורמות של התרבות הסרי לנקית, האוסרים לגעת בנשים. חלק מהפיגועים היו נגד פוליטיקאים טאמילים מתונים אשר תמכו בפשרה ובהידברות, כמו ההתנקשות בחבר הפרלמנט הסרי-לנקי טאמילי נילן טירוצ'לבם (Neelan Thiruchelvam), שהיה מעורב בהסכמי השלום בין הסנהילים לטאמילים ב-1999; וכן במנהיגים סנהילים וזרים, כמו ראש ממשלת הודו לשעבר, רג'יב גנדי (Rajiv Gandhi) ב-1991; ראש עיריית ג'פאנה (Jaffna), אלפרד דורף (Alfred Duriappah), אשר נחשד כתומך של הממשלה הסנהאילית, ב-1975; נשיא סרי לנקה, רנסינג' פרמדסה (Ranasinghe Premadasa), ב-1993; שר המסחר הסרי לנקי, גונראנט (C.V. Goonaratne), ב-2000, ועוד (Stokke 2006: 111; יאס 2014, 65-66: 65-82; ראיון עם שגריר סרי לנקה לאו"ם 11.10.2012).

לשם השגת מטרות פוליטיות (לאומיות, חברתיות-כלכליות, אידיאולוגיות, דתיות וכו'). הארגון שואף להשיג מטרה פוליטית: הקמת מדינה טאמילית עצמאית בצפון-מזרח סרי לנקה.

אם כן, על-פי הגדרת הטרור המלווה את העבודה, הארגון יכול להיות מוגדר כארגון טרור. האופן שבו נתפס הארגון בקהילה הבינלאומית. ה-FBI תיאר את ה-LTTE כארגון הטרור הברוטלי ביותר בעולם, גרוע יותר מאשר החמאס ואל-קאעידה. עד שנת 2006 הכניסו כ-32 מדינות את ה-LTTE לרשימת ארגוני הטרור, ביניהן הודו, ארצות הברית, קנדה, האיחוד האירופי, בריטניה, סרי לנקה ועוד (יאס 2014 : 72; Council on Foreign Relations 2009; Bhattacharji 2009; Flynn 2011: 20-21,23).

3.3 מהלך המלחמה

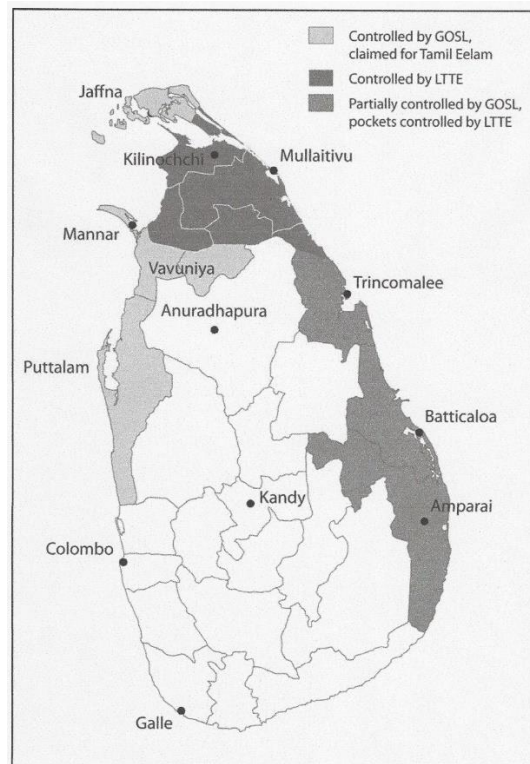
מלחמת טאמיל אילאם ה-4 החלה בשנת 2006 ונמשכה עד שנת 2009. נכון לרגע פריצתה היה ארגון ה-LTTE בעל שליטה אפקטיבית על שטח של כ- 15,000 קמ"ר.

המלחמה היתה מורכבת משלושה שלבים והשתרעה על פני שטח של כ- 7,753 קמ"ר.

שלב 1 החל ב-2006 באזור מזרח סרי לנקה מאזור התעלה ששימשה כמאגר מים במזרח המדינה, והתפשט דרומה לאורך נהר וורגול (Vergul) עד לאזור בטיקולה (Batticaloa). המערכה הסתיימה ב-19 ביולי 2007, עם כיבושה של טפיגלה (Thoppigala) – הבסיס הגדול ביותר של ה-LTTE באזור מזרח סרי לנקה.

שלב 2 מערכה בת שנה וחצי בצפון סרי לנקה. היא הסתיימה בינואר 2009 עם כיבוש הבירה בפועל של ה-LTTE, קילינצ'י (Kilinochchi).

שלב 3 כיבוש האזור שמסביב למוליטובו וריסוק הארגון.

איור 3.0 : חלוקת השליטה בשטח המדינה בין ה-LTTE לבין הממשלה הסרי לנקית (GOSL)-

(Government of Sri Lanka) בתחילת המלחמה

שלב 1

אזור המלחמה: מזרח סרי לנקה (מ: 28 ביולי 2006 ועד 19 ביולי 2007).

סיבה ראשונית לפרוץ המלחמה

ב- 21 ביולי 2006 סגר ה-LTTE תעלה, ששימשה כמאגר מים במזרח המדינה, באזור מאוויל ארו (Mavil Aru), ושסיפקה מי שתייה ומי חקלאות לעיר טרינקומלי (Trincomalee) וסביבותיה בדרום-מזרח סרי לנקה. סגירת המאגר הביאה לכך ש- 25,486 אזרחים נותרו ללא מים (רבים מהם מצויים במקומות שבשליטת הממשלה).

מטרת המלחמה

בעקבות הצורך הראשוני לכיבוש התעלה מחדש הוגדרה המלחמה כמבצע "הומניטרי"; אך השאיפה של שלטונות סרי לנקה הייתה להביא לא רק לפתיחה מחודשת של התעלה, אלא גם להכחדה מוחלטת של הטרור במדינה. בריאיון שנתן ל-BBC טרם המבצע אמר שר ההגנה דאו (Gotabaya Rajapaksa) שהמטרה היא השמדת הארגון - ולא משנה מהו המחיר שצריך יהיה לשלם (Smith 2010). התעלה נכבשה מחדש ב- 10 באוגוסט 2006, אך המבצע נמשך.

ההכנות למלחמה

נשיא המדינה מינה את עצמו לשר הבטחון, ואת אחיו, גוטבאייה רג'פאקסה (Gotabaya Rajapaksa) שהיה בעל ניסיון צבאי רב בלחימה נגד ה-LTTE, מינה למזכיר ההגנה. כמות החיילים בצבא שולשה ועמדה על כ-300,000 חיילים. תקציב הבטחון הוגדל בשלבים, וב-2008 היווה כמעט 20 אחוז מהתקציב הלאומי. נרכש נשק וציוד צבאי, כמו משגרים, פצצות, מסוקים (כדוגמת "כפיר"), כלי ירייה (כדוגמת "מיג 29") ובנוסף נרכשו כלי טיס לא מאוישים כדי למזער נזקים בגוף ובנפש בקרב אוכלוסייה אזרחית (UN 2011: 15).

מדיניות ארגון ה-LTTE

הארגון השתלט על ערים מסוימות - ככל הנראה כדי לגרום לצבא לתקוף אותן, וכך לגרום לקורבנות מקרב התושבים - דבר שיביא להפעלת לחץ בינלאומי על הממשלה לסיים את המבצע. בנוסף, לאורך כל המלחמה עשה הארגון שימוש באוכלוסייה המקומית, בהיטמעו בקרבה ובהשתמשו בה כמגינים אנושיים (רייכרד 2011: 288; Sri Lanka Government 2011: 33).

מדיניות צבא סרי לנקה בתגובה למהלכי ה-LTTE

כיבוש מחדש של אזורים, שנכבשו על-ידי ה-LTTE, תוך ניסיון לאפשר פינוי של האזרחים מהשטח תחת שליטת ה-LTTE, מאחר שהיה ידוע שהארגון הורג אזרחים, שלא משמשים כמגינים אנושיים ואשר מנסים לברוח. שיטת הלוחמה נגד הטרור הייתה באמצעות העסקתם של לוחמי ה-LTTE בקרבות ספוראדיים, כדי שלא תהיה להם אפשרות לשמור היטב על האזרחים שבשליטתם.

מהלכים צבאיים מרכזיים של צבא סרי לנקה

ב-28 ביולי, שבוע לאחר סגירת המאגר, החל המבצע הצבאי במזרח. בתחילה נכבשה מווילארו (Mavilaru), שם התנהל המבצע בין 28 ביולי 2006 ועד 8 באוגוסט 2008. עוד במהלך המערכה במווילארו המשיך הצבא לעבר מוטור (Muttur), עיר שהיתה תחת שליטת הממשלה עד אז וה-LTTE השתלט עליה. המבצע במוטור התנהל במשך ארבעה ימים: בין 2 באוגוסט ועד ל-6 באוגוסט 2006. משם המשיך הצבא לסמפור (Sampoor), שם שכנה המפקדה האזורית של ה-LTTE. הארגון תכנן שהעיר תשמש בסיס לזרוע הימית שלו שישבה בטרינקומאלי (Trincomalee), העיר הסמוכה. במהלך המערכה לשחרור Sampoor מידי ה-LTTE השתמש הארגון באזרחים כמגינים אנושיים. הצבא תקף והפגזי מטרות של ה-LTTE גם כשהיו אזרחים קרובים באמתלה של שחרורם מאימת ה-LTTE. המערכה התנהלה בין 27 באוגוסט 2006 ועד 4 בספטמבר 2006 ובמהלכה עברו קרוב ל-30,000 תושבים מסמפור לואקאר (Vakarai), בה התגוררו עד אז קרוב ל-15,000 תושבים, בשל הרס בתיהם (רייכרד 2011: 288-289; Sri Lanka Government 2011: 33-34; Dhaneshi Yatawara 2008).

מהלכים צבאיים של ה-LTTE כלפי אזרחים

הארגון סגר באופן מוחלט את השטחים שבשליטתו באזור ואקארי, והחל לתקוף באמצעות ירי ארטילרי כבד תוך היטמעות בקרב האוכלוסייה האזרחית במקום ושימוש בה כמגן אנושי (כולל נשים וילדים).

מדיניות צבא סרי לנקה בתגובה למהלכי ה-LTTE

ממשלת סרי לנקה נוכחה לדעת שהלוחמה מתבצעת באזורים צפופים המאוכלסים באזרחים. על-כן החליט שר ההגנה דאז, רג'אפקסה, עם אנשי צוותו לשנות את שיטת הלוחמה נגד טרור ולעבור לשיטה, שמעולם לא עשו בה שימוש בסרי לנקה. הטקטיקה שנקט עכשיו צבא סרי לנקה הוא ניסיון לדחוק את ה-LTTE לעבר הגיונגלים, כדי שלא יצטרכו להילחם נגדם במקום שמאוכלס

באזרחים. כמו-כן השתמש צבא סרי לנקה, לראשונה בתולדותיו, בשיטות של גרילה: הוחדרו בקבוצות צוותים של כוחות מיוחדים של צבא סרי לנקה עמוק לתוך השטח של ה-LTTE, על מנת לפגוע במוצבים שלהם ועל מנת לאסוף מודיעין על מוצבים של הלוחמים, מקומות מסתור של תחמושת ועוד. כך, באמצעות המודיעין, יכול היה צבא סרי לנקה לבצע הפצצות על מטרות ממוקדות יותר. אנשי הצבא דיווחו על שינוי שיטת הלוחמה לדרג המדיני, וכך לכל הגורמים שהיו מעורבים בלחימה היו אותה ראייה והבנה של המצב (ראיון עם שגריר סרי לנקה לאו"ם 11.10.2012).

מהלכים צבאיים מרכזיים של צבא סרי לנקה

המבצע לשחרור ואקארי (Vakarai) החל ב-30 באוקטובר 2006. בעקבות פעולות הצבא באמצע דצמבר 2006 איבד ה-LTTE שליטה על חלק מהאזרחים ששימשו כמגינים אנושיים; כ-25,000 אזרחים הצליחו לעבור לאזור שבשליטת הממשלה. ב-16 בינואר, החלו ארבעה ימים מאומצים של לחימה, ובהם החלו כוחות רגלים לפעול ולתקוף באופן משולב מכמה חזיתות במספר חיילים גדול. כך הציב הצבא את ה-LTTE בעמדת נחיתות מספרית. במקביל ביצע חיל האוויר 11 התקפות אוויריות של מצבורי נשק ושל בסיסים. המבצע הסתיים ב-21 לינואר 2007, כש-Vakarai שוחררה מיידי ה-LTTE (Sri Lanka Government 2011: 33-34; Ministry of Defence 2007). לאחר כיבוש ואקארי התנהלו עוד כמה מערכות, אך לא נכביר עליהן מילים: מוואקארי עבר הצבא לקדאואנה (Kaddawana), שם נלחם בין 2 בפברואר ועד 7 בפברואר 2007. משם המשיך הצבא לעבר קומבורופידי (Kumburuppidi), שם התנהלה המערכה בין 21 בפברואר ועד 25 בפברואר 2007: משם עבר הקרב לעבר העיירה באטוקאלוה (Battucaloo) והתנהלו שם שתי מערכות: המערכה הראשונה התקיימה בין 24 בפברואר ל-11 באפריל 2007; לאחריה עבר הצבא לפארארו (Pararu) ונלחם שם בין 1 במרץ ל-8 במרץ 2007. המערכה השנייה על באטוקאלוה (Battucaloo) התנהלה מיד לאחריה, מ-25 באפריל ועד 10 ביולי 2007, עד לכיבושה הסופי של העיירה.

סיום שלב 1 של המלחמה

המערכה בת השנה במזרח הסתיימה עם כיבושה של באטוקאלוה (Battucaloo). המערכה התנהלה בשטח של כ-6000 קמ"ר ובו אוכלוסייה של כ-212,486 אזרחים. מבחינת הצבא הוכיחה הצלחתו בכיבוש מזרח המדינה את יכולתו להוציא לפועל מבצעים צבאיים מורכבים שדורשים גישה התקפית. (Sri Lanka Government 2011: 33-34; רייכרד 2011: 292).

שלב 2 ו-3

אזור המבצע: צפון סרי לנקה (יולי 2007 - מאי 2009).

שם המבצע: "מבצע ואני" (Wanni Operation)

מטרת המבצע: שחרור האזרחים מידי ה-LTTE בצפון סרי לנקה, ב"מבצע הומניטרי". לטענת הממשלה הוא נחשב למבצע הגדול ביותר בעולם של שחרור בני ערובה.

מהלכים צבאיים מרכזיים

תחילתו של המבצע היתה בשלוש חזיתות מקבילות: במרץ 2007 יצאה האוגדה ה-57 של צבא סרי לנקה תחת פיקודו של מיג'ור ג'נרל ג'ג'ת דיאס (Jagath Dias) מכיוון אזור ווניה (Vavuniya) במערב לעבר אזור מדו (Madhu) בצפון המדינה. במקביל ביצעה אוגדה 58, אשר בראשה עמד הבריגדיר שבנדרה סילבה (Shavendra Silva), פעולות מאזור סילבטורה (Silavathura) בחלקה המערבי של המדינה וכבשה את האזור כדי למנוע מה-LTTE לבצע פעולות מבסיסה, שהיו מצויים לאורך קו החוף המערבי. האוגדה נעה צפונה לאורך קו החוף כדי לכבוש את פונרינה (Poonaryna). לאחר כיבוש פונרינה והשגת שליטה מלאה על החוף המערבי המשיכה הפלוגה לכיוון פרנתן (Paranthan). זו נכבשה על-ידיהם ב-1 בינואר 2009. ב-2 בינואר 2009 כבשה אוגדה זו יחד עם אוגדה 57 את קילינצ'י (Kilinochchi) - המרכז האדמיניסטרטיבי של הארגון, בירת ה-LTTE, שממנו שלט מאז שנת 2006 על אזורים שונים של סרי לנקה. בשלב זה החל החלק האחרון והמכריע של המלחמה. לאחר כיבוש קילינצ'י נעו אוגדות 57 ו-58 מזרחה על כביש 35 לכיוון ויסואמאדו (Visuamadu) ופוקודיריפו (Puthukudiyirippu) ב-9 בינואר אותה שנה כבשה האוגדה את "מעבר הפיל", ולאחריו את כביש 9A. כיבוש הכביש אפשר לאוגדה 53 לנוע לעבר מולאיטיבו (Mullaitivu). ב-25 בינואר הצליחה לכבוש אותה עם אוגדה 59, שהיתה תחת פיקודו של גנרל נאנדאנה אודאוטא (Nandana Udawatta). אוגדה 58 נעזרה באוגדה 57, ויחד התקדמו מזרחה וכבשו את טרמאפוראם (Tharmapuram) ב-15 בינואר 2009. Visuamadu נכבשה ב-28 בינואר 2009, ו-Thamarkulam ב-3 בפברואר 2009.

מדיניות צבא סרי לנקה נגד ה-LTTE

ביצוע כמות גדולה של תקיפות אוויריות כדי להחליש את הארגון. בדצמבר 2008 ביצע חיל האוויר של סרי לנקה כ-400 תקיפות (Sri Lanka Government 2011: 34-37; Shashikumar: 2014: 19).

מדיניות ה-LTTE כלפי אזרחים

שימוש מרובה באזרחים כמגינים אנושיים. ה-LTTE הבין שהמעט בערכו של הצבא, ושהוא לא מסוגל להתמודד עמו באופן שנהג עד כה. על-כן מאז ינואר ועד מאי 2009 כשהובס סופית, לא אפשר ה-LTTE לאזרחים שנמצאים בשטחים שבשליטתו לעזוב, כולל נשים וילדים ואף ירה במי שניסה לברוח. הטקטיקה שאימץ היתה נסיגה תוך כדי כך לקיחה עמו אזרחים על מנת שישמשו כבני ערובה.

מדיניות ממשלת סרי לנקה כלפי אזרחים כתגובה למדיניות ה-LTTE

החלטה על שינוי נוסף בכללי הלחימה, שנעשית תוך התייעצות עם מועצת הבטחון של האו"ם: הממשלה הכריזה, בשלבים, על שלושה "מרחבים בטוחים" באזור צפון סרי לנקה, שבהם אסור להילחם (No Fire Zone), וכך צפויים האזרחים שנמצאים שם להיות מוגנים. במרחבים אלו יכול היה צבא סרי לנקה להילחם כעת רק בלחימה קרקעית, ולא להיעזר בהפצצות אוויריות. הממשלה קראה לאזרחים להגיע למקומות אלו באמצעות השלכת כרוזים מהאוויר והודעות ברדיו. אזור ללא אש (NFZ) הראשון שהוקם היה בינואר 2009 מצפון-מזרח ל-Visuamadu. האסטרטגיה שנקט הצבא היתה לנסות ולחלץ מאזור זה אזרחים ולהעביר אותם ל-Visuamadu שבשליטת הממשלה הסרי לנקית. לצורך חילוץ האנשים הודיע הצבא באמצעים שונים - על-ידי רמקולים שהוצבו לאורך הגבול של האזור ללא אש; על-ידי השלכת כרוזים מהאוויר שהכילו גם מפות של האזור; על-ידי הודעות ברדיו - מהם המקומות הבטוחים למעבר למקום שנמצא בשליטת הממשלה. מהאזור ללא אש הראשון הצליחו לצאת כ-20,000 אזרחים למקום שבשליטת הממשלה.

מהלכים צבאיים של ה-LTTE כלפי אזרחים כתגובה למהלך צבא סרי לנקה

לטענת שר ההגנה הסרי לנקי דאז, רגיפקסה, פחד ה-LTTE לאבד אזרחים ששימשו כמגינים אנושיים בשל בריחה מ"המרחבים הבטוחים" לשטחים שבשליטת ממשלת מסרי לנקה. לכן הוא שלח מחבל מתאבד לאזור שנחשב לבטוח למעבר וכן לוחמים כדי שיירו לעבר האזור. כתוצאה מכך נהרגו ונפצעו אזרחים ואנשי כוחות בטחון רבים.

כאשר כבש הצבא ב- 2 בינואר 2009, את קילנצ'י (Kilinochchi), נסוגו לוחמי ה-LTTE שנשארו, בערך כ-15,000 איש, נסוגו לעבר פוטומאטאלאן (Puthumatthalan). ותוך כדי כך לקחו אתם המוני אזרחים כדי שימשיכו לשמש כמגינים אנושיים וכדי שלא יעברו לאזורים שבשליטת הממשלה. מצדו טען הארגון שאנשים אלו לא שימשו כמגן אנושי ולא אולצו לבוא, אלא עשו זאת מיוזמתם.

מדיניות משלת סרי לנקה כלפי אזרחים כתגובה למהלכי ה-LTTE

לטענת רגיפאקסה, כאשר הבינה הממשלה שהאזרחים נלקחו כ"בני ערובה" על-ידי ה-LTTE, והוא לא מאפשר להם לעבור לשטחים שבשליטת הממשלה, היא הפכה ב-11 לפברואר 2009 את פוטומאטאלאן (Puthumatthalan) לאזור השני המוגדר "מרחב בטוח" (NFZ) (העיר נכבשה על-ידי צבא סרי לנקה ב-5 באפריל 2009). הבעיה היתה שמדובר ברצועת חוף קטנה מאוד המוקפת במים, וכך הוקל על ה-LTTE לשמור שהאזרחים לא יוכלו להימלט (Security Council 2009b: 8).

מהלכים צבאיים של ה-LTTE כתגובה למהלכי צבא סרי לנקה

כאשר התקרבו הכוחות הסרי לנקים לפוטומאטאלאן (Puthumatthalan) נסוג ה-LTTE לעבר ולאמוליבאיקאל (Vellamullivaikkal), וגם כעת לקח עמו אזרחים כ"בני ערובה". כעת היו האזרחים והלוחמים היו לכודים בתוך רצועה צרה ששטחה כ-12 קמ"ר, שנמשכה מפוטומאטאלאן ועד וולאמוליבאיקאל.

מדיניות משלת סרי לנקה כלפי אזרחים כתגובה למהלכי ה-LTTE

מאחר שהממשלה נוכחה שיש באזור ולאמוליבאיקאל (Vellamullivaikkal) אזרחים רבים, היא הכריזה עליה ב-8 למאי 2009 כעל "מרחב בטוח" (השלישי שהוגדר כך).

התערבות גורם חיצוני: מועצת הביטחון

לאחר כיבושה של פוטומאטאלאן (Puthumatthalan) ב-21 באפריל. תבעה מועצת הביטחון ב-13 במאי 2009 מה-LTTE להניח את נשקו. במקביל תבעה מממשלת סרי לנקה לא להפר את הדין הבינלאומי על-ידי ירי בנשק כבד על אזורים, שבהם יש ריכוז גבוה של אזרחים וכן לסייע לשחרר את האזרחים, הנצורים באזורי הקרב.

מהלכים צבאיים מרכזיים

ב-14 במאי 2009, יום לאחר דרישות מועצת הביטחון, נכבשה ולאמוליבאיקאל (Vellamullivaikkal) ב-18 במאי נכבשה העיירה קארימוליוואי.

באפריל 2009 שחרר הצבא כ-300,000 אזרחים ושם אותם במחנות פליטים בווננייה (Vavuniya) (Sri Lanka Government 2011: 54-56; Shashikumar 19 NOV, 2014).

הקרב האחרון התרחש במולטיבו (Mullaitvu) – העיר האחרונה שטרם שוחררה מידי ה-LTTE, ובו התחבא מנהיג הנמרים הטאמילים, ולופילאי פרבהאקראן (Velupillai Prabhakaran). הממשלה קיוותה שעל-ידי תפיסתו או הריגתו ניתן יהיה להפסיק את המלחמה. (Shashikumar 2014: 19). ב-16 במאי השתלט הצבא על המעוזים האחרונים של המורדים.

סיום המלחמה

ב-17 במאי הכריז מפקד הצבא, גנרל סרטיה פונסקה (Sarath Fonseka), על ניצחון על הנמרים הטאמילים. ביום זה שוחררו קרוב ל-263,000 אזרחים (Shashikumar 2014: 19). ב-18 במאי 2009 נהרג מנהיג הנמרים הטאמילים, פרבהאקראן, בשדה הקרב עם עוד 250 אנשים, חלקם אזרחים וחלקם לוחמים, במהלך נסיון הימלטות לאורך לגונת ננדיקדל (Nandikadal Lagoon), אשר הפרידה בין החוף ליבשה. מותו סימל את סופם של הנמרים הטאמילים ככוח צבאי. במצעד צבאי שנערך בבירת סרי לנקה, קולומבו (Colombo), ב-3 ביוני הכריז נשיא סרי לנקה, Mahinda Rajapaksa, שהמלחמה נגד ה-LTTE הסתיימה.

כמות ההרוגים במהלך המלחמה

על-פי דוח חקירה פנימית, שפרסמה ממשלת סרי לנקה, נהרגו במהלך המלחמה בין יולי 2006 ועד למאי 2009 כ-5,556 חיילים. נפצעו כ-28,414 חיילים, וכ-169 דווחו כנעדרים. ה-LTTE איבד 22,247 לוחמים, ומתוכם זוהו לפי שמם כ-11,812 (הזיהוי נעשה על-פי מדים שלבשו או על-פי התגיות שענדו, ואף לעתים על-פי דיווחי רדיו שיורטו). הדוח לא מציין את מספר האזרחים שנהרגו (Sri Lanka Government 2011: 34-37; Shashikumar 19 NOV, 2014).

טענות אתיות כלפי צבא סרי לנקה

פגיעה בעקרון ההבחנה

על-פי דיווחים של האו"ם, בתקופה שבין ה-20 בינואר ועד ה-24 באפריל 2009 נהרגו כ-6432 אזרחים, ו-13,946 נפצעו, חלקם על-ידי צבא סרי לנקה שירה לעבר מטרות אזרחיות. בדוח, שפורסם על-ידי מועצת זכויות האדם של האו"ם, נאמר שב-1 וב-2 לפברואר 2009 בוצעו על-ידי צבא סרי לנקה ארבע מתקפות של ירי בנשק כבד לעבר בית-החולים פוטוקודירופו (Puthukkudiyiruppu), שבו הסתתרו לוחמים של ה-LTTE, אך היו בו גם אזרחים. כתוצאה מכך

מתן לפחות תשעה אנשים ונפצעו לפחות עשרים אנשים. (לא ברור כמה מהם לוחמים וכמה אזרחים)
(UN Security Council 2011: 8).

בנוסף הואשם צבא סרי לנקה שעשה שימוש בנשק כבד וללא הבחנה כלפי אזרחים המוגדרים "מרחבים בטוחים", שם שהו הרבה מאוד אזרחים. מועצת זכויות האדם של האו"ם טענה, כי זמן קצר לאחר הקמת מרחבים אלו החל צבא סרי לנקה להפציץ שם, תוך התעלמות מדרישות האו"ם וארגוני זכויות אדם שלא לעשות כן. כתוצאה מההפגזות הללו מתו כל יום מאות אזרחים. עדות, המחזקת את טענות מועצת זכויות האדם של האו"ם, עולה מדבריו של כומר, שהיה אחד הניצולים ותיאר את שראה. לטענתו, כשהגיעו לרצועת החוף, הוא ועוד ארבעה כמרים ושישים יתומים חפרו והכינו בונקר כדי להתגונן מפני הירי הכבד שבוצע, לדבריו, על-ידי הצבא, ללא הבחנה נגד אזרחים ולוחמים כאחד (Jon 2011; יאס 2014 : 70).

אותו כומר גם טען, שבאותו יום של סיום הקרבות דיברו האזרחים שהסתתרו בבונקר, והוא ביניהם, בטלפון עם חייל מצבא סרי לנקה. הוא אמר להם שברגע שיראו חיילים, הם יכולים לצאת מהבונקר ולהזדהות על-ידי הנפת דגל לבן. ואכן, ברגע שהם שמעו את החיילים, שניים-שלושה אנשים וכמה ילדים יצאו מהבונקר, דגל לבן בידם ורצו להתקרב לחיילים, אך אלה עצרו אותם וירו ירי אזהרה באוויר. ככל הנראה חששו החיילים שבין האזרחים יסתתרו טרוריסטים מתאבדים. לטענת הכומר, אכן כמה לוחמים פוצצו עצמם בתוך הקבוצה של האזרחים. האזרחים מיהרו להסתתר בבונקר, ואילו החיילים ירו לעברו והשליכו לתוכם רימונים במשך לילה שלם. כל הלילה בכו האזרחים וצעקו לעזרה. בבוקר החליט הכומר להתעמת עם החיילים, ועם כומר נוסף, ובידיהם דגל לבן, יצא מהבונקר והסביר ל-15 חיילים, שפניהם היו מכוסות במסכות שחורות, שמדובר באזרחים. החיילים הורו לאזרחים לכרוע לפניהם וטענו, שהפקודות שקיבלו אומרות להרוג לירות באנשים שנותרו. לאחר שהתחננו שלא יהרגו אותם, הפשיטו החיילים חלק מהאזרחים, כולל ילדים, כדי לוודא שאין ברשותם חומרי נפץ. כומר נוסף שהיה במקום הוכה בחזה על-ידי החיילים ונפל ומאוחר יותר באותו יום מת. הכומר טען שמאז יש לו רגשות טינה כלפי ארצו (Jon 2011 : 41).

שר החוץ ההודי, פרנאב מוקארג'י (Pranab Mukherjee), טען שעל ממשלת סרי לנקה מוטלת האחריות להגן על אזרחיה, ולא לירות לעברם. מצד שני טען, שעל ה-LTTE להפסיק להחזיק

אזרחים כבני ערובה (Pallistar and Chamberlain 2009)

מזכירת המדינה האמריקאית דאז, הילרי קלינטון, הביעה גם היא אכזבה עמוקה מממשלת סרי לנקה ומכך שלדבריה, סובלים האזרחים בצורה בלתי תתואר בשל רצון הממשלה לסיים את המלחמה מול ה-LTTE. בדבריה היא מתכוונת לימים שבין 12-14 באפריל 2009, ראש השנה הסרי-לנקי. כאשר הכריז צבא סרי לנקה על הפסקת אש בשל החג ותכנן לקלוט אזרחים, הבורחים

מ"המרחבים הבטוחים" לעבר השטחים שבשליטתם, הצטרפו אל האזרחים גם לוחמי LTTE. הם החלו לירות לכל עבר והביאו לכך, שצבא סרי לנקה החל לירות בחזרה וגרם לפגיעה גם באזרחים. לטענת האו"ם, הצבא הסרי לנקה ירה מהאוויר, מהים ומהיבשה אל עבר לוחמים אלו (The Economist 2009; Sri Lanka Government 2011: 53-54; יאס 2014 : 70 ; Jon 2011, 41). מקרה נוסף, שאירע של ירי בלתי מכוון, התרחש ב-3 ביוני 2009, היום שבו הכריז נשיא סרי לנקה על סופו של ארגון ה-LTTE. אלפי טמילים, כולל אזרחים מחד ולוחמים של ה-LTTE מאידך, חלקם מנהיגים פוליטיים של הארגון, תיאמו את כניעתם ואת יציאתם מאזור הקרבות עם שליח האו"ם לסרי לנקה ועם כתבת ה**סאנדיי טיימס** הלונדוני, מרי קולוויין (Marie Colvin), שהתבקשה על-ידי מנהיגי ה-LTTE לשמש כמתווכת שלהם. הכניעה שלהם אושרה באופן אישי על-ידי נשיא סרי לנקה. לטענת ארגון זכויות אדם של האו"ם, הם יצאו מאזור זה כשהם מניפים דגלים לבנים, אך נורו על-ידי הצבא (Jon 2011).

על-פי חקירה של האו"ם, רוב הנפגעים האזרחים בשנים של המלחמה נפגעו כתוצאה מהפגזות של הצבא, למשל במהלך הפגזות חוזרות של הצבא על בתי-חולים, שמקומם היו ידוע לו.

תגובת ממשלת סרי לנקה לטענות

בתגובה לטענות אלו טענה ממשלת סרי לנקה, שבמהלך המלחמה היא הקפידה לשמור על ההבחנה בין לוחמים לאזרחים ועל הבחנה בין מטרות צבאיות, שניתן לפגוע בהן, למטרות אזרחיות, שאסור לפגוע בהן. כך, למשל, טענו מזכיר ההגנה, רגיפקאסה, ומפקד חיל האוויר, כי המדיניות היא של "אפס הרוגים אזרחים" (זו מדיניות מחמירה יותר אף מעקרון המידתיות שמאפשר נזק אגבי של אזרחים במידה והערך הצבאי לפעולה גבוה): טרם ההפגזות ווידאו שאין אזרחים בקרבת מקום. לטענתם, לחיל הרגלים, לחיל האוויר ולחיל הים ניתנו פקודות מפורשות להימנע מפגיעה באזרחים. לשם כך מונו במסגרת הצבא, צוותים, אשר תפקידם היה לוודא את החומר שהתקבל מהמודיעין ולאשר שאכן המטרות מדויקות ושייפגעו רק מתקנים או לוחמים של ה-LTTE. כאשר זיהה חיל הרגלים ודיווח על אנשים חמושים, נשלחו מזל"טים לבדוק את השטח (ביום ובלילה), ונעשה שימוש בתצלומי אוויר ממוקדים ואזוריים על מנת להיות בטוחים שאכן מדובר במטרות של ה-LTTE, שאין אזרחים בקרבת מקום, ושלא מדובר באזורים מוגנים, כמו בתי-חולים, מסגדים כנסיות ובתי-ספר. רק כאשר ברור היה שאין טעות בזיהוי ניתנה הוראה, על-ידי מפקד חיל האוויר עצמו, להפציץ. גם בעת זו סוג הנשק, שבו נעשה שימוש, הותאם לסוג המטרה. בנוסף טענו בכירים בחיל האוויר, שבזמן אמת נעשה שוב שימוש במזל"טים, כדי שהמפקדים בחילות החי"ר, הטייסים והמפקדים הבכירים בחיל האוויר, האמונים על המבצע ואשר יושבים במטה, יוכלו לראות במקביל את

המטרות ולהורות שלא לפגוע באזרחים. לטענת מפקד חיל האוויר, בכמה מקרים ברור היה שמדובר במחנה אימונים של ה-LTTE, אך הוא עצמו נתן הוראה שלא להפציץ, מאחר שאזרחים שהו בקרבת מקום. כן טען, שכל הפצה כזו מצולמת לצורך בקרה (יאס 2014: 69-70; Security Council 2009b: 2; Sri Lanka Government 2011: 35-36, 51-53).

בנוסף טען רג'פקאסה, כי מעולם לא ירה הצבא לעבר "המרחבים הבטוחים" במכוון, אלא רק החזיר אש לעבר מקורות ירי. לדבריו, החיילים הסרי לנקים עשו נסיונות להתקרב לגבולות של ה"מרחבים הבטוחים" תוך סיכון עצמי, מאחר שכדי להימנע מסיכון אזרחים הם הורשו להשתמש רק בנשקם האישי. כך ארכה המשימה זמן רב מאוד והיו נפגעים רבים גם בקרב החיילים. על-פי נתונים של צבא סרי לנקה במהלך תקופה זו (בין מרץ למאי 2009), איבד הצבא 1,212 חיילים, ו-6,447 חיילים נפצעו. 10 חיילים נחשבים לנעדרים (Sri Lanka Government 2011: 69-70).

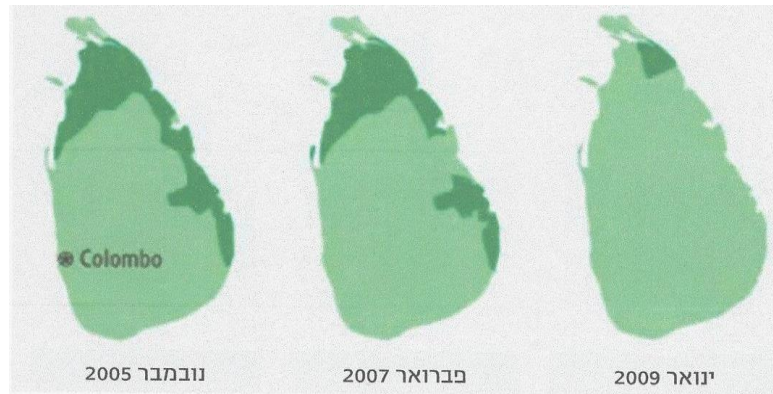
אזרח אשר התגורר בקילנציוצי אישר את הקושי להבחין בין לוחמים לאזרחים, מאחר שלדבריו השתמשו לוחמי ה-LTTE בבגדים של אזרחים כדי להיטמע ביניהם (Sri Lanka Government 2011: 54-56).

לטענת הממשלה הסרי לנקית, הקושי לערוך הבחנה בין לוחמים לאזרחים הלך וגדל ככל שהלחימה התקדמה, מאחר שהשטחים שנחשבו ל"מרחבים בטוחים" הלכו וקטנו בחלוף חודשי הלחימה האחרונים. נכון ל-21 לינואר, תחילת השלב המכריע של המלחמה, היו שטחים אלו בגודל 35.5 קמ"ר ובתוכם כ-303,000 אזרחים.¹⁸ במאי 2009 כבר היה מדובר על 100,000 איש, שנמצאים בשטח של כמה קמ"ר בודדים - דבר שהופך את המלחמה למסובכת יותר מבחינת ההבחנה בין לוחמי ה-LTTE לאזרחים¹⁹ (UN Security Council 2011, p.2; יאס 2014: 69-70; Sri Lanka Government 2011: 51-52).

על טענת קלינטון השיב הצבא הסרי לנקי בהביאו עדות של חייל לוועדת החקירה מטעם ממשלת סרי לנקה. לטענתו, החיילים לא ירו בחזרה לכיוון ה-LTTE, מאחר שהיו מוקפים באזרחים והאזור היה קטן מאוד. (Sri Lanka Government 2011: 53-54; The economist 2009; יאס 2014: 70; Jon 2011, 41)

מבחינה הומניטרית, טענה הממשלה, שבמהלך הקרב ועל מנת לסייע לאזרחים הנצורים היא אפשרה לנציגי הצלב האדום ולנציגיו של גוף המייצג את ערכי הכנסייה הקתולית (Catholic Charity Caritas) להיכנס לאזור הקרבות כדי לסייע לאזרחים הטאמילים הלכודים שם (Pallistar and Chamberlain 2009; Jon 2011: 41; Retnayaka 2009).

¹⁸ מדובר באזור של Mannar, Mullaittivu, Vavuniya ו-Kilinochchi.
¹⁹ ראו איור 3.1

איור 3.1 . כיבוש השטחים שבשליטת ה-LTTE ודחיקתם לעבר שטחים הולכים וקטנים

3.4 ניתוח המלחמה בראי הדוקטרינה

כעת תנותח ותידון מלחמת טאמיל אילאם ה-4 בראי "הדוקטרינה ללוחמה בטרור".²⁰

עיקרון ב.1: עקרון הכורח הצבאי

1. **תנאי המטרה: עמידה בתנאי.** במהלך המבצע ביצע הצבא תקיפות אוויריות כדי להחליש את ה-LTTE במטרה להשיג את המטרה שלשמה יצאו למבצע: שחרור מאות אלפי אזרחים סרי לנקים וטאמילים, שהוחזקו כבני ערובה בידי הארגון באזור צפון סרי לנקה.
2. **תנאי האפקטיביות היחסית: עמידה בתנאי.** כל פעולה (שאינה הפצה), כגון פעולות שבוצעו על-ידי חיל הרגלים, היוו סכנה גדולה יותר לחיילים, מאחר שההבחנה בין חייל לאזרח היתה מסובכת ומטושטשת ביותר. מעדויות שונות עלה שהלוחמים הסתתרו ונטמעו היטב בין האזרחים, ששימשו עבורם כמגן אנושי: הם הסתתרו במבנים ציבוריים, כגון בתי-ספר, מסגדים, בתי-חולים; השתמשו בבגדים של אזרחים כדי להיטמע בקלות רבה יותר ביניהם, ועוד. במקרים מסוימים הסתתרו לוחמים מתאבדים בין האזרחים ופוצצו עצמם ביניהם על-מנת לפגוע באזרחים ובחיילים.
3. **תנאי מזעור הנזק: עמידה בתנאי.** ממשלת סרי לנקה ניסתה למזער את הנזק הנגרם לאזרחים בשלושה אופנים: האחד, על-ידי יצירת שלושה "מרחבים בטוחים" באזור המבצע (צפון סרי לנקה), שבהם לא ניתן היה להסתייע בהפצצות אוויריות, אלא רק להילחם קרקעית. הצבא השליך כרוזים מהאוויר ושידר הודעות ברדיו על מנת ליידע את

²⁰ במקרה של סרי לנקה תנותחנה פעולות גורפות שבוצעו, מאחר שאין בנמצא חומר על פעולות נקודתיות (בשונה ממקרי המבחן הבאים שיידונו).

האזרחים על "מרחבים" אלו. השני, לטענת בכירים בצבא הסרי לנקי היה חיל הרגלים חיל החלוץ. כאשר זיהה חמושים, נשלחו מזלטי"ם לבדוק את השטח, וכן נעשה שימוש בתצלומי אוויר כדי להיות בטוחים שאכן אין טעות בזיהוי; שאין אזרחים בקרבת מקום; ושלא מדובר מקומות מוגנים כמו בתי-חולים, מסגדים, כנסיות ובתי-ספר. רק אז ניתנה הוראה על-ידי מפקד חיל האוויר להפגז. השלישי, סוג הנשק בו נעשה שימוש הותאם לסוג המטרה.

4. **תנאי המידתיות: חוסר בהירות לגבי תנאי זה.** יש גרסאות סותרות של צבא סרי לנקה אל מול לוחמי ה-LTTE ומועצת זכויות האדם של האו"ם, ועל-כן קשה לשפוט תנאי זה. אין עוררין על כך שהאזרחים סבלו סבל קשה כתוצאה מהפגזות צבא סרי לנקה. הצבא הפגז מקומות, שבהם שהו אזרחים סרי לנקים ששימשו כמגינים אנושיים. הצבא אף הואשם על-ידי מועצת זכויות האדם של האו"ם שעשה שימוש בנשק כבד וללא הבחנה כלפי אזורים המוגדרים "מרחבים בטוחים", שם שהו הרבה מאוד אזרחים, וכתוצאה מכך מתו מאות אזרחים כל יום. מאידך ראה צבא סרי לנקה את ההפגזות כבעלות ערך צבאי גבוה, מאחר והן סייעו ביותר להחלשת הארגון, דבר שיכול היה להביא להבסתו המלאה, וכך מבחינתם היתה התרומה של ההפצצות רבה גם כאשר ונגרם נזק אגבי לרכוש ולנפש. לדבריו של שגריר סרי לנקה לאו"ם, ירה הצבא בלוחמי ה-LTTE גם כשעמדו בסמוך לאזרחים, מאחר שלטענתו כשאזרח משמש כמגן אנושי, הוא מאבד את חסינותו (ראיון עם שגריר סרי לנקה לאו"ם 11.10.2012). מאחר שעקרון הכורח הצבאי לא מביא בחשבון רק את מה שדרוש לעשות על מנת "לקדם את הניצחון" הערך הצבאי, אלא מביא בחשבון גם את הצד הנפגע (הנזק האגבי), יש, לדעתי, בעיה מוסרית עם העמידה בתנאי המידתיות, מאחר שכתוצאה מהפגזות הצבא נפגעו אזרחים רבים מדי.

5. **תנאי ההגינות (או האוניברסליות): עמידה בתנאי.** ניתן לבצע פעולה של תקיפות אווירית בכל המצבים המקבילים.

עיקרון ב.2 עקרון ההבחנה

(ג) **חזקת המעורבות בטרור: חוסר בהירות לגבי התנאי.** אמנם במקרה שלפנינו לא מנותחות פעולות ספציפיות שבוצעו, ואשר לגבי כל אחת מהן ניתן להחליט אם יש עמידה בעקרון החזקה או לאו, אך מחומרים עולה כי הלוחמים הטאמילים היו מסורים לארגון ולמטרתו, ועל-כן סביר להניח שהיו מעורבים במישרין בפעילות טרור במשך תקופה ארוכה.

(ג.2) תקפות החזקה: אי-עמידה בתנאי. אין עדויות שנעשו צעדים כלשהם על מנת לחפש ראיות, שיוציאו בני אדם החשודים כלוחמים טאמילים מחזקת המעורבות בטרור.

(ג.3) מגבלות החזקה: אי-עמידה בתנאי. על מנת להכחיד את ה-LTTE רוב הפעולות, שנקט צבא סרי לנקה נגד לוחמי הארגון (וסביר להניח שגם נגד העומדים בתנאי החזקה), בוצעו בסביבה צפופה ביותר, והסיכוי לפגוע בבני אדם שאינם מעורבים במישרין בטרור – היה גבוה.

עיקרון ב.3: עקרון המידתיות הצבאית

מרכיבי התועלת הצבאית

(1.ו) מידת הסכנה הצפויה מפעולות הטרור שעל הפרק. ארגון ה-LTTE הוא ארגון ברוטלי. הוא לא היסס לפגוע באזרחים, כולל נשים וילדים, ואפילו כשמדובר היה באזרחים טאמילים אשר הוא ראה עצמו כמייצגם. מידת הסכנה הצפויה לאזרחים ששימשו כבני ערובה היתה רבה, שכן הלוחמים השתמשו בהם כמגינים אנושיים על מנת שלא להיפגע. הם גם לא היססו להרוג את אותם אזרחים שניסו לברוח בבחינת עדיף אדם מת מאדם חופשי.

(2.ו) מידת מעורבותו של אדם מסוים בפעולות הטרור בהתאם לעקרון ההבחנה (ב.2). מעדויות אנשי צבא עולה כי החיילים ביצעו ירי כלפי חמושים, וכן החזירו אש לעבר מקורות ירי. בהתאם לעקרון ההבחנה (ב.2), המופיע בדוקטרינה, ניתן אפוא להתייחס למעורבות האנשים, שבהם תוכננו ההתקפות האוויריות לפגוע, כמעורבות ישירה בטרור. מהחומרים הנתונים לא ברור מהי מידתיות הסכנה הנשקפת מאותם מעורבים, אך מהתמונה העולה נראה כי עיקר ההתקפות כווננו נגד חמושים ונגד אנשים המלווים ומסייעים להתחמשות בזמן נתון, דהיינו: אותם אנשים, אשר מופיעים בדוקטרינה בסעיפים (ב.1) ועד (ב.5), קרי בני אדם הנשקפת מהם סכנה מיידית; בני אדם הנותנים סיוע מיידית לבני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית; בני אדם המבצעים את השיגור של בני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית; בני אדם המכניסים את האמל"ח וכן בני אדם המספקים אמצעים חיוניים לשם הכנת הפיגוע.

(3.ו) רמת המיידיות של הסכנה הנשקפת מפעולות הטרור המבוצעות על-ידי אדם, המעורב במישרין בפעולת הטרור, על ביצוען והמשכן גם בטווח המתמשך. התמונה העולה היא של התקפות אוויריות, שכווננו בעיקר כלפי מקורות ירי. ניתן להניח בסבירות גבוהה ביותר, כי אותם לוחמים שירו לא היו מהססים לירות גם בטווח העתידי בחיילים או באזרחים.

(6.ו) מידת הקושי ליירט אדם המעורב במישרין בפעולות הטרור. במהלך המבצע קשה היה ליירט באופן מדויק אדם ספציפי, שכן סביבת הלחימה היתה מעורבת, צפופה, של לוחמים מאומנים ואזרחים - דבר שהביא לקושי בהבחנה בין שתי הקבוצות. נתונים נוספים עשו קושי זה לבולט

ולמורכב יותר: מקומות מסוימים שאליהם נסוגו לוחמי ה-LTTE, לוקחים עמם אזרחים כבני ערובה, היו בחלקם צפופים וצרים מאוד, כמו בעת הנסיגה שלהם לעבר ולאמוליבאיקאל (Vellamullivaikkal), כך היו הלוחמים והאזרחים לכודים בתוך רצועה צרה שאורכה 12 ק"מ בלבד. בנוסף, גם השטחים שנחשבו "מרחבים בטוחים" הלכו וקטנו עם חלוף חודשי הלחימה האחרונים. בסוף המלחמה (מאי 2009) היו 100,000 איש בשטח של קילומטרים מרובעים בודדים.

סכנת הפגיעה בסביבה האנושית

(1.ז) מידת הסכנה הצפויה מהפעולה הצבאית או הפעילות הצבאית לבני האדם, שאינם מעורבים בטרור או שמעורבים רק בעקיפין. לדברי בכירים בצבא ובממשלה, ערך צבא סרי לנקה ניסיון לנקוט מדיניות של "אפס הרוגים אזרחים" בנסותו לאבחן במדויק מיהם החמושים ולוודא שאין אזרחים בקרבתם. לטענת מפקד חיל האוויר, בכמה מקרים שבהם ברור היה שמדובר במחנה אימונים של ה-LTTE, הוא עצמו נתן הוראה שלא להפציץ אותם, מאחר שיש אזרחים בסמיכות. עם זאת, מאחר שהמבצע נערך באזורים צפופים, שבהם שהו לוחמים ואזרחים, היתה מידת הסכנה שנשקפה לאזרחים גבוהה ביותר.

(1.ח) נסיבות התועלת הצבאית הוודאית: עמידה בתנאי. הערך של פרמטר (1.ו) – מידת הסכנה הנשקפת לאזרחים מפעולות הטרור של הארגון - היא גבוהה. על-כן, על-פי הקריטריון זה (1.ח), יוצר נתון זה כורח צבאי לפעולה מיידית גם אם ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה האנושית גבוה במידה דומה.

(2.ח) נסיבות התועלת הצבאית המסתברת: ככל שערך הפרמטר של התועלת הצבאית הוא בהסתברות נמוכה יותר, כך ראוי לתת משקל רב יותר לסכנת הפגיעה בסביבה האנושית. סעיף זה מיותר בקונסטלציה הנוכחית, שכן כאמור ערך הפרמטר של התועלת הצבאית הוא גבוה.

(3.ח) נסיבות של דחייה: בסעיף נכתב מתי נדרשת דחייה של הפעולה, אך במקרה שלפנינו לא זה המצב.

(4.ח) נסיבות של פיתוח: כאשר פרמטר סכנת הפגיעה בסביבה האנושית הוא גבוה, יש צורך לפתוח סוגים חדשים של שיטות או אמצעי לחימה. אי-עמידה בתנאי. במקרה שלפנינו יש סכנת פגיעה גבוהה באזרחים – אף-על-פי שבצבא סרי לנקה טענו שסוג הנשק שבו נעשה שימוש הותאם לסוג המטרה. מספר האזרחים שיכולים להיהרג כתוצאה מההתקפה דורש לבדוק אם יש אמצעי לחימה מתקדמים עוד יותר שבהם ניתן לעשות שימוש. פעולת סיכול ממוקד, למשל, תוך שימוש באמצעי לחימה מתקדמים, יכולה לעיתים להקטין את הפגיעה בסביבה האנושית (אם אנו שמים בצד את הדילמה המוסרית הכרוכה בשימוש בכלי זה). אך צבא סרי לנקה, אף ששאף לעשות שימוש

בסיכול ממוקד, לא יכול היה, מאחר שאינו גוף בעל יכולות טכנולוגיות גבוהות מספיק (ראיון עם שגריר סרי לנקה לאו"ם 11.10.2012).

עיקרון ב.4: עקרון ההסתברויות הנמוכות

(ס.2) מודיעין לא וודאי: כאשר יש מודיעין לא וודאי אזי הסכנה הצפויה מהטעות של התעלמות מהאיום תקבע את סף ההסתברות שממנו ומעלה צריך להתייחס אל האיום כאל וודאי. צבא סרי לנקה וממשלתה טענו, שחיל המודיעין היה מעורב באופן קבוע בקביעה הוודאית אם אדם מסוים הוא יעד מותר לפגיעה, או לא. בנוסף, נעשה שימוש בצוותים שמונו במסגרת הצבא, ושתפקידם היה לעבור שנית על החומר שהתקבל מהמודיעין ולאשר שאכן המטרות מדויקות, ושייפגעו רק מתקנים או לוחמים של ה-LTTE. עם זאת נראה, כי בוצעו התקפות אוויריות לעבר אזרחים (כמו מגינים אנושיים) ומטרות אזרחיות, כמו בית-חולים, בית-ספר. על-כן, לדעתי, לא ניתן ליישם את הפרמטר הזה במקרה שלפנינו.

(ס.3) התרחיש הפחות גרוע (המקסי-מין). כאשר יש מודיעין של הסתברויות נמוכות, או כשלא ניתן לקבוע הסתברויות של איום או פגיעה, ייערכו השיקולים בהתאם לעקרון התרחיש הפחות גרוע (המקסי-מין). מהמקרה שלפנינו ומהחומרים הנתונים בידי לא ניתן להסיק כי נבחנו כמה חלופות לגבי כל פעולה, אך ניתן להסיק כי התקפות אוויריות היוו את מהלך הפעולה, שהועדף על-ידי צבא סרי לנקה, כיוון שתוצאותיו היו יעילות יותר. דרך פעולה שונה, שלדברי מזכיר ההגנה פעלו בה (אך במשך חודשיים בלבד), היתה לתת לחיילים בחייל הרגלים להתקרב לגבולות של "המרחבים הבטוחים" כדי לסייע לאזרחים לעבור לגבולות שבשליטת ממשלת סרי לנקה. זה נעשה מן הקרקע על מנת להימנע מסיכון אזרחים - אפילו שמדובר היה על סיכון חיי החיילים. פעולה זו לכן, ארכה זמן רב וחיילים רבים נהרגו או נפצעו (1,212 חיילים נהרגו ו-6,447 חיילים נפצעו). העובדה, שפעלו בדרך זו חודשיים בלבד, מעידה שהיא לא היתה החלופה המועדפת. מדוח של האו"ם עולה, כי רוב הנפגעים האזרחים במהלך המבצע נפגעו כתוצאה מהפגזות הצבא על מתקנים אזרחיים, שלטענת האו"ם היה מקומם היה ידוע לצבא - אבל הצבא טען שההפצצות בוצעו נגד מקורות ירי. אמרות כגון זכותם של חיילים לנסות ולהישאר בחיים; אם יורים על חייל, ואפילו מתוך מתקן אזרחי, הוא רשאי לירות בחזרה, גם אם יסכן חיי אזרחים - מעידות על הפעולה המועדפת על הצבא.

עיקרון ב.5: עקרון השיקולים של טווחי הזמן

קיים קושי לנתח פרמטר זה, מאחר שפעולות רבות שתכנן צבא סרי לנקה ונסיונו למנוע סכנה הנשקפת לאזרחים - בין אם פעולות אקטיביות כמו הפצצות (שתוכננו למנוע סכנות הנשקפות

בטווח הזמן הקרוב), ובין אם פעולות פסיביות, כמו הפסקת אש לרגל מאורע (שנועדו גם להשפיע על דעת הקהל הבינלאומית) – שינו את הצביון שלהן, ולפיכך קשה היה לתכנן את ההשלכות שלהן בשל הברוטליות של ה-LTTE ונסיונו לפגוע באזרחים (כולל האזרחים הטאמילים). למשל, בעת הפצצה לוחמי ה-LTTE החלו לברוח גוררים אחריהם את האזרחים על מנת שישמשו כמגינים אנושיים. הם גם נטעמו בתוך קבוצות של אזרחים, שעשו דרכם אל השטחים שבשליטת הממשלה, ואף פוצצו עצמם בתוך ריכוזי אוכלוסייה אלו.

עיקרון ב.6: עקרון ההבנה המקצועית

הדרג המדיני הודיע לדרג הצבאי שיש להבחין באופן ברור בין הטרוריסטים של ה-LTTE לבין אזרחים טאמילים. על-כן הודגש שהמבצע יהיה הומניטרי, לצורך ההפרדה בין הלוחמים לאזרחים ניסה צבא סרי לנקה לאפשר פינוי של אזרחים מהשטחים שתחת שליטת ה-LTTE. אחד הדברים שנעשו לצורך כך הוא שינוי שיטת הלוחמה: כעת ניסו לדחוק את ה-LTTE לעבר הגיונגלים, כדי שלא יצטרכו להילחם נגדם במקום שמאוכלס באזרחים. אנשי הצבא תיווכו את שינוי שיטת הלוחמה גם לדרג המדיני, מאחר שרצו שלכל המעורבים בלחימה יהיו אותן ראייה והבנה של המצב (ראיון עם שגריר סרי לנקה לאו"ם 11.10.2012).

עיקרון ג.1: עקרון האזהרה המתמדת

עמידה בתנאי. מניתוח מהלכי המלחמה ומתוך התשובות שניתנו על-ידי גורמים שונים, מדיניים וצבאיים, בסרי לנקה להאשמות שהופנו כלפיהם על אי-עמידה בעקרון ההבחנה, נראה אמנם כי טרם התקיפות שבוצעו לא ניתנה אזהרה כלשהי לאוכלוסייה המקומית, אך עם זאת, ניתן לערוך שיקולים מידתיים ולבחון האם אזהרה טרם ביצוע פעולה בעלת ערך צבאי גבוה, עלולה לסכן אותה. במידה וכן - ניתן שלא לתת אזהרה מראש ולהסתכן בנזק אגבי שיגרם. במקרה שלפנינו, בו לקחו נמרים טאמילים אזרחים כבני ערובה פעמים רבות וכן הסתתרו בקרב אזרחים, כדי לפגוע בכמה שיותר אזרחים וחיילים, מעידה על כך שאם הייתה ניתנת אזהרה מוקדמת, הנזק יכול היה להיות גדול עוד יותר.

עיקרון ג.2: עיקרון הפיצוי

אי עמידה בתנאי. מניחות פעולות המלחמה לא עולה כי נעשה ניסיון למזער את הנזק העלול להיגרם לרכוש, גם לא נעשתה פעילות הבהרה מאומצת כלפי האזרחים ששהו בסביבת הנמרים הטאמילים לגבי אופי הפעולה והנזק לרכוש. גם לאחר המלחמה לא מדווח שאותם אנשים שניזוקו פוצו.

עיקרון ג.3: עקרון ההרתעה המבצעית

(צ.1) מטרה ומדדים. הרתעה מבצעית נועדה למנוע פעולות טרור בעתיד. עמידה בתנאי. צבא סרי לנקה שאף להרתיע את לוחמי ה-LTTE מביצוע תקיפות נגד אזרחים ונגד הצבא. בדרך-כלל הגיע המסר ההרתעתי לאחר תקיפה מצד ה-LTTE בצורה של התקפות אוויריות שביצע הצבא. התקפות אוויריות בוצעו גם כשמדובר היה על ירי מנשק קל מצד ה-LTTE. לדוגמה: באפריל 2009 הכריז צבא סרי לנקה על הפסקת אש בשל ראש השנה הסרי לנקי שחל אז, ותכנן לקלוט אזרחים שיברחו מכיוון "המרחבים הבטוחים" לעבר השטחים שבשליטת הממשלה. ביציאה מהמרחבים הללו נטמעו בין האזרחים גם לוחמי LTTE, והם החלו לירות לכל עבר. ניתן להניח שאילו היתה מטרת הצבא לגרום ללוחמים להניח את נשקם, הם היו יורים בחזרה מהיבשה בלבד, אך לא כך היה הדבר: הירי בוצע גם מהיבשה וגם מהאוויר ומהים, ומכך עולה שאחת המטרות היתה הרתעה (מטרה נוספת היתה הגנה עצמית). דהיינו המסר שרצו להעביר היה: ירי ייענה בהפצצות קשות יותר.

(צ.2) היבט מוסבר. אי עמידה בתנאי. היבט ההרתעה של פעולה צבאית צריך להיות מובהר לאחר מעשה. פרמטר זה לא מתקיים במקרה של מבצע "וואני".

(צ.3) סכנת הפגיעה בסביבה אנושית. אי עמידה בתנאי. בעת ביצוע פעולה צבאית, שמטרתה מניעה והרתעה של בני אדם מביצוע פעולות טרור עתידיות, מוצדקת כל פגיעה בבני אדם רק על-סמך שיקולי כורח צבאי של פעולת המניעה - ולא על סמך היבט ההרתעה: כפי שניתן היה לראות, הפעולות שננקטו במבצע "וואני" כללו הפצצות נרחבות, שבוודאות גבוהה ניתן היה להניח שייפגעו כתוצאה מהן גם אזרחים. למשל, ירי לעבר ריכוזי אוכלוסייה אזרחית בטענה שפעמים רבות מסתתרים ביניהם לוחמים מתאבדים. הרצון היה להרתיע את אותם לוחמים, אך מאחר שלא היה ידוע מראש אם קיימים או לא מחבלים מתאבדים ביניהם, לא בכל המקרים מדובר היה בצעד של מניעה. גם הירי הכבד מהאוויר, הים והיבשה לעבר "המרחבים הבטוחים", שתואר בסעיף צ.1, נעשה לשם הרתעה, מאחר שהצבא לא הסתפק בירי מניעתי בלבד. דהיינו, הפעולות שננקטו על-ידי צבא סרי לנקה לא עמדו בסטנדרט המוסרי שבבסיס פרמטר זה.

3.5 סיכום

לאחר המלחמה טען שגריר סרי לנקה לאו"ם, שחשוב מאוד היה לממשלת סרי לנקה להבטיח את שלומם ובטחונם של אזרחי המדינה מהצפון ועד הדרום. דהיינו, בעקבות השתלטות ה-LTTE על שטחים במדינה הבינה כעת הממשלה את החשיבות שבשליטה בטחונית מלאה על המדינה. כעת ברצונה לבנות מחדש את האומה הסרי לנקית, תוך חיזוק וביסוס של המדינה (מבחינת בטחון, תיירות, השקעות, תשתיות ועוד בסקטור הפרטי והציבורי), כדי שסרי לנקה תוכל להצטרף שוב למדינות העולם כמדינה עצמאית וחזקה (Kohonna 2012: 19).

מניתוח מקרה המבחן עולות שלוש תובנות חשובות:

1. ניתן לראות שצבא של מדינה דמוקרטית יכול לפעול גם בשיטות של גרילה: צבא סרי לנקה שלח יחידות קטנות של חיילים מאומנים לעבר האזורים שבשליטת ה-LTTE על-מנת שיתקפו את המנהיגים, יאספו מודיעין חיוני ויסייעו בהשמדת הארגון (למשל בעת הלחימה במזרח סרי לנקה בשלב הראשון של המלחמה). באופן זה היו היחידות ניידות ובעלות יכולת שרידות גבוהה יותר. לטענת שגריר סרי לנקה לאו"ם, לאופן זה של לחימה היתה השפעה מכרעת על לוחמי ה-LTTE ומפקדיו מאחר שהמפקדים היו חייבים לחפש מחסה באזורים מרוחקים מהחזית. כך נשארו הלוחמים ללא פיקוד ואזורים שלמים נכבשו מהר יותר מידי ה-LTTE על-ידי הצבא, וכוחות הטאמילים הובסו באופן יעיל יותר ומהיר יותר (Kohonna 2012: 13). אחת השאלות החשובות, שאנו יכולים לשאול בעקבות סוג זה של לחימה, היא: האם ניתן לבצע מלחמת גרילה צודקת? ראוי לתת על כך את הדעת במחקר עתידי.

2. כשר וידלין כאמור מעמידים את השמירה על חיי החיילים לפני השמירה על חיי האזרחים, בניגוד אליהם טוען וולצר שחיי אזרחים קודמים לחיי החיילים. מהניתוח עולה שהגישה של כשר וידלין היא המאפיינת מלחמה זו, אף-על-פי שממשלת סרי לנקה טוענת שסיכנה את חיי חייליה כדי להמנע מפגיעה באזרחים – אחת הדוגמאות שניתנו לכך היא הנסיונות של החיילים להתקרב לגבולות של "המרחבים הבטוחים" תוך שהורשו להשתמש רק בנשקם האישי. דבר שהביא לכך שהמשימה ארכה זמן רב מאוד ולכך שהיו נפגעים רבים בקרב החיילים. מהניתוח עולה שאחת הסיבות העיקריות בשלן הוצבו חיי החיילים לפני חיי האזרחים, היא הנסיונות של לוחמי ה-LTTE להיטמע בתוך האוכלוסייה האזרחית על מנת לפגוע בחיילים סרי-לנקים. על-כן לאלו לא נותרה ברירה אלא לפגוע באזרחים כדי להתגונן. למשל בעת יציאה מהבונקר הניפו האזרחים דגל לבן והחלו להתקרב אל החיילים

אשר עצרו אותם וירו ירי אזהרה באוויר, מחשש שבין האזרחים יסתתרו טרוריסטים מתאבדים. ואכן מספר לוחמי LTTE פוצצו עצמם כתוך הקבוצה של האזרחים. בתגובה לכך האזרחים מיהרו להסתתר בבונקר והחיילים ירו לעברו והשליכו לתוכם רימונים במשך לילה שלם. במקרה נוסף הכריז צבא סרי לנקה על הפסקת אש בשל ראש השנה הסרי לנקי ותכנן לקלוט אזרחים, הבורחים מ"המרחבים הבטוחים" לעבר השטחים שבשליטתם. אך אל האזרחים הצטרפו גם לוחמי LTTE, שהחלו לירות לכיוון הלוחמים והביאו לכך שצבא סרי לנקה החל לירות בחזרה מהאוויר, מהים ומהיבשה לעברם ופגע גם באזרחים.

3. מהניתוח עולה שממשלתה וצבאה של סרי לנקה ניסו להגן חייהם ושלומם של כל האזרחים (המשתייכים לכל הקבוצות האתניות) במהלך הלחימה. עם זאת לא עשתה הממשלה כל שביכולתה כדי לדבוק בעקרונות העומדים בבסיס המשפט הבינלאומי (ותורת המלחמה הצודקת) - עקרונות ההבחנה והמידתיות (נעשתה פגיעה במגינים אנושיים, בוצע ירי לעבר מתקנים אזרחיים כמו בתי-חולים, ירי לעבר מרחבים בטוחים ועוד). ואכן, בהתבסס על כך שסרי לנקה היא המדינה היחידה, שהצליחה להכחיד באופן מלא ארגון טרור, אך לשם כך נאלצה לנקוט פעולות שלא תמיד עלו בקנה אחד עם עקרונות המוסר, מובילה לכך שהתשובה לשאלה שנשאלה בהתחלת הפרק - האם יש דרך להכחיד לחלוטין ארגון טרור וגרילה תוך שמירה על עקרונות המוסר? - היא שקיים קושי עצום למדינה להיות אפקטיבית מבחינה צבאית - ובה בעת לשמר את הצביון המוסרי שלה.

פרק 4. מקרה מבחן: ישראל מול חמאס מבצע "עופרת יצוקה" (2006)

מקרה המבחן שלפנינו מתאר מלחמה בין מדינה דמוקרטית - ישראל, לבין ארגון טרור וגרילה (חמאס). מארגון א-מדינתי הוא הפך לארגון בעל ממד מדיני, כאשר התמודד בבחירות לרשות הפלסטינית בשנת 2006, שבהן זכה לניצחון גדול ואף הרכיב ממשלה בראשותו. בשנת 2007 ביצע הפיכה צבאית נגד ארגון הפת"ח, ומאז החל לשלוט דה-פקטו על רצועת עזה, שמהווה מעין ישות פוליטית. החמאס מעניק לאוכלוסייה הפלסטינית ברצועת עזה שירותים חברתיים נרחבים, במקביל להתפתחות הזרוע הצבאית שלו (גדודי עז-א-דין אל-קסאם).

הארגון יושב ב"חצר האחורית" של מדינת ישראל ומאיים תדיר על אזרחיה, על מנת להשיג את מטרתו - הקמת מדינה אסלאמית פלסטינית במקומה של ישראל.

4.1 רקע

מדינת ישראל נחשבת לדמוקרטיה פרלמנטרית ושוכנת במזרח התיכון. אוכלוסייתה מונה (נכון לספטמבר 2015) כ-8,419,000 תושבים. היא מורכבת מיהודים, שמהווים למעלה מ-75 אחוז מהאוכלוסייה; ערבים שמהווים 20%; וממיעוטים נוספים, כמו דרוזים וצ'רקסים (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2015). באזור ההר המרכזי שבין ישראל לירדן נמצאים הרי יהודה ושומרון' המכונים גם "הגדה המערבית", והם בשליטה משולבת של ישראל והרשות הפלסטינית' ומעמדם הסופי טרם הוכרע. לחוף הים התיכון, בין ישראל למצרים, נמצאת רצועת עזה, הנמצאת בשליטת חמאס. רצועת עזה משתרעת על שטח קטן - כ-360 קמ"ר. אורכה 42 ק"מ, ורוחבה של רוב הרצועה הוא 6 ק"מ (רוחבה במקום הרחב ביותר הוא 12 ק"מ). רצועת עזה והגדה המערבית נכבשו על-ידי ישראל, על האוכלוסייה הפלסטינית שהתגוררה שם, במהלך מלחמת ששת הימים (1967). ברצועת עזה אין משאבים טבעיים ומים, ועל-כן נסמכים התושבים על מדינת ישראל בהיבטים של מים, מזון, חשמל ועוד (הראל 2012 : 17).

עד שנת 1981 שרר בשטחים אלו "משטר צבאי" שהשליטה ישראל. דהיינו ישראל היתה בעלת השליטה האפקטיבית שם ונאלצה לדאוג לרווחת התושבים.

בשנת 1976 נוסדה תנועת החמאס על-ידי השייח' אחמד יאסין והחלה לפעול ברצועת עזה. מטרתה המוצהרת היתה להשליט את האידיאולוגיה האסלאמית של "האחים המוסלמים" במצרים, על מנת להקים מדינה אסלאמית פלסטינית במקומה של ישראל (Gordon 2012:26).

התחלת ההסלמה. המתח בין ישראל לפלסטינים החל להחריף לאחר הבחירות בישראל בשנת 1977, כאשר עלתה מפלגת "הליכוד" לשלטון והחלה לבנות באופן אינטנסיבי יותר באזורים הכבושים.

ב-1987 פרצה אינתיפאדה (האינתיפאדה הראשונה), והיא נמשכה עד שנת 1993.

צעדים מדיניים

בין 1992 לאוגוסט 1993 קוימו מגעים חשאיים באוסלו בין נציגים מישראל לבין גורמי הנהגה רשמיים מטעם אש"ף (הארגון לשחרור פלסטין), שבראשו עמד יאסר ערפאת, על הסדר קבע לפתרון הסכסוך, דהיינו הקמת מדינה פלסטינית שתשכון לצד מדינת ישראל.

במאי 1993 הוחלט על הפיכת ערוץ השיחות החשאיות לערוץ משא ומתן רשמי ולא פומבי. במהלך המשא ומתן דנו בנושאים העומדים בבסיס הסכסוך הישראלי-פלסטיני, כגון גבולות המדינה, שאלת הפליטים, ירושלים, התנחלויות והסדרי בטחון. ב-13 לספטמבר 1993 נחתמה הצהרת העקרונות על הסכם אוסלו בבית הלבן במעמד מנהיגי הצדדים, לאחר שישראל ואש"ף החליפו ביניהם לראשונה מכתבי הכרה הדדיים. ההסכם הביא להכרה הדדית בזכויות הפוליטיות הלגיטימיות של שני העמים להגדרה עצמית, ונקבעו בו ההסדרים לנסיגה ישראלית מהשטחים והקמת ממשל עצמי פלסטיני – הרשות הפלסטינית - שיהיה בעל סמכויות חקיקה, שיפוט ושיטור. אמנם הסכם אוסלו הביא לסיום האינתיפאדה, אך עם זאת לא הוגדר במסגרתו יעד מוסכם לסיום התהליך, ולא התפתח משא ומתן לשלום, כפי שקיוו המנהיגים שיתפתח כאשר חתמו עליו. (קרש 2003: 6; מכון ראות 2004; Human Rights Council 2009:47; b; לביא 2014: 4). כחלק מהסכם אוסלו כוננה ב-1994 הרשות הפלסטינית, כדי שתשלוט על האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית (יהודה ושומרון) ורצועת עזה. בהתאם לכך הועברו אליה הסמכויות של שירותים אזרחיים, כגון מערכות הבריאות, החינוך והכלכלה, וכן כמו גם סמכויות שיטור בערים הפלסטיניות את רוב המשרות ברשות הפלסטינית תפסו אנשי אש"ף, וליו"ר הרשות מונה ערפאת. בשנת 1995 נחתם הסכם אוסלו ב', שהגדיר את הצעדים שעל ישראל ועל הרשות הפלסטינית לנקוט על מנת ליצור מדינה פלסטינית.

אף-על-פי שבהסכם נדרש מאש"ף לפרק מנשקה את תנועת החמאס, שלא תמכה בהסכם, ואת ארגון הג'יהאד האסלאמי (גם הוא ארגון טרור), החליט ערפאת שלא לעשות זאת. הוא אף הקים כוח משטרה פלסטיני גדול יותר ממה שהותר בהסכם, ושיקם את מנגנון הטרור של אש"ף בחסות התנזים (הזרוע הצבאית של הפת"ח). (Human Rights Council 2009:48; קרש 2003: 6; בשי, פלדמן 2011: 30). ביטוי לכוונותיו האמיתיות של ערפאת ניתן לראות בדברים שאמר ב-30 בינואר 1996 בפגישה עם קבוצת דיפלומטים ערבים: "נעשה את חייהם של היהודים בלתי נסבלים באמצעות לוחמה פסיכולוגית והתפוצצות אוכלוסייה. יהודים לא ירצו לחיות בין הערבים... הם יוותרו על בתיהם ויהגרו לארצות הברית. אנו הפלסטינים נשתלט על הכול, כולל כל ירושלים..." (קרש 2003: 7).

בעקבות הסכם אוסלו, ובכדי לטרפד אותו, החל בתחילת שנת 1996 גל של פיגועי התאבדות - בעיקר מצד החמאס - בתוך שטחה של ישראל. (ארליך 2011: 54).

בשנת 2000 כונסה פסגת קמפ דייוויד, כדי לדון בנושאים, כגון חלוקת ירושלים והריבונות על הר הבית. בפסגה השתתפו שלוש משלחות: ישראלית, בראשות ראש הממשלה ברק; פלסטינית, בראשות יו"ר אש"ף ערפאת; ואמריקאית, בראשות הנשיא קלינטון. הפסגה הסתיימה ללא הסכם.

המשך ההסלמה

בשנת 2000 פרצה עקב הכישלון להגיע להסכם שלום האינתיפאדה השנייה (אינתיפאדת אל-אקצא), והיא נמשכה חמש שנים. לדברי עימאד לפוג'י, אז שר התקשורת של הרשות הפלסטינית, ערפאת שתכנן לפתוח בעימות נרחב מול ישראל כבר לאחר החזרה מקמפ דייוויד, ראה בעלייה של ראש ממשלת ישראל דאז, אריאל שרון, להר הבית, אירוע שיכול להוות "טריגר" לפרוץ המאורעות האלימים. במהלך שנות האינתיפאדה ביצעו ארגוני טרור, ובראשם החמאס, פיגועים רבים נגד אוכלוסייה ישראלית, כולל מחבלים מתאבדים באוטובוסים ובמקומות הומים. בחודש מרץ 2002 לבדו מתו יותר ממאה אזרחים ישראלים בסדרה של פיגועים. ב-2001 החל להתבצע ירי רקטות מכיוון הרצועה לעבר ישראל

(Gordon 2012:27; מכון ראות 2004a; ארליך 2011: 54; דחוח-הלוי 2013). במהלך חמש שנות האינתיפאדה נהרגו 1,060 ישראלים וכ-6,089 ישראלים נפצעו. האינתיפאדה העלתה את יוקרתו של החמאס על שהצליח, מחד, להוביל את המאבק מול ישראל, ומאידך לא חלו פגיעות ממשיות בתשתיות האזרחיות של הארגון (משעל 2006: IV).

צעדים מדיניים

בדצמבר 2003, במהלך האינתיפאדה השנייה, הודיע ראש ממשלת ישראל, אריק שרון, על התנתקות חד-צדדית מרצועת עזה, כדי שהרצועה תהפוך לישות עצמאית ותחדל מלהיות שטח כבוש. המטרה היתה להביא לשקט ובטחון באזור. ב-6 ביוני 2004 הצביע הקבינט הישראלי הצביע בעד הצעד, וההליך עצמו בוצע ב-23 באוגוסט 2005, לאחר מבצע "חומת מגן" ודעיכת האינתיפאדה, ולאחר מות ערפאת ועליית אבו-מאזן, מחליפו, לשלטון (ארליך 2011: 55).

עד היום, יותר מעשור לאחר ההתנתקות, יש טענות משפטיות ומדיניות על כך שישראל לא נסוגה לחלוטין משטח הרצועה, כיוון שהיא שולטת על מעבריה, שמייה ומימיה. וכן על החשמל, על מי השתייה, על מערכת הטלפונים, על מרשם האוכלוסין ועל כניסה של סחורות ואנשים לרצועה ויציאה ממנה. היא אחראית אפוא על גורל האוכלוסייה הפלסטינית שם. ישראל שוללת טענה זו מכל וכל (ארליך 2011: 62).

החמאס ניסה לזקוף לזכותו את הנסיגה, וכך לכבוש את לבבות האזרחים הפלסטינים ולהציג "אלטרנטיבה שלטונית חדשה". כך מנסה החמאס להראות לציבור שלא סבל לחינם במהלך חמש השנים שקדמו להתנתקות, שכן הביא להישגים מדיניים, שהרשות הפלסטינית לא הצליחה להביא באמצעות משא ומתן מדיני (לוי 2005: 19).

השליטה האפקטיבית ברצועת עזה

לאחר הנסיגה גדל המשקל הפוליטי של החמאס ברחוב הפלסטיני עד כדי כך, שב-25 בינואר 2006 זכה הארגון לניצחון בבחירות ברשות הפלסטינית, שעד אז נשלטה על-ידי פת"ח. החמאס זכה ב-74 מושבים מתוך 132, וכך נהיה לרוב במועצה המחוקקת והמוביל את הממשלה הפלסטינית החדשה. בחירות אלו מהוות סמן דרך, שכן הן ציינו מעבר משליטה של תנועה לאומית חילונית פלסטינית (פת"ח), אשר משלימה עם סדר מדיני המבוסס על עיקרון של שתי מדינות – ישראל ופלסטין, לשליטה של פוליטיקה (חמאס), המושתתת על הדת ואשר חותרת למדינה אסלאמית בכל שטחה של ארץ-ישראל המנדטורית (משעל 2006: II; לוי 2005: 18). הקהילה הבינלאומית, כולל ישראל, הסתייגה מהשתתפותו של החמאס בבחירות, מאחר שלמראית עין יתאפשר כך הכשר פוליטי לארגון טרור; אך בעיני האוכלוסייה הפלסטינית נתפס החמאס כגוף מסודר, מאורגן ונקי כפיים, לעומת הפתח שזוהה בעיניהם כמייצג של תחלואי השלטון הפלסטיני. החמאס הציג את ההתערבות של הקהילה הבינלאומית כ"חלק מהמערכה שמנהל המערב נגד האומה האסלאמית" (לוי 2005: 18). חודשיים לאחר הבחירות הפך החמאס למפלגת השלטון

כאשר הוקמה ממשלה בראשותו. אסמאעיל הנייה, פעיל חמאס, מונה לראש הממשלה. דבר זה סייע להתעצמות הזרוע הצבאית של חמאס, עד שהפכה לחזקה יותר ממנגנוני הבטחון של הרשות הפלסטינית. חוזק זה התבטא בהתרחבות תופעת ההברחות דרך מנהרת רפח, בהתרחבות מערך ייצור הרקטות ועוד (אביעד אפריל 2009 : 7).

גדודי עז א-דין אל-קסאם (הזרוע הצבאית של חמאס) סייעו לטפל בסממנים של מרי וחתרנות פוליטית של ארגון הפת"ח נגד ממשלת החמאס - דבר שהביא למאבקים בין ארגון הפת"ח לחמאס ברצועת עזה במהלך שנת 2007. הם הגיעו לשיאם במאי-יוני אותה שנה על רקע החלטת אבו-מאזן לפרוס את מנגנוני הבטחון הכפופים לו. המאבקים הסתיימו בהשתלטות החמאס על רצועת עזה (באמצעות גדודי עז-א-דין אל-קסאם) ב-15 ביוני 2007, תוך תביעה לשליטה אפקטיבית עליה. מצדו תיאר הפת"ח השתלטות זו כהפיכה צבאית.

ההשתלטות יצרה דה-פקטו שתי ישויות פלסטיניות נפרדות: האחת ברצועת עזה, אשר נשלטת על-ידי החמאס תוך בידוד מהעולם. השנייה, בגדה המערבית אשר נשלטת על-ידי הפת"ח בראשותו של אבו-מאזן ומקבלת גיבוי בינלאומי (משעל, סלע 1999; ארליך 2011 : 59; Farquhar et al. 2009:34; אביעד אפריל 2009 : 7-8).

בעקבות השתלטות החמאס על רצועת עזה והחלטה של הקבינט הביטחוני הישראלי, הכריז ראש ממשלת ישראל דאז, אהוד אולמרט, ב-19 לספטמבר 2007, על רצועת עזה כעל "טריטוריה עוינת": לטענת אולמרט, חמאס הינו ארגון טרור שתפס את השליטה על רצועת עזה, תוך הפיכתה לשטח עוין ממנו מבוצעות פעולות נגד אוכלוסיית ישראל. בהתאם לכך, ישראל רואה את החמאס כאחראי למתרחש שם (Israel Ministry of Foreign Affairs 2009; Human Rights Council 2009:51). בעקבות ההשתלטות וכדי לבודד את החמאס, הטילה ממשלת ישראל על רצועת עזה מצור כלכלי וצבאי. כך למשל יש הגבלה בכמות הסחורות היכולות להיכנס לרצועה, אסורה הכנסת חומרי בנייה, יש איסור כמעט גורף על ייצוא סחורות, אזור הדיג הוגבל ועוד. כך נוצר מצב בו האוכלוסייה בעזה מסתמכת על ישראל בתחומים רבים. תגובתו של החמאס למהלך היתה ירי של טילים ופצצות מרגמה לעברה של ישראל (בצלם 31.5.10; Farquhar et al. ; Human Rights Council 2009: 82; (2009:25).

לאחר ההתנתקות קל יותר היה לחמאס לבנות תשתית צבאית נרחבת: הברחת אמצעי לחימה מאיראן ומסוריה לכיוון רצועת עזה הפכה לדבר פשוט יותר וחמאס הפך לבעל יכולת גבוהה יותר לשיגור רקטות המאיימות על העורף הישראלי. יכולת בה עשה שימוש רב יותר מאז ההתנתקות. (ארליך 2011 : 62).

המשך ההסלמה

ביוני 2006 תקפו מספר פלגים פלסטינים (כולל גדודי עז-א-דין אל-קסאם, הזרוע הצבאית של החמאס), דרך מנהרה שחפרו מתחת לגבול עזה-ישראל, בסיס ישראלי: בהתקפה הם פוצצו טנק, הרגו שני חיילים ושבו חייל שלישי. כתגובה פתחה ישראל ב-28 ביוני 2006 במבצע "גשמי קיץ", במהלכו ביצעה סיכול ממוקד במספר אישים כולל אנשי חמאס. כן אסרה חלק משרי הקבינט הפלסטיני וחברי פרלמנט בגדה המערבית, והפציצה תשתיות אזרחיות מרכזיות ברצועת עזה, כמו תשתית החשמל, גשר מרכזי, משרדים של הרשות הפלסטינית ועוד (Human Rights Council 2009:50; בן לולו 2006a).

סיומו של המבצע היה בהפסקת אש ב-26 בנובמבר 2006, ובה התחייבו ארגוני הטרור שלא לירות טילים לעברה של ישראל, ובתמורה התחייבה ישראל להפסיק את ההתקפות. הפסקת האש החזיקה מעמד עד בפברואר 2008 (אם כי גם במהלכה המשיך ירי רקטות לעברה של ישראל), אז ביצע חיל האוויר הישראלי התקפה ממוקדת נגד חמאס, ובתגובה ירה זה 42 רקטות לעברה של ישראל. בתגובה לירי פרץ מבצע "חורף חם", ובמהלכו ביצעה ישראל כ-75 תקיפות אוויריות של מטרות שונות ברחבי רצועת עזה. כתוצאה מכך נהרגו יותר מ-100 אזרחים פלסטינים, ושני ישראלים. מבצע זה הסתיים בהפסקת אש (תהדייה), בסיוע תווך מצרי. היא החלה ביוני 2008 ונמשכה עד 19 בדצמבר 2008. לקראת סיומה של הפסקת האש, ב-5 בנובמבר, תקף חיל האוויר של ישראל מנהרת תופת וכמה לוחמי טרור שתכננו לשגר טילים לעבר ישראל. בתגובה ירה חמאס עשרות טילים לכיוון ישראל. במהלך החודשיים הבאים נמשך הירי באופן אינטנסיבי יותר: מ-10 טילים ופצצות מרגמה שנורו במהלך אוקטובר, ל-235 טילים ופצצות מרגמה, שנורו במהלך נובמבר, ו-360 במהלך דצמבר. ב-18 בדצמבר, יום לפני סיומה המשוער של הפסקת האש, הודיע החמאס באופן רשמי על סיומה. ב-24 בדצמבר ירה חמאס כ-60 טילים לכיוון ערים שונות בישראל. בתגובה החליטה ממשלת ישראל לסגור את המעברים לרצועת עזה (Gordon 2012:28-29; Human Rights Council 2009:52).

4.2 חמאס

הקמת הארגון ומטרותיו

הפירוש של השם "חמאס" הוא "תנועת ההתנגדות האסלאמית" (חרכת אל-מוקאומה אל-אסלאמיה). זוהי תנועה מיליטנטית סוניית פלסטינית, שנוסדה על-ידי השייח' אחמד יאסין כתנועת-

בת של "האחים המוסלמים" במצרים ב-1987, זמן קצר אחרי פרוץ האינתיפאדה הראשונה בגדה המערבית וברצועת עזה. האידיאולוגיה שלה אסלאמית רדיקלית אנטי-ישראלית ואנטי-מערבית (ארליך 2011 : 55 ; משעל 2006 : 14). חותרת לנהל מאבק מזוין נגד מדינת ישראל כדי להביא לשחרור לאומי ולכונן מדינת הלכה אסלאמית בכל שטחה של פלסטין המנדטורית. השייח' יאסין תפקד כמנהיג הרוחני, אף היה מעורב בהיבטים מבצעיים של הפעולות השונות נגד יעדים צבאיים ואזרחים ישראלים, וכן נתן הכשר הלכתי בצורת פסקי הלכה (פתווה) לפעולות. אמנת החמאס, אשר מהווה את המסמך האידיאולוגי החשוב ביותר של התנועה, נכתבה על-ידי יאסין ב-1988. באמנה נכתב ששטח "פלסטין" הוא אדמת הקדש אסלאמית (ואקף), ולאיש אין סמכות לוותר על אף על שעל ממנה. כדי "לשחרר" את פלסטין, יש לנהל ג'יהאד (מלחמת מצווה) נגד ישראל וכן יש להתנגד באופן מוחלט לכל הסכם המכיר בזכות קיומה. "ישראל תקום ותוסיף להתקיים עד שהאסלאם ימחה אותה, כפי שמחה את מה שקדם לה". ולא רק זאת, אלא שהג'יהאד הוא "חובה אישית" של כל מוסלמי. בשנת 1988, בעקבות מעצר של ראשי התנועה, החל חמאס לבסס את נוכחותו גם בגדה המערבית, ונקבעו שם אזורים אחריות גיאוגרפיים שונים (Farquhar et al. 2009:47 ; מרכז המידע למודיעין ולטרור 2006 : 1,2,10 ; חכם 2006 : 19).

אופי הארגון

חמאס מורכב מחמש זירות :

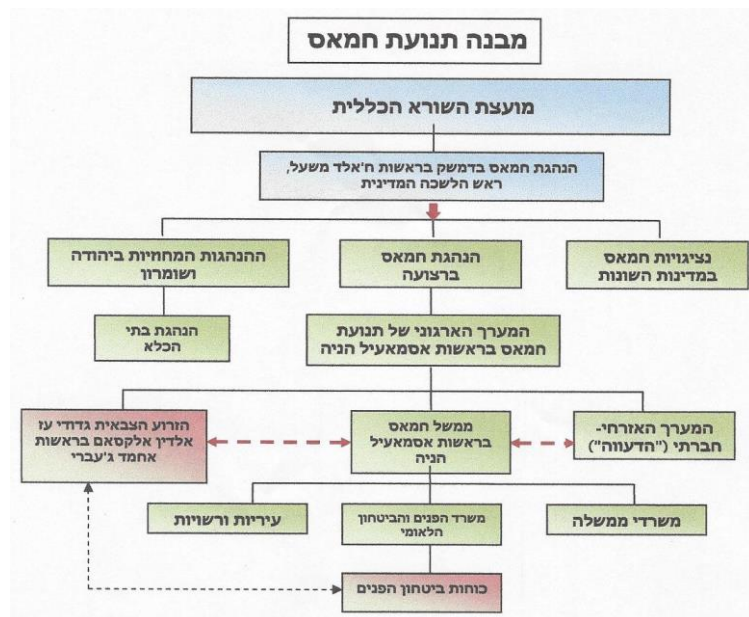
- 1. חמאס חוץ (הלשכה המדינית).** זוהי "הנהגת החוץ" של התנועה, ובראשה עומד ח'אלד משעל. מקום מושבה המרכזי עד שנת 2012 היה בסוריה ולאחר מכן בקטר. הלשכה המדינית אחראית בעיקר לקשרי החוץ של התנועה (לרבות הפזורה הפלסטינית) ומקורות המימון שלה. הנהגת ה"חוץ" לוחמנית יותר, ולא מזוהה עם מצוקות היומיום של האוכלוסייה הפלסטינית.
- 2. חמאס פנים.** יושב בגדה וברצועת עזה. מצטייר כמתון יותר מחמאס חוץ ומזדהה עם מצוקות האוכלוסייה הפלסטינית המקומית. הוא האחראי לקיומה השוטף של פעילות הדעווה (הרווחה) על-ידי הפעלת מוסדות חברתיים ותרבותיים לרווחת האוכלוסייה הפלסטינית, כגון הפעלת מוסדות חינוך, שכוללים בתי-ספר, גנים, ספריות ; בתי-חולים ומרפאות ; ארגוני צדקה וסעד ; מרכזי תרבות ומועדוני נוער. החמאס השתלט על מסגדים, הקים כמה אחרים ורתם אותם לצורך פעילות פוליטית : הם הפכו לבמה להתקפות על הרשות הפלסטינית ומדיניותה. כך הפכו המסגדים לזירה פוליטית ולמוקד "הכשרת הלבבות", תוך יצירת סינרגיה בין אידיאולוגיה דתית, המבוססת על האסלאם, לבין שאיפות לאומיות. כן אחראי חמאס פנים לוועדות האזוריות (חמש ועדות בגדה

המערבית ושבע ועדות ברצועת עזה). תחומי פעילותן הם חינוך, אסירים, פעילות בטחון, פרסומים וכספים. כן אחראי חמאס פנים לבטחון הפנים (הגוף המקשר בין התשתית המבצעית לתשתית המדינית).

3. **מפקדת חמאס בבתי הכלא בישראל.** גוף המורכב מהנהגת אסירי החמאס העצורים בישראל. הם זוכים לאהדה ובעלי יכולת להשפיע על פעילות הארגון.

4. **זרוע צבאית (גדודי עז אל דין אל קסאם).** זרוע זו כפופה להנחיות ההנהגה המדינית של חמאס, ואחראית על ביצוע פעילות הטרור של הארגון נגד ישראל. הזרוע הצבאית אינה כפופה פורמלית לגופים אחרים בתנועה, וכך משמרת את חופש הפעולה שלה. השייח' יאסין נתן לגיטימציה דתית לפעולות נגד חיילים ואזרחים ישראלים באמצעות פסקי הלכה (פתווה) שהוציא מפעם לפעם. קיים קשר הדוק בין המרכיבים המדיניים והצבאיים של חמאס. כך, למשל, שותפים בכירי הזרוע הצבאית של החמאס בתהליכי קבלת ההחלטות, וראש הזרוע הצבאית של החמאס (רמטכ"ל חמאס) משמש כחבר בהנהגת החמאס ברצועה. קבלת ההחלטות נוגעת למגוון נושאים, כמו המדיניות הצבאית של חמאס, התנהלות חמאס בתחום בטחון הפנים ברצועת עזה, התפתחויות פוליטיות מול ישראל ועוד.

5. **המועצה המייעצת (מג'לס אל-שורא).** גוף שזהות חבריו (כעשרים חכמי דת) אינה ידועה, ומטרתו העיקרית להעניק תמיכה והכוונה הלכתית לפעילות הארגון. (משעל 2006: IV; מכון ראות 2005; חכם 2006: 5,13; ארליך 2010: 4).

איור 4.0: מבנה החמאס

(מתוך מרכז המידע למודיעין ולטרור, התנהלות חמאס ואופיו של איום הטרור מרצועת עזה, 2010)

לדבריו של שאול משעל, חוקר חמאס בכיר, חמאס היא תנועה שצריכה לפעול בתווך, בין הקצוות: מחד, היא תנועה דתית לאומית רדיקלית, אשר רוצה להקים מדינת הלכה אסלאמית בשטחיה של פלסטין ועליה לפעול לשם כך. מאידך, היא גם תנועה חברתית קהילתית, שפועלת באופן מתמשך בקרב האוכלוסייה הפלסטינית בגדה וברצועת עזה. על-כן היא צריכה להביא בחשבון את צרכי האוכלוסייה הפלסטינית, ולעתים מתחייבת השלמה עם מציאות של הסדר מדיני (משעל 2006: IX-10).

הכלים העומדים לרשותו

בשנת 2004 החל תהליך הפיכת הזרוע הצבאית של התנועה (גדודי עז-א-דין אל-קאסם) מזרוע טרור לגוף סמי-צבאי בעל תורת לחימה. הדבר קרה בעיקר בשל חיסולם של מנהיגי התנועה, השייחי אחמד יאסין, וסגנו, עבד אל-עזיז רנתיסי, על-ידי ישראל בתחילת שנת 2004. החיסול הביא לחיזוק הנהגת החוץ של חמאס בדמשק ולהידוק הקשרים של חמאס עם איראן. הזרוע הצבאית של חמאס החלה לקבל תקציבים גדולים והכוונה מקצועית מאיראן ומארגון חיזבאללה (שהוא שלוחה של איראן) בלבנון. ביטוי לכך היה הקמת מיליציות "אל-מוראביטון" והעמדתו של אחמד ג'עברי, לימים מנהיג הזרוע הצבאית של חמאס, בראש. המיליציה נועדה להיות בסיס לצבא עממי, שיערך לקראת עימות צבאי עם ארגון פת"ח על דמותה של הרשות הפלסטינית. ההתנתקות של ישראל מרצועת עזה הביאה להאצת תהליך בניין הכוח ולאיימוץ שיטות לחימה חדשניות.

חמאס פיתח תורת לחימה המורכבת מכמה נדבכים, והמרכזיים שבהם הם: 1. הרצון להתיש את העורף הישראלי כדי להפחית מתחושת ההישג הצבאי של צה"ל במערכות השונות; 2. רצון לגבות מחיר יקר של חיי חיילים ישראלים במהלך הלחימה, עקב ההבנה שאזרחי ישראל רגישים לחיי חיילים, על-ידי גרירת צה"ל לעומק השטח הבנוי שבו מונחים מטענים, בורות ייקוש, צלפים, מחבלים מתאבדים ועוד; 3. רצון לייצר הישגים תודעתיים מול החברה הישראלית, על מנת לייצר לחץ ציבורי של אזרחי ישראל על מקבלי ההחלטות להפסקת המערכה העתידית טרם השגת מטרותיה; 4. רצון להיטמע באוכלוסייה המקומית הפלסטינית כדי להפחית את מספר הלוחמים הפלסטינים הנפגעים; ומאחר שכך נוצר פוטנציאל להרג מקרי של אזרחים לא מעורבים על-ידי צה"ל, הדבר יכול להביא להפוגה או להפסקת המערכה. צה"ל היה נתפס על-ידי העולם כצבא בלתי מוסרי, והלחץ הבינלאומי היה מביא לתוצאה לטובת החמאס והמגמדת את הישגי ישראל עד לאותה נקודת זמן (אביעד 2009: 9-10; משעל 2006: 51).

הגדרת החמאס כארגון גרילה –

כעת נבדוק אם ניתן לאפיין את החמאס כארגון גרילה על-פי הגדרת הגרילה המלווה את המחקר.

שימוש מכוון באלימות, לשם השגת מטרות צבאיות-פוליטיות נגד אנשי צבא ובטחון.

כבר ב-1993, עוד טרם הסכמי אוסלו, ביצע החמאס כמה פיגועי התאבדות נגד חיילי צה"ל ברצועת עזה ובגדה המערבית (שלא צלחו) (שויצר 2010 : 34). גם בהמשך ועד היום מבצע הארגון מארבים נגד כוחות צה"ל, מפעיל נגדם מטעני חבלה ויורה פצצות מרגמה. כן מנסה החמאס לחטוף חיילים על מנת לשחרר אסירים שלו ששבויים בישראל. ביוני 2006 חטף ושבה החמאס חייל ישראלי למשך חמש שנים.

על-ידי הקמת יחידות מעין צבאיות מסורות המורכבות מאזרחים ו/או חיילים.

כאמור, מהווים גדודי עז-א-דין אל קסאם את הזרוע הצבאית של החמאס. עם השלמת יציאת ישראל מרצועת עזה באוגוסט-ספטמבר 2005 הושלם המעבר של הזרוע הצבאית של חמאס מחוליות טרור לארגון בעל מבנה היררכי וסממנים צבאיים. רצועת עזה חולקה לשש עד שבע חטיבות מרחביות, והן אחראיות לגזירות מוגדרות. בפקודו של כל מח"ט פעלו מפקדי גדודים ומפקדי פלוגות, שהופקדו על תאי שטח מצומצמים (שכונה, למשל), ובהם הוכנו ביצורים ונפרסו אנשים בעמדות מוכנות מראש. בנוסף הורחב גיוס הלוחמים לזרוע הצבאית של החמאס. בכל חטיבה מרחבית פעלו בין 1,000 ל-1,500 פעילים (אביעד 2009 : 6-7).

תוך נקיטה בשיטות פעולה צבאיות ותוך הסתמכות על האוכלוסייה המקומית.

החמאס מהווה גוף סמי-צבאי. כך, למשל, נחפרו מנהרות, ששימשו להברחת אמצעי לחימה ופעילים ונגד לוחמי צה"ל. בנוסף הוקם מערך ייצור המוני של רקטות קסאם ברחבי רצועת עזה. טווח הרקטות הוגדל, ועוצמת הפגיעה הוגברה. רקטות גראד הוברחו לתוך רצועת עזה, וכך הוכנסו לטווח הרקטות יישובים רבים בעומק ישראל (אביעד 2009 : 6-7). ישראל העריכה שבין השנים 2005 - 2008, הבריח חמאס דרך המנהרות ממצרים לעזה כ-250 טון חומר נפץ, 80 טון דשן (ליצור נשק) ו-1,800 טילים. בשנת 2008, ערב פרוץ מבצע "עופרת יצוקה", היו בידי הזרוע הצבאית, לפי הערכות, בין 6,000-10,000 לוחמים ב"משרה מלאה" ואלפי לוחמים ב"חלקיות משרה", רקטות לטווחים שונים, טילי גראד, חומרי נפץ, טילים נגד מטוסים ומנהרות ממולכדות. הארגון משמר את מעמדו בקרב האוכלוסייה המקומית בזכות הפעילות הקהילתית הענפה שלו והשירותים שהוא מספק. (משעל 2006 : 51,9).

אם כן, על-פי הגדרת הגרילה המלווה את העבודה, יכול החמאס להיות מוגדר כארגון גרילה

הגדרת החמאס כארגון טרור

כעת נבדוק אם ניתן לאפיין את החמאס כארגון טרור על-פי הגדרת הטרור המלווה את המחקר. סוג של מאבק אלים המתבצע בידי יחידים או ארגונים, לא מטעמה של מדינה. החמאס הוא ארגון עצמאי, ופועל לא מטעמה של מדינה כלשהי.

אשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון או איום להשתמש בפעולות אלימות, כלפי אזרחים, או חיילים שאינם מצויים בשדה הקרב, מאחר והם בני אוכלוסייה מסוימת, על-מנת לזרוע בהם פחד בלבול ומבוכה. הארגון עשה שימוש מכוון בפעולות אלימות כלפי אזרחים ישראלים. במהלך שנות התשעים החלו פיגועי התאבדות נגד יעדים אזרחיים בישראל: אוטובוסים, מסעדות, קניונים ועוד. במהלך האינתיפאדה השנייה, שהחלה בספטמבר 2000 הפך החמאס את פיגועי ההתאבדות ל"כלי הנשק האסטרטגי" המרכזי נגד האוכלוסייה בישראל. (למשל: הפיגוע בדולפינריום בתל אביב ב-2001, שבו נהרגו 21 בני אדם; הפיגוע במלון "פארק" בנתניה במהלך ליל "הסדר" ב-2002, שבו נהרגו 30 בני אדם ועוד. בחודש מרץ 2002 לבדו מתו יותר ממאה אזרחים ישראלים בסדרה של פיגועים. מאז שנת 2001 משגר החמאס טילים לעבר יישובים ישראלים, וב-2006 הפך החמאס את הירי לנשק המוביל. לנשק זה יתרונות מובהקים עבור ארגון כמו חמאס, מאחר שהוא פשוט לתפעול ומאפשר גרימת נזק לצד השני מטווח גדול במינימום סיכון למפעילים: לאחר ההתקנה והכוונן שלהם הם ניתנות לשיגור מרחוק (ארליך 2010; שפיר 2009: 43).

לשם השגת מטרות פוליטיות (לאומיות, חברתיות-כלכליות, אידיאולוגיות, דתיות וכולי). באמצעות מאבק מזוין שואף החמאס להקמת מדינת לאום פלסטינית בכל שטח ארץ-ישראל המנדטורית (משעל 2006: 14).

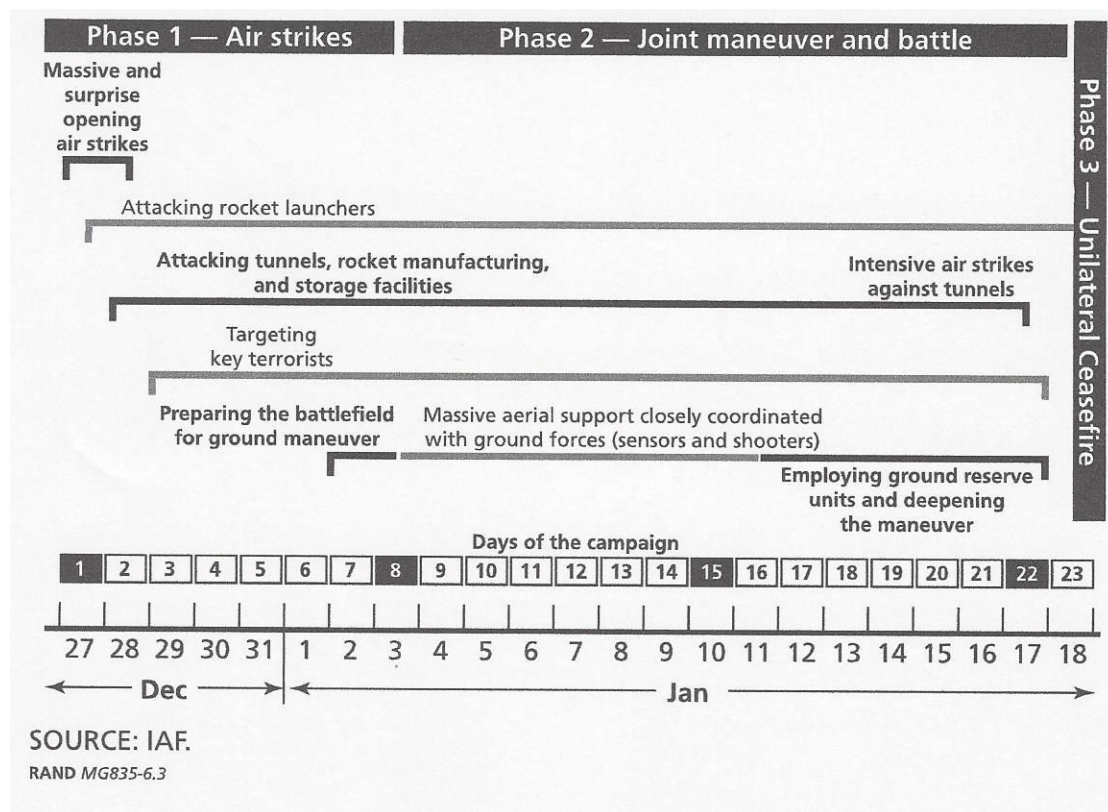
אם כן, על-פי הגדרת הטרור המלווה את העבודה, יכול החמאס להיות מוגדר כארגון טרור.

האופן שבו נתפס הארגון בקהילה הבינלאומית

מחלקת ההגנה האמריקאית הגדירה את חמאס כארגון טרור זר באוגוסט 1997 ופעלה נגד גיוס מימון לארגון בשטחה. האיחוד האירופי מכיר בו כארגון טרור מאז ספטמבר 2003; ואילו אוסטרליה עורכת הבחנה בין הזרוע הצבאית לזרוע המדינית של החמאס, ומכירה רק בגודי עז-א-דין אלקסאם כארגון טרור (US Department of State; Attorney-General's Department) (Australia 2005; E.U).

4.3 מהלך המבצע

מבצע "עופרת יצוקה" החל ב- 27 בדצמבר 2008 והסתיים ב-18 בינואר 2009. נכון לרגע תחילת המבצע טענה ישראל, שהחמאס היה בעל שליטה אפקטיבית על רצועת עזה (הראל 2012 : 17-22). בניגוד לכך טענה ועדת גולדסטון, שמונתה על-ידי מועצת זכויות אדם של האו"ם לבדוק את התנהגות חמאס וישראל במהלך המבצע, שישראל היא בעלת השליטה האפקטיבית על רצועת עזה, ולכן היא בעלת אחריות מוסרית על המתרחש שם (Human Rights Council 2009:73,78-79). בעת ניתוח מקרה המבחן ההתייחסות היא כאל שליטה אפקטיבית של החמאס ברצועת עזה. המבצע היה מורכב משני חלקים : 1. התקפה אווירית שנמשכה כשבוע ; 2. כניסה קרקעית לרצועת עזה במקביל להתקפות האוויריות (הראל 2012 : 22).

4.1 איור 4.1 שלבי המבצע

(מתוך Benjamin S. Lambeth, *Air Operation in Israel's War against Hezbollah*, 2011)

סיבה ראשונית לפרוץ המלחמה. משנת 2000 ועד נובמבר 2008 נורו כ-8,000 טילים מאזור רצועת עזה לעבר ישראל. תוך כך גם חלה התעצמות של החמאס, וטווח הרקטות גדל ל-40 ק"מ מגבול עזה, וכך נכנסו כעת יישובים רבים בישראל למעגל הירי. במהלך נובמבר ודצמבר אותה שנה נורו כ-400 רקטות לעבר ישראל. טיל, שנורה מכיוון עזה לישראל ב-26 בדצמבר 2008 נחת סמוך לגבול

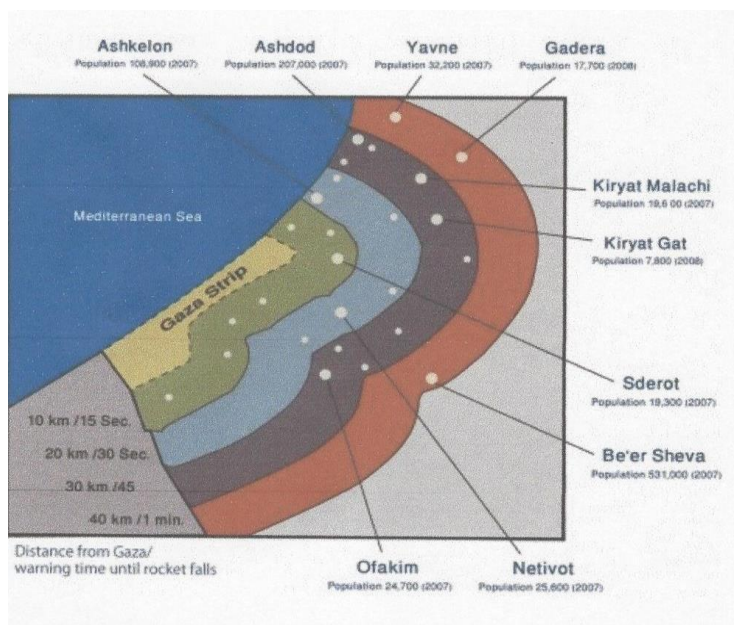
וגרם להרג של שלושה אזרחים ישראלים ושני אזרחים פלסטינים (הראל 2012 : 22 ; Human

.(Rights Council 2009:31

Year	Month	Qassams Fired	Mortars Fired	Grad Rockets Fired	Overall Rockets Fired
2005	September	190	-	-	-
2006	-	1,190	-	-	-
2007	January	30	5	?	-
	February	40	5	?	-
	March	35	5	?	-
	April	40	35	?	-
	May	310	85	?	-
	June	70	120	?	-
	July	100	140	?	-
	August	90	175	?	-
	September	80	210	?	-
	October	75	220	?	-
	November	120	220	?	-
	December	120	215	?	-
		Total	1,115	1,435	NA
2008	January	0	0	0	-
	February	310	225	10	-
	March	255	135	15	-
	April	165	375	-	-
	May	145	240	5	-
	June				
	(until 18.06)	90	155	-	-
	(until 19.06)	10	5	-	-
	July	5	15	-	-
	August	10	15	-	-
	September	5	2	-	-
	October	2	5	-	-
	November				
	(until 3.11)				
	(4.11 on)	130	90	7	-
December					
(until 21.12)	125	80	-	-	
	Total	1,500	1,600	40	3,400

איור 4.2. תדירות ירי הרקטות לעבר ישראל בין השנים 2005-2008

(מתוך Cordesman and Burke, The "Gaza War" A Strategic Analysis,2009)

איור 4.3. עלייה בטווח ירי הרקטות עד ל-40 ק"מ מגבול רצועת עזה

(מתוך Cordesman and Burke, The "Gaza War" A Strategic Analysis,2009)

מטרת המלחמה

באופן לא רשמי אמר סגן הרמטכ"ל דאז, דן הראל, כי מאחר שישראל רואה את החמאס כמושל דה-פקטו על רצועת עזה ואחראי למתרחש, מטרת המבצע היא לגרום לחמאס להבין ש"חוקי המשחק" השתנו על-ידי גרימת נזק רב, קרי הפצצת אנשי חמאס, מאגרי שיגור רקטות, מפקדת החמאס על משרדיה ובנייניה, מפעלי ייצור התחמושת של חמאס.

מכל מקום, המטרות הרשמיות, כפי שנוסחו על-ידי שר הבטחון וראש הממשלה דאז, היו פגיעה אנושה בתשתית החמאס; צמצום הירי והפעילות העוינת מכיוון הרצועה; וחיזוק ההרתעה של צה"ל מול החמאס על מנת ליצור תנאים לשיפור המצב הבטחוני בדרום. (הראל 2012: 22; פרנקל

2012: 1; Gordon 2012:31)

ההכנות למלחמה מצד ישראל

ההחלטה על היציאה למבצע התקבלה על-ידי הקבינט הבטחוני הישראלי - גוף שמונה כ-14 שרים אשר בקיאים בענייני בטחון לאומי, ואשר מונה על-ידי הממשלה לשם קבלת החלטות בפורום מצומצם יותר. עם זאת, רוב ההחלטות האסטרטגיות התקבלו על-ידי "השלישייה": אהוד אולמרט, ראש ממשלת ישראל דאז, אהוד ברק, שר הבטחון דאז, וציפי לבני, שרת החוץ דאז. החלטות השלושה אושרו על-ידי הקבינט הבטחוני ו/או על-ידי הממשלה כולה (Gordon 2012:30).

ישראל אספה מודיעין והכינה תוכניות אש ובנק יעדים להתקפה, והוא אושר על-ידי השב"כ והכיל 603 מטרות משמעותיות לישראל. כל זירה, שקושרה לחמאס בדרך כלשהי (כולל משרדים, בתי מגורים ועוד), נתפסה כחלק מתשתית חמאס (צבאית או מדינית), ולפיכך כזירה אפשרית לפעולה. בנוסף הוכן מודל של מחנה פליטים, וסביבו נערכו "משחקי מלחמה" וסימולציות כדי לאתר נקודות חולשה וחוזק בהיערכות של צה"ל, תוך הבאה בחשבון אותם יעדים שנחשבים לאתרים רגישים, מאחר שהם ממוקמים בסביבת אוכלוסייה אזרחית, כגון בתי-ספר, מסגדים, בתי-חולים, כנסיות ואתרים קדושים נוספים. לגבי כל מטרה נבדק מה תהיה המשמעות של פגיעה בו, ואם יושג כך יתרון צבאי של ישראל (Cordesman. H. Anthony and Burke. A. Arleigh 2009:16, 20). טרם המבצע עלתה שאלה מרכזית: האם ניתן לפגוע גם במנהיגי החמאס - או בתשתית הצבאית בלבד? ההחלטה להתמקד בתשתית הצבאית התקבלה שלוש שעות וחצי טרם המבצע. במהלך ההכנות למבצע אמר מפקד פיקוד דרום דאז, יואב גלנט, כי יש לנסות למזער את הנזק הנשקף לחיילי צהל: "במקום בו קיימות מגבלות בהפעלת כוח, כברצועת עזה, גוברת החשיבות בשיתוף פעולה עם חיל

האוויר ויחידות נוספות כדי להביא למספר רב של נפגעים לאויב ומינימלי לכוחותינו. יחס נפגעים נוח לנו מבסס את ההישג המבצעי ומחזק את הלגיטימציה להמשך הפעילות של צה"ל" (פרנקל 2012: 1; 34, 36; Gordon 2012; בלאו 2008).

הכנות למלחמה מצד חמאס

החמאס לקח פיקוד על המערכה באמצעות הזרוע הצבאית שלו (גדודי עז-א-דין אל קסאם). ארגונים פלסטיניים מיליטנטיים קטנים יותר סייעו בידו (כגון הג'יהאד האסלאמי). חמאס גייס כוחות, הניח מוקשים במקומות שונים, תכנן מארבים, וצייד את הלוחמים בנשק שמתאים ללוחמה בשטח אורבני (Gordon 2012:35).

מדיניות ממשלת ישראל

מחד, רצון לקבע את המציאות הגיאוגרפית-פוליטית הקיימת בעזה ולהשיג שקט, תוך מתן מענה לנקודה הרגישה בציבור הישראלי - מספר הנפגעים. לשם כך על הלחימה להיות קצרה ולהשיג תוצאות חד-משמעיות, שיאפשרו שקט לטווח ארוך (הראל 2012: 18-19).

מדיניות חמאס

רצון לשנות את המציאות, דהיינו להשמיד את מדינת ישראל על-ידי ניצחון במערכה על כל המשתמע מכך. לשם כך, ובניגוד לישראל, מעדיף החמאס לחימה לאורך זמן על מנת להביא למספר נפגעים גבוה בצד הישראלי. (הראל 2012: 18-19).

שלב 1. הפצצות אוויריות: 27.12.2008 – 3.1.2009

מהלכים צבאיים מרכזיים של צה"ל. ב-27.12 נפתח המבצע במהלומה אווירית, שהורכבה משני גלי תקיפה על יעדים צבאיים של החמאס בעזה. בגל התקיפה הראשון תקפו 88 מסוקים של חיל האוויר ב-3 דקות ו-40 שניות קרוב ל-100 פעילי חמאס על מנת להשיג אפקט של פגיעה קשה והרתעה. אחד ממוקדי התקיפה היה מגרש המסדרים בטקס סיום קורס שוטרים פלסטינים, אשר את רבים מהם החשיבה ישראל כמזוהים עם חמאס וכפעילים בתנועה. בגל התקיפה השני הותקפו אתרי שיגור תת-קרקעיים ואתרים שבהם אופסנה תחמושת. בסך-הכול הותקפו במהלך היום הראשון כ-170 מטרות, ביניהן משרדי ממשלת החמאס, מחסני נשק, אתרי שיגור ועוד. בימים הבאים הוסיף חיל האוויר לתקוף מטרות מגוונות ברחבי הרצועה, כמו מעבדות נשק, אתרי שיגור, בית ששימש כמקום מפגש לבכירים בחמאס, אתרי אימון של החמאס. כן הותקפו גם משרדיהם של שר החוץ של

החמאס, אנשי הכספים של החמאס ועוד (Cordesman. H. Anthony and Burke. A. Arleigh)
2009: 21,23-26; אביעד 2009 : 5 ; הראל 2012 : 22 ; (Lambeth 2011:235).
עד 3 בינואר 2009, הפציץ חיל האוויר "סביב השעון" מעל 500 מטרות (לאחר פגיעה במטרות,
שהוכללו בבנק המטרות הראשוני של חיל האוויר, התרחב הבנק), כולל מנהרות תת-קרקעיות על
ציר פילדלפי, שמחבר בין מצרים לגבולה המזרחי של עזה, ששימשו להברחת תחמושת ממצרים
לעזה, ומקומות לייצור ואפסון של תחמושת. במשך שבוע נורתה אש על מאות מטרות, כגון הבניין
של המועצה המחוקקת הפלסטינית, בניין הקבינט ועוד. במהלך השלב הזה נעשה שימוש בנשק
מונחה על מנת למזער את הנזק האגבי העלול להיגרם (Lambeth 2012:99). בסך-הכול הותקפו
במהלך המבצע יותר מ-1,000 מטרות (הראל 2012 : 22). לדברי מפקד חיל האוויר דאז, עידו נחשתן,
האש שנורתה כל העת הביאה לירידה משמעותית בירי הטילים מהרצועה לכיוון ישראל ובאחוז
הפגיעה שלהם, בין היתר מפני שלוחמי החמאס נאלצו להוריד את הטילים מתחת לקרקע. השלב
הראשון של המבצע הסתיים בכאוס בקרב מנהיגי החמאס ולוחמיו (פרנקל 2012 : 1 ; Gordon
2012:40).

מהלכים צבאיים של חמאס. המשך שיגור רקטות ופצצות מרגמה לעברה של ישראל (Cordesman.)
2009:25 (H. Anthony and Burke. A. Arleigh).
סיום השלב הראשון של המבצע. מחד, השתרר בקרב מנהיגי ולוחמי החמאס כאוס. מאידך,
גורמים רשמיים במערכת הבריאות של עזה טענו, שבהתקפות האוויריות נהרגו כ-430 אזרחים
פלסטינים, מאות נפצעו ונגרם נזק רב לרכוש. היקף הנזק הביא לכך שאמצעי התקשורת ברחבי
אירופה וכן ארגוני זכויות אדם (כמו הצלב האדום), החלו לבקר יותר ויותר את המבצע
(Cordesman. H. Anthony and Burke. A. Arleigh 2009:30-31).

שלב 2. כניסה קרקעית משולבת עם התקפה אווירית: 3.1.2009 – 18.1.2009

בימים האחרונים של דצמבר 2008 החלו יחידות הרגלים בפיקוד דרום, שבראשו עמד אלוף פיקוד
דרום יואב גלנט, להניע את היחידות לעמדות קרב לאורך רצועת עזה (Farquhar et al. 2009:29).
במקביל התכונן חיל האוויר למהלך הקרקעי, כדי שטייסי הקרב יוכלו להשתלב ולפעול בשיתוף
פעולה עם כוחות הרגלים העומדים להיכנס לרצועה. ב-2 בינואר 2009 נתנה "השלישייה" הוראה
להכניס כוחות רגליים לתוך רצועת עזה, בפיקודו של יואב גלנט. ב-3 בינואר אושרה ההוראה על-
ידי הקבינט הביטחוני (Farquhar et al. 2009:29; בר 2009).

מטרת שלב 2. מיטוט תשתית החמאס הקרקעית באזור הלחימה, ונטילת שליטה על-ידי צה"ל באזורים שונים מהם מתבצע ירי רקטות על מנת להפחיתו. בתחילת שלב זה הודיע דובר צה"ל, שאזרחי עזה אינם מטרת הפעולה. לדבריו, החמאס שמתמשש בנשים, זקנים וילדים כ"מגן אנושי" ועל-כן הוא האחראי לכל פגיעה באוכלוסייה האזרחית. כמו כן, כל מי שמחביא נשק או לוחם טרור בביתו נחשב לטרוריסט (Farquhar et al. 2009:29).

מהלכים צבאיים מרכזיים. על מנת "לרכך" את השטח ירה צה"ל אש ארטילרית לאורך הרצועה. בעיקר התמקד באזורי השיגור של הרקטות בבית-חנון ובגיבאליה שבצפון הרצועה, ובח'אן יונס שבדרום. בהמשך נכנסו לרצועת עזה כוחות צה"ל (סדר גודל של 10,000 חיילים), המורכבים מיחידות של חיל רגלים, שריון, הנדסה, ארטילריה ומודיעין, בליווי מסוקי קרב של חיל האוויר. הפעולה הראשונה היתה לנוע לעבר מאחזים של החמאס, לאחר שכוחות מיוחדים ניתקו את רוב החשמל ברצועת עזה. באותו יום בותרה רצועת עזה לשלושה חלקים על מנת לנתק את שרשרת הפיקוד של החמאס (Farquhar et al. 2009:2).

צה"ל חילק את החטיבה לשלוש מחלקות: אחת התמקמה בצפון רצועת עזה, השנייה במרכז והשלישית בדרום. כל מחלקה היתה בעלת ארטילריה משלה ומסוקי קרב משלה. כך אפשר היה לנסות ולהבטיח במידה גדולה יותר את צמצום ירי הרקטות מצד חמאס. (Cordesman. H.) Anthony and Burke. A. Arleigh 2009:39,41). במקביל הוטל סגר יבשתי וימי על רצועת עזה. חטיבת הצנחנים נעה מזרחה לכיוון א-טטרה. חטיבת גולני התקדמה מכיוון צפון-מערב דרומה בשלוש קבוצות: האחת לכיוון בית-להיא, השנייה לכיוון ג'באליה, והשלישית לכיוון שזייה. חטיבת גבעתי התקדמה מכיוון צפון-מזרח דרומה לכיוון זייתון – שם התבצעה פעולה אינטנסיבית של צה"ל. במקביל התמקם כוח גדול של שריון על-יד מעבר נצרים. הפעולה הקרקעית לוותה בירי כבד מצד חיל האוויר (Farquhar et al. 2009:2).

באזורים בנויים, בהם היו טנקים של צה"ל, נעשה שימוש בכלבים המאומנים לגלות חומרי נפץ כדי למזער את הפגיעות בטנקים ובמכוניות משורינות (Farquhar et al. 2009). גם חיל הים נתן גיבוי לכוחות שבשטח. מפעם לפעם הפציץ מכיוון החוף את רצועת עזה מפעם לפעם (Human Rights Council 2009:16).

במהלך שלב זה של המבצע אישר הרמטכ"ל דאז, גבי אשכנזי, לבצע לראשונה סיכול ממוקד לפעילי טרור (פרנקל 2012 : 2). כך, למשל, חוסל באמצעות סיכול ממוקד ב-15 בינואר סעיד ציאם, בכיר בלשכה המדינית של חמאס ששימש כשר הפנים בממשלת חמאס, ועל-כן אחראי על הפעלת הכוח

של מערך הביטחון של הממשלה. לטענת שירות הביטחון הכללי של ישראל (השב"כ), בתחילת שנות ה-2000 הוא החל לבסס מעמדו כדמות בכירה בהנהגת החמאס ברצועת עזה. ציאם הוא זה שהקים את כוח הביצוע המיוחד של ממשלת חמאס, שהיה מוקד החיכוך והמחלוקת המרכזית בין הרשות הפלסטינית לחמאס לאחר הבחירות שנערכו ב-2006, ואשר הוביל באופן רשמי להשתלטות על רצועת עזה ביוני 2007. פעיל חמאס נוסף שחוסל באמצעות סיכול ממוקד (ב-10 לינואר) הוא אמיר מנסי, ממפקדי המערך הרקטי של חמאס ברצועה, ששימש בפועל כקצין ארטילריה של חטיבת עזה (ועאקד, גרינברג 2009; פרנקל 2012: 2).

מהלכים צבאיים של החמאס כתגובה לפעילות צה"ל. המשך ירי רקטות לעברה של ישראל ואיום במוות על חיילי צה"ל. גדודי עז-א-דין, למשל, אמרו ש"האויב הציוני החל להתקרב למלכודת שהכינו לו הלוחמים". סגן ראש הלשכה המדינית של חמאס (חמאס חוץ), מוסא אבו-מרזוק, הוסיף ואמר שארגוני הטרור ימשיכו להגן על העם הפלסטיני תוך שימוש בנשק ש"לא נראה קודם לכן" (מרכז המידע המודיעין ולטרור המרכז למורשת המודיעין a:92009). במקביל הוכנה תשתית ללחימה נגדם: עיקר הלחימה התבצע בשטח בנוי, אך חמאס ניסה להימנע ככל האפשר מקרב פנים-אל-פנים עם חילי צה"ל ונלחם כמו כוח גרילה: הכין מארבים לכוחות שנכנסו לרצועת עזה, הכין תשתית של מחבלים מתאבדים, ומלכד בתים על מנת לגרום להרג רב ככל האפשר של חיילים. (Gordon 2012:41-42; Farquhar et al. 2009:32).

מהלכים צבאיים של צה"ל כתגובה למהלכי החמאס. החיילים הונחו להתקדם באופן אטי וזהיר על מנת לסכן כמה שפחות את חייהם שלהם, אך גם את חיי האזרחים הפלסטינים. בנוסף, בין 6 - 9 בינואר המשיך צה"ל ללחוץ על החמאס על-ידי המשך ירי אינטנסיבי במטרות, כגון אתרי שיגור, מנהרות תת-קרקעיות, בתי-חרושת ומקומות אפסון של נשק, וכן בתים של לוחמי חמאס ששימשו כמסתור לנשק. ככל שהמבצע התמשך נכנס צה"ל עמוק יותר לשטח של הרצועה כדי לשבש את ירי הרקטות ולנתק את מפקדי החמאס מהפעילים בשטח, וכך להקשות עליהם לתת פקודות. (Farquhar et al. 2009:32; Gordon 2012: 41-42).

כתוצאה מהפגזות של צה"ל נפגע ב-6 בינואר בית-ספר של אונר"א בעזה. כתוצאה מכך הודיע ב-7 לינואר ראש ממשלת ישראל דאז, אהוד אולמרט, על פתיחת "מסדרון הומניטרי" לרצועה, קרי פתיחת אזורים למשך שלוש שעות, שבמהלכן תוכל האוכלוסייה הפלסטינית להצטייד ולקבל סיוע נדרש, כגון הצטיידות במזון, משקה, תרופות, סיוע רפואי ועוד (סופר 2009; Gordon 2012: 43).

התערבות גורמים חיצוניים. ב-6 בינואר לאחר פגישה עם נשיא צרפת דאז, ניקולא סרקוזי, הכריז ראש ממשלת מצרים, חוסני מובארק, על יוזמתו להביא להפסקת אש לפי מתווה שהוא מקדם. על-פי מתווה זה חתר מובארק להסכמה של שני הצדדים, ישראל והפלסטינים, על הפסקת אש מיידית לתקופה מוגבלת בזמן, שתאפשר את פתיחת המעברים לסיוע הומניטרי, לרבות מזון, דלק, תרופות ועוד. לאחר מכן, לפי הצעתו, תזמין מצרים את ישראל ואת הפלסטינים לפגישה, ובה ינסו להגיע להבנות, שימנעו הישנות ההסלמה באזור, יכללו הגנה על הגבול, פתיחה מחדש של המעברים והסרת המצור על עזה. לאחר שהבנות אלה יושגו ויישמו, תזמין מצרים בשנית את ישראל, את נציגי הרשות הפלסטינית וכן את נציגי שאר הפלגים הפלסטיניים על מנת לנסות ולהשיג הסכם ארוך-טווח (שטרן 2009; רביד, שמיר 2009). ב-9 בינואר קראה מועצת הבטחון של האו"ם להפסקת אש מיידית ולנסיגה מלאה של צה"ל מעזה (החלטה 1860). גם שר החוץ הבריטי, דייוויד מיליבנד (David Miliband), אמר שלא ניתן להצדיק את המצב הקשה השורר בעזה עקב ההתקפות, ושמשלת בריטניה קוראת להפסקת אש כבר מתחילת המבצע (Security Council 2009a).

מהלכים צבאיים מרכזיים של צה"ל. ב-11 בינואר החלו כוחות מילואים להיכנס לרצועת עזה, לאזורים שאובטחו בידי הכוחות הסדירים. כך התאפשר לכוחות הסדירים להמשיך ולהשתתף בתקיפה. כמה ימים לפני כן הם התאמנו באינטנסיביות במתקן אימונים בצאליס (Farquhar et al. 2009:33). במקביל לתמרון הקרקעי נמשכו התקיפות האוויריות. לדברי הרמטכ"ל דאז, גבי אשכנזי, ביצע חיל האוויר במשך השלב השני לבדו כ-2,300 תקיפות (Cordesman. H. Anthony and Burke. A. Arleigh 2009:41).

התערבות בינלאומית. על-מנת להביא להפסקת אש שתחזיק מעמד זמן רב, התחייבה ארצות הברית לפעול בשיתוף עם נאט"ו ועם גורמים נוספים כדי לטפל בסוגיית הברחות הנשק ומשלוחי הנשק לחמאס ולשאר ארגוני הטרור ברצועת עזה דרך הים התיכון, מפרץ עדן, ים סוף ומזרח אפריקה. כמו כן נקבע כי ישראל וארצות הברית יגבירו את שיתוף הפעולה המודיעיני לגבי נתבי הברחות הנשק לרצועת עזה, והאמריקאיים יאיצו את מאמצייהם לאימון והענקת סיוע לוגיסטי לכוחות בטחון באזור בכל הנוגע לאיתור והריסה של מנהרות (רביד, מוזגוביה, הראל 2009).

סיום המבצע

ב-17 בינואר הכריז ראש ממשלת ישראל דאז, אהוד אולמרט, על הפסקת אש חד-צדדית, לאחר שלטענתו יעדי המבצע הושגו, קרי תשתית החמאס נפגעה; הירי על ישראל כמעט ופסק; והברחות הנשק דרך המנהרות פסקו. מפקד חיל האוויר טען, שבעקבות המבצע נפגעו מנגנוני השלטון של

חמאס וכן הזרוע הצבאית שלו, ושהמבצע מהווה הישג ליכולת ההרתעה של צה"ל, שכן החמאס הכיר את כוחו של צה"ל, אבל לא האמין בנחישות שלו להפעיל אותו באופן שבו הופעל. 12 שעות לאחר ההכרזה על הפסקת אש הכריזו חמאס ופלגים פלסטיניים קיצוניים נוספים גם הם על הפסקת אש בת כשבוע. במהלך זמן זה נשארו מנהיגי החמאס במקומות המסתור שלהם (Lambeth 2012:101; בר 2009). לאחריה החל צה"ל לצאת באופן הדרגתי מתוך רצועת עזה, עד שהשלים סופית את היציאה ב-21 בינואר.

תוצאת המבצע שנויה במחלוקת. לדברי מרטין ון-קרפלד, היסטוריון צבאי, מדובר על מבצע צבאי מוגבל, שהביא להפחתת ירי הטילים מעזה, אך לא להפסקה מוחלטת של הירי. על-כן, לטענתו, יכול ההישג לבוא רק בשילוב של הישג צבאי והישג מדיני (פרנקל 2012 : 4). לטענת שר הביטחון דאז, אהוד ברק, ריסוק שלטון החמאס היה מחייב את ההישג של צה"ל ברצועת עזה - דבר שישראל נמנעה ממנו (פרנקל 2012 : 4). לטענת אהוד אולמרט וצמרת הממשלה השיג המבצע את יעדיו. בערב ההכרזה על הפסקת אש אמר אולמרט: "החמאס הוכה קשות הן במערכיו הצבאיים והן בתשתיות שלטונו. אם יחזור על התקפותיו הפרועות, הוא יופתע שוב מנחת ידה של ישראל. אני לא מציע לו לנסות זאת". כן הוסיף שהחמאס אינו חלק מההסדרה שאליה הגיעה ישראל, מאחר שלא נערכים הסכמים עם ארגוני טרור (סופר 2009b).

מקורות שונים מדווחים על מספר הרוגים שונה. על-פי נתונים של צה"ל, נהרגו 1,166 פלסטינים נהרגו ובתוכם 709 לוחמי טרור, 295 אזרחים ו-162 אנשים, שלא ברור אם הם אזרחים או לוחמים (הראל 2012 : 22).

לעומת זאת ארגונים לא ממשלתיים שחקרו את המבצע, כדוגמת בצלם, הודיעו ש-1,387 פלסטינים נהרגו. 773 מתוכם היו בלתי מעורבים. (Human Rights Council 2009:91; מרכז המידע למודיעין ולטרור 2009a).

בצד הישראלי נהרגו ארבעה אנשים (חייל ושלושה אזרחים) מירי רקטות מצד החמאס. כן נהרגו תשעה חיילים בזמן הלחימה בעזה (ארבעה מתוכם מאש כוחות צה"ל) (Human Rights Council 2009:17).

טענות אתיות כלפי הצבא הישראלי

מועצת זכויות האדם של האו"ם מינתה ועדת חקירה לבדיקת אירועי מבצע "עופרת יצוקה". בראש הוועדה עמד השופט במילואים ריצ'רד גולדסטון (מעתה יקרא הדוח שלו "דוח גולדסטון"). דוח גולדסטון מאשים את ישראל בביצוע פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות. כן נקבע כי הרג האזרחים

נעשה בכוונה תחילה ולמעשה היה מטרת המבצע: "בהינתן היכולת לתכנן, האמצעים לביצוע התוכניות באמצעות הטכנולוגיה הזמינה המתקדמת ביותר וההצהרות של הצבא הישראלי, שלפיהן לא נפלו כמעט שום טעויות, מצאה הוועדה כי התקריות ודפוסי האירועים שנבחנו בדוח הם תוצאה של תכנון מכוון וקבלת החלטות". (סיבל 2010: 55-56; Human Rights Council 2009:24).

פגיעה בעקרון ההבחנה. נטען כי צה"ל לא שמר באופן מספק על עקרון ההבחנה בין חייל לאזרח ובין מטרות צבאיות לאזרחיות, מכיוון שפגע באזרחים, בבתי-מגורים ובמתקנים רגישים כמו בתי-ספר, מסגדים, בתי-חולים ועוד. טשטוש עיקרון זה נוגד את הדין הבינלאומי ומפר את זכותם לחיים של אזרחים פלסטינים. מנכ"לית "רופאים לזכויות אדם" - ישראל, הדס זיו, טענה שמבדיקה של מקרים רבים שהתרחשו במהלך המבצע עולה, שהיקף הפגיעה בחפים מפשע גדול מאוד. לטענתה, כאשר ידע צה"ל שהוא עומד להפעיל עוצמת אש כבדה בקרב אוכלוסייה צפופה, היה צריך לאפשר פתח מילוט מאזור הקרבות (רופאים לזכויות אדם - ישראל 2009).

כמה אירועים משמעותיים ממחישים טענה זו. ב-3 בינואר הפציץ חיל האוויר מסגד שממוקם במחנה הפליטים ג'באליה, קרוב לבית-להיא. המסגד ממוקם קרוב מאוד לבית-החולים "קאמאל אידוון" (פחות מ-100 מ' משם). כתוצאה מטיל, שנורה על-ידי כוחות צה"ל ואשר פגע בכניסה למסגד – היה זה בשעת תפילה ושהו בו מתפללים רבים - נהרגו לפחות 15 אנשים וכ-40 נפצעו (Human Rights Council 2009: 15-16).

מקרה נוסף התרחש ב-16 בינואר, עת פגע טנק של צה"ל בבית מגורים במחנה הפליטים ג'באליה, בו התגוררו רופא פלסטיני בשם עז א-דין אל-עייש ובני משפחתו. בעת ההתקפה שהו הרופא ומשפחתו בבית. כתוצאה מהירי מתו ארבע נערות (שלוש אחיות ובת דודתן) ונוספים נפצעו (Human Rights Watch 2010: 1-54).

עוד מקרה התרחש ב-6 בינואר בשכונת א-זייתון: כאשר טילים שנורו ממטוס F-16 מעט לפני השעה 6:00 בבוקר, פגעו בבית משפחת א-דאיה – בניין בן חמש קומות ובו שבע דירות. כתוצאה מההפצצה נהרגו 22 אזרחים, כולם בני אותה משפחה ורובם נשים וילדים. מהבניין עצמו נשאר רק גל הריסות (Amnesty International 2009: 16).

מקרה נוסף הוא ההתקפה של צה"ל בג'באליה באמצעות פצצות מרגמה בתגובה להתקפה של לוחמים חמושים על כוח צה"ל. ההתקפה בוצעה בקרבה לבית ספר של אונר"א (סוכנות הסעד של האו"ם), שם שהו באותה עת כ-1,300 ילדים. אחת מהפצצות נחתה בחצר של בית והרגה 11 אזרחים, ושלוש הפצצות הנוספות הרגו כ-24 אזרחים ופצעו כ-40. על-פי דוח גולדסטון, מוטלת האשמה על צה"ל, כיוון שנעשה שימוש בנשק לא מדויק ובמספר רב של פצצות לשם פגיעה בקבוצה

קטנה של חמושים, שסביבם היו אזרחים רבים. כמו כן התרחשה ההפגזה בקרבת בית- ספר, שכל יום נמצאים בו כ-1,368 ילדים (Human Rights Council 2009: 20).

הפרת עקרון ההבחנה עולה גם מתלונות המאירות את הפן ההומניטרי. למשל, הטענה העולה מדוח גולדסטון, שכביכול נעשתה על-ידי צה"ל פגיעה בכוונה תחילה בתשתיות הומניטריות ובבתים שלא משמשים לצרכים צבאיים, המתבטאת בהרס רב של בתים בכוונה תחילה, כולל תכולת הבית (בעיקר בשלושת הימים האחרונים למבצע, כאשר ישראל ידעה שהיא עומדת לסיים אותו); או בפגיעה בתשתיות הומניטריות שחיוניות לרווחת האזרחים, ולעתים חיוניות אף לפרנסתם (בעיקר מאחר שיש קושי בהכנסת מוצרים מסוימים לרצועת עזה בשל המצור המוטל עליה). ב-9 לינואר נפגעה על-ידי צה"ל טחנת הקמח היחידה ברצועת עזה. לטענת חברי הוועידה, לא היתה תכלית צבאית לפגיעה בטחנה. יתרה מכך, הפגיעה המדויקת במכשור הטחנה מעידה שהמטרה היתה להפחית את יכולתה לייצר קמח - דבר שפוגע בזכות לקיום של האזרחים ועל-כן מנוגד לדין הבינלאומי. חברי היועדה קיבלו את טענות הפלסטינים, שפגיעה דומה נעשתה גם בחוות תרנגולות בדרום הרצועה (החווה של סאוּפִירִי), שסיפקה 10 אחוזים מהביצים בעזה. לטענתם, רמסו בולדוזרים של צה"ל בכוונה תחילה את החווה, הרגו את התרנגולות והרסו אמצעים החיוניים להפעלת המקום. בדוח גולדסטון נטען, שבידי ישראל יש טכנולוגיה צבאית חדישה ביותר, כולל מזל"טים ופצצות מתוחכמות, שיכולות לפגוע בדיוק רב, ועל-כן נגרם ההרס במזיד (Human Rights Council 2009: 21-22,24).

לא רק זאת; על-פי דוח גולדסטון, ההבחנה בין מטרות צבאיות לאזרחיות צריכה היתה להיעשות גם כאשר מדובר היה במטרות של תנועת החמאס, מכיוון שהיא בעלת מרכיבים צבאיים ואזרחיים: בין המוסדות האזרחים כלולים, בין היתר, בית-הסוהר, בניין הפרלמנט ובניין משרד המשפטים; אך לטענת חברי הוועדה צה"ל הרחיב מדי יום את היריעה הנוגעת לשאלה מהי מטרה צבאית בניגוד לדין הבינלאומי. כך, למשל, ביומו הראשון של המבצע הפציץ חיל האוויר את מגרש המסדרים של תחנת המשטרה "גוואזאת", שם התקיים באותה עת טקס סיום קורס שוטרים פלסטינים. ההתקפה החלה בשיגור שלושה טילים ממסוק, ופגעו בקבוצה של עשרות שוטרים שעמדו ברחב המסדרים. ולאחר מכן נורה טיל נוסף לעבר קבוצה נוספת של שוטרים. כתוצאה מההתקפה נהרגו עשרות בני אדם, ביניהם תאופיק ג'בר, מפקד המשטרה המקומית. נשאלת השאלה: האם יש להתייחס אל השוטרים כאל לוחמים או כאל אזרחים? בנוסף, הותקפו בניינים אזרחיים של החמאס כמו בניין הפרלמנט ותחנות משטרה (Human Rights Council 2009:95,97,101; BBC News). פוגלמן (2010). בכלי התקשורת הזרים נטען שמצד אחד ראש ממשלת ישראל דאז, אהוד

אולמרט אמר לאזרחי עזה, כבר בתחילת המבצע, שהאויבים של ישראל הם אנשי החמאס, הג'יהאד האסלאמי והארגונים האחרים, ולא האזרחים. למרות זאת, אמר דובר צה"ל, אבי בניהו, שניתן לפגוע בכל בניין שיש לו קשר לחמאס בדרך כלשהי. החל מבניין שיש בו אמצעי לחימה, והמשך במבנים פוליטיים שמספקים מימון או משאבים אחרים לטרור (BBC News 2009).

פגיעה בערכים הומניים. מצד אזרחים פלסטינים הועלו טענות על שחיילים מנעו טיפול רפואי, שלעתים יכול היה להביא להצלת חיים. כך, למשל, טוען אבי משפחת אבו-חלימה, ששני אחיו ואחותו נהרגו מירי טנק של צה"ל ואשתו נפצעה. לטענתו, החיילים לא סייעו לאשתו להגיע לבית-החולים, אלא הכריחו את שניהם ללכת ברגל מרחק של 300 מטר תוך שהם יורים לעבר רגליהם (רופאים לזכויות אדם - ישראל 2009). ככלל, ירי של חיילי צה"ל לעבר פלסטינים מטווח קצר היא טענה שהועלתה פעמים רבות. כך, למשל, סועאד עבד ראבו סיפרה שב-7 בינואר קראו חיילים ישראלים למשפחתה לעזוב את הבית. המשפחה פינתה את הבית תוך שהיא אווזת בדגלים לבנים, כשנפתחה לעברם אש מטנק ישראלי. חלקם של בני המשפחה מתו וחלקם נפצעו (רופאים לזכויות אדם - ישראל 2009).

כן נטען כי צה"ל תקף בחוסר הבחנה ותוך שימוש באמצעים שנויים במחלוקת, כגון זרחן לבן שגורם סבל רב למי שנפגע ממנו. לדברי ארגון "אמנסטי" במהלך מבצע "עופרת יצוקה" כוחות צה"ל השתמשו באופן נרחב בזרחן לבן, שלעתים קרובות נורה מתוך פגזי ארטילריה בקוטר 155 מ"מ, באזורי מגורים. מטרות אזרחיות, כגון בתים, בתי-ספר, מתקני רפואה ובניינים המשמשים את האו"ם ספגו פגיעות ישירות, תוך שהם גורמים למוות ולפציעה של אזרחים, בעיקר מכיוון שמדובר באזורים צפופים מאוד (Amnesty International 2009: 28). ייעודו של הזרחן הלבן הוא יצירת מיסוך עשן, שמטרתו לחפות על תנועות כוחות צבאיים בקרב, מאחר שבעת שהוא בוער הוא משחרר עשן לבן וסמך. ב-17 לינואר נטען שישראל פגעה בבית-ספר יסודי של אונר"א בעיירה בית-להיא תוך כדי הפצצה של יעד קרוב לבית-הספר שנעשתה באמצעות פגזי ארטילריה שנשא זרחן לבן. לדברי האו"ם, כ-30 בני אדם נהרגו. בדוח גולדסטון נקבע כי ישראל הפרה את עיקרון הפרופורציונליות מאחר שידעה את הסיכון הכרוך בהפצצה בקרבת מתקן של אונר"א בבחינת גרימת נזק ואף מוות לאזרחים (Human Rights Council 2009: 20-21; מלמן, יששכרוף 2009).

טענה נוספת שנשמעה כלפי צה"ל בעניין הפן ההומאני היא השימוש בפלסטינים כמגינים אנושיים - פעולה המפירה את הזכות לחיים של אזרחים פלסטינים ומנוגדת לדין הבינלאומי. בדוח גולדסטון מוזכרים כמה מקרים, שבהם הפנו חיילים נשק לעבר אנשים, כפתו אותם וקשרו את עיניהם כדי לאלצם להיכנס לבתים לפני חיילים, גם כאשר היה חשש שמסתתרים שם חמושים.

בנוסף, תחקרו אותם תחת איומים בנוגע ללוחמי חמאס, מקום מנהרות ועוד - למרות הוראת בג"צ לצה"ל על האיסור לעשות שימוש במגינים אנושיים. (Human Rights Council 2009:23). אחת הדוגמאות לשימוש ב"מגן אנושי" הוא של אכרם עבד רבו, אב לשישה. הוא סיפר שב-6 בינואר לקחו אותו חיילים והכריחו אותו לבדוק כמה בתים באזור במשך שלושה ימים: "החיילים שלחו אותי לתוך הבתים ראשון, ואז שלחו פנימה גם את הכלב [של צה"ל], ורק אחרי זה הם נכנסו לבתים בעצמם. לא מצאתי כלום בבתי שבדקתי, אבל פחדתי" (Amnesty International 2009: 48).

תגובת ישראל לטענות

פגיעה בעקרון ההבחנה. בדוח, שהוציא משרד ראש הממשלה בתגובה לדוח גולדסטון, נכתב כי עקרון ההבחנה והמידתיות הוא מרכיב בסיסי בפקודות של צה"ל. חיילי צה"ל יודעים שההתקפות יכולות להיות מכוונות רק נגד מטרות צבאיות לגיטימיות, נגד לוחמים או נגד אזרחים שנוטלים חלק ישיר במעשי איבה. תורת הלחימה של צה"ל אוסרת על תקיפה מכוונת של אזרחים או מטרות אזרחיות, וגם אוסרת על התקפות שהנזק הצפוי להן לאזרחים הוא מופרז ביחס ליתרון הצבאי המיועד מהן. צה"ל מחייב את החיילים לנקוט את כל אמצעי הזהירות האפשריים כדי לצמצם ככל האפשר פגיעה בחיי אזרחים או ברכושם עקב פעילות צבאית - למשל, על-ידי קביעת מועד ההתקפה, אמצעי ההתקפה, כיוון ההתקפה, ואפילו על-ידי עצירה או ביטול של פעילות צבאית בנסיבות מסוימות. עם זאת מאמין צה"ל שעליו להבטיח מראש אמצעים נוספים שמכוונים להגן על שלום האוכלוסייה האזרחית, כולל אזורי מבטחים, שבהם יכולה האוכלוסייה לקבל מחסה, נתיבי מילוט שיאפשרו לאזרחים להימלט מאזורי לחימה, טיפול רפואי באזרחים, שיטות ליצירת קשר טוב יותר עם האוכלוסייה במהלך המבצע לשם העברת הוראות, אספקת סיוע הומניטרי במקרי עוצר או סגר, וכן חובה למנות קצין לעניינים הומניטריים בכל יחידה לוחמת, האחראי לייעץ לחיילים בנושאים הקשורים להגנה על אזרחים, רכוש ותשתיות אזרחים, סיוע הומניטרי ועוד (משרד ראש הממשלה 2010 : 13,29-30).

מפקד חיל האוויר דאז, עידו נחשתן, טען שצה"ל עושה ככל שביכולתו על מנת להימנע מפגיעה באזרחים שאינם מעורבים בלחימה ובמבנים אזרחיים. לטענתו, חיל האוויר בחן באופן מדוקדק כל מטרה, התקשר לבתים לפני שהופצו וביקש מהמתגוררים בו לפנות אותו. כן הושלכו מהאוויר כרוזים, הקוראים לתושבים לעזוב את האזור. שיטה נוספת, שבה נהג צה"ל לעשות שימוש על מנת להזהיר את דייריו של בית טרם ההתקפה עליו, היא השלכת פצצה בעלת משקל קטן על גג הבית טרם ההתקפה האמיתית עליו, כדי שלתושבי הבית תינתן התרעה ושהות מספקת לפנות את הבית (נוהל "הקש בגי"). מרגע הינתן האזהרה היה הבית מופצץ תוך 10 דקות עד רבע שעה. כל זה נעשה

כחלק מלקחי מלחמת לבנון לכשלים בלוחמה באזור בנוי. נחושתי טען שלאחר האזהרות וידא חיל האוויר שהבית פונה מיושביו טרם ההתקפה (אם כי לא טען איך זה נעשה). לדבריו, היו מטרות שלא הותקפו בשל חשש לפגיעה באזרחים. בסך-הכול בוצעו במהלך המבצע כולו כ-165,000 שיחות טלפון כאלו. כן הושלכו כ- 2 וחצי מיליון כרוזים (בר 2009). כנגד זה נטען בדוח גולדסטון, כי אף שצה"ל אכן סיפק אזהרה מוקדמת טרם הפצצות, לא היה לאוכלוסייה לאן להתפנות, מאחר שרצועת עזה היתה נתונה להתקפות מתמידות. גם בדוח שפרסם ארגון Human Rights Watch נאמר שאזהרות שנתן צה"ל לאזרחים טרם ההפצצות היו מעורפלות מדי. אזרחים פלסטינים רבים אמרו שהכרוזים התפזרו על פני שטח נרחב, מאחר שפוזרו מגובה רב מדי ושלא היו מדויקים. בנוסף, לא הורו לתושבים היכן יוכלו למצוא מקלט בטוח לאחר שיימלטו מבתיים. בנוסף, צוין בדוח גולדסטון שנוהל "הקש בגג" גורם לנזק לבניין שעליו מושלך חומר הנפץ, וכן שזוהי אזהרה לא יעילה באותה מידה כמו האזהרות האחרות שניתנו (Human Rights Council 2009:185; Human Rights Watch 2010: 17).

לגבי מקרה הפגיעה במסגד שבמחנה הפליטים ג'באליה נטען בצה"ל לאחר תחקיר, שהטיל שנורה על-ידי החיילים כוון לעבר פעילי טרור, שעמדו ליד הכניסה למסגד ואשר השתייכו לחוליית טרור ששיגרה טילים לעבר ישראל. אותה חוליה זוהתה בתחילה כשעמדה ליד בית-החולים, ולכן לא הותקפה. מאוחר יותר, כשזוהו הפעילים בבית-להיא, ומאחר שנראה היה שאין אזרחים ברחובות הסמוכים (למעט אדם אחד), הוחלט לתקוף. התברר שהמפקדים הצבאיים שתכננו את ההתקפה לא ידעו שהמבנה הוא מסגד ושאחת הדלתות שלו היתה פתוחה. עם זאת נמצא שקצין, שהיה מעורב בהכנות לתקיפה, הבין לאחר אישור הפעולה שהמבנה עשוי להיות מסגד, אך לא דווח על כך בזמן; לאחר מעשה הוא ננזף וננקטו נגדו צעדים שונים. כשל נוסף שעלה מהתחקיר: מכיוון שהתקיפה היתה דחופה, והטיל שבו אמורים היו החיילים לעשות שימוש לא היה זמין, בחרו הקצינים האחראים להשתמש בטיל בעל כוח הרס רב יותר, כך הפעילו שיקול דעת לקוי. השקלול של המודיעין שהיה קיים בעת התקיפה והאמונה, שאזרחים לא עומדים להיפגע אל מול הכשלים, הביאו את הפרקליט הצבאי הראשי להחליט שהפעולה לא הפרה את עקרון ההבחנה (משרד ראש הממשלה 2010: 15-16). בנוסף, לטענת ישראל מטשטש החמאס בכוונה תחילה את ההבחנה בין מוסדות אזרחים לצבאיים. כך, למשל, החמאס מעביר במסגדים אימונים צבאיים, מאפסן שם אמצעי לחימה (כולל רקטות, מטעני חבלה, רימוני יד, פצצות מרגמה, טילי נ"ט, ואפילו תותח נ"מ), ומשגר משם רקטות לעבר ישראל ופצצות מרגמה לעבר כוחות צה"ל (מרכז המידע למודיעין ולטרור המרכז למורשת המודיעין b2009: 3, 6). מתחקיר שנעשה בידי אלוף-משנה ארז כץ, שבדק אירועי

ירי לעבר מתקנים, מבנים, כלי רכב וצוותים רפואיים, עלה שראש ממשלת החמאס, איסמעיל הנייה, קבע את מטה ההנהגה שלו באחת המחלקות בבית-החולים "שיפא" בעזה, ומפקדים בכירים אחרים של הארגון קבעו את מושבם במחלקה אחרת. כמו כן, במבנה המרכזי של בית-החולים, בקומת הקרקע, היה אגף סגור אשר שימש את פעילי החמאס בלבד, אף נמנעה כניסת אזרחים למקום. כך גם נטען על-ידי השב"כ, שחלק מהבכירים אשר מסתתרים בבית-החולים אף לובשים מדים רפואיים כדי לנסות ולהיטמע בין הצוותים הרפואיים, וכן משתמשים באמבולנסים כדי להתנייד בשטח (שירות הביטחון הכללי 2009; גרינברג 2009b)

בתחקיר, שנערך בצה"ל על-ידי מפקדי הכוחות באזור, כולל מפקד אוגדת עזה דאז, תא"ל אייל רוזנברג, ושאושר על-ידי ראש אגף המבצעים במטה הכללי ועל-ידי אלוף פיקוד הדרום, האלוף יואב גלנט, נטען שלא היתה הפרה של עקרון ההבחנה בפעולה, שבה נפגעו ביתו של הרופא עז א-דין אל-עייש. החקירה העלתה כי כוח מחטיבת "גולני" פעל כשורה, כאשר ביצע ירי הגנתי לאחר שנתקל בירי צלפים ומרגמות ממקור סמוך לבית הרופא. בצה"ל נטען ש"במהלך ירי התגובה של כוחותינו זוהו דמויות, אשר נחשדו כתצפיתנים שכיוונו את ירי הצלפים והמרגמות של חמאס מהקומות העליונות של בית הרופא... לאחר הערכת מצב ממושכת של מפקד הכוח, שבמהלכה נמשכה אש האויב על כוחותינו, ניתנה הוראה לבצע ירי לעבר הדמויות...." (הלר, שמם 2009) הטנק ירה לפחות שני פגזים, שפגעו בקומה הנמוכה יותר, שם שהו בנותיו של אבו אל-עייש ואחייניתו. כתוצאה מכך הן נהרגו. צה"ל ציין כי הוא מצר על הפגיעה בבני משפחת אל-עייש, אך עם זאת סבור כי אל מול האילוצים בשטח, כמות וריבוי האיומים שבהם נתקל הכוח (ירי צלפים ומרגמות בשטח רווי מטענים וחומרי חבלה) ואינטנסיביות הלחימה במקום, פעולת הכוח וההחלטה על ביצוע ירי לעבר המבנה היו סבירות. בנוסף נטען שבימים שלפני האירוע בוצעו כמה פניות אישיות לאבו אל-עייש שיפנה את משפחתו מהבית בגלל פעילות אינטנסיבית של החמאס באזור. כן הופצו בשכונה כרוזים שקראו לתושבים לעזוב את בתיהם, ורובם אכן נשמעו לכך (20: Human Rights Watch 2010; הלר, שמם 2009a).

לגבי הפעולה, שכתוצאה ממנה הופצץ בית משפחת אל-דאייה ונהרגו בני משפחה רבים, עלה מתחקיר שערך צה"ל, כי במהלך המבצע אותר יעד ששימש מחסן של אמצעי לחימה בביתו של פעיל חמאס. בדיעבד הסתבר כי עקב תקלה מבצעית הותקף בטעות באמצעות מטוס קרב בית משפחת אל-דאייה הסמוך למחסן הנשק. בית-המשפט בישראל קבע כי הפגיעה נעשתה במסגרת "פעולה מלחמתית" והיתה בלתי מכוונת, ללא כל יסוד נפשי של כוונה. לדברי השופט, במלחמה - כמו במלחמה, עלולות לקרות טעויות טרגיות של קיפוח חיי אדם של כל צד ללחימה. במקרים כאלה

נושא כל צד באחריות בגין הנזקים שנגרמו לו, ואינו נושא בנזקיו של הצד שנגדו הוא נלחם. השופט ציין כי אין לנתק את התקיפה מהתנאים שסבבו אותה, ואין לבחון אותה בחוכמה שלאחר מעשה (Amnesty International 2009: 16; שפיצר שדמי 2012).

אירוע נוסף, שלגביו נטען שהוא מערער על ההבחנה בין מטרה צבאית לאזרחית, ואשר נחקר על-ידי צה"ל, הוא ההפגזה בשכונת ג'באליה, בקרבת בית-ספר של אונר"א. בתחקיר נטען שכוחות צה"ל ירו ופגעו בחוליה של משגרי פצצות מרגמה של החמאס, שירו עליהם בעקביות מאתר שהיה מרוחק כ-80 מטר מבית-הספר של אונר"א. אש המרגמות שנורתה על-ידי חמאס במשך כשעה היוותה סכנה ברורה ומידית לכוחות הישראליים, אך טרם תחילת ירי המרגמות על-ידי צה"ל נשקל הנזק האגבי הצפוי אל מול היתרון הצבאי המיועד, אף הובא בחשבון שיום קודם לכן הביאה הפצצת מרגמות דומה לפציעתם של 30 חיילים. בנוסף, עלה שמפקד הכוח ידע שפצצות המרגמה נורו מאזור קרוב לבית-ספר של אונר"א, ועל-כן ננקטו אמצעי זהירות, לרבות אימות ודאי של מקור האש; שימוש בכלי נשק מדויקים ביותר: החיילים ירו ארבע פצצות מרגמה 120 מ"מ ("קשת"), אשר מכילות מערכת מתקדמת ל"נעילה" על מטרות וניווט הפצצות לעברן; שמירה על טווח בטחון, שיפריד בין בית-הספר לבין אזור המטרה כדי לוודא שבית-הספר לא יינזק; ועוד. לטענת הפרקליט הצבאי, אמצעי הבטחון שנקטו הגדילו את משך חשיפת הכוח לאש שנורתה על-ידי חוליית חמאס, משום שהם עיכבו את תגובת הכוח. בדוח נכתב כי מכיוון שצה"ל מאמין שהגנה על אזרחים היא חלק בלתי נפרד ממשימתו של מפקד בצבא, הרצון הוא לצמצם את האבידות בקרב האזרחים, ובמקביל להגביל את הנזק שאינו הכרחי לתשתיות ולרכוש האזרחיים. על-כן יש צורך בניסוח הגדרות מחמירות יותר בפקודות הצבא, שיחולו על שימוש במרגמות בקרבת שטחים מאוכלסים בצפיפות באזרחים ובקרבת מתקנים רגישים. לשם כך, לטענת בכירים בצה"ל, יש לבצע מחקר מקדים מקיף יותר, שיכלול זיהוי מדויק וסימון תשתיות קיימות כולל מים, מזון וחשמל, ביוב, שירותי בריאות, מוסדות חינוך, אתרים דתיים, אתרים של פעילות כלכלית, מפעלים, מחסנים, אמצעי תקשורת, מוסדות תרבות ועוד. (משרד ראש הממשלה 2010: 19 - 20, 29-30).

לגבי הטענה שנשמעה נגד הפגזות של חיל האוויר על מבני ציבור, כמו בניין הפרלמנט או משרד המשפטים, טענה ממשלת ישראל שמדובר על מבנים שהם חלק מהתשתית של חמאס, ועל-כן לא עורכת מדינת ישראל הבחנה בין הזרוע הצבאית למדינית שלה (Human Rights Council 2009:19). כך גם כלפי הטענה של ועדת גולדסטון - כי האנשים שהם חלק ממנגנון בטחון הפנים של החמאס, הכולל משטרה, בטחון פנים, ואבטחה, אינם לוחמים ואינם חלק ממערך צבאי-מבצעי, אלא אנשים שתפקידם הוא לאכוף סדר ובטחון פנים ברצועה. טענת צה"ל היתה שאין זה נכון. זו

גם היתה תשובתה לגבי הטענות כלפי הפצת מגרש המסדרים במהלך טקס סיום קורס השוטרים : אנשי מנגנון בטחון פנים רבים של חמאס התגאו בכך שהעניקו שירות כפול לחמאס ושתמכו במאבק האלים, וכן שהשתייכו במקביל גם לזרוע הצבאית של חמאס. במסגרת זו לקחו חלק בפעילות צבאית נגד ישראל (כולל ירי רקטות לעברה) גם במהלך המבצע. לטענת צה"ל, תוכנו פעילי מנגנוני הבטחון להשתלב באופן נרחב בקרב פעילי גדודי עז א-דין אל-קסאם על חשבון משימותיהם השוטפות בתחום בטחון הפנים. כך, למשל, התבטא אסלאם שהואן, אז דובר משטרת חמאס, כמה ימים לפני המבצע, באומרו שבכירי המשטרה הכינו תוכנית פעולה והכריזו על כוונות בקרב מנגנוני הבטחון בכלל והמשטרה בפרט למקרה שתבצע תקיפה קרקעית של צה"ל. באופן דומה התבטא גם חסין אבו עאד'רה, מפקד הבטחון הלאומי ברצועה אז. הוא אמר שכוחותיו יהיו חלק מהתנגדות לכל "מעשה תוקפנות נגד הרצועה", ושהם יגנו על האזרחים בכל הדרכים האפשריות. מנגנון המשטרה קיים שיתוף פעולה הדוק עם גדודי עז א-דין אל-קסאם – במקביל לפעולות השיטור ביצעה המשטרה מעקב שוטף אחר פעולות כוחות צה"ל ואספה מידע שהועבר לזרוע הצבאית של חמאס. כן בצעה המשטרה פעילות מבצעית משותפת עם גדודי עז א-דין אל-קסאם : באוקטובר 2008 למשל נטל מנגנון המשטרה חלק פעיל ומרכזי בתרגיל של הזרוע הצבאית של חמאס באזור מחנה הפליטים אלבוריג'. כן הוקם באלבוריג' מטה משותף של המשטרה וגדודי עז א-דין אל-קסאם. שם גם היה חדר מלחמה משותף לשני הגופים. עוד קודם לכן באפריל 2008 גורמי משטרה הפעילו אש נ"מ לעבר מטוסי חיל האוויר (ואף ניסו להסוות זאת מאוחר יותר). ניתן אף לראות שבסיומו של מבצע "עופרת יצוקה" טען מפקד משטרת חמאס דאז, ג'מאל ג'ראח, ש"המשטרה השתתפה [בלחימה] שכם אל שכם עם ה"התנגדות" [כינוי לזרוע הצבאית של החמאס] וסייע לה להגן על אדמת עזה". (BBC News 2009; מרכז המידע למודיעין ולטרור b2009: 3-4; מרכז המידע למודיעין ולטרור 2010: 264 - 265) .

בנוגע לטענות בדבר אסטרטגיה מכוונת של צה"ל להשמדת תשתיות אזרחיות, כגון לולי התרנגולות של סאוופירי, עולה מתחקיר מבצעי שהתנהל שהלולים נהרסו בשל צורך צבאי : השטחים שמסביב ללולים נתפסו על-ידי כוחות קרקעיים של צה"ל כחלק מתמרון קרקעי, שאמור היה להשתלט על אתרי שיגור טילים ומרגמות. כוח של צה"ל התמקם בכמה בתים כולל בבית הסמוך ללול, על מנת לאבטח את השטח וכדי להגן על החיילים מפני ירי טילי אר-פי-גי, ירי צלפים והטמנת מטעני נפץ. מאחר שמדובר היה בשטח חקלאי, קשה היה לחיילים לזהות בבירור את עמדות החמאס ולוחמיו ולהשיב אש, ועל-כן הוחלט בצה"ל ליצור אזור בטחון סביב עמדות צה"ל על מנת להגן על החיילים. לטענת הפרקליט הצבאי הראשי של צה"ל, הפגיעה בלולים עומדת על-כן בעקרון המידתיות. עם זאת הוא החליט על חידוד נהלים : מעתה ההחלטה על פגיעה ברכוש אזרחי צריכה להתקבל על-ידי

קצין בדרגה בכירה. במקרה של הפגיעה בטחנת הקמח עלה מתחקיר שערך צה"ל, שהפגז שנורה אל התחנה נועד לשתק איום מידי שנשקף לחיילים (משרד ראש הממשלה 2010 : 25-26).

פגיעה בערכים הומניטריים. לגבי הטענות שהועלו על פגיעה בקרבת בניין של אונר"א והשימוש בפצצות המכילות זרחן לבן : על יסוד ממצאי התחקיר שביצעה ישראל עלה, ששני מפקדים בכירים אישרו את השימוש בפגזים בחריגה מטווחי הבטיחות הנדרשים באזורים בנויים, כפי שנקבעו בפקודות המבצעיות של צה"ל. עם זאת, לגבי טיב הפגזים עצמם והעובדה שהם מכילים זרחן נטען בדוח של צה"ל, שאין בכך כדי להפר את הדין הבינלאומי, ושהירי עצמו בוצע לעבר מטרה צבאית, והיה נחוץ כדי להגן על הכוחות הישראליים מפני פעילי החמאס שהיו חמושים בטילים נגד טנקים. על-כן יש כאן עמידה בעקרון המידתיות : הנזק הצפוי משימוש בתחמושת הזו לאזרחים ולמטרות אזרחיות לא היה מופרז ביחס ליתרון הצבאי המיועד משימוש בתחמושת זו. עם זאת נמצא שהנזק הנגרם בפועל למתחם כתוצאה מהשימוש בפגזי העשן היה נרחב יותר מכפי שצה"ל צפה, ועל-כן עודכנו מידית הגבלות על השימוש בפגזי עשן המכילים זרחן בסמוך למתקנים רגישים (כולל דרישה לקיים מרחב חיץ במרחק של כמה מאות מטרים), וההגבלות הללו נכנסו מיד לתוקף עד לסוף המבצע. (משרד ראש הממשלה 2010 : 19-20).

לגבי שימוש החיילים באזרחים פלסטינים כמגינים אנושיים, המשטרה הצבאית החוקרת של צה"ל בדקה את הטענות, ובמקרים שמצאה שאכן נעשה שימוש במגינים אנושיים - דבר הנוגד את הקוד האתי של צה"ל - העמידה לדין את אותם חיילים. כך למשל, הועמדו לדין שני חיילים, שאילצו קטין פלסטיני לעזור להם באופן שהעמיד אותו בסכנה. במקרים אחרים, כמו במקרה של עבאס אחמד איברהים חלוואה - שטען שחיילים לקחו אותו מביתו בשכונת אל-עטטרה והכריחו אותו לשמש כמגן אנושי - עלה שיחידה של צה"ל פעלה בשכונה זו וחיפשה כלי נשק ופעילי טרור. תוך כדי כך נתקלו החיילים במשפחתו של חלוואה שבחרה להישאר בביתה - למרות ההתרעה המוקדמת שנתן צה"ל, ובה קרא לאזרחים להתפנות מבתיים למען בטחונם. לטענת צה"ל לא אולצו בני המשפחה לשמש כמגן אנושי (משרד ראש הממשלה 2010 : 11)

טענות אתיות נגד החמאס

ארגונים חוץ-ממשלתיים, כגון Human Rights Watch טענו שהעובדה שחמאס ירה טילים לעבר אזורים בישראל הרחוקים מכל מטרה צבאית לגיטימית, לצד הצהרות שנשמעו מפי מנהיגי חמאס בזכות הירי, הן הוכחה שהיתה כוונה לפגוע באזרחים ישראלים וברכוש ישראלי - דבר המנוגד לדין הבינלאומי. כך, למשל, התבטא דובר מטעם גדודי עז א-דין אל-קסאם : "המשך הפלישה רק יגרום

לנו להגביר את טווח ירי הרקטות שלנו... נכפיל את מספר הישראלים בטווח הירי". יתרה מכך, לטענת Human Rights Watch ודוח גולדסטון, גם אם קיימות מטרות צבאיות באזורים שאליהם שוגרו טילים, הרי שיש בידי הפלסטינים יש רקטות קסאם ורקטות גראד שטווח הירי שלהן גדול, אך אינן מצוידות במערכת הנחיה שגורמת להן לדייק בפגיעה. כשמכוונים אותן לא ניתן אפוא להבחין בין מטרות צבאיות לאזרחיות, ועל-כן הן נועדו לפגוע באוכלוסייה אזרחית. (Human Rights Watch 2010:3,5,8; Human Rights Council 2009: 32).

בנוסף, בדוח גולדסטון נקבע כי לוחמי החמאס פעלו מתוך אוכלוסייה אזרחית בידיעה ומתוך מחשבה תחילה. נאמר בדוח כי אנשי החמאס לא רק שלא פעלו די על מנת להבחין עצמם מהאוכלוסייה האזרחית, אלא אף ירו מתוכה, תוך שנטמעו בתוכה (יש לסייג ולומר, הוועדה לא מצאה עדויות לכך שהחמאס הפנה בכוונה תחילה אזרחים למקומות, שבהם מתרחשות הפגזות, כפי שנטען על-ידי צה"ל. הוועדה גם לא מצאה ראיות לכך שהחמושים הפלסטינים לחמו בלבוש אזרחי). ארגון Human Right Watch חיזק טענה זו באומרו שבניגוד לדיני המלחמה האוסרים על הצדדים לסכסוך להציב מטרות צבאיות בתוך או אזורים צפופים או בקרבתם, חשפו חמאס וארגונים פלסטינים חמושים נוספים (כגון גדודי חללי אל-אקצא, גדודי סלאח א-דין, גדודי סראיא אל קודס ועוד) אזרחים פלסטינים לסכנה של התקפות נגד מצד ישראל על-ידי ירי מתוך אותם אזורים; שכן כאשר משתלטים לוחמים חמושים על מבנים אזרחים באופיים, הם הופכים לאובייקטים צבאיים שמותר להתקיפם. (Human Rights Council 2009:18,123; Human Rights Watch 2010:8).

חבר המועצה המחוקקת של חמאס דאז, פתחי חמאד, העיד בפני ועדת גולדסטון שהחמאס עשה שימוש באזרחים כמגינים אנושיים. לדבריו, החמאס יצר חומת מגן המורכבת מנשים, ילדים, זקנים ומוגיהדין נגד הפצצות צה"ל (Human Rights Council 2009:120).

האשמה נוספת שהועלתה נגד חמאס היתה יחסם ליריבים פוליטיים שלהם. הם הואשמו בהוצאה להורג או בגרימת פגיעה קשה ליריבים פוליטיים תומכי פת"ח או שנחשדו בשיתוף פעולה עם ישראל. תועדו מעצרים שרירותיים, מעשי עינויים, פגיעות גופניות קשות ומקרי הרג. לעיתים נגררו אנשים מבתיהם ואף ממיטתם כדי לפגוע בהם. לטענת דוח גולדסטון, מעשה זה מנוגד להכרזה של האו"ם בדבר זכויות אדם (Human Rights Council , 1-400:27; Human Rights Watch).

(2010:6).

תגובות חמאס לטענות

חמאס הודיע שגדודי עז א-דין אל-קסאם וארגונים פלסטיניים חמושים אחרים ירו רקטות רק על מטרות צבאיות בישראל ושכל פגיעה באזרחים היתה טעות שנבעה מהמגבלות הטכנולוגיות של כלי הנשק. בדוח, שנמסר מטעם החמאס למזכ"ל האו"ם כחלק מחקירת ועדת גולדסטון, נאמר כך: "אנו עובדים קשה ככל הניתן כדי שלא לחשוף אזרחים לכל פגיעה שהיא, אבל יש לדעת כי ההתנגדות הפלסטינית – אף שהיא ארגון התנגדות – אינה צבא סדיר עם כלי נשק מתקדמים טכנולוגית, ולכן ההתנגדות עשויה לקבוע מטרה צבאית, והירי עלול לסטות מעט או הרבה, ולכן הוא עלול לפגוע ליד אתר אזרחי - על אף המאמצים לשמור על בטחונם של האזרחים. אנו מבטיחים לך שההתנגדות אינה קובעת במכוון מטרות אזרחיות, וכי היא מתמודדת עם תקריות לא מכוונות". (Human Rights Watch 2010:5,13).

4.4 ניתוח המבצע בראי הדוקטרינה

כעת ינותח ויידון מבצע "עופרת יצוקה" בראי "הדוקטרינה ללוחמה בטרור". יידונו כמה פעולות מרכזיות שביצע צה"ל, שלגביהן נשמעו הדים נוקבים מצד הקהילה הבינלאומית:

מקרה א. התקפה אווירית של מגרש המסדרים במהלך טקס סיום קורס שוטרים פלסטיניים ביומו הראשון של המבצע. כתוצאה מהפעולה נהרגו למעלה מ-50 בני אדם.

מקרה ב. הפצצת מסגד במחנה הפליטים ג'באליה. כתוצאה מהפעולה נהרגו לפחות 15 בני אדם וכ-40 נוספים נפצעו.

מקרה ג. התקפה במחנה הפליטים ג'באליה בקרבת בית-ספר של אונרר"א. כתוצאה מהפעולה נהרגו כ-35 אנשים וכ-40 נפצעו.

מקרה ד. פגיעה בבית משפחת עז א-דין אבו אל-עייש. כתוצאה מהפעולה נהרגו ארבע בנות משפחה אחת, ואחת נפצעה.

מקרה ה. פגיעה בבית משפחת א-דאיה. כתוצאה מהפעולה נהרגו 22 בני אדם בני משפחה אחת.

עיקרון ב.1: עקרון הכורח הצבאי

1. **תנאי המטרה.** בכל המקרים בוצעו הפעולות לשם שמירה על אזרחי המדינה, אם בצורת ירי על חוליית משגרי רקטות או על מחסן תחמושת שהיוו איום ישיר על אזרחי ישראל, ואם בצורת ירי על חוליות לוחמים שירו לעבר חיילי צה"ל. אף הם אזרחי המדינה ונשלחו על ידה למשימה של הגנה על אזרחי ישראל, ולפיכך מחויבת המדינה לעשות כל

שביכולתה כדי להגן על שלומם. **מקרה א.** התקפה אווירית של מגרש המסדרים במהלך טקס סיום קורס שוטרים: **עומד בתנאי.** ממשלת ישראל טענה שהמשטרה מקיימת שיתוף פעולה הדוק עם גדודי עז א-דין אל קסאם ורבים מהשוטרים, הם למעשה אנשי חמאס, אשר נוטלים חלק פעיל בלחימה ובשיגור הרקטות לעבר ישראל, וכך מהווים סכנה לאזרחי ישראל ולחיילי צה"ל. למשל, אנשים שמחד הם שוטרים, ומאידך הם מפקדי יחידות ארטילריה ומפקדי יחידות צלפים של גדודי עז א-דין אל-קסאם (מרכז המידע למודיעין ולטרור b2009: 1, 5, 6). במהלך הטקס הם מקובצים כולם במקום אחד, דבר שמקל על הפגיעה בהם. **מקרה ב.** הפצצת מסגד במחנה הפליטים ג'באליה: **עומד בתנאי.** ההתקפה כוונה כלפי חוליית לוחמים שהשתייכו לחוליית טרור ששיגרה טילים לעבר ישראל וסיכנה באופן תדיר את האזרחים בישראל. **מקרה ג.** התקפה במחנה הפליטים ג'באליה בקרבת בית ספר של אונר"א: **עומד בתנאי.** היא כוונה כלפי חוליית משגרי פצצות מרגמה של חמאס, שירו ללא הפסקה על כוחות צה"ל מאתר שהיה סמוך לבית-ספר של אונרר"א והיוו סכנה ברורה ומידית לכוחות צה"ל. **מקרה ד.** פגיעה בבית משפחת עז א-דין אבו אל-עייש: **עומד בתנאי.** במהלך ירי כלפי כוחות צה"ל זוהו בתוך בית אנשים שנחשדו כתצפיתנים וכמכוונים את ירי הצלפים והמרגמות כלפי החיילים. הירי של צה"ל כוון כלפי אנשים אלו, מאחר שהיוו סכנה מידית על החיילים. **מקרה ה:** פגיעה בבית משפחת א-דאיה: **עומד בתנאי.** ההתקפה כוונה כלפי מחסן של אמצעי לחימה, שהיווה סכנה עתידית לאזרחי ישראל

2. **תנאי האפקטיביות היחסית. מקרה א:** **עומד בתנאי.** נראה כי אנשי מנגנון הביטחון בכלל והשוטרים בפרט הוו סכנה תדירה לאזרחי ישראל והיו מתוכננים לסייע בכל מבצע שייערך נגד ישראל ובלחימה מול כוחות צה"ל, בשל שיתוף הפעולה ההדוק עם גדודי עז א-דין אל-קסאם. חלק מהאנשים שהיו באותה העת במגרש המסדרים היו בכירים באופן יחסי (כמו מפקדי יחידות צלפים וארטילריה של גדודי עז א-דין אל-קסאם). לפיכך אי ביצוע הפעולה עלול היה לסכן עוד יותר את אזרחי ישראל. **מקרה ב:** **עומד בתנאי.** חוליית משגרי הטילים, שכלפיה כוונה ההתקפה, סיכנה באופן תדיר את חייהם של אזרחי ישראל, והיה צורך לפגוע בהם מידית. **מקרה ג:** **עומד בתנאי.** מדובר בפעולת הגנה עצמית נגד סכנה ברורה ומיידית. הפעולה כוונה נגד חוליה של לוחמי חמאס, שירו באופן רציף על כוח צה"ל. אי-ביצוע הפעולה היה מסכן עוד יותר את חייהם של החיילים. **מקרה ד:** **עומד בתנאי.** האש כוונה לעבר בני אדם שנחשבו כתצפיתנים ומכוונים את האש המסכנת בבירור את חיילי צה"ל.

אי-ביצוע הפעולה היה מביא לסכנה גדולה יותר לחייהם. **מקרה ה: אי-עמידה בתנאי.** סביר להניח שמקרה זה לא עומד בתנאי, שכן מדובר היה בפעולה שכוונה להשמיד מחסן של אמצעי לחימה, וניתן היה להחליט שהפעולה תבוצע במועד אחר (אם כי יש לזכור שטעות מבצעית במקום המחסן הביאה למות האזרחים).

3. **תנאי מזעור הנזק: מקרה א: אי-עמידה בתנאי.** מחד השתמש צה"ל במהלך הפעולה

בטילים מונחים נגד אדם - ספייק (Spike), אשר נועדו ללחימה באזורים צפופים מאחר והטיל מאוד מדויק וניתן לעדכן את מטרותיו במהלך המעוף על-פי תמונות המגיעות מהמצלמה הממוקמת עליו (פוגלמן 2010) מאידך, השימוש במספר טילים נעשה מאחר וקרוב לוודאי הרצון של צה"ל היה ליצור סוג של הרתעה מול החמאס על-ידי גרימת נזק גדול. לדברי צבי פוגל, אז מפקד מרכז האש של פיקוד הדרום, "לפתיחת המבצע תוכננו מטרות שייצרו פרט לאפקט ההפתעה הצבאית גם אפקט תודעתי". לדבריו, מאחר שלכוח הצבאי של חמאס יש השפעה עצומה על הכוח הפוליטי שלו, היתה ההנחה של ממשלת ישראל, שנוק גדול למערך הצבאי שלו ישפיע באופן ניכר על צמצום כוחו הפוליטי (פוגלמן 2010). העובדה שגל התקיפה הראשון נמשך 3 דקות וחצי וכלל עשרות יעדים ופעילי חמאס מחזקת את הטענה הזו. **מקרה ב: עומד בתנאי.** ניתן לראות שצה"ל עשה ניסיון למזער את הנזק שיגרם, מאחר שבעבר כבר תוכנן לתקוף את החוליה הזו, אך הפעולה בוטלה כי חבריה שהו בסמוך לבית חולים. כעת, המודיעין של צה"ל סבר שאין אזרחים ברחובות הסמוכים ולא נראה היה שמדובר במסגד. בנוסף, הנשק שיועד לפעולה היה קטן בהרבה מזה שנעשה בו שימוש בסופו של דבר. הקצינים שבחרו להשתמש בטילים בהם נעשה שימוש בסופו של דבר עשו זאת לאחר שהטילים, שבהם התבקשו להשתמש, לא היו זמינים, ואילו ביצוע הפעולה היה דחוף. **מקרה ג: עומד בתנאי.** היה ניסיון של צה"ל למזער את הנזק הנגרם לחפים מפשע, מאחר שהובא בחשבון טווח ביטחון בין היעד לפעולה (חוליית משגרי פצצות מרגמה) לבין בית-הספר של אונרר"א. כן נעשה אימות ודאי של מקור האש ושימוש בכלי נשק מדויקים: צה"ל ירה ארבע פצצות מרגמה מסוג "קשת", שמכילות מערכת מתקדמת ל"נעילה" על מטרות וניווט הפצצות לעברן. **מקרה ד: אין בידי מספיק חומרים,** שדרכם ניתן להיווכח אם יש עמידה/אי-עמידה בתנאי, דהיינו אם צה"ל עשה כל שביכולתו על מנת למזער את הנזק הנגרם לחפים מפשע. עם זאת סביר להניח שהפעולה לא אמורה היתה לגרום לנזק רב, שכן כוחות צה"ל חשבו שהם יורים לעבר בני אדם שנחשדו כתצפיתנים. כמו-כן, מתחקיר צה"ל עלה שכאשר נשמעו צעקות מתוך הבית, הורה

מפקד הפעולה לטנקים לנצור אש. מירי זה נהרגו שלוש בנותיו של ד"ר עז א-דין אבו אל-עייש. צה"ל ציין כי הוא "מצר על הפגיעה בבני משפחת אל-עייש", אך סבור שאל מול האילוצים בשטח, הכמות וריבוי האיומים, שבהם נתקל הכוח ואינטנסיביות הלחימה במקום, היו פעולת הכוח וההחלטה על ביצוע ירי לעבר המבנה סבירות (Human Rights Watch 2010: 20) **מקרה ה: אי-עמידה בתנאי**. לא נעשו מספיק ניסיונות על מנת למזער את הנזק. אמנם יום לפני התקיפה הזהיר צה"ל את התושבים על התקפה צפויה, אך קרוב לוודאי שהיה ברור שיהיה נזק אגבי, מאחר שהרחוב בנוי בצפיפות רבה. בנוסף, היעד שהותקף בסופו של דבר היה יעד מוטעה בשל טעות מבצעית - דבר המעיד על כך שלא נערכה הכנה מודיעינית מספקת.

4. **תנאי המידתיות: מקרים א, ב, ג, ד: עמידה בתנאי**. תרומת הפעולות הללו עולה על הנזק הנגרם מביצוען.

5. **תנאי ההגינות (או האוניברסליות):** כל המקרים המתוארים ניתנים לביצוע בכל מצב דומה, ועל-כן עומדים בתנאי ההגינות.

עיקרון ב.2: עקרון ההבחנה

(ג) חזקת המעורבות בטרור

מקרה א: עמידה בתנאי. אותם שוטרים, שהיו מעורבים באופן ישיר במעשי הטרור (כפי שעולה מעקרון ב3 סעיף ו'2), היה מידע מודיעיני לגביהם ולגבי השתייכותם לגדודי עז-א-דין אל קסאם בתפקידים בכירים. למשל, עאדל אבו עון היה מפקד יחידת הצלפים בגדוד רצואן הצפוני בגדודי עז-א-דין אל קסאם במקביל לשירותו כקצין במשטרה הפלסטינית. אדם נוסף הוא שחדה פתחי אלכרד, שהיה אחד ממפקדי יחידת הארטילריה בגדוד יבנה השייך לגדודי עז א-דין אל קסאם, במקביל לשירותו כקצין במשטרה הפלסטינית בדרגת נקיב (סרן), וכן הלאה. התמונה העולה היא שבני אדם אלו מעורבים בטרור, ומכיוון שהם נושאים תפקידים בכירים יחסית בגדודי עז א-דין, ימשיכו להיות מעורבים בטרור גם בעתיד (מרכז המידע למודיעין ולטרור 2009: 1, 6). **מקרה ב: עמידה בתנאי**. היות שהתקיפה כוונה כלפי חוליית טרור שעסקה בשיגור טילים לעבר ישראל - פעולה המעידה בברור על נכונותם לפעול באופן אקטיבי נגד אזרחי ישראל) - הרי שהם מעורבים ישירות בטרור בעבר הקרוב ויש יסוד סביר להניח שהם ימשיכו להיות מעורבים בפעילות טרור גם בעתיד. **מקרים ג, ד: לא רלוונטי**. ההתקפה נגד חוליית משגרי פצצות המרגמה ונגד התצפיתנים היוותה אקט של הגנה עצמית, ולפיכך אין צורך

לעמוד בקריטריון חזקת המעורבות בטרור. **מקרה ה: לא רלוונטי.** ההתקפה כוונה למחסן תחמושת, ולא לבני אדם, ולכן קריטריון חזקת המעורבות בטרור לא רלוונטי למקרה זה.

(ג.2) תקפות החזקה. מקרה א: עמידה חלקית בתנאי. צה"ל וממשלת ישראל ידעו כי בני אדם רבים, אשר פעילים במסגרת מערך בטחון הפנים של החמאס (כולל שוטרים), פעילים גם בזרוע הצבאית של הארגון ונוטלים חלק בפעילות הצבאית. במסגרת זו הוצגו גם תמונות של הרוגים רבים במדי שוטרים מחד, ועם סימן זיהוי המעיד על השתייכות לזרוע הצבאית מאידך, וכן תמונות של הרוגים, אשר הוצגו כשוטרים בציון דרגתם ובמקביל צוין תפקידם בזרוע הצבאית (מרכז המידע למודיעין ולטרור b2009 : 2, 5). למרות זאת לא בטוח שלגבי כל אותם בני אדם, אשר היו מעורבים במישרין בטרור ואשר נכחו במגרש המסדרים, נבדקו באופן קפדני ראיות שיכולות להוציא אותם מחזקה זו.

מקרים ב, ג, ד, ה: לא רלוונטיים לניתוח.

(ג.3) מגבלות החזקה: מקרה א: אי-עמידה בתנאי. אמנם רבים מבין ההרוגים במגרש המסדרים שחמאס הציגה כשוטרים בלבד, נשאו בכפל תפקידים והשתייכו במקביל גם לזרוע הצבאית של חמאס, וכך נטלו חלק ישיר בפעילות הטרור נגד ישראל במהלך המבצע. עם זאת, ישראל לא הוכיחה שכל השוטרים נושאים בכפל תפקידים ועל-כן סביר להניח שמתכנני הפעולה ידעו שאמנם חלק מהאנשים, שהיו אותה עת במגרש המסדרים לא היו מעורבים במישרין בטרור, אך ייפגעו כתוצאה מהפעולה.

מקרים ב, ג, ד, ה: לא רלוונטיים.

עיקרון ב.3: עיקרון המידתיות הצבאית

מרכיבי התועלת הצבאית.

(1.ו) מידת הסכנה הצפויה מפעולות הטרור שעל הפרק. מקרה א: ממשלת ישראל טענה, שרבים מהשוטרים (לא כולם) הם למעשה אנשי חמאס, אשר נוטלים חלק פעיל בלחימה ובשיגור הרקטות לעבר ישראל, וכך מהווים סכנה לאזרחי ישראל ולחיילי צה"ל. למשל, אנשים שהם שוטרים, אך גם מפקדי יחידות ארטילריה ומפקדי יחידות צלפים של גדודי עז א-דין אל קסאם (מרכז המידע למודיעין ולטרור b2009 : 1, 5, 6). **מקרה ב:** הפצצת מסגד במחנה הפליטים ג'באליה. ההתקפה כוונה כלפי חוליית לוחמים, שהשתייכו לחוליית טרור ששיגרה טילים לעבר ישראל, וכך סיכנה באופן תדיר את האזרחים בישראל. **מקרה ג:** התקפה במחנה הפליטים ג'באליה בקרבת בית-ספר של אונרר"א. היא כוונה כלפי חוליית משגרי פצצות מרגמה של חמאס, שירו ללא הפסקה על כוחות

צה"ל מאתר שהיה סמוך לבית-הספר של אונרר"א והיוו סכנה ברורה ומיידית לכוחות צה"ל .
מקרה ד: פגיעה בבית משפחת עז א-דין אבו אל-עייש. הירי של צה"ל כוון כלפי אנשים, שנחשדו כמסייעים להכוונת הירי כלפי חיילי צה"ל, ועל-כן היוו סכנה מיידית לחיילים. **מקרה ה:** פגיעה בבית משפחת א-דאיה. ההתקפה כוונה כלפי מחסן של אמצעי לחימה, שהיווה סכנה עתידית לאזרחי ישראל

(2.ו) **מידת מעורבותו של אדם מסוים בפעולות הטרור בהתאם לעקרון ההבחנה (ב.2).** **מקרים ג, ד, ה:** החיילים החזירו אש לעבר מקורות ירי כאקט של הגנה עצמית, ולכן בהתאם לעקרון ההבחנה (ב.2) המופיע בדוקטרינה ניתן להתייחס למעורבות האנשים, שבהם תוכננו ההתקפות האוויריות לפגוע, כמעורבות **ישירה בטרור** (סעיף 1ב) **מקרה ב:** האש נורתה כלפי אנשים ששיגרו טילים לעבר ישראל וכך גם כאן ניתן להתייחס למעורבות האנשים, שבהם תוכננו ההתקפות האוויריות לפגוע, כמעורבות ישירות בטרור (סעיף 1ב). **מקרה א:** האש של צה"ל נורתה כלפי אנשים, שחלקם נוטלים חלק פעיל בלחימה של חמאס (כגון מפקדי יחידות צלפים וארטילריה), וחלקם הם אנשי המנגנון הבטחוני של חמאס גרידא. כך שבהתאם לעקרון ההבחנה (ב.2) המופיע בדוקטרינה ניתן להתייחס למעורבות חלק מהאנשים, שבהם תוכננו ההתקפות האוויריות לפגוע, כמעורבים ישירות בטרור (4א); ואילו את חלקם של האנשים לא ניתן לקטלג כמעורבים ישירות בטרור, אך הם אינם עונים על אף סעיף אחד של השתייכות עקיפה לטרור .

(3.ו) **רמת המיידיות של הסכנה הנשקפת מפעולות הטרור המבוצעות על-ידי אדם המעורב במישרין בפעולת הטרור, על ביצוען והמשכן גם בטווח המתמשך.** **מקרים ב, ג, ד, ה.** התמונה העולה היא של התקפות אוויריות שכוונו כלפי מקורות ירי. ניתן להניח בסבירות גבוהה ביותר, כי אותם לוחמים שירו היו ממשיכים בשיגור הרקטות לעבר ישראל ובשיגור פצצות מרגמה לעבר כוחות צה"ל. **מקרה א.** אותם בני אדם, אשר מעורבים במישרין בפעולות טרור, ניתן להניח בסבירות גבוהה ביותר, כי הם היו ממשיכים בעצמם בשיגור רקטות לעבר ישראל ובשיגור פצצות מרגמה לעבר ישראל וכוחות צה"ל, וכן מפעילים אנשים אחרים לצורך כך (מאחר שמדובר במקרים רבים במפקדי יחידות).

(6.ו) **מידת הקושי ליירט אדם המעורב במישרין בפעולות הטרור.** **מקרים ב, ג, ד, ה.** קשה היה ליירט באופן מדויק את אותם אנשים אשר הפעולות כוונו כלפיהם, מאחר שסביבת הלחימה היתה מעורבת, צפופה, של לוחמים ואזרחים - דבר שהביא לקושי לסיים פעולה ללא נזק סביבתי. **מקרה א.** מלכתחילה ברור היה למתכנני הפעולה שייפגעו גם שוטרים או אנשים אחרים המשתייכים לכוחות הבטחון, שאינם מעורבים בטרור כלל או שיש להם מעורבות עקיפה - ובכל זאת הוחלט על ביצוע הפעולה.

1.ו) **מידת הסכנה הצפויה מהפעולה הצבאית או הפעילות הצבאית לבני האדם, שאינם מעורבים בטרור או שמעורבים רק בעקיפין. מקרה א.** כאמור, היה ידוע למתכנני הפעולה בצה"ל שהנזק יהיה רחב ושיפגעו בני אדם, המעורבים בעקיפין בטרור וחלקם ו/או חפים מפשע. כדי להקטין את הנזק נבחרו לפעולה טילים מונחים נגד אדם - ספייק (Spike), אשר נועדו ללחימה באזורים צפופים מאחר והוא מאוד מדויק וניתן לעדכן את מטרותיו של הטיל במהלך המעוף על-פי תמונות המגיעות מהמצלמה הממוקמת עליו (פוגלמן 2010). **מקרה ב.** הפעולה, שתוכננה על-ידי צה"ל לפגיעה באותה חוליית משגרי טילים, אמורה היתה שלא לגרום נזק אגבי גדול, שכן מתצפית עלה שהרחובות ריקים (למעט אזרח אחד), ובנוסף, המבנה לא נחשב למקום רגיש. יתרה מכך, התקפה קודמת, שכוונה כלפי אותה חוליה, לא יצאה לפועל, מאחר שאנשיה היו בסמיכות לבית-החולים, ובצה"ל חששו מפגיעה במבנה שתגרום לנזק. מצד שני, סוג התחמושת היה בעל כוח הרס רב יותר מזה שהורו לחיילים להשתמש בו, שכן הטיל, שבו אמורים היו לעשות שימוש, לא היה זמין, ודחוף היה לבצע את הפעולה. **מקרה ג:** הפעולה היתה לשם הגנה עצמית, וקרוב לוודאי שלא אמורה היתה לגרום נזק רב, מאחר שנעשה ניסיון לשמור על טווח ביטחון בין היעד לפעולה (חוליית משגרי פצצות מרגמה) לבין בית-הספר של אונרר"א. בנוסף, מאחר שהיה ידוע שבבית-הספר מצויים אזרחים רבים, נעשה – אף שכך גדל משך חשיפת כוח צה"ל לאש הלוחמים - אימות ודאי של מקור האש ושימוש בכלי נשק מדויקים (פצצות מרגמה מסוג "קשת", שמכילות מערכת מתקדמת ל"נעילה" על מטרות וניווט הפצצות לעברן). **מקרה ד:** הפעולה היתה לשם הגנה עצמית, ולא אמורה היתה לגרום נזק רב, שכן כוחות צה"ל חשבו שהם יורים לעבר בני אדם שנחשדו כתצפיתנים, אשר מסייעים לצלפים של החמאס, וכוונו את הירי ישירות לעבר המקום שבו ניצבו הדמויות. מהחומרים שבידי לא ידוע אם המפקדים, אשר אשרו את הפעולה, ידעו שיש אזרחים בתוך הבית; אבל כן ידוע שכאשר נשמעו צעקות מתוך הבית, הורה מפקד הפעולה לטנקים לנצור אש. **מקרה ה:** ההתקפה בוצעה על-ידי מטוס F16 כדי להשמיד מחסן נשק. יום קודם לכן צה"ל הזהיר את התושבים על התקפה צפויה. אך קרוב לוודאי שהיה ברור שיהיה נזק אגבי מאחר והרחוב בנוי בצפיפות רבה. היעד שהותקף בסופו של דבר היה יעד מוטעה בשל טעות מבצעית.

1.ח) **נסיבות התועלת הצבאית הוודאית. מקרה א:** עומד בתנאי. התועלת הצבאית שלשמה מבוצעת הפעולה היא גבוהה, מאחר שהיא עומדת בסעיפים 11, 21, 31 **מקרה ב:** עומד בתנאי.

התועלת הצבאית שלשמה מבוצעת הפעולה היא גבוהה, מאחר ועומדת בסעיפים 1, 2, ו 3 . **מקרה ג': עומד בתנאי.** התועלת הצבאית שלשמה מבוצעת הפעולה היא גבוהה, מאחר ועומדת בסעיפים 1, 2, ו 3 . **מקרה ד': עומד בתנאי.** התועלת הצבאית לשמה מבוצעת הפעולה היא גבוהה, מאחר שהיא עומדת בסעיפים 1, 2, ו 3, **מקרה ה': עומד בתנאי.** התועלת הצבאית לשמה מבוצעת הפעולה היא גבוהה, מאחר ועומדת בסעיפים 1, 2, ו 3 . על-כן, על-פי קריטריון זה (ח.1), נתון זה יוצר כורח צבאי לפעולה מיידיית - גם אם ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה האנושית גבוה במידה דומה.

(ח.2) **נסיבות התועלת הצבאית המסתברת.** ככל שערך הפרמטר של התועלת הצבאית מצוי בהסתברות נמוכה יותר, כך ראוי לתת משקל רב יותר לסכנת הפגיעה בסביבה האנושית. סעיף זה מיותר בקונסטלציה הנוכחית, שכן כפי שעלה מסעיף (ח.1) - ערך הפרמטר של התועלת הצבאית הוא גבוה.

(ח.3) **נסיבות של דחייה.** בסעיף נכתב מתי נדרשת דחייה של הפעולה, אך במקרה שלפנינו לא זהו המצב.

(ח.4) **נסיבות של פיתוח:** כאשר פרמטר סכנת הפגיעה בסביבה האנושית גבוה, יש צורך לפתוח סוגים חדשים של שיטות או אמצעי לחימה. בידי צה"ל מערכות נשק מתוחכמות, אשר אמורות להפחית את הנזק האגבי הנגרם; אך היו מקרים (מקרה ב', למשל) שבהם נעשה שימוש בנשק שונה מהנשק אשר תוכנן לעשות בו שימוש בשל אילוצים לא צפויים, כמו זמינות הנשק. היו פעולות שהביאו לשינוי נהלים ופקודות של צה"ל. מקרה ג', למשל, הביא להחלטה לנסח כללים מחמירים יותר בפקודות הצבא בכל הנוגע לשימוש במרגמות, וכן בפגזי עשן המכילים זרחן, באזורים מאוכלסים בצפיפות באזרחים ובקרבת מתקנים רגישים, כדי להגביל את הנזק שאינו הכרחי לרכוש אזרחים וכדי לדאוג יותר לשלום האוכלוסייה.

עיקרון ב.4: עקרון ההסתברויות הנמוכות

מאחר שלצה"ל יש מודיעין שנחשב למהימן, ובכל המקרים הנדונים היה צה"ל בטוח במהימנות המידע המודיעיני שבידיו, לא ניתן לבחון עיקרון זה במקרה של מבצע "עופרת יצוקה" – אף-על-פי שהיו כמה טעויות מודיעיניות משמעותיות שהביאו לפגיעה באזרחים. למשל, **במקרה ב:** מהמודיעין, שנאסף טרם ההתקפה על חוליית משגרי הטילים, לא ניתן היה להבחין שהמבנה היה בעצם מסגד. יתרה מכך, לאחר אישור הפעולה הבין אחד הקצינים שהמבנה עלול להיות מסגד, אך לא דיווח על כך. **במקרה ה:** היתה טעות מודיעינית, וצה"ל כיוון את התקיפה לעבר בניין סמוך למחסן הנשק.

עיקרון ב.5: עיקרון השיקולים של טווחי הזמן

(ע.1) משמעות בטווח הזמן: מקרה א: הפעולה נועדה למנוע את הסכנה, הצפויה מאותם לוחמי חמאס בטווח הזמן המיידי והבינוני, מאחר שמדובר בבני אדם שלקחו חלק פעיל בעצמם וכן פיקדו על בני אדם נוספים, שלקחו חלק בפעילות הטרור נגד אזרחי ישראל. עם זאת צריך היה להביא בחשבון כי יש סבירות גבוהה, שההשלכות המדיניות על ישראל והתגובה הבינלאומית יהיו קשות, מאחר והקהילה הבינלאומית רואה בלוחמים אלה בני אדם שהם חלק ממנגנון בטחון הפנים של החמאס - אנשים שתפקידם לאכוף סדר ובטחון פנים ברצועה, ולפיכך לכאורה אינם חלק מהמערך הצבאי.

מקרה ב: ההתקפה נועדה להגן על אזרחי ישראל מסכנה מיידי, ולא אמורות היו לבוא בעקבותיה השלכות מרחיקות לכת, מאחר וגם הנזק אשר אמור היה להיגרם על-פי המודיעין של צה"ל, היה זעום. **מקרה ג:** הפעולה נועדה למנוע נזק מיידי לחיילי צה"ל, אשר היו נתונים בסכנה מיידי מצד חולית משגרי פצצות מרגמה של החמאס אשר ירתה לעברם. ההשלכות מהפעולה היו נזק תדמיתי לישראל, מאחר שההתקפה של צה"ל כוונה לעבר קבוצת בני אדם שהיתה סמוכה לבית-ספר של אונר"א, שם שהו למעלה מ-1,000 אזרחים. כל סטייה בפגיעת הטיל יכולה היתה לגרום לנזק סביבתי גדול (שהקהילה הבינלאומית היתה מגנה). **מקרה ד:** ההתקפה נועדה להגן על חיילי צה"ל מסכנה מיידי, ולא אמורות היו לבוא בעקבותיה השלכות מרחיקות לכת, מאחר שהנזק, אשר אמור היה להיגרם על-פי המודיעין של צה"ל היה זעום. **מקרה ה:** הפעולה נועדה למנוע את הסכנה הצפויה בטווח המיידי הבינוני והארוך, שנשקפה לאזרחי ישראל מהתחמושת הרבה שאופסנה בדירה. לא אמורות היו לבוא בעקבותיה השלכות מרחיקות לכת מביצוע הפעולה, מאחר שלא אמור היה להיגרם נזק סביבתי רב מדי כתוצאה מהפעולה.

עיקרון (ב.6): עיקרון ההבנה המקצועית

מקרה א: אי-עמידה בעיקרון. ההתקפה נועדה לפגוע בשוטרים, שמשמשים גם בתפקידים שונים בזרוע הצבאית של החמאס, אך תוך כך היה ברור לצה"ל שייפגעו גם שוטרים בלתי מעורבים. לפעולה כזו קשה לעמוד במבחן מוסרי, שכן הרושם העולה מהאירוע הוא שאחת המטרות של צה"ל היא להביא להרתעה. אם נכון הדבר, פעולה זו אינה מוסרית, מאחר שיש לשמור על כבודו של אדם

באשר הוא אדם, ואין "להחפיץ" בני אדם - לעשות בהם שימוש ולפגוע בהם בכוונה תחילה על מנת להשיג הרתעה. על ההרתעה להיות מושגת רק כ"תוצאה נלווית".

מקרים ב, ג, ד: עמידה בעיקרון. ההתקפות נועדו לפגוע באותם בני אדם, אשר מבצעים פעולות טרור נגד אזרחי המדינה וחיילי צה"ל. בשלושת המקרים מדובר על מניעת סכנה מיידית, תוך ניסיון למזער את הנזק הסביבתי העלול להיגרם, מתוך רצון לשמור על רמה מוסרית גבוהה ככל הניתן ולא לפגוע בחפים מפשע (למשל, על-ידי מתן אזהרה מוקדמת; שימוש בתחמושת המתקדמת והנכונה ביותר לכל אחד מהאירועים; שמירה על טווח ביטחון בין יעדי הפעולה לבין היעדים האזרחיים המצויים בקרבת מקום, ועוד). **מקרה ה: עמידה בעיקרון.** הפעולה נועדה לפגוע במחסן תחמושת, שמשמשת לפגיעה באזרחי ישראל וחייליה. גם כאן נעשה ניסיון למזער את הנזק הסביבתי שעלול להיגרם ולשמור ככל האפשר על חיי אזרחים חפים מפשע (כגון על-ידי אזהרה טרם התקיפה).

עיקרון ג.1: עקרון האזהרה המתמדת

באופן כללי ניתן לומר, כי במהלך המבצע נהג חיל האוויר לספק אזהרה לאזרחים טרם התקיפות: על-ידי שיחות טלפון שנעשו לאנשים שהתגוררו באזורים שעמדו להיות מופצצים (בסך-הכול בוצעו 165,000 שיחות); על-ידי מסרונים שנשלחו לאנשים; על-ידי כרוזים שהופצו (בסך-הכול הופצו 2 וחצי מיליון כרוזים) ועל-ידי נוהל "הקש בגג". עם זאת, מאחר שמדובר בשטח צפוף ביותר, לא תמיד היה לאוכלוסייה לאן להתפנות.

אם נבחן ספציפית את המקרים הנדונים, עולה מהחומרים כי רק בשניים מהמקרים ניתן לראות בוודאות כי אכן בוצעה אזהרה טרם התקיפה. **מקרה ד:** צה"ל הודיע במפורש שפיזור כרוזות טרם ההפצה, וכן שבימים שקדמו לאירוע חיילים הפצירו באבו אל-עייש, שעבד גם כרופא בישראל, לעזוב את ביתו ולהתרחק מזירת הלחימה, אך הוא בחר להישאר בביתו חרף הסיכון המשמעותי שבכך (Amnesty International 2009: 24). **מקרה ה:** יממה לפני התקיפה הודיע צה"ל שהיא עומדת להתבצע. בדוח שחיבר Amnesty International נאמר, שהוועד הבינלאומי של הצלב האדום הודיע לתושבים שצה"ל עומד להפציץ במקום (Amnesty International 2009: 16).

מקרה א: אי עמידה בתנאי. במקרה זה ידוע כי צה"ל לא נתן אזהרה טרם התקיפה, מאחר שרצה לשמור על אלמנט ההפתעה.

מקרים ב, ג: לא ברור אם ניתנה אזהרה טרם התקיפה או לאו.

עקרון ג.2: עקרון הפיצוי

בשניים מהמקרים (ד ו-ה) נעשו נסיונות של המשפחה ללכת לבית המשפט על מנת לתבוע פיצוי ממדינת ישראל על מותם של בני משפחה ובשני המקרים סירב בית המשפט להיענות לבקשה. **מקרה ד**: בשנת 2010 הגיש ד"ר עז א-דין אבו אל-עייש תביעת פיצויים בגובה מיליוני שקלים נגד משרד הבטחון בעקבות מותן של שלוש בנותיו (גרוסמן 2010). **מקרה ה**: בשנת 2012 הגישו בני משפחותיהם של 22 ההרוגים במתקפה על בית משפחת א-דאיייה תביעת פיצויים ממדינת ישראל. נגד כך טען השופט, שמדינת ישראל אינה אחראית לנזקי התובעים, מאחר שמדובר ב"פעולה מלחמתית". לטענתו, לא ניתן לזקוף את מותם לחובת כוחות צה"ל, אלא זו אשמת שלטון החמאס ברצועת עזה (שפיצר שדמי 2012).

עיקרון ג.3: עיקרון ההרתעה המבצעית

צ.1) מטרה ומדדים: הרתעה מבצעית נועדה למנוע פעולות טרור בעתיד. מקרים ב, ג, ד, ההתקפה נועדה כדי לענות על איום מידי הנשקף לאזרחי המדינה (ירי טילים לשטחה) ולחיילי צה"ל (ירי פצצות מרגמה לעברם). תוצאת הלוואי היא הרתעת לוחמי החמאס מהמשך ירי לעברה של ישראל. הלוחמים רואים שידו של צה"ל ארוכה, ושהוא יכול לתקוף אותם בכל רגע נתון. מקרה א: מצד אחד נועדה ההתקפה לענות על איום הנשקף לאזרחי המדינה מפני לוחמי חמאס, הנוטלים חלק ישיר במעשי הטרור, אך הותקפו גם בני אדם שלא נוטלים חלק ישיר במעשי הטרור. על-כן נראה כי הפעולה נועדה לשמש גם לצורכי הרתעה. לדברי צבי פוגל, אז מפקד מרכז האש של פיקוד הדרום, "לפתיחת המבצע תוכננו מטרות שייצרו פרט לאפקט ההפתעה הצבאית גם אפקט תודעתי". לדבריו, מאחר שלכוח הצבאי של חמאס יש השפעה עצומה על הכוח הפוליטי שלו, היתה ההנחה של ממשלת ישראל, שזק גדול למערך הצבאי שלו ישפיע באופן ניכר על צמצום כוחו הפוליטי (פוגלמן 2010).

צ.2) היבט מוסבר. צה"ל לא הבהיר את היבט ההרתעה לאחר ההתקפות.

צ.3) סכנת הפגיעה בסביבה אנושית: מקרה א: אי-עמידה בעיקרון. נראה שנעשתה פגיעה בשוטרים שלא מעורבים ישירות בטרור גם בשל שיקולי הרתעה, ולא רק מתוך כורח צבאי. במאמר שפורסם בעיתון הארץ נאמר שבכירים בצבא סיפרו שתכנון מכת הפתיחה של המבצע (שכללה את ההפצצה במהלך מסדר סיום קורס שוטרים) הושפע מדוקטרינת "הלם ומורא" - דוקטרינה

אמריקאית שהתגבשה בשני העשורים האחרונים, ולפיה מפעיל הצד התוקף עוצמות אש גדולות ומדויקות בטווח זמן קצר מאוד, על מנת לטעת אצל האויב תחושת הלם, שתפחית את המוטיבציה שלו להילחם או להתנגד. יש להניח אפוא שהתקפת מגרש המסדרים נובעת גם מרצון להפחית בקרב לוחמי חמאס את המוטיבציה שלהם להילחם. כל המקרים האחרים (דהיינו ב, ג, ד, ה) עומדים בעיקרון, שכן נבעו מתוך כורח צבאי, ואלמנט ההרתעה היה בגדר תוצר לוואי של הפעולה.

4.5 סיכום

כשר וידלין כאמור מעמידים את השמירה על חיי החיילים לפני השמירה על חיי האזרחים, בניגוד אליהם טוען וולצר שחיי אזרחים קודמים לחיי החיילים. מהניתוח עולה שהגישה של כשר וידלין היא המאפיינת מלחמה זו. צה"ל טוען אמנם שההגנה על אזרחים היא חלק בלתי נפרד ממשימתו של מפקד בצבא והרצון הוא לצמצם את האבדות בקרב האזרחים, דבר שמתבטא בתורת הלחימה של צה"ל האוסרת על תקיפה מכוונת של אזרחים או מטרות אזרחיות. עם זאת, מהניתוח עולה שנעשו מאמצים רבים כדי לשמור על חיי החיילים גם במחיר של פגיעה באזרחים. אחת הדוגמאות היא ההתקפה של צה"ל במחנה הפליטים ג'באליה, בסמוך לבית ספר של אונר"א, באמצעות פצצת מרגמה בתגובה להתקפה של לוחמים חמושים על כוח צה"ל. מהתחקיר של צה"ל עלה שאש המרגמות אשר נורתה על-ידי חמאס במשך כשעה היוותה סכנה ברורה ומיידית לכוחות הישראליים. כן הובא בחשבון שיום קודם לכן הביאה הפצצת מרגמות דומה לפציעתם של 30 חיילים. על כן צריך היה לפגוע באותה חולייה של משגרי פצצות מרגמה של החמאס, על-אף שהם ירו מאתר שהיה מרוחק רק כ-80 מטר מבית ספר של אונר"א. מאחר ומדובר על קרבה כה גדולה לבית הספר ניסה אמנם צה"ל לעשות שימוש בכלי נשק מדויקים ביותר ולשמור על טווח ביטחון, עם זאת כתוצאה מההפצה נהרגו עשרות אזרחים. דוגמא נוספת היא פגיעת טנק של צה"ל בבית מגורים במחנה הפליטים ג'באליה, כתוצאה מהירי מתו 3 אחיות ובת דודתן. ההתקפה נעשתה כתגובה לירי מצד החמאס וכוונה לעבר דמויות, אשר נחשדו כתצפיתנים שכיוונו את ירי הצלפים והמרגמות של חמאס מהקומות העליונות של הבית. לאחר התקיפה ציין צה"ל כי הוא מצר על הפגיעה בבני המשפחה, אך סבור כי אל מול האילוצים להם היו חשופים החיילים בשטח, כמות וריבוי האיומים שבהם נתקל הכוח, ואינטנסיביות הלחימה במקום, ההחלטה על ביצוע ירי לעבר המבנה היו סבירות. בפרט לאחר שנעשו פניות אישיות לבני המשפחה כדי שיפנו את הבניין והופצו כרוזים הקרואים לתושבים לעזוב את בתיהם.

ועדת גולדסטון קבעה כאמור כי "בהינתן היכולת [לצה"ל] לתכנן, האמצעים לביצוע התוכניות באמצעות הטכנולוגיה הזמינה המתקדמת ביותר וההצהרות של הצבא הישראלי, שלפיהן לא נפלה

כמעט שום טעות, מצאה הוועדה כי התקריות ודפוסי האירועים שנבחנו בדוח הם תוצאה של תכנון מכוון וקבלת החלטות" (Human Rights Council 2009: 24). לעומת זאת, טען סגן רמטכ"ל צה"ל דאז, דן הראל, כי "צה"ל פעל במהלך הלחימה בהתאם לכללי המשפט הבינלאומיים, תוך שמירה על רמה מבצעית וערכית גבוהה" (בוחרוט 2009). ואכן, מניתוח מהלך הלחימה נראה כי ממשלת ישראל וצה"ל עשו כל שביכולתם כדי לדבוק בעקרונות העומדים בבסיס המשפט הבינלאומי (ותורת המלחמה הצודקת) - עקרונות ההבחנה והמידתיות: ניתנו התראות טרם תקיפה; נעשו ניסיונות לספק מודיעין איכותי ככל האפשר, שיצביע, בין היתר, על חפים מפשע שנמצאים בקרבת מקום; חל איסור להשתמש באזרחים כמגינים אנושים, ועוד. אם כן, פעולות מסוימות, שבוצעו על-ידי צה"ל ושהתוצאה שלהן חרגה מכללי המשפט הבינלאומי והביאה לנזק לבני אדם ולרכוש, נעשו שלא בכוונה תחילה; והן קרו בעיקר בשל חוסר העמידה של החמאס בכללי המשפט הבינלאומי, שנעשתה בכוונה תחילה ולשם מטרה אסטרטגית: רצון להביא לגינויה של ישראל מצד הקהילה הבינלאומית. אם כן, ניתן להיווכח כי מדינת ישראל נתפסת כנלחמת באופן לא מוסרי גם כשהיא עושה כל שביכולתה כדי לדבוק בכללי המוסר בעת הלחימה - דבר שמפחית את יכולתה לנהוג באפקטיביות צבאית רבה יותר נגד החמאס. ראייה לחוסר האפקטיביות הצבאית היא העובדה, שלאחר תום המבצע חלה אמנם ירידה משמעותית בהיקף הפיגועים שביצע חמאס ורמת איכותם, וכך נראה היה שהמבצע הביא להרתעה שלה קיוותה ישראל מול ארגון החמאס וארגוני הטרור הנוספים, הפועלים משטח רצועת עזה (כמו הג'יהאד האסלאמי) - **אך ירי הרקטות ופצצות המרגמה לא הפסיק באופן מוחלט**. על-פי המרכז למורשת המודיעין, בשנתיים שחלפו מאז המבצע אותרו 261 נפילות של פצצות מרגמה בשטח ישראל, וכן נורו עשרות רקטות. המשך הירי מעיד על כך שישראל לא הצליחה להשיג הרתעה מול החמאס כפי שקיוותה.

יתרה מכך, בתחילת שנת 2011 החלה הסלמה מחודשת, והיקף ירי הרקטות ופצצות המרגמה עלה (כולל לעבר אזורים מרוחקים מרצועת עזה, כמו באר שבע). כן חלה עלייה במספר ניסיונות הפיגוע נגד כוחות צה"ל, המבצעים פעילות בשטח ישראל ובמרחב האבטחה שבתוך רצועת עזה (מרכז המידע למודיעין ולטרור 2011: 2, 4). לאחר הסלמה נוספת, שכללה ירי פצצות מרגמה, טילי נ"ט, הפעלת מטענים נגד חיילי צה"ל ושיגור רקטות רבות לעבר שטחי ישראל, יצאה ישראל בנובמבר 2012 במבצע נוסף נגד חמאס - "עמוד ענן". במהלך מבצע זה היה לראשונה בידי ישראל נשק הגנתי אקטיבי - כיפת ברזל, שנועד ליירוט ולהשמדה של טילים ורקטות בזמן מעופם ובטרם יגיעו אל היעד. באמצעות כיפת ברזל יכול היה צה"ל להגן באופן אקטיבי, טוב יותר על האזרחים בעורף. שנתיים לאחר מכן, ביולי 2014, יצאה ישראל למבצע "צוק איתן", בעקבות חטיפתם ורציחתם של

שלושה נערים חודש קודם לכן, וירי רקטות הולך וגובר מכיוון רצועת עזה לעבר ישובים אזרחים
בדרום ישראל.

פרק 5. מקרה מבחן: ישראל מול חיזבאללה מלחמת לבנון השנייה (12 ביולי-14 באוגוסט 2006)

מקרה המבחן שלפנינו מתאר מלחמה בין מדינה דמוקרטית לבין ארגון טרור וגרילה אשר פועל מתוך מדינה ריבונית - לבנון, שלא מצליחה להיות אפקטיבית מספיק ושאיבדה את מונופול השליטה על אמצעי האלימות במדינה לטובת חיזבאללה. חיזבאללה פועל נגד ישראל מתוך שטחי דרום לבנון, שם הוא השליט האפקטיבי. הוא מעניק לאוכלוסייה שירותי חברה, חינוך ודת שאינם מקבלים מממשלת לבנון. הדילמה, שעמדה לנגד עיניה של ישראל ועוררה ויכוח בתוך הדרג המדיני והצבאי, היתה: האם להילחם ולפגוע רק בחיזבאללה - או גם בתשתיות של מדינת לבנון? שהרי ממשלת ישראל רואה את מדינת לבנון כאחראית לפעולות שמבצע חיזבאללה משטחה - הארגון פועל משטח לבנון ללא מעצור, והוא אף חלק ממארג החיים הפוליטיים שם - נציגי חיזבאללה יושבים בפרלמנט, ויש אף שר המכהן מטעם חיזבאללה בממשלה.

5.1 רקע

מדינת לבנון נוסדה ב-1920 בעקבות החלטה של צרפת כהמשך ל"מחוז האוטונומי של הר הלבנון", שיסדה האימפריה העות'מנית באמצע המאה ה-19. מבחינה דמוגרפית היתה המדינה נתונה תחת הגמוניה נוצרית-מרונית: 54 אחוז נוצרים; 40 אחוז מוסלמים; (הסונים היוו 22 אחוז והשיעים 18 אחוז); 5 אחוז דרוזים. (זיסר 2009: 20, 33). בעוד רוב המוסלמים, בעיקר הסונים, התנגדו להקמת מדינת לבנון, מאחר שהעדיפו להיות חלק מהמדינה הסורית שקמה באותה תקופה, כפו המרונים על בני העדות השונות בלבנון תכתיב, שעיקרו כינון מדינה הנתונה תחת שליטה מרונית, אשר נועדה לענות על שאיפותיהם העדתיות והלאומיות. המציאות הדמוגרפית של המדינה החדשה ערערה את יציבותה כבר מרגע היווסדה, מאחר שהיא התבססה על מערכת איזונים בין הנוצרים והמוסלמים ובין בני העדות השונים בקרבם. (זיסר 2009: 36-37, 43). תוך כמה שנים מרגע היווסדה התהפכו היוצרות: האוכלוסייה הנוצרית הפכה למיעוט בלבנון, והאוכלוסייה המוסלמית - לרוב (זיסר 2009: 33-34).

בשנת 1943 גובשה "האמנה הלאומית" על-ידי נשיא לבנון הראשון, המרוני, בישראלה אל חירי, לבין ראש הממשלה שלו, הסוני, ריאד אל-צולח. אמנה זו כוננה את לבנון כ"מדינת כל עדותיה", ונקבע בה שחלוקת עמדות השלטון במדינה תיעשה על-פי מפתח עדתי באופן הוגן ושוויוני. כך נקבע כי הנשיא יהיה מרוני, ראש הממשלה סוני, ויו"ר בית הנבחרים שיעי. בנוסף הושגה הסכמה, ולפיה

רואה לבנון עצמה קשורה לעולם הערבי המקיף אותה, ובמקביל שומרת על קשר וזיקה היסטורית למערב (זיסר 2009 : 39).

התחלת ההסלמה

באפריל 1975 התמוטט הסכם "האמנה הלאומית" בשל ערעור המאזן הדמוגרפי בין העדות בלבנון, שהביא למאבקי כוחות בתוך המערכת הפוליטית הלבנונית, ובשל התרחבות הפער החברתי-כלכלי שבין אליטה עשירה (ברובה נוצרית) לבין השכבות הנמוכות באוכלוסייה, שסבלו מעוני בשל קיפוח מתמשך בחלוקת המשאבים (לרוב מוסלמים) (זיסר 2009 : 58). התמוטטות ההסכם הביאה למלחמת אזרחים, שבה היו מעורבים כלל הכוחות בלבנון ואף מחוצה לה. הלוחמים הנוצרים כבשו מחנות פליטים פלסטיניים אשר מוקמו בתוך ריכוזי האוכלוסייה הנוצרית, ובמהלך ההשתלטות עליהם נהרגו אלפי פליטים. מצדם תקפו אנשי אש"ף שכונות נוצריות, שהיו מצויות בלב אזורים מוסלמים (זיסר 2009 : 70). המלחמה גם האיצה את התקרבות סוריה ללבנון, מכיוון שהנוצרים המרונים פנו לסוריה בבקשת עזרה (זיסר 2009 : 72). בשיאה איימה מלחמת האזרחים, להביא לקריסתה המוחלטת של המדינה.

התערבות גורם זר

מרגע הקמתה של מדינת לבנון חתרה סוריה להגביר את השפעתה שם. לקראת סופה של מלחמת האזרחים ובעקבות המצב שאליו נקלעה המדינה הלבנונית, החלה סוריה להיתפס בעיני לבנונים רבים כגורם היחיד שיכול להביא לסיום המלחמה.

מהלכים מדיניים

במאי 1989 הוקמה בלבנון ועדה שהורכבה משרי חוץ של כמה מדינות ערביות, כדי לגבש הסכם שיביא לסיום המלחמה. ההסכם (הוא כונה "הסכם טאיף") נחתם ב-22 באוקטובר 1989 בידי נציגי העדות השונות בלבנון, והיווה מתווה לפיוס לאומי שיניח את היסודות לכינון של סדר לבנוני חדש ויציב. עם החתימה על ההסכם הגיעה לקצה מלחמת האזרחים במדינה. בין השאר נקבע בהסכם שעל המיליציות בלבנון להתפרק מנשקן, וכך יטיל הממשל המרכזי את מרותו על כל לבנון. כן קרא ההסכם לנסיגה ישראלית מדרום לבנון בהתאם להחלטת מועצת הבטחון 425 (זיסר 2009 : 103). סוריה מוכנה היתה להטיל את כובד משקלה כדי להביא ליישום ההסכם ולהשיב את היציבות והשקט (זיסר 2009 : 117).

יחסי ישראל-לבנון

בין ישראל ללבנון קיים גבול המבוסס על הסכם בין צרפת לבריטניה מ-1920 (סופר 2011 : 45).

מצב היחסים

לאחר שהוקם ארגון הפת"ח על-ידי הסורים ב-1965, החלו ארגוני טרור פלסטיניים לפעול משטח לבנון נגד ישראל. לאחר מלחמת ששת הימים והשתלטות ארגון הפת"ח על אש"ף, גברה פעילותם משטח לבנון נגד ישראל, והצבא הלבנוני התקשה לבלום את חדירתם והתבססותם בלבנון. המנהיגות המוסלמית דרשה להעניק לאש"ף יד חופשית להפוך את לבנון לבסיס פעולה נגד ישראל, וכך נחתם ב-1969 על-ידי הרמטכ"ל הלבנוני "הסכם קהיר", ובו הוכרה זכותם של הפלסטיניים ללחום בישראל מתוך אדמת לבנון. הפעולות השונות שבוצעו נגד ישראל גררו תגובה מצדה, היא אמנם כוונה נגד אנשי אש"ף, אך פגעה גם באוכלוסייה הלבנונית. כך, למשל, פשטו כוחות צה"ל על נמל התעופה בביירות ופוצצו מטוסים לבנוניים שחנו שם בתגובה להתקפת אנשי החזית העממית לשחרור פלסטין על מטוס "אל-על" באתונה (זיסר 2009 : 63-64). במאי 1973 יצא הצבא הלבנוני למבצע צבאי כדי לנסות ולבלום את השתלטות אש"ף על חלקים נרחבים של המדינה וכדי להשליט מחדש את מרותו על לבנון, אלא שלחץ של גורמי שמאל ושל המחנה הסוני בלבנון אילץ את הצבא להפסיק את המבצע (זיסר 2009 : 65).

מהלכים מדיניים

בשנת 1976 פנו מנהיגים נוצרים לישראל בבקשה שזו תסייע להם מול אנשי אש"ף, אנשי השמאל והסונים במדינה. ראש ממשלת ישראל דאז, יצחק רבין, הסכים לסייע להם בנשק ובעצות - אך לא הסכים ללחום לצדם, שכן המטרה המרכזית של ישראל היתה הבטחת השקט לאורך הגבול עם לבנון. בשנת 1977, עם עליית הימין לשלטון בישראל, חל שינוי במדיניות הישראלית כלפי לבנון, והיא נהייתה מעורבת יותר מבעבר (זיסר 2009 : 78). ביטוי לשינוי המדיניות היה הסכמתו של מנחם בגין, ראש ממשלת ישראל דאז, לבקשתו של בשיר ג'ומייל, מנהיג המחנה המרוני בלבנון דאז, בשנת 1976 שביקש מישראל שתסייע לו ללחום מול העדות האחרות בלבנון. בגין האמין שבני העדה המרונית בלבנון הם מיעוט המצוי בסכנת הכחדה והסכים לעזור (זיסר 2009 : 79). בתקופה זו הוקם על-ידי ישראל צבא דרום לבנון (צד"ל), והוא נלחם לצד צה"ל על בסיס אינטרס משותף שנוצר במלחמת האזרחים הלבנונית (ארליך 2011 : 58).

התחלת ההסלמה

מבצע "ליטאני". במרץ 1978 פרץ מבצע "ליטאני" עקב ירי קטיושות לעבר ערי הצפון. מדובר היה בפעולה משולבת נגד כל הבסיסים של הארגונים החמושים בדרום לבנון לאורך כל הגבול ועד לעומק של 10 ק"מ בתוך לבנון. המטרה היתה לפגוע בהם ובתשתית שלהם. בהמשך הוחלט להגיע עד נהר הליטאני. המבצע ארך כמה ימים והביא לרגיעה יחסית בגבול ישראל-לבנון; אך ביולי 1981, החל סבב אלימות בין ישראל לאש"ף. הוא ארך כשבועיים, וסופו היה הפסקת אש.

מבצע שלום הגליל (מלחמת לבנון הראשונה)

לאחר שבועיים של הפסקת אש כאמור, פרצה ב-6 ביוני 1982 מלחמת לבנון הראשונה בין ישראל לאש"ף בעקבות התפוצצות פגזי מרגמה וקטיושות ביישובים בצפון ישראל. המלחמה נועדה להסיר את האיום שנשקף ליישובי הצפון מצד ארגוני הטרור הפלסטיניים על-ידי חיסול עוצמתם ותשתיתם הצבאית של לוחמי הפת"ח (במיוחד בביירות); וכן לכונן סדר חדש בלבנון, שיהיה לשביעות רצונה של ישראל, עם הצבת מנהיג פרו-ישראלי מטעם המרונים בשלטון בלבנון. בנוסף רצו להכות תוך כך בסוריה, שפעלה לגיבוש חזית ערבית מול ישראל. (זיסר 2009 : 82) באוגוסט 1982 הסתיימה מלחמת שלום הגליל. אש"ף והכוחות הסוריים יצאו מביירות, וחיילי צה"ל סייעו לבחירתו של בשיר ג'ומייל לנשיא לבנון באותו חודש. ימים אחדים לאחר הבחירות נרצח ג'ומייל, אך אחיו שעלה לשלטון אחריו לא תמך במדיניות הפרו-ישראלית (זיסר 2009 : 84-85).

מהלכים מדיניים

ביולי 1984, לאחר כינון ממשלת האחדות בישראל, נסוג צה"ל בהדרגה מרוב שטחה של לבנון, וביוני 1985 קיבלה ממשלת ישראל החלטה לסגת מלבנון. באוקטובר אותה שנה השלימו כוחות צה"ל את הנסיגה, משאירים בשליטתם רצועת בטחון לאורך גבול ישראל-לבנון, שמטרתה להוות הגנה על גבולה הצפוני של ישראל מפני התקפות טרור מתוך שטח לבנון. מדובר ברצועה צרה: שטחה כ-850 קמ"ר, רוחבה 4 ק"מ, והיא השתרעה עד ל-10 ק"מ לעומק השטח הלבנוני. ברצועת הבטחון התגוררו כרבע מיליון איש, מחציתם שיעים. (זיסר 2009 : 87; בן ישראל 2007 : 23-25). צה"ל המשיך להחזיק ברצועת הבטחון עד מאי 2000, עת התחולל עימות בין חיילי צה"ל לבין לוחמי חיזבאללה בעיקר.

במהלך מלחמת לבנון הראשונה נשבו כמה חיילים של צה"ל על-ידי ארגון הפת"ח. הם שוחררו בשתי עסקאות שונות: האחת, "עסקת הפת"ח", התבצעה ב-1983: שישה חיילים שוחררו בתמורה

לשחרור 98 לוחמי פת"ח, שהיו בידי ישראל, בנוסף ל- 4,700 עצורים נוספים שהיו במחנה אנצאר. השנייה, "עסקת ג'יבריל", התבצעה ב-1985: כאשר שלושה חיילים ישראלים שוחררו בתמורה ל-1,150 לוחמים, ביניהם השיחי' אחמד יאסין, שבהמשך הפך למנהיג חמאס (סופר 2011: 42).

יחסי ישראל-חיזבאללה

ארגון חיזבאללה הוקם ב- 1982, בשלהי מלחמת לבנון הראשונה, עד ליציאת צה"ל מלבנון בשנת 2000 עסק הארגון בעיקר במלחמת גרילה נגד צה"ל ברצועת הבטחון (בן ישראל 2007: 7). באוקטובר 1989, לאחר חתימת "הסכם טאיף", קיבל חיזבאללה על עצמו לכאורה את ההסדר בלבנון, אך לא הסכים להתפרק מנשקו, ומטרותיו נותרו כשהיו: מאבק בישראל וכינון מדינת הלכה אסלאמית. הארגון נהיה גורם הכוח המוביל בקרב העדה השיעית בלבנון (זיסר 2009: 115).

התחלת ההסלמה

מלחמת לבנון הראשונה האיצה את ההתחזקות של חיזבאללה, ושהייתו של צה"ל ברצועת בטחון עד שנת 2000 הביאה להתעצמות צבאית, פוליטית וחברתית של הארגון. בשנים אלו לא הצליחה ממשלת לבנון להטיל את מרותה על השיעים, ששכנו בדרום לבנון, בבקעא ובדרום ביירות, וכתוצאה מכך הפקיע חיזבאללה מממשלת לבנון את המונופול שלה על השימוש בכוח, אף הפך לחזק יותר מצבא לבנון. כך התערער מרכיב מרכזי מריבונותה של המדינה (המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012: 74).

מהלכים מדיניים

כאמור, נחתם בשנת 1989 בלבנון "הסכם טאיף", אשר סיים את מלחמת האזרחים שם וקבע ששום ארגון לא יישא נשק בלתי חוקי. חיזבאללה קיבל על עצמו לכאורה את ההסדר בלבנון, אך לא הסכים להתפרק מנשקו, ומטרותיו נותרו כשהיו: מאבק בישראל וכינון מדינת הלכה אסלאמית. הארגון נהיה גורם הכוח המוביל בקרב העדה השיעית בלבנון. על-מנת לשמור על תדמיתו כארגון התנגדות (מקאומה) וכן על נשקו, המשיך הארגון להיאבק מול ישראל (זיסר 2009: 115; בראל 2001).

במקביל הגבירה התעצמות הברית הצבאית בין איראן לסוריה את העוצמה הצבאית של חיזבאללה, ונראה שגם נשיא סוריה מתייחס לחיזבאללה כאל שליח שלו בלבנון (המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012: 74).

המשך ההסלמה

בין 25 ל-31 ביולי 1993 התרחש מבצע "דין וחשבון" בין צה"ל וצד"ל לבין הארגונים הפלסטינים החמושים וארגון חיזבאללה. מטרתו היתה להפסיק את ירי הקטיושות ופצצות המרגמה לעבר היישובים בצפון ישראל. סופו של המבצע בהבנות שהושגו - כי סוריה ואיראן ילחצו על הפלסטינים וחיזבאללה להפסיק את הירי לעבר ישראל (<http://www.beithatohan.org.il/node/174>).

בעקבות מטח של קטיושות, שנורה לעבר קריית שמונה וגרם לפציעתם של עשרות אזרחים ישראלים, התרחש שלוש שנים לאחר מכן, בין 11 ל-26 באפריל 1996, מבצע "ענבי זעם". מטרת המבצע של צה"ל היתה להפעיל לחץ על תושבי דרום לבנון: ירי ארטילרי ותקיפות אוויריות נגד מטרות של ארגון חיזבאללה בבקעת הלבנון ובדרום לבנון וסמוך לכפרים השיעים יבריחו את התושבים לביירות, וכך יופעל לחץ על ממשלת לבנון, והיא שתפנה לסוריה כדי לבקש ממנה לרסן את חיזבאללה. במהלך המבצע פגע פגז של צה"ל בקבוצת אזרחים שיעים שנמלטו מבתיהם סמוך לכפר קאנא, וכתוצאה מכך נהרגו 109 אזרחים ועוד עשרות נפצעו. בעקבות ביקורת בינלאומית נרחבת הסתיים המבצע בהפסקת אש הדדית באפריל 1996. ההבנות שהושגו בהפסקת האש - תוך מעורבות אמריקאית וצרפתית ו"תוך התייעצות עם סוריה" - הסדירו את כללי המאבק בין ישראל לחיזבאללה בדרום לבנון, אך התירו לחיזבאללה להמשיך ולפעול נגד צה"ל באזור זה (זיסר 2009: 218; גורדון 2012: 25). בין היתר נקבע שחיזבאללה וישראל מתחייבות, כי בשום תנאי לא יהיו אזרחים מטרות להתקפות, גם לא ייעשה שימוש באזורים מאוכלסים באזרחים ובמתקנים תעשייתיים וחשמליים כבסיסי יציאה להתקפות. לטענת לבנון, בעקבות הבנות אלה אי-אפשר להגדיר את חיזבאללה כארגון טרור, משום שהן העניקו לו מעמד של גוף לוחם לגיטימי בגיבוי בינלאומי, אשר רשאי להמשיך את מלחמתו נגד ישראל, אם יעמוד בתנאי ההבנות. לולא כן, טוענת ממשלת לבנון, היתה ישראל מתנגדת להבנות אלה ולא מסכימה לכללי המשחק המלחמתיים בדרום לבנון (בראל 2001).

מהלכים מדיניים

בהנחייתו של ראש ממשלת ישראל דאז, אהוד ברק, נסוגה ישראל ב-24 במאי 2000 מרצועת הביטחון באופן חד-צדדי עד לקו הגבול הבינלאומי. הנסיגה בוצעה תוך גיבוי מדיני של ארצות הברית ושל האו"ם ובמסגרת החלטת מועצת הבטחון 425. בעקבות הנסיגה נקבע על-ידי האו"ם סימון הגבול שאליו נסוג צה"ל. ברק ציפה שיציאת צה"ל מלבנון תחליש את סוריה וגם תחליש מעט את חיזבאללה, והוא צדק, אכן, סוריה נחלשה, אך במקביל התחזק מעמדה של איראן וקרנו של

ארגון חיזבאללה עלה בעיני סוריה ואיראן, שכן באמצעותו יכלו להפעיל לחץ על ישראל גם באמצעות איום על העורף הישראלי (על-ידי שיגור רקטות). בעקבות הנסיגה, פורק צד"ל ופסק מלהתקיים, ומשקלו הפוליטי של חיזבאללה במערכת הפוליטית הפנים-לבנונית עלה (ארליך 2011 : 54, 57-58, 61; זיסר 2009 : 185).

נסיגת ישראל הפכה את חיזבאללה למושא הערצה ולחלוץ במאבק הערבי בישראל בעיני אזרחי לבנון והעולם הערבי. אפילו לבנונים שנטו לראות את הארגון כחותר תחת היציבות והריבונות של המדינה, העריכו אותו כעת (זיסר 2009 : 221).

מהלכים צבאיים של צה"ל

כתוצאה מנסיגתו מלבנון, נערך צה"ל בקו מוצבים חדש, הקטין את הכוחות וצמצם את הסיורים לאורך הגבול. הממשלה קיבלה החלטה מדינית-אסטרטגית -"הכלה". זוהי תפיסת ההפעלה, שצה"ל פעל לפיה ושמשמעותה: תגובה מדודה להתגרונות חיזבאללה באופן שלא תביא להצתת הגזרה וכדי להקטין את החיכוך עם חיזבאללה ולהקטין גם את הסיכון לפגיעה בחיילי צה"ל. מדיניות זו גם עשתה הבחנה בין חיזבאללה לבין מדינת לבנון שממנה פועל הארגון. בכל מקום, שבו פעל חיזבאללה בגלוי נגד ישראל והיה צורך בתגובה נגדית, ננקטה אפוא תגובה מוגבלת, שלא הביאה להסלמה כוללת (בדרך אש נגדית). אסטרטגיית ההכלה יועדה לעצב דפוס יחסים של הרתעה מול חיזבאללה, שתימנע הידרדרות לעימות עימם. מתוך הבנה שאירוע נקודתי יכול להתפתח למערכה בעלת השלכות אסטרטגיות, שלא משרתת בהכרח את האינטרסים של ישראל. בהמשך להחלטה זו הגיב צה"ל באופן נקודתי גם כשבאוקטובר 2000, לאחר הנסיגה, חטף ארגון חיזבאללה 3 חיילים ישראלים מאזור הר דב על-ידי פיצוץ מטען, שפגע בגיפ שבו ישבו החיילים בסיוור שגרתי (סופר 2011 : 41; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 19-20; זיסר 2009 : 185; חלוץ 2010 : 374). גופות החיילים שנחטפו, וכן אזרחי ישראלי שנחטף על-ידי חיזבאללה, הוחזרו לידי ישראל בינואר 2004 על-ידי חיזבאללה בתמורה לשחרור 346 לוחמים שהיו עצורים בישראל, וכן גופות של 59 לוחמים (ארליך 2011 : 58). במקביל ניסתה ישראל להביא לדה-לגיטימציה מדינית של חיזבאללה באמצעים דיפלומטיים. מדיניות ה"הכלה" החזיקה מעמד עד חטיפת החיילים ב-2006 וההחלטה לפתוח במבצע צבאי (סופר 2011 : 41; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 19-20; זיסר 2009 : 185; בן ישראל 2007 : 12-13; חלוץ 2010 : 374).

מהלכים של חיזבאללה

בעקבות הנסיגה של צה"ל מרצועת הבטחון וצמצום הכוחות הפועלים בדרום לבנון וכן גישת ה"הכלה" שאימצה ישראל, הלך חיזבאללה והתעצם, בהתהלכו "על הסף" אל מול ישראל, תוך הבנה שהתגובות של ישראל יהיו מאופקות ומרוסנות. כך הצליח חיזבאללה להקים תשתית בעלת אמצעי לחימה מתקדמים, מוצבים, מחנות אימונים ומערכות שליטה. כן הקים לאורך הגבול עמדות לצורך איסוף מודיעין ותכנון פיגועים. באופן זה יצר חיזבאללה מול ישראל משוואת הרתעה, ואחז את יישובי הצפון ואת חיילי צה"ל במוצבים כ"כבני ערובה" – למשל, על-ידי נסיונות לחטוף חייל צה"ל כדי לנסות ולהחזיר באמצעותו אסירים לבנונים שמוחזקים בישראל (סופר 2011: 41; חלוץ 2010: 361, 370).

התערבות גורם זר

בלחץ של ארצות הברית וצרפת התקבלה בשנת 2005 החלטה 1559 על-ידי מועצת הבטחון של האו"ם, הקוראת לסוריה להוציא את כוחותיה מלבנון ולהפסיק להתעסק בענייניה הפנימיים של המדינה. כן קראה ההחלטה לפירוק כל המיליציות החמושות בלבנון מנשקן, לקיום בחירות חופשיות לנשיאות ולהחזרת שליטתה של ממשלת לבנון בכל שטחי המדינה. בעקבות ההחלטה אכן נסוגו הכוחות הסוריים מלבנון, אך שאר סעיפי ההחלטה לא בוצעו. (זיסר 2009: 245-246; Security Council 2004).

5.2 חיזבאללה

הקמת הארגון ומטרותיו

חיזבאללה היא תנועה שיעית בעלת אידיאולוגיה אסלאמית רדיקלית אנטי-ישראלית ואנטי-מערבית (ארליך 2011: 55). היא הוקמה בלבנון בשנת 1982 על-ידי איראן, שחפצה לייצא את "המהפכה האסלאמית" של חומייני (1979) למדינות ערביות נוספות, דהיינו הקמת שלטון אסלאמי שיעי במדינות האזור בהנהגת איראן. לשם כך שאפו האיראנים להקים ולתמוך בתנועות אסלאמיות בעולם האסלאמי והערבי, ולבנון נבחרה כיעד בשל מצבה הפוליטי הרעוע והאוכלוסייה השיעית הגדולה במדינה, שאף שמרה על קשרים עם איראן (המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012: 69, 73). בתחילת דרכה היווה איתוללה חומייני, מנהיגה הרוחני של איראן, את מקור הסמכות הדתית והפוליטית של חיזבאללה, בהתאם לעיקרון וויליאמית אלפקיה - מדינה הנשלטת על-ידי מורה ההלכה. החל בשנת 1989, כשאיתוללה עלי חמינאי החליף את חומייני, הוא נעשה למכתוב הצעדים

האסטרטגיים של חיזבאללה. מנהיגה הרוחני של איראן הוא האיש אשר התווה הדרך והכתיב את הצעדים האסטרטגיים של הארגון, ומנהיג חיזבאללה כפוף אליו הלכתית ופוליטית. גם המבצעים השונים של חיזבאללה צריכים לקבל אישור מההנהגה האיראנית. זו הסיבה לכך שארגון חיזבאללה אמנם משולב בחברה ובפוליטיקה בלבנון, אך לא נאמן לנשיא ולממשלת לבנון, אלא למנהיג איראן, ומנהיג חיזבאללה פועל כשליחו האישי. חיזבאללה רואה את האסלאם כבסיס האידיאולוגי היחיד לניהול המדינה וחיי היומיום של האדם, ודוחה את דרכי המחשבה האחרות, כמו לאומנות ערבית או את ערכי השמאל הקוראים לשוויון ושותפות. על כן הקוראן, הוא המקור היחיד, שממנו שואב הארגון את יסודות המחשבה לראייתו (המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012: 69, 74; מזאל 2013). במצע של חיזבאללה נכתב שמטרותיו ארוכות הטווח של הארגון הן כינון משטר אסלאמי בלבנון על-פי הדגם האיראני כשלב בדרך לכינון מדינה אסלאמית מאוחדת ברחבי העולם המוסלמי. מטרתיו קצרות הטווח הן גירוש צבא ישראל מלבנון כהקדמה לחיסולה ולשחרור ירושלים (רק גייהאד נגד ישראל יוכל להביא לניצחון), וכן גירוש ארצות הברית, צרפת ובעלות בריתן מלבנון (זיסר 2009: 201; המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012: 70).

עם הקמת הגרעין הראשון של ארגון חיזבאללה, בעיצומה של מלחמת לבנון הראשונה, שלחה איראן ללבנון בתמיכת סוריה כ-1,500 מדריכים ולוחמים של "משמרות המהפכה", ותפקידם: לאמן את חיזבאללה, לייעץ, לסייע ולכוון את דרכה, וכן להדריך את לוחמי הארגון בתורת המהפכה האסלאמית של חומייני. הפעולה התנהלה בעיקר בדרום לבנון, באזור הבקאע ובדאחייה, הפרוור הדרומי של ביירות המאוכלס בשיעים. מרכז חיזבאללה היה בבעל-בק. מלאכת הקמת הארגון הופקדה בידי שגריר איראן בדמשק, עלי מוחתשמי. הוא מונה לשר הפנים באיראן ויש לו סמכויות מיוחדות לניהול פעולות איראן באמצעות חיזבאללה בלבנון ובפלסטין (המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012: 74). מאמצע שנות השמונים ניסה הארגון להשליט עצמו על אזורי השיעים בלבנון, ובמיוחד מערב ביירות, בקעת לבנון וחלקים מדרום המדינה (זיסר 2009: 207). כאמור, התנהלה בלבנון בשנים אלו מלחמת אזרחים, וחיזבאללה הציג עצמו בפני השיעים כאלטרנטיבה למדינה הלבנונית שהיתה נתונה בכאוס. לצורך כך ובסיוע איראני כונן הארגון מערך של שירותי חברה ורווחה. מנהיגי הארגון ראו בו כעת גם תנועה פוליטית וחברתית, ולא רק צבאית (זיסר 2009: 207). בפברואר 1992 חוסל מזכ"ל חיזבאללה, עבאס אל-מוסוי, על-ידי צה"ל, וחסן נסראללה נבחר להחליף אותו כמה חודשים מאוחר יותר (זיסר 2009: 213).

שליטה אפקטיבית של הארגון בשטח נתון

לבנון היא מדינה בעלת שליטה "לא אפקטיבית" בשטחה, שכן היא חסרה את המונופול על אמצעי האלימות בתחומה, ולמעשה חיזבאללה הוא השולט בדרום לבנון. מערכת היחסים בין סוריה לאיראן והתעצמות חיזבאללה הביאו להתעררות זו של המדינה (המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012 : 74). לחיזבאללה יש מאפיינים של ארגון צבאי (הוא מקיים נוכחות צבאית עצמאית בדרום לבנון), והוא אף קשור רוחנית, כלכלית וצבאית לסוריה ולאיראן (ועדת וינוגרד 2008 : 490). בנוסף, הוא רואה עצמו כאחראי לקהילה השיעית באזור, כדי לדאוג לרווחתם הקים הארגון מערכת מוסדות אזרחיים שמסייעת לתושבים אף יותר מהמוסדות השייכים לממשלה, והמשכורת המשולמת על-ידיהם גבוהה יותר. למשל: השכר החודשי של עובד במערכת האזרחית של חיזבאללה ב-2002 נע בין 600-800 דולר, בעוד ששכרם של עובדי המערכת הממשלתית היה לכל היותר 500 דולר לחודש (המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012 : 74). כמו-כן, הוא רואה עצמו כמייצג קהילה זו, וככזה הוא אף משתתף פעיל בשלטון הלבנוני (ועדת וינוגרד 2008 : 490) מאז שנת 1992, כאשר התקיימו לראשונה בחירות בלבנון, נטל חיזבאללה חלק בהן, ואנשים מקרבו נבחרו כחברים בבית המחוקקים. בבחירות 2005 נכנסו כ- 11 חברי חיזבאללה לבית המחוקקים. בקלפיות בבחירות במחוז דרום לבנון הצטייר ארגון חיזבאללה כזה שקיבל את מרב הקולות. מנהיגי חיזבאללה אף הציגו את מערכת הבחירות כ"משאל עם", שתוצאותיו יהוו מעין חותמת דמוקרטית לאפשר לו שלא להתפרק מנשקו בעקבות החלטה 1559. לאחר פרסום התוצאות אמר האחראי בארגון חיזבאללה על מחוז דרום לבנון, נביל קאוק, ש"הדרום אמר את דברו: כן להתנגדות וכן לנשק ההתנגדות, אולם לא למעורבות הזרה". סגן מזכ"ל חיזבאללה, נעים קאסם, אמר בריאיון טלוויזיה ש"ההצבעה היא למעשה משאל עם על ההתנגדות ועל ההגנה על לבנון... בני הדרום העבירו מסר ברור לזרים... כי העם מתלכד סביב ההתנגדות שלו, הג'יאהד שלו" (זיסר 2009 : 263-264). הממשלה, שהוקמה בראשותו של סעד אל-חרירי, כללה 24 שרים. לאחר הבחירות הצטרף הארגון לממשלה שהוקמה בלבנון ומינה שני שרים מטעמו. כן מונו 14 צירים מטעמו לבית הנבחרים, ולמעלה מ-1,600 נציגים במועצות מקומיות בכפרים ובערים השיעיות בלבנון (זיסר 2009 : 232,237,326,269-270)

תמורת הצטרפותה של חיזבאללה לממשלה התחייב אל-חרירי להימנע מללחוץ על חיזבאללה להתפרק מנשקו. בקווי היסוד של הממשלה נקבע כי זו תגן על "ההתנגדות הלבנונית האמיצה" [חיזבאללה] במאבקה מול ישראל (זיסר 2009 : 270). חיזבאללה הצהיר שהוא תנועה לבנונית, אשר נלחמת על אדמת לבנון למען שחרורה. ראיה לכך שחיזבאללה שולט דה-פקטו בדרום לבנון ניתן

לראות בדבריו של ראש ממשלת לבנון דאז, פואד סניורה, לאחר חטיפת חיילי צה"ל ב-2006: "ממשלת לבנון לא היתה בסוד החטיפה, שהתרחשה ממילא באזור שאיננו מצוי בשליטתה הישירה, ומכאן שאיננה נושאת באחריות" (זיסר 2009: 307). אם-כן, גם הוא רואה את חיזבאללה כבעל השליטה האפקטיבית באזור.

איור 5.0: האזור שבשליטת חיזבאללה

אופי הארגון

חיזבאללה הוא ארגון בעל מבנה היררכי מסודר, ולו כמה מוסדות הנהגה וביצוע. בראש המוסדות מוצבת מועצה מייעצת, שהוקמה ב-1986 על מנת לשמש במה לדיון וקבלת החלטות פוליטיות ואידיאולוגיות. מרבית החברים בה הם אנשי דת, ומקרב חבריה נבחרים מזכ"ל הארגון, סגנו וראשי המועצות הכפופות לה. המועצה כפופה למנהיג הרוחני של איראן (זיסר 2009: 209). מתחת למועצה המייעצת קיימים גופי ייעוץ, כגון המזכירות הכללית; מועצת הג'אדה, שתפקידה לפקח ולכוון את מאבק הארגון בישראל; מועצת הסיעה הפרלמנטרית, אשר כוללת את חברי הארגון המשמשים כנציגיו בבית הנבחרים, ועוד. כן כפופה למועצה המייעצת מועצה מבצעת, הכוללת גופי ביצוע, כגון יחידת כספים; יחידת חינוך ורווחה; יחידת הסברה; יחידה יחסי חוץ; יחידת בטחון; וכן יחידה צבאית – ההתנגדות האסלאמית (אל-מקאומה אל-אסלאמיה), והיא העומדת בראש המאבק עם ישראל. כן כפופים למועצה המבצעת אנשים הפועלים במרחבים המופקדים על תיאום פעילות הארגון ברחבי המדינה: מרחב ביירות, מרחב בקעת הלבנון ומרחב דרומה. במרחבים אלו מתבצע גיוסם של אנשי הארגון (זיסר 2009: 210). כאמור, מורכב חיזבאללה מכמה זרועות:

זרוע צבאית. מחד מכילה אלמנטים צבאיים קלאסיים : לוחמים במשרה מלאה שלובשים מדים ואף עונדים תגי יחידה (נכון ל-2006 מספרם הוערך בכ-1,000 איש). כן ישנם לוחמים במשרה חלקית (מילואים) שלא ניתן להעריך את מספרם ; יש מערכת פיקוד מסודרת ולה שלוש רמות – ואחדה (מקביל לדיוויזיה) – יכולה לכלול 3,000 איש או שיכולה להיות קטנה הרבה יותר. קסם – אלו יחידות מקצועיות כמו הנדסה, לוחמה נגד טנקים ועוד. כוללות עד 200 איש. פרע – יחידות קטנות בנות 6 – 12 איש. כל לוחם חיזבאללה עובר אימונים צבאיים שמתחילים באימון בסיסי הנמשך כחודש, ושנועד להעניק ללוחמים כושר וסיבולת פיזית. באימון הם לומדים להכיר ולתפעל את כל סוגי הנשק הקל שבידי הארגון, כמו רובי AK-47, מטולי RPG ועוד. הם לומדים להכין מטענים ולהטמין מוקשים ואף להגיש עזרה ראשונה בשדה הקרב. לאחר שלב האימון הבסיסי מוצע ללוחמים מגוון רחב של קורסים צבאיים, על פי תחומי התמחות. אימונים מתקדמים יותר מתבצעים באיראן. לארגון יש מודיעין מתקדם – חיזבאללה אוסף סוגי מודיעין שונים כולל "בנק מטרות" ביחס למתקנים בישראל ומידע טכני על מערכות הנשק שבידי צה"ל. לשם איסוף המודיעין קיימות יחידות המפעילות סוכנים (יומינט) ויחידות העוסקות באיסוף מודיעין טכני מחומרים גלויים ומכלי טייס בלתי מאוישים. כן קיים מודיעין נגדי העוסק בסיכול איסוף מודיעין ישראלי על חיזבאללה ; לארגון יש מאגר נרחב של אמצעי לחימה מתקדמים כגון : רקטות קצרות טווח בקוטר של 107 מ"מ וטווח של עד 8 קילומטרים, רקטות בטווח 122 מ"מ לטווח של 20 – 40 קילומטרים ; רקטות ארוכות טווח כולל פגיר 3, פגיר 5, רקטות 220 מ"מ ו-302 מ"מ, רקטות זלזל ועוד.

מאידך יש לחיזבאללה אלמנטים האופייניים לארגוני גרילה : התנהלות חשאית של הארגון ; הסוואת הלוחמים והמערכים שלו ; שימוש בסביבה האזרחית לצורך הגנה, וכן יכולת שרידות והפגנת נוכחות (החשובות לחיזבאללה לעתים יותר מאשר הישגים בשדה הקרב) במקביל ליכולת להיעלם בסביבה העירונית או הכפרית כשהוא חפץ בכך (זיסר 2009 : 318 ; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 61-62 ; שפיר 2017 : 62-63, 65 ; תמרי 2007 : 35 ; בן ישראל 2007 : 10).

לדברי דב תמרי, חיזבאללה הוא מעין צבא מודרני, ואפילו פוסט-מודרני, אשר תואם את השינויים בהבנת המלחמות של המאה ה-21. מחד מדובר בארגון ריכוזי בעל היררכיה צבאית, שניתן להפעילו ממוקד פיקוד אחד ; מאידך יכול הארגון להתנהל גם בביזור באמצעות פיזור של מערכות הפיקוד והפעולה (תמרי 2007 : 35).

זרוע פוליטית. חיזבאללה השתלב בפעילות הפוליטית הפנים-לבנונית ובמשל הלבנוני. עיקר כוחו נבע מתמיכת האוכלוסייה השיעית, המרוכזת ברובה בדרום לבנון. עם זאת אין חיזבאללה פועל באופן רשמי בחסות מדינת לבנון.

זרוע חברתית. חיזבאללה מעניק לאוכלוסייה בלבנון שירותי חברה, דת וחינוך. כשהפך הארגון ממיליציה צבאית לתנועה פוליטית, הורחב היקף פעילותו, ומאז אמצע שנות השמונים הוא מקיים - בסיוע איראני שנאמד בעשרות מיליוני דולרים כל שנה מערך של שירותי חברה ורווחה, כגון בתי-ספר; בתי-חולים; מרפאות; גוף בינוי העוסק בשיקום של תשתיות אזרחיות; תחנות רדיו וטלוויזיה; עיתונים ואתרי אינטרנט, ועוד. על-פי הערכות מגיע מניין האנשים המועסקים במוסדותיו לכ-100,000 איש (זיסר 2009: 210-211; ארליך 2011: 56). עד שנת 2000, שנת נסיגת צה"ל מלבנון, עסק הארגון בלוחמת גרילה נגד כוחות צה"ל ברצועת הביטחון. לאחר הנסיגה החל הארגון להשתלב בפוליטיקה הלבנונית הפנימית (בן ישראל 2007: 9).

הגדרת חיזבאללה כארגון טרור

על-פי הגדרת הטרור, המלווה את המחקר, נבדוק כעת אם ניתן לאפיין את חיזבאללה כארגון טרור. סוג של מאבק אלים, המתבצע בידי יחידים או ארגונים לא מטעמה של מדינה. חיזבאללה הוא ארגון חשאי ותת-מדינתי שהוקם ומצוי תחת חסותה של איראן ופועל על אדמת לבנון - אך הוא אינו פועל רשמית בחסות מדינה (הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007: 61).

אשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון או איום להשתמש בפעולות אלימות, כלפי אזרחים, או חיילים שאינם מצויים בשדה הקרב, מאחר שהם בני אוכלוסייה מסוימת, על-מנת לזרוע בהם פחד, בלבול ומבוכה. בשנות התשעים החל הארגון לשגר קטיושות לעבר יישובי הצפון (ביולי 1993 בא מבצע "דין וחשבון" לענות על ירי זה); בשנת 1995 הפר חיזבאללה את הבנות מבצע "דין וחשבון", והחל שוב לירות קטיושות לעבר יישובים ישראלים בצפון. ירי זה נמשך גם בשנת 1996, עד שישראל פתחה במבצע "ענבי זעם".

לשם השגת מטרות פוליטיות (לאומיות, חברתיות-כלכליות, אידיאולוגיות, דתיות וכו'). מטרתו הפוליטית של חיזבאללה לטווח ארוך היא כינון משטר אסלאמי בלבנון על-פי הדגם האיראני כשלב בדרך לכינון מדינה אסלאמית מאוחדת ברחבי העולם המוסלמי. מטרתו קצרת הטווח היא גירוש צבא ישראל מלבנון כדי לחסלה ולהביא לשחרור ירושלים, וכן גירוש ארצות הברית, צרפת ובעלות בריתן מלבנון (זיסר 2009: 201; המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012: 70).

אם כן, על-פי הגדרת הטרור, המלווה את העבודה, יכול הארגון להיות מוגדר כארגון טרור.

הגדרת חיזבאללה כארגון גרילה

על-פי הגדרת הגרילה, המלווה את המחקר, נבדוק כעת אם ניתן לאפיין את חיזבאללה כארגון גרילה.

שימוש מכוון באלימות לשם השגת מטרות צבאיות-פוליטיות נגד אנשי צבא ובטחון.

מיד לאחר הקמתו החל חיזבאללה לבצע פעולות נגד חיילי צה"ל שכללו מארבים, הנחת מטעני חבלה וירי פצצות מרגמה. בשנת 2000 חטף הארגון שלושה חיילים ישראלים מאזור הר דב, שם ביצעו פעילות שגרתית. בשנת 2006 חטף חיזבאללה שוב שלושה חיילים ישראלים מאותו מקום. גם לאחר נסיגת ישראל מלבנון בשנת 2000 המשיך חיזבאללה לפעול נגד חיילים ישראלים, כולל נסיונות לחטיפת חיילים, כדי לנסות ולהחזיר באמצעותם אסירים לבנונים שנמצאים בישראל.

על-ידי הקמת יחידות מעין-צבאיות מסורות, המורכבות מאזרחים ו/או חיילים.

לזרוע הצבאית של חיזבאללה (שהיא לא חלק ממדינת לבנון הרשמית) יש (בכוונה תחילה) אלפים בודדים של לוחמים (סדירים ומילואים), על מנת שיהיה להם קל יותר לשמור על חשאיות ולהיטמע בסביבות שונות כשיש בכך צורך. אותם לוחמים מאומנים בלוחמת גרילה, ובייחוד בלחימת נ"ט והסוואה בשטח, ויש להם מערכת פיקוד מסודרת שמזכירה צבא קלאסי (בן ישראל 2007: 10; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007: 12,61).

תוך נקיטה בשיטות פעולה צבאיות ותוך הסתמכות על האוכלוסייה המקומית

חיזבאללה הוא גוף סמי-צבאי, וככזה הזרוע הצבאית שלו מכילה אלמנטים צבאיים מובהקים, כגון מוצבי פיקוד ושליטה מתקדמים (שמרכזו הוא במתחם רובע דאחייה בלב ביירות); מערכות תקשורת מתקדמות; אמל"ח, כגון טילי נ"ט; ועשרות אלפי רקטות וטילים: כ-12,000 רקטות קצרות טווח (טווחים קצרים מ-20 ק"מ), כמו קטיושות, המשוגרות ממשגרים המוצבים על רכבים ולעתים ללא משגרים כלל; ומספר אלפים בודדים של רקטות לטווח בינוני, כמו פאג'ר וזילזאל (הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007: 12, 62; בן ישראל 2007: 8) כמו כן יש לו תשתית צבאית ענפה, הכוללת רשת מסועפת של בונקרים ושל עמדות מבוצרות בדרום לבנון ובביירות. כן הקים חיזבאללה מערך מודיעין עצמאי והשתמש במערך מודיעיני זר, אשר כלל אמצעי סיגינט (מבוסס על מרכזי האזנה); אמצעי ויזינט (מערך מודיעין חזותי, כולל יכולות מודיעיניות ביום ובלילה); פעילות יומינט; ואיסוף וניתוח פרסומים ומידע מהתקשורת הגלויה. לוחמי חיזבאללה מסתמכים על האוכלוסייה המקומית בהיטמעם בתוכה לצורכי הסוואה והגנה, ואוכלוסייה זו גם מספקת להם מזון ומשקה (הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007: 45, 61, 119; הראל 2008: 238).

אם כן, על-פי הגדרת הגרילה, המלווה את העבודה, יכול חיזבאללה להיות מאופיין ככזה.

לדברי יצחק בן ישראל, חיזבאללה הוא ארגון בעל מבנה צבאי, לוגיקה של ארגון טרור (הוא שילב גם דפוס פעולה המאפיין ארגון טרור – פגיעה בכוונה תחילה באזרחי הצד השני, תוך עשיית שימוש באזרחים מקומיים ובתשתיות אזרחיות לצורך היטמעות והגנה ואופן פעולה של ארגון גרילה) (בן ישראל 2007 : 10). גם דן חלוץ, הרמטכ"ל לשעבר, הגדירו כארגון טרור וגרילה (חלוץ 2010 : 361). בריאיון שנתן מזכ"ל חיזבאללה, חסן נסראללה, לתקשורת הערבית, הוא הגדיר את הארגון כארגון גרילה. לדבריו, "הלחימה שלנו איננה לחימה בעלת ממד גיאוגרפי, שהרי אנו איננו צבא מאורגן ואיננו לוחמים כמו צבא מאורגן, אלא אנו לוחמים מלחמת גרילה..." בהמשך הוסיף ואמר שמאחר שכך, כאשר עליהם להילחם, הם מעדיפים לחכות עד שהאויב יגיע אליהם, ואז יוכלו להילחם בו ישירות על מנת להסב נזקים ואבידות נפש (זיסר 2009 : 318).

פעולות אלימות מרכזיות שביצע

ב-18 באפריל 1983 פוצץ לוחם חיזבאללה את בניין השגרירות האמריקאית בביירות. כתוצאה מהפיצוץ נהרגו 61 מעובדי השגרירות ואזרחים לבנונים, ולמעלה מ-100 נפצעו. ב-23 באוקטובר 1983 פוצצו לוחמי חיזבאללה מתאבדים את מפקדת כוחות המארינס בביירות ואת מטה הכוח הצרפתי בעיר. כתוצאה מכך נהרגו 241 חיילים אמריקאיים ו-58 חיילים צרפתים, ו-100 נוספים נפצעו (זיסר 2009 : 190). חטיפת שלושה חיילים ישראלים ב-7 באוקטובר 2000; חטיפת שלושה חיילי צה"ל בהר דב ב-12 ביולי 2006.

האופן שבו נתפס הארגון בקהילה הבינלאומית

ארצות הברית רואה בו חלק מהמבנה הפוליטי של לבנון - ולא "ארגון טרור טהור". בשנת 2010 טען ג'ון ברנן, יועצו של נשיא ארצות הברית, ברק אובמה, כי הממשל האמריקני מחפש דרכים לחיזוק "גורמים מתונים" בתוך הארגון. בעיניו של ברנן חיזבאללה הוא ארגון לבנוני, ועל ארצות הברית לעודד את היטמעותו במערכת הפוליטית בלבנון (המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה 2012 : 73). לעומת זאת קבע האיחוד האירופי – בשנת 2013 שהזרוע הצבאית של חיזבאללה היא ארגון טרור (מזאל 2013).

5.3 מהלך המלחמה

מלחמת לבנון השנייה (שהחלה כמבצע "שכר הולם") התנהלה מול ארגון חיזבאללה וסיימה את סופה של מדיניות ה"הכלה" של ישראל. היא פרצה ב-12 ביולי 2006 ונמשכה עד 14 באוגוסט 2006 (סופר 2011 : 41 ; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 11).

למלחמה היו שלושה שלבים :

שלב ראשון (17-12 ביולי). שלב אש, החורג בעוצמתו ובמשכו מציפיות חיזבאללה (הלה ציפה לתגובה קצרה ומקומית באש), שכלל הפעלת אש נגד "נכסי חיזבאללה" (יעדים ומטרות שמוגדרים בתוך בנק היעדים) על מנת לנטרל את היכולות האסטרטגיות של הארגון. במקביל ביצוע פעולות קרקעיות נקודתיות צמודות לקו הגבול כדי לטהר ולחסל את מוצבי חיזבאללה החולשים על השטח הישראלי. בשלב זה של המבצע הוגבל פיקוד צפון בטווחי הירי ובטווחי הבטיחות בירי.

שלב שני (27-17 ביולי). העמקת הפגיעה בחיזבאללה וביכולותיו המבצעיות על-ידי פעולות פשיטה קרקעיות ומבצעים מיוחדים, שנועדו להרוג לוחמי חיזבאללה ; לפגוע במשגרים ובטילים ארוכי טווח ; וכן להשפיע על תודעת חיזבאללה על-ידי פגיעה בסמליו. כל אלו התווספו לאש האווירית ולפעולות המוגבלות שהיו צמודות לקו הגבול.

שלב שלישי (27 ביולי ועד 14 באוגוסט). התחלת תמרון קרקעי של צה"ל בלבנון במקביל להפעלת אש נגד מטרות של חיזבאללה (הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 31-33 ; בן ישראל 2007 : 17-18 ; חלוץ 2010 : 442).

הסיבה הראשונית לפרוץ המלחמה

בבוקר 12 ביולי 2006 תקפו לוחמי חיזבאללה סיור של צה"ל, שנע לאורך גבול לבנון מכיוון זרעית לשתולה, הרגו שלושה חיילים, פצעו שניים וחטפו שניים. טנק, שנשלח לתחום לבנון בליווי כוח רגלי כדי לסכל את החטיפה, עלה על מטען גחון, וארבעה אנשי הצוות בטנק וחייל מהכוח הרגלי נהרגו. במקביל לפעולה פתח חיזבאללה בירי קטיושות ומרגמות לעבר יישובי הצפון. בסך-הכול נורו במהלך אותו יום כ-22 רקטות לשטח ישראל. באותו יום כינס ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט, מסיבת עיתונאים, ובה אמר את הדברים הבאים : "אירועי הבוקר אינם בגדר של התקפת טרור, אלא פעולה של מדינה ריבונית שתקפה את ישראל ללא סיבה וללא התגרות... ממשלת לבנון, שחיזבאללה הוא חלק ממנה, מנסה לערער את היציבות האזורית. לבנון היא האחראית, ולבנון תישא בתוצאות פעולותיה... הממשלה תכונס הערב כדי לאשר תגובות נוספות של צה"ל בלבנון. אני בטוח שהתגובות האלה תהדהדנה במקומות הנכונים ובעוצמות שמתחייבות נוכח ההתגרות

הרצחנית שבאה משטח מדינת לבנון... לא ניכנע לסחטנות, ולא ננהל מו"מ עם גורמי טרור בכל מה שקשור לחייהם של חיילים ישראלים. זה היה נכון אתמול, וזה נכון גם היום" (דוח ההורים השכולים 2008) למרות דברים אלו החליטה הממשלה שהיעד למבצע הוא חיזבאללה, ולא מדינת לבנון. לדברי אולמרט, הדרג הצבאי, שיוצג על-ידי דן חלוץ, הרמטכ"ל דאז, טען שאין לעשות הבחנה בין חיזבאללה ובין מדינת לבנון, אלא לראות את המדינה הלבנונית כיעד לתגובה, ולכן גם לפגוע בתשתיות הלאומיות שלה בפעולה מהירה, הרסנית וקצרה ביותר. למרות זאת החליט הדרג המדיני שאין לפעול כך, מאחר שבמקרה כזה לא תקבל מדינת ישראל לגיטימציה בינלאומית למערכה - דבר שהיא נזקקת לו ביותר (אולמרט 2014 : 6-7).

אחד הסעיפים בהחלטת הממשלה מיום החטיפה נוסח באופן זה: ישראל רואה בממשלת לבנון הריבונית הגורם האחראי לפעולה שיצאה משטחה ולהחזרת החיילים החטופים לישראל, ותובעת ממנה ליישם את החלטה 1559 של האו"ם. עם זאת, אין ספק כי ארגון חיזבאללה, ארגון טרור הפועל מתוך לבנון, יזם וביצע את הפעולה, וישראל תפעל נגד הארגון באופן המתחייב ממעשיו (דוח ההורים השכולים 2008) (בן ישראל 2007 : 7 ; ועדת וינוגרד 2008 : 33 ; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 11 ; סופר 2011 : 43).

מטרת המלחמה

היציאה למלחמה לא לוותה במטרות ברורות ומיידיות שממשלת ישראל הצהירה עליהן, גם לא ברעיון מבצעי אחיד וברור, אשר יגדיר לצה"ל את אופייה ותכליתה של הפעולה הצבאית. הפעם הראשונה, שבה נפרסו בפומבי מטרות המלחמה, היתה ב-17 ביולי בנאום של ראש ממשלת ישראל דאז, אהוד אולמרט, בפני כנסת ישראל. המטרות היו: החזרת החטופים; הרחקת איום הטרור מגבול ישראל תוך פינוי חיזבאללה צפונה מהגבול; ניסיון להביא ליישום החלטה 1559 של מועצת הבטחון, שתביא לפריסת צבא לבנון בדרום במקום חיזבאללה (משרד ראש הממשלה 2008; זיסר 2009 : 299; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 23-24). לדבריו של אולמרט, יעדים אלו היו "מידתיים, מתחייבים, סבירים ובלתי נמנעים". לטענתו, כבר בתחילת כהונתו (ינואר 2006) הוא דיבר עם גורמי הבטחון בישראל על הסכנות האורבות לישראל מכיוון חיזבאללה, ולטענתו "חוות הדעת המצרפית, החד-משמעית של כל גורמי הבטחון, המליצה כי במצב של נסיון חטיפה נוסף וירי רקטות בצפון חיוני שמדינת ישראל תגיב בעוצמה, בכל הגזרה, באופן לא פרופורציונלי להיקף התקיפה, כדי לשנות את דפוסי ההתנהלות בצפון ולשחרר רבבות אזרחים ישראלים מהאיום היומיומי שחיו בצלו" (משרד ראש הממשלה 2008). לדבריו של אולמרט, נשאל הרמטכ"ל דאז, דן חלוץ, על-ידי ציפי לבני, שרת החוץ דאז, מה יכול להיחשב כניצחון בעימות כזה, ותשובתו היתה:

"לא יהיה נוקאאוט. לא יהיה מצב של הכנעה. המטרה היא להכות בחיזבאללה בעוצמה, להביא להתערבות גורמים מדיניים בינלאומיים, אשר יכפו הסדר שיפרוס את צבא לבנון בדרום" (משרד ראש הממשלה 2008). עם זאת, המטרה לא היתה הרס לבנון. לדבריו של אולמרט, "המדיניות הנכונה לא היתה להרוס את לבנון, אלא לפגוע בתשתיות חיזבאללה באופן שהמנוף של הפעולה הצבאית יביא לתהליך מדיני, שיאפשר לשנות את המציאות בלבנון" (ורטר, אלוף 2006). על-פי עצת הדרג המבצעי החליטה אפוא ממשלת ישראל על תגובה ישראלית חריפה, שתרתיע את חיזבאללה מלהמשיך ולפעול נגד מדינת ישראל, על-ידי פגיעה קשה בו ויצירת חיץ בינו לבין מדינת לבנון - בניגוד לאירועי העבר, שבהם האסטרטגיה כאמור היתה הבלגה והכלה, החליטה ממשלת ישראל להכות בחיזבאללה, תוך שהיא רואה גם את מדינת לבנון אחראית לפעולת החטיפה שבוצעה משטחה, ולפיכך הוחלט להפעיל לחץ צבאי "מתון", שיכלול פגיעה בתשתיות לאומיות בלבנון - אך רק במידה שתגרום לממשל לבנון לממש את ריבונותו על-ידי לקיחת האחריות לבטחון בדרום לבנון ופירוק חיזבאללה מנשקו, ולא באופן חמור, כדי שלא להיכנס למלחמה עם מדינת לבנון. כך, למשל, המליץ הצבא לדרג המדיני לפגוע בתשתיות ייצור החשמל והדלק בלבנון באופן מידתי, אך אולמרט לא אישר זאת. עם זאת אישר לתקוף תשתיות, כמו גשרים על צירי התנועה הראשיים, שדה תעופה בביירות ומכלי אחסנת דלק (בן ישראל 2007 : 14-15 ; משרד ראש הממשלה 2007 ; חלוץ 2010 : 376, 379-380). נושא זה הודגש על-ידי אולמרט, בישיבת ממשלה, שנערכה כמה ימים לאחר פרוץ המלחמה, אמר את הדברים הללו: "ישראל אינה נלחמת בטרור, אלא בגורם הטרור שם, שמונהג על-ידי נסראללה וחבר מרעיו, אשר הפכו את לבנון לבת-ערובה ויצרו מובלעת של טרור ושל רצח בשליחות סוריה ובשליחות איראן" (משרד ראש הממשלה 2006a) בנוסף, חשוב היה לממשלה להשתדל שלא לפגוע באזרחים לבנונים. ניתן לראות זאת בדברים שאמר אולמרט בישיבת הממשלה שנערכה ביום החטיפה, כאשר הנחה את צה"ל לעשות מאמצים להימנע ככל האפשר מפגיעה באזרחים "על-פי המסורת ועל-פי תחושת האחריות שאנו מגלים כלפי האזרחים בצד שנגד" (דוח ההורים השכולים 2008).

הכנה למלחמה מצד ישראל

נקבעו "גבולות גזרה" בין חיל האוויר והמודיעין שלו לבין פיקוד צפון והמודיעין שלו: פיקוד צפון היה אחראי על מרחב הלחימה עד הליטאני (משם שוגרו רקטות לטווח קצר), וחיל האוויר היה אחראי על מרחב הלחימה שמעבר לליטאני (משם שוגרו רקטות לטווח בינוני וארוך) (בן ישראל 2007 : 50). הדרג הצבאי תכנן תוכנית אופרטיבית שעיקריה היו סגר אווירי על לבנון כדי למנוע טיסות בינלאומיות; סגר ימי על הנמלים והחופים של לבנון; תקיפת מערך רקטות הפאג'ר שיכלו

להגיע עד חיפה (לגבי אותן רקטות שאופסנו בבתים אמר שר הבטחון דאז, עמיר פרץ: "מי שישן עם טילים בסלון ביתו – שלא יתפלא אם יקום בבוקר וימצא שאין לו בית"). תקיפת רובע דאחייה בביירות; תקיפת משגרים על צירי התנועה הראשיים מדרום לבנון צפונה; ותקיפת תחנת הטלוויזיה של חיזבאללה. בנוסף סיפק המודיעין של צה"ל תמונה של המערכים שבנה חיזבאללה ושל הרקטות שבידיו (בן ישראל 2007: 52; חלוץ 2010: 380).

הכנה למלחמה מצד חיזבאללה

חיזבאללה חילק את דרום לבנון למרחבים, שכללו פיקוד נפרד ויחידות הכפופות לכל פיקוד, ומטרתן להילחם מול צה"ל על הקרקע. כן ארגן וביצר את "שמורות הטבע" – בונקרים מוסווים, שמהם תכנן להילחם בחיילי צה"ל, אם אלו ייכנסו לתוך לבנון. בנוסף אסף מודיעין על הפעילות התשתיתית והמבצעית של צה"ל (בן ישראל 2007: 10; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007: 45; אשר 2014: 16).

מהלך המלחמה

שלב ראשון: 13 ביולי עד 17 ביולי. המתקפה החלה בסגר יבשתי, ימי ואווירי שהוטל על לבנון. חיל האוויר תקף את מסלולי ההמראה של שדה התעופה בביירות ושל שדות תעופה נוספים בלבנון, וכן את דרכי הגישה המחברות בין סוריה ללבנון. בנוסף החלו אוניות של חיל הים לשייט מול חופי לבנון כדי למנוע תנועת כלי שיט לנמלי לבנון ומהם. במקביל הופעלה אש מאסיבית, יבשתית ואווירית, כדי לשבש את ירי הרקטות קצרות הטווח ולהשמיד מאגרי רקטות. כך, למשל, השמיד חיל האוויר במבצע שארך כ-34 דקות כ-59 משגרי טילים לטווח בינוני וארוך (מסוג פאגיר וזלזאל) כחלק מתקיפות אוויריות, שבוצעו על-פי תכניות שהוכנו מראש. חוץ ממחסני תחמושת ועמדות שיגור הותקפו גם התשתית הלוגיסטית, מפקדות, עמדות ומוצבים של חיזבאללה. הופצץ גם אזור הדאחייה בדרום ביירות, שם מצוי היה אזור אל-מורבע אל-אמני - אזור המפקדות והמטות הראשי של חיזבאללה, אשר היווה מתחם צבאי סגור בשליטתם, משם מוכוונת ומנוהלות פעילויות טרור. במתחם זה פועלים ומתגוררים בכירי הארגון ומשפחותיהם, וביניהם חסן נסראללה, וכן מאוחסנים אמצעי לחימה. רובע דאחייה היווה סמל לכוח הצבאי ולעוצמה הפוליטית שרכש חיזבאללה בלבנון. צה"ל ראה את המקום כיעד איכותי בעל משמעות מדינית, צבאית ומורלית ששווה להשמידו. הדגש בהפצצה היה בעיקר סביב שני בניינים: באחד מוקדמה מפקדת חיזבאללה, בשני דירתו הפרטית של חסן נסראללה, מאחר שאחד היעדים להפצצה היה חיסולו. צה"ל האמין שהוא מסתתר בבונקר הנמצא במרכז הדאחייה וכן פגיעה אפשרית בראשי חיזבאללה נוספים. במהלך מתקפה זו נפגעה יחידת הטיילים ארוכי הטווח של הארגון (כדוגמת טילי הזלזאל), שהיתה פרוסה בין ביירות לנהר

האוואלי ; וכן יחידת הטילים לטווח הבינוני (כדוגמת פאג'ר 3 ופאג'ר 5, רקטות 220 מ"מ ו 302 מ"מ), שהיתה פרוסה מדרום לנהר האוואלי (בן-לולו אלעזר 2006 ; חלוץ 2010 : 387 ; גורדון 2012 : 108-109,139 ; בן ישראל 2006).

מדיניות צה"ל. דן חלוץ, הרמטכ"ל דאז, הציע דרך פעולה, שאמורה היתה ליצור הרתעה מחודשת אל מול חיזבאללה, והיא אושרה על-ידי ממשלת ישראל: עשיית פעולה בעוצמה גדולה ("בעל הבית השתגע"), הרבה מעבר לציפיות חיזבאללה, ואשר תבהיר לארגון שמעתה המחיר שישראל תגבה ממנו גבוה מפוטנציאל הרווח שלו בגין אותה פעולה. במקביל, מאחר שהאוכלוסייה הלבנונית בכפרים עוד לא התפנתה, הוחלט בצה"ל להימנע מהפצצה מאסיבית בכפרים ובעיירות בשל חשש מפגיעה מרובה באזרחים. כדי לצמצם במידה ניכרת את מספר האזרחים ליד יעדים צבאיים טרם התקיפות ניסה צה"ל להניע את האוכלוסייה האזרחית מדרום לבנון צפונה על-ידי השלכת אלפי כרוזים ועל-ידי שידורי רדיו, שהזהירו את האוכלוסייה שם מפני תקיפת כפרים שמהם ישוגרו רקטות. בנוסף, הנחה חלוץ את צה"ל לבקש אישור מפורש ממנו, כשתוקפים מטרות שנמצאות בתוך כפרים ולהשתמש באש מדויקת לצורך כך, דהיינו לא לבצע הפצצות שטח (שבהן אין יעד מדויק להפצצה, אך מניחים כי לפחות חלק מהיעדים ייפגעו) (ועדת וינוגרד 2008 : 84 ; חלוץ 2010 : 362, 371, 385, 390, 392-393, 446).

המלצתו של חלוץ היתה לראות את מדינת לבנון אחראית לפעולות הטרור המתרחשות משטחה, מאחר שחיזבאללה בונה את כוחו ונערך בתוך היישובים השיעים שבדרום לבנון. זו הסיבה, לדעתו, שלמדינת ישראל יש לגיטימציה מבצעית, חוקית ומוסרית לראות את לבנון כ"כתובת לפעולת צה"ל". (חלוץ 2010 : 380)

מדיניות ממשלת ישראל. הדרג המדיני היה חלוק בדעתו באשר לשאלה אם אפשר לאפשר פגיעה בתשתיות הלבנוניות, או לאו. כך, למשל, אמר שר המשפטים דאז, חיים רמון, בעדותו בפני ועדת וינוגרד לחקר אירועי המלחמה: "חשבתי שככל שיהיה ברור לעם הלבנוני שהוא משלם מחיר בלתי נסבל עבור חיזבאללה, הוא יעצור את חיזבאללה. אם מדינה לא אפקטיבית... אזרחיה צריכים לשלם עבור בחירתם. אנחנו לא יכולים לשלם... אני צריך להתחשב בכל הבעיות הפנימיות בלבנון, וכאן ייחטפו חיילים ויהרגו אנשים? למה אני צריך להתחשב בזה?" גם סגן ראש הממשלה דאז, אלי ישי, החזיק בדעה זו ואמר: "צריך לפגוע במי שמארח את חיזבאללה. אם סניורה היה זועק שלבנון נחרבת, אני בטוח שנשראללה היה מתקפל הרבה יותר מהר" (גורדון 2012 : 220). לאחר דיונים הסכימה הממשלה על תקיפת תשתיות לבנוניות מסוימות אך לא כאלו שיכניסו את ישראל למלחמה או שיגרמו לפגיעה באזרחים. על-כן, עמיר פרץ, דאז שר הבטחון הישראלי, שאף ליצור הפרדה בין אוכלוסית לבנון לבין חיזבאללה, וישראל נמנעה מלתקוף מתקני תשתית בלבנון, כמו תחנות חשמל,

מאגרי דלק גדולים ומוסדות ציבור ובנייני ממשל. כן נמנעה מלתקוף יעדים באזורים שאינם מאוכלסים בשיעים, כגון אזורי המגורים של בני העדות הדרוזית, המרונית והסונית. כך נוצרה בלבנון חלוקה בין מזרח ביירות ומרכזה, הר הלבנון וצפונה של המדינה, שבהם המשיכו התושבים לנהל חיי שגרה, לבין אזורי דרום ביירות ובקעת הלבנון, שהפכו לאזורים מוכי אסון. הוחלט לתקוף את רובע דאחייה בביירות בסדרת תקיפות בת מספר ימים. התקיפה אמורה היתה להביא להשפלת חיזבאללה על-ידי הצגת חוסר היכולת שלו למנוע את הרס מרכז השלטון שלו; הגברת הלחץ על ראשיו לקבל את התנאים הישראליים; חיזוק ההרתעה הישראלית; פגיעה אפשרית במנהיגי חיזבאללה; וכן אפשרות להאצת מעורבות בינלאומית להשגת הסכם שיביא לסיום המלחמה. (זיסר 2009 : 299, 304, 306; בן ישראל 2007 : 52; תמרי 2007 : 26-41; גורדון 2012 : 63, 109) ב-16 ביולי החלה פעולה קרקעית מצומצמת בלבנון.

מדיניות חיזבאללה. המשך ירי הרקטות לעבר ישראל משלושה אזורים: מתוך "שמורות טבע" – אתרי שיגור מוכנים מראש ומוסווים בתוך אזורים פתוחים; אתרים בפאתי הכפרים; ואתרים בכפרים עצמם; והמשך מערכה פסיכולוגית נגד ממשלת ואזרחי ישראל (הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 59). כחלק ממערכה זו פגע חיזבאללה ב-14 ביולי בספינת הטילים אח"י "חנית" על-ידי טיל חוף ים שחיל הים הישראלי לא ידע שקיים בידי הארגון. הפגיעה נעשתה בזמן נאום שנשא נסראללה, ובו קרא לשומעיו להפנות מבטם לעבר חופי ביירות ולצפות בפגיעה בסטי"ל הישראלי. כתוצאה מהפגיעה בספינה נהרגו ארבעה חיילים.

על מנת למנוע שיגורים נוספים השמיד חיל האוויר את מערך המכ"מים לאורך החוף (בן ישראל 2007 : 52; זיסר 2009 : 314).

שלב שני: 17 ביולי עד 27 ביולי. הורחבו הפעולות שנקטו בשלב הראשון, בעיקר התקיפות האוויריות. בנוסף החל פיקוד צפון במהלכים קרקעיים, אך מצומצמים ומוגבלים בזמן ("פשיטות"). האסטרטגיה היתה לפשוט על יעדי חיזבאללה אשר מרוחקים לכל היותר כמה קילומטרים מהגבול. חלוץ האמין כי מאחר שארגון חיזבאללה, מונה כמה אלפי לוחמים, הריגת מספר רב שלהם תהווה אמצעי יעיל להפחתת כשירותו ורצונו להמשיך ולהילחם. במקביל הוחל בביצוע מבצעים מיוחדים בלבנון.

עד יולי התאפיינה פעילות צה"ל בהפעלת אש נרחבת (באמצעות תקיפות אוויריות) ובמבצעים קרקעיים מצומצמים, בעיקר בסמוך לגבול.

מדיניות הממשלה. ב-19 ביולי הורתה הממשלה לצה"ל "להפסיק את ירי הרקטות על יישובים ומטרות ישראליות ולהסיר איום זה מעליהם" על-ידי פגיעה משמעותית ביכולות האסטרטגיות של חיזבאללה: השמדת טילים ומשגרים ושילוב פעילות קרקעית הנדרשת למימוש היעד באמצעות

יחידות מיוחדות, וכן פגיעה וחיסול הנהגת חיזבאללה (חלוץ 2010 : 392). במקביל ביקשה הממשלה להמשיך ולהניע את האוכלוסייה מדרום לבנון צפונה, וכן אפשרה לאזרחי לבנון לקבל סיוע הומניטארי. למרות הסגר הימי על לבנון אפשר חיל הים ב-23 ביולי כניסה של 12 כלי שיט זרים לביירות לצורך אספקת ציוד והוצאת אזרחים מלבנון (ועדת וינוגרד 2008 : 102 ; חלוץ 2010 : 397).

מדיניות צה"ל. בעקבות החלטת הממשלה וההבנה, שיש צורך להפסיק את ירי הרקטות לעבר ישראל, הוחלט במטכ"ל ב-19 ביולי לשנות את האסטרטגיה של צה"ל: ולעבור ל"מהלומה מערכתית משולבת ומתוזמנת [התנפלות] של מבצעי תמרון עם כלל המאמצים לערעור התפקוד המבצעי של הארגון ולהגברת אפקטיביות מאמצי הצייד... וליצור תנאים לשחרור החטופים" (ועדת וינוגרד 2008 : 88). מבחינה אופרטיבית הוחלט לפעול קרקעית כדי לדחוק את מערך שיגור הרקטות של חיזבאללה צפונה, וכך להקטין את האפקטיביות של הרקטות ולהוציא חלק מיישובי הצפון מטווח האש. ב-22 ביולי הוחלט לחלק את הגזרה בין אוגדה 162 במזרח לבין אוגדה 91 במערב, ולכל אוגדה ניתנו משימות: על אוגדה 91 הוטל להגן על מרחב מרון א-רס, ולכתר את העיירה בנת-ג'יבל ולהיות מוכנים לכבוש אותה. על אוגדה 162 הוטל לכתר את העיירה אל-ח'ירם ולהיות מוכנים לכבוש אותה (ועדת וינוגרד 2008 : 96 ; חלוץ 2010 : 400).

במסגרת התמרון הקרקעי התחולל ב-20 ביולי קרב במרון א-רס, שם נתקלו החיילים בהתנגדות עיקשת מצד לוחמי חיזבאללה. כמה חיילים נהרגו, וכן נהרגו לוחמי חיזבאללה (פלג 2013 ; ועדת וינוגרד 2008 : 89).

ב-23 ביולי נשלחה חטיבת "גולני" ממזרח וחטיבת הצנחנים ממערב, בחיפוי אש טנקים מדרום, על מנת לכתר את בנת ג'יבל ולתפוס את השטחים השולטים על מרחב זה, כולל השמדת הקסבה של חיזבאללה. הוחלט על בנת ג'יבל כיעד לתקיפה, מאחר שהיא מהווה "סמל" של חיזבאללה (ממנה נשא נסראללה את נאום "קורי העכבישי"). שתי החטיבות ניהלו קרבות בגבולות העיירה, אך לא נכנסו אליה. בזמן זה אנשי חיזבאללה ששהו בעיירה נכנסו לבונקרים וחיכו לכוחות צה"ל. ביום השלישי למבצע החלו כוחות צה"ל להתקדם לתוך העיירה, לעבר המלכודת של לוחמי חיזבאללה, וכך החלו להיפגע מירי מטענים וטילי נ"ט. בסוף היום השלישי ללחימה החליט הרמטכ"ל שאין להסתפק רק בכיתור העיירה, אלא יש צורך לכבוש אותה על מנת להשיג הישג תודעתי. המערכה על בנת ג'יבל נמשכה לסירוגין עד 9 באוגוסט, אך העיירה לא נכבשה. בסופה של המערכה נהרגו שמונה חיילי צה"ל ונפצעו כמה חיילים, ולפחות 35 לוחמי חיזבאללה נהרגו (ועדת וינוגרד 2008 : 99, 112 ; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 99).

תגובת ממשלת לבנון. הממשלה, בראשותו של ראש הממשלה דאז, פואד סניורה, תיארה את חיזבאללה כנוטל חלק בהגנה על לבנון. ב-23 ביולי הודיע על הקמת ממשלת חירום לאומית ועל

תנאייה להפסקת אש מיידית: העברת הריבונות על חוות שבעא ללבנון (כיום שאלת הריבונות מצויה במחלוקת) וכן העברת מפות המיקוש ללבנון על-ידי צה"ל. לדבריו, אם יקוימו תנאים אלו, ייפתח משא ומתן לשחרור החטופים. (ועדת וינוגרד 2008: 100-101).

מדיניות חיזבאללה. חיזבאללה נקט צעדים שונים: 1. שימוש במאפיינים של הארגון כארגון גרילה, דהיינו המתנה סטטית במקום כדי למשוך את חיילי צה"ל לקרב פנים-אל-פנים באזור שבו לחיזבאללה יש עליונות, על מנת להסב לו אבידות ונזקים כבדים. כדברי נסראללה באחד מנאומיו: "מבחינתנו עדיף לאפשר להם [לכוחות צה"ל] להתקדם ולהיכנס לכפרים ולערים, משום שכך יתאפשר לנו להילחם בהם ישירות ולהסב להם נזקים ואבידות נפש. זו מטרתנו בעימות הקרקעי, ואכן זה מה שקורה בשטח" (זיסר 2009: 318). עוד לפני כן, בנאום שנתן לטלוויזיה ב-20 ביולי, אמר נסראללה את הדברים הללו: "...אנו תנועת התנגדות עממית, שיש לה נוכחות באזורים ולאורך צירים רבים, אבל ייתכן שהאויב יצליח להיכנס לאזור מסוים ולהשתלט על כפר מסוים. אולי הוא יצליח לבצע פעולה יבשתית רחבת היקף, אבל המשוואה היא שבכל מקום שאליו הישראלי ייכנס, יהיה עליו לשלם עבור כך מחיר כבד ואבידות כבדות בקרב הטנקים שלו, ובקרב הקצינים והחיילים שלו. ובכך אנו יכולים להיות משוכנעים" (זיסר 2009: 317).

2. ניסיון להגביר את ירי הרקטות לעברה של ישראל: ב-20 ביולי נפלו בישראל 34 רקטות, ובימים לאחר מכן נחתו כ-100 רקטות כל יום. בהמשך החל טווח הרקטות לגדול והגיע אף לחדרה (ועדת וינוגרד 2008: 101). 3. המשך בלוחמה הפסיכולוגית נגד הממשל הישראלי והאזרחים. בנאומיו שילב גורם הרתעה: "אנו מוכנים למערכה פתוחה, שתגיע לא רק לחיפה אלא גם אחרי חיפה ואחרי אחרי חיפה" (זיסר 2009: 315). כחלק מהמהלך הפסיכולוגי ירה חיזבאללה טילים לטווחים שישראל לא ציפתה להם, כגון לעבר טבריה, חיפה, חדרה... (זיסר 2009: 315). 4. בנוסף, נראה שרצון נסראללה היה להראות לקהילה הבינלאומית ולישראל שחיזבאללה חושב באופן רציונלי ומגלה שיקול דעת, מאחר שהמטרה היא פגיעה במטרות צבאיות, ולא אזרחיות (שנעשית מתוך אילוץ), וכן שהרצון הוא להרתיע, ולא לנקום: "אני רוצה להדגיש בפני הישראלים, כי ההפגזות שלנו לעבר יישובים ישראליים (בין אם בצפון ובין אם חיפה או בעתיד תל אביב) הן תגובה לכך שאתם מתקיפים את ערינו ואת כפרינו, את אזרחינו ואת בירתנו. אם תחליטו להפסיק את המתקפות שלכם נגד ערינו, כפרינו ונגד מתקני התשתית שלנו, הרי נמנע אנו מצדנו מלהפגיז בטילים יישובים ב"ישראל" (זיסר 2009: 304). בהזדמנות אחרת אמר נסראללה: "ביום הראשון של המערכה ריכזנו את ההפגזות שלנו לעבר עמדות צבאיות בלבד. ולא תקפנו שום יישוב או התנחלות בצפון פלסטיין; אך צבא האויב, שעמד חסר אונים מול לוחמי הג'יהאד, החל לתקוף את העיירות ואת הכפרים, את האזרחים ואת המתקנים האזרחיים והתשתיות. אנו הוספנו לנהוג

בקור רוח, אלא שהאויב הבין באופן שגוי את קור הרוח שלנו ולא התייחס לאזהרותינו, וממילא המשיך בהתקפות נרחבות על דרום לבנון, בקעת הלבנון, ובעיקר על הערים בעל בד, והרמל, הגיע בהתקפותיו עד צפון לבנון ובנוסף, תקף גם מטרות תשתית. לא היתה לנו שום ברירה אלא לקיים את ההבטחה שהבטחנו לעצמנו, ולכן תקפנו את העיר חיפה - אף שהיינו מודעים לחשיבותה של העיר הזו. אילו היינו מכוונים את טילינו למפעלים הפטרוכימיים [המצויים בה] היה קורה אסון גדול, אולם אנו נמנענו במתכוון מלפגוע בהם, כדי שלא לדחוק את העניינים אל הבלתי נודע, ומתוך רצון שהנשק שבו אנו עושים שימוש לא יהיה נשק של נקמה עיוורת, אלא נשק של הרתעה, אשר ישיב למטורפים היושבים בממשלת אולמרט מידה של שיקול דעת... " (זיסר 2009 : 304 - 305).

שלב שלישי: 27 ביולי עד 14 באוגוסט. מדיניות ממשלת ישראל: בעקבות הצעה של הרמטכ"ל הוחלט בישיבת הקבינט ב-27 ליולי לגייס שלוש אוגדות מילואים על מנת ליישם תוכנית, שתכליתה תפיסת אזור הבטחון הישן (שממנו נסוגה ישראל בשנת 2000), על מנת להיכנס עד נהר הליטאני. בהמשך גויסה אוגדה נוספת, וכך גויסו בסך-הכול כ-62,000 אנשי מילואים (הראל 2008 : 312). עד 7 באוגוסט המשיך צה"ל באותו דפוס פעולה, מאחר שאולמרט התנגד למהלך קרקעי נרחב בדרום לבנון, שכן הרגיש שאין מידתיות בין המחיר שתצטרך לשלם ישראל בחיי אדם (חיילים שיהרגו) ושיבוש אורח החיים (בשל גיוס נרחב של מילואים) לעומת ההישג הצפוי מהמהלך. עם זאת, בשל התמשכות ירי הרקטות החליט שהיכולת להפסיקו היא שתגדיר את "הלחימה הזו לתוצאה חיובית או שלילית". על-כן הוחלט ב-7 באוגוסט להרחיב את הפעולה על-ידי מהלך קרקעי נרחב בדרום לבנון, שמבחינה צבאית נועד לנטרל את האזורים שמהם מבוצע ירי הרקטות קצרות הטווח ולהביא את כוחות צה"ל למקום צבאי שיאפשר לכוחות צה"ל להמשיך את הפעולה ממצב של עדיפות מבצעית, אם הפסקת האש לא תחזיק מעמד. מבחינה מדינית נועד המהלך לסייע להביא את מועצת הבטחון של האו"ם להחלטה נוחה וטובה יותר למדינת ישראל. במקביל הוחלט להמשיך בפעילות אווירית רחבה שיועדה לפגוע במטרות תשתית נוספות של חיזבאללה. ב-11 באוגוסט החל המהלך הקרקעי בלבנון (הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007 : 59, 91-92; תמרי 2007 : 36; חלוץ 2010 : 464).

מדיניות צה"ל. הוחלט לנסות וללכוד בכירים בחיזבאללה בכמה מבצעים של כוחות מיוחדים. בכירים בחיזבאללה. אחד המבצעים נערך ב-1 באוגוסט על-ידי סיירת מטכ"ל ושלדג בבעל-בק ובמסגרתו נתפסו כמה אנשי חיזבאללה. מבצע נוסף, שנועד ללכוד את אחד מבכירי חיזבאללה, נערך על-ידי שייטת 13 בעיר צור על-ידי חדירה למתחם של חיזבאללה. המבצע נכשל בשל טעות בזיהוי שם (חלוץ 2010 : 437-436, 433, 426)

תגובת חיזבאללה. החלטה על הרחבת טווח הירי. בנאום שנשא נסראללה ב-29 ביולי התייחס לירי של חיזבאללה לכיוון עפולה, ואמר שזהו השלב הראשון של "מעבר לחיפה". לטענתו, אם הלחימה תימשך ייכנסו ערים נוספות למעגל הירי. כן אמר כי לישראל לא היו הישגים צבאיים מאז פרוץ המלחמה, אף הזהיר את ממשלת לבנון לבל תקבל את תנאי ארצות הברית להפסקת האש (ועדת וינוגרד 2008 : 131). בנוסף נלחם חיזבאללה בכוחות צה"ל שנכנסו ללבנון, כולל על-ידי ירי טילי נ"ט, שהופעלו נגד כוחות השריון וחיל הרגלים, מטעני גחון שהופעלו נגד טנקים, טילים שנורו לעבר חיילים ששהו בבתי לבנונים (חלוץ 2010 : 458)

תגובת ממשלת לבנון. "ועידת רומא", שכונסה בסוף יולי ברומא, ובה נטלו חלק נציגים מארצות הברית, האיחוד האירופי, מדינות ערב והאוי"ם, כדי לדון על המצב בלבנון. פואד סניורה, ראש ממשלת לבנון דאז, הציג במהלך הוועידה את הדרישות של לבנון לשם הפסקת אש: נסיגת צה"ל אל "הקו הכחול" וחזרת הפליטים לבתיהם; התחייבות של מועצת הבטחון של האוי"ם לקחת תחת חסותה את חוות שבעא, ולאחר מכן הן יעברו לריבונות לבנונית; הממשלה הלבנונית תחיל את סמכותה בשטח המדינה על-ידי צבאה, וכך ימומש "הסכם טאיף" ולא יהיו כלי נשק או סמכות אחרת מלבד זו של לבנון (מדבריו עולה שיש לו רצון להביא לסוף פעילותו החמושה של חיזבאללה בדרום לבנון); כוח האוי"ם בדרום לבנון יוגדל כדי להבטיח הגשת סיוע והבטחת יציבות ובטחון בדרום לבנון; בשיתוף גורמים נוספים יתחייב האוי"ם לסייע ביישום הפסקת האש בין ישראל ללבנון מ-1949 ולוודא את קיום תנאי אותו הסכם; הקהילה הבינלאומית תתחייב לתמוך בלבנון בכל המישורים, לרבות סיוע הומניטארי ובנייה מחדש (גם של כלכלת המדינה) (ועדת וינוגרד 2008 : 116-117; זיסר 2009 : 307).

הקהילה הבינלאומית. ישראל התבקשה על-ידי קונדוליסה רייס, מזכירת המדינה האמריקאית דאז, לנסות ולשפר את המצב ההומניטרי בלבנון. מזכירת המדינה גם הגיעה לביקור בלבנון ובירושלים כדי לוודא שיוגש סיוע הומניטרי ללבנון, וכן לנסות ולעזור להגיע לפתרון (ועדת וינוגרד 2008 : 101, 106).

פורום ה-8G קיבל החלטה אוהדת כלפי ישראל, והטיל את האשמה על המצב על "כוחות קיצוניים", ביניהם על חיזבאללה שחטף חיילים. בהודעה קראו השרים לכוחות הקיצוניים לעצור את התקפותיהם. כן הכירו בזכותה של ישראל לפעול במסגרת הגנה עצמית. עם זאת ביקשו שהפעולות תינקטנה תוך מודעות להיבטים הומניטריים, וכן הימנעות מפגיעה בתשתית אזרחית ומפעולות שיגרמו לזעזוע בקרב הממשל הלבנוני. עוד ביקשו השרים ליישם פתרון, ולפיו יוחזרו החטופים מלבנון ומעזה (שם היה חטוף אחד בידי ארגון החמאס); יופסקו ההפגזות לשטחי ישראל; וישראל

תפסיק את פעולותיה הצבאיות. כן קראו ליישום החלטה 1559, וכן לבחון אפשרות להציב כוח רב-לאומי בלבנון (ועדת וינוגרד 86: 2008).

ב"ועידת רומא" קראו רוב המשתתפים להפסקת אש מיידית, אך מזכירת המדינה האמריקאית דחתה זאת באומרה שארצות הברית חותרת להפסקת אש, שתספק פתרון ממשי - ולא הכרזה מיידית על הפסקת אש, שעלולה להביא את הצדדים לסטטוס-קוו הקודם. בנוסף הוחלט שהקהילה הבינלאומית צריכה לפעול למימוש החלטה 1559 (ועדת וינוגרד 99: 2008).

תוצאות המלחמה. המלחמה הסתיימה בעיצומו של המבצע הקרקעי של צה"ל טרם השלמתו עם החלטת מועצת הבטחון 1701, שהורתה על הפסקה מיידית של האש; יצירת אזור מפורז מכוחות חמושים בין "הקו הכחול" לבין נהר הליטאני; פריסה של 15,000 חיילים זרים (במסגרת יוניפי"ל) באזור הלחימה, כדי לסייע לממשלת לבנון להחיל את סמכותה ושליטתה על דרום לבנון. כן אסרה ההחלטה על הימצאותם של מחבלים ונשק שאינו של צבא לבנון. כדי לסייע באכיפת הסדר באזור דרום לבנון החל צבא לבנון לפרוס את כוחותיו שם ב-17 באוגוסט. בסך-הכול מנו חיילי יוניפי"ל וחיילי הצבא הלבנוני בדרום לבנון כ-25,000 איש (ארליך 2011: 62; בנג'מין ס' למבת' 2012: 44 - 45; Security Council 2006; הכנסת ועדת חוץ וביטחון 2007: 56).

במהלך המלחמה נהרגו 41 אזרחים ישראלים וכ-119 חיילים. כן נהרגו כ-500 לוחמי חיזבאללה (בן ישראל 2007: 7). בצד הלבנוני נהרגו 1,287 אזרחים, וכ-973,334 לבנונים, רובם שיעים, הפכו לפליטים (זיסר 2009: 9). לעברה של ישראל שוגרו כ-4,000 רקטות, ומצדו שיגר צה"ל כ-7,732 טילים מונחים, המבוססים על ביות לייזר, ניווט GPS ומרכיבים שונים נוספים, שהפכו טילים אלו למדויקים (בן ישראל 2007: 48; גורדון 2012: 177).

הפסקת האש הביאה לכך, שלא היתה הכרעה ברורה באשר לזהות המנצח: מצדו יצא נסראללה ל"מצעד ניצחון" בביירות בספטמבר 2006, ובנאום שנשא הודיע על נצחון חיזבאללה. הוא תיאר ניצחון זה כאירוע היסטורי, ואולי אף כתפנית היסטורית במהלכו של הסכסוך הישראלי-ערבי (זיסר 2009: 321; בנג'מין ס' למבת' 2012: 41, 44). התחושה של חיזבאללה היתה שהצליח לעמוד מול צה"ל; הצליח להמשיך בירי רקטות לעבר העורף הישראלי תוך שיבוש שגרת החיים בישראל, וכן הרג אזרחים (בן ישראל 2007: 27). גם בשאר אסד, נשיא סוריה, הכריז כי הוא רואה בתוצאות הקרבות ניצחון היסטורי וחשוב של הארגון (זיסר 2009: 322).

מאידך, סיימה גם ישראל את המלחמה עם כמה נקודות לזכותה, המעידות על הישגים: ראשית, אין עוררין שכושר ההרתעה של צה"ל שוקם, מאחר שחיזבאללה הודה שהופתע מתגובת ישראל לחטיפת החיילים, וציפה רק לתגובה מוגבלת, כפי שהיה נהוג עד אז. ניתן לראות שבריאיון, שנתן לטלוויזיה הלבנונית לאחר הפסקת האש, אמר נסראללה שאילו היה יודע שחטיפת החיילים

הישראלים תוביל למלחמה, לא היה מורה על חטיפתם. גם סגן מפקד הזרוע הפוליטית של חיזבאללה, מחמוד קומאטי, אמר לעיתונאים במהלך המלחמה, שהופתע מעוצמת התגובה של צה"ל לחטיפת שני החיילים, מאחר שמנהיגי חיזבאללה ציפו לפעולת תגמול רגילה ומצומצמת, כמו פשיטות קומנדו או מתקפה מוגבלת על מאחזים של הארגון. (Washington Post 2006; Cooper and Myre 2006). לא רק כלפי חיזבאללה שוקם כושר ההרתעה של צה"ל, אלא גם מול מדינות כמו איראן וסוריה: שנה לאחר המלחמה פורסם דוח המודיעין השנתי של ישראל, ועלה ממנו כי איראן נדהמה מהיכולת של ישראל להשמיד בתוך פחות משעה את כל מערך הרקטות הכבדות של חיזבאללה, לפני ששוגר אפילו טיל זילזאל אחד. בנוסף הצליח חיל האוויר, בסיוע כוחות קרקע, להשמיד את כל משגרי הרקטות לטווח בינוני (220 ו-306 מ"מ) של חיזבאללה אחרי השיגור הראשון או לכל היותר השני. גם הסורים יחשבו פעמיים לפני שיתקפו את ישראל - כך עלה מאותו דוח, שכן נכחו בהרס שהסבה ישראל ל"רובע דאחייה" בביירות ולרשת הכבישים הלבנונית, והגיעו למסקנה שגם לתשתיות הלאומיות שלהם צפויה סכנת הרס בלתי הפיך, אם יזמו מלחמה נגד ישראל בלי שיש בידם מערכת הגנה אווירית טובה (בן ישי 2007). שנית, בתום המלחמה הביע הממשל האיראני כעס על פעולות חיזבאללה. המועצה לבטחון לאומי של איראן פרסמה מסמך, שהביע כעס על כך שחיזבאללה בזז את ההשקעה הצבאית של איראן בלבנון רק בשל העימות שיצר עם ישראל לגבי החיילים החטופים (Storr 2007: 71). בנוסף, חודשים לאחר המלחמה השתרר שקט בגבול הצפון. לאחר המלחמה טען מפקד כוחות יוניפי"ל, שהמצב בדרום לבנון השתנה. לטענתו, אין עוד עמדות חיזבאללה, ובשטח מסיירים כוחות בינלאומיים, "זוהי התקופה השקטה ביותר בדרום לבנון זה ארבעים שנה". תומאס פרידמן, עיתונאי בניו יורק טיימס, טען לאחר פרסום דוח וינוגרד, שלאחר המלחמה הורחק איום חיזבאללה מגבולה של ישראל, מאחר שבתחילת המלחמה ישבו לוחמי חיזבאללה צמוד לגבול עם ישראל והיוו איום עליה, אך לאחר המלחמה הורחק חיזבאללה, ובמקומו הוצבו כוחות או"ם (משרד ראש הממשלה 2007).

טענות אתיות כלפי צה"ל

פגיעה בעקרון ההבחנה והמידתיות. ארגוני זכויות אדם ומועצת הבטחון של האו"ם טענו כי צה"ל לא הבחין בין אזרחים ללוחמים ובין מטרות צבאיות ומטרות אזרחיות. כמו גם טענו שלעתים קרובות היה שיעור ההרג בקרב האזרחים גבוה מדי ביחס לתועלת הצבאית, שהיתה צפויה למדינת ישראל כתוצאה מההתקפה (דהיינו אי-עמידה בכלל המידתיות), משום שצה"ל, לטענתם, תקף אנשים או מבנים שהיו קשורים בצורה כלשהי לארגון הצבאי, הפוליטי או החברתי של

חיזבאללה – בלא קשר לשאלה אם מדובר ביעדים צבאיים לגיטימיים על-פי המשפט ההומניטרי הבינלאומי. כן טענו שישראל נמנעה מלנקוט את כל אמצעי הזהירות ההכרחיים כדי למנוע פגיעות באזרחים בעת תקיפת יעדים אלו (Human Rights Watch 2007c: 5,8). לטענת ארגון Human Rights Watch התקיפה שביצע צה"ל בשכונת דאחייה בדרום ביירות מעידה עד כמה לא השכילה מדינת ישראל להבחין בין מטרות צבאיות של חיזבאללה לבין מטרות המשתייכות לזרוע הפוליטית והחברתית שלו, שכן מדובר באזור אשר מאוכלס בבניינים רבי-קומות. שם הפציץ צה"ל לא רק מטרות צבאיות, אלא גם את משרדיהם של ארגוני הצדקה של חיזבאללה, את משרדי הנציגים שלו בפרלמנט, את מרכז המחקר שלו ובנייני דירות רבי-קומות (Human Rights Watch 2007c: 9). במסגרת התקיפה גם נהרגו עשרות אזרחים. טענה נוספת באשר לסוגיה זו היא, שישראל הניחה כי מאחר והזהירה את האוכלוסייה האזרחית וביקשה ממנה להתפנות לאזור שמדרום לליטאני טרם התקיפות, כל מי שטרם עשה כן הוא לוחם. שר המשפטים דאז, חיים רמון, חיזק טענה זו באומרו כי "כל מי שנמצא בדרום לבנון הוא בחזקת מחבל וטרוריסט שקשור לחיזבאללה" (גלי צה"ל 2006). חיזוק נוסף לטענה מתקבל מהתוכן העולה מכרוזים, אשר הופצו על-ידי צה"ל ב-7 באוגוסט, ובהם הוכרז כי "כל רכב, מכל סוג, אשר ינוע מדרום לנהר הליטאני יופצץ בחשד שהוא מוביל רקטות, ציוד צבאי ומחבלים". לטענת ארגון אמנסטי כרוז זה מפר את עקרון ההבחנה, שכן הוא לא מביא בחשבון את הנסיבות הספציפיות של כל מקרה, ועל-כן מהווה התקפה ישירה וחסרת הבחנה על אזרחים שעלולים להימצא ברכב (אמנסטי אינטרנשיונל 2006: 15-16). לדברי קנת' רות', מנכ"ל ארגון Human Rights Watch התנהלה ישראל כאילו כל האזרחים שעו לאזהרותיה ופינו את דרום לבנון, בעוד שהיה ידוע לה שהם לא עשו זאת בשל נסיבות שונות, כגון קושי לברוח בשל הרס הדרכים והגשרים; חולי של אנשים, גילם המבוגר ועוד. (Human Rights Watch 2007b); בצלם (2006). כן נטען על-ידי ארגון אמנסטי, שבכפרים רבים אנשים כלל לא ראו את הכרוזים ולא ידעו כי עליהם להתפנות. בהקשר זה נטען גם כי העובדה שצה"ל תקף כלי רכב רבים ובניינים רבים (כמו בהתקפה על רובע דאחייה), מעידה שהיא בוחנת את "היתרון הצבאי" לא של כל מתקפה לחוד, אלא של המבצע בשלמותו, כאשר היא באה לבחון מידתיות (כתב ערוץ 7 2007; בצלם 2006; אמנסטי אינטרנשיונל 2006: 17, 21-22).

ישנם כמה אירועים משמעותיים הממחישים טענה זו: ב-30 ביולי תקף צה"ל אזור מאוכלס בכפר קנא. כתוצאה מהתקיפה התמוטט בניין בין שלוש קומות על יושביו, שרובם עדיין היו במיטות, ונהרגו לפחות 54 אזרחים ששהו שם, ביניהם ילדים רבים (בן לולו 2006; ועדת וינוגרד 2008: 134; גרינברג, ואקד 2006).

מקרה נוסף התרחש ב-25 ביולי, במהלך יום של הפגזות ארטילריות בקרבת בסיס האו"ם הממוקם סמוך לכפר אל-ח'יאם. כתוצאה מההפגזה נהרגו ארבעה קציני או"ם ממדינות שונות. על-פי יוניפי"ל, פגעו 21 תקיפות במרחק של 300 מטרים מהבסיס, 12 פגזי ארטילריה נפלו במרחק 100 מטרים מהבסיס, וארבעה פגזים נפלו ישירות בבסיס. מזכ"ל האו"ם דאז, קופי ענאן, פרסם הודעה, ולפיה מועצת הבטחון הביעה זעזוע עמוק על "הירי המכוון של צה"ל לעבר עמדת יוניפי"ל". בנוסף טען ענאן שמדובר במוצב שמקומו היה ידוע לכוחות צה"ל, וכי במהלך התקיפה ניסו כוחות האו"ם ליצור קשר שש פעמים כדי להודיע שנחתו מסביבם 30 פגזים במהלך היום ולבקש שירי זה יפסק - אך בצה"ל לא השיבו לפנייתם (ועדת וינוגרד 2008 : 110 ; אמנסטי אינטרנשיונל 2006 : 14 ; מערכת וואלה 2006 ; חסון ואחרים 2006).

מקרה נוסף הוא הפצצה של מסוקים ואוניות קרב של צה"ל ב-15 ביולי על שיירה של משפחות שנמלטו מהכפר מרוואחין. כתוצאה מהמתקפה נהרגו כ-12 אזרחים. לטענת אדם ששרד את ההתקפה, הורה להם צה"ל לעזוב את הכפר, אך כאשר עזבו הפציצו אותם. (אמנסטי אינטרנשיונל 2006 : 16).

פגיעה בערכים הומניטריים. אחת הטענות שנשמעה היא נגד התקפות צה"ל על תשתיות של מדינת לבנון. בישיבה שנערכה במועצת הבטחון של האו"ם הביעו המשתתפים דאגה מכך, שיש בלבנון הרס רב שנגרם מהפצצות של תשתיות, כולל בנייני מגורים, מתקני רפואה, בתי-ספר, כבישים, גשרים, מאגרי דלק, שדות תעופה ונמלים (United Nations Security Council 2006: 6). כן נטען כי ישראל פגעה בתשתיות של לבנון, אף איימה להמשיך ולפגוע בהם אם חיזבאללה יפגע במתקנים חיוניים בשטח ישראל. כך, למשל, צוטט קצין בכיר בצה"ל שאמר כי אם חיזבאללה ישגר רקטה ארוכת טווח לשטח ישראל על מנת לפגוע במתקן חיוני, כמו מפעלים בחיפה, ישקול צה"ל להרוס את רשת החשמל הלבנונית (Katz 2006). אחד המתקנים, שבהם פגע צה"ל במהלך חודש יולי, הוא תחנת הכוח ג'יה בלבנון. ממשלת לבנון העריכה שיידרשו 10 שנים עד להתאוששות מלאה של האזור כתוצאה מהכמות הגדולה של הנפט שנשפך מהתחנה, והאו"ם העריך שעלות הניקוי ההתחלתי של הסביבה מהנפט היה כ-64 מיליוני דולרים (אמנסטי אינטרנשיונל 2006 : 17-18). בארגון אמנסטי נטען, שנוסף על היותן מיועדות לפגוע ביכולתו הצבאית של חיזבאללה, נועדו ההתקפות רבות של צה"ל, להטלת עונש קולקטיבי על תושבי לבנון כדי לגרום לממשלת לבנון לצאת נגד חיזבאללה. כך ניתן לראות, למשל, את מסיבת העיתונאים שכונסה ב-14 ביולי בעקבות תקיפת רבע דאחייה, שבמהלכה התבטא דן חלוץ, רמטכ"ל צה"ל דאז, כך: "חיזבאללה לקח בשבי את מדינת לבנון. המטרה שלנו היא לחזק את ההרתעה, להראות שמשל קורי העכביש אינו ממשי. אנחנו רוצים ליצור תנאים, שיאפשרו לקחת אחריות מדינתית על-ידי ממשלת לבנון". ברובע זה מצויה היתה מפקדת

חיזבאללה, וצה"ל הרס מאות בניינים שבהם, חשב, מבוצעות פעולות הקשורות לחיזבאללה. לטענת ארגון אמנסטי לא מדובר היה רק בהפצצת מרכזי הפיקוד הצבאיים, אשר יכולים היו להיות מטרה לגיטימית לפגיעה, אלא נראה היה שההתקפות כוונו לכל מבנה, שעשויה היתה להתקיים בו פעילות של חיזבאללה. על-כן, טוען הארגון, ניתן להגדיר את הפעולות כסוג של ענישה קולקטיבית לתושבי דאחייה. (אמנסטי אינטרנשיונל 2006: 17, 18; רפפורט 2007: 129).

טענה נוספת שנשמעה בהקשר ההומניטרי היתה נגד השימוש של צה"ל בפצצות מצרר, המהוות סכנה לאוכלוסייה האזרחית, מאחר שקשה לזהותן - לעומת תחמושת אחרת שלא התפוצצה. פצצות המצרר שלא התפוצצו ממשיכות להרוג ולפגוע באופן חסר הבחנה (אמנסטי אינטרנשיונל 2006: 19).

תגובת ישראל לטענות. עמיר פרץ, שר הבטחון דאז, ואנשי משרדו טענו, שצה"ל מקפיד על הצמדות לדין הבינלאומי. כל חייל בצה"ל, כך לטענתם, יודע שעליו לנהוג בהתאם לאמנת ג'נבה. גם ועדת וינוגרד, שבדקה את התנהלות ממשלת ישראל וצה"ל במהלך המלחמה, קבעה שהדרג המדיני והדרג הביטחוני הכירו את הצורך לעמוד בכללי המשפט הבינלאומי. כך, למשל, כאשר נדרש הדרג המדיני להחליט באשר לסוגיות קריטיות, נדרשה הנוכחות ולעתים אף האישור של היועץ המשפטי לממשלה. הדרג המדיני הקפיד לתת אישור על ביצוע פעולה, רק לאחר שניתנה אזהרה מפורשת קודם התקיפה, ורק בהינתן הערכות מודיעיניות אמינות שאין במקום אוכלוסייה אזרחית. בנוסף, ניתנו הנחיות לסוגי החימוש שראוי להשתמש בו (ועדת וינוגרד 2008: 487).

פגיעה בעקרון ההבחנה. במשרד הבטחון נטען, שעל-פי הדין הבינלאומי מטרה צבאית שמותר לפגוע בה, היא זו שטבעה, מקומה ומטרתה מיועדים לתרום באופן משמעותי לאפקטיביות הפעולה הצבאית. והשמדתה (מלאה או חלקית) או נטרולה (בתנאים הקיימים באותה עת) נותנים יתרון צבאי מוכח לצד התוקף. על-כן הקפידה ישראל לדבוק בכלל זה, וההנחיה שקיבל צה"ל בפעילותו מול חיזבאללה, היא לפגוע רק באותן תשתיות שמעניקות לחיזבאללה יתרון מבצעי. לרוב בוצעו על-כן ההתקפות הישראליות בעיקר כלפי תשתיות תחבורה, שהיו נחוצות לחיזבאללה על-מנת לנסות ולהבריח את חיילי צה"ל החטופים אל מחוץ לתחומי לבנון, וכן על-מנת לנייד לוחמים, רקטות, משגרים ותחמושת. בתשתיות רפואיות, חברתיות, פיננסיות, חוות חקלאיות, מפעלים, תיירות ועוד – השתדלו בצה"ל שלא לפגוע. עם זאת, ולמרות הצורך שלעיל לפגוע בתשתיות התחבורה, ניסה צה"ל להבטיח שחלק מהדרכים יישארו פתוחות על-מנת לאפשר לאזרחים לעזוב את אזורי הלחימה, ולאפשר גישה לאספקה הומניטרית עבורם. כמו גם נעשה ניסיון שלא לפגוע ברכבים אזרחיים (Human Rights Watch 2007c: 227, 228). לדעת צה"ל, רובע דאחייה היווה יעד משמעותי מבחינה מדינית, צבאית ומורלית שכדאי להשמידו כי יהיה גורם משמעותי בקיצור משך

המלחמה. בנוסף, לדעת גורמי המודיעין, התושבים שגרו בדאחייה עזבו את בתיהם לאחר שניתנו להם אזהרות והיתה להם שהות של 24 שעות להתפנות (גורדון 2012 : 108 -111 ; הראל 2008 : 191-192) לטענת משרד הבטחון, טרם תקיפה כלשהי בלבנון עושים המפקדים הבכירים בצה"ל והמפקד בשטח איזון בין נזק אגבי אפשרי לאזרחי לבנון לבין התועלת הצבאית המצופה מהפעולה. הם יודעים שעליהם לבחון לא את הרווח הצבאי האפשרי מהפעולה הספציפית, אלא את הרווח הצפוי לפעולה כולה. דהיינו האם הפעולה תביא תועלת גם לטווח הארוך ולא רק לטווח המיידי. הסכנה הצפויה כתוצאה מתקיפה של צה"ל היא גבוהה, מאחר שחיזבאללה ממקם מתקנים שלו בסמוך לאוכלוסייה אזרחית ואף בתוכה. הרמטכ"ל דאז, דן חלוץ, טען שחיזבאללה עושה שימוש בקושי להבחין באזרחים כמגן אנושי, ופועל במכוון מתוך תשתיות ויישובים אזרחיים. על-כן, לדבריו המלחמה בטרור קשה הרבה יותר מלחימה צבאית רגילה, ומעמידה בפני צה"ל אתגר מבצעי וערכי כאחד. חיזוק לטענה זו אפשר לראות בדברים שציטט דני גילרמן, שגריר ישראל באו"ם אז, מפיו של שגריר לבנון בארצות הברית דאז, אשר דיבר על ההבדל בין לוחם חיזבאללה לאזרח לבנוני: "בלתי אפשרי להבחין בין חיזבאללה לאזרחים בלבנון. חיזבאללה נמצאים בכל מקום בלבנון, והפכו לחלק מהחברה הלבנונית" (United Nations Security Council 2006: 11). חיזוק מפתיע לטענת ישראל בדבר הקושי להבחין בין לוחמים לאזרחים ניתן על-ידי ארגון Human Rights Watch. הוא טען כי הכוחות הישראליים בוודאי התקשו להבדיל בין לוחמים לגברים אחרים בגיל צבא, מאחר שלוחמי חיזבאללה נוהגים להופיע בבגדים אזרחיים תחת שילבשו מדים או סימני זיהוי אחרים, שייחדו אותם מהאוכלוסייה הלבנונית (אף כי הדבר אינו נדרש על-פי החוק ההומניטרי שחל במהלך העימות) (Human Rights Watch 2007c: 38).

לגבי היטמעות לוחמי חיזבאללה בקרב האוכלוסייה האזרחית אמרה ממשלת ישראל כי מאחר שחיזבאללה ממקם מטרות צבאיות בתוך אזורים אזרחיים, הוא הנושא באחריות על הפגיעה באזרחים (Human Rights Watch 2007c: 223). עם זאת משתדלת ישראל למזער את הנזק העלול להיגרם. כל מבצע מנותח לגופו של עניין כדי לוודא שהוא עומד בכללי המידתיות וההבחנה; וכאשר נדמה היה במהלך המלחמה שהנזק הצפוי לאזרחים גבוה מדי, ביטל צה"ל פעולות מתוכננות. בנוסף, כאשר האזהרה המוקדמת לאזרחים טרם התקיפה לא סיכנה את הפעולה, עשתה זאת ישראל באמצעים שונים, כגון השלכת מיליוני כרוזים כתובים בערבית, המבקשים מהאזרחים להתפנות צפונה; הודעות ששודרו בערבית ברדיו; הודעות קוליות מוקלטות שנשלחו לטלפונים סלולריים בלבנון; ועל-ידי רמקולים שהוצבו לאורך הגבול בין ישראל ללבנון. כמו כן, גורמים ישראליים שהוסמכו לכך יצרו קשר עם ראשי עיירות וכפרים ומנהיגים אזרחיים על-מנת להבטיח את פינוי האזור (Human Rights Watch 2007a, Human Rights Watch 2007c: 226-227, 231).

6: 238-1). בדברי אולמרט בישיבת הממשלה במהלך המלחמה הוא טען בתוקף, שישראל לא מכוונת לפגיעה באזרחים: לדבריו, " ... אין דבר שמנוגד יותר להלך הרוח ולאינטרסים של מדינת ישראל מאשר פגיעה באזרחים. כל אחד מבין את זה וכל אחד יודע זאת... כאשר אנו פוגעים באזרחים, כל העולם יודע, כולל ביירות וחיזבאללה – שזהו אירוע חריג שאיננו מאפיין אותנו, בעוד אלה שיורים עלינו, יורים כדי להרוג אזרחים כמטרה יחידה ובלעדית של כל פעילותם. אנחנו רוצים לפגוע באנשי חיזבאללה, ואנחנו נפגע בהם; אנחנו לא רוצים לפגוע בשום פנים ואופן באזרחים שהם אינם חלק מפעילות הטרור" (משרד ראש הממשלה b2006). דני גילרמן טען, שישראל לא מבחינה בין הזרוע הפוליטית של חיזבאללה לבין הזרוע הצבאית. גם לחבר פרלמנט מטעם חיזבאללה וגם ללוחם אשר יורה רקטות לעברה של ישראל יש אותה האסטרטגיה והיעד, ועל-כן הורסת ישראל מבנים של חיזבאללה ללא הבחנה (United Nations Security Council 2006: 11).

לגבי הפגיעה בבניין בכפר קנא טען אולמרט, כי הכפר שימש בסיס שיגור של קטיושות וטילים נגד ישראל, ובמיוחד נגד קריית שמונה ועפולה. כן היו בו מחסני לוגיסטיקה, ציוד ורקטות, שנועדו לשימוש נגד אזרחי ישראל. בהמשך גם נטען באופן ספציפי יותר (לאחר תחקיר של צה"ל) שמכפר קנא ומאזורים סמוכים אליו שוגרו במהלך ימי הלחימה כ-150 רקטות לעבר ישראל. על-כן במשך כמה ימים - לאחר שהזהיר את תושבי כפר קנא והכפרים הסמוכים שעליהם לעזוב את המקום - הפציץ צה"ל את האזור. בתוך כך הפציץ כמה מבנים שהיוו תשתית לפעילות חיזבאללה. מהתחקיר עולה שמטרת התקיפה היתה שלושה מבנים, שמחצרותיהם נורו רקטות לעבר ישראל. הבניין שהתמוטט הופצץ על-ידי שתי פצצות ונעשה בהתאם למדיניות המטה הכללי, הקובעת כי כוחות צה"ל יכולים לפתוח באש אל עבר מבנים חשודים בתוך כפרים שתושביהם הוזהרו, וכן מבנים הסמוכים למקומות שמהם משוגרות רקטות לעבר מדינת ישראל. על-פי מידע מודיעיני שהיה בידיו האמין צה"ל טרם ההתקפה, שהמבנה משמש כמחסה לאנשי חיזבאללה וכי הוא ריק מאזרחים, אך בדיעבד התברר שתפסו בו מחסה כמה משפחות לבנוניות. בעקבות הפעולה הנחה הרמטכ"ל דאז, דן חלוץ, לבחון ולעדכן מיד את מדיניות הפתיחה באש נגד מטרות חשודות בטרור, תוך התאמת הקריטריונים לצרכים השוטפים ולמידע המתעדכן. כמו כן הביע הרמטכ"ל צער על מותם של אזרחים, בהם ילדים, באירוע (גרינברג, ואקד 2006; בן לולו 2006; משרד ראש הממשלה b2006; חלוץ 2010: 430).

לגבי אירוע הירי לעבר מוצב האו"ם הודיע צה"ל לאחר תחקיר, כי מאזור המוצב נורו קטיושות לעברה של ישראל. על-מנת להשיב אש במהירות לעבר מקורות הירי העביר פיקוד צפון לחיל האוויר 12 מטרות אפשריות לתקיפה, אך מתוכן חמש היו מטרות שגויות. קצין חיל האוויר שישב במטה השליטה זיהה שארבע מטרות מתוכן היו שגויות מאחר שהיו שייכות לאו"ם, אך לא זיהה שיש

מטרה נוספת שגויה - דבר שהביא לכך שמוצב האו"ם סומן בטעות במפות כמוצב של חיזבאללה. אולמרט הודיע לענאן שהוא מקבל אחריות מלאה על האירוע, ושהירי בוצע בשגגה (מרקביץ' 2006; איזנברג 2006).

פגיעה בערכים הומניטריים. משרד הבטחון טען, כי התשתיות שניזוקו היו יכולות לסייע ללוחמי חיזבאללה. למשל, נעשתה פגיעה בשדה התעופה של ביירות, שדרכו ניתן היה להעביר נשק ואספקה לחיזבאללה, או שדרכו ניתן היה להטיס את החיילים החטופים מחוץ לבנון. עם זאת, ועל-מנת שלא להשבית כליל את השדה, השתדל צה"ל שלא לפגוע במתקנים חיוניים של שדה התעופה, כגון רדאר ומגדל פיקוח. (Human Rights Watch 2007c: 229). גם ועדת וינוגרד, שהוקמה לאחר המלחמה במנדט של ממשלת ישראל על-מנת לבחון את מהלכי המלחמה, קבעה שישראל צמצמה את פגיעתה במוקדי כוח ובתשתיות, שלא זוהו באופן ישיר עם חיזבאללה ועם יכולת הלחימה שלו (ועדת וינוגרד 2008 : 490).

לגבי שימוש בפצצות מצרר נטען על-ידי משרד הבטחון, כי לכל אורך המלחמה עשתה ישראל שימוש רק בתחמושת המותרת לשימוש על-פי הדין הבינלאומי. לטענת המשרד, פצצות מצרר אינן אסורות לשימוש על-פי הדין הבינלאומי, והן נמצאות בשימוש של מדינות רבות. למרות זאת החל השימוש בסוג זה של נשק במהלך המלחמה רק לאחר שמטחי הרקטות לעבר ישראל נמשכו, ולאחר שנבחנו אפשרויות של שימוש בסוגים אחרים של תחמושת, אך אלה נמצאו פחות אפקטיביים מבחינת הכיסוי שיכולים לתת לשטח שממנו משוגרות הרקטות (Human Rights Watch 2007c: 230-231). לטענת משרד הבטחון, גם כאשר נורו פצצות המצרר, הן נורו רק לעבר מטרות צבאיות לגיטימיות, וכן נשמר טווח בטחון מאזורים מיישובים על-ידי שיגורן לעבר אזורים פתוחים. כאשר עלה הצורך להגיב לירי מאזור מיושב, כוונו פצצות אלו רק לעבר אותה מטרה שממנה שוגרו הטילים, ורק לאחר שננקטו אמצעים כדי להבטיח את אזהרת התושבים. גם חלוץ טען שהוא נתן הוראה לעשות שימוש בפצצות מצרר על-פי החוק הבינלאומי ובכפוף לאישורים הנדרשים. (Human Rights Watch 2007c: 231 ; חלוץ 2010 : 393).

ישראל טענה, כי מאחר שרצתה להקל את סבלה של האוכלוסייה האזרחית, היא הורתה לצה"ל ב-30 ביולי להשעות את התקיפות האוויריות למשך 48 שעות החל ביום המחרת, וכך נתנה הזדמנות לרבים להימלט מהכפרים בדרום לבנון. ההנחיה לצה"ל שנתן גדי שמני, המזכיר הצבאי של ראש הממשלה דאז, היתה: "במשך ארבעים ושמונה שעות חל איסור לתקוף תשתיות, כבישים, גשרים ומבנים חשודים שבהם לא זוהתה מטרה המאיימת לפגוע בישראל" (אמנסטי אינטרנשיונל 2006 : 21 ; רפפורט 2007 : 205).

טענות אתיות כלפי חיזבאללה

כלפי חיזבאללה מופנות שתי טענות עיקריות: 1. ארגוני זכויות אדם כמו אמנסטי ו-Human Rights Watch קבעו, שחיזבאללה הפר את החוק הבינלאומי במהלך המלחמה, מאחר שכוון ירי לעבר אוכלוסייה ישראלית. לדברי מזכ"ל אמנסטי, "עוצמת ההתקפות, סוג כלי הנשק (הלא מדויק) וההצהרות המפורשות של מנהיגי הארגון מעידים כי חיזבאללה הפר את חוקי המלחמה הבינלאומיים" (מערכת וואלה 2006).

2. ארגון Human Rights Watch האשים את חיזבאללה שירה רקטות מתוך אזורים מיושבים, אפשר ללוחמיו להתערב באוכלוסייה האזרחית הלבנונית, וכן אחסן כלי נשק באזורים מאוכלסים באזרחים (Human Rights Watch 2007c: 5).

5.4 ניתוח המלחמה בראי הדוקטרינה

קעת ינותחו המהלכים שבוצעו בעת הלוחמה בראי "הדוקטרינה ללוחמה בטרור". יידונו כמה פעולות מרכזיות שביצע צה"ל, שלגביהן נשמעו הדים נוקבים מצד הקהילה הבינלאומית, ושמקיפות דילמות שונות שישראל נאלצה להתמודד אתן במהלך המלחמה.

מקרה א. התקפה אווירית של חיל האוויר על כפר קנא, שגרמה להתמוטטות בניין בן שלוש קומות. כתוצאה מהפעולה נהרגו לפחות 54 בני אדם.

מקרה ב. התקפה אווירית על מוצב אל-ח'יאם של האו"ם. כתוצאה מהפעולה נהרגו ארבעה קציני או"ם ממדינות שונות.

מקרה ג. התקפות אוויריות על יעדים פוליטיים וצבאיים של חיזבאללה ברובע דאחייה – אזור המאוכלס בבניינים רבי-קומות, ושבזו מצויה מערכת הפיקוד והשליטה של חיזבאללה.²¹

עיקרון ב: 1. עקרון הכורח הצבאי

1. **תנאי המטרה.** מקרה א: עמידה בתנאי. בהתקפה אווירית של בניין בכפר קנא. ההתקפה

היתה חלק מסדרת מתקפות אוויריות על כפר קנא, שם היו ממוקמים מחסני לוגיסטיקה,

ציוד ורקטות. לגבי הבניין המופצץ הצביעו ההערכות המודיעיניות שהוא אחד משלושה

מבנים, שמחצרותיהם נורו רקטות, ושהוא משמש מחסה ללוחמי חיזבאללה. כל אלו סיכנו

²¹ מקרה זה הוא בעל חשיבות רבה שכן מידת מוסריות הפעולה ניתנת לבחינה משתי זוויות: האחת, תקיפת מטרות פוליטיות – האם מוסרי או לא. השנייה, תקיפת מדינת החסות – האם מוסרי או לא. בנוסף, מהלך זה של התקפת רובע דאחייה עומד להיוות תקדים למלחמות והמבצעים העתידיים של מדינת ישראל: בריאיון שנערך עם גדי אייזנקוט (2008), דאז מפקד פיקוד צפון וכיום רמטכ"ל צה"ל, דיבר זה על "דוקטרינת דאחייה" שאושרה זה מכבר על-ידי הדרג המדיני והצבאי – כל כפר שממנו יירו לעבר ישראל, ישראל תתייחס אליו כאל בסיס צבאי במקום כאל כפר אזרחי ותגיב במתקפה עוצמתית ולא פרופורציונליות כלפיו, על מנת לגרום להרס אדיר (פישמן, רינגל-הופמן 2008).

באופן תדיר ומיידי את אזרחי ישראל. **מקרה ב: עמידה בתנאי**. הפצצת מוצב האו"ם באזור הכפר אל-ח'יאם, בוצע כירי תגובתי, לאחר שבמשך שעות רבות נורו מאזור המוצב קטיושות לעבר ישראל שסיכנו את האזרחים באופן מיידי. **מקרה ג: עמידה בתנאי**. ההתקפה אווירית לעבר רובע דאח'ייה והריסת מאות הבניינים שם נועדו כדי לצמצם את ירי הרקטות לעבר ישראל, שמהיווה סכנה מיידי לאזרחי ישראל, על-ידי פגיעה ברקטות ובמשגרים שהוחבאו שם ועל-ידי חיזוק ההרתעה מול מדינת לבנון וארגון חיזבאללה והורדת המוטיבציה של חיזבאללה להמשיך ולהילחם. מטרה נוספת למתקפה היתה להביא לצמצום משך המלחמה. כל המטרות, שלשמן הופצץ רובע דאח'ייה היו לשם הגנה על אזרחי ישראל מפני ירי חיזבאללה.

2. תנאי האפקטיביות היחסית. מקרה א: עמידה בתנאי, שכן האזור, כלפיו כוונה ההתקפה (כפר קנא), שימש כבסיס שיגור של קטיושות וטילים ושל ציוד לוגיסטי, וכן שוגרו ממנו 150 רקטות לעבר ישראל עד אז. אי-ביצוע הפעולה היה משאיר את אזרחי ישראל חשופים לסכנת הטילים. **מקרה ב: עמידה בתנאי**, שכן ההתקפה כוונה כלפי אזור (אל-ח'יאם), שממנו נורו קטיושות לעברה של ישראל אשר היוו סכנה ברורה לאזרחים, ועל-כן היה צורך להפסיק את שיגורן. **מקרה ג: עמידה בתנאי**, שכן הדרג המדיני והביטחוני הבין שכדי ליצור התרעה בקרב אנשי חיזבאללה, כזו שתוריד את "מאזן האימה" שהתקיים עד אז בין מדינת ישראל לחיזבאללה בשל מדיניות ה"הכלה" שנקטה ישראל, יש צורך לבצע פעולה בעוצמה גדולה ושעולה בהרבה על ציפיות חיזבאללה. הריסת רובע, שבו היו מאופסנים אמצעי לחימה, משם ניתנו ההוראות לשיגורי הרקטות לכיוון ישראל, ושם עבדו והתגוררו בכירי חיזבאללה – היתה סוג כזה של פעולה. הפעולה נועדה לאותת לחיזבאללה שישראל "לא תשקוט" לאור חטיפת החיילים והירי לעבר אזרחיה, שיום לפני התקיפה גרם להרג של שמונה אזרחים בחיפה ולפציעתם של עשרות כתוצאה מרקטה שהתפוצצה במוסך של רכבת ישראל. כן אפשר להניח במידה גבוהה של ודאות שהפעולה נועדה לשבש את מערך ניהול המלחמה, משום שכעת נאלצה הנהגת הארגון לרדת לבונקרים ולנהל משם את המלחמה (בוסתן, לוי 2014).

3. תנאי המטרה. מקרה א: עמידה בתנאי. בהתקפה אווירית של בניין בכפר קנא. ההתקפה היתה חלק מסדרת מתקפות אוויריות על כפר קנא, שם היו ממוקמים מחסני לוגיסטיקה, ציוד ורקטות. לגבי הבניין המופצץ הצביעו ההערכות המודיעיניות שהוא אחד משלושה מבנים, שמחצרותיהם נורו רקטות, ושהוא משמש מחסה ללוחמי חיזבאללה. כל אלו סיכנו באופן תדיר ומיידי את אזרחי ישראל. **מקרה ב: עמידה בתנאי**. הפצצת מוצב האו"ם באזור

הכפר אל-ח'יאם, בוצע כירי תגובתי, לאחר שבמשך שעות רבות נורו מאזור המוצב קטיושות לעבר ישראל שסיכנו את האזרחים באופן מיידי. **מקרה ג: עמידה בתנאי**. ההתקפה אווירית לעבר רובע דאחייה והריסת מאות הבניינים שם נועדו כדי לצמצם את ירי הרקטות לעבר ישראל, שמהווה סכנה מיידי לאזרחי ישראל, על-ידי פגיעה ברקטות ובמשגרים שהוחבאו שם ועל-ידי חיזוק ההרתעה מול מדינת לבנון וארגון חיזבאללה והורדת המוטיבציה של חיזבאללה להמשיך ולהילחם. מטרה נוספת למתקפה היתה להביא לצמצום משך המלחמה. כל המטרות, שלשמן הופצץ רובע דאחייה היו לשם הגנה על אזרחי ישראל מפני ירי חיזבאללה.

4. תנאי המידתיות. מקרה א: עמידה בתנאי (כפי שניתן לראות בעיקרון ב3 - עקרון

המידתיות הצבאית) שכן תרומתה למניעת סכנה עולה על הנזק הנגרם מביצועה. ירי הקטיושות מכיוון כפר קנא מהווה סכנה ברורה לאזרחי צפון ישראל, מחד, ומאידיך טרם ביצוע הפעולה הזהירה ישראל את אזרחי כפר קנא והכפרים הסמוכים שעליהם להתפנות מבתיהם, ועל-כן סברה שהנזק הצפוי לא יהיה גדול. **מקרה ב: אי-עמידה בתנאי**, שכן אף-על-פי שנורו מאזור כפר אל-ח'יאם רקטות אשר סיכנו את חייהם של אזרחי ישראל, ניתן להניח במידה גבוהה של סבירות שלא הובאו בחשבון באופן מספק הנזק העלול להיגרם כתוצאה מהירי לעבר הכפר (כפי שעלה בסעיף ב3). **מקרה ג: עמידה בתנאי**. הערך הצבאי של הפעולה מבחינת ישראל היה גבוה – מתכנני הפעולה, האמינו שהרס הרובע יביא לירידה בשיגור הטילים ולהגברת ההרתעה של צה"ל וכן יהווה גורם משמעותי בקיצור משך המלחמה. הנזק הסביבתי מבחינת הרס מבנים ורכוש היה נרחב אך מבחינת פגיעה בנפש היה צריך להיות מצומצם יותר מאחר ולתושבי הרובע ניתנה התראה מוקדמת בת 24 שעות טרם ביצוע הפעולה.

5. תנאי ההגינות (או האוניברסליות). מקרים א ו-ג עומדים בתנאי ההגינות, בעוד מקרה ב

אינו עומד בו, מאחר שאינו עומד בתנאי המידתיות (סעיף 4).

עיקרון ב.2: עקרון ההבחנה.

(ג) חזקת המעורבות בטרור

(1ג) החזקה.

מקרה א. קריטריון המעורבות בטרור לא רלוונטי למקרה זה, מאחר שההתקפה על כפר קנא כוונה לעבר מחסני ציוד לוגיסטי ורקטות כדי להשמידם, וכן כוונה לעבר מבנים הסמוכים למקומות,

שמהם שוגרו רקטות לעבר ישראל (עד ההתקפה על כפר קנא שוגרו מאזור זה כ-150 טילים), אך לא כוונה כדי לפגוע באנשים מסוימים.

מקרה ב: עמידה בתנאי. ההתקפה כוונה לכיוון כפר אל-חייאם, שם היה מוצב של האו"ם, כדי למגר את ירי הרקטות שבוצע מהאזור לעברה של ישראל. בצה"ל האמינו שאנשים אשר נמצאים באזור מעורבים במישרין בטרור, מפני שמכיוון זה נורות רקטות לכיוונה של ישראל, כאמור.

מקרה ג: עמידה חלקית בתנאי. ברובע דאחייה מצויה המפקדה הראשית של חיזבאללה. נמצאות שם מטרות צבאיות לצד כאלו שאינן צבאיות, מאחר שהן חלק מהזרוע הפוליטית-חברתית של חיזבאללה, כמו משרדיהם של ארגוני הצדקה של חיזבאללה, משרדי הנציגים בפרלמנט ועוד. לדבריו של גילרמן, שגריר ישראל באו"ם דאז, ישראל לא עורכת הבחנה בין הזרוע הפוליטית לזרוע הצבאית של חיזבאללה, מאחר שלחבר פרלמנט מטעם חיזבאללה יש אותה אסטרטגיה ויעד כמו לוחם חיזבאללה שיורה רקטות לעברה (United Nations Security Council 2006: 11). תנאי החזקה, לעומת זאת מאפשר מוסרית לפעול רק נגד אנשים שהיו מעורבים במישרין בפעילות טרור, בעוד אנשים המשתתפים בהנהגה פוליטית או חברתית של חיזבאללה נחשבים כמעורבים בעקיפין בטרור (על-פי עיקרון ב2ב). ההפצה מחד יועדה לנסות ולחסל את נסראללה ובכירים נוספים, שיכלו להימצא שם ואשר מעורבים במישרין בפעילות טרור (מעורבים בהחלטות פרטניות או כלליות בדבר פיגועים - (עיקרון ב2 ב14) ולכן עומדת בסעיף החזקה. מאידך נועדה ההפצה לפגוע בגדר "אם ייפגעו, לא נורא" גם במטרות המשתייכות לדרג הפוליטי, ושלא בטוח שהן מעורבות בהחלטות פרטניות או כלליות בנושא פיגועים (עיקרון ב2 ב14). מאחר וסעיף זה עומד אפוא רק בחלקו גם בסעיפים (ג2) ו-(ג3) לעקרון חזקת המעורבות בטרור, אשר יוצא מתוך הנחה שמדובר בפעולה נגד בני אדם המעורבים במישרין בטרור.

(ג.2) תקופת החזקה.

אין לנתח את מקרה א, מאחר שלגביו קריטריון החזקה אינו רלוונטי.

מקרה ב: עמידה בתנאי. מאחר שמדובר היה בהפצה של אזור, שממנו נורות רקטות לעבר ישראל, סביר להניח שבצה"ל העריכו במידה גבוהה של סבירות שאותם אנשים, אשר נמצאים באזור שממנו נורות רקטות לעברה של ישראל, מעורבים במישרין בפעולות טרור: ראייה לכך הדרג הצבאי והדרג המדיני בישראל האמינו, שכל מי שנמצא בדרום לבנון ולא התפנה צפונה, למרות אזהרות צה"ל, הוא בחזקת מחבל וטרוריסט שקשור לחיזבאללה.

מקרה ג: עמידה בתנאי. לגבי נסראללה ברור לישראל שהוא נטוע היטב בחזקה זו, מאחר שהוא המחליט על אסטרטגיות הפעולה מול ישראל ונותן "אור ירוק" לפעולות ולהתקפה נגדה (בהתייעצות עם איראן).

(ג.ג) מגבלות החזקה.

מקרה א: אין לנתח אותו, מאחר שלגביו קריטריון החזקה אינו רלוונטי.

מקרה ב: אי-עמידה בתנאי. כאמור, סבר הדרג הצבאי והדרג המדיני של ישראל שכל אדם, שלא התפנה לאזור שמצפון לליטאני לפני התקיפות, הוא לוחם. גם בעת התקיפה לעבר מוצב אל-חיאם היתה הסברה שאין סכנה של פגיעה בבני אדם שלא מעורבים באופן ישיר בטרור. עם זאת, יש להניח בסבירות גבוהה שלא ניתנה אזהרה לאזרחים לפני התקיפה, ועל-כן היתה סכנת פגיעה בבני אדם שלא מעורבים במישרין בטרור.

מקרה ג: אי-עמידה בתנאי. בעת המתקפה על רובע דאחייה הסתמך אמנם צה"ל על הערכות מודיעיניות - שאזרחי הרובע התפנו מבתיהם עקב אזהרות צה"ל; אך המטרה בפעולה היתה "למען יראו וייראו", ובצה"ל ידעו שיש אפשרות של סכנה לחיי בני אדם שאינם מעורבים במישרין בטרור, למשל עובדי תחנת הטלוויזיה אל-מנאר ועוד.

עיקרון ב.3: עקרון המידתיות הצבאית

מרכיבי התועלת הצבאית

(1.ו) מידת הסכנה הצפויה מפעולות הטרור שעל הפרק

מקרה א: בצה"ל נטען, שמאזור כפר קנא והאזורים הסמוכים לו שוגרו במהלך ימי הלחימה (עד התקיפה) כ-150 רקטות, שסיכנו באופן מיידי את חייהם של אזרחי ישראל, ומתכנני הפעולה האמינו שהם יורים לעבר מוצב של חיזבאללה. בנוסף, היו בכפר מחסני ציוד ורקטות, שנועדו לשימוש נגד אזרחי ישראל.

מקרה ב: מכיוון הכפר אל-חיאם בוצע ירי טילים לעבר יישובים ישראלים, וההפגזה כלפיו נועדה כדי להפסיק אותו מאחר וסיכן את אזרחי ישראל באופן מיידי.

מקרה ג: ברובע אל-דחייה מצויות, מחד, מטרות צבאיות, כמו רקטות, ציוד צבאי, משגרים, אנשים שמעורבים במישרין בטרור, כמו לוחמים, בני אדם המקבלים החלטות אופרטיביות לגבי המשך הלחימה בישראל ועוד. מאידך כאמור, מצויות במקום מטרות חברתיות ופוליטיות (כגון רשת הטלוויזיה של חיזבאללה, אל-מנאר, משרדי ארגוני הצדקה של הארגון ועוד; אך ישראל רואה את הזרוע הצבאית כמקשה אחת עם הזרוע הפוליטית-חברתית של חיזבאללה וכמסכנת את אזרחי ישראל באותה המידה, מאחר שהיעד של הארגון כולו הוא פגיעה במדינת ישראל ואזרחיה.

(2.1) מידת מעורבותו של אדם מסוים בפעולות הטרור בהתאם לעקרון ההבחנה (ב.2)

מקרה א. ההתקפה כוונה לעבר אזור, שממנו נורו רקטות לעברה של ישראל. על-כן מדובר בבני אדם שמעורבים באופן ישיר בטרור, ושנשקפת מהם סכנה מיידית (סולם מעורבות ישירה בטרור ב.1).

מקרה ב. ההתקפה כוונה לעבר כפר, שממנו נורות רקטות לעברה של ישראל. מבחינתו של הדרג המדיני והדרג הצבאי כל בני האדם, אשר נותרו בדרום לבנון (באזור שמדרום לליטאני) לאחר התחלת ההתקפות ולאחר אזהרות צה"ל, הם בגדר לוחמים, ועל-כן מעורבים במישרין בטרור. אחת ההתקפות במהלך הירי לעבר הכפר כוונה לעבר מה שנחשב בצה"ל למוצב חיזבאללה, ומאחר שמדובר באזור שממנו נורות רקטות, ניתן לחשוב כי ההנחה היתה שמדובר בבני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית (סולם מעורבות ישירה בטרור סעיף ב.1).

מקרה ג. כאמור, כללה ההתקפה ברובע דאחייה תקיפת מטרות של הזרועות הצבאית, הפוליטית והחברתית של חיזבאללה. אותם אנשים, אשר מצויים ברובע זה, הם המעורבים באופן ישיר בטרור, כגון בני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית (ב.1), למשל לוחמים אשר יורים רקטות לעברה של ישראל; בני אדם הנותנים סיוע מידי לאנשים שנשקפת מהם סכנה מיידית (ב.2), למשל נהג במשאית שמסיע את הרקטות ואת משגר הרקטות; בני אדם המבצעים את השיגור של אנשים שנשקפת מהם סכנה מיידית (ב.3); בני אדם אשר שולחים את משגרי הרקטות למשימה, ועוד. כן יש אנשים אשר מעורבים באופן עקיף בטרור, כמו בני אדם אשר מפתחים ומפעילים ערוצי מימון שאינם חיוניים לפעולות הטרור (ב.10), למשל ארגוני הצדקה של חיזבאללה; בני אדם שהם חלק מההנהגה הפוליטית, החברתית או הדתית של חיזבאללה (ב.14), למשל פגיעה בדירותיהם של בכירים בהנהגת חיזבאללה, ועוד.

(3.1) רמת המיידיות של הסכנה הנשקפת מפעולת הטרור, המבצעות על-ידי אדם המעורב במישרין בפעולת הטרור בהתאם לעקרון ההבחנה.

מקרה א. ההתקפה על כפר קנא בוצעה לאחר כמה ימים, שבהם שוגרו למעלה מ-150 רקטות לעברה של ישראל, ואשר היוו סכנה מיידית לאזרחי ישראל. ניתן היה להניח במידה רבה של ודאות שהירי יימשך, אם לא תהיה תגובה לכך, ובצה"ל העריכו שהם תוקפים מבנה אשר משמש כמחסה לאנשי חיזבאללה.

מקרה ב. מאזור כפר אל-ח'יאם, שם היה גם מוצב האו"ם, נורו רקטות לעברה של ישראל. על-כן ניתן להעריך כי בצה"ל האמינו שאותם אנשים, הנמצאים באזור שממנו נורות הרקטות, הם כאלו אשר נשקפת מהם סכנה מיידית לאזרחי ישראל.

מקרה ג. מאחר שרובע אל-דאחייה היה מתחם סגור בשליטת חיזבאללה, ובו התגוררו בכירי הארגון, ושם היו מפקדות הארגון, מחסני תחמושת ורקטות, קרוב לוודאי שמשם גם יצאו פקודות

לגבי המשך הלחימה בישראל. לכן ניתן להניח שאותם אנשים המתגוררים שם מזוהים עם יעדי חיזבאללה, ומטרתם להביס את מדינת ישראל. ורבים מהם אף מהווים סכנה מיידית.

(4.ו) מידת השפעתו של אדם, המעורב במישרין בפעולת טרור או בפעילות טרור, על ביצוען והמשכן גם בטווח המתמשך.

מקרה א. עד להתקפה על כפר קנא שוגרו משם כ-150 רקטות לכיוונה של ישראל על-ידי לוחמים של חיזבאללה. אף שלא ניתן לקבוע בוודאות מהי מידת ההשפעה של אותם לוחמי חיזבאללה, שצה"ל חשב שמסתתרים במבנה שכלפיו כוונה ההתקפה, ניתן להניח בסבירות גבוהה שאותם לוחמים ימשיכו לשגר רקטות לעברה של ישראל גם בטווח המתמשך.

מקרה ב. ההתקפה לא כוונה כלפי בני אדם מסוימים, אלא נערכו הפגזות כלפי כל האזור שממנו בוצע ירי הרקטות. אם היו בני אדם באותו אזור, ראתה אותם ישראל כמעורבים באופן ישיר בטרור, אך לא ניתן לקבוע מה השפעתם על פעולות הטרור בטווח המתמשך.

מקרה ג. מאחר שמדובר במתחם סגור, אשר כל מי שנמצא בו היה חלק מארגון חיזבאללה, ניתן להניח כי האנשים, אשר עלולים היו להיפגע כתוצאה מהתקיפה, יש להם השפעה על פעילות טרור גם בטווח המתמשך. (גם כשמדובר על אנשים המשתייכים לזרוע החברתית – יש להניח כי ארגוני הצדקה של החיזבאללה למשל משמשים כסות נוחה להעברת כספים לפיגועים ורכישת אמצעי לחימה).

(5.ו) מידת הבלעדיות של השפעתו של אדם, המעורב במישרין בפעולת הטרור או בפעילות הטרור, על ביצוען ועל המשכן, גם בטווח המתמשך.

מקרים א, ב. לא ניתן לקבוע את מידת הבלעדיות של אותם בני אדם, שהיו מעורבים בירי הרקטות מכיוון כפר קנא ומכיוון אל-חיאם.

מקרה ג': אם כתוצאה מההפגזה היה נפגע נסראללה, ניתן היה לומר שמדובר באדם שמידת בלעדיות השפעתו על המשך המלחמה מול ישראל היא עצומה, ופגיעה בו היתה מהווה מכה קשה לארגון.

סכנת הפגיעה בסביבה האנושית

(1.ז) מידת הסכנה הצפויה מהפעולה הצבאית לבני האדם, שאינם מעורבים בטרור או שמעורבים רק בעקיפין

מקרה א. על-פי המודיעין של צה"ל כוונה התקיפה בכפר קנא לעבר מבנה, המשמש מחסה לאנשי חיזבאללה, ואשר אמור היה להיות ריק מאזרחים. בנוסף טרם התקיפה הזהיר צה"ל את אזרחי כפר קנא והכפרים הסמוכים לעזוב את המקום.

מקרה ב. אין מספיק מידע שמאפשר לדעת מה חשבו בצה"ל על הנזק הסביבתי, אשר עלול להיגרם כתוצאה מהתקיפה, אך ידוע שמוצב האו"ם סומן כמוצב חיזבאללה, וצה"ל לא תכנן לפגוע באנשי האו"ם.

מקרה ג. 24 שעות לפני ביצוע הפעולה הזהיר צה"ל את תושבי רובע דאחייה בדבר התקיפה הצפויה, ותושבים רבים אכן ברחו מבתיהם. עם זאת, מלכתחילה ברור היה למתכנני הפעולה שכתוצאה מהמתקפה על רובע דאחייה ייפגעו גם אנשים המעורבים באופן עקיף בטרור - ובכל זאת הוחלט על ביצועה.

(1.ח) נסיבות התועלת הצבאית הוודאית

מקרה א. התועלת הצבאית, שלשמה מבוצעת הפעולה, גבוהה, מאחר שהיא עומדת בסעיפים 11, 21, 31.

מקרה ב. התועלת הצבאית, שלשמה מבוצעת הפעולה, גבוהה, מאחר שהיא עומדת בסעיפים 11, 21, 31.

מקרה ג. התועלת הצבאית, לשמה מבוצעת הפעולה, גבוהה, מאחר שהיא עומדת בסעיפים 11, 21, 31, 41, 51.

אם כן, בכל המקרים יש כורח צבאי לפעולה מיידית, ובמקביל נמוך ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה באזרחים. (גם אילו היה גבוהה במידה זהה, יכולה היתה עדיין הפעולה להתבצע, משום שבכל המקרים מתקיים לפחות פרמטר אחד של תועלת צבאית).

(2.ח) נסיבות התועלת הצבאית המסתברת. ככל שערך הפרמטר של התועלת הצבאית הוא בהסתברות נמוכה יותר, כך ראוי לתת משקל רב יותר לסכנת הפגיעה בסביבה האנושית. סעיף זה מיותר בקונסטלציה הנוכחית ולגבי כל המקרים, שכן כאמור ערך הפרמטר של התועלת הצבאית הוא גבוה.

(3.ח) נסיבות של דחייה. בסעיף נכתב מתי נדרשת דחייה של הפעולה (בעת השקלול בין פרמטרים נמוכים של תועלת צבאית לבין סכנת פגיעה בסביבה אנושית שאינה אפסית), אך במקרה שלפנינו אין זהו המצב.

(4.ח) נסיבות של פיתוח. כאשר פרמטר סכנת הפגיעה בסביבה האנושית הוא גבוה, יש צורך לפתח סוגים חדשים של שיטות או אמצעי לחימה. לאחר הפגיעה במבנה מאוכלס באזרחים רבים בכפר קנא (מקרה א) עלה מתחקיר של צה"ל, שהפעולה נעשתה בהתאם להוראות מדיניות המטה הכללי, הקובעות שכוחות צה"ל יכולים לפתוח באש לעבר מבנים חשודים בתוך כפרים שתושביהם הוזהרו, וכן לעבר מבנים הסמוכים למקומות שמהם משוגרות רקטות לעבר מדינת ישראל. בשל התוצאה

הטרגית של הפעולה הורה חלוץ, הרמטכ"ל דאז, לעדכן מיד את מדיניות הפתיחה באש נגד מטרות החשודות בטרור, תוך התאמת הקריטריונים לצרכים השוטפים (העולים מהשטח).

עיקרון ב.4: עקרון ההסתברויות הנמוכות.

בכל שלושת המקרים האמין צה"ל שהמודיעין שבידו הוא ודאי ומכאן שמדובר על איומים ודאיים הנשקפים לאזרחי ישראל. מאחר שכך, לא ניתן לבחון עקרון זה במקרה של מלחמת לבנון השנייה - אף-על-פי שבמקרה ב' (הירי לעבר הכפר אל-ח'יאם) היתה טעות מודיעינית, שהביאה לכך שמוצב של האו"ם סומן בטעות במפות כמוצב של חיזבאללה והביא להתקפה סביבו ולהרג של כמה קציני או"ם, ואף גרר תגובה בינלאומית חריפה כלפי ישראל, כולל אמירות של מזכ"ל האו"ם דאז, קופי ענאן, שישראל הפגיזה את המוצב בכוונה תחילה.

עיקרון ב.5: עקרון השיקולים של טווחי הזמן

(ע.1) משמעות בטווח הזמן מקרה א: מחד נועדה הפעולה למנוע את המשך ירי הרקטות מכיוון כפר קנא לישראל בטווחי הזמן הקצר, הבינוני והארוך (אם לא יהיה מענה לכך מצדה של ישראל). מאידך, אילו היו נפגעים אזרחים חפים מפשע (כפי שאכן קרה), עלול היה הדבר להביא לדה-לגיטימציה בינלאומית לפעולה של ישראל בטווחי הזמן הקצר והבינוני בעיקר, מאחר שלכפר קנא יש בעיני הקהילה הבינלאומית, כולל מועצת הבטחון של האו"ם, מעמד סימבולי, והוא "צרוב" בתודעת ההמונים כביטוי לאכזריותה של ישראל. ואכן, ההתקפה על כפר קנא במהלך מלחמת לבנון השנייה והרג האזרחים הלא מכוון הביאו להאצה של הפסקת האש לא באופן שלו פיללה ישראל.

מקרה ב: ההתקפה נועדה להגן על אזרחי ישראל מפני סכנה מיידית, ולא אמורות היו להיות לה השלכות מרחיקות לכת, מאחר שבצה"ל האמינו שהאזרחים שעו לאזהרות והתפנו צפונה.

מקרה ג: ההתקפה על רובע דאחייה אמורה היתה להביא לצמצום הרקטות המשוגרות לכיוונה של ישראל בטווח הזמן הקצר ולשינוי בתודעת חיזבאללה וביכולת ההרתעה של ישראל בטווחי הזמן הבינוני והארוך, מכיוון, שמדובר היה בשינוי אסטרטגי אל מול חיזבאללה (בבחינת "בעל הבית השתגע"). עם זאת, הפגיעה במקום יכולה היתה להביא לסכנה לעורף הישראלי בטווחי הזמן הקצר והבינוני, מאחר שחיזבאללה ירצה לנקום על הפגיעה במתקניו, ואף יוכל לעשות שימוש ברקטות שעד אז לא נעשה בהן שימוש, לטווח שיוכל להגיע עד לחיפה ומעבר לה. סכנה נוספת לטווח הקצר והבינוני היתה שהפצצת הרובע תביא לפגיעה באהדה הבינלאומית, שישראל זכתה לה לאחר חטיפת החיילים והמתקפה עליה, בפרט אם במהלכה ייהרגו אזרחים לבנונים.

עיקרון (ב.6): עקרון ההבנה המקצועית

מאחר שאין אפשרות לנתח את ההבנה המקצועית לגבי כל פעולה בנפרד, ניתן לומר באופן כללי, כי לאורך כל המבצע הקפיד אולמרט לערוך הפרדה בין האזרחים הלבנונים לארגון חיזבאללה, וזהו גם הלך הרוח ששודר לצה"ל. לשם כך גם ההנחיה שניתנה לצה"ל בפעילותו מול חיזבאללה היא לפגוע רק בתשתיות המעניקות לחיזבאללה יתרון מבצעי. צה"ל אף ניסה להבטיח את הישארותן של חלק הדרכים פתוחות, כדי לאפשר לאזרחים לעזוב את אזורי הלחימה ולאפשר גישה לאספקה הומניטרית.

לגבי מקרה ג' אפשר אף לראות, שטרם התקיפה על רובע דאחייה כונסו הדרג הצבאי ופורום השביעייה, ונערכו שם התייעצויות לגבי הממדים המוסריים של הפעולה, כמו האפשרות של פגיעה באזרחים לבנונים, הרס תשתיות של מדינת לבנון לצד מטרות הפעולה, ובהן הצורך למצב הרתעה ישראלית אל מול חיזבאללה, כולל אפשרות שייפגעו בני אדם אשר מעורבים בטרור רק באופן עקיף, אך הפגיעה בהם מיועדת להיות חלק מההרתעה, ולא "תוצאה נלווית" - דבר בעייתי, מאחר שהוא נחשב כלא מוסרי (יש לשמור על כבודו של אדם, ואין "להחפיץ" בני אדם ולפגוע בהם בכוונה תחילה לשם השגת הרתעה).

עיקרון ג.1: עיקרון האזהרה המתמדת.

באופן כללי ניתן לומר, כי במהלך המלחמה השתדל צה"ל להזהיר את האזרחים הלבנונים טרם ההתקפות (כאשר האזהרה לא סיכנה את הפעולה). באמצעות השלכת מיליוני כרוזים בערבית; הודעות קוליות מוקלטות; רמקולים שהוצבו לאורך הגבול בין ישראל ללבנון; ועל-ידי יצירת קשר עם ראשי עיירות וכפרים ומנהיגים אזוריים על מנת להבטיח את פינויו של האזור.

אם נבחן ספציפית את המקרים הנדונים, עולה מהחומר כי רק בשניים מהמקרים ניתן לראות בוודאות כי אכן ניתנה אזהרה טרם ההתקפה.

מקרה א. מתחקיר שביצע צה"ל עלה, כי טרם הירי לעבר כפר קנא נתן צה"ל לתושבי המקום ולתושבי הכפרים הסמוכים אזהרות להתפנות בצורה של השלכת כרוזים והודעות ברדיו בערבית.

מקרה ב. לא נראה כי ניתנה תקיפה טרם הפעולה.

מקרה ג. 24 שעות לפני ההתקפה על רבע דאחייה הזהיר צה"ל את התושבים שם כי התקפה שכזו עומדת להתקיים, ונתן להם שהות של יממה להתפנות מהמקום.

עיקרון ג.2: עקרון הפיצוי

באופן כללי ניתן לומר, כי מדינת ישראל לא תכננה לפצות את מדינת לבנון או אזרחים פרטיים בה בגין נזקים שייגרמו במהלך המלחמה. יתרה מכך, הדרג המדיני והדרג הצבאי רצו שראש ממשלת לבנון, סניורה, יפנה לחיזבאללה וילחץ עליו להפסיק את המתקפות על ישראל, אם יבין שנגרם ושעלול להיגרם הרס רב בלבנון. באחת מהמתקפות של צה"ל הפציצו מטוסי חיל האוויר תחנת כוח, ובכך הביאו לדליפת 15,000 טון נפט למזרח הים התיכון. לאחר המלחמה התקבלה החלטה במליאת האו"ם, הדורשת מישראל לשלם ללבנון פיצוי בן למעלה מ-850 מיליון דולר בשל דליפת הנפט. ישראל התעלמה מהבקשה, ותגובתה הרשמית היתה שהאו"ם מעולם לא עצר לבדוק מה עלות נזקי המלחמה בצד הישראלי "מלחמה שמעבר לאבידות כבודות בנפש הביאה לנזק סביבתי עצום בשטחי צפון הארץ. כל זאת מבלי להזכיר שהיא פרצה כתוצאה מפעילותו של ארגון טרור, חיזבאללה. הגיע הזמן שהאו"ם יסתכל על הסביבה שלו ויבחין בגורמים האמיתיים שמאיימים עליה" (מואב 2014).

עיקרון ג.3: עקרון ההרתעה המבצעית.

צ.1) מטרה ומזדים. ככלל הפעולה, שבה פתח צה"ל כתגובה לחטיפת החיילים ולירי לעבר יישובי הצפון, נועדה לספק הרתעה שתניע את חיזבאללה מלהמשיך ולפעול נגד מדינת ישראל. חיזבאללה ציפה למענה נקודתי ומוגבל של ישראל, אך המענה חרג מציפיותיו. ישראל שאפה להבהיר לארגון שדפוס ההתנהלות שלה השתנה, ושהיא לא תבליג ו"תכיל" עוד את פעולותיו, אלא תגיב בעוצמה ובכל הגזרה באופן שאינו פרופורציונלי להיקף התקיפה (בבחינת "בעל הבית השתגע"); כלומר מעתה ואילך יהיה המחיר שישראל תגבה ממנו גבוה בהרבה מפוטנציאל הרווח שלו בגין אותה פעולה. ואכן, ההרתעה הישראלית השיגה את שלה, ולאחר הפסקת האש אמר נסראללה שאילו היה יודע שחטיפת החיילים הישראלים תוביל למלחמה, לא היה מורה על חטיפתם.

לגבי המקרים הספציפיים, **מקרים א ו-ב.** הם לא נועדו לספק הרתעה, אלא נועדו לענות על הצורך המידי של הפסקת ירי הטילים לעבר ישראל מאזור כפר קנא ומאזור הכפר אל-ח'יאם.

מקרה ג. אחת ממטרות הפעולה של הפצצת רובע דאחייה היתה חיזוק ההרתעה הישראלית, משום שהמקום היווה סמל לכוח צבאי ולעוצמה הפוליטית שרכש חיזבאללה בלבנון. על-כן היווה יעד איכותי בעל משמעות מדינית, צבאית ומורלית ששווה להשמידו. ישראל רצתה שאנשי

חיזבאללה, אזרחי לבנון וממשלתה, יצפו בהרס הרב שייגרם למקום ולתשתיותיו ויבינו ששום מקום אינו חסין מהפצצות של "מכונת המלחמה הישראלית". כאמור, גרמה תקיפת רובע דאחייה להפתעה בחיזבאללה ואף הביאה לחיזוק ההרתעה הישראלית מול סוריה. מדוח המודיעין השנתי

של ישראל, שפורסם שנה לאחר המלחמה, עלה שהסורים יחשבו פעמיים לפני שיתקפו את ישראל, כי נוכחו בהרס שהסבה ישראל ל"רובע דאחייה", והגיעו למסקנה שגם לתשתיות הלאומיות שלהם צפויה סכנת הרס משמעותית, אם יזמו מלחמה נגד ישראל, בלי שיש בידם מערכת הגנה אווירית טובה.

(צ.2) היבט מוסברי: מקרים א, ב. הם לא נועדו לשם הרתעה, ולכן הפרמטר הזה אינו רלוונטי. **מקרה ג: עמידה בתנאי.** לאחר תקיפת רובע דאחייה הבהיר חלוץ את היבט ההרתעה, באמרו את הדברים הללו: "חיזבאללה לקח בשבי את מדינת לבנון. המטרה שלנו היא לחזק את ההרתעה ולהראות שמשל קורי העכביש אינו ממשיך..."

(צ.3) סכנת הפגיעה בסביבה האנושית: מקרה ג: אי-עמידה בתנאי. על-פי הנתונים שהיו למודיעין של צה"ל, התפנו תושבי רובע דאחייה מבתיהם, ועל-כן לא צפויים היו להיפגע אזרחים (אף-על-פי שהתוצאה היתה שגם אזרחים נפגעו). לעומת זאת, בניגוד לעיקרון זה, אשר לא מאפשר פגיעה בבני אדם שאינם מעורבים ישירות בטרור רק לשם הרתעה, צפויה היתה פעולת צה"ל להיות נרחבת יותר ממה שחייבה המטרה המבצעית, על מנת להשיג גם אפקט של הרתעה. הרחבת הפעולה צפויה היתה לפגוע גם באנשים המעורבים בטרור באופן עקיף, כמו כתבים של הטלוויזיה של חיזבאללה, עובדים בארגון הצדקה שלה ועוד, ולא רק בכאלו המעורבים באופן ישיר בטרור (כמו נסראללה).

5.5 סיכום

מניתוח מהלך הלחימה נראה, כי ממשלת ישראל וצה"ל עשו כל שביכולתם כדי לדבוק בעקרונות העומדים בבסיס המשפט הבינלאומי (ותורת המלחמה הצודקת) - עקרונות ההבחנה והמידתיות: ניתנו התראות טרם תקיפה (על-ידי פיזור כרוזים, מסרונים ברדיו, ונוהל "הקש בגי"); נעשו נסיונות לספק מודיעין איכותי ככל האפשר, שבין היתר יצביע על חפים מפשע שנמצאים בקרבת מקום; בוטלו פעולות מתוכננות, כאשר נראה היה שהנזק הצפוי לאזרחים יעלה על התועלת הצבאית מהפעולה. אם כן, פעולות מסוימות, שבוצעו על-ידי צה"ל ושהתוצאה שלהן חרגה מכללי המשפט הבינלאומי והביאה לנזק לבני אדם, נעשו שלא בכוונה תחילה. הן קרו בעיקר בשל חוסר העמידה של חיזבאללה בכללי המשפט הבינלאומי, שנעשה בכוונה תחילה ולשם מטרה אסטרטגית: רצון לשרוד ולהביא לכמה שיותר אבידות בקרב כוחות צה"ל.

מהניתוח של מלחמת לבנון השנייה עולות ארבע תובנות עיקריות:

1. כשר וידלין כאמור מעמידים את השמירה על חיי החיילים לפני השמירה על חיי האזרחים,

בניגוד אליהם טוען וולצר שחיי אזרחים קודמים לחיי החיילים. מהניתוח לא ניתן להחליט

איזו גישה מאפיינת את מלחמת לבנון השנייה, שכן אין מספיק מידע על נסיונות למנוע ירי ו/או פעולות שכוונו נגד חיילי צה"ל. כל הפעולות המדוברות שביצע צה"ל ואשר נדונו במסגרת ניתוח מקרה המבחן נעשו כתגובה לאיומים על ישובים ישראלים.

2. חיזבאללה הינו ארגון סמי-צבאי, אך עם זאת בחר להשתמש בכלי הנשק שברשותו בעיקר כלפי העורף הישראלי (ירי טילים לעבר ישובים ישראלים). במהלך הלוחמה מול צה"ל פעל בעיקר בשיטות ומאפיינים של ארגון גרילה - בעל חתימה נמוכה. נסראללה טען שחיזבאללה איננו צבא קלאסי, אלא ארגון גרילה שמנהל לוחמת גרילה; על-כן מה שחשוב הוא מספר האבידות שייגרם לאויב. דהיינו חיזבאללה לא רצה למצוא עצמו מתנגש פנים מול פנים עם צה"ל, אלא העדיף למצוא את נקודות התורפה של צה"ל. לוחמי חיזבאללה נהגו לחכות במאחזים שלהם עד שחיילי צה"ל יגיעו אליהם, ומטרתם היתה לשבש את פעולות האויב, לעכב את הכוחות ולגרום להם כמה שיותר אבידות, על-ידי מיקוש הצירים במטעני חבלה ומוקשים; מלכוד מבנים בכפרים שאליהם אמורים היו להיכנס חיילי צה"ל; פריסת אנשי מערך נ"ט בבתים בכפר, שתפקידם היה לפגוע בטנקים. **כוחות צה"ל לא נהנו אפוא מיתרון על-פני חיזבאללה** - אף שברשותם היתה טכנולוגיה חדישה ומספר גדול הרבה יותר של לוחמים. לעומת זאת, כאשר נקט צה"ל, בפקודתו של חלוץ, אסטרטגיה של פשיטות חשאיות של יחידות מיוחדות ובהן מספר מועט של חיילים בעורף חיזבאללה (דהיינו טקטיקות של ארגון גרילה), הצליח זה להפתיע את הארגון, לפגוע בלוחמיו וללכוד לוחמים חיים - למשל, פשיטות של כוחות ישראלים מיחידות שלדג, אגוז וימ"מ ב-14 ביולי על חלקו הצפוני של הכפר רג'ר. עד תום המלחמה נעשו 24 פשיטות של כוחות מיוחדים. עם זאת, לא היתה תמימות דעים בקרב צה"ל באשר לאפקטיביות שלהן. אודי אדם, מפקד פיקוד צפון דאז, טען שהפשיטות הללו שוחקות את חיילי צה"ל ו שהתועלת שלהן מוטלת בספק. במקום זה טען שעדיף לבצע מהלכים גדולים יותר (הראל 2008 : 236-238, 333). עם זאת ראוי לבחון במחקר עתידי את שאלת יכולתו של צבא ריבוני להילחם מלחמת גרילה צודקת.

3. מלחמה זו היא הראשונה, שבה תקף צה"ל שטח שיש בו אלפי אזרחים זרים. העובדה, שנהרגו 14 אזרחים זרים "בלבד" (ארבעה אנשי יוניפ"ל, שעמדתם הופגזה בשוגג על-ידי צה"ל, וכעשרה אזרחים לבנונים ממוצא קנדי, שהאוטובוס שלהם הופצץ), מעידה שצה"ל עשה מאמץ גדול לצמצם את הפגיעה באותם אזרחים. צה"ל אף עזר בתיאום יציאת השיירות, שהכילו את האזרחים, הזרים מאזור לבנון: סוכמו נקודות הציון המדויקות ליציאה, סוגי כלי הרכב בשיירה, נתיב השיירה, מקום הדגלים שייתלו על המכוניות ועוד.

דיפלומט מערבי אף טען: "חייבים להודות שישראל הצטיינה בנקודה הזו... בסך הכול הפינוי עבד יפה" (הראל 2008: 223). רצון זה של צה"ל - לצמצם את הפגיעה באותם אזרחים זרים - מעיד שכפי שעשו ידלין וכשר בעת נסיונם לנסח דוקטרינה אתית ללוחמה בטרור, יש לתת את הדעת על קהל יעד זה ואי-הרצון של המדינה הדמוקרטית לפגוע בו, על-מנת להימנע ככל האפשר מדה-לגיטימציה שיופנה כלפי אותה מדינה אם ייפגעו אזרחים אלו.

4. ישראל ניסתה לערוך הפרדה בין חיזבאללה למדינת לבנון - אף שחיזבאללה נלחם מתחומה. הדרג המדיני החליט, כי אף-על-פי שלמרות שישראל רואה את ממשלת לבנון הגורם האחראי לפעולת החטיפה שיצאה משטחה - דבר שמחייב אותה לפעול כדי להביא להשבת החטופים - היא לא תילחם נגדה ונגד אזרחיה אלא רק נגד חיזבאללה. לטענת אולמרט, אם תופנה המלחמה כלפי מדינת לבנון ואזרחיה, לא תקבל מדינת ישראל לגיטימציה בינלאומית למערכה - דבר שהיא נזקקת לו ביותר. לפיכך הוחלט להפעיל לחץ צבאי "מתון", שאכן יכלול פגיעה בתשתיות לאומיות בלבנון, אך רק במידה שתגרום לממשל לבנון לממש את ריבונותו על-ידי לקיחת האחריות לבטחון בדרום לבנון ופירוק חיזבאללה מנשקו - ולא באופן חמור, כדי שלא להיכנס למלחמה עם מדינת לבנון. (אולמרט 2014: 6-7; משרד ראש הממשלה 2007). השאלה הנשאלת היא: כיצד ניתן להחליט מהן תשתיות חיוניות ומהי פגיעה חמורה יותר או פחות בריבונות הלבנונית. כך, למשל, נעשתה פגיעה בשדה התעופה של ביירות; ממשלת ישראל טענה שדרכו ניתן היה להעביר נשק ואספקה לחיזבאללה, או שדרכו ניתן היה להטיס את החיילים החטופים מחוץ ללבנון, ועל-כן פגעה בו, אך השתדלה שלא להשבית כליל את השדה, ועל-כן ניסה צה"ל שלא לפגוע במתקנים חיוניים של שדה התעופה, כגון רדאר ומגדל פיקוח. למרות זאת, לא ראתה הקהילה הבינלאומית בעין יפה הפצצה זו. (Human Rights Watch 2007c: 229). גם הפצצת רובע דאחייה, שבה נטען שישראל לא השכילה להבחין בין הזרוע הצבאית של הארגון לבין הזרוע הפוליטית (מאחר שהיו ברובע זה גם משרדי נציגי חיזבאללה בפרלמנט הלבנוני, למשל), זכתה לתגובות שליליות בקרב ארגוני זכויות אדם. בישיבה שנערכה במועצת הבטחון של האו"ם במהלך המלחמה הביעו המשתתפים דאגה מכך, שיש בלבנון הרס רב שנגרם מהפצצות של תשתיות, כולל בנייני מגורים, מתקני רפואה, בתי-ספר, כבישים, גשרים, מאגרי דלק, שדות תעופה ונמלים (United Nations Security Council 2006: 6). כל אלה מעידים על כך שנראה שכל פעולה, שפוגעת באופן ישיר באזרחי המדינה הריבונית, זוכה לתגובות שליליות בעולם. בנוסף, ניתן לראות שלמרות הרצון לערוך הפרדה

בין מדינת לבנון לחיזבאללה צה"ל האמין שלמשלת לבנון ולעומד בראשה יש השפעה על חיזבאללה. כך, למשל, איים צה"ל להמשיך ולפגוע בתשתיות הלבנוניות אם חיזבאללה יפגע במתקנים חיוניים בשטח ישראל. קצין בכיר בצה"ל אמר שאם ישגר חיזבאללה רקטה ארוכת טווח לשטח ישראל על-מנת לפגוע במתקן חיוני, כמו מפעלים בחיפה, ישקול צה"ל להרוס את רשת החשמל הלבנונית (Katz 2006), דהיינו פגיעה בלבנון כתגמול על פעולת חיזבאללה נגד ישראל. כל אלו מעידים שבמהלך המלחמה קיים קושי לערוך הפרדה בין הפגיעה בארגון הטרור והגרילה לבין הפגיעה במדינה הריבונית שבשטחה הוא חוסה.

פרק 6. מקרה מבחן: ארצות הברית נגד הטאליבן ואל-קאעידה מבצע "חירות מתמשכת" (7 באוקטובר – 22 בדצמבר 2011)

מקרה המבחן שלפנינו מתאר מלחמה בין מדינה דמוקרטית – ארצות הברית, לבין שני ארגונים: הטאליבן – ארגון טרור וגרילה שפעל באפגניסטן; ואל-קאעידה – ארגון טרור גלובלי (הראשון של המאה ה-21), ולו רשת של תאי טרור פעילים ביותר מ-60 מדינות. ההחלטה לנתח את המלחמה של ארצות-הברית בשני הארגונים הללו בעת ובעונה אחת, למרות שהם בעלי אופי שונה כפי שניתן יהיה לראות, נעשתה מאחר וארצות הברית הכריזה על יציאה למלחמה נגד אל-קאעידה ונגד הטאליבן אשר נתן חסות לאל-קאעידה (כפי שיוסבר בהמשך). בעת המלחמה לא היה הבדל באופי הפעולות שכוונו נגד הטאליבן לבין אלו שכוונו כלפי אל-קאעידה.

מאז 1996 החל הטאליבן לשלוט דה-פקטו באפגניסטן, ומנהיגו, מולא עומר, אף אפשר למנהיג אל-קאעידה, בן לאדן, להקים בה את בסיסו ולפעול משטחו, וכן להקים מחנות אימונים ללוחמים. אם כן, הטריטוריה שממנה יצאו המפגעים של מתקפת הטרור נגד ארצות הברית נשלטת על-ידי שחקן לא מדינתי. הפנייה מצד ארצות הברית להסגיר לידיה את בן לאדן ומנהיגי הארגון הנוספים הופנתה לאותו שחקן (ארגון הטאליבן). אי-ההסכמה של מולא עומר לבקשה הביאה למלחמה של ארצות הברית גם נגד הטאליבן. היא פעלה על מנת למגר את התשתית של הטאליבן ושל אל-קאעידה. מאחר שמדובר על תשתית הפרוסה על פני כל המדינה, צפויים היו להיפגע גם אזרחים אפגניים שלא מעורבים בטרור.

ההחלטה לבחון רק את חלקה הראשון של המלחמה נובעת מכך, שמתחילת המלחמה – 7 באוקטובר ועד 22 בדצמבר, עת הרסה ארצות הברית את משטר הטאליבן וסייעה לעלייתו של שליט מטעמה, חמיד קרזאי, לא היתה לה שליטה אפקטיבית באפגניסטן. לאחר 22 בדצמבר סייעה ארצות הברית לשליט האפקטיבי, קרזאי, בבניית ומיצוב השלטון ובנסיונות לצמצום היכולות שעדיין נשארו לטאליבן. כעת הפכו פעולותיה ל-counter-insurgency, כלומר כעת היא פועלת "ברשותה" של המדינה ויש לה מחויבות גדולה הרבה יותר לשלום של אזרחי אפגניסטן. לכן היא נאלצת לפעול בהתאם לכך בעת הלחימה.

6.1 רקע

אפגניסטן משתרעת על-פני שטח של 647,500 קמ"ר, ומתגוררים בה כ-27 מיליון תושבים (נכון לשנת 2000 עת התרחשה המלחמה). וכ-33 מיליון תושבים (נכון לשנת 2017) בירתה היא קאבול. הדת היא כוח מניע במדינה: 99 אחוז מהאוכלוסייה באפגניסטן מוסלמים (84 אחוז מתוכם סונים, 15 אחוז

שיעים, ו-1 אחוז אחרים). מדובר בחברה שבטית אשר מחולקת לכמה קבוצות אתניות: "ח'אזארה" (Hazara) – (9 אחוזים מהאוכלוסייה); אוזבקים (Uzbeks) – (8 אחוזים); ת'אג'יקס (Tajiks) – (27 אחוזים); הקבוצה הגדולה ביותר היא הפשטונית (קרוב ל-40 אחוזים). הפשטונים מתגוררים בדרום אפגניסטן ומתחלקים לכמה שבטים. השבט הוא הארגון הפוליטי הבסיסי במדינה והוא דמוקרטי בחלקו משום שהוא מאפשר לחברי השבט לערוך הצבעות על מגוון נושאים. מתחת לשבט יש חמולות (Clans) ותת-חמולות (Sub-Clans). המנהיגים של החמולות ותת-החמולות קרויים "קהאנס" (Khans). מתחת לתת החמולות בסולם ההיררכי מצויים הכפרים (Villages), והם נשלטים על-ידי הזקנים, הקרויים "מאליקס" (Maliks). עם זאת, ההחלטות מתקבלות באסיפות של הכפר (שטרנברג 2001; 122; House of Commons Library 2001a: 19-20; Baker 2011).

מהלכים מדיניים

אמנולה קאהן (Amanullah Khan) החל לשלוט על אפגניסטן כ"אמיר" ב-1919. לאחר המלחמה השלישית בין בריטניה לאפגניסטן היתה הממשלה האפגנית בעלת יכולת עצמאית לקבל החלטות בדבר יחסי החוץ שלה. אחד הצעדים הראשונים שנקט קאהן היה לבסס יחסים עם הרוסים - דבר שעורר עליו את חמתם של הבריטים. בנוסף, הוא הביא לביסוס יחסים דיפלומטיים עם טורקיה, איטליה, צרפת ופרס (איראן). אחד התוצרים של היחסים עם הרוסים היו חילון הולך וגובר של המדינה המוסלמית ברובה: חלק מהרפורמות שהוביל קאהן נועדו להפוך אותה למדינה חזקה ומודרנית, כמו הקמת בתי-ספר שהציעו חינוך חילוני; הכרזה שנשים שוות לגברים; מתן אפשרות שלא ללבוש רעלות בפומבי; וכתובת חוקה (אושרה באפריל 1923) (Baker 2011: 151).

התחלת ההסלמה

במרץ 1924 החלו הפגנות מצד הפשטונים, שהתגוררו בגבול עם הודו, נגד ממשלתו של אמולה והרפורמות שביצעה. עיקר המחאה הגיעה מצד שבט מאנגאלס (Mangals) – שבט של פשטונים, שאורח החיים שלהם היה מאוד מסורתי. השבט השיג תמיכה משבטים נוספים, והמחאה שלהם הפכה לאלומה יותר ויותר. אמולה גייס לעזרתו אנשי דת, שהתגוררו במרכז אפגניסטן ובדרומה והכריזו על מלחמת דת נגד המורדים במזרח. בנוסף ביקש סיוע מברית-המועצות, וזו שלחה סיוע אווירי ותקפה את השבטים המורדים, והם נכנעו בינואר 1925. אחרי הבסתם של המורדים ראה אמולה את עצמו מחוזק, והכריז על עצמו כמלך אפגניסטן. בנובמבר 1928 החל מרד מזוין נוסף נגד אמולה מצדו של שבט שינווריס (Shinwaris) שיושב במזרח. במסגרת המרד כבש השבט את

ג'אלאבלד (Jalalabad). במקביל התפשט המרד צפונה לעבר השבטים קויסטן (kohistan) וקודמן (Kohadman). ב-14 בינואר הודיע אמולה על התפטרותו, והעביר את הכתר לאחיו הבכור איניט אללה (Inayat Allah); אך, איניט לא הצליח להחזיק במלוכה ונאלץ לעזוב את הארמון (Baker 2011: 151-154).

צעדים מדיניים

בסוף שנת 1929 מונה נדיר קאהן (Nadir Kahn), בן דודו של המלך הקודם, למלך, והוא כיהן ארבע שנים (עד הירצחו ב-1933). הוא ניסה להמשיך ברפורמות, אם כי בצורה מתונה יותר, על מנת לשמר את אנשי הדת לצדו. באוקטובר 1931 נחקקה חוקה חדשה, שאמורה היתה להביא לפשרה בין חוקי דת האסלאם לבין החוק החילוני. ב-1933 עלה לשלטון מלך חדש, זהיאר שהאה (Zahir Shah), והוא שלט על אפגניסטן במשך כ-40 שנים. תקופה זו של שלטונו התאפיינה ביציבות מרובה, כלכלה צומחת, בטחון ורווחה לתושבי אפגניסטן. החולשה הבולטת היתה שהפשטונים תבעו לעצמם את הדומיננטיות הפוליטית והכלכלית במדינה (Baker 2011: 155).

מדיניות חוץ

ראש ממשלת אפגניסטן, דאוד קאהן (Daoud Khan), קיבל, מחד, כספים וסיוע מברית-המועצות עבור אפגניסטן, ומאידך ניסה לשמור על הניטרליות של המדינה על-מנת לקבל סיוע גם מארצות הברית. הסיוע שקיבל ממנה היה מועט, מאחר שמדיניות ארצות הברית היתה לסייע למדינות שלא נתמכות על-ידי ברית-המועצות, כמו פקיסטן ועיראק (Baker 2011: 156-157).

צעדים מדיניים

ב-1964 נחקקה חוקה חדשה, ונקבע שבאפגניסטן תתקיים "דמוקרטיה חדשה". בין היתר נקבע בה איך תיראה המערכת הפוליטית, והמודל הפוליטי היה כשל מונרכיה קונסטיטוציונית: נקבע שיהיה בית תחתון, שאליו יבחרו 216 חברים, ובית עליון, שבו יהיו 80 חברים; מתוכם שליש ייבחרו, שליש ימונו על-ידי המלך, ושליש ימונו על-ידי אסיפות מקומיות (Baker 2011: 158).

המשך ההסלמה

ב-17 ביולי 1973, בזמן שהמלך נדיר קאהן היה בבדיקות רפואיות ברומא, ביצע דאוד קאהן, בסיוע של כמה אנשי צבא וחברי פרלמנט, הפיכה נגדו והכריז על עצמו כראש ממשלת אפגניסטן. כן הכריז

על הפיכתה של אפגניסטן לרפובליקה. ב-1978, לאחר מהפכה נוספת, שונה המודל הפוליטי של הממשלה וכעת היא נקראה "הדמוקרטיה הרפובליקנית של אפגניסטן". בשל ההשפעה הסובייטית על הממשלה ומהיותה קומוניסטית שונתה שיטת הממשל לסוציאליזם. הממשלה החדשה הביאה למחלוקת בחברה האפגנית, ואנשים נאלצו לבחור אם להיות מודרנים וחילונים ולתמוך בקומוניזם - או לחלופין להיות מאוהדי המבנה הישן של השבטים ושל האסלאם ולתמוך באסלאמיסטים. הממשלה שקמה לא הצליחה להשליט סדר במדינה וההתנגדות כלפיה הלכה וצמחה - בעיקר בקרב השבטים הלא פשוטונים, שהממשלה המורכבת בעיקר מפשוטונים התייחסה אליהם בצורה נוקשה יותר משהתייחסה לפשוטונים. ב-1978 הפך המרד בממשלה לגלוי יותר, בעיקר בצפון המדינה. בחורף 1978-1979 הגיע המרד ל-24 מתוך 28 הפרובינציות של המדינה. במרץ פרץ מרד בעיירה ח'יראט (Herat), ששאבה את השראתה ממוסלמים קיצוניים והונהגה על-ידי איסמאעיל קאהן (Ismail Khan). נטבחו שם חברי ממשלה, חברים במפלגה הקומוניסטית ויועצים סובייטים ובני משפחותיהם. התגובה של הממשלה היתה אף ברוטלית יותר: במתקפת נגד אווירית על העיר ח'יראט נהרגו קרוב ל-20,000 איש. בנוסף, הממשלה ביקשה סיוע מברית-המועצות, וזו שלחה הליקופטרים ורכבים משוריינים (Baker 2011: 158,165,167,169; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 55).

בעקבות איומים עליו ניסה ראש ממשלת אפגניסטן דאז, חפיזוללה אמין (Hafizullah Amin), בספטמבר 1979 לבקש סיוע צבאי מארצות הברית, אך לא קיבל אותו. הממשלה בברית-המועצות חששה שהוא משתף פעולה עם ארצות הברית, והכריזה שהוא עובד עם ה-CIA ושהוא מרגל אמריקאי. בנוסף חששה הממשלה בברית המועצות מאיבוד ההשפעה על אפגניסטן לטובת ארצות הברית, ועל-כן פלשה לאפגניסטן ב-26 בדצמבר 1979: כ-80,000 חיילים וכ-1,800 טנקים נשלחו לשם. יחידות מיוחדות נשלחו לבסיס הסובייטי בבגרם (Bagram) שבאפגניסטן, ואף הרגו את חפיזוללה אמין. באבראק כרמל (Babrak Karmal), מנהיגה לשעבר של המפלגה הקומוניסטית באפגניסטן, הוחזר על-ידי הסובייטים מאירופה והיה לראש הממשלה החדש (Baker 2011: 172; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 55; BBC News 2016).

בעקבות הפלישה של ברית-המועצות לאפגניסטן החלו האפגנים ומוסלמים צעירים, שהגיעו מרחבי העולם (בעיקר מהמזרח התיכון), להתארגן על מנת להילחם מלחמת קודש (ג'יאדה) נגד הפולשים ולשמר את אפגניסטן כמדינה מסורתית. אנשים אלו נקראו "מוג'הידון". הם היו מחולקים לכמה קבוצות ברחבי המדינה, וברית-המועצות צריכה היתה לפתח במהלך הלחימה מולם אסטרטגיה של התקוממות נגד (Counter-Insurgency), על-מנת לסייע לממשלה האפגנית בראשותו של כרמל. אחת מקבוצות המוג'הידון היתה קבוצת מורדים פשוטונים של תנועת ההתנגדות האסלאמית

(Harakat-i-Inqilab-i-Islami), שהנהיג מוחמד נבי מוחמדי (Mohammad Nabi Mohammadi), והיא היוותה את ההתחלה של תנועת הטאליבן, שהוקמה ב-1994 (National Commission on Terrorism Attacks 2004: 55; Baker 2011: 178,181-182)

מדיניות חוץ

העצרת הכללית של האו"ם גינתה את הפלישה של ברית-המועצות לאפגניסטן, וארצות הברית ראתה בה איום על השלום העולמי. אירוע נוסף שהתרחש באותה תקופה והביא ל"דחיפתה" של אפגניסטן עוד יותר לכיוונה של ברית-המועצות, היה רצח השגריר האמריקאי לאפגניסטן, אדוף דובס (Adolf Dubs). הוא נחטף על-ידי אסלאמיסטים ונהרג במהלך מבצע חילוץ. הממשלה האפגנית לא העמידה את האחראים לדין, ועל-כן הפסיקה ארצות הברית כל סוג של סיוע שנתנה עד אז לממשלה האפגנית. כתוצאה מכך נאלצה זו להישען יותר על ברית-המועצות, וזו מצידה הגדילה את מספר היועצים ששלחה למדינה לכ-5,000. נשיא ארצות הברית, גיימי קרטור, אישר על-כן סיוע כספי למוג'הידון, וכן אישר מבצע של ה-CIA נגד המפלגה הקומוניסטית באפגניסטן. החל בשנת 1984 ארגן ה-CIA קואליציה של מדינות שתילחם נגד הסובייטים: ארצות הברית, בריטניה, ערב הסעודית, פקיסטן, סין וכמה מדינות נוספות. אנשי צבא ממדינות אלו היו פעילים באפגניסטן ובפקיסטן, ואימנו קצינים וטכנאים בצבא האפגני ומתנדבים ערבים נוספים להילחם נגד הסובייטים (Baker 2011: 169,170,172-173; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 55). כן סיפקה ארצות הברית לאפגניסטן נשק מתוחכם, כולל טילי קרקע-אוויר מסוג סטינגר וכלי טיס, וכן סיפקו מידע מודיעיני, כגון תצלומי לוויין הכרחיים של הכוחות הסובייטים. ברית-המועצות חילקה את אפגניסטן לשבעה אזורי לחימה, וידו של צבא אפגניסטן בסיוע הסובייטי היתה על העליונה. עם זאת הם לא הצליחו להפגין עליונות צבאית על כל שטחי המדינה. הממשלה האפגנית שימרה את כוחה בערים המרכזיות של אפגניסטן, אך באזורים הכפריים, שמהווים כ-80 אחוז מהמדינה, היא לא צלחה, מאחר ששם נלחמו המוג'הידון. בשנת 1983 הצליחה הממשלה להחזיק רק בכ-20 אחוז משטחי המדינה, אם כי שלטה על רוב האוכלוסייה, מאחר שהיתה בעלת השליטה בערים המרכזיות. כאמור, החל משנת 1984 החלו מורדי המוג'הידון לקבל סיוע מהסי.אי.איי וממדינות המזרח התיכון. הם החלו לחבל בקווי התקשורת והחשמל ולהשתמש בנשק חדיש נגד הצבא האפגני והסובייטים, כמו שיגור טילים לעבר בסיסים של הצבא. ב-1986 אישר רייגן להעביר למוג'הידון טילים נגד מטוסים (STINGERS FIM-92), כדי שיוכלו ליירט את ההליקופטרים של הצבא. בשנים 1985/86 העבירה ארצות הברית לאפגניסטן סיוע בסך 600 מיליון

דולר לשנה, ומדינות המפרץ העבירו סיוע דומה. כוחות נוספים של מוג'הידון גויסו ממדינות ערביות, כולל מערב הסעודית (אחד מהם היה אוסמה בן-לאדן). בן לאדן העביר כספים רבים וסיוע צבאי לכוחות שלחמו נגד הרוסים, וכן סייע בגיוס מתנדבים מרחבי העולם שיצטרפו לכוחות המוג'הידון. האסטרטגיה, שבה השתמשו הסובייטים במהלך הלחימה, היתה להכריז על כל אזור שממנו נורו טילים כעל אזור ללא אש (No Fire Zone), ואז לתקוף אותו בהפצצות אוויריות. הסובייטים אף עשו שימוש בנשק כימי כדי להפציץ מרכזי אוכלוסייה בהרים, שם תקפו חיילים שלהם (Baker 2011: 166,180,183,187,189-190; Gunaratna c2002: 20; House of Commons Library 2001a, 11-122: 33).

שנת 1986 היתה שנת מפנה: מיכאל גורבצ'וב, שליט ברית-המועצות דאז, הודיע על נסיגה של ברית-המועצות מאפגניסטן, שהושגה הודות להתערבות של האו"ם. בפברואר 1988 התקיימו שיחות בחסות האו"ם, ונעשו סידורים לקראת נסיגת הכוחות, ארצות הברית הסכימה להשעות את הסיוע שלה למוג'הידון. ממאי ועד אוגוסט אותה שנה נסוגה מחצית מהחיילים, ומנובמבר 1988 ועד 15 בפברואר 1989 נסוגו שאר החיילים. בזה הגיע לסיומו העידן הסובייטי באפגניסטן, שבמהלכו נהרגו כמיליון חיילים ואזרחים אפגנים וכ-3 מיליון נפגעו. עם זאת ולמרות הנסיגה המשיכה קבוצת המוג'הידון לפעול נגד הממשלה (Baker 2011: 191-193).

המשך ההסלמה

במרץ 1989 החלו המוג'הידון במתקפה נגד הממשלה האפגנית, אך היא הצליחה להביסם. שנה לאחר מכן, ב-1990, הקימו המוג'הידון גוף שנקרא "מועצת הג'יהאד האסלאמי" (Islamic Jihad Council). באותה קבוצה היו חברים רק האסלאמיסטים, למורדים החילונים לא היה מקום (Baker 2011: 196).

מדיניות פנים

ביולי 1992 מונה בורהנודין ראבאני (Burhanuddin Rabbani) על-ידי המוג'הידון לנשיא אפגניסטן, כעת נקראה המדינה "הרפובליקה האסלאמית של אפגניסטן" (אם כי המשטר נשאר רפובליקני). למרות מינוי הנשיא החדש המשיך להתקיים מתח בתוך המוג'הידון בין הפשטונים ללא פשטונים בשאלת חלוקת הכוח בין הקבוצות. (Baker 2011: 199).

משנת 1996 החל ארגון הטאליבן לתפוס שטחים ברחבי אפגניסטן, ובשנת 1998 כבר שלט דה-פקטו על כ-80 אחוז משטחי המדינה (על כך יורחב בחלק הבא העוסק בטאליבן).

5.2 טאליבן

הקמת הארגון ומטרותיו

הטאליבן (באפגנית: "תלמידים דתיים") הוקם בשנת 1995, כמה שנים לאחר נסיגת ברית-המועצות מאפגניסטן, בחלקה הדרום-מזרחי של אפגניסטן, לאחר שהביס את שבע קבוצות המורדים השונות שהיו קיימות מאז פלישת ברית-המועצות. לאחר הנסיגה, ולמרות קיומה של ממשלה שולטת, היו, כאמור, חילוקי דעות וסכסוכים בין השבטים השונים - דבר שהכשיר את הקרקע להתגבשות של קבוצה קטנה של מורדים פשוטים, שהתקצבו סביב מורד מרכזי שלחם בסובייטים - מולא מוחמד עומר (Mullah Muhammed Omer), שהאמין אמונה מוחלטת באללה. רוב המוג'הידון (כולל הלוחמים הלא - אפגנים) היו סטודנטים דתיים והצטרפו לארגון הטאליבן (בין 8,000 – 12,000 לוחמים זרים), וזה הציג עצמו כארגון שיאחד את אפגניסטן ו"יטהר" אותה מהשחיתות והאלימות שהיו בה לאחר הנסיגה של ברית-המועצות (House of Commons Library 2001a: 43; Baker 2011: 202; Council on Foreign Relations ; Rashid 2001: 23).

בשנת 1996 חזר בן לאדן מסודן (שאליה עבר ב-1992) בהזמנתו של מולא עומר והתמקם בקאנדהאר. עומר אפשר לבן לאדן להקים באפגניסטן מחנות לאימון לוחמי מוג'הידון, שמעוניינים להעתיק את מלחמת הדת (גיאאהד) למדינות שונות ברחבי העולם. בן לאדן הביא עמו את שיטות האימון, אסטרטגיית הלחימה וחומרי הנפץ (כמו חגורת נפץ) של קבוצה רדיקלית אחרת – אל-קאעידה (Al-Qaeda), וכך נהיה הטאליבן קיצוני ודוגמטי יותר. בן לאדן סייע לטאליבן בבניית תשתיות: תרם כספים לבתי-חולים שהוקמו וכן לציוד צבאי, שיאפשר את המשך הלחימה ב"ברית הצפונית", ובתמורה לכך אפשר לו הטאליבן להתבסס באפגניסטן ולהקים שם מחנות אימונים והכשרת פעילי טרור (Baker 2011: 205; Rhaman 10.11.2011; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 55,66).

בעקבות תקיפת שגרירות ארצות הברית בשנת 1998 תקפה זו ב-1999, (ללא הצלחה מרובה) שלושה מחנות של טרור באפגניסטן באמצעות טילים.

משנת 1995 ועד 2001 לחמו נגד שלטון הטאליבן אנשי "הברית צפונית" – ארגון גרילה המורכב מכמה קבוצות אתניות אפגניות בהנהגתו של אחמד שאה מסעוד (Ahmad Shah Massoud), אשר הפך לאופוזיציה הצבאית והפוליטית הראשית במדינה. ל"ברית הצפונית" היו בין 12,000 – 15,000 לוחמים באזור צפון-מזרח אפגניסטן. כ-10,000 חיילים נוספים היו פזורים בשישה מוקדים של המדינה. ב-9 בספטמבר 2001 נרצח מסעוד על-ידי לוחמי אל-קאעידה, ובמקומו עלו מנהיגים אחרים (House of Commons Library 2001a: 43, 56; Rumsfeld 2011a: 372).

שליטה אפקטיבית של הארגון בשטח נתון והאופן שבו הוא נתפס בעיני הקהילה הבינלאומית

למרות הלחימה של "הברית הצפונית" בארגון הצליח הטאליבן להשתלט על רוב שטחי המדינה: ב-1994 השתלט הטאליבן על כמה שטחים באפגניסטן, כולל קאנדהאר (Kandahar). בזכות התמיכה המקומית שקיבלו, בעיקר מהפשטונים, השתלט הטאליבן תוך פחות משנה על חלקה הדרום-מזרחי של אפגניסטן: תחילה על שטחים נוספים הקרובים לקאנדהאר, כמו אורוזגאן (Ouruzgan) וזאבול (Zabul) (Baker 2011: 202), ובהמשך, בספטמבר 1996, כבשו את ז'אלאבאד (Jalalabad) – הבירה של אחת הפרובינציות. בהמשך החודש הצליחו כוחות הטאליבן לכבוש את קאבול ואיגפו את הכוחות של "הברית הצפונית" בפיקודו של מסעוד. כך הצליחו הטאליבן לכבוש את בירת אפגניסטן - דבר שאילץ את הממשלה בראשותו של הנשיא ראבאני להימלט, והטאליבן הפך לשולט דה-פקטו. הארגון הכריז על אפגניסטן כ"אמירות אסלאמית", ועל מולא עומר - כעל ראש המדינה. בנוסף השליטו הטאליבן את חוקי האסלאם הנוקשים על אותם אזורים שבהם שלטו, ובהם: קוד לבוש: נשים חויבו ללבוש בור והורשו לצאת לרחוב רק בליווי של קרוב משפחה גבר; החל דיכוי של נשים: לא אפשרו להם ללמוד בבית-ספר, לצאת לעבוד ועוד; לגברים הורה הטאליבן לגדל זקן; נאסרה השמעת מוזיקה, צפייה בטלוויזיה ועיסוק בספורט; הוקמה משטרת דת וזו סיירה במקומות ציבוריים כדי לאכוף את חוקי האסלאם, ומי שנמצא מפר אותם הוענש (כולל הוצאה להורג). עד סוף שנת 1998 שלט הטאליבן דה-פקטו על כ-90 אחוז משטחי המדינה. (Rhaman 10.11.2011; House of Commons Library 2001a: 44,48; Baker 2011: 204;) (Council on Foreign Relations ; Rashid 2001: 29).

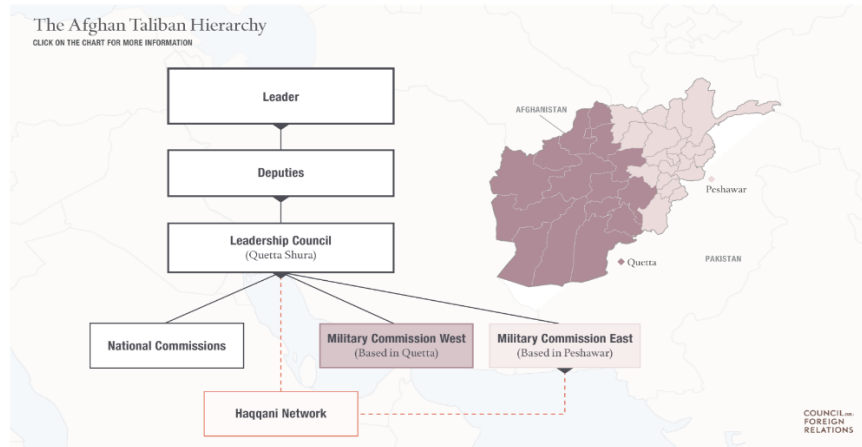
למעט פקיסטן, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות הערביות, לא הודתה הקהילה הבינלאומית בגלוי שהטאליבן הוא השולט דה-יורה במדינה, והאוי"ם המשיך לראות את בורהנודין ראבאני (Burhanuddin Rabbani) כנשיא אפגניסטן (כך, למשל, הוא שייצג את אפגניסטן באו"ם). עם זאת, מדרישות של ארצות הברית מהטאליבן ומהחלטה 1268 של מועצת הבטחון של האו"ם עולה שהן, אכן ראו בטאליבן את השליט האפקטיבי: ב-15 באוקטובר 1999 קיבלה מועצת הבטחון של האו"ם החלטה (1267), אשר גינתה את היותה של אפגניסטן (בעיקר במקומות הנשלטים על-ידי הטאליבן) מקום מקלט ואימונים של פעילי טרור, וקראה לטאליבן לנקוט מיד את הצעדים הנחוצים כדי להבטיח כי השטחים בהם היא שולטת לא ישמשו למטרות אלו. כן קראה לטאליבן להסגיר את בן לאדן לידי ארצות הברית וכדי שיעמוד למשפט בשל האחריות שלו להפצת שגרירויות ארצות הברית בקניה ובטנזניה ובשל האיום שלו להרוג אזרחים אמריקאיים השוהים מחוץ לארצות הברית (House of Commons Library 2001a: 45, 51; UN Security Council 1999; Baker) (2011: 205).

בשנת 2000, כשעלה ג'ורג' בוש לשלטון בארצות הברית, דרש גם הוא מהטאליבן שימסור לידי ארצות הברית את בן לאדן. מצידו הסכים הטאליבן להעביר את בן לאדן למדינה, שבה יוכל להישפט באופן הוגן - אך לא לארצות הברית. בוש לא הסכים לכך, והזהיר את הארגון שהוא יהיה אחראי לכל התקפה של אל-קאעידה נגד אזרחים או מתקנים אמריקאיים (National Commission on Terrorism Attacks 2004: 205).

אופי הארגון והכלים העומדים לרשותו

הטאליבן הוא ארגון גרילה וטרור פונדמנטליסטי דתי. בראש הארגון עומד **השליט** - מולא עומר - הוא בעל השליטה הרוחנית והפוליטית של הארגון. מתחת לשליט נמצאים **סגניו**. הסגן המרכזי מרגע הקמת הארגון ועד שנת 2010, עת נתפס על-ידי ארצות הברית, היה מולא עבדול גאני (Abdul Ghani Mula) - אחד מארבעת האנשים שיסדו את הטאליבן עם מולא עומר. הוא היה אחד המפקדים המרכזיים במהלך תקופת הלחימה של הטאליבן. מתחת לסגנים נמצאת **מועצת ההנהגה** (Quetta Shura) - המועצה אחראית על קבלת החלטות הפוליטיות והצבאיות בשטחים שבהם שולט הארגון. מתחת למועצה נמצאת **ועדה לאומית**. זוהי "ממשלת צללים" של הטאליבן, והיא מיישמת את החלטות המועצה וחותרת להראות למראית עין שתנועת הטאליבן היא הממשלה השולטת. בממשלה היו 12 שרים (אוצר, אסירים, בריאות, חינוך ועוד). במקביל לוועדה הלאומית ניצבת **הועדה הצבאית**, והיא מחולקת לשניים: הוועדה הצבאית של מערב אפגניסטן (ממוקמת בקואטה (Quetta)), והוועדה הצבאית של מזרח אפגניסטן (ממוקמת בפשוואר (Peshawar)). ועדות אלה אחראיות על הלחימה של הארגון, כולל אספקת הנשק, המימון, ההדרכה במערב המדינה ובמזרחה (Council on Foreign Relations).

איור 6.0: המבנה הארגוני של ארגון הטאליבן

כאשר החל הטאליבן למסד את כוחו הצבאי, הוקם כוח צבאי של טאליבן גם בפקיסטן השכנה. לוחמי הטאליבן בפאקיסטן לחמו נגד המדינה הפקיסטנית ונגד כל אלה שהחשיבו כיריבים (Council on Foreign Relations).

הטאליבן באפגניסטן היה מצויד ומחומש היטב, כולל טנקים ומסוקי לחימה. בסך-הכול מנה הטאליבן טרם הלחימה מול ארצות הברית ב-2001 בין 40,000 ל-45,000 לוחמים. שליש מהם הוא לוחמי מוג'הידון זרים מנוסים, שסייעו בהבסת ברית-המועצות, ולאחר הנסיגה של אלו הצטרפו לטאליבן (House of Commons Library 2001a: 48; BBC News 2016; Council on Foreign Relations ; Baker 2011: 203).

הגדרת הטאליבן כארגון טרור

על-פי הגדרת הטרור, המלווה את המחקר, נבדוק כעת אם ניתן לאפיין את הטאליבן ככזה: סוג של מאבק אלים, המתבצע בידי יחידים או ארגונים לא מטעמה של מדינה. בראשית דרכו היה הטאליבן ארגון לא מדינתי, שהוקם על-ידי קבוצה קטנה של מורדים פשוטונים. מאז שנת 1994 החל הארגון להשתלט על שטחים במדינה ובספטמבר 1996 הצליח הטאליבן לכבוש את בירת אפגניסטן דבר שאילץ את הממשלה האפגנית ואת העומד בראשה להימלט, והטאליבן הפך לשולט על כ-90% משטחי המדינה. הארגון הכריז על אפגניסטן "אמירות אסלאמית", ועל מולא עומר, מנהיג הטאליבן - כעל ראש המדינה. הקהילה הבינלאומית לא הודתה בגלוי שהטאליבן הוא השולט דה-יורה במדינה, והאוי"ם המשיך לראות את בורהנודין ראבאני (Burhanuddin Rabbani), כנשיא אפגניסטן; אך מדרישות שונות של ארצות הברית מהטאליבן ומהחלטה 1268 של מועצת הבטחון

של האו"ם עולה, שהן אכן ראו בטאליבן את השליט האפקטיבי, דהיינו, הארגון הפך למדינתו, ועל-כן ניתן לומר שמדובר בטרור מדינתי לכל דבר.

מכאן נובע שהכלל הראשון של ההגדרה לא מתקיים כשמדובר בארגון הטאליבן.

אשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון או איום להשתמש בפעולות אלימות, כלפי אזרחים, או חיילים שאינם מצויים בשדה הקרב, מאחר שהם בני אוכלוסייה מסוימת, על-מנת לזרוע בהם פחד בלבול ומבוכה. על מנת לכבוש את קאבול בשנת 1996 הפגזו הטאליבן את העיר במשך שנה שלמה. רק במהלך חודש אפריל אותה שנה שיגר הארגון כ-866 טילים, והם גרמו להרג 180 אזרחים ולפציעתם של 550. לדברי אחד מלוחמי הטאליבן, כאשר כבשו לוחמי הטאליבן בשנת 1998 את מאזאר א-שריף, אפשר מולא עומר ללוחמים להרוג במשך שעותיים את מי שנקרה בדרכם על מנת להתנקם על ההפסד שלהם בכיבוש העיר שנה לפני כן. בפועל פתחו הלוחמים במסע הרג לא מכוון שנמשך יומיים. הם לא נתנו התרעה מראש, והרגו כל מי שהסתובב ברחובות ללא הבחנה: נשים, ילדים, בעלי חנויות, אנשים שמושכים כרכרות ואפילו בעלי-חיים רבים. בנוסף, שעות ספורות מרגע כיבוש העיר איימו על המתפללים במסגדים, שאם לא ימירו דתם משיעים לסונים או לא יעזבו לאיראן השיעית, הם ייהרגו. לאחר מכן העריכו ארגון האו"ם והצלב האדום שבין 6,000 ל-8,000 בני אדם נרצחו בשל חוסר רצונם להמיר את דתם או לעזוב (Rashid 2001:42,72-74).

לאחר כיבוש קאבול (Kabul) על-ידי כוחות הטאליבן ב-26 בספטמבר 1996 תלו הטאליבן את נשיא אפגניסטן לשעבר, נגיבוללה (Najibullah), ששלט במדינה במשך שש שנים. בשנת 1998 הרג הארגון 11 דיפלומטים ועיתונאים איראנים ששהו בקונסוליה האיראנית באפגניסטן (UN Security Council 1999: 198; Baker 2011: 198; Rashid 2001: 48,74).

לשם השגת מטרות פוליטיות (לאומיות, חברתיות-כלכליות, אידיאולוגיות, דתיות וכו').

מטרתו הפוליטית של הטאליבן היתה להחזיר את השלום למדינה ולפרק את השבטים השונים מנשקם, על מנת לאחד את אפגניסטן ו"לטהר" אותה, על-ידי השלטת חוקי השריעה במדינה, מהשחיתות והאלימות שפשטו בה לאחר הנסיגה של ברית-המועצות, שהכניסה למדינה אידיאולוגיה זרה ומערכת חברתית שונה מזו של האסלאם (Rashid 2001: 14,22).

מאחר שהארגון לא עומד בקריטריון הראשון של הגדרת הטרור המלווה את העבודה, לא יכול הארגון להיות מוגדר כארגון טרור (רק לצורך מחקר זה).

הגדרת הטאליבן כארגון גרילה

על-פי הגדרת הגרילה, המלווה את המחקר, נבדוק כעת אם ניתן לאפיין את הטאליבן ככזה:

שימוש מכוון באלימות, לשם השגת מטרות צבאיות- פוליטיות נגד אנשי צבא ובטחון.

המטרה של הטאליבן היתה כיבוש אפגניסטן. השימוש שלו באלימות כלפי אנשי צבא ובטחון היה כשל צבא סדיר של מדינה, ונעשה תוך כדי לחימה בחזית.

על-ידי הקמת יחידות מעין-צבאיות מסורות המורכבות מאזרחים ואו חיילים.

בסך הכול מנה הטאליבן טרם הלחימה מול ארצות הברית ב-2001 בין 40,000 ל-45,000 לוחמים. שליש מהם היו לוחמי מוג'הידון זרים מנוסים, שסייעו בהבסת ברית-המועצות ולשם כך קיבלו אימונים מארצות הברית. לאחר הנסיגה של ברית-המועצות נשארו הללו באפגניסטן והצטרפו לשורות הטאליבן. שני שלישים נוספים היו בחורים צעירים, רובם יתומים או שחיו במחנות פליטים בעלי חוקים נוקשים. הם היו חלק מדור שמעולם לא חווה שלום באפגניסטן: לא היו להם זכרונות מהעבר: מהשבטים שלהם, וגם לא תוכניות לעתיד. מאחר שההווה היה הכול בשבילם, הם היו אפוא חסרי מורא ומוכנים להקריב את חייהם על-מנת להיות חלק מהטאליבן ולהילחם למען המטרה של הארגון (Levine and Cummins 2001; Rashid 2001: 32-33).

המבנה הצבאי של הטאליבן סודי, אך ידוע שבראש הצבא ניצב מולא עומר (אם כי אין הגדרה מדויקת לתפקידו). הוא המחליט על האסטרטגייה הצבאית, על המינויים המרכזיים של הצבא ועל הקצאת המשאבים לצורך הלחימה. מתחתיו מצוי הרמטכ"ל הכללי, ומתחתיו מצוי הרמטכ"ל הממונה על הצבא והרמטכ"ל הממונה על חיל האוויר. לארגון יש לפחות ארבע חטיבות וכן חטיבה משורינית הממוקמת בקאבול. עם זאת אין היררכיה צבאית ברורה של קצינים ומפקדים. מפקדי המחלקות מועברים באופן שיטתי ממקום למקום. המפקדים בשטח אחראים על גיוס הלוחמים ועל התשלום עבורם (רוב הלוחמים אינם מקבלים משכורת קבועה, וכל מפקד בשטח מחליט כמה לשלם לפקודיו) (Rashid 2001: 99).

תוך נקיטה בשיטות פעולה צבאיות ותוך הסתמכות על האוכלוסייה המקומית

כדי לכבוש את כל הפרובינציות של אפגניסטן מידי הממשלה השולטת בראשות ראבאני (Rabbani), התקדמו כוחות הטאליבן באופן מסודר וכבשו פרובינציה אחר פרובינציה אף-על-פי שהתמודדו מול כוחות צבאיים רבים ומאורגנים יותר. ברשות הטאליבן היו טנקים, זחל"מים, מסוקי לחימה, מכוונות ירייה, טילים וכן נשק רב אחר, שנקנה ברובו על-ידי כספו של בן לאדן ושופק על-ידי פקיסטן וערב הסעודית (Reid 2002; Rashid 2001: 33). בנוסף, תוך כדי המלחמה

לכיבוש המדינה תפסו כוחות הטאליבן נשק רב מידי הכוחות הנסוגים של הצד השני, כגון טנקים והליקופטרים (Rashid 2001: 35). כאשר רצו לכבוש את מערב המדינה ב-1995, גייס הארגון עוד 25,000 לוחמים (רבים מהם מפקיסטן), כדי שהכוח יהיה רענן. הוא ניצל את ההפוגה בקרבות על מנת לבנות מחדש את כוחו הצבאי (לאחר שנחל מפלה באחד הקרבות) באמצעות תחמושת נוספת וכלי רכב, וכן בנה מודל אחר של פיקוד צבאי (Rashid 2001: 39). בנוסף, כשרצו לכבוש ביולי 1996 את ג'לאלבאד (Jalalabad), אגפו לוחמיו את העיר משני כיוונים על מנת לשמר את אלמנט ההפתעה: רוב הכוח של הטאליבן הגיע לעיר מכיוון דרום, ומאות תומכים חמושים של הטאליבן ממחנות פליטים אפגניים בפקיסטן עברו את הגבול (באישור של פקיסטן) והגיעו לעיר מכיוון מזרח. כך הצליחו הכוחות בכיבוש העיר (Rashid 2001: 48).

בדרום אפגניסטן, אזור שבו התגוררו הפאשטונים, הצליח הטאליבן לנצח ולתפוס את השליטה בזכות התמיכה המורלית של האוכלוסייה המקומית, שראתה בהם "מצילים" ו"עושי שלום" (Rashid 2001: 35).

אם כן, על-פי הגדרת הגרילה המלווה את העבודה, הטאליבן יכול להיות מאופיין ככזה.

5.3 אל-קאעידה

הקמת הארגון ומטרותיו

אל-קאעידה (בערבית: "הבסיס") הוקם בשנת 1988, עם נסיגת הרוסים מאפגניסטן, על-ידי אוסמה בן לאדן ותומכיו. התשתית של הארגון התבססה על אלפי מתנדבים, לוחמי המוג'הידון, אשר הגיעו לאפגניסטן כדי להילחם לצד המוג'הידון המקומי ולסלק את הסובייטים מהמדינה, ותוך כך צברו ניסיון מבצעי עשיר. אותם מוג'הידון אומנו על-ידי ארצות הברית, אירופה, ערב הסעודית וממשלות נוספות בין השנים 1979-1989.

מטרת אל-קאעידה היתה לאגד את אותם לוחמים (מוג'הידון) שפעלו באפגניסטן ולשמר אותם כבסיס כוח, שיוכל להמשיך להילחם בשם האסלאם כדי להפיץ את תפיסת האסלאם הקיצוני, שבו האמין בן לאדן, מחוץ לגבולות אפגניסטן. אל-קאעידה ייסד בסיסים ברחבי אפגניסטן, והם שימשו כמקום שבו תואמו הפעולות השונות; בו הוסתר נשק, ובו אומנו לוחמי אל-קאעידה וארגונים נוספים (55: Gunaratna c2002; שויצר 2005: 11).

הרעיונות, שעליהם הושתת הארגון, נוסחו ב-88-1987 בידי מי שהיה קרוב ביותר לבן לאדן - מנהיג אסלאמי פלסטיני, השייח' עבדואללה עזאם (Abdullah Azzam). הוא שסרטט את הדוקטרינה של הג'יהאד והביא אפגנים ומתנדבים ערבים נוספים ללחום נגד הסובייטים, והוא שהשפיע על אופן

המחשבה של בן לאדן. עם זאת שאף בן לאדן ליצור את אל-קאעידה על-פי רעיונותיו שלו. החזון המרכזי שלו היה ליצור מחדש חילופות פאן-אסלאמית בעלת עוצמה, שתגבש ותאחד את כל העולם המוסלמי לכדי ישות אחת, ושתחזיר את האסלאם למעמד הבכיר שהיה לו בעבר. הוא רצה לעשות זאת על-ידי הקמת משטרים ברחבי העולם, שינהגו על-פי ההלכה האסלאמית, ובראש וראשונה במדינות הערביות והמוסלמיות המובילות, כמו ערב הסעודית, מצרים, אינדונזיה, פקיסטן ועוד. כן רצה להקים אוטונומיות אסלאמיות עצמאיות במדינות בעלות מיעוטים אסלאמיים גדולים, כגון תאילנד והפיליפינים, ולסלק משטרים מערביים ולא מוסלמים ממדינות מוסלמיות על-ידי מלחמת גיאחד בינלאומית. בנוסף שאף לעודד מהגרים מוסלמים הפרוסים ברחבי העולם לחזור לערכי האסלאם הישנים והמוכרים תוך ניצול תחושת הניכור שלהם (Gunaratna c2002: 20-21; Global Security ; שויצר 2005 : 11 ; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 56; Bajoria ; and Bruno 2012).

בשנת 1998 פרסמו פסק הלכה (פתווה) בעיתון ערבי שיוצא בלונדון, בן לאדן ואיימן אל זהירי (Ayman al Zawahiri), פיזיקאי מצרי, נכתב שם שארצות הברית הכריזה מלחמה על אללה ומוחמד, ועל-כן חובתו המוסרית של כל מוסלמי בכל מדינה לרצוח אמריקאים, אם ניתן לעשות זאת. חודשים אחדים לאחר מכן הוסיף בן לאדן בריאיון טלוויזיוני באפגניסטן ואמר, שהוא לא רואה הבדל בין פעולות טרור הנעשות נגד חיילים אמריקאיים או נגד אזרחים. מבחינתו, הגנבים והטרוריסטים הגדולים בעולם הם האמריקאיים, ועל-כן, כולם מטרות ללא הבדל (Gunaratna c2002: 20-21; Global Security ; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 47).

בין השנים 1989 ל-1991 היו המפקדות הראשיות של אל-קאעידה באפגניסטן ובפשוואר (Peshawar) שבפקיסטן. בן לאדן גם מימן ותמך במחנות אימונים באפגניסטן, שנועדו לספק הדרכה ללוחמי אל-קאעידה ולארגונים נוספים שמזוהים עם הארגון בשימוש בנשק, חומרי נפץ, חומרים כימיים וביולוגים, שיטות איסוף שונות של מודיעין ושיטות הצפנה וקידודים (כגון מורס), תכנון פעולות הטרור, אף הסביר ללוחמי הארגון כיצד ניתן להיטמע בקרב האוכלוסייה המקומית בארצות שבהן נועדו להיערך הפיגועים – למשל, להתלבש באופן "מערבי".

ב-1991 עבר בן לאדן לסודן ומיקם את הבסיס הראשי של הארגון שם. הפיגועים שביצע הארגון גרמו ללחץ בינלאומי, בעיקר אמריקאי, על סודן, והשלטונות שם החלו לנסות לסלק את בן לאדן מארצם על-ידי שלילת האזרחות שלו. כן נעשו נסיונות להתנקש בחייו. בעקבות זאת חזר בן לאדן במאי 1996 לאפגניסטן בהזמנתו של מולא עומר, מנהיג הטאליבן, ומיקם בקאנדהאר את הבסיס הראשי של הארגון. משם פעל עד שנת 2001, עת תקפה ארצות הברית את אל-קאעידה. באפגניסטן

היה לבן לאדן חופש תנועה שלא היה לו בסודן: הוא ואנשיו יכלו לצאת מאפגניסטן ולחזור אליה ללא ויזה, וכן לרכוש באפגניסטן ומחוצה לה כלי נשק ורכבים. כן קיבלו אפשרות להשתמש בלוחיות רישוי למכוניות של משרד הבטחון האפגני. בנוסף אפשר הטאליבן ללוחמי אל-קאעידה להתאמן במחנות האימונים של הטאליבן. לפי הערכת ארצות הברית, משנת 1996 ועד 2001 עברו תחת הדרכתו של בן לאדן בין 10,000 ל-20,000 לוחמים (Frontline ; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 62-63,66-67).

אופי הארגון והכלים העומדים לרשותו

זהו ארגון טרור גלובלי (הראשון של המאה ה-21), בצורת רשת של תאי טרור פעילים ביותר מ-60 מדינות.

הארגון מורכב משלושה מעגלים: **מעגל הליבה**: האנשים המקורבים לבן לאדן (רובם נשבעו לו אמונים). הם בעלי תפקידים ברורים בארגון ומקבלים ממנו משכורת. **מעגל אמצעי**: אנשים הנאמנים לבן לאדן או למטרותיו ושיבצעו עבורו פעולות, אך לא נשבעו לו אמונים ולא התחייבו להיות חלק מהארגון. **מעגל חיצוני**: אנשים שתורמים כסף לארגון או שהתאמנו במחנות האימונים, אך נשאו עצמאיים ולא תלויים בארגון. רוב האנשים במעגל הזה מגיעים מתאי טרור רבים שפזורים ברחבי העולם. כאשר עבר לסודן ב-1991, ייסד בן לאדן את "הצבא האסלאמי שיפעל לפי השורא" (Islamic Army Shura). זה החל לפעול כגוף המתאם פעולות טרור של קבוצות טרור עצמאיות ממדינות שונות (עיראק, ערב הסעודית, לוב, מרוקו, סומליה, לבנון, מצרים, ירדן ועוד), שהפכו לבעלות ברית שלו וביצעו פעולות טרור שונות תחת חסותו, כגון ארגון "החזית האסלאמית"; ארגון "אל ג'מעאה אל-אסלאמיה" (Jemaah Islamiya), הנמצא בדרום-מזרח אסיה; הקבוצה של אבו סאיף (Abu Sayyaf Group), הנמצאת במלזיה ובפיליפינים, ועוד.

אל-קאעידה מפיץ את חזונו, מסריו והאסטרטגיה שלו, אך לא מעורב ברמת הפרטים בכל פיגוע ופיגוע, משום שתאי הטרור השונים עצמאיים. עם זאת, המנהיגים של אותם ארגונים עצמאיים המסונפים לאל-קאעידה מתייעצים עם מועצת השורא שלה לפני שהם מבצעים פיגועי טרור (National ; 2006: 45 ; Gunaratna c2002: 55; Global Security ; Wilson Center 2015 Commission on Terrorism Attacks 2004: 58; United States Executive Office of the President 2009: 7; Bajoria and Bruno 2012).

לאל-קאעידה יש כמה זרועות: זרוע מודיעינית; זרוע צבאית; זרוע כספית; זרוע פוליטית; וזרוע תקשורתית שאחראית על ה"הסברה". בנוסף יש לארגון מועצה מייעצת (שורא) (Shura Council),

שמורכתב מאנשי אמונו של בן לאדן. כאשר מתבצעים פיגועים על-ידי ארגוני טרור המסונפים לאל-קאעידה, מצטרפים מנהיגיהם למועצה לזמן נתון של ביצוע אותה פעולה (National Commission on Terrorism Attacks 2004: 56; Wilson Center 2015).

הגדרת אל-קאעידה כארגון טרור

על-פי הגדרת הטרור, המלווה את המחקר, נבדוק כעת אם ניתן לאפיין את אל-קאעידה ככזה.

סוג של מאבק אלים המתבצע בידי יחידים או ארגונים, לא מטעמה של מדינה

אל-קאעידה הוא ארגון לא מדינתי. הוא הוקם בשנת 1988 עם נסיגת ברית-המועצות מאפגניסטן על-ידי אוסמה בן לאדן ותומכיו.

אשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון או איום להשתמש בפעולות אלימות, כלפי אזרחים, או חיילים שאינם מצויים בשדה הקרב, מאחר שהם בני אוכלוסייה מסוימת, על-מנת לזרוע בהם פחד בלבול ומבוכה.

בשנת 1998 פרסמו כאמור, בן לאדן ואיימן אל זהירי (Ayman al Zawahiri), פיזיקאי מצרי, בעיתון ערבי שיוצא בלונדון פסק הלכה (פתווה). נכתב שם שארצות הברית הכריזה מלחמה על אללה ומוחמד, ועל-כן חובתו המוסרית של כל מוסלמי, בכל מדינה, היא לרצוח אמריקאיים במידה וניתן לעשות זאת. (Gunaratna c2002: 20-21; Global Security ; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 47).

אל קאעידה ביצע פעולות אלימות רבות נגד אזרחים וחיילים (מאחר שאינו מבחין ביניהם), כגון פיגוע מרכז הסחר העולמי בניו יורק ב-26 בפברואר 1993 על-ידי מכונית תופת שהוחנתה בחניון של מגדלי התאומים: שישה אנשים נהרגו, ולמעלה מ-1,000 נפצעו; פגיעה במתקן אימונים משותף לערב הסעודית וארצות הברית בבירת ערב הסעודית ב-1995, עת התאמנו שם כוחות סעודיים; תקיפת מתקן בערב הסעודית, שבו שהו אנשי צבא אמריקאיים מחיל האוויר, באמצעות מכונית תופת: 19 אמריקאיים נהרגו, ו-372 נפצעו; פגיעה בשגרירויות ארצות הברית בקניה וטנזניה ב-7 באוגוסט 1998: 224 אנשים נהרגו, ולמעלה מ-4,000 נפצעו (מתוכם 12 אזרחים אמריקאיים); התקפה נגד משחתת אמריקאית (USS COLE), אשר עגנה בנמל תימן, באוקטובר 2000: 17 אנשי צוות נהרגו וכ-40 נפגעו; מתקפת טרור על ארצות הברית ב-2001: אלפי אזרחים נהרגו (Hazdra 2006:2; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 60,71,190; House of Commons Library 2001a: 36-38

לשם השגת מטרות פוליטיות (לאומיות, חברתיות-כלכליות, אידיאולוגיות, דתיות וכו').

מטרתו הפוליטית של אל-קאעידה היתה ליצור מחדש חיליפות פאן-אסלאמית בעלת עוצמה, שתגבש ותאחד את כל העולם המוסלמי לכדי ישות אחת, ושתחזיר את האסלאם למעמד הבכיר שהיה לו בעבר. הוא רצה לעשות זאת על-ידי הקמת משטרים ברחבי העולם שינהגו על-פי ההלכה האסלאמית (שויצר 2005 : 11).

אם כן, על-פי הגדרת העבודה הנוכחית יכול אל-קאעידה להיות מאופיין כארגון טרור

הגדרת אל-קאעידה כארגון גרילה –

על-פי הגדרת הגרילה, המלווה את המחקר, נבדוק כעת אם ניתן לאפיין את אל-קאעידה ככזה.

שימוש מכוון באלימות לשם השגת מטרות צבאיות- פוליטיות נגד אנשי צבא ובטחון.

בשנת 1998 טען בן לאדון, שהוא לא רואה הבדל בין פעולות טרור הנעשות נגד חיילים אמריקאיים או נגד אזרחים. מבחינתו הגנבים והטרוריסטים הגדולים בעולם הם האמריקאיים, ועל-כן כולם מטרות ללא הבדל. על-כן כל הפעולות שבוצע היו כלפי אזרחים וחיילים כאחד (Gunaratna 2004: 47; Global Security ; National Commission on Terrorism Attacks 2002: 20-21).

על-ידי הקמת יחידות מעין - צבאיות מסורות המורכבות מאזרחים ו/או חיילים.

התשתית של הארגון התבססה על אלפי מתנדבים, לוחמי המוג'הידון, אשר הגיעו לאפגניסטן כדי להילחם לצד המוג'הידון המקומי ולסלק את הסובייטים מהמדינה, ותוך כדי כך צברו ניסיון מבצעי עשיר. אותם מוג'הידון אומנו על-ידי ארצות הברית, אירופה, ערב הסעודית וממשלות נוספות בין השנים 1979-1989 (Gunaratna c2002: 55) ; שויצר 2005 : 11).

תוך נקיטה בשיטות פעולה צבאיות ותוך הסתמכות על האוכלוסייה המקומית.

ברשות אל-קאעידה יש נשק וחומרי נפץ שונים. כן הם אוספים מודיעין, ולהם שיטות הצפנה וקידודים (כגון מורס) (Frontline), אך שיטות הפעולה שהם נוקטים אינן צבאיות. הם עושים שימוש בעיקר בטרור המתאבדים (כפי שעולה מאופי הפעולות שביצעו).

הארגון מסתמך רבות על הממשל המקומי של הטאליבן : בן לאדון התמקם באפגניסטן בהזמנתו של מולא עומר, מנהיג הטאליבן, ושם הקים מחנות לאימון לוחמי מוג'הידון שמעוניינים להעתיק את מלחמת הדת (גי'אהד) למדינות שונות ברחבי העולם. מולא עומר אפשר לחברי אל-קאעידה חופש תנועה בתוך המדינה וממנה החוצה – הם לא נזקקו לוויזות. כן אפשר להם לרכוש ולייבא כלי רכב

וכלי נשק, ואף אפשר להם לעשות שימוש בלוחות רישוי רשמיים של משרד הבטחון האפגני (National Commission on Terrorism Attacks 2004: 66).

אל-קאעידה לא עומד בקריטריון של "נקיטת שיטות פעולה צבאיות", ועל-כן על-פי הגדרת העבודה הנוכחית בלבד אל-קאעידה לא יכול להתאפיין כארגון גרילה.

6.4 מהלך המלחמה

מ-7 באוקטובר ועד 22 בדצמבר 2001

בתחילת הלחימה (מ-7 לאוקטובר ועד סוף אוקטובר) נעשה שימוש בהתקפות אוויריות והתקפות של הכוחות המיוחדים על יעדים מרכזיים של אל-קאעידה והטאליבן. במקביל חברו הכוחות המיוחדים וה-CIA לכוחות מקומיים שהתנגדו לטאליבן. בהמשך נעשה שימוש בכל האמצעים הקיימים, כולל כוחות קרקעיים נרחבים (National Commission on Terrorism Attacks) (2004: 354).

סיבה ראשונית לפרוץ המלחמה

ב-11 לספטמבר 2001 ביצע ארגון אל-קאעידה מתקפת טרור נגד ארצות הברית תחת הנהגתו של בן לאדן: ארבעה מטוסי נוסעים נחטפו על-ידי לוחמי אל-קאעידה. שני מטוסים התנגשו בכוונה תחילה ב"מגדלי התאומים" במרכז הסחר העולמי בניו יורק, אשר מהווים מקום עבודה לכ-40,000 אנשים. מטוס שלישי שנחטף התנגש בפנטגון. מטוס רביעי התרסק בשדה פתוח בפנסילבניה, לאחר שנוסעים ניסו להיאבק בחוטפים ומנעו מהם מלכוון את המטוס לעבר יעד משמעותי. באותן התקפות טרור מתו למעלה מ-4,000 אזרחים (חלקם אנשי כוחות הבטחון שסייעו בחילוץ הלכודים במגדלי התאומים) (National Commission on Terrorism Attacks 2004, 1-567: 314). חקירה העלתה שהטרוריסטים התאמנו במחנות אימונים באפגניסטן. לאחר המתקפה הכריז ג'ורג' בוש, אז נשיא ארצות הברית, שההתקפות היו פעולות מלחמתיות נגד ארצות הברית ובעלות בריתה, והוא יצא למלחמה בטרור עלפי סעיף 51 לאמנת האו"ם, שמאפשר לעשות פעולה צבאית כהגנה עצמית של מדינה (United States Executive Office of the President 2009: 1; House of Commons Library 2001b, 9-103: 9).

מטרת המלחמה

ב-11 בספטמבר, שעות אחדות לאחר התקפות הטרור, נאם בוש לאומה והודיע שארצות הברית לא תערוך הבחנה בין טרוריסטים שביצעו את המתקפות לבין אלו שאפשרו להם מקלט. הוא הודיע על יציאה למלחמה נגד הטרור – בתאי הטרור ובכל מי שתומך בו - מלחמה שהיא לא רק צבאית. אלא כלכלית, דיפלומטית, משפטית, מודיעינית. לטענתו המלחמה תסתיים כאשר אמריקאים ואנשים אחרים בעולם יוכלו לחיות את חייהם ללא חשש ממתקפות טרור (United States Executive Office of the President 2009: 1; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 326). במסגרת פגישות שהיו לו במועצה לבטחון לאומי ב-12 בספטמבר הדגיש בוש שארצות הברית נמצאת במלחמה מול סוג חדש של אויב, וזכותה להגן על עצמה (National Commission on Terrorism Attacks 2004: 331). לדברי דונלד ראמספלד (Donald Rumsfeld), שר ההגנה של ארצות הברית דאז, אחת ממטרות המתקפה היא להכות בארגוני הטרור באופן שהמתקפה תרתיע גם ארגוני טרור נוספים בעולם. בנאום בפני שני בתי הקונגרס ב-20 בספטמבר 2001 הכריז הנשיא בוש על מלחמת חורמה בטרור העולמי, והציב בפני שלטון הטליבאן באפגניסטן אולטימטום בדרישה להסגיר את אוסאמה בן לאדן ואת כל אנשי אל-קאעידה שהיו אחראים לפיגועים. הטאליבן סירב להסגיר אותו ממספר סיבות: ראשית, באפגניסטן נהוג שיש הכנסת אורחים, ויש חובה להגן על אורח שלך (זה נקרא Pashtunaal). על-כן ממשלת הטאליבן ביקשה הוכחות שאכן בן-לאדן אשם, ולא הסכימה להסגירו לידי ארצות הברית, אלא רק הסכימה להעבירו למדינה אסלאמית אחרת, אך ארצות הברית סירבה לכך. בנוסף, הסיוע הכספי והצבאי שהוא מעניק לטאליבן הוא הגורם הראשון במעלה לנצחונות שלהם על "הברית הצפונית" (House of Commons Library 2001a: 53).

בעקבות אי-ההסגרה של בן לאדן והמנהיגים הנוספים הכריז בוש ב-7 באוקטובר על מלחמה נגד הטאליבן ואל-קאעידה. האמריקאים טענו שהמלחמה שלהם נגד הטאליבן ואל-קאעידה באפגניסטן מוצדקת תחת סעיף 51 לאמנת האו"ם, אשר מאפשר לעשות פעולה כזו כהגנה עצמית (The Washington Post 2001; House of Commons Library 2001b, 9-103: 10; Rumsfeld 2011a: 367). (Baker 2011: 208; Rhaman 10.11.2011). המטרות המיידיות של המלחמה היו הריסת רשת הטרור של אל-קאעידה כדי לא לאפשר לו להמשיך ולהוות איום; תפיסתו של בן לאדן והמנהיגים האחרים של אל-קאעידה כדי להביאם למשפט; החלפת השלטון באפגניסטן כדי לשחרר את העם האפגני משלטון הטאליבן, אם הטאליבן ימשיך לא להיענות לאולטימטום האמריקאי - דבר שאמור להביא גם לניתוק הקשר של אפגניסטן לטרור.

המטרות הרחבות יותר של המלחמה היו מיגור הטרור העולמי והרתעת מדינות מלהוות מקלט לארגוני טרור. מקרה המבחן מתרכז בשלב הראשוני של המבצע, שבו אמורות להיות מושגות המטרות המיידיות בלבד. (House of Commons Library 2001b: 12-13; Rhaman 10.11.2011).

הכנות למלחמה

בהנחייתו של בוש העביר קולין פאול (Powell), מזכיר המדינה האמריקאי דאז, אולטימטום לממשלת הטאליבן: סגירת מחנות אימוני הטרור; והסגרה של מנהיגי אל-קאעידה, כולל בן לאדן, בתוך 24 עד 48 שעות. אם לא יעשו כן הודיע בוש שארצות הברית תשתמש בכל האמצעים שברשותה על מנת להרוס את תשתיות הטאליבן (National Commission on Terrorism Attacks 2004: 332). ב-20 בספטמבר חזר בוש שנית על האולטימטום במהלך נאום שנשא לאומה: לדבריו, על הטאליבן לפעול ולעשות זאת מיידית: עליהם להסגיר את הטרוריסטים - או שישאו באחריות. כן הוסיף בוש ואמר במהלך נאומו, שאויבה של אמריקה הוא לא האסלאם או הערבים, אלא כל רשת טרור רדיקלית וכל ממשלה שתומכת באותה רשת טרור. לדבריו, על כל משטר לשאול עצמו: "האם אתה אתנו - או אם הטרוריסטים" (Either you are with us, or you are with the terrorists" (National Commission on Terrorism Attacks 2004: 337; The White House) (2001).

כן ביקש בוש את סיוען של מדינות ידידותיות לארצות הברית: "אנו מבקשים מכל אומה שתצטרף אלינו. אנו נזדקק לסיוע של כוח שיטור, מודיעין ומערכת פיננסית מסביב לעולם" (House of Commons Library 2001a: 14). שר ההגנה דאז, דונלד ראמספלד (Rumsfeld), התבקש לסייע בגיוס עזרתן של מדינות בעלות ברית על-מנת שייסייעו, כל אחת כפי יכולתה. בריטניה, קנדה, אוסטרליה, גרמניה וצרפת הסכימו להילחם לצדה של ארצות הברית; מעל 40 מדינות במזרח התיכון, אפריקה, אירופה ואסיה נתנו למטוסים הצבאיים אפשרות נחיתה או שהייה בשטח. כן הסכימו ארצות רבות לחלוק מידע מודיעיני עם ארצות הברית (The Washington Post 2001; National Commission on Terrorism Attacks 2004: 332).

במקביל לגיוס חיילי מילואים מ-43 מדינות בארצות הברית, חיפשו בפנטגון ב-1 באוקטובר קבוצה מקומית באפגניסטן לחבור אליה, כדי שתילחם לצדה של ארצות הברית, מאחר שמדובר בשטח שאינו מוכר, והחיילים אינם דוברים את השפה המקומית. הוחלט לחבור ל"ברית הצפונית", מאחר שהם היוו אופוזיציה מאורגנת וממושמעת לטאליבן ולאל-קאעידה. כמו-כן הוחלט לחבור גם לקבוצות של פשטונים בדרום שמתנגדים לטאליבן, תחת פיקודו של חמיד קרזאי (Hamid Karzai). בפלורידה הוקם מטה פיקוד של הקואליציה (אותן מדינות המסייעות לארצות הברית במלחמה),

ושם ישבו נציגים של 12 המדינות המרכזיות שחברות בה. במטה הפיקוד תואמו מהלכי הלחימה והאספקה הצבאית שמגיעה ממדינות שונות (House of Commons Library 2001a: 17,81-91; Rumsfeld 2011b: 371-372,374; House of Commons Library 2001b: 13).

מהלך המלחמה

תחת פיקודו של גנרל טומי פרנקס (Tommy Franks), דאז מפקד הכוחות האמריקאיים ומי שעמד בראש קואליצית המדינות שלחמו לצד ארצות הברית, החלה המלחמה ב-7 באוקטובר בהפצצה של מחנות אימונים של הטאליבן. האסטרטגיה היתה החלשת כוחו של הטאליבן לצאת במתקפת נגד באמצעות הפצצת יעדים, כגון רדארים, טילים נגד מטוסים ועוד, וכן חיבור של הכוחות המיוחדים של צבא ארצות הברית עם הכוחות האפגניים של "הברית הצפונית" (Northern Alliance), שהונהגו על-ידי גנרל דוסטום (Abdul Rashid Dostum) וגנרל מוחמד פאהים קאהן (Mohammed Fahim Khan); ולכוחות הלוחמים הפשטונים אשר נלחמים על הקרקע. ל"ברית הצפונית" לא היה ציוד צבאי רב; היו להם כמה טנקים רוסים, הליקופטרים אחדים שנועדו לתובלה, מעט כלי נשק אחרים ואלפי סוסים. לטאליבן ואל-קאעידה, לעומת זאת, היה מספר לוחמים כפול וציוד צבאי רב. על-כן העבירה ארצות הברית ל"ברית הצפונית" ציוד שלו נזקקו, כגון פצצות, חליפות חורף, מזון, תרופות, נשק נוסף ועוד. בתחילה חברו ל"ברית הצפונית" אנשי CIA מהיחידה לפעולות מיוחדות, והם שהכינו את ה"קרקע" לבואם של אנשי הכוחות המיוחדים של הצבא האמריקני (Baker 2011: 208; Peoples et al. 2005: 462).

בשעות הראשונות של המלחמה החלו מטוסי קרב רבים (כגון F-14, B-52, B-1B) להפציץ 31 מטרות באזור קאבול וקנדאהר: רדארים, שדות תעופה של הטאליבן, מרכזי פיקוד ושליטה של הטאליבן, מחנות אימונים של אל-קאעידה, מאגרי דלק, טילים נגד מטוסים, טנקים של הטאליבן, בונקרים באזור טורה בורה (Tora Bora), שם היו לוחמים וציוד של אל-קאעידה. ההפצצות נמשכו גם בימים שלאחר מכן. בקאבול הותקפו שדה התעופה ומשרד ההגנה; בג'אלאבאד (Jalalabad) שבמערב אפגניסטן הופצץ שדה התעופה; בקאנדהאר (Kandahar), הנמצאת בדרום אפגניסטן ומהווה את הבסיס של מנהיג הטאליבן מולא עומר, הופצצו המפקדה הצבאית, מגדל הפיקוח של שדה התעופה והרדאר המצוי שם; בז'אראני (Zarani) הנמצאת בסמוך לגבול עם איראן, הופצץ שדה התעופה; ובמאזאר א-שריף (Mazar-e-Sharif) הופצץ שדה התעופה. לדברי ראמספלד, ביומה החמישי של המתקפה סיים הצבא לפגוע בכל המטרות שהמודיעין האמריקאי זיהה. כאשר נפגעה ההגנה האווירית של הטאליבן ניתן היה להרחיב ביומה העשירי של המתקפה את המטרות ולהתחיל

לפעול גם בשעות היום. אז גם נעשה שימוש בתחמושת יקרה יותר, כגון פצצה חודרת בונקר (Rumsfeld 2011b: 364; House of Commons Library 2001b18-21; Lambeth 2005b: 12).

ב-19 באוקטובר חברה לראשונה קבוצה של 12 איש, המשתייכים לכוחות המיוחדים של צבא ארצות הברית, לקבוצה של כוחות מ"הברית הצפונית" בהנהגתו של גנרל אבדול ראשיד דוסטום (Abdul Rashid Dostum) באזור הנמצא מדרום למזאר א-שריף (Mazar-e-Sharif). הם היו כוח החלוץ לקבוצות נוספות של חיילי הכוחות המיוחדים, אשר אמורים היו לחבור ליחידות של לוחמים תחת פיקודם של פאהים (Fahim) ושל מוחמד אטא (Mohammed Attah).

אחת הפעולות שביצעו הכוחות המיוחדים היתה השמדת מערכת הבקרה והשליטה של הטאליבן ב-20 לאוקטובר, מדרום-מערבית לקאנדהאר. לאחר 3 ימי לחימה בעיירה מאזאר-אי-שריף (Mazar-e-Sharif) היא נכבשה ב-9 בנובמבר על-ידי כוחות הקואליציה וארצות הברית בשיתוף "הברית הצפונית". כיבוש העיירה היה הסימן הראשון לכך שניתן להביס את הטליבאן (Baker 2011: 208).

שבועיים לאחר כיבוש מאזאר א-שריף כבשו הכוחות את העיירות קונדוז (Kunduz) וטאלוקאן (Taloqan) בצפון אפגניסטן. ב-14 לנובמבר נכבשה ג'אלאלבאד, וארבעה ימים לאחר מכן נכבשה העיר חיירית (Herat) שבמערב. ב-13 בנובמבר נכבשה קאבול (Kabul), עיר הבירה, כמעט ללא לחימה. יש האומרים שאנשי הטאליבן עזבו את העיר לאחר הבטחה מגנרל דוסטום, שאם יעשו כן, לא יאונה להם רע. בסוף נובמבר אותה שנה נשארו רק ארבע מתוך 30 הפרובינציות באפגניסטן נשארו נאמנות לטאליבן ולחוקיו. אחת מהן היתה קאנדהאר - העיר השנייה בגודלה באפגניסטן, שאליה נמלטו לוחמי הטאליבן. מכיוון צפון וצפון-מזרח היתה קאנדהאר מוגפת על-ידי "הברית הצפונית", ומכיוון דרום הגיפו אותה חיילי המארינס של הצבא האמריקאי. ב-7 בדצמבר היא נכבשה על-ידי לוחמים פשטונים תחת הנהגתו של קרזאי (Rumsfeld 2011b: 396-397, 399-400; Baker 2011: 208-209).

ב-7 בדצמבר ברח מולא עומר מקאנדהאר ומצא מקלט בפקיסטן. הכוח המשמעותי האחרון של הטאליבן ושברח לעבר טורה בורה (שם יש מנהרות תת-קרקעיות). שבוע לאחר כיבוש קאנדהאר נערכה תקיפה משולבת על טורה בורה: חיל האוויר של צבא ארצות הברית תקף מהאוויר, וכוחות קרקעיים של בריטניה, ארצות הברית ושבטים מקומיים נכנסו למקום באופן קרקעי. למרות זאת הצליחו בן לאדן, מולא עומר והמקורבים להם להימלט (Baker 2011: 210).

(211).

לדברי גנרל ריצ'ארד מאירס (Richard Myers), מפקד הכוחות המשולבים של צבא ארצות הברית, מנה צבא ארצות הברית בשלב זה של המלחמה, עד דצמבר 2001, כ-78,000 חיילים. עליהם נוספו 14,000 חיילים של כוחות הקואליציה, שסייעו לארצות הברית ואשר הגיעו מכ-17 מדינות. נורו

למעלה מ-3,000 פצצות וטילים על למעלה מ- 200 מטרות נבחרות. קרוב ל-60 אחוז מהתחמושת שנעשה בה שימוש היא תחמושת מדויקת (Committee of Armed Service 2002).

מדיניות צבא ארצות הברית

שר ההגנה דאז, דונלד ראמספלד, שחשש מאבידות בנפש של חיילים, העדיף בראש וראשונה לעשות שימוש בכוח אווירי על פני הכנסת כוחות רגלים. בתור ברירה שנייה העדיף לעשות שימוש בכוחות המיוחדים, שיבצעו פעולות נקודתיות באפגניסטן על פני הכנסת כוחות רגלים.

על מנת למזער את הנזק הנגרם לאזרחים אפגנים מבחינה פיזית והומניטרית נקט הצבא כמה דרכים: ראשית, פיזור כרוזים ושידור הודעות ברדיו הקוראים לאזרחים להתפנות מהמקום טרם הפצצה. שנית, הצבא הצניח אספקת מזון לאזרחים - ב-48 השעות הראשונות בלבד הצניח הצבא 210,000 פריטי מזון. דרך נוספת שנועדה למזער פגיעה היא יצירת מודל של הקורלציה בין ההסתברויות לפגיעה באזרחים לבין ההחלטה על בנק המטרות בכל יום נתון. על-פי המודל הוחלט לגבי כל מטרה באיזו פצצה לעשות שימוש, כמה חומר נפץ היא תישא, מה יהיה הנתב שלה, ובאיזו שעה תיערך ההתקפה. לאחר מכן, לפני שהמפקד צריך היה להחליט אם לשגר את הפצצה או לאו, נערכה התייעצות עם עורכי דין, והם שיעצו למפקד אם ניתן לתקוף או לא. לדברי ראמספלד, המאמצים שעשה הצבא לצמצום הנזק האגבי העלול להיגרם גדולים יותר מאשר בכל קונפליקט, שבו היתה מעורבת ארצות הברית בעבר (Rumsfeld 2011b: 386-388; House of Commons Library 2001b, 9-103: 16-17).

מדיניות הממשל האמריקאי

הנשיא בוש הכריז שהוא מעוניין להשיג את בן לאדן "חי או מת". לדעת ראמספלד זו אמירה בעייתית, מאחר שההצדקה ליציאה למלחמה היא לא לתפוס או להרוג אדם מסוים, אלא למנוע מטורריסטים לתקוף שוב את ארצות הברית (Rumsfeld 2011b: 402-403).

מדיניות הטאליבן

בניגוד לציפיות בצבא ארצות הברית לא הפגין הטאליבן יכולת התנגדות משמעותית לאחר התחלת ההתקפה. מאידך, הם לא נכנעו בקלות ללוחמי "הברית הצפונית", ובעלי ברית שלהם הגיעו מפקיסטן על מנת לסייע להם. במהלך ההפצצות נסוגו כמה מנהיגי טאליבן ומנהיגי אל-קאעידה, וביניהם בן לאדן, דרום-מערב מג'אלאלבאד, לעבר ההרים בטורה בורה (Tora Bora). שם הם

התחבאו בתוך בונקרים והתכוננו ללחימה נגד האמריקאיים ו"הברית הצפונית", בעוד שאר לוחמי הטאליבן והארגון עצמו החלו להתפרק.

אחת האסטרטגיות שנקט הטאליבן כדי להראות שהוא עדיין השולט - למרות המלחמה נגד והתחלת התפוררות הארגון - היתה הפגנת נוכחות במרכזי הערים הגדולות (Rumsfeld 2011: 209; Baker 2011b: 389).

תוצאות השלב הראשוני של מבצע "חירות מתמשכת"

השלב הראשוני של המלחמה הסתיים לקראת סוף דצמבר. במהלכו נהרגו בין 8,000 ל-12,000 לוחמי טאליבן ואל-קאעידה, ומאות נלקחו בשבי. כן נהרגו כ-11 חיילים אמריקאיים וכ-35 נפצעו. עם נפילת ממשלת הטאליבן נוצר כעת צורך למלא את החלל שנוצר על-ידי מינוי ממשלה חדשה. לצורך זה קדמה החלטה של מועצת הבטחון ב-14 בנובמבר, שבבסיסה מגנה את הטאליבן על שאפשר את השימוש באפגניסטן כבסיס לטרור מצד אל-קאעידה וקבוצות טרור נוספות, ושתומכת על-כן במאמצי העם האפגני להחליף את שלטון הטאליבן, להקים ממשלה חדש מולטי-אתנית למען העם האפגני, אשר תכבד זכויות אזרח ותנסה להביא לשלום עם העמים השכנים (Security Council 2001).

בסוף דצמבר התכנסה ועידה בינלאומית בראשות ארצות הברית בבון שבגרמניה כדי לסייע בהקמת ממשלה אפגנית, שתורכב מקבוצות המתנגדות לטאליבן ושתפעל תחת חסות האו"ם. אפגנים מכל הגוונים הפוליטיים והאתניים באפגניסטן הגיעו לכינוס. לאחר שמונה ימי שיחות הסכימו חברי המשלחות שתוקם באפגניסטן ממשלה זמנית, והיא תכהן עד שתתקיים אסיפה מסורתית אפגנית (loya Jirga), שבה ישתתפו מנהיגי השבטים ואזרחים, ואשר בעקבותיה תקום ממשלת מעבר חדשה, והיא תנסח טיוטה לחוקה אפגנית. חברי המשלחות בחרו כמנהיג הממשלה הזמנית את חמיד קרזאי (Hamid Karzai), מנהיג פשטוני מקנדהאר, אשר הוביל כוח התנגדות לטאליבן באזור דרום המדינה. ב-22 בדצמבר עלה קרזאי לשלטון, ובכך נסתם הגולל על עידן משטר הטאליבן. חלק מלוחמי הטאליבן ואל-קאעידה היו במחנות שבויים, וחלקם היו במנוסה לאזור מצפון לקאנדהאר ולהרים באזור דרום-מזרח אפגניסטן. במקביל לעלייתו של קרזאי לשלטון אישרה מועצת הבטחון של האו"ם ב-20 לדצמבר הקמה של כוח סיוע בינלאומי (International Security Assistance Force – ISAF), אשר נועד לאשר ולתאם פעולות בינלאומיות של סיוע לאפגניסטן. חצי מגוף זה היה מורכב מיחידות של צבא ארצות הברית. בהמשך, ביוני 2002, נבחר קרזאי על-ידי אסיפת השבטים (loya Jirga) כראש ממשלה של ממשלת המעבר שהוקמה (Baker 2011: 211; Rice 2004, National Commission on Terrorism Attacks 2004, 1-567: 338).

בששת החודשים שלאחר מתקפת ה-11 בספטמבר נעצרו פעילים של אל קאעידה במדינות צפון אמריקה ובאירופה, וכך נחלש הארגון; אך מבחינה אידיאולוגית התמיכה בארגון לא נפגעה, וגיוס הפעילים המוסלמים נמשך - במיוחד צעירים שנמשכו לרעיון של מלחמת ג'יהאד ב"כופרים". כן הקימה אל-קאעידה תאי טרור חדשים במדינות נוספות (55: Gunaratna c2002).

טענות אתיות נגד ארצות הברית

פגיעה בעיקרון ההבחנה

לטענת הטאליבן, נהרגו למעלה מ-1,600 אזרחים במהלך השלב הראשוני של הלחימה. גורמים שונים (ארגוני זכויות אדם, האוכלוסייה המקומית ועוד) טענו, שהעובדה שנפגעו אזרחים נובעת מכמה סיבות, וביניהן **הפצות במקומות מאוכלסים**: חלק מההפצות האוויריות נערכו במקומות מאוכלסים, כמו קאבול, וגרמו לפגיעה באזרחים. ימים אחדים אחרי תחילת ההתקפות האשים שגריר אפגניסטן לפקיסטן מטעם ממשלת הטאליבן את ארצות הברית, וטען שהיא משקרת לגבי המאמצים שעושים הכוחות האמריקאיים כדי למזער את הנזק הנגרם לאזרחים (House of Commons Library 2001b: 17,22; Cody 2001; Conetta 2002).

דוגמה נוספת להפצצה, שבה נהרגו אזרחים רבים לטענת אנשי הטאליבן ועיתונאים שהגיעו למקום מטעם, היא זו שנערכה ב-11 באוקטובר על העיירה קאראם (Karam) שבמזרח אפגניסטן. נהרגו בה בשעות הערב, בזמן תפילות, למעלה מ-100 אזרחים שגרו בבתי בוץ (Burke 2001).

בדצמבר הושלכו מאות פצצות על המתחם של המפקדה הצבאית של הטאליבן בחלקה המערבי של קאנדהאר. ארגוני זכויות אדם טוענים כי ארצות הברית לא השכילה לערוך הבחנה בין לוחמי הטאליבן לבין משפחותיהם. לטענת אותם ארגונים, במתחם היו אכן מצבורי נשק (כמו רימונים ורקטות), ציוד תקשורת, ציוד צבאי (כמו טנקים, ציוד הסוואה), והוא אף שימש לאימונים של לוחמי אל-קאעידה. מצד שני, התגוררו שם גם משפחותיהם של הלוחמים בבקתות פשוטות, ומאחר שמדובר במתחם קטן, הביאו ההפצצות להרג המשפחות, כולל נשים וילדים. (כ-70 אחוז מתושבי המתחם נהרגו) (Murphy 2001).

לטענת גורמים מקומיים, מלבד נזק אגבי, שנגרם כתוצאה מהפצצות באזורים מאוכלסים המכילים לוחמי טאליבן לצד אזרחים, לא השכילו ארצות הברית ונאט"ו מלכתחילה להבחין בין אנשי טאליבן לבין אזרחים, משום שהמקומיים נשאו נשק בדיוק כמו לוחמי הטאליבן. מבחינתם נשיאת נשק היא חלק מהתרבות האפגנית, בדיוק כמו שאישה עונדת שרשרת לצווארה, אבל גורמים "מערביים" לא מבינים את התרבות האפגנית (Rhaman 10.11.2011).

רבות גם נטען נגד כך, שבניגוד למלחמות שבהן יש בנק יעדים שמוגדרים מראש, בשלב זה של המלחמה לא תמיד היה זה כך - דבר שעלול היה לגרום לפגיעה גדולה יותר באזרחים: ההפצצות נעשו באזורים מוגדרים (Engagement Zone): הטייסים קיבלו מטרות כלליות, והם צריכים להפציץ אותן כשהם זיהו אותן במהלך הפעולה, ומאתרים הזדמנות טובה להשמידן (targets on opportunity), כמו כלי רכב צבאיים שנוסעים (House of Commons Library 2001b: 21).

סיבה נוספת לפגיעה באזרחים היא טעויות מודיעיניות: לשם השגת מודיעין, נאלצו צבא ארצות הברית והחברות השונות בקואליציה להסתמך פעמים רבות על דיווחים של אנשי "הברית הצפונית" ושל משתפי הפעולה הנוספים על אדמת אפגניסטן. נתון זה הביא פעמים רבות למודיעין לא איכותי ואף מוטעה או מונע מאינטרסים. אחת הדוגמאות היא הפצצת שיירה בת 24 מכוניות בסוף דצמבר על-ידי מסוקי חיל האוויר האמריקאי (130-AC) ומטוסים של חיל הים, שהביאה להרג של כ-60 אנשים ולפציעתם של כ-40. לדברי המקומיים, היתה השיירה בדרכה לטקס ההכתרה של קרזאי כשליט אפגניסטן ממחוז פאקטיה (Paktia) לקאבול, כאשר חמושים הופיעו וביקשו מהם לעזוב את הרכבים. כאשר מילאו את ההוראה, החלה הפצצה אווירית על-ידי מסוקים (130-AC) ומטוסים של חיל הים בלי שנורתה ירייה אף מאחד מכלי הרכב. לדברי המקומיים, המודיעין סופק לארצות הברית על-ידי פצ'ה קאהן (Pacha Khan), אדם בעל עוצמה רבה ומוניטין מפוקפק. לטענתם, בכוונה תחילה הטעה קאהן את האמריקאים וגרם להם להאמין שכלי הרכב מכילים לוחמים של אל-קאעידה, מאחר שכנראה שהיו לו מניעים אישיים נגד חלק מהאנשים בשיירה. כך הוא גרם לאמריקאים לעשות עבורו את "העבודה המלוכלכת" (Sengupta 2001).

דוגמה נוספת היא הפצצה אווירית ב-14 לדצמבר של ארצות הברית על העיירה פול-א-קומרי (Pul-E-Khumri) ששוכנת בצפון אפגניסטן, אף שכבר חודש קודם לכן נסוגו ממנה לוחמי הטאליבן והיא הוחזקה בידי לוחמי "הברית הצפונית". כתוצאה מההפצצה נהרגו כ-15 אזרחים. לטענת אנשי העיירה, ניסה כעת ראש העיירה לשעבר, סעיד ג'פאר (Jaffar Sayed), אשר נאלץ לעזוב ב-1996 בלחץ הטאליבן, לתפוס מחדש את השלטון מידי לוחמי "הברית הצפונית" בפזרו כרוזים מחוץ לדלתות תושבי העיירה, שבהם נאמר שעל התושבים לקחת נשק ולהבריח את המושל אשר הוצב שם בהוראת "הברית הצפונית". לטענת אנשי העיירה, כוחות מטעמו של ג'פאר (בין 500 ל-2,000 איש) הגיעו כדי להילחם באנשי "הברית הצפונית", ובמקביל הגיעו גם מטוסים אמריקאים והחלו לתקוף. לטענת אנשי העיירה, רצה ג'פאר להראות להם שהכוחות האמריקאיים לצדו ועל-כן מסר לכוחות האמריקאיים המיוחדים אשר היו מוצבים באזור מידע מודיעיני שגוי, ושכנע אותם להאמין שבעיירה שוכנים לוחמי אל-קאעידה (Filipov and Staff 2001).

הפצצה, שבה נהרגו אזרחים כתוצאה מטעות בזיהוי התרחשה ב-20 לאוקטובר: שתי פצצות בנות 250 קילוגרם כל אחת הושלכו ממטוס F-14 כדי לפגוע ברכבים של אל-קאעידה בצפון-מזרח לקאבול, אבל הן החטיאו את המטרה. גם הפנטגון עצמו הודה שהמטרה היתה לתקוף מטרות של הטאליבן בשדה התעופה בקאבול, אך בטעות הותקף אזור מגורים בעיר (Cody 2001; Lambeth 2005a: 101; Burke 2001).

פגיעה בערכים הומניטריים

הפגיעה בערכים ההומניטריים באה לידי ביטוי במגוון דרכים: אחת הטענות הנשמעות מצדם של ארגונים לא ממשלתיים באפגניסטן היא כלפי הנזק, שגורמות ההפגזות ליכולתם לסייע לאוכלוסייה המקומית. לטענתם, גורמות ההפצצות האוויריות **למחסור במוצרי יסוד**, כמו אוכל ותרופות, ומעמידות בסכנה את העובדים שלהם שהולכים לחלק אוכל לנזקקים.

טענה נוספת היא נגד השימוש **בפצצות מצרר**. ארגונים שונים, כמו הצלב האדום, טענו נגד השימוש שעושות ארצות הברית ובעלות בריתה בפצצות מצרר במהלך הלחימה, וביקשו להשעות את השימוש בסוג זה של תחמושת עד שתושג הסכמה בינלאומית אשר מגדירה את השימוש בו. בהודעה שיצאה מטעם האו"ם נטען, כי השימוש בסוג זה של פצצה גבתה את חייהם של תשעה אנשים בח'יראט (House of Commons Library 2001b: 24; Sassoli, Bouvier A, and Quintir 2001).

טענה נוספת היא נגד **הפצצה של אתרים רגישים**. קומפלקס של בתי מגורים ומבנים, ששימשו את הצלב האדום לאחסון מזון ותרופות קרוב לשדה התעופה בקאבול, הופצץ פעמיים על-ידי הכוחות האמריקאיים: בפעם הראשונה הופצצו שני מבנים ב-16 באוקטובר על-ידי שתי פצצות. כתוצאה מההתקפה נהרס כליל אחד מהמבנים, שהיו בו תרופות, שמיכות ועזרים נוספים המיועדים לחלוקה לפליטים, ונפצע עובד של האו"ם ששמר במקום. בפעם השנייה הופצץ הקומפלקס ב-26 באוקטובר על-ידי שתי פצצות. הפעם נשרפו שלושת הבניינים שנותרו ומזון ותרופות, המיועדים ל-55,000 אזרחים אפגנים, המשתייכים לאוכלוסייה של מוגבלים וחלשים. לטענת הצלב האדום, ניתן היה לראות מהאוויר שמדובר במתקן שלהם מאחר שמצויר צלב אדום גדול על גג הבית. בנוסף נטען על-ידיהם כי כבר לאחר ההפצצה של 16 באוקטובר הם מסרו לכוחות האמריקאיים שמדובר בקומפלקס השייך להם (Sassoli, Bouvier A, and Quintir 2001; Lambeth 2005a: 100-101; Stone 2001).

ב-20 לאוקטובר הופצץ בית-חולים בעיירה ח'יראט (Herat); לפי הדיווחים של המקומיים, נהרגו למעלה מ-100 אזרחים. הודעה רשמית שיצאה מטעם דוברת האו"ם, סטפאני בונקר (Stephanie

(Bunker), אישרה את הטענה על פגיעה בבית-החולים, אך היא טענה כי לא ידוע האם אכן היו נפגעים. בפנטגון טענו שהחטיאו את היעד המקורי ב-500 עד 1000 מטר ופגעו בבית-החולים. עם זאת טענו שבית-החולים לא נמצא בטווח של הפצצה, ולא יכול להיות שהפגיעה גרמה לנפגעים (Staff and agencies 2001; Herold W. 2001).

אירוע נוסף הוא הפצצה של מסגד סולטנפור (Sultanpur) בגילאלבאד. תושבים מקומיים ולוחמי הטאליבן טענו, שפצצה פגעה במסגד בזמן תפילות וגרמה להרג של 17 אזרחים. אנשים שהגיעו כדי לעזור לפצועים נהרגו בהתקפה השנייה שאירעה. הפנטגון סירב להתייחס לטענות על ההפצצה (Parry L. 2001).

תשובת ארצות הברית לטענות

פגיעה בעקרון ההבחנה

גנרל טום פרנקס (Tom Franks), מפקד הכוחות האמריקאיים ונאטי"ו באפגניסטן, טען שהנשיא בוש הזכיר לו כל העת שהמטרה היא הטאליבן ואל-קאעידה - ולא האזרחים האפגנים, ושיש להיזהר מפגיעה באזרחים. לטענת בוש, אפילו אם מדובר יהיה בבן לאדן ויאתרו אותו בוודאות בתוך מתקן רגיש כמו מסגד, יש לחכות עד שייצא החוצה ורק אז לפגוע בו. שר ההגנה של ארצות הברית דאז, דונלד ראמספלד, טען שהטאליבן מטעה באומרו שנהרגו מאות אזרחים אפגנים, כי המספר נמוך בהרבה (הוא דיבר על עשרות הרוגים). כן ניסה לשכנע את האפגנים בדבר צדקת ההתקפות האמריקאיות נגד הטאליבן ואל-קאעידה. עם זאת, דוח שחובר בידי המודיעין הבריטי והתפרסם בתחילת נובמבר חיזק דווקא את הטענה של האפגנים בקובעו שנהרגו מאות אזרחים אפגנים במהלך ההתקפות (Conetta 2002; Epstein 2001).

גנרל ריצ'ארד מאייירס (Richard Myers), יו"ר המטות המשולבים של צבא ארצות הברית, טען שעל-מנת להקטין את הפגיעה באזרחים נעשה ברוב הפעולות שימוש בתחמושת מדויקת. לדבריו, עוד בשלב תכנון המתקפה החליט גנרל טום פרנקס לעשות שימוש בטיל טומהוק. הוחלט על שימוש בטיל זה בשל היתרונות שלו: יכולתו לשאת חומר נפץ רב; יכולתו להגיע לטווח רחוק ולפגוע במטרות עד טווח של 1,500 מייל; מידת הדיוק שלו, שמאפשרת להרוס את התשתית של הטאליבן ואל-קאעידה תוך מזעור הפגיעה באזרחים. בנוסף נעשה שימוש במערכת לוויינית, שמאפשרת לטייס לשגר את התחמושת לכיוון המטרה בדיוק מרבי ובכל סוגי מזג האוויר בזכות קורדינטות שונות המערכת. כן טען ראמספלד שהכוחות האמריקאיים השליכו כרוזים ושידרו הודעות ברדיו, שבהם נאמר שארצות הברית הגיעה לאפגניסטן על מנת לסייע לעם האפגני (דהיינו לא על-מנת לפגוע

באזרחים). עם זאת, ולמרות הרצון להימנע מפגיעה באזרחים, טען ראמספלד כי במהלך הלחימה ייהרגו גם אזרחים, מאחר שאין שום דרך להימנע לחלוטין מנזק אגבי בסוג זה של מלחמה (House of Commons Library 2001b, 9-103: 22; Franks and McConnell 2004: 258).

באשר לטענה שחלק מהמטרות לא הוגדר מראש (targets on opportunity), טען סגן ראש המחלקה למוכנות ומסוגלות צבאית, אדמירל ג'ון סטפלביס (John Stufflebeem) שטייס שמקבל משימה להפציץ באזור קרב (Engagement Zone) יודע אילו מטרות עליו להפציץ – למשל רכבים צבאיים, משגרים ניידים - והוא מפציץ מטרות אלו רק אם יש זיהוי ודאי. לכן, לטענתו, הטענה שהמטרות לא הוגדרו מראש איננה נכונה (House of Commons Library 2001b: 21).

לגבי הטענות על מספר ההרוגים הגבוה בהפצצה על העיירה קראם (Karam) טענו ראמספלד וגנרל ריצ'ארד מאיירס, שאותם אזרחים שנהרגו עבדו במנהרות שנחפרו מתחת לאדמה, ובהן מצבור של נשק ודלק של הטאליבן, שהיוו את המטרה לתקיפה. ראמספלד טען כי המספר שנקב הטאליבן, למעלה מ-100 אזרחים הרוגים, הוא שקרי ו"מגוחך", וקרא לטאליבן "שקרנים פתולוגיים". לטענת מאיירס, המשיכה האש לדלוק כארבע שעות לאחר ההתקפה - מה שמצביע על כך שאכן הוסתרה במנהרות תחמושת רבה. בנוסף טען מאיירס שאין בתמונות האוויריות שצולמו עדויות שנוצרו מכתשים בקרקע - דבר המעיד שהמתקפה אירעה רק מתחת לקרקע - זאת אף שכתבים דיווחו שראו כארבעה מכתשים. בנוסף, דיווחו הכתבים על בתים בעלי גגות שהתמוטטו ופגרי בעלי-חיים ברחבי העיירה (Burke 2001; Weisman 2001).

טעויות מודיעיניות

לגבי ההפצצה על שיירת המכוניות בסוף דצמבר טען הפנטגון, כי במכוניות היו גם לוחמים של אל-קאעידה. כן טען גנרל פרנקס, שהכוחות התבססו על מידע מודיעיני ובנוסף הותקפו על-ידי ירי של שני טילי קרקע אוויר שבוצע מרכב. טענות אלו חיזק השר הממונה על הגבולות בממשלת קרזאי שאך זה מונתה, בטענו שארצות הברית אספה עדויות לגבי האנשים שנמצאים בשיירה רק באמצעות מקורות שלה - ולא באמצעות מודיעין יומינט מקומי, כפי שטענו המקומיים. לטענתו מצויה בידי אמריקה תמונה של טיל סטינגר שנורה על כוחותיה מכיוון השיירה. לדברי אנשי ממשל אפגנים, היו בשיירה ארבעה לוחמי אל-קאעידה (Sengupta 2001).

ביחס להפצצה אווירית של ארצות הברית על העיירה פול-א-קומרי (Pul-E-Khumri), שנכבשה על-ידי לוחמי "הברית הצפונית", הכחיש הפנטגון שאי פעם נערכה הפצצה שכזו, אף שתושבי האזור משוכנעים שראו מסוקים אמריקאיים המבצעים את ההתקפה (Filipov and Staff 2001).

פגיעה בערכים הומניטריים

כאשר החלו ההכנות לקרב אמר גנרל פרנקס, כי אף שכ-26 מיליון אפגנים זקוקים לסיוע של ארגונים לא ממשלתיים לסיפוק צרכים בסיסיים, כמו מזון, שמיכות ותרופות, הוא לא מאמין שאנשים המשתייכים לארגונים אלה יישארו באזור במהלך הקרבות, ועל-כן תפקידה של ארצות הברית הוא לספק צרכים אלה על-ידי הצנחתם מהאוויר. גושפנקה נוספת לכך נתן הפנטגון בהודעה שנמסרה לעיתונות מטעמו, ובה נאמר שהכוחות האמריקאיים מפציצים אך ורק מטרות צבאיות, תוך הקפדה על אספקת ציוד הומניטרי לאזרחים האפגנים, כמו מזון. (לטענת הפנטגון, ארצות הברית לטענת הפנטגון היא המספקת הגדולה ביותר של ציוד הומניטרי) (House of Commons Library 2001b: 23-24; Sassoli, Bouvier A, and Quintir 2001; Epstein 2001; Franks and McConnell 2004: 257).

הפצצה של אתרים רגישים

לגבי הפצצת המחסן של הצלב האדום הודה הפנטגון, ששתי פצצות מדויקות (מוכוונות GPS) ובעלות חומר נפץ רב הושלכו לעבר מחסן של הצלב האדום בקאבול בשתי הזדמנויות שונות. הם התנצלו על התקריות וטענו, שבעת ההפצצה הראשונה הראה המידע שבידי ארצות הברית שבעבר שימש המחסן את הטאליבן כמקום אפסון לתחמושת, ובתצלומים אוויריים נראה היה שיש כלי רכב צבאיים בקרבת המקום. לטענתם, הם לא ידעו שמדובר במבנה שהצלב האדום משתמש בו. ההפצצה השנייה של המקום אירעה, לטענת הכוחות, בשל טעות אנוש בעת איכון הטיל. (Lambeth 2005a: 100-101).

לטענת ראמספלד ופרנקס, עשתה ארצות הברית כל שביכולתה כדי לא לפגוע באתרים רגישים - גם במחיר של אי-הצלחת המשימה. אחת הדוגמאות שניתנו על-ידיהם היא התקפה שאירעה בסופו של גל ההתקפה הראשון ב-7 באוקטובר: מטוס ללא טייס ובו מצלמה נשלח על-מנת לסרוק את השטח, והמצלמה קלטה רכב, שתאם את הפרופיל של הרכב שמנהיגי הטאליבן נהגו להתנייד בו. הרכב עצר בסמוך למסגד בקאנדאהר, ונראה היה שנמצא בו מולא עומר. הנשיא בוש עודכן על-ידי ראמספלד שמטרה בעלת ערך גבוה, (כנראה מולא עומר) נכנסה לבניין שנראה שמשמש כמסגד. הנשיא נתן אור ירוק לתקיפה, אך בשל הרצון שלא לפגוע בחפים מפשע בתוך המסגד הוחלט לירות טיל לעבר רכב שעמד בסמוך למסגד, ולא לירות לתוך המסגד עצמו, על-מנת שהאנשים יברחו החוצה וניתן יהיה לפגוע במולא עומר ובאנשיו. הפיצוץ גרם לאנשים שהיו במסגד לרוץ לעבר

הגבעות ולחפש מחסה, והמבצע לא צלח (Rumsfeld 2011a: 387-388; Franks and McConnell).
(2004: 292-294).

שימוש בפצצות מצרר

לטענת גנרל מאיירס, משתמש צבא ארצות הברית בפצצות מצרר רק אם זהו סוג הנשק האפקטיבי ביותר עבור המטרה שבה רוצים לפגוע. שר הכוחות המזוינים (Armed Forces Minister), אדם אינגראם (Adam Ingram), טען שפצצת מצרר היא הנשק האופטימלי כשרוצים לפגוע ברכבים משוריינים של אל-קאעידה והטאליבן. בצפון קאבול נעשה השימוש הכבד ביותר בסוג זה של פצצות נגד כוחות הטאליבן, שניסו להילחם באנשי "הברית הצפונית". בנוסף נטען בהודעה לעיתונאים, שהכוחות האמריקאיים מפציצים אך ורק מטרות צבאיות (House of Commons Library) (2001b: 23-24; Sassoli, Bouvier A, and Quintir 2001).

6.5 ניתוח מבצע "חירות נמשכת"

כעת ינותחו המהלכים שבוצעו בעת הלוחמה בראי "הדוקטרינה ללוחמה בטרור". יידונו כמה פעולות מרכזיות שביצע צבא ארצות הברית, המשקפות דילמות שונות שארצות הברית נאלצה להתמודד אתן במהלך המלחמה.

מקרה א. התקפה אווירית של ארצות הברית על העיירה קאראם בזמן תפילות הערב, שגרמה להרג של למעלה מ-100 אזרחים

מקרה ב. התקפה אווירית על מתחם ממשלת הטאליבן. כתוצאה מההתקפה נהרגו גם בני משפחותיהם (כולל נשים וילדים).

מקרה ג. התקפה אווירית על שיירה בת 24 מכוניות, שעשתה דרכה ממחוז פאקטיה לקאבול. כתוצאה מההתקפה נהרגו כ-60 אנשים ונפצעו כ-40.

מקרה ד. הפצצה אווירית של מחסנים של הצלב האדום בקאבול. כתוצאה מההפצצה נפצע אזרח אחד, והושמדו מוצרים שהיו מיועדים לחלוקה לפליטים.

עיקרון ב1. עקרון הכורח הצבאי

1. תנאי המטרה:

מקרה א. התקפה אווירית על העיירה קאראם: עמידה בתנאי. היא נועדה לפגוע במנהרות שנחפרו תחת האדמה, ושהיה בהן מצבור של דלק ונשק של הטאליבן. ניתן להניח כי היה חשש שהנשק יגיע לידי אל-קאעידה וייעשה בו שימוש נגד אזרחים אמריקאיים.

מקרה ב. הפצצת מתחם ממשלת הטאליבן: *עמידה בתנאי*. במתחם היו מצבורי נשק, ציוד תקשורת וציוד צבאי, שסיכן את אזרחי ארצות הברית אם יגיעו לידיהם של לוחמי אל-קאעידה. כן שימש המקום כמחנה אימונים של אל-קאעידה והתגוררו בו אנשי טאליבן.

מקרה ג. התקפה האווירית לעבר השיירה: *עמידה בתנאי*. היא נועדה לפגוע בכמה לוחמי אל-קאעידה, שארצות הברית האמינה שנמצאים בשיירה. לוחמי אל-קאעידה ככלל (ללא קשר לזהותם) מהווים סכנה לשלומם של הכוחות האמריקאיים ואזרחי ארצות הברית. בנוסף, מתצלומי אוויר עלה ששני טילים מדגם סטינגר נורו מכיוונה לעבר הכוחות האמריקאיים.

מקרה ד. התקפה לעבר מבנה הצלב האדום: *עמידה בתנאי*. היא נועדה לפגוע באמצעי לחימה שהכוחות האמריקאיים האמינו שמאופסנים שם. ניתן להניח כי היה חשש שיעשה בהם שימוש בהתקפה נוספת על אזרחי ארצות הברית או על הכוחות האמריקאיים שנמצאים באפגניסטן.

2. **תנאי האפקטיביות היחסית.**

מקרה א. *עמידה בתנאי*, שכן הימנעות מפעולה היתה משאירה מצבורים גדולים של תחמושת וציוד צבאי נוסף בידיהם של הטאליבן (ואולי אף של אל-קאעידה) - דבר שהיה מותר סכנה ממשית לחיי אזרחי ארצות הברית ולחיילים שנמצאים באפגניסטן.

מקרה ב. *עמידה בתנאי*, שכן במתחם ממשלת הטאליבן היה מאופסן ציוד צבאי רב, כולל נשק ואמצעי לחימה וכן אמצעי תקשורת שונים. אילו היו נמנעים מהשמדתם, הם היו עלולים לשמש נגד הכוחות האמריקאיים באפגניסטן או לשם פיגוע נגד אזרחים אמריקאיים. כן היו שם לוחמים של הטאליבן, וסביר להניח שהיו גם לוחמים של אל-קאעידה, שהתאמנו במקום ושסיכנו אזרחים וחיילים אמריקאיים.

מקרה ג. *עמידה בתנאי*. בהנחה שאכן נורו טילים מן השיירה לכיוונם של כוחות אמריקאיים, שהיוו סכנה ממשית לחיי החיילים, וכן בהנחה שהיו בשיירה אנשי אל-קאעידה, שאי-פגיעה בהם והמשך פעילותם עלולים היו להביא להמשך פגיעה באזרחים וחיילים אמריקאיים, יש הצדקה למתקפה. הימנעות מהפצצת השיירה היתה עלולה להותיר סכנה לחיי החיילים האמריקאיים.

מקרה ד. *אי-עמידה בתנאי*. בתגובת הפנטגון על הפצצת המחסנים של הצלב האדום נאמר, שהמידע שהיה בידיהם הראה שהמחסן שימש בעבר (ולא כיום) את הטאליבן כמקום אפסון לתחמושת. נראה היה שיש כלי רכב צבאיים בקרבת מקום, דבר שסביר להניח חיזק את ההנחה שגם היום משמש המחסן לאותה מטרה. המחסן נמצא בקאבול, עיר שמתגוררים בה אזרחים רבים - דבר שמגביר את הסיכוי לנזק אגבי (אם כי לא ניתן לדעת אם היתה אוכלוסייה אזרחית

בקרב מקום). מכל הנ"ל עולה כי פעולה חלופית (כגון בדיקה מקדימה של המבנה) לא היתה מביאה לסכנה גדולה יותר לאזרחים או חיילים אמריקאיים.

3. תנאי מזעור הנזק.

מקרה א. אי-אפשר לדעת אם עמדו בתנאי או לאו. אם טענות הפנטגון נכונות, ואכן כל ההרוגים עבדו במנהרות שבהן היה מצבור תחמושת, אז אנשים אלו מוגדרים כלוחמים ואפשר להורגם; אך אם טענות המקומיים נכונות, כלומר ההרוגים הם אזרחי העיירה ולא העובדים במנהרות, עולה שלא נעשה ניסיון למזער את הנזק הנגרם לאזרחים.

מקרה ב. עמידה בתנאי. אין נתונים המצביעים על הדרכים, שבהן נעשה ניסיון להימנע מפגיעה באזרחים. עם זאת עולה שבמתחם התגוררו רק אנשי הטאליבן ובני משפחותיהם (ואולי לוחמי אל-קאעידה שהתאמנו שם). בכפיפות למצבורי תחמושת וציוד צבאי רב. מאחר שמדובר במתחם קטן, תגרום הפצצה שלו בהכרח לנזק אגבי; אך מאחר שמדובר על מתחם צבאי, איבדו האזרחים ששהו שם את חסינותם האזרחית, והבוגרים ביניהם היו מודעים לסכנה שאליה הם חשופים.

מקרה ג. אי-עמידה בתנאי. אין מספיק נתונים כדי לקבוע מהם המאמצים שעשתה ארצות הברית על-מנת למזער את הנזק העלול להיגרם בעת הפצצת השיירה; אך עולה כי לא נעשו מאמצים מספקים, מאחר שרבים ההרוגים והפצועים: כ-60 הרוגים וכ-40 פצועים.

מקרה ד. עמידה בתנאי: גם במקרה זה אין מספיק נתונים על-מנת לקבוע מהם המאמצים שעשתה ארצות הברית על-מנת למזער את הנזק העלול להיגרם; אך מהעובדה, שהמצרכים שנאגרו במחסן הושמדו - אבל נפצע אדם אחד בלבד ולא היו הרוגים כלל, עולה שהיה בידי מתכנני הפעולה מידע מודיעיני שמדובר במבנה שאין בסביבתו אזרחים.

4. תנאי המידתיות

מקרה א. אי-אפשר לדעת אם עמדו בתנאי או לאו. אם כתוצאה מהפעולה נהרגו רק בני אדם אשר עבדו במנהרות, אי-אז יש עמידה בתנאי המידתיות, מאחר ששקפה סכנה גדולה ממצבור התחמושת הנאגר במנהרות, והפיצוץ לא היה אמור לגרום להרוגים מלבד אלו אשר עבדו במנהרות, מאחר שהוא נועד להיות תת-קרקעי. לעומת זאת, אם ההרוגים הם תושבי הכפר ואכן מדובר על כ-100 הרוגים, יש צורך לבחון פרמטרים נוספים הנוגעים לכמות ולסוג של התחמושת במנהרות כדי לקבוע אם הפיצוץ ומניעת הסכנה הנשקפת עלו על הנזק האגבי אשר נגרם.

מקרה ב. עמידה בתנאי. מבחינת הצורך הצבאי - במתחם הטאליבן היו מאופסנים תחמושת, אמצעי לחימה וציוד תקשורת, שסייעו לטאליבן במלחמה נגד ארצות הברית ונאט"ו, ואולי אף

עברו לידי אל-קאעידה. כן התאמנו שם לוחמי אל-קאעידה והתגוררו שם לוחמי טאליבן, שנטלו חלק במאמץ המלחמתי מול צבא ארצות הברית. מאחר ומדובר במתחם לא גדול צפוי היה שהנזק הסביבתי העלול להגרם (כמו הרג בני משפחותיהם של לוחמי הטאליבן) יכול להיות גדול, אך התועלת הצבאית של הפעולה הצפויה גברה על הנזק האגבי העלול להיגרם.

מקרה ג. עמידה בתנאי. אילו היתה הפעולה מיועדת רק לשם פגיעה באותם לוחמי אל-קאעידה, שארצות הברית האמינה שמצויים בשיירה, ניתן היה לומר כי היא לא עמדה בתנאי המידתיות, שכן מהחומרים שנסקרו עולה שניתן להניח כי לא נעשו מרב המאמצים כדי לבדוק אם המידע המודיעיני לגבי הנפשות בשיירה הוא נכון; אך מאחר שלסיבה זו לפעולה נוספה סיבה נוספת - הסכנה המיידית שבה היו מצויים הכוחות האמריקאיים, שעלולים היו להיפגע מטילים שנורו לעברם מכיוון השיירה - התרומה של הפעולה למניעת הסכנה הנשקפת לחיילים האמריקאיים, ובהמשך גם לאזרחי ארצות הברית מצדם של לוחמי אל-קאעידה, גדולה יותר ממידת הנזק האגבי אשר צפוי היה להיגרם.

מקרה ד. עמידה בתנאי. מאחר שלמרות היעדר נתונים על הפעולות, שנקטה ארצות הברית כדי להפחית את הנזק העלול להיגרם כתוצאה מהפעולה, העובדה שנפגע אדם אחד לצד ההרס של המוצרים אשר אופסנו במחסן, מלמדת על כך שהכוחות האמריקאיים ידעו, שהנזק שייגרם כתוצאה מביצוע הפעולה יהיה מועט והתועלת תהיה רבה, מאחר שתושמד תחמושת.

5. **תנאי ההגינות: מקרים ב, ג ו-ד.** עומדים בתנאי, מאחר שיש הצדקה לבצען בכל המצבים המקבילים. לגבי **מקרה א** לא ניתן לקבוע אם הוא עומד בתנאי, מאחר שלא ניתן לקבוע גם אם עומד בתנאי מזעור הנזק ובתנאי המידתיות.

עיקרון ב.2: עקרון ההבחנה

(ג) חזקת המעורבות בטרור

(1ג) החזקה

מקרה א. קריטריון המעורבות בטרור לא רלוונטי למקרה זה, מאחר שההתקפה מיועדת היתה כדי לפגוע במנהרות, שבהן היה מצבור של נשק ודלק של הטאליבן, אך לא כוונה כדי לפגוע באנשים מסוימים.

מקרה ב. עמידה בתנאי: ההתקפה בוצעה לעבר מתחם של הטאליבן. אמנם אין נתונים לגבי הזהות הברורה של אותם לוחמי טאליבן אשר התגוררו במקום, אך מאחר שמדובר במפקדה צבאית ולא

במתחם אזרחי, סביר להניח שמדובר על בני אדם שמעורבים במישרין בפעולות טרור במשך תקופה לא קצרה.

מקרה ג. אין אפשרות לבחון את תנאי החזקה. הפעולה נועדה לשתי מטרות: האחת כתגובת נגד לירי הטילים, שנורו מכיוון השיירה לעבר הכוחות האמריקאיים; והשנייה לעבר כמה לוחמי אל-קאעידה, שארצות הברית האמינה שמצויים שם. אין לדעת אם ארצות הברית היתה מפציצה את השיירה ללא הטריגר של ירי הטילים.

מקרה ד. קריטריון המעורבות בטרור לא רלוונטי למקרה זה, מאחר שההתקפה על המבנה (שהתברר שהיה שייך לזבל האדום) נועדה לפגוע במחסן תחמושת של הטאליבן, אך לא כוונה לפגוע באנשים מסוימים.

(ג.2) תקופת החזקה

מקרים א ו-ד. קריטריון זה לא חל עליהם, מאחר שההתקפות נועדו לפגוע במאגרי תחמושת ודלק, ולא בבני אדם.

מקרים ב ו-ג. אין אפשרות לנתח מקרים אלו, מאחר שלא ניתן לקבוע אילו ראיות היו בידי האמריקאיים, ואשר היוו את הטריגר לפגיעה באותם בני אדם.

(ג.3) מגבלות החזקה

מקרים א ו-ד. קריטריון זה לא חל עליהם; ואת מקרה ג לא ניתן לנתח.

מקרה ב. אי-עמידה בתנאי. מאחר שמדובר במתחם לא גדול, קיים יסוד סביר להניח כי ייפגעו גם בני משפחותיהם של לוחמי הטאליבן, אשר התגוררו שם ואינם מעורבים במישרין בטרור.

עיקרון ב.3: עקרון המידתיות הצבאית

מרכיבי התועלת הצבאית

(1.ו) מידת הסכנה הצפויה מפעולות הטרור שעל הפרק

מקרה א. בפנטגון נטען שבאזור העיירה קאראם היו מנהרות, שהטאליבן אפסן בהן תחמושת רבה ודלק. ניתן להניח שמתכנני הפעולה האמינו שציוד זה עלול לשמש את הטאליבן בפעולות נגד הכוחות האמריקאיים על הקרקע, או שעלולים להגיע לידי אל-קאעידה ולשמש עבור פיגועים נגד אזרחי ארצות הברית.

מקרה ב. כמו במקרה א, גם במתחם הטאליבן אופסנה תחמושת וציוד צבאי רב שעלולים היו לשמש את הטאליבן בפעולות נגד הכוחות האמריקאיים על הקרקע, או שעלולים להגיע לידי אל-קאעידה ולשמש עבור פיגועים נגד אזרחי ארצות הברית. במקום גם התגוררו לוחמי הטאליבן, שסיכנו את

הכוחות האמריקאיים ואשר עלולים היו לשתף פעולה עם אל-קאעידה ולבצע פיגועים נגד אזרחים אמריקאיים. כן שימש המקום לאימונים של אל-קאעידה.

מקרה ג. מהנתונים עולה שארצות הברית האמינה שהיו ברכבים כמה לוחמים של אל-קאעידה, אך לא ברור מיהם ומה הדרגה שלהם. בנוסף, נערכה גם הפעולה כתגובה לירי טילים מתוך השיירה על כוחות אמריקאיים.

מקרה ד. בפנטגון האמינו שבמבנים מצויה תחמושת של הטאליבן, שעשויה היתה לשמש אותו בפעולות נגד הכוחות האמריקאיים על הקרקע, או שעלולה היתה להגיע לידי אל-קאעידה ולשמש עבור פיגועים נגד אזרחי ארצות הברית.

(2.1) מידת מעורבותו של אדם מסוים בפעולות הטרור בהתאם לעקרון ההבחנה (ב.2)

מקרה א: ההתקפה על העיירה קאראם כוונה נגד מחסני תחמושת, ולא נגד בני אדם מסוימים. על-כן קריטריון זה לא רלוונטי.

מקרה ב. ההתקפה כוונה לעבר המפקדה הצבאית של הטאליבן, שבו התגוררו הלוחמים. על-כן - ואף שאין מידע מספק כדי לדעת מי הם בדיוק האנשים ומה דרגת מעורבותם, סביר להניח כי מדובר במעורבים במישרין בטרור.

מקרה ג. ההתקפה על שיירת המכוניות נועדה לפגוע במספר לוחמי אל-קאעידה אשר היו במכוניות וסביר להניח שהיו מעורבים במישרין בטרור.

מקרה ד. ההתקפה על המבנה (שהתברר כשייך לצלב האדום), כוונה נגד תחמושת (שהאמינו שמאופסנת שם) ולא נגד בני אדם מסוימים. על-כן קריטריון זה לא רלוונטי.

(3.1) רמת המיידיות של הסכנה הנשקפת מפעולת הטרור המבצעות על-ידי אדם המעורב במישרין

בפעולת הטרור בהתאם לעקרון ההבחנה

מקרים א ו-ד. לא רלוונטיים לניתוח כאמור.

מקרה ב. לא ידוע מיהם האנשים ששהו באותה עת במפקדה הצבאית של הטאליבן, מהו אופי פעילותם ודרגתם, אך סביר להניח שמדובר בבני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית, דהיינו סכנה מיידית (ב.1) – כאלו שילחמו נגד הכוחות האמריקאיים, למשל; בני אדם הנותנים סיוע מיידית לבני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית (ב.2) – למשל, המסיעים משגרי טילים למקום השיגור; בני אדם המכניסים את האמל"ח (ב.3) – למשל, הכנת טילים תוצרת עצמית; וכן בני אדם המספקים אמצעים חיוניים לשם הכנת הפיגוע (ב.4). לדעתי, לא מדובר על כאלו שנמצאים בסולם המעורבות בדרגה ב.6-8, מאחר ששתי הוועדות הצבאיות של הטאליבן - הן שאחראיות על פרטי הלחימה

ברמת המקרו, כמו תכנון הרעיונות המבצעיים של פעולות הטרור. אם באותה העת שהו במתחם אנשי אל-קאעידה, הם התאמנו לקראת פעולות טרור או שהיו המאמנים, וגם במקרה זה מדובר על אנשים הנשקפת מהם סכנה ברמת המיקרו (סעיפים 1.ב – 4.ב).

מקרה ג. גם במקרה זה לא ידוע מיהם לוחמי אל-קאעידה אשר שהו ברכבים. ניתן להניח שגם כאן מדובר על מעורבים ישירות בטרור ברמת המיקרו. (סעיפים 1.ב – 6.ב בסולם המעורבות הישירה בטרור). אם מדובר היה במעורבים ברמת המקרו (סעיפים 6.ב-9), ניתן היה להניח שהם רמי-דרג, ובמקרה כזה היה מצוין במפורש בתגובת הפנטגון על הפצצת השיירה, שהיו בה לוחמי אל-קאעידה בכירים.

(ו.4) מידת השפעתו של אדם, המעורב במישרין בפעולת טרור או בפעילות טרור, על ביצוען

והמשכן גם בטווח המתמשך

מקרים א ו-ד. לא רלוונטיים לניתוח.

מקרה ב. כאמור, לא ניתן לקבוע בוודאות מהי מידת ההשפעה של לוחמי הטאליבן (ולוחמי אל-קאעידה, אם היו), אשר שהו במפקדה הצבאית בעת המתקפה; מכיוון שמדובר במפקדה צבאית, ולא במתחם אזרחי, סביר להניח שמדובר בבני אדם, אשר כל זמנם מוקדש ללוחמה, והם ימשיכו להוות גורמים משפיעים על פעולות טרור וביצוען גם בטווח המתמשך.

מקרה ג. גם במקרה זה לא ידוע מיהם אותם לוחמי אל-קאעידה אשר היו ברכבים; אך מאחר שמדובר בארגון טרור קיצוני בעל אידיאולוגיה המטיפה להרג, ניתן להניח בסבירות גבוהה שלוחמי אל-קאעידה, שהיו באפגניסטן בעת המלחמה, ימשיכו להיות מעורבים בפעולות טרור ולהשפיע על ביצוען עד שהמלחמה מול ארצות הברית תסתיים, בין אם בעצמם (למשל, על-ידי שיגור פצצות; הפעלת מטענים ועוד) ובין אם על-ידי הפעלת אחרים.

(ו.5) מידת הבלעדיות של השפעתו של אדם, המעורב במישרין בפעולת הטרור או בפעילות הטרור,

על ביצוען ועל המשכן גם בטווח המתמשך

במקרים א, ג, שכאמור הם היחידים שבהם היתה כוונה לפגוע גם בבני אדם ולא רק בתחמושת, לא ידוע באופן ודאי מיהם האנשים אשר התקיפה כוונה נגדם: תפקידם, דרגתם, מידת השפעתם וקרבתם למנהיגי הארגון - פרמטרים אשר מסייעים לדעת מהי מידת בלעדיות ההשפעה של כל אחד מהם על המשך ביצוע פעולות טרור. על-כן לא ניתן לנתח אף אחד מהמקרים.

סכנת הפגיעה בסביבה האנושית

(ז.1) מידת הסכנה הצפויה מהפעולה הצבאית לבני האדם, שאינם מעורבים בטרור או שמעורבים

רק בעקיפין

במהלך המלחמה ניסה הצבא האמריקני למזער ככל האפשר את הנזק אשר עלול להיגרם לאזרחים האפגנים. לשם כך פוזרו כרוזים, המזהירים את התושבים טרם התקיפה ומבקשים מהם להתפנות. כן ייצרו מודל של קורלציה בין הסתברויות לפגיעה באזרחים לבין ההחלטה על בנק המטרות בכל יום נתון, כלומר באמצעות המודל הוחלט לגבי כל מטרה ומטרה: סוג הפצצה, כמות חומר הנפץ, נתיב השיגור ושעת המתקפה. לאחר קבלת ההחלטה נערכה התייעצות עם עורכי דין על מנת לקבל החלטה סופית: האם יש "אור ירוק" לתקיפה או לאו. בנוסף, נעשה שימוש במערכת לוויינית, המאפשרת לטייס לשגר את התחמושת לכיוון המטרה בדיוק מרבי.

מקרה א. קיים קושי לקבוע מהי מידת הסכנה שהיתה צפויה מההתקפה על העיירה קאראם לבני אדם שאינם מעורבים בטרור (קרי אנשי העיירה) בשל הגרסאות הסותרות של לוחמי הטאליבן והמקומיים מחד, לבין הפנטגון מאידך. אם נאמץ את גרסת הפנטגון, האומרת שאותם אזרחים שנהרגו הם אלו שעבדו במנהרות שהיוו את היעד להתקפה ושהיה בהן מצבור של נשק ודלק של הטאליבן, אי-אז מדובר באזרחים שאיבדו את חסינותם וניתן על-כן לפגוע בהם.²² על-פי כשר וידליו, מדובר בבני אדם אשר מעורבים במישרין בטרור – סעיף ב.4 בסולם המעורבות הישירה בטרור: בני אדם המכניסים את האמל"ח.

מקרה ב. המפקדה הצבאית של הטאליבן אשר הותקפה התפרסה על פני שטח לא גדול, ובו התגוררו לוחמי הטאליבן ובני משפחותיהם. ניתן אפוא לשער שבפנטגון ידעו בסבירות גבוהה שיפגעו גם בני המשפחה כתוצאה מההתקפה, אף ניתן לשער שלא פוזרו כרוזים טרם התקיפה, ושהאזרחים שהתגוררו שם לא התבקשו להתפנות על-מנת שלא לקלקל את אלמנט ההפתעה וכדי לא לפגוע באפקטיביות שלה (למשל, על-יד העברת האמל"ח למקום אחר, פינוי של לוחמי אל-קאעידה והטאליבן אשר נמצאים שם, ועוד). עם זאת, מאחר שמדובר, כאמור, במפקדה צבאית ולא ברובע מגורים אזרחי, שבו מתגוררים הלוחמים ובני משפחותיהם, ניתן להניח שבני המשפחה (הבוגרים) הכירו סיכון זה וידעו שהם עלולים לאבד את חסינותם האזרחית.

מקרה ג. מאחר ומדובר בשיירה של רכבים הנוסעים זה אחרי זה, שמצויים בה בני אדם רבים, רובם אינם מעורבים בטרור, ניתן להניח כי בפנטגון ידעו בסבירות גבוהה שהתקפה על השיירה תפגע גם בהם. אין עדויות שהיו מאמצים להקטין את הפגיעה באותם לא מעורבים.

מקרה ד. אין עדויות ברורות שהיו מאמצים מצד ארצות הברית להקטין פגיעה באזרחים, אשר עלולים להיפגע כתוצאה מההתקפה על המבנים (שהתבררו ששייכים לצלב האדום). עם זאת, מכיוון

²² מייקל וולצר עורך הבחנה בין אזרחים, שאיבדו את זכויותיהם בשל מעורבותם במלחמה, ובין מי שלא איבדו אותן. את אותם אזרחים, אשר עובדים בבת-חרושת המספקים לחיילים ציוד הדרוש ללחימה, הוא מכנה "עובדים בשירות המאמץ המלחמתי", וכאשר יש הכרח צבאי מותר להורגם, אבל אך ורק כאשר הם מצויים בבת-החרושת ובמקומות אחרים המייצרים נשק וציוד צבאי (וולצר 1984: 174).

שנפגע רק אדם אחד והמבנים היו נטושים, ניתן להניח כי למרות החוסר בעדויות ברורות, כן נעשו מאמצים שכאלו, אם טרם המתקפה שהו בקרבת מקום אזרחים לא מעורבים. יכול אף להיות שלפי המידע המודיעיני שהיה בידי ארצות הברית לא היו כלל אזרחים בקרבת מקום.

(1.ח) נסיבות התועלת הצבאית הוודאית

די שיהיה ערך גבוה אחד של התועלת הצבאית (1.ו) עד (6.ו) כדי שייווצר כורח לפעולה מיידית - גם אם ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה בסביבה אנושית גבוה במידה דומה.

מקרה א. התועלת הצבאית שלשמה מבוצעת הפעולה היא גבוהה, מאחר שעומדת בסעיף 1.ו.

מקרה ב. התועלת הצבאית שלשמה מבוצעת הפעולה היא גבוהה, מאחר שעומדת בסעיפים 1.ו, 2.ו, 3.ו, 4.ו.

מקרה ג. התועלת הצבאית שלשמה מבוצעת הפעולה היא גבוהה, מאחר שעומדת בסעיפים 1.ו, 3.ו, 4.ו.

מקרה ד. התועלת הצבאית שלשמה מבוצעת הפעולה היא גבוהה, מאחר שעומדת בסעיף 1.ו.

אם כן, בכל המקרים יש כורח צבאי לפעולה מיידית.

(2.ח) נסיבות התועלת הצבאית המסתברת. ככל שערך הפרמטר של התועלת הצבאית הוא בהסתברות נמוכה יותר, כך ראוי לתת משקל רב יותר לסכנת הפגיעה בסביבה האנושית. סעיף זה מיותר בקונסטלציה הנוכחית לגבי כל המקרים, שכן כאמור ערך הפרמטר של התועלת הצבאית הוא גבוה.

(3.ח) נסיבות של דחייה. בסעיף נכתב מתי נדרשת דחייה של הפעולה (בעת השקלול בין פרמטרים נמוכים של תועלת צבאית לבין סכנת פגיעה בסביבה אנושית שאינה אפסית), אך במקרה שלפנינו לא זהו המצב.

(4.ח) נסיבות של פיתוח. כאשר פרמטר סכנת הפגיעה בסביבה האנושית הוא גבוה, יש צורך לפתח סוגים חדשים של שיטות או אמצעי לחימה. ככלל נעשה במהלך הלחימה שימוש ברוב הפעולות בטיל טומהוק, אשר מחד יכול לשאת חומר נפץ רב כדי להצליח בביצוע הפעולה, ומאידך מאפשרת מידת הדיוק שלו מזעור פגיעה באזרחים.

עיקרון ב.4: עקרון ההסתברויות הנמוכות

(2.ס) מודיעין לא ודאי

מקרה א. מאחר שלא מצוין אחרת, האמין הפנטגון שהמודיעין המצוי בידיו הוא ודאי, ושבמנהרות מאופסנים אמצעי לחימה ונשק של הטאליבן. לאחר המתקפה טענו ראמספלד ומאיירס, כי האש

המשיכה לדלוק כארבע שעות לאחר המתקפה – דבר המעיד שהמודיעין היה נכון ושאכן הושתרה במנהרות תחמושת רבה.

מקרה ב. במקרה של המתקפה על מתחם הטאליבן מדובר היה במודיעין ודאי. מלבד הפנטגון אישרו גם המקומיים וארגוני זכויות אדם אישרו שבמתחם היו מצבורי נשק, ציוד תקשורת, ציוד צבאי, ושהמקום אף שימש לאימונים של לוחמי אל-קאעידה.

מקרה ג. לגבי המתקפה על שיירת המכוניות יש גרסאות סותרות. הפנטגון והשר הממונה על הגבולות בממשלת קרזאי טענו, שהמודיעין לגבי האנשים שנמצאים בשיירה נאסף באמצעות מקורות של הממשלה ולא באמצעות מודיעין יומינט מקומי, ועל-כן הוא ודאי. כן נמסר כי מכיוון השיירה נורו שני טילים לעבר כוחות אמריקאיים, ועל-כן מדובר בפעולת תגובה. בניגוד לכך טוענים המקומיים, שהמידע על אותם אנשים המצויים בשיירה הגיע מפציה קאהן - אדם מקומי המונע מאינטרסים. לדבריהם, כנראה היו לו מניעים נגד חלק מהאנשים בשיירה ורצה לגרום לארצות הברית לעשות בשבילו את העבודה. כך ההישענות של ארצות הברית על משתפי פעולה כדוגמתו שנמצאים באפגניסטן הביאה למודיעין לא איכותי.

מקרה ד. לגבי המתקפה לעבר המבנים של הצלב האדום נמסר מהפנטגון שטרם המתקפה הראשונה הראה המידע שבידם שהמחסן שימש בעבר את הטאליבן כמקום אפסון לתחמושת; ותצלומי אוויר הראו כלי רכב צבאיים בקרבת מקום, דהיינו האמינו שיש בידם מודיעין ודאי. לגבי המתקפה השנייה על אותו מקום לא מדובר היה בטעות מודיעינית (מאחר שכבר ידעו שמדובר במבנה של הצלב האדום), אלא בטעות אנוש בשעת איכון הטיל.

(3.ס) התרחיש הפחות גרוע (המקסי-מין)

מקרה ג. הוא היחיד שלגביו לא ברור אם היה לארצות הברית מודיעין ודאי או לאו, ולפיכך הוא היחיד הניתן לנתח במסגרת סעיף זה. אם כן, בהנחה שלארצות הברית לא היה מידע מודיעיני ודאי, לא היה אפשר לקבוע בוודאות מי נמצא ברכבים (לא ניתן לקבוע הסתברויות של איום), ובמקביל לכך יש הסתברות לפגיעה בחיי אדם (אזרחים שנמצאים ברכבים). או-אז (על-פי הכתוב בסעיף) צריכים השיקולים היו להיערך בהתאם לעקרון התרחיש הפחות גרוע (המקסי-מין), שאומר שמהלך פעולה אחד עדיף על מהלך פעולה אחר, אם התוצאה הגרועה ביותר האפשרית של המהלך הראשון היא פחות גרועה מאשר התוצאה הגרועה ביותר האפשרית של המהלך השני, ייערכו השיקולים באופן הדרגתי על-פי סדר הקדימויות של חובות המדינה (ב.2(ד)). אם כן, צריכה היתה ארצות הברית לבחור בין החלטה על פעולה של פגיעה ברכבים כדי להרוג את אותם פעילי אל-קאעידה שהאמינה שמצויים בהם ושהיוו איום על הכוחות האמריקאיים על הקרקע ועל אזרחי ארצות הברית - ואז התוצאה הגרועה ביותר האפשרית של המהלך היא פגיעה בלא מעורבים - לבין החלטה

לא לפעול, והתוצאה הגרועה האפשרית במקרה זה היא פגיעה בחיי חיילי ארצות הברית (הכוחות האמריקאיים שעל הקרקע) ו/או פגיעה בחייהם של אזרחי ארצות הברית כתוצאה מפיגוע. על-פי סדר הקדימויות של חובות המדינה, התוצאה הגרועה ביותר של המהלך השני (ד.ב) – פגיעה בחייהם של חיילי ארצות הברית ו/או אזרחיה - עולה על התוצאה הגרועה ביותר של המהלך הראשון (ג.ד) – פגיעה בחייהם של אזרחי אפגניסטן.

על-פי סדר הקדימויות יש בראש וראשונה לנסות ולמזער פגיעה בחיי לוחמים של המדינה במהלך פעילות לחימה שלהם (ד.ב). לאחר מכן יש לנסות ולמזער פגיעה בחיי בני אדם אחרים (מחוץ למדינה) שאינם מעורבים בטרור ושאינם נמצאים בשליטה אפקטיבית של המדינה.

עיקרון ב.5: עקרון השיקולים של טווחי הזמן

ע.1) משמעות בטווח הזמן: מקרה א. הפעולה נועדה למנוע שימוש בתחמושת ובדלק, שהיו מאופסנים במנהרות בעיירה קארם, בטווחי הזמן הקצר, הבינוני והארוך (הטאליבן ואל-קאעידה עשויים היו לעשות בזה שימוש בכל אחד מטווחי הזמן). לא אמורות היו להיות לפעולה השלכות מרחיקות לכת, מאחר שבפנטגון האמינו שהמידע שבידיהם מדויק.

מקרה ב. הפעולה נועדה למנוע שימוש באמצעי לחימה, בציוד התקשורת ובנשק הרב שהיו מאופסנים במפקדת הטאליבן. כן היא נועדה לצמצם את הנזק, שעלולים היו לגרום לוחמי הטאליבן ואל-קאעידה אשר שם לכוחות האמריקאיים ולאזרחי ארצות הברית בטווחי הזמן הקצר, הבינוני והארוך.

מקרה ג. ההתקפה על שיירת הטאליבן נועדה למנוע סכנה בעיקר בטווח הזמן המידי, מאחר שנורו טילים לעבר הכוחות האמריקאיים מכיוון השיירה; אך גם לטווחי הזמן הבינוני והרחוק, משום שהפנטגון האמין שבשיירה מצויים לוחמים של אל-קאעידה, אשר מסכנים את הכוחות האמריקאיים ו/או את אזרחי ארצות הברית.

מקרה ד: הפעולה נועדה למנוע שימוש בתחמושת של הטאליבן, שלדעת ארצות הברית היתה מאופסנת במבנים ושהיתה עלולה לסכן את הכוחות האמריקאיים ו/או את אזרחי ארצות הברית בטווחי הזמן הקצר, הבינוני והארוך (התחמושת עלולה היתה להישאר לא רק בידי הטאליבן, אלא גם לעבור לידי אל-קאעידה, ושני הארגונים עשויים היו לעשות בה שימוש בכל אחד מטווחי הזמן).

עיקרון (ב.6): עיקרון ההבנה המקצועית

אין אפשרות לנתח כל סעיף בנפרד, מאחר שאין מספיק נתונים, שיעידו פרטנית על הבנת כל אחת מהפעולות ברמה אתית ומוסרית. עם זאת, בראיית מקרו של אופי הפעילות האמריקאית במהלך החלק הראשוני של מבצע "חירות מתמשכת" אכן היתה הבנה נאותה של הפעולות. ראשית, הפעולות לא נועדו לפגוע בעם האפגני או במוסלמים ככלל, אלא רק בטאליבן ובאל-קאעידה (דבר זה נאמר מפורשות בנאומים של בוש וכן בכרזות שהופצו באפגניסטן ובמסרונים ברדיו). כן היה רצון לשמור על חיי אדם ולמזער פגיעה באזרחים אפגניים על-ידי שימוש בתחמושת נכונה; ביטול התקפות במידת הצורך; ואזהרה של האוכלוסייה המקומית טרם התקיפות (כשהדבר התאפשר מבחינה מבצעית). אבל לעיתים הופצו על-ידי הטייסים מטרות חיוניות תוך כדי הפעילות וללא אזהרה.

עיקרון ג.1: עיקרון האזהרה המתמדת

באופן כללי ניתן לומר כי לדברי הפנטגון, השתדלו הכוחות האמריקאיים במהלך המלחמה להזהיר את האוכלוסייה על-ידי השלכת כרוזים טרם הפעולה (כאשר הפעולה לא הצריכה אלמנט של הפתעה, שהאזהרה עלולה הייתה לסכל). עם זאת, נראה שפעמים רבות לא הושלכו כרוזים שכאלו, ולא ניתנה הודעה טרם תקיפה, משום שהאסטרטגיה היתה שמלבד בנק יעדים שמוכן מראש מקבל טייס משימות הפצצה ויודע אילו מטרות עליו להפציץ (רכבים צבאיים, משגרים ניידים ועוד). מובן שמדובר על התקפות, שלפניהן לא ניתנות הודעות לאזרחים. עם זאת ניתן לשער, שטרם ההפצצה מוודא הטייס שהסכנה לנזק אגבי מועטה.

לגבי אף אחד מהמקרים הספציפיים לא ניתן לדעת אם ניתנה התרעה טרם ההתקפה. לגבי **מקרה ג** אף לא ברור אם ההתקפה תוכננה זמן רב מראש, או שהוחלט לבצעה משום שהאמריקאיים חשו שיש סכנה לכוחות האמריקאיים בשל הטילים שנורו עליהם מכיוון השיירה, ו"מעכשיו לעכשיו" הוחלט להפציץ את השיירה, וכך גם לפגוע בכמה לוחמי אל-קאעידה שהאמינו שמצויים בה. לגבי **מקרה ב** ניתן להניח שלא ניתנה התרעה טרם ההתקפה על-מנת שלא לפגוע באלמנט ההפתעה (אחרת עלולים היו הלוחמים להוציא מהמקום את התחמושת והציוד הרב הנוסף שהוסתר שם, ואף עלולים היו לברוח בעצמם). על-פי הדין הבינלאומי ניתן להמנע מאזהרה מוקדמת במידה והיא עלולה להכשיל את המשימה.

עיקרון ג.2: עקרון הפיצוי

ארצות הברית לא פיצתה את אותם אינדיבידואלים אשר נפגעו כתוצאה מהמלחמה. עם זאת נעשתה פעילות הבהרה, שניסתה לשכנע את האפגנים בצדקת ההתקפות האמריקאיות נגד הטאליבן ואל-קאעידה ושארצות הברית היא לצדם: לא רוצה לפגוע בהם או ברכושם, אלא פועלת על-מנת להביס את שלטון הטאליבן (באמצעות כרוזים שהופצו ומסרוניס ברדיו). כן בחרה ארצות הברית לשתף פעולה עם כוח גרילה מקומי ("הברית הצפונית") שנלחם בטאליבן. יש להניח כי בהיותם דוברים את השפה, שימשו אנשים אלה גם כ"שגרירים" של ארצות הברית בפני המקומיים. בנוסף, לאחר הבסת משטר הטאליבן השתנה אופי המלחמה, וארצות הברית החלה לסייע לממשלה האפגנית הנבחרת לשרוד על-ידי הענקת בטחון וכלכלה יציבה.²³

עיקרון ג.3: עקרון ההרתעה המבצעית

(צ.1) מטרה ומדדים. ככלל נועדה מלחמת "חירות מתמשכת", שפרצה כתגובה לאירועי הטרור של 11 בספטמבר נועדה לספק הרתעה, שתניע את אל-קאעידה מלהמשיך ולפעול נגד אזרחי ארצות הברית באמריקה וברחבי העולם, ואת הטאליבן - מלספק מחסה לבן לאדן ואנשיו. לדברי ראמספלד, נועדה המלחמה להכות בארגונים אלו בעוצמה כה רבה, שתרתיע גם ארגוני טרור נוספים בעולם ותרתיע מדינות מלהיות מקלט לארגוני טרור.

לגבי המקרים הספציפיים **מקרים א, ד** לא נועדו במהותם לספק הרתעה, אלא לענות על הצורך המידי ולטווח הארוך של הסיכון שהעמידה התחמושת שאופסנה במנהרות (במקרה א) ובמבנים (במקרה ד) לכוחות האמריקאיים ולאזרחי ארצות הברית. גם **מקרה ג** לא נועד לספק הרתעה, אלא למגר את הסכנה הנשקפת בטווח המידי לכוחות האמריקאיים (נורו לעברם שני טילים מכיוון שיירת הרכבים) ואת הסכנה הנשקפת בטווח הארוך להם ולאזרחי ארצות הברית מלוחמי אל-קאעידה אשר נמצאים בשיירה. אם כן, רק **מקרה ב** (הפצצת המפקדה הצבאית של הטאליבן) ייתכן שיועד לשם הרתעה – כדי להראות שארגון (כמו מדינה), אשר נותן מקלט לפעילי טרור, לא חסין מ"נחת ידה" של ארצות הברית, והיא הורסת את התשתיות שלו.

(צ.2) היבט מוסבר: מקרים א, ג, ד. לא נועדו לשם הרתעה, ולכן הפרמטר הזה אינו רלוונטי.

²³ ראו עמוד 227.

מקרה ב. עמידה בתנאי. אמנם לאחר הפעולה לא הבהירה ארצות הברית את משמעותה, אך מכיוון שטרם המתקפה נתן בוש אולטימטום לטאליבן, ובו הבהיר שאם לא יסגירו את בן לאדן ואנשיו לארצות הברית, הם יישאו באחריות למתקפה, וארצות הברית תשתמש בכל האמצעים שברשותה על מנת להרוס את תשתיות הטאליבן - ברור היה לכול שזוהי אחת הפעולות שנועדה להרוס את תשתיות הטאליבן באפגניסטן.

(צ.3) סכנת הפגיעה בסביבה האנושית: מקרה ב. עמידה בתנאי. קיים איסור לפגוע בבני אדם שאינם מעורבים ישירות בטרור לשם הרתעה, אלא רק על סמך שיקולי כורח צבאי, מאחר שבני אדם אינם חפץ שניתן לעשות בו שימוש. במקרה שלפנינו ניתן להניח שמתכנני הפעולה ידעו שעלולים להיפגע גם בני משפחותיהם של הלוחמים מאחר שמדובר בשטח קטן, אך הפעולה נועדה לשם מניעה. (במקום הוסתרו תחמושת רבה, ציוד לחימה, ציוד תקשורת. המקום אף שימש כמחנה אימונים של אל-קאעידה), לכן הפגיעה במתחם היתה חיונית.

6.6 סיכום

מניתוח מקרה המבחן על-פי הדוקטרינה, עולה שמחד ניסתה ארצות הברית להגן על חייהם ושלומם של אזרחי ארצות הברית ומאידך עשתה במהלך הלחימה עשתה ככל שביכולתה כדי לדבוק בעקרונות העומדים בבסיס המשפט הבינלאומי (ותורת המלחמה הצודקת) - עקרונות ההבחנה והמידתיות.

עם זאת כמה מקומות, שבהם כשלה ארצות הברית. ראשית, כשר וידלין כאמור מעמידים את השמירה על חיי החיילים לפני השמירה על חיי האזרחים, בניגוד אליהם טוען וולצר שחיי אזרחים קודמים לחיי החיילים. מהניתוח עולה שחשוב היה לארה"ב להגן על חיי חייליה גם במחיר של פגיעה בחייהם של אזרחים אפגאניים. על-כן הגישה של כשר וידלין היא המאפיינת מלחמה זו. **אחת הדוגמאות לכך עולה** מניתוח הפעולה של הפצצת השיירה בת 24 המכוניות. צבא ארה"ב טען שהגיע לידיו מודיעין שבשיירה יש לוחמי אל-קאעידה. בנוסף נראה היה ששני טילי קרקע אוויר נורו לעבר הכוחות האמריקאים מכיוונה. מניתוח הדוקטרינה של כשר וידלין עלה שארצות הברית לא עמדה בתנאי מזעור הנזק (סעיף 3). ניתן להניח שבבסיס הפעולה עמד הרצון להגן על החיילים האמריקאים מירי הטילים שנורו לעברם מכיוון השיירה, יותר מן הרצון להרוג את לוחמי אל-קאעידה שהיו בשיירה. כתוצאה מההפצצה נהרגו ונפצעו עשרות אזרחים, שאינם מעורבים במעשי הטרור, נוסף על כמה אנשי אל-קאעידה, שככל הנראה היו בשיירה.

כשל נוסף שעולה הוא חוסר במידע מודיעני, ועולה החשש שלעתים נחפזה ארצות הברית לפעולה ללא מידע מספק. כך, למשל, הפצצת המבנה בקאבול (מקרה ד) לא עמד בתנאי האפקטיביות היחסית: אף שבפעולה זו לא היו כמעט הרוגים או נפגעים, נגרם נזק משמעותי לציוד ההומניטרי שאופסן שם על-ידי הצלב האדום. מהפעולה עולה שהמודיעין האמריקאי לא היה מספיק טוב (היתה שגיאה בסימון המפות).

גם באשר להפצצת המנהרות (מקרה א), לא בהכרח עמדה ארצות הברית בעיקרון המידתיות, אם נכון הדבר שהמודיעין סופק על-ידי אדם מקומי, המונע מאינטרסים פרטיים, ושהפיצוץ גרם ל-100 אזרחים הרוגים מקרב אנשי העיירה, ולא להרוגים רק במנהרות, כפי שנטען על-ידי הפנטגון. אם אכן זה כך הרי שיש גם צורך לקבל פרטים על כמות התחמושת והדלק שהיו מאופסנים במנהרות כדי לקבוע האם העיקרון נשמר או לאו.

קיים קושי לבחון באופן מעמיק עוד יותר את המקרים השונים ואת אופי הלחימה של ארצות הברית ועמידתה בעקרונות השונים, מאחר שפרטים רבים לא נחשפו על-ידה. למשל, יש קושי להחליט אם עמדה ארצות הברית או לא בעקרונות החזקה ותקפות החזקה בפעולה של הפצצת שיירת המכוניות (מקרה ב), והאם בכלל יש צורך לנתח עיקרון זה, שכן אין פרטים על זהותם של פעילי אל-קאעידה שהפנטגון טוען שהיו בשיירה. המחסור בפרטים אלו מוביל לשאלה: האם היתה ארצות-הברית מפציצה את השיירה ללא הטריגר של ירי טילים לכיוון הכוחות האמריקאיים. ארצות הברית היתה מפציצה את השיירה? אילו היו ניתנים פרטים רבים יותר, אפשר היה לבחון באופן מיטבי גם מה רמת מיידיות הסכנה הנשקפת.

לאחר סיום השלב הראשוני של המלחמה, שעמד במוקד הניתוח, השתנה אופי המלחמה. כעת הפכו האמריקאים לאורחי הממשלה האפגאנית וסייעו לה בלחימה נגד המורדים ומאמצי הכוחות התמקדו בסיוע לממשלה האפגנית לשרוד על-ידי הענקת בטחון וכלכלה יציבה לתושבים, ובמקביל ביקשו לסייע בצמצום היכולות שעדיין נשארו לטאליבן. זאת עשו באמצעות "לוחמת נגד" ("counterinsurgency") – דיספלינה שמתמקדת באוכלוסייה ובשאיפה להגן עליה מפני ה-insurgents (לוחמי הטאליבן במקרה זה). את הכוחות הוביל כעת גנרל דיוויד פטראוס. אם כן כעת לצבא האמריקאי הייתה שליטה אפקטיבית בשטח בו הוא נלחם ולכן יש לו מעכשיו אחריות מוסרית כלפי האזרחים האפגאניים. (David Petraeus) (Epstein 2001; Defense 2008: 10; Record 2003: 4; Kilcullen 2009: XV).

אחד מהלקחים שהופקו בסיום השלב הראשוני של המלחמה על-ידי המפקדים בצבא האמריקאי האחראים על הלחימה באפגניסטן, הוא חשיבות השגת תמיכתם של האזרחים האפגניים כדי לנצח

ב"מלחמה על לבבותיהם". הבנה זו הביאה לרצון להקטין עוד יותר את כמות ההרוגים והפצועים מכלל האזרחים. כדי לעשות זאת היה צורך לשנות את התפיסה של הצבא האמריקני באשר לחשיבות ההגנה על אזרחים. אחד האמצעים לכך היה אזהרה נרחבת יותר של האוכלוסייה טרם פעולה - בדרך-כלל על-ידי שיחה של המפקדים עם מנהיגים אפגניים באזור ושיקוף הפעולה ויעדי הצבא באותו מקום. דרך אותם מנהיגים ניתן היה להעביר את המסרים לכלל האוכלוסייה. אמצעי נוסף להגנה על אזרחים, שגם היווה את המרכיב העיקרי של שינוי התפיסה בתוך הצבא, הוא מידת הסכנה שעל חייל אמריקאי לקחת על עצמו כשממול ניצב אזרח²⁴. לדברי גנרל סטנלי מק'קריסטל (Stanley McChrystal), מפקד הכוחות האמריקאיים לאפגניסטן החל ב-2003, חייל לעומת אזרח מחויב לקחת סיכונים - גם אם כך מציב הוא את עצמו בסכנה גדולה יותר.

בשנת 2009 כתב מק'קריסטל מסמך, והוא שינה את כללי הלחימה ונוהל הפתיחה באש (Rules of Engagement). כעת הוגבלה כמות התקיפות האוויריות והארטילריות באפגניסטן. כן התבקשו החיילים להפעיל שיקול דעת גדול יותר טרם ירי - גם במחיר של חוסר הצלחת הפעולה. עם זאת היה החיסרון של הנהלים החדשים העלייה בכמות הנפגעים מקרב החיילים - דבר שהביא לטענות רבות של אזרחים וחיילים אמריקאיים נגד המסמך. הצורך בשינוי התהווה מאחר ומרגע נפילת משטר הטאליבן הלחימה נעשת לא מול מדינת אויב, אלא היא מסייעת לממשלת אפגניסטן שהיא ידידותית לארצות-הברית, במלחמתה במורדים ועליה לשמור ככל יכולתה על שלומם של האזרחים האפגאניים (McChrystal A. 2.3.2012; Staff 2013).

---

²⁴ הגישה של וולצר, שמירה על חיי אזרחים לפני שמירה על חיי חיילים, היא זו שהחלה כעת לתפוס מקום מרכזי בצבא האמריקאי, מאחר וכעת הם שותפים באחריות לאזרחים משום שיש להם שליטה אפקטיבית בשטח בו הם נלחמים - אפגניסטן.

פרק 7. מסקנות

על מנת שניתן יהיה לבדוק את ההבדלים בין מקרי המבחן השונים ולראות עד כמה פעלה כל מדינה בהתאם לדרך הראויה לנהל מלחמה בטרור, כפי שרואים זאת כשר וידלין, מובאת להלן טבלה, אשר מרכזת את העקרונות השונים שמובאים בדוקטרינה שלהם, ואשר מדגימה את מידת יישום העקרונות בקרב המדינות השונות.

השוואה מסכמת בין מקרי המבחן

טבלה 7.0 : השוואה בין מקרי המבחן²⁵

עיקרון דוקטרינרי	סרי לנקה מול LTTE	ישראל מול חמאס	ישראל מול חיזבאללה	ארצות הברית מול טאליבן ואל-קאעידה
ב.1: עקרון הכורח הצבאי <i>(1) תנאי המטרה</i>		מקרה א		
		מקרים ב, ג, ד, ה		
(2) תנאי האפקטיביות היחסית		מקרה ה		מקרים א, ב, ג
		מקרים א, ב, ג, ד		מקרה ד
(3) תנאי מזעור הנזק		מקרים א, ה	מקרה א	מקרה א
		מקרים ב, ג	מקרה ב	מקרים ב, ד
		מקרה ד	מקרה ג	מקרה ג
(4) תנאי המידתיות		מקרים ה	מקרים א, ג	מקרה א
		מקרים א, ב, ג, ד	מקרה ב	מקרים ב, ג, ד
(5) תנאי ההגינות		מקרים א, ב, ג, ד, ה	מקרים א, ג	מקרה א
			מקרה ב	מקרים ב, ג, ד

²⁵ המקרא מופיע בתחתית הטבלה

עיקרון דוקטרינרי	סרי לנקה מול LTTE	ישראל מול חמאס	ישראל מול חיזבאללה	ארצות הברית מול טאליבן ואל-קאעידה
ג. חזקת המעורבות בטרור (1.ג) החזקה		מקרים א,ב	מקרה א	מקרים א, ד
		מקרים ג, ד, ה	מקרה ב	מקרה ב
ג.ג. תקפות החזקה		מקרה א	מקרה א	מקרים א, ד
		מקרים ב,ג,ד,ה	מקרים ב,ג	מקרים ב, ג
ג.ג. מגבלות החזקה		מקרה א	מקרה א	מקרים א, ד
		מקרים ב, ג, ד, ה	מקרים ב, ג	מקרה ג
ב.3. עקרון המידתיות הצבאית				
ה. נסיבות התועלת הצבאית המסתברת				
ה. נסיבות של דחייה				
ה. נסיבות של פיתוח		מקרים א, ב, ד, ה	מקרה א	
		מקרה ג	מקרים ב, ג	
ב.4. עקרון הסתברויות הנמוכות				
ס.2. מודיעין לא וודאי				מקרים א, ב, ד מקרה ג

עיקרון דוקטרינאלי	סרי לנקה מול LTTE	ישראל מול חמאס	ישראל מול חיזבאללה	ארצות הברית מול טאליבן ואל-קאעידה
3.ס) התרחיש הפחות גרוע - מקסי-מין				מקרים א, ד, ה
				מקרה ג
5.ב עקרון השיקולים של טווחי הזמן				
			מקרה א	
			מקרים ב, ג	
2.ע) קדימויות בטווח הזמן				
6.ב עקרון ההבנה המקצועית		מקרה א		
		מקרים ב, ג, ד, ה		
1.ג עקרון האזהרה המתמדת		מקרים ד, ה	מקרים א, ג, ד	מקרים א, ג, ד
		מקרה א	מקרה ב	מקרה ב
2.ג עקרון הפיצוי		מקרים ד, ה		
		מקרים א, ג, ה		
3.ג עקרון ההרתעה המבצעית				
			מקרים א, ב	מקרים א, ג, ד
			מקרה ג	מקרה ב
2.צ) היבט מוסבר			מקרים א, ב	מקרים א, ג, ד
			מקרה ג	מקרה ב
3.צ) סכנת פגיעה בטביבה אנושית		מקרה א	מקרה א, ב	מקרים א, ג, ד
		מקרים ב, ג, ד, ה	מקרה ג	מקרה ב

מקרא:

עיקרון אינו מיושם עיקרון מיושם באופן חלקי עיקרון מיושם באופן מלא
אין צורך לבדוק את העיקרון בקונסטלציה שלפנינו אין אפשרות לנתח את העיקרון

מניתוח מקרי המבחן עולה, כי מדינות שונות בעלות פרופיל דמוקרטי שונה מתמודדות באופן שונה עם ארגוני טרור, ארגוני גרילה ו/או ארגונים שהם בעלי מאפיינים של טרור ושל גרילה (מערתה ייקראו "ארגוני טרוגרילה").

סרי לנקה, מדינה בעלת פרופיל דמוקרטי נמוך יחסית, יישמה בעת הלחימה ב-LTTE (ארגון טרוגרילה) את הכמות הפחותה ביותר של עקרונות המופיעים בדוקטרינה שפיתחו כשר וידלין. ישראל יישמה יותר עקרונות ממנה בעת מלחמתה בחמאס (ארגון טרוגרילה) ובחיזבאללה (ארגון טרוגרילה), ואילו ארצות הברית יישמה הכי הרבה עקרונות בעת מלחמתה בטאליבן (ארגון גרילה) ובאל-קאעידה (ארגון טרור).

נפנה כעת להסתכל על ההשוואה בין המדינות בכמה עקרונות בולטים:

עקרון האזהרה המתמדת (ג.1) זהו עיקרון חשוב מאין כמוהו, מאחר שאזהרה מוקדמת, הניתנת לאוכלוסייה המקומית שלא מעורבת בטרור טרם ביצוע פעולה, מפחיתה את הסיכון לפגיעה אגבית בחפים מפשע, והיא המבדילה בין הצורך ללחום בארגון הגרילה או הטרור לבין הרצון להעניש את הארגון על מעשה שביצע. מהניתוח עולה כי סרי לנקה **לא הקפידה כלל** לאורך כל הלחימה על מילוי העיקרון, כולל הפצצות שביצע ללא התרעה חיל האוויר הסרי- לנקי לעבר אזורים שהוגדרו כ"בטוחים", ואשר אליהם התפנו אזרחים רבים. ארצות הברית וישראל, לעומת זאת, **השתדלו להקפיד** ולתת התראה מוקדמת לאוכלוסייה המקומית על-ידי הפצת כרזות ומסרונים. לגבי מלחמת לבנון השנייה לא ברור אם אכן ניתנה התראה או לאו בעת הירי שכוון לעבר מוצב, שהתברר מאוחר יותר כשייך לאו"ם. אם אכן לא ניתנה התראה שכזו, קרה הדבר מאחר שהירי בוצע כתגובה לירי קטיושות לעבר יישובים ישראלים. לגבי "עופרת יצוקה", פעולה, שלגביה ברור כי לא נתנה התראה מוקדמת, היא ההפצצה של מגרש המסדרים במהלך טקס סיום קורס שוטרים ביומו הראשון של המבצע. לגבי מלחמת "חירות נמשכת" יש קושי לדעת באופן ודאי באילו מהפעולות שונתחו במסגרת מקרה המבחן ניתנה התראה מוקדמת. עם זאת פעולה, שלגביה ברור שלא ניתנה התראה כזו, היא הפצצת מתחם הטאליבן. בשני המקרים ("עופרת יצוקה" ו"חירות נמשכת") נעשה

הדבר על מנת שלא לאבד את אלמנט ההפתעה, שעלול להביא לאי הצלחה של הפעולה. דהיינו ראוי שמדינה תעשה שקלול של חשיבות אלמנט ההפתעה כחלק מהצלחת הפעולה אל מול הנזק האגבי העלול להיגרם.

גם כאשר מדובר על **עקרון הכורח הצבאי (ב1)**, **סעיף 3 (תנאי מזעור הנזק)**, ניתן לראות כי סרי לנקה אינה עושה ככל שביכולה כדי לשמור באופן קפדני על חיי אדם ועל כבודו. אמנם היא ניסתה למזער את הנזק הנגרם לאזרחים על-ידי יצירת "מרחבים בטוחים" ושימוש במזל"טים ותצלומי אוויר על מנת לבדוק את השטח. אבל, העובדה שהפצצה בתוך אותם "אזורים בטוחים" מעידה שלא עשתה כל שביכולתה על מנת מזער את הנזק, הנגרם במהלכה לאנשים שאינם מעורבים במישרין בטרור. לעומת סרי לנקה נראה כי ארצות הברית וישראל ניסו לשמור בהקפדה יותר גדולה יותר על חיי אוכלוסיית היריב. עם זאת, מבחינתה של ישראל נראה כי במבצע "עופרת יצוקה" היתה פחות הקפדה על הקטנת הנזק הנגרם לאזרחי הצד השני מאשר במלחמת לבנון השנייה - למשל, המקרה של ירי הטילים לעבר בניין שבו התגוררה משפחת א-דאיייה - ירי שהביא להתמוטטות הבניין והריגתם של 22 בני משפחה אחת; או המקרה של הפצצת מגרש המסדרים במהלך קורס השוטרים. במקרה זה נראה שהנזק הרב נעשה בכוונה תחילה, מאחר ונראה שאחת ממטרות הפעולה היתה להרתיע את אנשי החמאס מהמשך פעולות נגד ישראל.

חוסר היכולת לשמור באופן טוב יותר על חיי האוכלוסייה האזרחית בעזה ולמזער נזקים נובע מהצפיפות הרבה ששוררת שם.

במלחמת לבנון השנייה לא נעשה אמנם ניסיון להקטין את הנזק הנגרם לאזרחי הצד השני, טרם ההתקפה לעבר מוצב אל-ח'יאם, שבדיעבד התברר כשייך לאו"ם, ושכתוצאה ממנו נהרגו ארבעה קציני או"ם ממדינות שונות. עם זאת, נעשתה ההפצצה כירי תגובתי, מאחר שמאותו אזור נורו קטיושות לעבר יישובים ישראלים. גם המקרה, שבו לא עמדה ארצות הברית בתנאי מזעור הנזק, דומה: מדובר על ירי תגובתי, שכן ההפצצה של שיירת המכוניות, שעשתה דרכה ממחוז פאקטיה באפגניסטן לקאבול, נעשתה לאחר שעלה מתצלומי אוויר כי שני טילים נורו לעבר הכוחות האמריקאיים מכיוון השיירה.

עם זאת מעניין להיווכח שכאשר מדובר **בעקרון המידתיות הצבאית (ב3)**, ניתן לראות ששלוש המדינות פעלו באופן דומה, וניסו לערוך איזון ראוי בין התועלת הצבאית העולה מן הפעולה אל מול סכנת הפגיעה בסביבה האנושית. במקרה של סרי לנקה אמנם סבלו האזרחים כתוצאה מהפגזות צבא סרי לנקה, אבל אין עוררין על כך שארגון ה-LTTE היה ברוטלי ביותר ולא היסס לפגוע באוכלוסייה אזרחית, ואף לעשות בה שימוש כבני ערובה בידיעה שזה עלול להביא למותם (כולל

אזרחים טאמילים, שראה עצמו כמייצגם). בנוסף, לוחמי ה-LTTE נטמעו היטב בקרב האוכלוסייה האזרחית ומדובר היה באזורים צפופים. וכך גם כאשר היה ניסיון של צבא סרי לנקה לנהוג במידתיות, היה בכך קושי רב. למשל, בעת הנסיגה של הלוחמים לעבר וולאמוליבאיקאל לקחו הלוחמים עמם כבני ערובה אזרחים, וכך היו לכודים הלוחמים והאזרחים בתוך רצועה צרה שאורכה 12 ק"מ בלבד. עם זאת, השקלול של כל הנתונים ביחד הביא לכך, שמשקל התועלת הצבאית עולה על הנוק והסכנה הצפויים לסביבה האנושית.

גם במקרה של מבצע "עופרת יצוקה" היתה מידת הסכנה הצפויה מאותן פעולות שנותחו במסגרת מקרה המבחן, גבוהה. ישראל ניסתה לנהוג באופן מידתי, אך גם כאן קיימת אותה בעיה, כמו במקרה של סרי לנקה: סביבת הלחימה הצפופה, היתה מעורבת בלוחמים ואזרחים - דבר שהביא לקושי לסיים פעולה ללא נזק סביבתי. עם זאת, גם במקרה זה עלה משקל התועלת הצבאית על הנוק והסכנה הצפויים לסביבה האנושית. הפעולה שכוונה לעבר אותם בני אדם (שישראל טענה שרובם פעילי הזרוע הצבאית של חמאס), שנכחו בטקס במגרש המסדרים של המשטרה, היה שונה מטבעו, מאחר ויש להניח שהיה מיועד לא רק לשם חיסול אותם לוחמי חמאס - מרביתם בכירים (שנקרתה הזדמנות לחסלם כשהתקבצו במקום אחד), אלא גם לשם גורם הרתעה. על-כן ידע צה"ל מלכתחילה שעלולים להיפגע בני אדם שמעורבים בעקיפין בטרור ו/או לא מעורבים. וגורם המידתיות "שיחק" כאן תפקיד קטן יותר. עם זאת, מאחר שצה"ל רואה עצמו כצבא מוסרי, הוא ניסה להקטין את הנוק שעלול להיגרם. לכן נעשה שימוש בטיילים מונחים נגד אדם - ספייק (Spike), שנועדו למקרים כאלו של לחימה באזורים צפופים, מאחר שניתן לעדכן את מטרותיו של הטיל במהלך מעופו על-פי תמונות המגיעות מהמצלמה הממוקמת על הטיל.

לגבי מלחמת לבנון השנייה, בהתקפה על רובע אל-דחייה, שם נמצאות מטרות צבאיות וגם מטרות חברתיות ופוליטיות - הובאה בחשבון כאשר ערכו את שיקול המידתיות (צורך צבאי מול נזק אגבי) - ההנחה של ישראל שהזרוע הצבאית של חיזבאללה מהווה מקשה אחת עם הזרוע הפוליטית חברתית שלו. על כן הפציצו את הרובע גם כשצפו נזק אגבי נרחב.

בשאר המקרים המנותחים סיכנו הפעולות חיי אדם רק במידה מועטה. אחת הסיבות לכך היא שדרום לבנון (מעוז חיזבאללה) הוא מקום פחות צפוף מרצועת עזה (מעוז החמאס) ומצפון-מזרח סרי לנקה (מעוזם של הנמרים הטאמילים). גם במקרה של מלחמת "חירות נמשכת" ניתן היה לראות שהאמריקאיים השתדלו למזער את מידת הנוק הנגרם לאוכלוסייה המקומית: ארצות הברית הודיעה שהמאמצים שעשה הצבא לצמצום הנוק האגבי העלול להיגרם גדולים יותר מאשר בכל קונפליקט שבו היתה מעורבת בעבר. בשונה ממקרי המבחן האחרים, במקרה של מלחמת

"חירות נמשכת" נעשתה הלחימה בשטח פחות צפוף מבחינת כמות אזרחים, כי כוחות הטאליבן התפרסו על פני שטח נרחב של אפגניסטן.

כאשר מדובר על **עקרון ההרתעה המבצעית (ג.3)**, ניתן לראות שלאורך כל המבצע פעלה סרי לנקה באופן שאינו עולה בקנה אחד עם העיקרון. היא ביצעה פעולות רבות שמטרתן היתה בראש וראשונה להרתיע את ארגון ה-LTTE מלהמשיך ולהילחם נגדה – למשל, ירתה לעבר ריכוזי אוכלוסייה בטענה שפעמים רבות מסתתרים לוחמים מתאבדים בקרב אזרחים והמטרה היא להרתיע אותם, אך היה ברור שייפגעו חפים מפשע. בנוסף, הצבא הסרי לנקה לא נתן הבהרות לגבי הפעולות שביצע. גם ישראל במבצע "עופרת יצוקה" פעלה בניגוד לעיקרון הזה, אך רק במקרה אחד (לעומת סרי לנקה, שעשתה זאת לאורך כל המבצע) – בהפצצה של מגרש המסדרים של המשטרה ביומו הראשון של המבצע. ההנחה היא שאחת הסיבות לכך שצה"ל הפעיל עוצמות אש גדולות ומדויקות היא כדי לטעת בחמאס תחושת הלם, שתפחית את המוטיבציה שלו להילחם או להתנגד (בגדר אפקט תודעתי). גם במקרה זה, כמו במקרה של סרי לנקה, לא הבהיר צה"ל את מהות הפעולה מיד לאחריה.

במלחמת לבנון השנייה פעלה ישראל על מנת לחסל אנשי חיזבאללה אשר מעורבים בטרור באופן ישיר, כאשר התקיפה את רובע דאחייה. יש להניח שמטרה משמעותית נוספת היתה הרתעה. מטרות אלו הצדיקו מבחינת ישראל את הפעולה אף שצפו שיפגעו גם אנשים שאינם מעורבים באופן ישיר בטרור. עם זאת עמדה ישראל בתנאי ההיבט המוסבר (צ.2), מאחר שמיד לאחר הפעולה הבהיר חלוץ, שאחת ממטרות הפעולה היא חיזוק ההרתעה הישראלית. לעומת סרי לנקה וישראל, פעלה ארצות הברית בהתאם לכל סעיפי העיקרון. היא הבהירה שהפעולות שיינקטו מתרחשות בשל סירוב הטאליבן להסגיר לידיהם את בן לאדן. כן לא נראה כי היו פעולות שנועד להן תפקיד משמעותי של הרתעה שהווה את אחד השיקולים לפעולה.

כאשר בוחנים את **עקרון השיקולים של טווחי הזמן (ב.5)**, ניתן לראות שגם ישראל (במסגרת "עופרת יצוקה" ומלחמת לבנון השנייה) וגם ארצות הברית יכלו להביא בחשבון את השלכות הפעולה שרצו לבצע, נוכח מגוון הסכנות שעמדו לפנייהן בכל טווחי הזמן. לעומתן שונה המקרה של סרי לנקה, מכיוון שקשה היה לצבא להעריך מה יהיו השלכות הפעולה - בין אם לטווח הקרוב ובין אם לטווח הבינוני-רחוק. הסיבה לכך היתה הברוטליות של ארגון ה-LTTE וחוסר היכולת לדעת מה תהיה תגובת הארגון על פעולות מסוימות. למשל, בעת הפצצה על מעוזים של הארגון החלו הלוחמים לברוח, כשהם גוררים אחריהם את האזרחים על מנת שישמשו כמגינים אנושיים. כך הצטמצמו האזורים שבהם שהו הלוחמים, אך בה בעת היו בהם לוחמים לצד אזרחים, וקשה הרבה יותר היה לצמצם את הנזק הסביבתי שעלול היה להיגרם.

מעניין להיווכח ששלוש המדינות הבינו כי חשוב שהדרג הצבאי בכלל, והחיילים בפרט, יבינו את חשיבות טבען של הפעולות המבוצעות - **עקרון ההבנה המקצועית (ב.6)**. גם במקרה של מלחמת חירות נמשכת וגם במקרים של מבצע "עופרת יצוקה", מלחמת לבנון ומלחמת טאמיל אילאם ה-4, הבהירו נשיא ארצות הברית, ראש ממשלת ישראל והדרג המדיני בסרי לנקה, שהפעולות לא נועדו לפגוע באוכלוסיית הצד השני, דהיינו העם האפגני, הפלסטיני, אזרחי לבנון והאזרחים הטאמילים בהתאמה - אלא רק בארגוני הטרור ו/או הגרילה, והם פעלו בהתאם לכך. יוצאת מן הכלל היא הפעולה שבוצעה ביומו הראשון של מבצע "עופרת יצוקה". היא היתה מיועדת לפגוע בבני אדם אשר משמשים בכפל תפקידים - מחד אנשי בטחון הפנים של החמאס, ומאידך אנשי הזרוע הצבאית שלה. עם זאת היה ברור לצה"ל שייפגעו גם שוטרים ובני אדם בלתי מעורבים נוספים. דהיינו לא נעשה כאן ניסיון לערוך הפרדה בין חמאס לבין האוכלוסייה הפלסטינית. בהקשר של סרי לנקה אמנם היתה הבנה מקצועית והיה רצון לערוך הפרדה בין האוכלוסיות, אך בפועל פעמים רבות לא התנהג הצבא הסרי לנקי בהתאם לכך.

כמה עקרונות בהקשר של שלוש המדינות יש קושי לנתח:

עקרון ההסתברויות הנמוכות (ב.4). כל אחד מהצבאות (של סרי לנקה, ישראל וארצות הברית) היה בטוח שמהימנות המידע המודיעיני שבידיו היא גבוהה (כך, לפחות, על-פי האמירות לאחר מעשה). על-כן לא ניתן לנתח את הסעיפים השונים. לגבי סרי לנקה ניתן להעריך על בסיס ניתוח המקרה כולו, כי גם אילו היו מאמינים בצבא סרי לנקה שהמודיעין אינו ודאי במקרים מסוימים, לא היו קובעים סף הסתברות, שממנו והלאה יתייחסו אל האיום כוודאי, גם לא היו מנסים לדבוק בעקרון התרחיש הפחות גרוע (מקסי-מין).

חזקת המעורבות בטרור (ג) מהניתוח עולה כי אין אף מקרה מבחן, אשר לגביו ניתן לומר כי עמד בכל התנאים שהם בבסיס עקרון החזקה. על-כן ניתן להסיק שיש קושי לעמוד בתנאים שהם בבסיס העיקרון במסגרת מלחמה, כאשר לא מדובר על פעולה של סיכול ממוקד, בה יש כוונה לפגוע באדם או בקבוצת אנשים ספציפית ביותר, והיא נעשית על בסיס מידע מודיעיני שנאסף זמן רב, לצורך מניעת אירוע העומד להתרחש. נראה, כי במהלך כל אחת מהמלחמות והמבצעים שתוארו הורכב בנק המטרות מפעולות שנועדו לשם הגנה עצמית (כגון ירי על חוליות משגרי רקטות לעבר יישובים אזרחיים); או שנועדו למטרות מניעה והרתעה; ולפיכך היו מיועדים להיפגע במסגרת נזק סביבתי לא רק בני אדם, שהיו מעורבים במישרין בפעילות טרור (אם כי נעשו נסיונות בקרב כל הצבאות למזער נזק זה).

עקרון הפיצוי (ג.2). נראה כי שלושה מתוך ארבעת מקרי המבחן לא עומדים בעיקרון זה: מלחמת טאמיל אילאם, מבצע "עופרת יצוקה" ומלחמת לבנון השנייה.

גם כשנעשו נסיונות של המשפחות הנפגעות (כמו ב"עופרת יצוקה") או של הממשלה שספגה פגיעות בשטחה (כמו במלחמת לבנון השנייה) לבקש פיצויים מהמדינה שנלחמה, לא הסכימה לכך אף מדינה, מאחר שלטענת המדינות מדובר בפעולות מלחמתיות, והאשמה מוטלת על הצד השני. לגבי מלחמת חירות נמשכת, אמנם לא פוצו אינדיבידואלים אשר נפגעו כתוצאה מהמלחמה, אך לאחר תום השלב הראשון שלה החלה ארצות הברית לסייע בהשלטת דמוקרטיה באפגניסטן. בין היתר סייעה לממשלה הנבחרת לייצב את המדינה מבחינה כלכלית ובטחונית בהעניקה כספים וסיוע הומניטרי למדינה לשם שיקומה. עם זאת יש לזכור, שהסיוע התקציבי ניתן מאחר שהאג'נדה של ארצות הברית היא השלטת דמוקרטיה בעולם - דבר המבדיל אותה מסרי לנקה ומישראל.

קיימים כמה הבדלים בין מקרי המבחן שנותחו, שגרמו לאופן הלחימה של המדינה הדמוקרטית להיות שונה. האחד, להבדיל מהחמאס, חיזבאללה וה-LTTE - אשר בכוונה תחילה נטמעו בתוך האוכלוסייה האזרחית, והאסטרטגיה שלהם היתה לעשות שימוש באזרחים על-מנת להביא לסופה של המלחמה או על-מנת להביא לגינוי בינלאומי כלפי המדינה הדמוקרטית - לא עשה זאת הטאליבן. אמנם הכוחות הלוחמים הפגינו נוכחות גדולה בערים כדי להראות שהטאליבן הוא עדיין השולט, אך הוא לא ירה או הסתתר מתוך או בתוך ריכוזי אוכלוסייה. נתון זה נכון גם כשמדובר באל-קאעידה.

השני, החמאס, חיזבאללה וה-LTTE נמצאים ב"חצר האחורית" של המדינה הנלחמת בהם, ואילו הטאליבן ואל-קאעידה לא. כך נראה שסרי לנקה וישראל פועלות בלחץ זמן גדול יותר, מאחר שהן צריכות לאתר גם אמצעי לחימה המיועדים לפגוע באזרחי המדינה שלהן בטווח המידי, כמו פצצות מרגמה וטילים.

פרק 8: דוקטרינה אתית - אוניברסלית למלחמה בארגוני טרור ו/או ארגוני גרילה

ניסוח הדוקטרינות התבסס על החלק האופרטיבי של המחקר – ניתוח מקרי המבחן, ועל החלק התיאורטי שלו, שאוששו את ההשערה כי תורת המלחמה הצודקת מהווה פלטפורמה לפיתוח דוקטרינה אתית-אוניברסלית ללוחמה בארגוני טרור וארגוני גרילה, ושעם הדין הבינלאומי הקיים תהווה מערכת מאוחדת לניהול מלחמות בסוג זה של ארגונים.

לאחר בחינת מקרי המבחן וניתוחם לאור הדוקטרינה העוסקת באתיקה צבאית בלחימה בטרור, שפיתחו אסא כשר ועמוס ידלין, נראה כי יש צורך בפיתוח שתי דוקטרינות שונות (אם כי דומות): האחת דוקטרינה אתית-אוניברסלית ללחימה בטרור, והשנייה דוקטרינה אתית-אוניברסלית ללחימה בגרילה. ההפרדה בין הדוקטרינות נעשתה בעיקר לשם נוחות המשתמש.

הן מהוות אדפטציה לדוקטרינה שפיתחו כשר וידלין. ומבוססות על התובנות שעלו ממקרי המבחן. העקרונות שקשה היה למדינות לפעול על-פיהם לא מופיעים בדוקטרינות החדשות; העקרונות שהמדינות הצליחו לענות עליהם באופן חלקי שונו ברובם (אפילו מבחינה טרמינולוגית), וכעת יהיה קל יותר לענות עליהם. כן מופיעים סעיפים חדשים בחלק מן העקרונות. **כל אלה - על מנת להפוך את הדוקטרינות לאוניברסליות ושימויות ככל האפשר.**

הדוקטרינות המוצעות מתייחסות אך ורק לפעולות הנעשות במהלך הלחימה (הצדק בזמן מלחמה), ולא להחלטה על היציאה אליה (ההצדקה ליציאה למלחמה).

התפיסה המוסרית העומדת בבסיס הדוקטרינות היא **דאוניטולוגית**. דהיינו על-פי עמדה זו נמדד ערכה המוסרי של פעולה בהתאם לכוונה המוסרית *ההתחלתית* של מבצע הפעולה ולא לפי תוצאות הפעולה (אפילו אם זו הביאה וקידמה את "הטוב המשותף" הגדול ביותר). זו תפיסה מוסרית של פעילות, וראוי מלכתחילה לבחון את חשיבותה, תפקידה ותרומתה על-מנת להחליט אם ראוי שתיעשה, או לאו. עמנואל קאנט טען שמעשה הוא מוסרי, אם *כוונתו* של עושה הפעולה היא טובה (Becker and Becker 2001: 391-392).

כלל מוסרי נוסף שניצב בבסיס הדוקטרינה הוא **אוניברסליות (universalizability)**. דהיינו שיפוט מוסרי של פעולה מסוימת צריך להיות נכון לגבי כל המצבים המקבילים (Becker and Becker 2001: 17, 36). אם כך, כל עיקרון שיובא בדוקטרינה טבעו שכל מדינה דמוקרטית, בעלת פרופיל דמוקרטי חזק או חלש יותר, תוכל לעקוב אחריו.

8.1 דוקטרינה ללחימה בטרור

עיקרון א. עקרון הכורח הצבאי

(1) **תנאי המטרה:** הפעולה מבוצעת לצורך הגנה על חייהם של אזרחי המדינה מפני פעולות טרור מתוקף זכות המדינה להגנה עצמית.

(2) **תנאי האפקטיביות היחסית:** כל פעולה חליפית (כולל הימנעות מכל פעולה) מותרת סכנה ממשית גדולה יותר לחיי אזרחי המדינה וחייליה (אם אלו בצבא חובה).

(3) **תנאי מזעור הנזק:** בעת ביצוע הפעולה יש לשאוף למזער כל נזק הנגרם במהלכה לאנשים שאינם מעורבים במישרין בפעולות טרור, על מנת לשמור על כבוד האדם ועל קדושת חייו.

(4) **תנאי האוניברסליות:** ההצדקה לבצע את הפעולה מצדיקה את ביצוע הפעולה בכל המצבים המקבלים.

לגבי סעיף (2). אם מדובר בחיילים בצבא חובה (כמו הצבא הישראלי), המדינה צריכה לעשות הכול כדי להגן על חייהם, מאחר ששלחה אותם למשימה. לעומת זאת, אם מדובר על חיילים בצבא מקצועי-התנדבותי (כמו הצבא האמריקאי), הם בחרו לשרת במקצוע זה בידיעה מראש של הסיכונים הכרוכים בכך. על-כן גם פעולה, שחושפת אותם לסכנה גדולה יותר, אם היא נדרשת (על מנת לסכן פחות את אזרחי הצד שני), היא מותרת.

עיקרון ב. עקרון ההבחנה

(א) **חובות מדינה כלפי קבוצות אנשים על-פי זיקה טריטוריאלית ומעורבות בטרור**

הסעיפים מסודרים לפי דרגת חשיבות יורדת.

(א.1) חובות המדינה כלפי בני אדם, שנמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה ושאינם מעורבים בפעולות טרור;

(א.2) חובות המדינה כלפי בני אדם, שאינם נמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה ושאינם מעורבים בפעילויות טרור;

(א.3) חובות המדינה כלפי בני אדם, הנמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה ומעורבים באופן עקיף בפעולות טרור;

(א.4) חובות המדינה כלפי בני אדם, שלא נמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה והמעורבים באופן עקיף בפעולות טרור;

(א.5) חובות המדינה כלפי בני אדם, הנמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה והמעורבים באופן ישיר בפעולות טרור;

(א.6) חובות המדינה כלפי בני אדם, שלא נמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה והמעורבים באופן ישיר בפעולות טרור;

מדינה שפועלת כדי לבצע חובתה - להגן על אזרחיה מפני פעולות טרור - עליה לשמור על כבוד האדם על-ידי הכרה בערך האדם, קדושת חייו והיותו חופשי. על-כן עליה להביא בחשבון, במידת האפשר, את ההבחנה בין סוגי קבוצות האנשים השונים שאינם אזרחיה ואינם תושביה, ואת מידת האחריות שהיא נושאת כלפי כל אחת מקבוצות אלו.

(ב) סוגים שונים של מעורבות ישירה ועקיפה בטרור

מדינה השואפת להגן על אזרחיה מפני פעולות טרור, תוך שמירה על כבוד האדם, צריכה לענות על השאלה: מהו אותו פרק זמן, שבו נוטל אזרח חלק ישיר במעשה הלחימה? לשם כך עליה להביא בחשבון טרם ביצוע פעולה את ההבחנה בין הפונקציות השונות שממלאים האנשים המעורבים בטרור באופן ישיר ועקיף (דהיינו דרגת המעורבות בטרור) ללא קשר מהו המרחק שלהם מזירת ההתרחשות.

הסוגים השונים של דרגת המעורבות בטרור מסודרים על-פי דרגת חשיבות יורדת של מיידיות הסכנה. הבחנה זו מסייעת להחליט מתי יש למדינה הצדקה מוסרית לפעול נגד אדם מסוים כדי למנוע פעולות טרור.

(ב.1) בני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית (כגון נושא חגורת נפץ, חבר בחוליה שמשגרת רקטות);

(ב.2) בני אדם הנותנים סיוע מיידית לבני אדם, שנשקפת מהם סכנה מיידית (כגון נהג, מורה דרך);

(ב.3) בני אדם האחראים על השיגור של בני אדם, שנשקפת מהם סכנה מיידית;

(ב.4) בני אדם המכניסים את האמל"ח (כגון "מהנדס" המכין חגורות נפץ או רקטה תוצרת עצמית);

(ב.5) בני אדם המספקים אמצעים חיוניים לשם הכנת פעולה אלימה (כגון "רוקח", איסוף מידע מודיעיני);

(ב.6) בני אדם המתכננים את הפרטים המעשיים או את הרעיון המבצעי של פעולה אלימה;

(ב.8) בני אדם המקבלים החלטה אופרטיבית קונקרטיבית לביצוע פעולה אלימה;

(ב.9) השתתפות בהנהגה פוליטית, חברתית או דתית של ארגון בעל זרוע של פעילויות; טרור, כולל מעורבות בקבלת החלטות פרטניות או עקיפות בנוגע לפעולות אלימות.

עד כאן מדברים כל הסעיפים על מעורבות ישירה בטרור. כל אדם, שלא מעורב בפעולות טרור בדרך זו, נחשב למעורב בעקיפין בטרור, כגון:

(ב.10) פיתוח והפעלה של ערוצי מימון שאינם חיוניים ואינם מסייעים לפעולות טרור (כגון איש כספים של הארגון);

(ב.11) דרשה במסגד המהללת לוחמים מתאבדים חברי חוליות טרור ולא מסייעת לפעולות טרור;

(ב.12) הפצת כרזות המשבחות פעולות טרור ולא מסייעות לפעולות טרור;

(ב.13) השתתפות בהנהגה פוליטית, חברתית או דתית של ארגון בעל זרוע של פעילויות טרור, ללא מעורבות בהחלטות פרטניות או עקיפות בנוגע לפיגועים.

(ג) חובות מדינה כלפי קבוצות אנשים על-פי זיקה טריטוריאלית

מדינה, שפועלת כדי לבצע חובתה להגן על אזרחיה מפני פעולות טרור, עליה לשמור על כבוד האדם על-ידי הכרה בערך האדם, קדושת חייו והיותו חופשי. על-כן עליה להביא בחשבון, במידת האפשר, את ההבחנה בין סוגי קבוצות האנשים השונים וזיקתם הטריטוריאלית ואת מידת האחריות שהיא נושאת כלפי כל אחת מקבוצות אלו.

(ג.1*) פגיעה מזערית בחיי האזרחים (והתושבים) של המדינה, בכלל זה חייליה, כשאינם במהלכה של פעילות לחימה;

(ג.2*) פגיעה מזערית בחיי בני אדם (מחוץ למדינה), שאינם מעורבים בטרור ושנמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה;

(ג.3*) פגיעה מזערית בחיי לוחמים של המדינה (בהנחה שמדובר בצבא חובה) במהלך פעילות לחימה שלהם;

(ג.4*) פגיעה מזערית בחיי בני אדם (מחוץ למדינה), שאינם מעורבים בטרור ושאינם נמצאים בשליטה האפקטיבית של המדינה;

(ג.5*) פגיעה מזערית בחיי לוחמים של המדינה (בהנחה שמדובר בצבא מקצועי התנדבותי), במהלך פעולת לחימה שלהם;

(ג.6*) פגיעה מזערית בחיי בני אדם (מחוץ למדינה) המעורבים בעקיפין בפעולות טרור;

(ג.7*) פגיעה בבני אדם (מחוץ למדינה) המעורבים במישרין בפעולות טרור.

התפיסה המקובלת גורסת שמותר לתקוף חייל - בעוד אזרח הוא מוגן, מאחר שחיילים לקחו על עצמם סיכון שאזרחים לא לקחו; ואילו דוקטרינה זו גורסת שלוחמי טרור נטמעים בכוונה תחילה בסביבה אזרחית, ולפיכך אופי הלחימה מורכב יותר: לחיילים יש סיכון גדול הרבה יותר להיפגע, אם ינסו למזער את הנזק הנגרם לאזרחי הצד השני, בעוד האחריות לפגיעה באזרחים מוטלת על לוחמי הטרור. כמו כן חייל הוא אזרח במדים, חייו חשובים בדיוק כמו החיים של אזרחי הצד השני, ולפיכך מוטלת על המדינה חובה להגן על חייליה. עם זאת קיים סייג חשוב: חיילים **זכאים** לקבל קדימות מוסרית על פני אזרחי הצד השני רק אם הם משרתים בצבא חובה. אם הם משרתים בצבא מקצועי (התנדבותי), הם **לא זכאים** לקבל קדימות מוסרית על פני אזרחי הצד השני, שהרי הם התנדבו לשרת את מדינתם כחיילים ומכירים את הסיכון שלקחו על עצמם.

עיקרון ג. עקרון המידתיות

מדינה, השואפת לשמור על כבוד האדם, צריכה לערוך איזון בעת ההחלטה על ביצוע פעולה בין הגנה על אזרחיה מפני פעולות טרור לבין הנזק ההומניטרי הצפוי לצד השני. לצורך כך עליה להביא בחשבון את מרכיבי התועלת הצבאית הצפויה מהפעולה אל מול סכנת הפגיעה בסביבה האנושית של הצד השני.

מרכיבי התועלת הצבאית

(1.ג) רמת מיידיות הסכנה הצפויה מפעולת הטרור שעל הפרק (כגון חוליית משגרי רקטות, שעוסקת ברגע נתון בשיגור רקטות לעבר אוכלוסייה אזרחית, פיגוע טרור שצפוי להתרחש בעוד כמה שבועות נגד אוכלוסייה אזרחית);

(2.ג) רמת ערכיות הפעולה והתועלת הצפויה ממנה לטווח הארוך (כגון מבצע מודיעיני, מבצע התקפי, סיכול חטיפת חייל);

(3.ג) מהם הנסיונות שנעשו כדי להשיג תוצאה דומה באמצעים חליפיים.

אם מדובר בפעולה אשר נועדה לפגוע בבני אדם (כולל סיכול ממוקד), או-אז צריך לבחון גם את הפרמטרים הללו:

(4.ג) מידת מעורבותו של אדם מסוים בפעולות הטרור בהתאם לעקרון ההבחנה (עיקרון ב);

(5.ג) רמת הסכנה הנשקפת מפעולת טרור, המבוצעת על-ידי אדם המעורב במישרין בטרור גם בטווח המתמשך;

(6.ג) מידת הקושי המודיעיני שהיה כרוך בחיפוש אותו אדם (אם לא ייפגע כעת, מה מידת הקושי המודיעיני למצוא אותו שוב).

סכנת הפגיעה בסביבה אנושית

(7.ג) מידת הסכנה הצפויה מהפעולה הצבאית לבני אדם, שאינם מעורבים בטרור או שמעורבים בו רק בעקיפין;

(8.ג) אם מדובר בטקטיקה או בנשק, שעלול לגרום לנזק סביבתי נרחב יותר, ייבדק אם כבר נעשה שימוש בסוג זה של נשק או טקטיקה כלפי אותה אוכלוסייה, ומה היתה התוצאה.
השקלול של שיקולי התועלת הצבאית אל מול שיקולי סכנת הפגיעה האנושית ייעשה בהתאם לנסיבות:

(9.ג) התועלת הצבאית גוברת: ערך גבוה של שני פרמטרים לפחות של התועלת הצבאית (ד.1) עד (6.ג) יוצר כורח צבאי לפעולה מיידיית - גם אם ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה בסביבה האנושית גבוה במידה דומה;

(10.ג) סכנת הפגיעה בסביבה האנושית גוברת: ככל שערך הפרמטר של התועלת הצבאית מצוי בהסתברות נמוכה יותר, ראוי לתת משקל גדול יותר לסכנת הפגיעה בסביבה האנושית;
(11.ג) צורך בדחיית הפעולה: כאשר ערכי הפרמטרים של התועלת הצבאית נמוכים, ולעומת זאת ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה בסביבה האנושית לא אפסי, אין כורח צבאי שמחייב פעולה מיידיית, ונדרשת דחייה של הפעולה למועד אחר;

(12.ג) צורך בפיתוח: פעולות צבאיות, אשר עתידות לפגוע בסביבה האנושית במידה רבה, מחייבות נסיונות לפתח סוגים חדשים של אמצעי לחימה, שיטות לחימה או נהלים, כדי להקטין בעתיד את סכנת הפגיעה בסביבה האנושית.

על מנת שניתן יהיה להשוות בין התועלת הצבאית לבין מידת הנזק שעלולה להיגרם לסביבה האנושית, יש להביא בחשבון כמה שיותר פרמטרים. סעיפים (ג.1) עד (ג.3) מתייחסים לפעולה באופן כללי: אם מדובר על פעולה מיידיית העומדת להתרחש, או לאו (ג.1), כי אם מדובר בפעולה מיידיית העומדת להתרחש, יהיה צורך גדול יותר בביצוע המשימה; עד כמה המשימה ערכית (ג.2), דהיינו יש לשקלל בין הערך המוסף הנובע מהצלחת הפעולה אל מול הסיכון שהצבא מוכן לקחת, כמו סיכון חיי אדם של הצד השני. למשל; אם מדובר על סיכול חטיפת חייל, יכול המפקד יכול לאפשר לעצמו להשתמש באש מאסיבית יותר, מאחר שקרוב לוודאי תוביל החטיפה לדרישות מרובות מצד ארגון הטרור (כגון שחרור אסירים מהכלא), וכן לאפשרות למעשי טרור עתידיים ונסיונות נוספים לחטוף חיילים. דוגמה נוספת היא תפיסת מנהיג מרכזי של הזרוע הצבאית של ארגון הטרור האחראי על-פיגועים רבים, שידוע כי מתכנן פיגועים עתידיים - גם כאן יוכל המפקד להשתמש במידת כוח רבה.

אם נוכחנו לראות בסעיף (ג.1) שמדובר על פעולה העומדת להתרחש לא בטווח המיידי - אך על-פי סעיף (ג.2) מדובר על פעולה בעלת רמת ערכיות גבוהה ובעלת השלכות לטווח ארוך, כגון סיכול שימוש בנשק גרעיני מצד פעילי הטרור – ניתן אז להפעיל עוצמת אש רבה.

כמו כן, על כל צבא לבדוק את עצמו ולראות אם נעשו נסיונות מספקים לבצע את הפעולה באופן אחר, שיביא לפגיעה פחותה בסביבה האנושית (ג.3). סעיפים (ג.3) עד (ג.6) מתייחסים בהכרח לפעולה שנועדה לפגוע גם בפעילי טרור. כאן חשוב לבדוק את חשיבות ביצוע הפעולה על-פי מידת ה"מסוכנות" של אותו פעיל טרור - מהו הנזק שיכול אותו אדם לגרום לאזרחי המדינה גם בטווח המתמשך, ועד כמה קשה היה לאתר אותו. ניקח שוב את הדוגמה שהובאה בהקשר לסעיף (ג.2) - ערכיות הפעולה: תפיסת מנהיג מרכזי של הזרוע הצבאית של ארגון הטרור, האחראי על-פיגועים רבים וידוע כי מתכנן פיגועים עתידיים; נסתכל גם על מידת הקושי המודיעיני שהיה כרוך במציאת אותו אדם (ג.6). אם מדובר על קושי מודיעיני גדול - חיפשו אחריו במשך זמן רב, ולא בטוח אם ניתן יהיה לאתר אותו שוב - יוכל המפקד להפעיל עוצמת אש גדולה יותר מאשר במקרה, שבו ניתן לאתר שוב את אותו אדם בקלות רבה יחסית.

יש לשקלל את סעיפים (ג.1) עד (ג.6) מול סעיפים (ג.7) ו-(ג.8), דהיינו יש לבדוק מהי מידת הסכנה הצפויה לאזרחי הצד השני; וכן (ג.7), אם נעשה שימוש כלפי אותה אוכלוסייה בסוג הנשק שעומדים לעשות בו שימוש כעת (למשל, אם מדובר בפצצה בגודל מסוים) (ג.8). דהיינו נשאלת השאלה: האם למדה המדינה מפעולות העבר או חוזרת עליהם בשנית? במלחמת לבנון השנייה פעל צה"ל נגד פעילי חמאס, שהיו חמושים בטילים נגד טנקים ואיימו על הכוחות הישראליים. עוצמת התגובה כללה שימוש במרגמות ובפגזי עשן המכילים זרחן באזור מחנה הפליטים ג'באליה. הנזק שנגרם למתחם כתוצאה מהשימוש בנשק זה היה נרחב יותר מכפי שצה"ל צפה: נהרגו כ-35 אנשים וכ-40 נפצעו. על-כן הוסקו מסקנות ונוסחו כללים מחמירים יותר לטווח הבטחון הנדרש בעת שימוש בפגזי עשן באזור המאוכלס בצפיפות באזרחים ובאזור מתקנים רגישים. אם תתבצע פעולה ומפקד יבחר להשתמש בפגזי עשן המכילים זרחן, יהיה צורך לבדוק אם נעשה כבר שימוש בסוג נשק זה ומה היו ההשלכות. אם יבדקו את הפעולה שנעשתה במחנה הפליטים ויראו כי ההשלכות היו חמורות והביאו לנזק סביבתי נרחב, יהיה צורך לחשוב אם כעת תעמוד הפעולה בטווח הבטחון החדש שקבע צה"ל, או לאו. הסעיף מדגיש שמדובר בשאלה אם כבר נעשה שימוש בסוג זה של נשק או טקטיקה **כלפי אותה אוכלוסייה**, מאחר שלא כל אזורי הלחימה דינם זהה. רצועת עזה, למשל (שם ישראל נלחמת בחמאס), צפופה יותר מדרום לבנון (שם ישראל נלחמת בחיזבאללה). על-כן לא ודאי שטווח הבטחון שיידרש בעת שימוש בפגזי עשן ברצועת עזה הוא אותו טווח בטחון שיידרש בעת שימוש בנשק זה בדרום לבנון.

סעיפים (9.ג) עד (11.ג) משקללים את הצורך בפעולה על-פי האיזון שנעשה בין שיקולי התועלת הצבאית לשיקולי סכנת הפגיעה בסביבה האנושית.

סעיף (12.ג) מדגיש את הצורך בפיתוח נשק, אמצעי לחימה חדישים ונהלים, שיתנו מענה טוב יותר לביצוע פעולה מסוימת, אם סכנת הפגיעה בסביבה אנושית היא גבוהה.

עיקרון ד. עקרון האזהרה המוקדמת

כאשר מתנהלות פעולות צבאיות באזור שבו קיימת סכנה של פגיעה באנשים שאינם מעורבים במישרין בטרור, חייבות להתבצע שם לפני כן פעולות אזהרה מוקדמות ונאותות, שיתנו שהות בידי האזרחים להתרחק מהאזור (כגון הפצת כרזות, מסרונים, הודעות ברדיו, שיח עם נכבדי הכפר ועוד). עם זאת קיימים כמה מקרים, שבהם יש למדינה אפשרות לשקול אם לתת אזהרה מוקדמת, או לאו:

- ניתן לשקול אם להתריע לפני פעולה, שמבוצעת כהגנה עצמית וכתגובה מיידית לפעולה שבוצעה על-ידי לוחמי הטרור (למשל תגובה על ירי טילים לעבר יישובים אזרחיים שנמשך זמן רב ומהווה סיכון חיים מיידים);
- ניתן לשקול אם להתריע כאשר מדובר בפעולה בעלת ערכיות גבוהה במיוחד, המתוכננת נגד פעולת טרור הצפויה בטווח המיידים, והמפקדים בשטח סבורים שמתן התרעה יגרום לאובדן אלמנט ההפתעה והיכולת לסכל את פעולת הטרור;
- ניתן לשקול אם להתריע כאשר קיים חשש שהדבר יגרום לסכנה גדולה יותר של האוכלוסייה האזרחית במקום – למשל, במקרה של סרי לנקה שלחמה נגד ארגון ה-LTTE: מתן אזהרה מוקדמת עלול היה להביא ללקיחת בני ערובה מקרב האזרחים שישמשו כמגינים אנושיים (דבר שנעשה גם ללא האזהרה המקדמת) ולפיצוץ מטעני חבלה בקרב אוכלוסייה אזרחית, שנענית לאזהרה ובורחת, על-ידי פעיל טרור מתאבד שמשים עצמו כאחד האזרחים הבורחים.

עיקרון ה. עקרון ההרתעה ההתקפית

(ה.1) מטרה: עקרון ההרתעה ההתקפית נועד למנוע פעולות טרור עתידיות באמצעות שכנוע לוחמי הטרור, שהתגובה בעבור פעילותם גבוהה, ושלמדינה יש יכולת ונחישות לממש את איומיה.²⁶

²⁶ ראו דיון על הרתעה אצל גנור בועז (2003); ואצל אדמסקי דימה ובידץ יוסי (2014)

ה.1) סכנת הפגיעה בסביבה האנושית. בעת ביצוע פעולה צבאית, שמטרתה לרפות את ידיהם של לוחמי הטרור מפני המשך פעילות עוינת נגד המדינה (הרתעה בלבד), יש איסור מוחלט לפגוע בבני אדם שאינם מעורבים במישרין בטרור. לעומת זאת, כשמדובר בפעולה שמבוססת על שיקולי כורח צבאי של סיכול פעולת טרור, ואלמנט ההרתעה הוא בגדר "תוצר נלווה" של הפעולה, יש אפשרות לפגוע בבני אדם שאינם מעורבים ישירות בטרור.

עיקרון ו. עקרון ההבנה המקצועית

כל פעולה צבאית של לחימה בטרור צריכה להתבצע באופן המקצועי ביותר ומתוך רצון לסכל פעולות טרור עתידיות - ולא מתוך רצון לנקמה. לצורך כך יש להבהיר למפקדים הבכירים ולמפקדים בשטח את הממדים המוסריים והאתיים של הפעולה. כדי שפעולה תהיה מוסרית ככל האפשר, חשוב שלכל הגורמים המעורבים בלחימה תהיה הבנה נאותה ככל שאפשר ברמת המקרו של המוסר והאתיקה שבבסיס הלוחמה בטרור.

8.2 דוקטרינה ללוחמה בגרילה

כפי שצוין בפרק 1.5, הקו העובר בין טרור לגרילה דק מאוד.

הגדרת העבודה לגרילה, המלווה את המחקר, היא: שימוש מכוון באלימות לשם השגת מטרות צבאיות - פוליטיות נגד אנשי צבא ובטחון על-ידי הקמת יחידות מעין - צבאיות מסורות, המורכבות מאזרחים ו/או חיילים, תוך נקיטה בשיטות פעולה צבאיות ותוך הסתמכות על האוכלוסייה המקומית.

אם כן, הגדרה זו מתייחסת גם לקהל היעד של אנשי צבא ובטחון, שנגדו מכוונות הפעולות, וגם לשיטות הלחימה של הגרילה. כך גם נותחו מקרי המבחן, ובהתאם לכך בנויה הדוקטרינה. בהנחה שייעשה שימוש בדוקטרינה המוצעת להלן על-ידי המשתמשים בהגדרות שונות, ראוי להבהיר כי אם עומד ארגון גרילה לבצע פעולת גרילה ו/או טרור, שצפויים להיפגע ממנה אזרחים, יש לבחון את הפעולה המיועדת באמצעות דוקטרינת הלחימה האתית-אוניברסלית לטרור.

על-פניו נראה שכללי הלחימה הרגילים יכולים לשרת את המדינה הדמוקרטית כשמדובר בפעולות גרילה המופנות כלפיה מצד ארגון הטרור ו/או הגרילה, מאחר ומדובר בפעולות המופנות נגד אנשי צבא ובטחון. אך אין זה כך לדעתי מאחר ובניגוד לכללי הלחימה הרגילים אשר יוצאים מתוך הנחה שלאזרחים ישנה קדימות מוסרית על פני חיילים. במלחמה נגד ארגון גרילה לחיילים ניתנת קדימות מוסרית פעמים רבות על פני אוכלוסיית הצד השני (כפי שניתן יהיה לראות בדוקטרינה) מאחר וארגונים אלה פועלים במתכונת של ארגוני הטרור של ימינו – מתוך אוכלוסייה אזרחית, נגד אוכלוסייה אזרחית – הם מנסים בכוונה תחילה לשבש את ההבחנה ביניהם לבין האזרחים, דבר המטיל עליהם את האחריות לשלומם של אותם אזרחים. למשל על-ידי הפיכת יעדים אזרחיים לצבאיים (כמו שיגור רקטות ממסגד); על-ידי אי לבישת מדים או סימן זיהוי כלשהו ועוד. שוני זה בקדימות המוסרית מביא לצורך בכללים אחרים מכללי המלחמה הקיימים.

עיקרון א. עקרון הכורח הצבאי

(1) **תנאי המטרה:** הפעולה מבוצעת לצורך הגנה על חייהם של חיילי המדינה מפני פעולות גרילה מתוקף זכות החיילים להגנה עצמית;

(2) **תנאי האפקטיביות הצבאית:** כל פעולה חליפית (כולל הימנעות מכל פעולה) מותירה סכנה ממשית גדולה יותר לחיי חיילי המדינה – אם אכן מדובר באזור שאינו מעורב באוכלוסייה

אזרחית, כגון הנחת מטעני חבלה על-ידי לוחמי הגרילה בצירים שבהם נעים טנקים צבאיים.

(3) **תנאי מזעור הנזק:** בעת ביצוע הפעולה יש לשאוף למזער כל נזק הנגרם במהלכה לאנשים,

שאינם מעורבים במישרין בפעולות גרילה, על מנת לשמור על כבוד האדם ועל קדושת חייו.

(4) **תנאי האוניברסליות:** ההצדקה לבצע את הפעולה מצדיקה את ביצוע הפעולה בכל המצבים

המקבלים.

סעיף ב.2 מצדיק פעולה אם מדובר באזור ללא אוכלוסייה אזרחית (גם כשמדובר מלחמה בעצימות נמוכה), כיוון שאז חובת המדינה היא להגן בראש וראשונה על חייליה, ופעולות מבוצעות כמו במלחמה קלאסית שנערכת נגד צבא קונבנציונלי, ושיש בה שדה קרב מובחן. אם יש באזור אזרחים, יש לערוך הבחנה בין צבא חובה לצבא מקצועי (התנדבותי). כאשר מדובר בצבא חובה, הרי שהיחס אל החיילים הוא כאל אזרחים במדים, והמדינה ששלחה אותם למשימה צריכה לעשות הכול כדי להגן על חייהם, מאחר שהם משרתים מתוקף חוק מדינה, ובהגיעם לגיל מסוים אין להם ברירה אלא להתגייס לצבא. לעומת זאת, כאשר מדובר על חיילים בצבא מקצועי (התנדבותי), הם בחרו לשרת במקצוע זה וידעו מראש מה הסיכונים הכרוכים בכך. על-כן גם פעולה, שחושפת אותם לסכנה גדולה יותר (על מנת לסכן פחות את אזרחי הצד שני) היא מותרת.

עיקרון ב. עקרון ההבחנה

(א) חובות מדינה כלפי קבוצות אנשים על-פי זיקה טריטוריאלית ומעורבות בגרילה

ההבדל בין פעולות טרור לפעולות גרילה מתבטא בסעיף זה בטרמינולוגיה שמשנתה מהמונח **טרור** למונח **גרילה**, מאחר שלא חל שינוי בהבחנה של המדינה בין סוגי קבוצות האנשים השונים (שאינם אזרחיה ואינם תושביה) ובמידת האחריות שהיא נושאת כלפי כל אחת מקבוצות אלו.

הסעיפים מסודרים לפי דרגת חשיבות יורדת.

(א.1) חובות המדינה כלפי בני אדם, שנמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה ושאינם

מעורבים בפעולות גרילה;

(א.2) חובות המדינה כלפי בני אדם, שאינם נמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה

ושאינם מעורבים בפעולות גרילה;

(א.3) חובות המדינה כלפי בני אדם, הנמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה

ומעורבים באופן עקיף בפעולות גרילה;

(א.4) חובות המדינה כלפי בני אדם, שלא נמצאים בשליטתה באפקטיבית של המדינה והמעורבים באופן עקיף בפעולות גרילה ;

(א.5) חובות המדינה כלפי בני אדם, הנמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה והמעורבים באופן ישיר בפעולות גרילה ;

(א.6) חובות המדינה כלפי בני אדם, שלא נמצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה והמעורבים באופן ישיר בפעולות גרילה.

(ב) סוגים שונים של מעורבות ישירה ועקיפה בגרילה

מדינה, השואפת להגן על חייליה מפני פעולות גרילה תוך שמירה על כבוד האדם, צריכה להביא בחשבון טרם ביצוע פעולה את ההבחנה בין הפונקציות השונות, שממלאים האנשים המעורבים בגרילה באופן ישיר ועקיף.

הסוגים השונים של דרגת המעורבות בגרילה מסודרים על-פי דרגת חשיבות יורדת של מיידיות הסכנה. הבחנה זו מסייעת להחלטה מתי יש למדינה הצדקה מוסרית לפעול נגד אדם מסוים כדי למנוע פעולות גרילה.

(ב.1) בני אדם שנשקפת מהם סכנה מיידית (חבר בחולייה שמשגרת רקטות, חבר בחולייה שמניחה מטענים) ;

(ב.2) בני אדם הנותנים סיוע מיידית לבני אדם, שנשקפת מהם סכנה מיידית (כגון נהג, מורה דרך) ;

(ב.3) בני אדם האחראים על השיגור של בני אדם, שנשקפת מהם סכנה מיידית ;

(ב.4) בני אדם המכינים את האמל"ח (כגון "מהנדס" המכין רקטה תוצרת עצמית) ;

(ב.5) בני אדם המספקים אמצעים חיוניים לשם הכנת פעולת גרילה (כגון "רוקח", איסוף מידע מודיעיני כמו נתיבי המלטות) ;

(ב.6) בני אדם המתכננים את הפרטים המעשיים או את הרעיון המבצעי של פעולת גרילה ;

(ב.8) בני אדם המקבלים החלטה אופרטיבית קונקרטיבית לביצוע פעולת גרילה ;

(ב.9) השתתפות בהנהגה פוליטית, חברתית או דתית של ארגון שנוקט פעולות גרילה, כולל מעורבות בקבלת החלטות פרטניות או עקיפות בנוגע לפעולות הגרילה.

עד כאן כל הסעיפים מדברים על מעורבות ישירה בגרילה. כל אדם שלא מעורב בפעולות

גרילה בדרך זו, נחשב למעורב בעקיפין, כגון :

(ב.10) פיתוח והפעלה של ערוצי מימון שחיוניים לפעילות הארגון, אך לא לפעולות הגרילה

(כגון איש כספים של הארגון) ;

(ב.11) דרשה במסגד המהללת לוחמים המבצעים פעולות גרילה ;

(ב.12) הפצת כרזות המשבחות פעולות גרילה.

(ג) חובות מדינה כלפי קבוצות אנשים על-פי זיקה טריטוריאלית

מדינה, ששואפת לבצע את חובתה - להגן על חייליה מפני פעולות גרילה – עליה לשמור על כבוד האדם על-ידי הכרה בערך האדם, קדושת חייו והיותו חופשי. על-כן על המדינה להביא בחשבון במידת האפשר את ההבחנה בין סוגי קבוצות האנשים השונים וזיקתם הטריטוריאלית ואת מידת האחריות שהיא נושאת כלפי כל אחת מקבוצות אלו.

(ג.1*) פגיעה מזערית בחיי חיילי המדינה, כשאינם במהלכה של פעילות לחימה ;

(ג.2*) פגיעה מזערית בחיי בני אדם (מחוץ למדינה) שאינם מעורבים בגרילה ושממצאים בשליטתה האפקטיבית של המדינה ;

(ג.3*) פגיעה מזערית בחיי לוחמים של המדינה (בהנחה שמדובר בצבא חובה) במהלך פעילות לחימה שלהם ;

(ג.4*) פגיעה מזערית בחיי בני אדם (מחוץ למדינה), שאינם מעורבים בגרילה ושאינם נמצאים בשליטה האפקטיבית של המדינה ;

(ג.5*) פגיעה מזערית בחיי לוחמים של המדינה (בהנחה ;מדובר בצבא רשות התנדבותי) במהלך פעולת לחימה שלהם ;

(ג.6*) פגיעה מזערית בחיי בני אדם (מחוץ למדינה), המעורבים בעקיפין בפעולות גרילה ;

(ג.7*) פגיעה בבני אדם (מחוץ למדינה) המעורבים במישרין בפעולות גרילה.

לכאורה נראה כי בניגוד לפעולות טרור, הדין במקרים של פעולות גרילה הוא פשוט יותר. פעולות הגרילה מבוצעות נגד חיילי המדינה, ולא נגד אזרחיה, וחיילים הם אנשים שנשלחו על-ידי מדינתם לשמור ולהגן על חייהם של אזרחי המדינה, ועלולים להיפגע בשל שליחות זו. על-כן מתבקש שהם ייקחו על עצמם מראש סיכון גדול יותר, כדי שלא ייפגעו אזרחים של הצד השני שמוגנים מתוקף היותם כאלה. (דהיינו האחריות על בטחונם של האזרחים מוטלת עליהם). נכון הוא הדבר כשמדובר על פעולות המבוצעות באזורים שלא מצויים בהם אזרחים ; אך בעת לחימה בעצימות נמוכה נטמעים לוחמי הגרילה פעמים רבות בכוונה בתוך אוכלוסייה אזרחית ומבצעים משם פעולות נגד חיילים. כך גם יעדים אזרחיים במהותם הופכים ליעדים צבאיים מכורח הנסיבות. למשל, כאשר משתלטים כוחות האויב על בית-ספר כדי לשגר ממנו פצצות מרגמה לעבר חיילים. בנוסף, פעמים רבות את עצמם לוחמי הגרילה כחיילים המצויים תחת צבא סדיר, אך עם זאת עושים שימוש באפשרות שנתן הפרוטוקול הנוסף לאמנת ג'נבה - שאינו מחייב אותם לבדל עצמם מהאוכלוסייה

האזרחית על-ידי סימן זיהוי כלשהו, אלא רק על-ידי נשיאת נשק גלוי במהלך הפעילות הצבאית. דבר זה מקשה עוד יותר על החיילים להבדיל בין לוחמי גרילה לבין אזרחים וחושף אותם לסכנה גדולה עוד יותר. במקרה כזה האחריות על הפגיעה בבטחונם של האזרחים מוטלת על לוחמי הגרילה. על-כן בניגוד לתפיסה המקובלת - הגורסת שחייל מותר לתקוף, בעוד אזרח הוא מוגן - גורסת דוקטרינה זו, כמו הדוקטרינה ללוחמה בטרור, שבסוג כזה של לחימה מאחר ולחיילים יש אפשרות גדולה הרבה יותר להיפגע, אם הם ינסו למזער את הנזק הנגרם לאזרחי הצד השני, מוטלת חובה על המדינה להגן על חייליה גם במחיר של נזק אגבי נרחב יותר כלפי האוכלוסייה האזרחית. עם זאת יש סייג חשוב: חיילים **זכאים** לקבל קדימות מוסרית זו על פני אזרחי הצד השני רק אם הם משרתים בצבא חובה; אך כאשר החיילים משרתים בצבא מקצועי (התנדבותי), הם **לא זכאים** לקבל קדימות מוסרית על פני אזרחי הצד השני, שהרי הם התנדבו לשרת את מדינתם כחיילים ומכירים את סיכון שלקחו על עצמם.

עקרון ג. עקרון המידתיות

מדינה, השואפת לשמור על כבוד האדם, צריכה לערוך איזון בעת ההחלטה על ביצוע פעולה בין הגנה על חייליה מפני פעולות גרילה לבין הנזק ההומניטרי הצפוי לצד השני. לצורך כך עליה להביא בחשבון את מרכיבי התועלת הצבאית הצפויה מהפעולה אל מול סכנת הפגיעה בסביבה האנושית של הצד השני.

מרכיבי התועלת הצבאית

- (1.ג) רמת מיידיות הסכנה הצפויה לחיילים מפעולת הגרילה שעל הפרק (כגון ירי צלפים לעבר חיילים; פצצת מרגמה שמשוגרת לעברם; מארב מתוכנן);
- (2.ג) רמת ערכיות הפעולה והתועלת הצפויה ממנה לטווח הארוך (כגון סיכול חטיפת חייל, הבנה של לוחמי הגרילה שפעילותם לא אפקטיבית מאחר שהיא מסיבה להם נזק גדול);
- (3.ג) מה הנסיונות שנעשו כדי להשיג תוצאה דומה באמצעים חליפיים;
אם מדובר בפעולה אשר נועדה לפגוע בבני אדם, צריך לבחון גם את הפרמטרים הללו:
- (4.ג) מידת מעורבותו של אדם מסוים בפעולות הגרילה בהתאם לעקרון ההבחנה (עיקרון ב);
- (5.ג) רמת הסכנה הנשקפת מהפעולה המבוצעת על-ידי אדם, המעורב במישרין בגרילה גם בטווח המתמשך;
- (6.ג) מידת הקושי המודיעיני שהיה כרוך בחיפוש אותו אדם (כלומר אם לא ייפגע כעת, מה מידת הקושי המודיעיני למצוא אותו שוב).

סכנת הפגיעה בסביבה אנושית

(7.ג) מידת הסכנה הצפויה מהפעולה הצבאית לבני האדם, שאינם מעורבים בגרילה או שמעורבים רק בעקיפין ;

(8.ג) אם מדובר בטקטיקה או בנשק, שידוע שעלול לגרום לנזק סביבתי נרחב יותר, ייבדק אם כבר נעשה שימוש בסוג זה של נשק או טקטיקה כלפי אותה אוכלוסייה, ומה היתה התוצאה ;
השקלול של שיקולי התועלת הצבאית אל מול שיקולי סכנת הפגיעה האנושית ייעשה בהתאם לנסיבות:

(9.ג) התועלת הצבאית גוברת : אם מדובר בחיילי צבא חובה, דאז ערך גבוה של **שני פרמטרים** לפחות של התועלת הצבאית (1.ג) עד (6.ג) יוצר כורח צבאי לפעולה מיידית - גם אם ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה בסביבה האנושית גבוה במידה דומה. אם מדובר בחיילי צבא מקצועי (התנדבותי), ערך גבוה של **שלושה פרמטרים** לפחות של התועלת הצבאית (1.ג) עד (6.ג) יוצר כורח צבאי לפעולה מיידית - גם אם ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה בסביבה האנושית גבוה במידה דומה ;

(10.ג) סכנת הפגיעה בסביבה האנושית גוברת : ככל שערך הפרמטר של התועלת הצבאית הוא בהסתברות נמוכה יותר, ראוי לתת משקל גדול יותר לסכנת הפגיעה בסביבה האנושית ;
(11.ג) צורך בדחיית הפעולה : כאשר ערכי הפרמטרים של התועלת הצבאית נמוכים, ולעומת זאת ערך הפרמטר של סכנת הפגיעה בסביבה האנושית לא אפסי, אין כורח צבאי שמחייב פעולה מיידית, ונדרשת דחייה של הפעולה למועד אחר ;

(12.ג) צורך בפיתוח : פעולות צבאיות, אשר עתידות לפגוע בסביבה האנושית במידה רבה, מחייבות נסיונות לפתח סוגים חדשים של אמצעי לחימה, שיטות לחימה או נהלים, כדי להקטין בעתיד את סכנת הפגיעה בסביבה האנושית.

עיקרון זה זהה לעקרון המידתיות המופיע בדוקטרינה האתית ללוחמה בטרור. ההבדל היחיד מצוי בסעיף (9.ג), שמבחין בין מידת הנזק, שמותר לגרום לאוכלוסייה אזרחית כאשר מדובר בפעולת גרילה נגד חיילי צבא חובה, אל מול הנזק, שמותר לגרום להם כאשר מדובר בפעולת גרילה נגד חיילי צבא מקצועי.

עיקרון ד. עקרון האזהרה המוקדמת

כאשר מתנהלות פעולות צבאיות באזור שבו קיימת סכנה של פגיעה באנשים, שאינם מעורבים במישרין בגרילה, חייבות להתבצע שם לפני כן פעולות אזהרה מוקדמות ונאותות, שיתנו שהות בידי אנשים אלה להתרחק מהאזור (כגון הפצת כרזות, מסרונים, הודעות ברדיו, שיח עם נכבדי הכפר ועוד).

מאחר שמדובר בפעולות גרילה המבוצעות נגד חיילים, ולא בפעולות המבוצעות נגד אזרחים, הרי בשונה מהדוקטרינה האתית ללוחמה בטרור אין למדינה במקרה זה אפשרות לשקול אם לתת אזהרה מוקדמת, או לאו. נהפוך הוא; מוטלת עליה חובה רבה יותר להזהיר את האזרחים.

עיקרון ה. עקרון ההרתעה ההתקפית

(ה.1) מטרה: עקרון ההרתעה ההתקפית נועד למנוע פעולות גרילה עתידיות באמצעות שכנוע לוחמי הגרילה, שהעונש בעבור פעילותם גבוה, ושלמדינה יש יכולת ונחישות לממש את איומיה; (ה.1) סכנת הפגיעה בסביבה האנושית: בעת ביצוע פעולה צבאית, שמטרתה לרפות את ידיהם של לוחמי הגרילה מפני המשך פעילות עוינת נגד המדינה (הרתעה בלבד), יש איסור מוחלט לפגוע בבני אדם שאינם מעורבים במישרין בגרילה. לעומת זאת, כשמדובר בפעולה שמבוססת על שיקולי כורח צבאי של סיכול פעולת גרילה, ואלמנט ההרתעה הוא בגדר "תוצר נלווה" של הפעולה, יש אפשרות לפגוע בבני אדם שאינם מעורבים ישירות בגרילה.

כשמדובר בפעולה נגד לוחמי גרילה, החשיבות של עקרון ההרתעה הוא כפול: מחד, שכנוע לוחמי הגרילה שלמדינה יש יכולת ונחישות לממש את איומיה, ושהמחיר אותו יצטרכו לשלם יהיה גבוה משציפו. מאידך, שכנוע האוכלוסייה המקומית האזרחית (ללא פגיעה באנשים שאינם מעורבים במישרין בפעולות גרילה) בעוצמת הפעולה, כדי שתשכיל להבין שפעולות לוחמי הגרילה לא יסבו להם שום תועלת, אלא להפך - עלולות להסב נזק רב. כך קיימת אפשרות שהתמיכה של אוכלוסייה זו בלוחמים תפחת - דבר שיפגע קשות בארגון הגרילה, שנוזקק עד מאוד לתמיכה (כגון אספקת מחסה ומוצרי מזון).

עיקרון ו. עקרון ההבנה המקצועית

כל פעולה צבאית של לחימה בגרילה צריכה להתבצע באופן המקצועי ביותר ומתוך רצון לסכל פעולות גרילה עתידיות, ולא מתוך רצון לנקמה. לצורך כך חשוב שלכל הגורמים המעורבים בלחימה תהיה הבנה נאותה ככל האפשר ברמת המקרו של המוסר והאתיקה שבבסיס הלוחמה בגרילה.

סיכום

מחקר זה עסק בשינוי אופייה של המלחמה – מ"מלחמה קלאסית" בין מדינות ריבוניות למלחמה בעצימות נמוכה בין מדינות לבין שחקנים לא מדינתיים (קרי ארגוני טרור וארגוני גרילה); וכפועל יוצא מכך - לקושי של מדינות דמוקרטיות להתמודד עם ארגונים אלו במהלך מלחמה בצורה אפקטיבית וראויה. הסיבה העיקרית לכך היא שמערכת הכללים וההצדקות, המאפשרת למדינות להתגונן באופן אפקטיבי תוך עמידה בציווי המוסרי של המדינה, נוצרה לשם מלחמות קלאסיות ומתאימה להן; אך כשמדובר במלחמה בעצימות נמוכה, מתרקמת קונסטלציה בעייתית בהרבה מזו המסורתית, מאחר שכללים והצדקות אלה אינם יכולים לבוא לידי ביטוי במהלכה.

המחקר כלל שני חלקים: חלקו הראשון, חלק תיאורטי, בחן ודן בתיאוריות המהוות את ההצדקה הלגאלית-מוסרית לאופן שבו ראוי ללחום במסגרת לוחמה בעצימות נמוכה של מדינה דמוקרטית מול ארגוני טרור וארגוני גרילה, תוך שמירה על כבוד האדם, מצד אחד, והגנה אפקטיבית על המדינה ואזרחיה, מהצד השני – תיאורית המלחמה הצודקת והמשפט הבינלאומי ההומניטרי שהוא חלק מדיני המלחמה. נבחנו העקרונות המרכזיים העומדים בבסיס תיאוריות אלו – עקרון ההבחנה ועקרון המידתיות, והיה עיסוק בשאלות ודילמות המועלות על-ידי חוקרים ומשפטנים, הנוגעות לצורך של מדינה דמוקרטית לעמוד בעקרונות אלו במהלך סוג זה של מלחמה והקשיים הנובעים מכך, כמו עריכת איזון בין צורך צבאי לנזק הומניטרי; חיי חיילי המדינה הדמוקרטית מול חיי אזרחי הצד השני; ההבחנה בין מטרות צבאיות לבין מטרות אזרחיות; הבחנה בין לוחם לאזרח; הקושי להגדיר מתי אדם נוטל חלק ישיר במעשי איבה, ועוד. חלקו האופרטיבי של המחקר נשען, בין היתר, על רעיונות שהועלו במסגרת החלק התיאורטי.

תיאוריה נוספת, המהווה ציר מרכזי למחקר ושהובאה במסגרת החלק התיאורטי, היא דוקטרינה אתית העוסקת במלחמה בטרור, שפיתחו האלוף עמוס ידלין והפרופסור אסא כשר בסיוע קציני צה"ל ויועצים אקדמיים בשנת 2005. הדוקטרינה מורכבת משלושה חלקים, המהווים מערכת עקרונות המבטאת תפיסה מוסדרת באשר לדרכים הראויות לנהל מלחמה בטרור. המחקר עושה שימוש בשני חלקים מתוך השלושה: חלקים ב' ו-ג' – פעולותיו של הצבא במהלך המלחמה ופעולותיו בזירה של האוכלוסייה המקומית.

כן עסק חלקו התיאורטי של המחקר בדיון בקושי בהמשגת המונחים **טרור וגרילה**, מאחר שאין הגדרה אוניברסלית מוסכמת למונחים אלו, ומאחר שבשנים האחרונות חל טשטוש בהבחנה ביניהם. בעבר שמרו לוחמי הארגונים השונים על מאפיינים מסוימים – למשל, על הבחנה את מי

הם תוקפים (כמו במהלך מלחמת העולם השנייה), מהם האמצעים בהם הם עושים שימוש ועוד. אבל בשנים האחרונות חל טשטוש בהבחנה בין סוגי הארגונים.

כדי להתמודד עם הוואקום הקיים והמחסור בהגדרה אוניברסלית לטרור וגרילה הוצעו לכל אחד ממונחים אלו במסגרת המחקר הגדרות עבודה, והן היוו את הציר שעליו מתבסס ניתוח הארגונים במסגרת המחקר המשווה.

ארגון טרור הוגדר כך: סוג של מאבק אליס, המתבצע בידי יחידים או ארגונים לא מטעמה של מדינה, אשר במסגרתו נעשה שימוש מכוון או איום להשתמש בפעולות אלימות כלפי אזרחים או חיילים, שאינם מצויים בשדה הקרב, מאחר שהם בני אוכלוסייה מסוימת, על-מנת לזרוע בהם פחד, בלבול ומבוכה לשם השגת מטרות פוליטיות (לאומיות, חברתיות-כלכליות, אידיאולוגיות, דתיות וכו').

ארגון גרילה הוגדר כך: ארגון העושה שימוש מכוון באלימות לשם השגת מטרות צבאיות - פוליטיות נגד אנשי צבא ובטחון על-ידי הקמת יחידות מעין - צבאיות מסורות, המורכבות מאזרחים ו/או חיילים, תוך נקיטת שיטות פעולה צבאיות ותוך הסתמכות על האוכלוסייה המקומית.

חלקו השני והאופרטיבי של המחקר נחלק לשניים: האחד, מחקר השוואתי, המתבסס על ארבעה מקרי בוחן המהווים מודל למדינות דמוקרטיות, המתמודדות מול ארגוני טרור וארגוני גרילה. והשני, פיתוח שתי דוקטרינות אתיות-אוניברסליות: האחת למלחמה בארגוני גרילה; והשנייה למלחמה בארגוני טרור.

מקרי הבוחן שנבדקו הם: התמודדות סרי לנקה מול הנמרים הטאמילים (LTTE) במסגרת מלחמת טאמיל אילאם ה-4; התמודדות ישראל מול החמאס במסגרת מבצע "עופרת יצוקה"; התמודדות ישראל מול חיזבאללה במסגרת מלחמת לבנון השנייה; התמודדות ארצות הברית מול הטאליבן ומול אל-קאעידה במסגרת מלחמת "חירות נמשכת".

בהתאמה להגדרות העבודה של טרור וגרילה נבדק לגבי כל אחד מארגונים אלו אם מדובר בארגון טרור או ארגון גרילה, או שמא בארגון טרור וגרילה (טרורגרילה).

נמצא כי הנמרים הטאמילים (LTTE) מהווים ארגון טרורגרילה; החמאס מהווה ארגון טרורגרילה; חיזבאללה מהווה ארגון טרורגרילה; הטאליבן מהווה ארגון גרילה, ואל-קאעידה מהווה ארגון טרור. לגבי כל אחד ממקרי הבוחן נבחן מהו הרקע למלחמה, התנהלות המלחמה (על-ידי שני הצדדים), ולבסוף נערך ניתוח של המלחמה בהלימה לעקרונות הדוקטרינה האתית למלחמה בטרור של כשר וידליו, וממנו עלה באילו עקרונות עמדה אותה מדינה במהלך המלחמה; באילו לא הצליחה לעמוד או עמדה באופן חלקי בלבד; ואילו עקרונות אין צורך לנתח כשמדובר בפעולות מסוג מסוים. כן

נבדק בכל אחד ממקרי המבחן הפרמטר העיקרי המהווה את ההבדל בין הגישה של וולצר לבין זו של ידלין וכשר, והוא היחס לחיי חיילים מול היחס לחיי אזרחים.

מלחמת טאמיל אילאם ה-4. ארגון הטרורגרילה (הנמרים הטאמילים), שלט על חלקה הצפון-מזרחי של מדינת סרי לנקה וקיים שם ישות מדינתית בשם "טאמיל-אילאם". הארגון החל לשלוט על אזור זה בכוח הזרוע, אך עם הזמן קיבלה ממשלת סרי לנקה את העובדה שארגון הנמרים הטאמילים הוא השליט, אף הוקם גבול פיזי בין אזור זה לבין האזור הנשלט על-ידי ממשלת סרי לנקה. עם זאת לא תפסה הממשלה את הארגון כשליט דה-פקטו, והאזרחים שהתגוררו בחלק זה היו בעלי תעודות זהות סרי לנקיות. דהיינו היא המשיכה לראות את אזרחים אלו כאזרחיה.

המלחמה הסתיימה בתבוסה מוחלטת של הנמרים הטאמילים, ועד היום אין זכר להתאוששות של הארגון. דבר זה מפליא מכיוון שמדובר באחד מארגוני הטרור הברוטליים והמאורגנים ביותר בעולם: ארגון זה השתמש לראשונה במחבלות מתאבדות, פיתח את השימוש בחגורות נפץ, והיו לרשותו אמצעי לחימה כמו אלה של מדינה ריבונית, כגון ספינות, צוללות, מסוקי קרב, יחידה ללוחמת סייבר ועוד.

במהלך המלחמה ולאחריה הואשמו ממשלת סרי לנקה וצבאה בהפרה של עקרון ההבחנה, כגון ירי שבוצע לעבר מגינים אנושיים, שימוש בנשק כבד וללא הבחנה כלפי אזורים המוגדרים "מרחבים בטוחים", שם שהו הרבה מאוד אזרחים, ועוד; ואף שהשליט האפקטיבי באזור שבו נערכה המלחמה היה ארגון הנמרים הטאמילים, ולפיכך היה האחראי לרווחתם ובטחונם של התושבים, עדיין מדובר באזרחים סרי לנקים שנפגעו.

מניתוח של המלחמה על-פי הדוקטרינה ללוחמה בטרור עולה, שאכן צבא סרי לנקה הפר רבים מעקרונות הדוקטרינה לאורך המלחמה כולה (ולא רק בפעולות מסוימות), כגון עקרון החזקה, נסיבות של פיתוח (בתוך עקרון המידתיות), עקרון האזהרה המתמדת ועקרון ההרתעה המבצעית. עם זאת, יש צורך לציין כי היה ניסיון מצד הצבא והממשלה לפעול על-פי דיני המלחמה.

בשאלת היחס לחיי חיילים מול היחס לחיי אזרחים עולה, שצבא סרי לנקה שמר על חיי חיילים גם במחיר של פגיעה בחיי אזרחים. למשל הירי לעבר אזרחים שנופפו בדגל לבן בשל החשש שמתחבאים בקרבם לוחמי LTTE שמטרתם היא לפגוע בחיילים הסרי לנקים.

מבצע "עופרת יצוקה". ארגון הטרורגרילה (חמאס) נמצא ברצועת עזה, לגבולה של ישראל, ועל-כן פעולות רבות המבוצעות על-ידי מהוות סכנה מיידית לאזרחי המדינה. ב-2007 השתלט החמאס על רצועת עזה (באמצעות הזרוע הצבאית שלו), תפס את השלטון מידי הפת"ח והקים ממשלה משלו, וכך הוכרזה רצועת עזה מאותו רגע על-ידי ממשלת ישראל כ"טריטוריה עוינת": שטח שממנו

מבוצעות פעולות נגד אוכלוסיית ישראל. עם זאת לא ראתה ממשלת ישראל בחמאס שליט דה-פקטו.

המבצע הסתיים בהפסקת אש חד-צדדית מצדה של ישראל, לאחר שהממשלה הרגישה שיעדי המבצע הושגו. עם זאת לא נפסק ירי הרקטות ופצצות המרגמה באופן מוחלט. כבר בשנתיים הראשונות שחלפו מאז המבצע אותרו 261 נפילות של פצצות מרגמה בשטח ישראל, וכן נורו עשרות רקטות; ומאז תום המלחמה ועד היום יצאה ישראל לשני מבצעים נוספים נגד החמאס: "עמוד ענן" (2012) ו"צוק איתן" (2014).

במהלך מבצע "עופרת יצוקה" ולאחריה הופנו כלפי ישראל מסרים מצד הקהילה הבינלאומית, שהביעו חוסר שביעות רצון ודה-לגיטימציה לפעילותה. השיא היה עם הקמת ועדת גולדסטון לבדיקת אירועי המלחמה והדוח שחובר וכלל כמה ממצאים: ישראל הואשמה בביצוע פשעי מלחמה ופשעים נגד האנושות; הרג האזרחים נעשה בכוונה תחילה, ולמעשה היה מטרת המבצע (אם כי גולדסטון עצמו חזר בו מאמירה זו). הטענות האתיות העיקריות שהופנו כלפיה הן פגיעה בעקרון ההבחנה (בין חיילים לאזרחים ובין מטרת צבאיות לאזרחיות) - דבר שקרה בעיקר בשל הצפיפות הרבה שקיימת ברצועת עזה והאסטרטגיה של החמאס: להיטמע בכוונה תחילה בתוך אוכלוסייה אזרחית וכך להקשות על צה"ל לבצע את פעולותיו ולגרום לדה-לגיטימציה לפעולותיו, שתגרם בשל פגיעה שלו באוכלוסייה האזרחית. בנוסף הופנו טענות כלפי ישראל על פגיעה מכוונת בתשתיות הומניטריות. בשאלת היחס לחיי חיילים מול היחס לחיי אזרחים עולה, שצה"ל שמר על חיי חיילים גם במחיר של פגיעה בחיי אזרחים. למשל ההתקפה של צה"ל במחנה הפליטים ג'באליה, בסמוך לבית ספר של אונר"א, באמצעות פצצת מרגמה בתגובה להתקפה של לוחמים חמושים על כוח צה"ל.

למרות טענות חמורות אלו עולה מהניתוח של פעולות צה"ל, שבוצע במחקר בהלימה לדוקטרינה האתית ללוחמה בטרור, שצה"ל כן השתדל לשמור על התנהלות ראויה (אתית ולגאלית) במהלך המבצע. מלבד פעולה אחת, שנעשתה ביומה הראשון של הלחימה ושנראה כי אחת ממטרותיה היתה להרתיע את לוחמי החמאס מהמשך הפעולות - התקפה אווירית שכוונה לפגוע במגרש מסדרים במהלך טקס סיום קורס שוטרים פלסטינים, ואשר לא עונה על עקרונות רבים של הדוקטרינה (כמו; מגבלות החזקה; עקרון האזהרה המתמדת; עקרון הפיצוי; היבט מוסבר; סכנת פגיעה בסביבה האנושית) שאר הפעולות עומדות ברוב סעיפי הדוקטרינה.

עולה מכך ביתר שאת הבעייתיות הרבה הטמונה בכך, שמדינות נשפטות על פעילותן על-פי כללים שלא נועדו להתמודדות עם סוג כזה של מלחמות, ואשר דורשים מהמדינה הנלחמת להילחם תוך

שמירה על הציווי המוסרי-דמוקרטי של המדינה - אך מאידך לא מאפשרים לה להתגונן באופן אפקטיבי אל מול ארגון הטרורגרילה.

מלחמת לבנון השנייה. ארגון הטרורגרילה (חיזבאללה), נמצא בדרום לבנון, לגבולה של ישראל, ועל-כן פעולות רבות המבוצעות על-ידיו מהוות סכנה מיידית לאזרחי המדינה. חיזבאללה הוקם על-ידי איראן, שחפצה לייצא את "המהפכה האסלאמית" של חומייני (1979) למדינות ערביות נוספות (דהיינו מדובר בארגון חסות של איראן). מאז תום מלחמת לבנון הראשונה ועד שנת 2000, עת נסוג צה"ל מלבנון, שמרה ישראל על רצועת בטחון בדרום לבנון - דבר שהביא להתעצמות צבאית, חברתית ופוליטית של חיזבאללה, שהטיל את מרותו על האוכלוסייה השיעית שם. חיזבאללה אף הפקיע מממשלת לבנון את המונופול שלה על השימוש בכוח והפך לחזק יותר מצבא לבנון. כך הפך חיזבאללה לשולט בדרום לבנון, וכך התערער מרכיב מרכזי מריבונותה של המדינה הלבנונית. מאז שנת 2005 נוטלים אנשי חיזבאללה חלק גם בבית המחוקקים של לבנון ובפרלמנט של המדינה, לאחר שהשתתפו בבחירות הראשונות אי-פעם שהתקיימו בלבנון.

המלחמה הסתיימה בעיצומו של המבצע הקרקעי של צה"ל טרם השלמתו עם החלטת מועצת הבטחון 1701, שהורתה על הפסקה מיידית של האש; יצירת אזור מפורז מכוחות חמושים בין "הקו הכחול" לבין נהר הליטאני; ופריסה של 15,000 חיילים זרים (במסגרת יוניפי"ל) באזור הלחימה כדי לסייע לממשלת לבנון להחיל את סמכותה ושליטתה על דרום לבנון. המלחמה אף הגבירה את כושר ההרתעה של ישראל: לאחר המלחמה הודה נסראללה, מזכ"ל חיזבאללה, שהופתע מתגובת ישראל לחטיפת החיילים (שבעטיה החלה המלחמה), מאחר שציפה לתגובה מוגבלת, כפי שהיה נהוג עד אז. גם סוריה ואיראן נדהמו מיכולתה האווירית של ישראל. כמו כן, שנה לאחר המלחמה פורסם, כי הסורים רשמו לפנייהם את ההרס שהסבה ישראל ל"דאחייה" השיעית בבירות ולרשת הכבישים הלבנונית, והגיעו למסקנה שגם לתשתיות הלאומיות שלהם צפויה סכנת הרס בלתי הפיך, אם יזמו מלחמה נגד ישראל לפני שתהיה בידם מערכת הגנה אווירית אמינה. ואכן, מאז תום המלחמה ועד היום אין נסיונות בוטים של חיזבאללה לתקוף את ישראל. עם זאת הארגון שרד את המלחמה, וממשיך להתחמש ולאיים על ישראל במלחמה עתידית. נסראללה אף טען שיש בידי הארגון כמות מודיעין כל-כך גדולה, עד שהוא הגורם הערבי הראשון בעל כמות מידע כזו על ישראל – למשל, על אתרים כמו תחנות הכוח, המפעלים הפטרוכימיים, מתקני הגרעין, מרכזים כלכליים חשובים ועוד (קייס 2016).

במהלך המלחמה ולאחריה טענה הקהילה הבינלאומית, כולל ארגוני זכויות אדם ומועצת הבטחון של האו"ם, כי ישראל פגעה בעקרון ההבחנה, מאחר שצה"ל לא השכיל להבחין בין אזרחים ללוחמים ובין מטרות צבאיות ולמטרות אזרחיות. אחת מהטענות היתה שצה"ל תקף אנשים או

מבנים, שהיו קשורים בצורה כלשהי לארגון הצבאי, הפוליטי או החברתי של חיזבאללה, בלא קשר לשאלה אם מדובר ביעדים צבאיים לגיטימיים על-פי המשפט ההומניטרי הבינלאומי. גם במקרה זה ניתן לייחס את הפגיעה בעקרון ההבחנה לעובדה, שלוחמי חיזבאללה נטעמו בכוונה תחילה בתוך אוכלוסייה אזרחית. בנוסף, בניגוד למדינה ריבונית, שבה מתקיימת הפרדת רשויות ברורה, לא נערכת הפרדה שכזו בדרך-כלל בקרב ארגוני טרור וארגוני גרילה, ואותם אנשים משמשים בתפקידים שונים בזרועות השונות. על כן, לא נערכת הפרדה בין הייעוד של מבנים שונים: פעמים רבות משמשים מבנים שנועדו לפעילות אזרחית למטרה צבאית (כמו אפסון תחמושת, שיגור טילים ועוד); יש לתת על כך את הדעת בעת פעילות לחימה בסוג זה של ארגונים.

בנוסף נשמעו טענות על התקפות, שביצע צה"ל נגד תשתיות של מדינת לבנון, כגון כבישים, מאגרי דלק, גשרים, שדות תעופה ועוד, ועל ההרס הרב שנגרם למדינה כתוצאה מכך. הבעיה היא שמדובר בארגון, שנוטל חלק בממשלה של המדינה הריבונית, והוא השליט דה-יורו בחלק משטחי אותה מדינה. על-כן גם במקרה זה ניתן לראות את אוזלת היד של הכללים הקיימים באשר לאופן הלחימה בסוג זה של מלחמה וחוסר ההבנה של אופייה, מאחר שלא ניתן להילחם רק בארגון הטרורגרילה בלי לפגוע גם בתשתיות מסוימות של המדינה הריבונית, הנותנת חסות לארגון - פגיעה שנועדה להפעיל לחץ על הממשלה ובכדי שתסייע להביא להפסקת הפעולות האלימות מצד ארגון הטרורגרילה, ושתיקח לידיה מחדש את מונופול השליטה על אמצעי האלימות במדינה.

גם במקרה של מלחמת לבנון השנייה למרות התלונות הרבות מצד הקהילה הבינלאומית על אופן ניהול המלחמה מצדה של ישראל, עולה מניתוח הדוקטרינה האתית למלחמה בטרור, שהפעולות שביצע צה"ל עומדות ברוב הקריטריונים של הדוקטרינה - למעט פעולה שנועדה לפגוע באזור הכפר אל-ח'יאם כתגובה לקטיושות שנורו ממנה שעות ארוכות לעבר יישובים אזרחיים והיוו איום מיידי על אזרחי ישראל. במקרה זה לא ניתן להחליט בשאלת היחס לחיי חיילים מול היחס לחיי אזרחים מאחר ואין מספיק מידע על נסיונות למנוע ירי ו/או פעולות שכוונו נגד חיילי צה"ל.

מלחמת חירות נמשכת. ארגון הטרור (אל-קאעידה) וארגון הגרילה (הטאליבן) נמצאים מרחק רב מארצות הברית - המדינה הנלחמת. במקרה של הטאליבן מדובר בארגון גרילה, שהשתלט על רוב שטחי המדינה והקים משטר ובו חוקים המבוססים על השריעה האסלאמית. המדינות הערביות ראו בו את השולט במדינה, ואילו מדינות מערביות המשיכו לראות בשליט הגולה את השליט האמיתי של אפגניסטן.

אל-קאעידה הוא ארגון "אורח" באפגניסטן, בהזמנתו של שליט הטאליבן, מולא עומר. לארגון יש תאים במדינות רבות, ובתקופה שבה התקיימה מלחמת "חירות נמשכת" היה הבסיס העיקרי שלו באפגניסטן.

הלחימה לא בוצעה רק על-ידי חיילים מאותה מדינה, אלא על-ידי קואליציה המורכבת מ-43 מדינות. וכן מלוחמי "הברית הצפונית" - ארגון הנלחם לשם מיטוט משטר הטאליבן במשך שנים ארוכות. במהלך מלחמה זו הם היוו את הכוח העיקרי על הקרקע בשילוב כוחות מיוחדים של הצבא האמריקאי.

השלב הראשוני של מבצע "חירות נמשכת" הסתיים עם נפילת משטר הטאליבן והשלטת ממשלה חדשה בראשותו של חמיד קרזאי, ממתנגדי משטר הטאליבן, בסיועה של ארצות הברית.

לאחר תום שלב זה נשאר צבא ארצות הברית באפגניסטן בהוראת ממשלתו, ששאפה לסייע לממשלה האפגנית לשרוד על-ידי הענקת בטחון וכלכלה יציבה לתושבים ובמקביל ביקשה לסייע בצמצום היכולות שעדיין נשארו לטאליבן. כעת השתנה אופי הלוחמה ל"לוחמת נגד" (counterinsurgency), והיא התמקדה באוכלוסייה ובשאיפה להגן עליה מפני הלוחמים (במקרה זה הטאליבן). עם זאת, ולמרות המשך הלחימה בטאליבן, המשיך הארגון לפעול, ומאז תום המלחמה ועד היום ביצע עשרות פיגועים נגד אזרחים אפגנים וחיילים אמריקאיים. אחד הפיגועים, בעל מספר הנפגעים הגדול ביותר, התרחש לפני כמה חודשים (באפריל 2016), כאשר לוחם טאליבן מתאבד פוצץ מכונית תופת באזור מגורים צפוף הצמוד למתחם הבטחון האחראי על אבטחת האישים במדינה, במקביל להתקפה של לוחמי טאליבן חמושים (סוכנויות הידיעות 2016).

הטענות האתיות העיקריות שנטענו נגד ארצות הברית היו פגיעה בעקרון ההבחנה - דבר שקרה בשל היטמעות של לוחמי טאליבן בעיקר בקרב אוכלוסייה אזרחית וכך הקשה על הפצצות מהאוויר. והעובדה שבתרבות האפגנית מהווה רובה חפץ, שאתו מסתובבים הגברים (בדומה לענידת שרשרת על-ידי נשים). נתון זה גם מציף באופן ברור את הבעיות הקיימות בפרוטוקול הראשון לאמנת ג'נבה (שנועד להתמודדות מדינות עם ארגוני טרור וגרילה). בפרוטוקול נכתב שבניגוד לאמנת ג'נבה, שבה ניתנו כללים ברורים הקובעים מיהו לוחם (זה שיש לו סימן זיהוי, מפקד ונושא נשק בגלוי), כעת בשל ההבנה שלעיתים לוחם לא משתייך למדינה ריבונית וצריך לעבור מהר ובהפתעה למצב של לחימה, התנאי היחיד שצריך להתקיים לגביו הוא נשיאת נשק בגלוי כאשר הוא עוסק בפעולת לחימה. אם כל הגברים נושאים רובים כמו במקרה שלפנינו, נעשית ההבחנה בעייתית ביותר, וגורמת לסיכון גדול יותר של חיי החיילים. ניתן לראות אפוא את הפער הקיים בין תרבויות וחברות שונות ואת הצורך להבין את מאפייני החברה טרם הלחימה שם.

תלונות נוספות היו לגבי איכות המודיעין הירודה של הצבא האמריקאי שפעמים רבות נאלץ להסתמך על דיווחים של אנשי "הברית הצפונית" ושל משתפי פעולה נוספים על אדמת אפגניסטן, ואלו היו מבוססים לפעמים על אינטרסים אישיים.

בשאלת היחס לחיי חיילים מול היחס לחיי אזרחים עולה, שצבא ארה"ב שמר על חיי חיילים גם במחיר של פגיעה בחיי אזרחים. למשל בסוף דצמבר 2001, לאחר שקיבלו מידע מודיעיני על מספר אנשי אל-קאעידה שנמצאים בשיירת מכוניות ולאחר שחשבו שטיל נורה על כוחות אמריקאים מכיוון השיירה, הפציצו מסוקי חיל האוויר האמריקאי ומטוסים של חיל הים, שיירה בת 24 מכוניות. הפיצוץ הביא להרג של כ-60 אנשים ולפציעתם של כ-40. רבים מהם אזרחים. אך גישה זו של הצבא מתחילה להשתנות לאחר עליית קרזאי לשלטון, כשאופי הלוחמה השתנה ל"לוחמת נגד" (counterinsurgency). כעת האמריקאים הפכו לאורחי הממשלה האפגאנית וסייעו לה בלחימה נגד המורדים. על כן מדובר כעת במצב בו יש לאמריקאים שליטה אפקטיבית בשטח בו הם נלחמים ולכן ארה"ב החלה לשאת באחריות מוסרית כלפי האזרחים האפגאניים. בשנת 2009 כתב על-כן גנרל מק'קריסטל מסמך ששינה את התפיסה של הצבא האמריקאי לגבי מידת הסכנה שעל חייל לקחת על עצמו כשממול ניצב אזרח. המסמך שינה את כללי הלחימה ונוהל הפתיחה באש, שכעת מציבים בסכנה גדולה יותר את החיילים.

עם זאת - ולמרות התלונות בעיקר מצד הטאליבן ומצד ארגונים לא ממשלתיים באפגניסטן – עולה מהניתוח של המלחמה בהלימה לעקרונות הדוקטרינה האתית למלחמה בטרור, שמכל מקרי המבחן, במלחמת חירות נמשכת היתה עמידה בהכי הרבה קריטריונים.

ניתוח כלל מקרי המבחן וההשוואה בין המקרים העלה במלוא עוצמתה את הבעיה המתקיימת במהלך מלחמה בעצימות נמוכה: הסתירה בין הצורך של מדינה דמוקרטית להגן על בטחון האזרחים מחד, ולשמור על עקרונותיה ומערכת החוקים שלה, מאידך. ההחלטה שעל מדינה לערוך בעת הלחימה – אם היא מוכנה להקריב חלק מהדמוקרטיה שלה כדי להיות אפקטיבית במאבקה בטרור ובגריילה, או שמא עליה להשלים עם רמה מסוימת של טרור על מנת לשמור על חירויות האזרח שהן בבסיסה – אינה פשוטה כלל.

מהניתוח עלה שסרי לנקה מוכנה היתה להקריב חלק מהדמוקרטיה שלה לשם האפקטיביות הצבאית, וצעד זה צלח בידה: היא מיגרה לחלוטין את ארגון הנמרים הטאמילים והצליחה להביא בטחון מלא לאזרחיה. עם זאת ראוי לזכור, שמדובר במדינה בעלת פרופיל דמוקרטי נמוך יותר מישראל וארצות הברית, וכשנתיים לאחר מלחמה זו אף צנח הפרופיל הדמוקרטי שלה הרבה יותר. לעומתה שאפה ישראל לשמר את העקרונות הדמוקרטיים שלה במהלך מבצע "עופרת יצוקה" ובמהלך מלחמת לבנון השנייה. נראה כי ב"עופרת יצוקה" בא הדבר על חשבון האפקטיביות

הצבאית והיכולת לשמור על חיי אזרחיה, מאחר שהחמאס המשיך בירי רקטות ובפעולות חטיפה גם בשנים שלאחר מכן; ובמלחמת לבנון השנייה היא הצליחה לאזן באופן ראוי יותר בין העקרונות הדמוקרטיים שלה לבין האפקטיביות הצבאית, מאחר שהשקט בגבולה הצפוני של ישראל נשמר. עם זאת יש לזכור, שלראשונה היא הפרה את המשוואה האומרת, שכל פעולה של חיזבאללה תיענה בפעולה נקודתית ומוגבלת, וכך עמדה ההפתעה לצדה. הפעלת עוצמת אש רבה, שפגעה במבני חיזבאללה שמשמשים לצרכי צבא וחברה כאחד, הגבירה את ההרתעה שלה, אך הקהילה הבינלאומית לא ראתה זאת לחיוב. כמו כן ממשיך חיזבאללה לאיים על ישראל ומסוגל לממש את האיום.

לגבי ארצות הברית, זו הצליחה לשמר את העקרונות הדמוקרטיים שלה, אך על חשבון האפקטיביות הצבאית וחיי החיילים האמריקאיים והאזרחים האפגניים, מאחר שכאמור משטר הטאליבן אמנם נפל, אך הארגון ממשיך להתקיים ולבצע פיגועים ברחבי אפגניסטן.

הקושי לאזן בין אפקטיביות צבאית לבין עקרונות דמוקרטיים במהלך מלחמה בעצימות נמוכה, שנערכת בסביבה צפופה ומאוכלסת באזרחים, מדגיש עוד יותר את הצורך בפיתוח כללים נורמטיביים אופרטיביים אוניברסליים לעימות מול ארגוני טרור וארגוני גרילה. המחקר שאף לבדוק: אם ניתן להגדיר כללי לחימה שכאלה, שיהיו דוקטרינה אתית-מוסרית להתמודדות מדינות דמוקרטיות מול ארגוני גרילה וארגוני טרור במצבים שונים? ואכן, **מניתוח מקרי המבחן עלה כי ניתן להגדיר כללים כאלה**, מאחר שבמרבית המקרים חלה עמידה, ולו חלקית, בעקרונות הדוקטרינה. התשובה לשאלה מהם כללים אלה ניתנה בפרק 8, בו הובאו שתי דוקטרינות אתיות-אוניברסליות: האחת מיועדת להתמודדות עם ארגוני טרור, והשנייה מיועדת להתמודדות עם ארגוני גרילה; ואם עומד ארגון גרילה לבצע פעולת גרילה ו/או טרור, שצפויים להיפגע כתוצאה ממנה אזרחים, יש לבחון את הפעולה המיועדת באמצעות דוקטרינת הלחימה האתית-אוניברסלית לטרור.

ניסוח הדוקטרינות התבסס על החלק האופרטיבי של המחקר – ניתוח מקרי המבחן, ועל החלק התיאורטי שלו, שאושר את ההשערה כי תורת המלחמה הצודקת מהווה פלטפורמה לפיתוח דוקטרינה אתית-אוניברסלית ללוחמה בארגוני טרור וארגוני גרילה, ושעם הדין הבינלאומי הקיים תהווה מערכת מאוחדת לניהול מלחמות בסוג זה של ארגונים.

דוקטרינות אלו שפותחו מהוות אדפטציה לדוקטרינה שפיתחו כשר וידלין, ושהיוותה את הציר המרכזי במחקר זה. ההפרדה בין דוקטרינה ללוחמה בטרור לבין דוקטרינה ללוחמה בגרילה נעשתה בעיקר לשם נוחות המשתמש, ולא מפני שההבדל ביניהן גדול כל-כך.

לצורך פיתוח הדוקטרינה נבדקו העקרונות, שקשה היה למדינות לפעול על-פיהם; עקרונות אלו לא מופיעים בדוקטרינות החדשות. כן נבדק מהם העקרונות שהמדינות הצליחו לענות עליהם באופן חלקי; עקרונות אלו שונו ברובם (אפילו מבחינה טרמינולוגית), וכעת יהיה קל יותר לענות עליהם. כן מופיעים סעיפים חדשים בחלק מן העקרונות. **כל אלה - על מנת להפוך את הדוקטרינות לאוניברסליות וישימות ככל האפשר.** אחד השינויים המרכזיים בין הדוקטרינה האתית-אוניברסלית ללוחמה בטרור שפותחה כאן לבין הדוקטרינה של כשר וידלין הוא אופן ההתייחסות לחיילי המדינה הדמוקרטית מול אזרחי הצד השני: בסקאלה של חובות המדינה כלפי אוכלוסיות שונות בדוקטרינה של כשר וידלין חלה קודם החובה להבטיח ולשמור על חיי החיילים, ורק לאחר מכן החובה לשמור על חיי אזרחי הצד השני; ואילו בדוקטרינה החדשה נערכת הפרדה בין צבא מקצועי לצבא חובה: אם חייל נלחם במסגרת צבא חובה, חובה על המדינה להגן עליו לפני שהיא מגינה על אזרחי הצד השני, שכן הוא נלחם למענה לא מתוך בחירה בהכרח, אלא מתוקף חוק; ואילו כאשר החייל נלחם במסגרת צבא מקצועי (התנדבותי), חובתה של המדינה לשמור בראש וראשונה על חיי אזרחי הצד השני, מפני שהחייל התנדב לשרת בצבא וידע מראש מהם הסיכונים שהוא עומד ליטול על עצמו.

כן הוחמרו כללי המידתיות: הושם דגש רב יותר בערכיות הפעולה; במיידיות הפעולה העומדת להתרחש; בסכנת הפגיעה בסביבה האנושית, ועוד. לעומת זאת הוספו סייגים שלא היו קיימים לעקרון ההתראה המוקדמת.

כולי תקווה שמחקר זה (ובפרט הדוקטרינות ללוחמה אתית-אוניברסלית בטרור ובגרילה) יעניק כלים אופרטיביים למדינות דמוקרטיות, הנלחמות מול ארגוני טרור וארגוני גרילה, שיסייעו לקבוע מהן חובותיהן במהלך ההתנהלות במלחמה מחד, לצד דרישות "ריאליות" יותר מהן, שיסייעו לשמור על האפקטיביות הצבאית שלהן, תוך העלאת רמת הלגיטימציה שתזכינה לה מצד הקהילה הבינלאומית במהלך הלחימה ולאחריה.

ביבליוגרפיה

- אבידור, ג. (2010) "סביבת המלחמה החדשה - אתגרים ותשובות", מערכות, גיליון 433, 70-73.
- אביעד, ג. (2009) "הזרוע הצבאית של חמאס ברצועת עזה: התפתחות, דפוסי פעולה וצפי " צבא ואסטרטגיה, גיליון 1, 5-15.
- אדמסקי, ד, בידץ, י. (2014) "התפתחות הגישה הישראלית להרתעה – דיון ביקורתי בהיבטיה התיאורטיים והפרקטיים", עשתונות, גיליון 8.
- אהרן, י. (1985) *מלחמת ברירה: קובץ מאמרים*, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה, אוניברסיטת תל-אביב.
- אולמרט, א. (2007) "נאום ראש הממשלה אהוד אולמרט בכנסת", *משרד ראש הממשלה*, <http://www.pmo.gov.il/MediaCenter/Speeches/Pages/speechkness290507.aspx> [גישה: 27.11.2016].
- אולמרט, א. (2014) "מלחמת לבנון השנייה מבט לאחור", *צבא ואסטרטגיה*, (1) 6: 3-15.
- איזנברג, ד. "תחקיר ראשוני: מוצב האו"ם בשל מודיעין שגוי", *נענע 10*, <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=385921> [גישה: ינואר, 2016].
- איילנד, ג. (2007) "השתנות טבע המלחמות: שישה אתגרים חדשים", *עדכן אסטרטגי*, (1) 13-18.
- אמנסטי אינטרנשיונל (נובמבר 2006) *ישראל / לבנון מעבר לכל פרופרציה: אזרחים משלמים את מחיר המלחמה*, ישראל.
- ארגון האומות המאוחדות (2011) "אמנת ג'נבה בדבר הגנת אזרחים בימי מלחמה", *בצלם*, http://www.btselem.org/hebrew/international_law/fourth_geneva_convention [גישה: 26.11.2016].
- ארליך, ר. (2010) *התנהלות חמאס ואופיו של איום הטרור מרצועת עזה: בחינת תכני דו"ח גולדסטון לעומת הממצאים העובדתיים*, רמת השרון: מרכז המידע למודיעין ולטרור, המרכז למורשת המודיעין מל"מ.

ארליך, ר. (2011) "הנסיגות החד- צדדיות של ישראל מלבנון ומרצועת עזה - הדומה והשונה", צבא ואסטרטגיה, כרך 3, גיליון 1, 53-63.

אשר, א. (2014) "מה למדנו מהמלחמה ב-2006 ואיך תראה המלחמה הבאה", פוליטיקה, (04) : 24-10.

אתר חיל התותחנים ועמותת יד התותחנים "מבצע דין וחשבון" <http://www.beithatothan.org.il/node/174>. [גישה: 26.11.2016].

בג"צ 5757/04 יואב הס נ' האלוף דן חלוץ, הרמטכ"ל משה יעלון, ראש ממשלת ישראל אריאל שרון ושר הביטחון שאול מופז, ניתן ביום 26.01.2005.

בג"צ 5100/94 הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל נ' ממשלת ישראל ואח' פסק דין ניתן ביום 6.9.1999.

בוחבוט, א. (2009) "תחקירי צה"ל על עזה: טעויות גרמו לפגיעה באזרחים", nrg, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/881/723.html> [גישה: 26.11.2016].

בוסתן, י. וא. לוי (2014) "מלחמת לבנון השנייה: ניהול המלחמה האם תפיסת ההפעלה הייתה שורש כל תעויות", סיקור ממוקד, http://sikurmemukad.com/lebanon2006_p2 [גישה: 26.11.2016].

בלאו, א. (2008) "אלוף פיקוד הדרום, יואב גלנט, זמן קצר לפני המתקפה: "עלינו להחזיר את הזירה בעזה עשרות שנים לאחור", הארץ, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1370093> [גישה: 26.11.2016].

בלנק, ל. (2014) "עימותים חמושים וטרור: זיהוי יעדים צבאיים", צבא ואסטרטגיה, כרך 5, גיליון מיוחד, 59-62.

בן ישי, ר. (2007) "בלעדי: הערכת המודיעין השנתית של ישראל", Ynet, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3482968,00.html>. [גישה: 26.11.2016].

בן ישראל, י. (2007) ניר עמדה בנושא מלחמת הטילים הראשונה ישראל-חיזבאללה קיץ 2006, אוניברסיטת תל-אביב.

בן לולו, א. (2006) "הסתיים התחקיר על אירוע כפר קנא", *חיל האוויר*,
<http://www.iaf.org.il/4306-25685-he/IAF.aspx> [גישה: 26.11.2016].

בן לולו, א. (2006) "חיל האוויר במבצע יגשמי קיץ", *חיל האוויר*,
<http://www.iaf.org.il/4304-25549-he/IAF.aspx> [גישה: 26.11.2017].

בנג'מין ס. ל. (2012) "מלחמת לבנון השנייה – הערכה מחודשת", *צבא ואסטרטגיה*, כרך 4, גיליון
3, 41-56.

בן, א. (2006) "59 משגרים איראניים הושמדו במלחמה", *וואלה*,
<http://news.walla.co.il/item/995392> [גישה: 26.11.2016].

בן גוריון, ג. ופ. רוזנבליט (1948) *פקודת מניעת טרור מס' 33 לש' תש"ח-1948*, ירושלים: נבו הוצאה
לאור.

בן-ישראל, י. (2013) *תפיסת הביטחון של ישראל*, מודן: משרד הביטחון.

בן-לולו, א. (2006) "סיכום תקיפות חיל-האוויר בלבנון ביממה האחרונה", *בטאון חיל האוויר*,
<http://www.iaf.org.il/4305-25581-he/IAF.aspx> [גישה: 26.11.2016].

בן-נפתלי, א. וי. שני (2006) *המשפט הבינלאומי בין מלחמה לשלום*, תל-אביב: אוניברסיטת תל-
אביב.

בצלם (2006) "חשד לפשע מלחמה: הרג עשרות אזרחים לבנונים בכפר קאנא, 30.7.06"
<http://m.btselem.org/hebrew/topic-page/30706> [גישה: 26.11.2016].

בצלם (2010) "המצור על רצועת עזה: 1.5 מיליון איש כלואים"
http://www.btselem.org/hebrew/gaza_strip/20100531_the_siege_on_gaza [גישה:
26.11.2016].

בצלם (2016) "חובותיה של ישראל על-פי המשפט הבינלאומי"
http://www.btselem.org/hebrew/gaza_strip/israels_obligations [גישה: 26.11.2016].

בר, י. (2009) "היעד שלנו ברור ובעל משמעות ערכית", *בטאון חיל האוויר*,
<http://www.iaf.org.il/2183-28610-he/IAF.aspx> [גישה: 26.11.2016].

- בראל, צ. (2001) "חיזבאללה הוא ארגון טרור? חיזבאללה הוא ארגון לחימה חוקי", הארץ, <http://www.haaretz.co.il/misc/1.750393> [גישה: 26.11.2016].
- ברוך, פ. (2012) "דילמות משפטיות בלחימה בעימותים אסימטריים", צבא ואסטרטגיה, כרך 4, גיליון 1, 37-45.
- ברום, ש. ומ. אלרן (2007) *מלחמת לבנון השנייה: היבטים אסטרטגיים*, תל-אביב: ידיעות אחרונות ספרי חמד.
- בשי, ש. ות. פלדמן (2011) *מדד השליטה - אחריותה המתמשכת של ישראל ברצועת עזה*, תל-אביב: מכון גישה.
- גולן, ח., ש. שי וב. קורות (2004) *העימות המוגבל: קובץ מאמרים*, תל-אביב: צה"ל - מערכות / משרד הביטחון - ההוצאה לאור.
- גורדון, ש. (1944-2012) *מיחניבעלי למלחמה: החלטות אסטרטגיות במלחמת לבנון השנייה*, ערך מ. גוגנהימר, בן-שמן: מודן.
- גלי צה"ל (2006) "רוב שרי הקבינט המדיני-ביטחוני לא תומכים בהרחבת הפעולה בלבנון", *גלובס*, <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1000116954> [גישה: 26.11.2016].
- גנור, ב. (2003) *מבוך הלוחמה בטרור: כלים לקבלת החלטות*, הרצליה: מפעלות - המרכז הבינתחומי.
- גנור, ב. (2004) "הדילמה הדמוקרטית בלוחמה בטרור", *משפט וצבא: בטאון המערכת המשפטית* בצה"ל, 159-181.
- גרס, ע. (2004) *מאבקה של דמוקרטיה בטרור היבטים משפטיים ומוסריים*, ירושלים: נבו הוצאה לאור.
- גרוסמן, ג. (2010) "הרופא שביתו הופגז ביעופרת יצוקה' תובע מיליונים", וואלה, <http://news.walla.co.il/item/1771985> [גישה: 26.11.2016].
- גריןברג, ח. (2009) "תחקיר צה"ל: בנותיו של הרופא נהרגו מירי ישראלי", Ynet, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3657599,00.html> [גישה: 26.11.2016].

- הורליק, ל. א. (1975) "מחקר השוואתי בין דוקטרינות צבאיות", *מערכות* גיליון 242, 2-6.
- הלברטל, מ. (2014) "אתגרים מוסריים בלחימה א-סימטרית", *משפט ועסקים*, גיליון י"ז, 541-525.
- הלר, א. ול. שמם (2009) "צה"ל מודה: בנותיו של ד"ר אבו אל-עייש נהרגו מידי של טנק", nana10, <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=614434> [גישה: 26.11.2016].
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2015) *אוכלוסייה לפי דת*, ירושלים.
- המרכז הירושלמי לענייני צבור ומדינה (2012) *איראן, מאתגר אזורי לאיום עולמי*, ירושלים.
- הראל, ד. (2012) "לחימה אסימטרית ברצועת עזה – מקרה בוחן", *צבא ואסטרטגיה*, כרך 4, גיליון 1, 17-22.
- הראל, ע. (2008) *קורי עכביש: סיפורה של מלחמת לבנון השנייה*, תל אביב: משכל הוצאה לאור.
- וולצר, מ. וא. מרגלית (2009) "כך לא מנהלים מלחמה צודקת", *הארץ*, <http://www.haaretz.co.il/opinions/1.1254834> [גישה: 26.11.2016].
- וולצר, מ. (1984) *מלחמות צודקות ולא-צודקות*, תל-אביב: עם עובד.
- וולצר, מ. (2014) "דילמת הסיכון", *משפט ועסקים*, גיליון יז, 663-669.
- וועדת וינוגרד (2008) *הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006 -וועדת וינוגרד*, ישראל.
- וועידת ג'נבה [1977 (1949)] "פרוטוקול נוסף לאמנת ג'נבה מיום 12 באוגוסט 1949, בדבר הגנת קורבנות סכסוכים מזויינים בינלאומיים", *המוקד להגנת הפרט* <http://www.hamoked.org.il/items/7020.pdf> [גישה: 26.11.2016].
- וועידת האג (2010) "אמנת האג", *האגודה לזכויות האזרח בישראל*, <https://www.acri.org.il/he/453> [גישה: 26.11.2016].
- ואקד, ע. וח. גרינברג (2009) "ישראל: חוסר שר הפנים של חמאס סעיד סיאם", Ynet, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3656923,00.html> [גישה: 27.11.2016].
- ועדת טירקל (2010) *הבדיקה והחקירה בישראל של תלונות וטענות בדבר הפרות דיני הלחימה על פי המשפט הבינלאומי*, ירושלים.

ורדי, מ. (2014) "האו"ם הורה לישראל לשלם 850 מיליון דולר ללבנון בגין 'אסון סביבתי' מ-2006",
נענע 10, <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=1099040> [גישה: 27.11.2016].

ורטר, י. וא. בן (2006) "אולמרט: ראש הממשלה צריך לנהל מדינה, הוא לא חייב אג'נדה", *הארץ*,
<http://www.haaretz.co.il/misc/1.1139327> [גישה: 27.11.2016].

זיוני, א. ור. ברט (2008) "התאמת דיני המלחמה לעימותים נמוכי-עצימות", *עדכן אסטרטגי*, כרך
11, גיליון 2, 38-25.

זיסר, א. (2009) *לבנון - דם בארזים ממלחמת האזרחים עד מלחמת לבנון השנייה*, תל אביב:
הקיבוץ המאוחד.

זמיר, י. (1989) "זכויות האדם ובטחון המדינה", *משפטים*, גיליון 1, 39-17.

חכם, ד. (2006) *ותימלא הארץ חמאס השיח' אחמד יאסין ומלחמתו ביהודים*, חיפה: קתדרת
חייקין לגאואסטרטגיה, אוניברסיטת חיפה.

חלוצ, ד. [1948] (2010) *בגובה העיניים*, תל אביב: ידיעות אחרונות - ספרי חמד.

חסון, נ., ש. שמיר, י. אזולאי, א. בן וי. שטרן (2006) "מזכ"ל האו"ם: תקיפת צה"ל נראית מכוונת;
אולמרט: האשמת אנאן לא תעלה על הדעת", *הארץ*,
<http://www.haaretz.co.il/misc/1.1123822> [גישה: 27.11.2016].

יאס, ש. (2014) "סרי- לנקה ו"הנמרים הטמילים" - סכסוך ולגיטימציה", *צבא ואסטרטגיה*, כרך 6,
גיליון 2, 82-65.

ידלון, ע. וא. כשר (2007) "האתיקה הצבאית של הלחימה בטרור: עקרונות ונימוקים", *מאזני
משפט*, גיליון ו, 419-387.

ידלון, ע. וא. כשר (2013) "כיצד לקבוע את הנורמות הראויות של הלחימה במצבים חדשים?", *צבא
ואסטרטגיה*, כרך 5, גיליון 1, 97-79.

ידלון, ע. וא. כשר (2014) "חיי אדם בלחימה בטרור מאמר תגובה", *משפט ועסקים*, גיליון יז, 685-
671.

ישראל, הכנסת וועדת חוץ וביטחון (2007) *דין וחשבון בנושא הפקת לקחי מלחמת לבנון השנייה*,
ירושלים.

ישראל, משרד ראש הממשלה (2010) חקירות מבצע 'עופרת יצוקה' ברצועת עזה: עדכון שני, ירושלים.

כשר, א. (2009) "מבצע 'עופרת יצוקה' ותורת הלחימה הצודקת", תכלת: כתב עת למחשבה ישראלית, גיליון 35, 29-55.

כשר, א. (2010) "היבטים אתיים של המענה", צבא ואסטרטגיה, גיליון 2, 43-55.

כשר א. וצ. דרורי (1996) אתיקה צבאית, תל אביב: משרד הביטחון.

כתב ערוץ 7 (2007) "דו"ח: ישראל הפרה את החוק במלחמה בלבנון", ערוץ 7, <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/166458>. [גישה: 27.11.2016].

לביא, א. (2014) 20 שנה להסכמי אוסלו, תל אביב: מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום.

לוי, מ. (2005) "תנועת החמאס - ההתמודדות בבחירות והחיפוש אחר השלטון", מבט מ"מ, 19-18.

לקויר, ז. (1977) גרילה, תל אביב: מערכות, משרד הביטחון-ההוצאה לאור.

מזאל, צ. (2013) "חיזבאללה: ארגון טרוריסטי אסלאמי מטבע הקמתו, מטרותיו ופעולותיו",

המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה,

<http://jcpa.org.il/2013/07/%D7%97%D7%99%D7%96%D7%91%D7%90%D7%9C%D7%9C%D7%94-%D7%90%D7%A8%D7%92%D7%95%D7%9F-%D7%98%D7%A8%D7%95%D7%A8%D7%99%D7%A1%D7%98%D7%99-%D7%90%D7%A1%D7%9C%D7%90%D7%9E%D7%99-%D7%9E%D7%98%D7%91%D7%A2-%D7%94/>. [גישה: 27.11.2016].

מימון, י. (2006) "הודעת מזכיר הממשלה בתום ישיבת הממשלה מיום 16 ביולי 2006", משרד ראש הממשלה,

<http://www.pmo.gov.il/MediaCenter/SecretaryAnnouncements/Pages/govmes16>

[0706.aspx](http://www.pmo.gov.il/MediaCenter/SecretaryAnnouncements/Pages/govmes16.aspx) [גישה: 27.11.2016].

מימון, י. (2006) "הודעת מזכיר הממשלה בתום ישיבת הממשלה מיום 30 ביולי 2006", משרד ראש הממשלה,

<http://www.pmo.gov.il/MediaCenter/SecretaryAnnouncements/Pages/govmes>

[300706.aspx](#) [גישה : 27.11.2016].

מכון ראות (2004) פסגת קמפ דיניד, <http://www.reut->

[institute.org/he/Publication.aspx?PublicationId=112](http://www.reut-institute.org/he/Publication.aspx?PublicationId=112) [גישה : 27.11.2016].

מכון ראות (2004) תהליכי אוסלו, <http://www.reut->

[institute.org/Publication.aspx?PublicationId=111](http://www.reut-institute.org/Publication.aspx?PublicationId=111) [גישה : 27.11.2016].

מכון ראות (2005) חמאס, <http://reut-institute.org/Publication.aspx?PublicationId=19>

[גישה : 27.11.2016].

מלמן, י. וא. יששכרוף (2009) "מבצע 'עופרת יצוקה' – בית ספר בעזה נפגע: עשרות פלסטינאים נהרגו; דובר צה"ל: מבית הספר נורו פצצות מרגמה", *הארץ*,

<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1239414> [גישה : 27.11.2016].

מערכת walla (2006) "מועצת הביטחון הביעה 'זעזוע' מהרג משקיפי האו"ם", *Walla*,

<http://news.walla.co.il/item/948472> [גישה : 27.11.2016].

מערכת walla (2006) "אמנסטי: חיזבאללה הפר חוק בינלאומי", *Walla*,

<http://news.walla.co.il/item/974598> [גישה : 27.11.2016].

מרכז המידע למודיעין ולטרור (2006) "אמנת תנועת חמאס" <http://www.terrorism->

[info.org.il/data/pdf/PDF_18894_1.pdf](http://www.terrorism-info.org.il/data/pdf/PDF_18894_1.pdf) [גישה : 27.11.2016].

מרכז המידע למודיעין ולטרור (2009) "בדיקת מספר ההרוגים הפלסטינים במבצע 'עופרת יצוקה' העלתה, כי רובם הגדול היו נושאי נשק, פעילי טרור ואנשי מנגנוני הביטחון המעורבים בלחימה

נגד צה"ל", <http://www.terrorism-info.org.il/he/article/18293> [גישה : 27.11.2016].

מרכז המידע למודיעין ולטרור (2011) "הטרור נגד ישראל מרצועת עזה מאז מבצע עופרת יצוקה:

נתונים, מאפיינים ומגמות", <http://www.terrorism->

[info.org.il/data/pdf/PDF_10_338_1.pdf](http://www.terrorism-info.org.il/data/pdf/PDF_10_338_1.pdf) [גישה : 27.11.2016].

מרכז המידע למודיעין ולטרור (2009) "עדויות רבות מצביעות על כך שבמהלך מבצע, וגם בשגרה,

שימשו אנשי 'עופרת יצוקה' מנגנוני ביטחון הפנים של חמאס כמפקדים וכפעילים מבצעיים

בזרוע הצבאית של חמאס (גדודי עז אלדין אלקסאם). טענת תעמולת חמאס כי מערך ביטחון הפנים ברצועה הינו אזרחי לכל דבר נעדרת איפוא, כל בסיס עובדתי", http://www.terrorism-info.org.il/data/pdf/PDF_09_098_1.pdf. [גישה: 27.11.2016].

מרכז המידע למודיעין ולטרור המרכז (2009) "מבצע "עופרת יצוקה" – עדכון מס' 6", <http://www.terrorism-info.org.il/he/article/18355>. [גישה: 27.11.2016].

מרכז המידע למודיעין ולטרור המרכז (2009) "שימוש במסגדים לצרכים צבאיים ופוליטיים ע"י חמאס וארגוני טרור אחרים", http://www.terrorism-info.org.il/data/pdf/PDF_09_072_1.pdf. [גישה: 27.11.2016].

מרקביץ, א. (2006) " האו"ם: טיל מונחה של חיה"א הוא שהרג 4 פקחינו במלחמה", *נענע 10*, <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=398580>. [גישה: 27.11.2016].

משמר זכויות האדם (2007) *ישראל / לבנון: רוב האזרחים נהרגו בהתקפות חסרות הבחנה של ישראל, ניו יורק*, <https://www.hrw.org/he/news/2007/09/05/232625>, [גישה: 27.11.2016].

משמר זכויות האדם (2007) *מדוע נהרגו נפגעים אזרחיים בלבנון במהלך המלחמה ב-2006*, <https://www.hrw.org/he/report/2007/09/05/256590>. [גישה: 27.11.2016].

משעל, ש. וא. סלע (1999) *זמן חמאס: אלימות ופשרה*, תל-אביב: ידיעות אחרונות.

משעל, ש. [1945] (2006) *זמן חמאס אלימות ופשרה*, מהדורה מורחבת, תל-אביב: ידיעות אחרונות.

משעל, ש. (2012) "עקרונות הלחימה במרחבים צפופים של ארגונים לא-מדינתיים ערביים", *צבא ואסטרטגיה*, כרך 4, גיליון 1, 23-29.

נבו, ב. וי. שור (2003) *מוסר, אתיקה ומשפט בלחימה: מאמר סיכום של המפגש השישי של פורום "צבא חברה", י' בשבט התשס"ג, 13 בינואר 2003*, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

נתן, ב. (2008) "לחימה מוסרית כלי הכרעה אסטרטגי בעימות אסימטרי", *מערכות*, גיליון 417, 20-12.

סוכנויות הידיעות (2016) "אפגניסטן: עשרות הרוגים בפיגוע של טאליבן", *nrg*, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/770/597.html>. [גישה: 27.11.2016].

סופר, נ. (2011) "החטיפה הבאה", *מערכות*, גיליון 439, 40-47.

סופר, ר. (2009) "ישראל פותחת מסדרון הומניטרי לעזה", Ynet, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3651825,00.html> [גישה : 27.11.2016].

סופר, ר. (2009) "אולמרט הכריז על הפסקת אש: היעדים הושגו", Ynet, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3657740,00.html> [גישה : 27.11.2016].

סיבל, ר. (2010) "מחשבות על דוח גולדסטון והמשפט הבין-לאומי", משפטים על אתר, 78-55.

פוגלמן, ש. (2010) "שנתיים לעופרת יצוקה | בחזרה להפצצת ביה"ס לשוטרים בעזה", הארץ, <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1236850> [גישה : 27.11.2016].

ישמן, א. ו.א. רינגל-הופמן (2008) "שים לב, נסראללה", ידיעות אחרונות, 7-4.

פלג, י. (2006) "מלחמת לבנון השנייה: שלב אחר שלב", Mako, <http://www.mako.co.il/pzm-israel-wars/2006-lebanon-war/Article-025df711af2e041006.htm> [גישה : 27.11.2016].

פסיג, ד. (2006) "ההתמודדות עם המבנה המורכב ועם הסתגלות של ארגוני הטרור", מערכות, גיליון 410, 42-49.

פרנקל, י. (2012) "מבצע 'עופרת יצוקה' מחייב בדק-בית בחשיבה הצבאית והביטחונית", הביטחון, 36-39.

קוהונה פ., (2012), שגריר סרי לנקה באו"ם, ראיון אישי, 11 באוקטובר.

קונפינו, ר. ומ. קרמניצר (2009) "לגיטימיות הפגיעה בחפים מפשע במלחמה האחרונה בעזה", המכון הישראלי לדמוקרטיה, <http://www.idi.org.il/%D7%A1%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%9D-%D7%95%D7%9E%D7%90%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%9D/%D7%9E%D7%90%D7%9E%D7%A8%D7%99%D7%9D/%D7%9C%D7%92%D7%99%D7%98%D7%99%D7%9E%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%A4%D7%92%D7%99%D7%A2%D7%94-%D7%91%D7%97%D7%A4%D7%99%D7%9D-%D7%9E%D7%A4%D7%A9%D7%A2-%D7%91%D7%9E%D7%9C%D7%97%D7%9E%D7%94->

%D7%94%D7%90%D7%97%D7%A8%D7%95%D7%A0%D7%94-

./D7%91%D7%A2%D7%96%D7%94 [גישה : 27.11.2016].

קייס, ר. (2016) "נסראללה: ישראל מדברת הרבה ותופתע שוב", Ynet,

[גישה : 27.11.2016]. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4822996,00.html>

קרמניצר, מ. (2005) האם הכול כשר בהתמודדות עם הטרור? : על מדיניות ההריגה המונעת

(הסיכול הממוקד) של ישראל ביו"ש ובעזה, ירושלים : המכון הישראלי לדמוקרטיה.

קרש, א. (2003) מלחמת אוסלו אנטומיה של הונאה עצמית, רמת-גן : מרכז ב"סא, אוניברסיטת

בר-אילן.

רביד, ב., נ. מוזגוביה וה. עמוס (2009) "מבצע "עופרת יצוקה" | ארה"ב התחייבה לפעול לסיכול

הברחות הנשק מאיראן לעזה", הארץ, <http://www.haaretz.co.il/news/world/1.1241565>

[גישה : 27.11.2016].

רביד, ב. ו.ש. שמיר (2009) "עופרת יצוקה | רייס: תומכת ביוזמה המצרית להפסקת אש", הארץ,

[גישה : 27.11.2016]. <http://news.walla.co.il/item/1412633>

רופאים לזכויות אדם – ישראל (2009) "דו"ח רל"א על הפרות הזכות לבריאות במבצע עופרת

יצוקה", <http://d843006.bc470.best->

[גישה : 27.11.2016]. cms.com/default.asp?PageID=60&ItemID=646

רייכרד, א. (2011) "עימותים א-סימטריים והכרעה צבאית של ארגוני גרילה בדלניים סרי לנקה

כמקרה מבחן", עבודת גמר – (M.A.), אוניברסיטת תל-אביב.

רייכרד א. (2014) "מזכר: הכרעה צבאית בעימותים א-סימטריים פרדיגמה חדשה לניצחון מול

ארגוני גרילה וטרור, סרי לנקה כמקרה מבחן ולקחים לישראל", סדנת יובל נאמן למדע,

טכנולוגיה וביטחון, אוניברסיטת תל-אביב.

רפפורט, ע. (2007) אש על כוחותינו : כך הכשלנו את עצמנו במלחמת לבנון השנייה, עורך י. קרון, תל

אביב : ספרית מעריב.

שאול מ. (2012) "עקרונות הלחימה במרחבים צפופים של ארגונים לא מדינתיים ערביים", צבא

ואסטרטגיה (1) 4 : 23-29.

שוויצר, י. (2009) "מגבלות הלחימה נגד צבא טרורילה: לבנון ועזה כמקרה בוחן", צבא ואסטרטגיה, גיליון 1, 33-38.

שוויצר, י. (2005) אל-קאעדה והגלובליזציה של טרור המתאבדים, עורכת ש. גולדשטיין-פרבר, תל-אביב: מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים.

שוויצר, י. (2010) "צמיחתם ודעיכתם של פיגועי ההתאבדות", עדכן אסטרטגי, כרך 13, גיליון 3, 33-41.

שומפלבי, ו. ד. בחור וע. ואקד (2002) "סלאח שחאדה חוסל עם 15 אזרחים נוספים", Ynet, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-2015833,00.html> [גישה: 27.11.2016].

שטנצלר-קובלנץ, ל. (2014) "השפעותיה של "כיפת ברזל" על הזירות הצבאית והמדינית: הצדקות מוסריות ליציאת ישראל למבצע צבאי נגד ארגוני טרור וגרילה", צבא ואסטרטגיה, כרך 6, גיליון 1, 69-85.

שטרן, י. (2009) "עופרת יצוקה | נשיא מצרים, חוסני מובארק, תבע הפסקת אש ללא תנאים מוקדמים", הארץ, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1241570> [גישה: 27.11.2016].

שטרנברג, ע. (2007) "ארצות הברית נגד הטרור אפגניסטן-תעודת זהות." וואלה, <http://news.walla.co.il/item/124039> [גישה: 27.11.2016].

שירות הביטחון הכללי (2009) "עופרת יצוקה", <https://www.shabak.gov.il/publications/archive/oferet/Pages/oferet-3rd-week-summary.aspx> [גישה: 27.11.2016].

שכונמן, ע. (2001) יועצת משפטית, המשלחת הישראלית לאו"ם, ראיון אישי, פברואר.

שני, י. (2009) "המלחמה בעזה ועיקרון המידתיות", *בדלתיים פתוחות*.

שפיצר שדמי, ל. (2012) "צה"ל תקף את היעד הלא נכון – המדינה לא תפצה את משפחות ההרוגים", *תקדים המורטל המשפטי*, <http://www.takdin.co.il/Pages/article.aspx?artId=3901863> [גישה: 27.11.2016].

שפיר, י. (2017) "חיזבאללה כצבא", עדכן אסטרטגי, גיליון 4 כרך 19, 59 – 69.

שפיר, ג. (2009) "הנשק שבידי חמאס", *עדכן אסטרטגי*, גיליון 4, 48-43.

תמרי, ד. (2007) "האם צה"ל מסוגל להשתנות בעקבות מלחמת לבנון השנייה?", *מערכות*, גיליון 415, 26-41.

Amnesty international (2009), *ישראל / רצועת עזה*, London: amnesty international publication, <file:///C:/Users/user/Downloads/mde150152009heb.pdf> [accessed: 19.11.2016].

Attorney-General's Department Australia, (2015) *Criminal Code Regulations 2002*, Australia.

Bajoria, J. and Greg Bruno (2012) "Al-Qaeda (a.k.a. Al-Qaida, Al-Qa'Ida)" *Council on Foreign Relations*, <http://www.cfr.org/terrorist-organizations-and-networks/al-qaeda-k-al-qaida-al-qaida/p9126>, [accessed: 19.11.2016].

Baker, K. J. (2011) *War in Afghanistan a Short History of Eighty Wars and Conflicts in Afghanistan and the North-West Frontier 1839-2011*, Australia: Rosenberg Publishing.

Battle, S. L. (2010) *Lessons in Legitimacy: The LTTE End- Game of 2007- 2009*, California: Naval postgraduate.

BBC News, "Afghanistan country profile", *BBC*, September 2016, <http://www.bbc.com/news/world-south-asia-12011352> [accessed: 21.11.2016].

Becker, L. C. and C. Becker, (2001) *Encyclopedia of Ethics*, 2nd edition, New York: Routledge.

Bhattacharji, P. (2015) "FBI — Taming the Tamil Tigers.", http://www.fbi.gov/news/stories/2008/january/tamil_tigers011008 [accessed: 6.2.2015].

Boot, M. (2013) *Invisible Armies: An Epic History of Guerrilla Warfare from Ancient Times to the Present*. 1st edition, New York: Liveright Publishing.

- Burke, J. "US Admits Lethal Blunders", *The Guardian*, October 2001, <https://www.theguardian.com/world/2001/oct/14/terrorism.afghanistan2> [accessed: 21.11.2016].
- Bush W. G. (2001) "Text: Bush Announces Strikes Against Taliban" *The Washington Post*, http://www.washingtonpost.com/wp-srv/nation/specials/attacked/transcripts/bushaddress_100801.htm [accessed: 26.11.2016].
- Cody, E. "Taliban Claims Large Civilian Casualties, Afghan Rulers Increase Efforts to Win Support from Islamic World", *The Washington Post*, October 2001, <https://www.highbeam.com/doc/1P2-476097.html> [accessed: 21.11.2016].
- Coll, R. A. (1995) "Unconventional Warfare, Liberal Democracies, and International Order", *International Law Studies 1995 Legal and Moral Constraints on Low-Intensity Conflict*, edited by R. Alberto Coll, S. James Ord and A. Stephen Rose, Vol. 67, 3-22.
- Armed Services (2002) *Operation Enduring Freedom Hearing before the Committee on Armed Services United States Senate, 83-471 Cong.*, Washington: US government printing office.
- Carter, J. (2003) "Just war or a just war?", *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/2003/03/09/opinion/just-war-or-a-just-war.html> [accessed: 27.11.2016].
- Conetta, C. "Operation Enduring Freedom: Why a Higher Rate of Civilian Bombing Casualties", *PDA Projects on Defense Alternatives*, January 2002, <http://www.comw.org/pda/0201oef.html> [accessed: 21.11.2016].
- Cooper, H. and M. Greg "Israel to Occupy Area of Lebanon as Security Zone", *Washington Post*, <http://www.nytimes.com/2006/07/26/world/middleeast/26mideast.html?pagewanted=print&r=0> [accessed: 21.11.2016].

- Coppieters, B., N. Fotion, and R. Apressyan (2008) "Introduction", In *Moral Constraints on War*, edited by Bruno Coppieters and Fotion Nick, 1-14, United Kingdom: Lexington Books.
- Cordesman. H. A. and B. A. Arleigh (2009) *the 'Gaza War': A Strategic Analysis*, Washington DC: Center for Strategic& International Studies.
- Council on Foreign Relations, "The Taliban.", http://www.cfr.org/terrorist-organizations-and-networks/taliban/p35985?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115#!/p35985?cid=marketing_use-taliban_infoguide-012115, [accessed: 21.11.2016].
- Council on Foreign Relations "Liberation Tigers of Tamil Eelam (Aka Tamil Tigers) (Sri Lanka, Separatists) - Council on Foreign Relations.", <http://www.cfr.org/separatist-terrorism/liberation-tigers-tamil-eelam-aka-tamil-tigers-sri-lanka-separatists/p9242>, [accessed: 21.11.2016].
- Crenshaw, M. (2011) *Explaining Terrorism : Causes, Processes and Consequences*, New York : Routledge.
- Dhaneshi Y. (2008) "Never Forget this Day in Your Life Time", *Sunday Observer*.
- De Clercq, G. "Tamil eelam Bank", *Ilankai Tamil Sangam*, march 2004, <http://www.sangam.org/articles/view/?id=260> [accessed: 22.11.2016].
- de Silva, K. M. (2010) "Post- LTTE Sri Lanka", *India Quarterly*, 66 (3): 237-250.
- Department of defense (2008) *Report on Progress Toward Security and Stability in Afghanistan*, United States.
- E.U. *Fight Against Terrorism Updating of the List of Terrorist Organization*, Brussels: E.U.
- Echemendia, M. P. (2010) "deliberate death: an investigation into the nature of suicide attacks", Doctoral Dissertation, United States: University of Pittsburgh.

- Economist Intelligence Unit (2010) "Democracy Index 2010 Democracy in Retreat" *The Economist*, https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf [accessed: 22.11.2016].
- Economist Intelligence Unit (2012) "Democracy Index 2012 Democracy in Retreat." *The Economist*, 2-45, <http://pages.eiu.com/rs/eiu2/images/Democracy-Index-2012.pdf> [accessed: 22.11.2016].
- Epstein, E. "U.S. Battles to Justify Bombings to Muslims / it Rejects Taliban Tab of Civilian Deaths", *San Francisco Chronicle*, October 2001, <http://www.sfgate.com/news/article/U-S-battles-to-justify-bombings-to-Muslims-It-2867719.php> [accessed: 22.11.2016].
- Estreicher, S. (2011) "Privileging Asymmetric Warfare (Part II): The 'Proportionality' Principle Under International Humanitarian Law", *Chicago Journal of International Law*, vol. 12, 143-157.
- Evans, M. (2005) *Just War Theory a Reappraisal*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Farquhar, S. C., M. M. Matthews, P. L. Mellies, A. F. Marrero, and M. D. Snyder. (2009), *Back to Basics: A Study of the Second Lebanon War and Operation Cast Lead*, United States: combat studies institute press.
- Ferraro, T. (2012) "Determining the Beginning and End of an Occupation Under International Law", *International Review of the Red Cross*, vol. 94 number 885, 133-163.
- Filipov, D. and S. Globe "another deadly, errant us attack is alleged", *The Boston Glob*, December 2001, <https://www.highbeam.com/doc/1P2-8678645.html> [accessed: 22.11.2016].
- Flynn, K. (2011) "the liberation tigers of Tamil Eelam: a revolution in military affairs", *a Master's thesis*, Washington: Georgetown University.

- Fotion, N. (2005) "Transforming and Expanding the Kasher / Yadlin Theory on the Ethics of Fighting Wars Against Terrorism", *Journal of Military Ethics* 4 (1): 33-43.
- Franks, T. and M. McConnell (2004) *American Soldier*, 1st ed, New-York: HarperCollins.
- Frontline "Inside the Terror Network Background: Al-Qaeda" *PBC*, <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/network/alqaeda/indictment.html> [accessed: 22.11.2016].
- Garraway, C. (2011) "The Changing Character of the Participants in War" In *International Law and the Changing Character of War*, edited by R. A. Pete Pedrozo and D. P. Wollschlaeger, Vol. 87, 177-186, Newport: Naval War Collage.
- Glen C. (2015) "Al Qaeda V ISIS: Leaders & Structure", *Wilson Center*, <https://www.wilsoncenter.org/article/al-qaeda-v-isis-leaders-structure> [accessed: 26.11.2016].
- Global Security "Al-Qaida / Al-Qaeda (the Base)", *Global Security*, <http://www.globalsecurity.org/military/world/para/al-qaida.htm> [accessed: 24.11.2016].
- Gnanaseelan, J. (2015) "The Metaphors on International Intervention: A Discourse Analysis of the Sri Lankan English Newspaper Editorials", *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, (4): 21.
- Goodhand, J., J. Spencer and B. Korf (2011) "Conflict and Peacebuilding in Sri Lanka Caught in the Peace Trap?" In *Routledge contemporary South Asia series*, New York: Routledge.
- Gordon, S. (2012) *Grizzly Vs. Scorpion: Strategic Decisions in Operation Cast Lead*, Herzliya: Fisher Institute For Air & Space Strategic Studies.
- Guevara, C. (1985) *Guerrilla Warfare*, edited by T. M. Davies. Lincoln: University of Nebraska Press.

- Gunaratna, R. (2002) *Inside Al Qaeda: Global Network of Terror*, New York: Columbia University Press.
- Haydar, B. (2005) "The Ethics of Fighting Terror and the Priority of Citizens", *Journal of Military Ethics*, 52-59.
- Hazdra, R. J. (2006) *Al Qaeda as a System*, Pennsylvania: U.S army war college.
- Hellmann-Rajanayagam, D. (1994) *The Tamil Tigers Armed Struggle for Identity*, Germany: Heidelberg University.
- Herold W. M. "who will count the dead? U.S media fail to report civilian casualties Afghanistan", *Media Alliance*, <http://www.media-alliance.org/article.php?id=432> [accessed: 24.11.2016].
- House of Commons Library (2001) *11 September 2001: The Response*, UK.
- House of Commons Library (2001) *Operation Enduring Freedom and the Conflict in Afghanistan: An Update*, UK.
- Human Rights Council (2009) *Human Rights in Palestine and Other Occupied Arab Territories Report of the United Nations Fact Finding Mission on the Gaza Conflict*, US.
- Human Rights Watch (2007) *Why they Died- Civilian Casualties in Lebanon during the 2006 War*, New York.
- Human Rights Watch (2008) *Law on Occupation and Effective Control*, New York.
- Human Rights Watch (2010) *Turning a Blind Eye: Impunity for Laws-of-War Violations during the Gaza War*, New York.
- ICRC "Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977", <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/webart/470-750065> [accessed: 27.11.2016].

- Israel Ministry of Foreign Affairs (2007) *Security Cabinet Declares Gaza Hostile Territory*, Jerusalem.
- Jon, L. A. (2011) "Death of the tiger" *The New Yorker*, 86 (44): 41.
- Kasher, A. and A. Yadlin (2005) "Assassination and Preventive Killing", *SAIS Review*, (1): 41-57.
- Kasher, A. and A. Yadlin (2005) "Military Ethics of Fighting Terror: An Israeli Perspective", *Journal of Military Ethics*, 4 (1): 3-32.
- Kasher, A. and A. Yadlin (2006) "Military Ethics of Fighting Terror: Principles", vol. 34, issue 1, 75-84.
- Katz, Y. (2006) "IAF Continues Attack on Lebanon", *Jerusalem Post*, <http://www.jpost.com/Israel/IAF-continues-attack-on-Lebanon> [accessed: 24.11.2016].
- Kilcullen, D. (2009) *The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*, New-York: Oxford University Press.
- Kohona, P. (2010) "Defeating Terrorism and Winning the Peace in Sri Lanka", *Sri Lanka defense forum*, <http://sriankadefenceforum.blogspot.co.il/2010/11/defeating-terrorism-and-winning-peace.html> [accessed: 24.11.2016].
- Lambeth, B. S. (2005a) *Air Power Against Terror America's Conduct of Operation Enduring Freedom* Santa Monica, United States: RAND corporation.
- Lambeth, B. S. (2005b) *American Carrier Air Power at the Dawn of a New Century*, United States: RAND corporation.
- Lambeth, B. S. (2011) *Air Operations in Israel's War Against Hezbollah Learning from Lebanon and Getting it Right in Gaza*, United States: RAND corporation.
- Lambeth, B. S. (2012) "Israel's War in Gaza: A Paradigm of Effective Military Learning and Adaptation" *International Security*, 37 (2): 81-118.

- Laqueur, W. (1987) *The Age of Terrorism*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Legislation (2000) *Terrorism Act 2000*, UK National Archive.
- Levine, S. and C. Cummins (2001) "Non-Afghan Backbone of Taliban Army Prompts U.S. to Adjust its Battle Tactics", *The Wall Street Journal*, <http://www.wsj.com/articles/SB1005088582858707320> [accessed: 24.11.2016].
- Mahan, S. and P. Griest (2008) *Terrorism in Perspective*, 2nd edition, London: Sega Publications.
- Manoharan, N. (2006) *Counterterrorism Legislation in Sri Lanka: Evaluating Efficacy*, Vol. Policy Studies 28, Washington: East-West Center.
- Mao, Z. (1961) *On Guerrilla Warfare*, New York: Praeger.
- Mao, Z. (2012) *On Guerrilla Warfare*, s.l. : Important Books.
- McChrystal A., (2012) *Stanley Commander, International Security Assistance Force (ISAF) and Commander*, U.S. Forces Afghanistan, (Private Interview), March 3rd.
- McMahan, J. (2010) "The just Distribution of Harm between Combatants and Noncombatants", *Philosophy and Public Affairs* 38 (4): 342-379.
- McMahan, J. (2012a) "Rethinking the 'Just War,' Part 1", *New York Times*, http://opinionator.blogs.nytimes.com/2012/11/11/rethinking-the-just-war-part-1/?_r=0 [accessed: 24.11.2016].
- McMahan, J. (2012b) "Rethinking the 'Just War,' Part 2", *New York Times*, <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2012/11/12/rethinking-the-just-war-part-2/> [accessed: 24.11.2016].
- Ministry of Defense "Battle of Vakarai - a Debrief", http://www.defence.lk/new.asp?fname=20070128_03 [27.7.2015].

- Murphy F. J. (2011) "Mission Impossible? International Law and the Changing Character of War", In *International Law and the Changing Character of War*, edited by R. A. P. Pedrozo and D. P. Wollschlaeger, Vol. 87, 13-42, Newport: Naval War College.
- Murphy, k. (2001) "U.S. Bombing Spares Much of Kandahar" *Los Angeles Times*, <http://www.latimes.com/la-121301kanda-story.html> [accessed: 24.11.2016].
- Nathanson, S. (2010) *Terrorism and the Ethics of War*, New York: Cambridge University Press.
- National Commission on Terrorism Attacks (2004) *The 9/11 Commission Report*, United States.
- Norman, R. (1995) *Ethics, Killing, and War*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Orend, B. (2000) *War and International Justice a Kantian Perspective*, Ontario: Wilfrid Laurier University Press.
- Pallistar, D. and , G. Chamberlain (2009) "Sri Lanka War Toll Near 6,500, UN Report Says | World News | the Guardian", *the guardian*, <http://www.theguardian.com/world/2009/apr/24/srilanka> [accessed: 24.11.2016].
- Parry L. R. (2001) "Witnesses Confirm that Dozens were Killed in Bombing", *Independent*, <http://www.themodernreligion.com/terror/wtc-casualtywitness.html> [accessed: 24.11.2016].
- Peoples, .E., T. Gerlinger, R. Craig, and B. Burlingame (2005) "Combat Casualties in Afghanistan Cared for by a Single Forward Surgical Team during the Initial Phases of Operation Enduring Freedom", *Military Medicine*, 170 (6): 462-468.
- Perry, D. L. (2005) "Ambiguities in the 'War on Terror'", *Journal of Military Ethics*, 4 (1): 44-51.
- Population of the World. (2017) "Population of Afghanistan 2017", <http://www.livepopulation.com/country/afghanistan.html> [accessed: 7.02.2017].

- Posen, B. R. (1984) *The Sources of Military Doctrine : France, Britain, and Germany between the World Wars*, N.Y.: Cornell University Press.
- Rashid, A. (2001) *Taliban : Militant Islam, Oil, and Fundamentalism in Central Asia*, London: Yale Nota Bene.
- Record, J. (2003) *Bounding the Global War on Terrorism*, United States: army war college.
- Reid, T. (2002) "5000 Man Taliban Army Rises Again to Face US", *The Times-London*, <http://www.rense.com/general19/rise.htm> [accessed: 24.11.2016].
- Reisman, W. M. (2006) "holding the center of the law of armed conflict", *American Journal of International Law*, 100 (4): 852-861.
- Retnayaka, k. (2009) "Hundreds Dead as Sri Lankan Army Launches Final Assault", *World Socialist Web Page*, <http://www.wsws.org/en/articles/2009/04/slwa-a22.html> [accessed: 24.11.2016].
- Rhaman, H. (2011) *Senior Researcher and Analyst, Hambastagi Consultancy Group Afghanistan*, (Private Interview), November 10th.
- Rice, C. (2011) *No Higher Honor : A Memoir of My Years in Washington*, New York : Crown Publishers.
- Rodin, D. (2004) "Terrorism without Intention", *Ethics* 114 (4): 752-771.
- Rodin, D. and H. Shue (2008) *Just and Unjust Warriors : The Moral and Legal Status of Soldiers*, New York : Oxford University Press.
- Rogers, J. D., J. Spencer, and J. Uyangoda (1998) "Sri Lanka -Political Violence and Ethnic Conflict", *American Psychologist*, 53 (7): 771-777.
- Rumsfeld, D. (2011a) *Known and Unknown: A Memoir*, New York : Sentinel.
- Rumsfeld, D. (2011b) *Known and Unknown : A Memoir*, New York : Sentinel.

- Sassoli, M., A. A. Bouvier and A. Quintir. "Afghanistan, Operation "Enduring Freedom"." *ICRC*, <https://www.icrc.org/casebook/doc/case-study/afghanistan-enduring-freedom-case-study.htm> [accessed: 24.11.2016].
- Schmid, A. P., A. J. Jongman, (1988) *Political Terrorism : A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature*, United states : Transaction Publishers.
- Schoenberg, O. H. (2003) *Combating Terrorism the Role of the Un*, New Jersey: Center for UN Reform Education.
- Sengupta, K. (2001) "Americans 'Duped' into Attack on Convoy", *Independent*, <http://www.independent.co.uk/news/world/asia/americans-duped-into-attack-on-convoy-9185524.html> [accessed: 26.11.2016].
- Sharp, H. "Gaza conflict: who is a civilian?", *BBC*, January 2009, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7811386.stm> [accessed: 21.11.2016].
- Shashikumar, VK. (2014) "Lessons from Sri Lanka's War", *Indian Defense Review*, <http://www.indiandefencereview.com/spotlights/lessons-from-the-war-in-sri-lanka/> [accessed: 26.11.2016].
- Smith, N. (2010) "Understanding Sri Lanka's Defeat of the Tamil Tigers", *Joint Forces Quarterly*, <http://sangam.org/understanding-sri-lankas-defeat-tamil-tigers/> [accessed: 26.11.2016].
- Sri Lanka, Sri Lanka Government (2011) *Report of the Commission of Inquiry on Lessons Learnt and Reconciliation*, Sri Lanka.
- Sri Lanka, News (2005) "World Bank Giving Rs.6 B. for Tiger Areas" *LankaNewspapers*, <http://www.lankanewspapers.com/news/2005/3/943.html> [accessed: 26.11.2016].
- Staff. (2013) "Tighter Rules of Engagement Contributed to US Casualty Rate in Afghanistan – Report", *RT Question More*, <https://www.rt.com/usa/battlefield-deaths-rules-engagement-change-862/> [accessed: 26.11.2016].

- Staff and agencies (2001) "UN Confirms Destruction of Afghan Hospital", *theguardian*, <http://www.theguardian.com/world/2001/oct/23/afghanistan.terrorism9> [accessed: 26.11.2016].
- Stokke, K. (2006) "Building the Tamil Eelam State: Emerging State Institutions and Forms of Governance in LTTE-Controlled Areas in Sri Lanka", *Third World Quarterly*, 27 (6): 1021-1040.
- Stone, A. (2001) "Pentagon Confirms Errant Bomb Strikes", *USA TODAY*, <http://usatoday30.usatoday.com/news/sept11/2001/10/29/bombs.htm> [accessed: 26.11.2016].
- Storr, J. (2007) "Reflections on the War in Lebanon", *The RUSI Journal*, (2): 70-73.
- Strategic Comments (2004) "Sri Lanka's Peace Process: In Jeopardy", *Strategic Comments*, vol 10, issue 3, 1-2.
- The economist (2009) "The Tigers' Last Stand | the Economist", <http://www.economist.com/node/12896734> [accessed: 26.11.2016].
- The White House (2001) "Address to a Joint Session of Congress and the American People", <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> [accessed: 26.11.2016].
- UN, *Charter of the United Nations - Chapter VII*, <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/> [accessed: 27.11.2016].
- UN, Experts panel (2011) *Report of the Secretary-General's Panel of Experts on Accountability in Sri Lanka*, New York.
- UN, Security Council (1999) *Resolution 1267*, New York.
- UN, Security Council (2001) *Resolution 1386*, New York.

UN, Security Council (2004) *Security council declares support for free fair presidential election in Lebanon; calls for withdrawal of foreign force there – resolution 1559*, New York.

UN, Security Council (2006) *Security council calls for end to hostilities between Hezbollah, Israel, unanimously adopting resolution 1701*, New York.

UN, Security Council (2006) *Security Council 5493rd Meeting, S/PV.5493*, New York.

UN, Security Council (2009) *security council calls for immediate, durable, fully respected ceasefire in Gaza leading to full withdrawal of Israel forces*, New York.

UN, Security Council (2009) *Security Council Press Statement on Sri Lanka I Meetings Coverage and Press Releases*, New York.

UN, Security Council (2011) *Report of the Secretary-General on Children and Armed Conflict in Sri Lanka*, New York.

UN, (2001) "secretary general addressing assembly on terrorism calls for 'immediate, far reaching changes in UN response to terror'", <http://www.un.org/press/en/2001/sgsm7977.doc.htm> [accessed: 26.11.2016].

United States Catholic Conference "The Harvest of Justice is Sown in Peace, "just War: New Questions", <http://www.usccb.org/beliefs-and-teachings/what-we-believe/catholic-social-teaching/the-harvest-of-justice-is-sown-in-peace.cfm> [accessed: 26.11.2016].

United States, Department of State (2002) *Patterns of Global Terrorism 2001*, Washington, DC.

United States, Executive Office of the President (2009) *National Strategy for Combating Terrorism February 2003*, Washington, DC.

United States army (2014) *U.S. Army Counterinsurgency Warrior Handbook*, Florida: Lyon Press.

United States army and Marine Corps (2007) *The U.S. Army and Marine Corps Counterinsurgency Field Manual*, United States: Chicago Press University.

United States, Department of State "Foreign Terrorist Organizations"
<http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm> [accessed: 26.11.2016].

Walzer, M (2004) *Arguing about War*, N.H.: Yale University Press

Van Damme, G. and N. Fotion (2008) "Proportionality", In *Moral Constraints on War: Principles and Cases*, edited by B. Coppeters, Fotion N. and R. Apressyan, 159-169.

Washington Post (2006) "Hezbollah Chief Revisits Raid"
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/08/27/AR2006082700769.html> [accessed: 26.11.2016].

Weisman, J. (2001) "Rumsfeld Disputes Civilian Death Count", *USA TODAY*,
<http://usatoday30.usatoday.com/news/attack/2001/10/16/rumsfeld-death-count.htm> [accessed: 26.11.2016].

Wilkinson, P. (2006) *Terrorism Versus Democracy the Liberal State Response*, 2nd edition, London: Routledge.

Wippman, D. and M. Evangelista (2005) *New Wars, New Laws?: Applying the Laws of War in 21st Century Conflicts*, N.Y. : Transnational Publishers.

Abstract

Since the Second World War, the nature of war has been gradually yet constantly changing, as comprehensive, conventional wars between sovereign nations are replaced by asymmetrical armed conflicts between countries and terror and guerrilla organizations.

The type of acts committed by these organizations and the kind of wars they wage present a challenge to the states that fight them.

Such organizations are completely focused on achieving their goals and have no consideration for the lives of their members or the lives of the people in whose name they are fighting. Needless to say, they have no regard for the lives of their enemies, and their values are the antithesis of democratic values.

As time passes, these terror and guerrilla organizations are growing into paramilitary, heavily armed and organized forces and employing sophisticated combat tactics and strategies.

Despite their military might and their similarity to conventional armies, they do not adhere to international law.

On the other side are democratic states committed to protecting their citizens and enabling them to enjoy their civil rights.

In low-intensity conflict, democratic states face a dilemma. On the one hand, their role is to defend their citizens. On the other hand, the moral and legal justifications for declaring and waging war and the way in which wars are fought were developed during

the twentieth century. As a result, they are suitable for wars between sovereign states but are not appropriate in wars against terror and guerrilla organizations.

The purpose of this study is to discuss the appropriate way to fight in low-intensity conflict with terror and guerrilla organizations in light of the need to maintain human dignity, on the one hand, while effectively protecting the state and its citizens, on the other. This is in addition to the need to develop normative and universal rules of confrontation with these organizations.

The core question of this study is **whether normative, operative, universal rules of engagement can be defined and integrated into a comprehensive moral-ethical doctrine that will enable democratic states to handle conflicts with terror and guerrilla organizations in a variety of circumstances. If so, what will these rules be?**

In order to answer the core question coherently and universalize the study as much as possible, it will be divided into three sections: theoretical, comparative, and doctrinal.

The theoretical section will examine and address the issue of low-intensity conflict, its nature, and how it differs from classic wars. Also to be examined in this section, are the legal, ethical, and academic theories on which the study is based:

Just War Theory: This theory functions as an important moral framework, restraining and regulating the use of force by governments and militaries. It is composed of three parts which together, build a moral system of principles, understandings, and ideas that serve as the infrastructure for the moral debates regarding waging and fighting wars.

The study focuses on the moral behavior of soldiers during wars (*jus in bello*), including the principles of distinction and proportionality.

International Law: Like Just War Theory, international law restrains violence by states and prevents them from waging and fighting wars. The study focuses on international humanitarian law (including the Hague and Geneva Conventions), which builds a structure for legal ways to manage war so as to protect basic human rights during the fighting.

The Ethical Doctrine for Fighting Terror: The purpose of this document is to present the principles of the military ethics doctrine developed at the National Defense College of the Israel Defense Forces (IDF) in 2005. This doctrine, written by a team headed by Professor Asa Kasher and General Amos Yadlin, was intended to guide IDF soldiers engaged in fighting against Palestinian terror organizations. The current study discusses and analyzes the principles in the doctrine that deal with military actions during war and in particular, actions involving civilian populations: military necessity, distinction, military proportionality, low probabilities, time-span considerations, professional understanding, permanent notice, and compensation.

The case-studies analysis in the comparative portion of this dissertation are based on that doctrine.

In addition, the theoretical portion will address the difficulty of defining the terms "terror" and "guerrilla," given the lack of a universally accepted definition. It will review numerous existing definitions (from academic research, governments, and other government entities). This dissertation will propose a working definition for each of these terms, and in the comparative portion, will discuss those groups that should be categorized as terror and/or guerrilla organizations according to these definitions.

The study defines terror as *“a type of struggle carried out by individuals or organizations that is not on behalf of the state, that differs from the usual military*

actions of regular armed forces, and that is characterized by the deliberate use of violence or the threat of violence against civilians or soldiers not on the battlefield, simply for belonging to a certain population, in order to sow fear, confusion, and uncertainty for the sake of achieving political goals (nationalistic, socioeconomic, ideological, religious, and the like).”*

The dissertation’s definition of guerrilla warfare is “*the deliberate use of violence against military and security personnel for the sake of achieving political goals, involving military combat units composed of civilians and/or soldiers who engage in military tactics.*”

The comparative section examines four case studies that were chosen as models for democracies fighting a war against terror and guerrilla organizations: Sri Lanka’s fight against the Tamil Tigers in the fourth Tamil-Eelam war; the U.S. battle against the Taliban and Al-Qaeda in the first stage of Operation Enduring Freedom; Israel’s combat against Hezbollah in the Second Lebanon War; and Israel’s fight against Hamas in Operation Cast Lead. None of the states analyzed had effective control of the territory in which the war was fought, so in essence, none had moral responsibility for the local population. Furthermore, each state has a different democratic profile. This is reflected in the 2010 **Economist Intelligence Unit’s Democracy Index**, which ranks 163 countries by internal democratic structure and places the United States 17th, Israel 37th, and Sri Lanka 55th. The terror and guerrilla organizations examined fight from a different type of territory: Hamas is a political entity with a governing body. Hezbollah operates from within a sovereign state. The Tamil Tigers is a separatist organization that enjoys full control and operating leverage in the northeast of Sri Lanka. The Taliban

---

*This study deals with terror organizations that usually commit terrorist acts independently and not on behalf of a state.

has control of the majority of Afghanistan, where it has imposed its own set of rules.

Al-Qaeda is a global organization with cells operating throughout the world.

Each case study will start with a general description of the organization in order to determine whether it is a terror organization, a guerrilla organization, or an organization with characteristics of both (“terroguerrilla”). This determination will be made using the working definition developed in the theoretical portion of the dissertation. The study will also discuss the international community’s ethical arguments against the actions of the fighting states. In addition, distinct parameters for moral behavior by the states will be compared to the Kasher-Yadlin behavior parameters. This portion of the study will list the organizations' behavior patterns on the vertical lines of a matrix. However, since the study aspires to develop a universal ethical doctrine for fighting terror and guerrilla organizations, an additional cross-board comparative analysis will be performed. The study will look at the implementation of each doctrinal principle: In which cases is the principle not implemented, in which cases is it partly implemented, in which cases is it fully implemented, in which cases is it impossible to analyze, and in which cases is there no need to look for the principle due to the nature of the operation tested?

The case studies show that different states, with different democratic profiles, deal differently with terror and guerrilla organizations. Sri Lanka, a state with a relatively low democratic, profile implemented the fewest of Kasher and Yadlin’s ethical principles for fighting terror and guerrilla groups in its war against the Tamil Tigers, a terroguerrilla organization.

Israel, in its battles against Hamas and Hezbollah, both of which are terroguerrilla organizations, implemented a larger number of ethical principles than Sri Lanka.

The United States, which ranked higher than Sri Lanka and Israel in the Democracy Index, implemented the largest number of ethical principles when fighting the Taliban, a guerrilla organization, and Al-Qaeda, a terror organization.

Another finding of the study was the differences in the outcomes of the wars. The fourth Tamil-Eelam war ended with the full and comprehensive defeat of the Tamil Tigers. To this day, nothing remains of the organization. This is surprising, given that this terroguerrilla organization was one of the most brutal and organized groups in the world. The Sri Lankan government and military tried to adhere to the international laws of war, but during the fighting, violated many of the ethical doctrine principles: military proportionality, low probabilities, time-span considerations, and permanent notice.

Operation Cast Lead ended when the Israeli government decided that its goals had been achieved and agreed to a unilateral cease-fire. However, rocket and mortar shell fire from Gaza did not end with the cease-fire, leading to two more operations in the same territory.

The Second Lebanon War ended in the middle of the IDF's ground operation as a result of a UN Security Council resolution ordering an immediate cease-fire. The war enhanced Israel's deterrence of Hezbollah and Lebanon and their allies Syria and Iran. Since it ended in 2006, Hezbollah has made no significant attempts to attack Israel. However, the organization not only survived the war, but continues to build its military capabilities and to threaten Israel.

Enduring Freedom's first stage ended with the fall of the Taliban regime and the establishment of a new government in Afghanistan with U.S. government assistance. Nevertheless, the Taliban still exists and has executed numerous attacks against U.S.

soldiers and Afghan civilians. Al-Qaeda was also weakened by the war, but like the Taliban, it still exists.

The various outcomes of the wars described above indicate that when a country is willing to sacrifice several of its democratic principles in favor of military effectiveness, it can vanquish the organization it is fighting, as in the case of Sri Lanka. On the other hand, when a country gives priority to its democratic values over military effectiveness, it can disable the organization it is fighting but not completely eliminate it.

In addition, both Israel and the United States, despite their diligence and the extreme caution they exercised to adhere to the laws of war, were reprimanded by the international community for their actions, especially Israel. This is testimony to the problematic nature of the rules and

In the doctrinal section, this study proposes a universal ethical doctrine for fighting terror and guerrilla organizations, developed on the basis of the comparative portion of the study. The doctrine is divided into two parts, one dealing with fighting terror organizations and the other with combatting guerrilla organizations. Both are based on Kasher and Yadlin's work and aspire to develop it into a more universal and implementable tool. Thus, the principles that countries found difficult to uphold are not included. In addition, principles partially implemented by the countries were mostly changed to make implementation easier, and new clauses were added to some of the principles. For example, the proportionality principles were hardened and a greater emphasis was placed on the operation's value, i.e., the proportionality of the planned operation, the size of the collateral damage, and more. In respect, reservations to the early-notice principle were added.

One of the major differences between this study's universal ethical doctrine for fighting terror and the Kasher-Yadlin doctrine is in its treatment of the democratic country's soldiers and the other side's civilians. In discussing the country's obligation towards various populations, Kasher and Yadlin state that there is an obligation to protect and preserve the soldiers' lives before the lives of the other side's civilians. The new doctrine distinguishes between a professional military and a conscript military. When a soldier is fighting because he was drafted into the army, it is the obligation of the country that drafts him to protect his life before the lives of the other side's civilians, since he is not necessarily fighting by choice, but because the law requires him to. If the soldier fights by choice in a professional, voluntary military, it is the country's obligation to give priority to the lives of the other side's civilians, as the soldier volunteered to serve in the military knowing the risks and dangers involved.

From the theoretical point of view, this study will facilitate understanding of the sustained problem faced by democratic states wishing to properly and effectively address the threat from terror and/or guerrilla organizations, which is a result of current moral rules and justifications. In addition this study intends to provide democratic states fighting these organizations with an operative instrument for doing so.

This instrument will assist democratic states fighting wars, determining the state's obligations and defining realistic requirements to help the state maintain its military effectiveness while increasing the legitimacy of its actions in the eyes of the international community both during and after the war.

This study was supervised by Prof. Asa Kasher and Prof. Isaac Ben Israel

Tel Aviv University
The Gordon Faculty of Social Science
Department of Political Science

**The Democratic state facing
Terror or Guerilla activities
Israel, United States and Sri Lanka**

By

Liram Stenzler - koblentz

**Submitted to the senate of Tel Aviv University as part of the requirements for
P.H.D**

November 2017

**Tel Aviv University
The Gordon Faculty of Social Science
Department of Political Science**

**Democratic states facing
Terror or Guerilla activities –
the case of
Israel, United States and Sri Lanka**

By

Liram Stenzler - koblentz

**Submitted to the senate of Tel Aviv University as part of the requirements for
P.H.D**

November 2017

